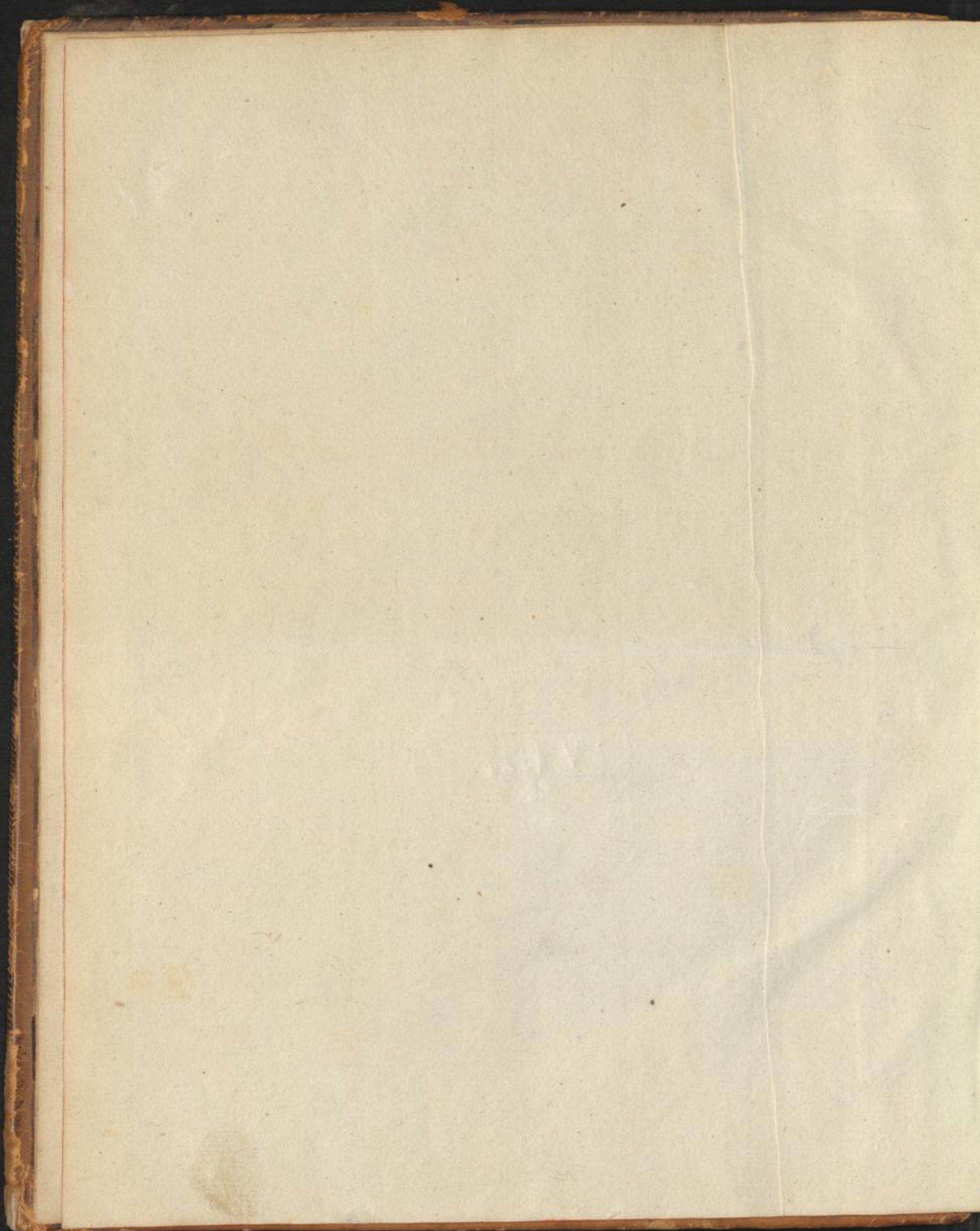

611/2

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK
- Hist.-Retrosive, Abt. -
DUSSÉLDORF
V 1926

DE
N I E U W E
B R I T S C H E
A P O T H E E K.

EERSTE STUK. I. en II. DEEL.

D E
N I E U W E
~~B R I T S C H E~~
A P O T H E K E
ERSTE STUKE VAN DEEL

2192

D E
N I E U W E
B R I T S C H E
A P O T H E E K.

B E H E L Z E N D E

I.

DE ALGEMEENE BEGINSELEN DER KRUIDMENGKUNST,

II.

D E M A T E R I A M E D I C A,

Of een Bericht van de Zelfstandigheden; of Enkele Geneesmiddelen; die in de Geneeskunst gebruikt worden, met de Kragten en 't Gebruik in elken Artikel, voor zoo verre zy door Ondervindinge en Waarneemingen bevestigd zyn.

III.

DE BEREIDINGEN EN SAAMENMENGSELEN

V A N D E N I E U W E

LONDENSCH E EN EDINBURGSCHE APOTHEEKEN.

Met zodanigen van de ouden, als in de Winkels gehouden worden; de beroemdste vreemde Geneesmiddelen; de nuttigste van die, welken in de Gasthuizen voorgeschreven worden; verscheidene fraaije onbereide Voorschriften, die op staande voet gereed gemaakt worden enz. alles in zodanig eene orde gebragt, dat het een geregeld Saamenstel van Kruidmengkunst uitmaakt; met Aanteekeningen omtrent derzelve Bereiding en Gebruik; de Middelen om vervalsching te ontdekken; en om de moeijelykste en gevaarlykste Bewerkingen gemakkelyk en veilig uit te voeren enz.

Doorgaands doormengd met beoefenende Waarschouwingen en Opmerkingen.

Naar den Derden Druk van LONDEN uit het Engelsch vertaald,

D O O R:

T H E O D O R U S VAN BRUSSLÉ,

EERSTE STUK I. en II. DEEL.

Te A M S T E R D A M.

By G E R R I T B O M, 1 7 7 2.

V O O R R E D E.

Deeze NIEUWE APOTHEEK, geschikt tot een geregeld Boek van de beoeffenende en onderwyzende Kruidmengkunst, is saamgesteld op grondbeginsels, welken overeenkomen met die, waar op de COLLEGIEN van *Londen* en *Edinburgh* zyn te werk gegaan, in de laatste verbetering van hunne *Winkel-Aptheeken*; het behelst volkomene, en klaare onderrichtingen, uit daadelyke ondervindinge ontleend, om verscheidene Geneesmiddelen, byzonderlyk die met moeite en gevaar verzeld gaan, te bereiden; en wyft overal, zoo veel mogelyk is, derzelve wezendlyke kragten en gebruik aan; inzigten, schoon van het uiterste belang in een Werk van deezen aart, waarop men in andere Apotheken, welken tot hier toe in 't licht gekomen zyn, geheel geen acht schynt gegeven te hebben.

Ondertusschen heeft de Schryver het genoegen gehad, dat zyne pogingen niet vrugteloos geweest zyn; dewyl zyn Werk, schoon verre van die volmaaktheid, welke hy wel wenschte, nothans onderscheiden is door grootere goedkeuringe, dan hy verwagte; door goedkeuringe, welke de Opstellers van andere Apotheken aangezet heeft, om wel zeer aanzienlyke deelen uit het zelve, in hunne laatste uitgaven, te ontleenen; in een van welken, behalven verscheidene paragraphen en geheele bladzyden hier en daar, het grootste deel van twee honderd bladzyden te gelyk, op eene onedelmoedige wyze, uit dit Werk is uitgeschreeven.

In de Tweede Uitgave, heb ik veele wezendlyke verbeteringen en vermeerderingen gemaakt; en verscheidene wraakbaare byzonderheden, welken naar de gemeene vooroordeelen, in de eerste onderneeming waren toegelaaten, afgesneden.

Het eerste Deel behelst de *Eerste Beginselen der Kruidmengkunst*, of dat men gemeenlyk de *Kruidmengers Stookkunde* noemt. Het algemeen verzuim

V O O R R E D E.

van deeze gewigtige en nuttige beoefening, als gefchikt voor geneeskundige onderwerpen, heeft my aangefpoord om dit gedeelte grootelyks uit te breiden, en het zelve met des te meer zorg en nauwkeurigheid te bearbeiten. Ik heb getracht een beknopt en betoogbaar denkbeeld te geeven van de algemeene evenredigheden en betrekkingen der groeiende, dierlyke, en bergstoffelyke lichaamen; de verschillende geneeskundige hoedanigheden, die zy bezitten; de middelen, om derzelve natuurlyke saamenstellende deelen uit te trekken en te scheiden, zonder eenige verandering in derzelve hoedanigheden te maaken; en de verschillende gedaantens en kragten, die zy aanneemen, door de verschillende natuurlyke of kunstige bewerkingen, of door de vermenging en vereeniging van het een met het ander; alle redeneeringen, op onderstellingen gegrond, altoos vermydende, en de onmiddelyke uitkomst der *ondervindinge* en Waarneemingen alleenlyk opgeevende. Hierby is gevoegd een beoeffenend bericht van de Werktuigen en bewerkingen der kunst, het welk, zoo ik hope, den Leezer een volkomen begrip van dezelve zal geeven, zonder eene verdrietige optellinge van kleinigheden.

Het Tweede Deel behelst de *Materia Medica*, de Stoffe der Medicynen, of enkele Geneesmiddelen, welken, om redenen, in de Inleidinge tot dit Deel gemeld, alle naar de orde van 't A. B. C. geschikt zyn. Redenen van de werkingen der Geneesmiddelen, welken, op zyn best genomen, maar gissingen en altoos onvoldoende zyn, hebben in dit beoeffenend Werk geene plaats: maar sommige algemeene Aanmerkingen met de tastbaare uitwerkingen van sommige foorten der Geneesmiddelen, op de wyze van *Cartbeuser*, heeft men dienstig geoordeeld, met eenige verbeteringen, uit de voorgaande uitgave te behouden.

In het verhandelen van de verscheidene enkele Geneesmiddelen zelve, heb ik, waar het noodig was, eene beschryving van het enkele gegeeven, met de kenteekenen van deszelfs echtheid en deugdelykheid; en de onderscheidende kenmerken van zulken aangewezen, die, wegens eenige gelykheid,

heid,

V O O R R E D E.

heid, naar den uiterlyken fchyn, met anderen van verfchillende hoedanigheden zouden kunnen verward worden.

Met opzigt tot derzelve kragten, heeft men byzondere zorg gedragen, om de verdichte, welken in andere Boeken van deezen aart nog behouden worden, te verwerpen; en alleenlyk die op te geeven, welken, of door herhaalde bevindinge bevestigd zyn, of redelykerwyze mogen afgeleid worden uit de taftbaare hoedanigheden van 't onderwerp, of uit deszelfs overeenkomst in reuk, fmaak enz. met anderen van bekende kragten. Onder elk enkel, worden alle de bereidingen, die 'er van gemaakt worden, en alle de faamenmengfels, waar van 't een inmengfel is in de *London- en Edinburgfche Apotheecken*, opgenoemd. Veelen van de hoofd Artikels heb ik *kruidmengkundig* onderzocht, en *aangetoond* in welk afzonderlyk deel van het mengfel deszelfs kragt gelegen is, door wat voor middel het werkend grondbeginfel, 'er best uit te haalen, of te bewaaren is, en in welke gedaante de zelfftandigheid zelve, of derzelve bereidingen, het gemakkelykfte en voordeeligfte gegeeven worden. Aan het einde van dit Deel zyn de onderrichtingen, om de zelfftandigheden der Geneesmiddelen te verfaamen en te bewaaren, weder overgezien.

Het Derde en Vierde Deel bevatten de bereidingen, en faamenmengfels van de nieuwe *London- en Edinburgfche Apotheecken*; met eenige weinigen van de ouden, welken ik onderricht ben, dat nog in fommige gehouden, en by geval na gevraagd wordt; verfcheidene van de vermaardfte Geneesmiddelen, die in Vrankryk en Duitschland in achtinge gekomen zyn; veele middelen van onze Gafthuizen; en eenige fraaije onbereide voorfchriften, zoo als die in de beoeffeninge worden voorgefchreven.

In de Verdeelinge van deeze Stoffen, heeft men het noodig gevonden van de orde, die tot hier toe aangenomen is, af te wyken. In andere Apotheecken, en in de voorige uitgave van deeze, waren de Geneesmiddelen verdeeld in twee algemeene hoofddeelen, als in zulken, die in de win-
kels

V O O R R E D E.

kels bewaard worden, en anderen, die men niet in voorraad heeft, maar op staande voet bereid worden. Deze Verdeeling is klaarblykelyk gebrek-
kig; want veelen van die, welken gezegd worden tot de winkels te behoo-
ren, zyn eigentlyk niet in voorraad, wordende alleenlyk bereid, als men ze
noodig heeft; en veelen van die, welken gezegd worden op staande voet ge-
reed gemaakt te worden, zyn zeer bekwaam om in de winkels bewaard te
worden: en indien wy den naam van Winkel-Medicynen wilden toestaan
aan die, welken de vaststelling hebben van openbaare Collegiën, dan zal
'er deeze ongerymdheid uit volgen, dat Geneesmiddelen van zoo eene ver-
drietige bereidinge, als 'er een in dit Boek is, zelfs van *Baume's Extract*
van *Opium*, welk verscheidene maanden kookens vereischt, zulken zyn, die
opstaande voet gereed gemaakt worden.

Om deeze ongerymdheid, en ook de herhaalingen van dezelfde Voor-
schriften, en dikwyls meest al van dezelfde saamenmengfels in verscheidene
deelen van het Boek te vermeiden; zoo heb ik de Geneesmiddelen van ge-
lyke bereidinge of saamenmengfel in éénen rang geschikt, zonder acht te
geeven op de wezendlyke omstandigheden van derzelver gebruik te *Londen*
of te *Edinburgh*, te *Parys* of te *Berlyn*, in de Winkels, of in de Gasthui-
zen; en heb getracht dezelve op zodanig eene wyze te schikken, dat dit
opstel, voor zoo veel als in zulke stoffen geschieden kan, een regelmatig,
geheel en saamenhangend Saamenstel van beoeffenende Kruidmengkunst uit-
maake: en op dat de Geneesmiddelen van de *London-* en *Edinburgsche Col-*
legiën te gereeder van de anderen zouden onderkend worden; zoo zyn der-
zelver tytels met een grooter letter gedrukt. De Onderscheiding tusschen
Bereidingen en Saamenmengfels, welker eersten het Derde, en de anderen
het Vierde Deel uitmaaken, is mogelyk niet ten eenemaal onberispelyk; uit
aanmerking van de groote meenigte en verscheidenheid der onderwerpen,
waar van 'er veelen tot beiderlye foorten behooren, schoon het eene meer
tot het een, en het ander meer tot het ander: doch zulks heeft geen' in-
vloed

V O O R R E D E.

vloed op het ontwerp, of maakt geene wanorde in het Saamenstelfel; welk het zelfde blyft, of deeze Onderfcheiding behouden, dan agter gelaaten worde.

De Edinburgfche Geneesmiddelen zyn genomen uit de laafte Uitgave van de (*Pharmacopœia Edinburgensis*,) Edinburgfche Apotheek, uitgegeven in 't jaar 1756. waar van, te vooren, geene volkomen Overzetting in 't licht gekomen is.

Waar het oorsprongkelyke al te kort of duifter fcheen, heeft men de vryheid genomen om de voorschriften, in de vertaalinge, vollediger en duidelyker uit te drukken, zonder nothans den zin te veranderen. De inmengfels van de verfcheidene Saamenmengfels, zyn, tot meerder duidelykheid (een ftuk, dat over 't geheel wel is in 't oog' gehouden) gefchikt op onderfcheidene regels, even als in 't oorsprongkelyke: uit gebrek van zulk eene fchikkinge is het wel gebeurd, dat men de inmengfels verward, en twee Artikels verkeerdelyk voor één genomen heeft.

By verfcheidene Geneesmiddelen is, daar 't noodig fcheen, eene aanwyzing gevoegd van de grondbeginfels, waar op ze gebouwd zyn; met de noodzaakelyke voorbehoedselen, in 't geeven van dezelve. By de moeilykfte, of gevaarlykfte bewerkingen is eene volkomen befchryving gevoegd, van de wyze, om dezelve voordeeligt en veiligft uit te voeren; en by zulke Geneesmiddelen, die aan vervalsching onderhevig zyn, ook de middelen om de echte van de verbafterden te onderkennen. In deeze beoefenende Aanmerkingen over de byzondere Bereidingen, en over de algemeene rangen der zelve, in 't begin der Hoofdstukken en Onderdeelen, heeft de Schryver met veel vlyt gearbeid: en zoo het hem gelukt is, zyn oogmerk te bereiken, dan zyn de onderrichtingen zodanig, dat ze elken Apotheeker in ftaat ftellen, om, gelyk zyn pligt is, alle zyne eigene Geneesmiddelen te bereiden.

De Tafels, in de voorgaande Uitgave ingevoegd, waren zoo wel opgefteld,

**

V O O R R E D E.

feld, dat de andere Apotheeken dezelve geheel hebben overgenomen. Eender Tafels echter, te weeten die van de foortelyke zwaarte, blykt, by nader onderzoek berispelyk te zyn: een groot deel derzelve was genomen uit Dr. *Friend's* proeven, in zyne (*Prælectiones Chymicæ*) Stookkundige Lessen; waarin de getallen, door zeker toeval, zoo gebrekkig ter neêr gesteld zyn, dat men 'er geen' den minsten staat op maaken kan; en weinige andere waterweegkundige proeven zyn gedaan omtrent geneeskundige zelfstandigheden of derzelve bereidingen. Ik heb derhalven deeze Tafel 'er nu uitgenomen, doch al wat 'er goed in was behouden, en in een nuttiger gedaante gebragt, in de Tafel der gewigten van zekere maaten van verscheidene vogten. Ik heb 'er insgelyks verscheidene nieuwe bygedaan, anderen grootelyks uitgebreid, om dezelve nuttiger te maaken in de beoeffeninge, en dezelve *verspreid* in de verscheidene Deelen van 't Werk, tot welken zy behooren. De proeven, waarop ze gebouwd zyn, zyn in alle gevallen, waar geen Schryver genoemd wordt, (uitgenomen in de bovengenoemde Tafel der gewigten) van myne eigene ondervindinge.

De Schryver is genoeg overtuigd, dat 'er nog veel onvolmaakheden in dit werk zyn; maar hy hoopt, dat het blyken zal, dat hy overal de waardigheid der Kunst, het gemak en voordeel des bearbeiders, en de welvaart der Lyders heeft behartigd.

INHOUD

I N H O U D

V A N H E T

E E R S T E S T U K

I. D E E L.

DE ALGEMEENE BEGINSELEN DER KRUIDMENGKUNST.

	Bladz.
HOOFDD. I. Bepaaling en Verdeeling der Kruidmengkunst.	1
II. Een algemeen Ontwerp van de Eevenredigheden en betrekkingen der Geneeskragtige Zelfstandigheden.	3
I. AFDEELING van de Plantgewassen.	ald.
1. Van de Voorbrengfels van Plantgewassen door giftinge.	4
2. Van de Voorbrengfels van Planten door 't vuur.	6
3. Van de Zelfstandigheden, die natuurlyk in de Plantgewassen begreepen zyn, en door kunst kunnen afgescheiden worden, zonder veranderinge binner natuurlyke hoedanigheden.	8
a. Van de Grove Oliën.	ald.
b. Van de Grove Vetagtige Stoffe.	9
c. Van de Wezendlyke Oliën.	10
d. Van de Gestremde Wezendlyke Oliën.	11
e. Van de Kamfer.	ald.
f. Van de Harsen.	ald.
g. Van de Gommen.	12
h. Van de Gom-Hars.	13
i. Van de Zoute Stoffen.	ald.
Algemeene Aanmerkingen over de voorgaande Beginselen.	14
II. AFDEELING. Van de Dierlyke Lichaamen.	16
III. AFDEELING. Van de Delfstoffen.	19
Van de Oliën en Joodenlymen.	ald.
Van de Aarden.	ald.
Van de Bergstoffen.	21
Van de Zuuren.	22
Van de Maagschappen der Lichaamen.	24
Tafelen der Maagschappen.	25

** 2

HOOFD.

I N H O U D.

	Bladz.
HOOFDD. III. <i>Van den Toestel tot de Kruidmengkunst.</i>	29
<i>Van de Furnuizen.</i>	ald.
<i>Van de Baden.</i>	32
<i>Van het bekleeden van Glazen en van Leemen.</i>	ald.
<i>Van de Vaten.</i>	33
<i>Van de Gewigten.</i>	34
<i>Van de Maaten.</i>	35
<i>Tafel der Gewigten van zekere Maaten van verschillende Vloeistoffen.</i>	ald.
HOOFDD. IV. <i>Van de Kruidmengkundige Bewerkingen.</i>	38
I. AFDEELING. <i>Van de Ontbindinge.</i>	ald.
<i>Tafelen van de Ontbindinge van Zouten.</i>	3 ^o -40
II. AFDEELING. <i>Van de Uittrekkinge.</i>	42
III. AFDEELING. <i>Van de Zuivering.</i>	44
IV. AFDEELING. <i>Van de Crystalmaakinge.</i>	45
V. AFDEELING. <i>Van de Nederploffinge.</i>	46
VI. AFDEELING. <i>Van de Uiddampinge.</i>	47
VII. AFDEELING. <i>Van de Distilleeringe.</i>	48
VIII. AFDEELING. <i>Van de Ophessinge.</i>	50
IX. AFDEELING. <i>Van de Uitpersinge.</i>	ald.
X. AFDEELING. <i>Van de Uidrooginge.</i>	51
XI. AFDEELING. <i>Van de Verbryzeling.</i>	52
XII. AFDEELING. <i>Van de Smeltinge.</i>	53
XIII. AFDEELING. <i>Van de Kalkbrandinge enz.</i>	54

I I. D E E L.

D E M A T E R I A M E D I C A.

<i>Algemeene Aanmerkingen over de MATERIA MEDICA.</i>	57
<i>Van de Zuuren.</i>	59
<i>Van de sijnakelooze Aarden, die bekwaam zyn om Zuuren op te sloppen.</i>	60
<i>Tafelen der hoeveelheid van 't Zuur, dat door verscheidene opslorpemde dingen wordt opgenomen.</i>	62
<i>Van de Aarden, die in Zuuren, of andere Vogten niet kunnen ontbonden worden.</i>	63
<i>Van de Lymagtige Zelfstandigheden van Planten en Dieren.</i>	65
<i>Van de zachte Vetagtige en Oliagtige Zelfstandigheden.</i>	66
<i>Van de Saamentrekkende Dingen.</i>	ald.
<i>Van de Zoete Dingen.</i>	67
<i>Van de Scherpe Dingen.</i>	68
<i>Van de Speceryen.</i>	69
<i>Van de Bittere Dingen.</i>	70
<i>Van de Braak- en Zuiverende Middelen.</i>	ald.
<i>Bericht van de byzondere Enkele Geneesmiddelen in eene Alfabetafische orde geplaatst.</i>	71 enz.
<i>Algemeene Artikelen, die verscheidene Enkele Middelen bevelen.</i>	256
<i>Van het Versaamelen en Bewaaren der Enkele Geneesmiddelen.</i>	257
	LYST

L Y S T
D E R
HEEREN INTEEKENAAREN,
O P D E
BRITSCHIE APOTHEEK.

A.

ALBERDA (Mevrouw) te Groningen.
ALBRECHT (JOH. FRED. CHRISTIAN).
ALLOT (CAROLUS) Apothec. te Delft.
APPEL (WILLEM DEN) Med. Doct. Raad en
Præsident Schepen te Delft.
ARDESCH (J. A.) Chirurg. Major van het
Lyfreg. Oranje Vriesland.
ARNTZEN (C.) Apothec. te 's Bosch.
ARRENBERGH (R.) Boekverkoper te Rotter-
dam, 5 Exempllaaren.

B.

BADEN (CHRISTIAAN) Apoth. te Amst.
BAKE (SIMON) Heelmr. Lid van 't Bat. Ge-
nootsch. der Proefond. Wysb. te Rott.
BASTLAANS (J.) Boekverk. te Amst.
BEEK (BURGER VAN) Apothec. te Hoorn.
BEEK (PIETER VAN)
BEEK (E.) Med. Doct. te Zwolle.
BEER (ANTON. CORNEL. DE) Chirurgyn te
Amsterdam.
BEL (GABRIEL JANSZ. VAN) Apothec. te
Vlissingen.
BERG (P. R. VAN DEN) Apoth. te Amst.

** 3

BERGMAN (C.) Boekv. te Amst. 3 Exem-
plaaren.
BERGMEYER (HENDR.) Apothec. te Amst.
BERNARD (HENR. FRANC.) Med. Doct. te
Haarlem.
BLANKENHAGEN (De Hr. en Mr. HENDRIK.)
BLEKKINGH (JACOB) Chirurg. te Amst.
BLEKKINGH (JAN HEND.) Chirurg. te Amst.
BLUSSE (A.) en Zoon Boekv. te Dordrecht,
2 Exempllaaren.
BOEDRIE (SAMUEL)
BOGE (CHRIST. MART. BUGGE van der) Chi-
rurgyn en Stads Vroedmr. te Haarlem.
BOEKELAAR (G. TEN) Boekv. te Amsterdam.
BOHEMER (C.) Boekv. te Middelh. 12
Exempllaaren.
BOHN (...) Boekv. te Haarlem.
BOMMEL (LAMBERTUS GERARD. van) Med.
Doct. te Harderwyk.
BOON MESCH (GEORG. HENR. van der) Apo-
thec. mitsgaders Kapitein der Schuttery te
Delft.
BOSCH (J.) Boekverk. te Rotterdam. 4 Exem-
plaaren.
BOSCH (J.) Boekverk. te Haarlem. 12 Exem-
plaaren.

Bes.

LYST DER HEEREN INTEEKENAAREN.

- BOSSELAAR (DAVID) te Alkmaar.
 BOTHAL (ABR.) Boekv. te Rotterdam,
 8 Exemplaren.
 BOUDEWYNSEN (ANDR.) Apothec. te Middel-
 burg.
 BOUDEWYNSEN (JOHANNES) in 's Hage.
 BOUMAN (FRED.) Med. Doct. te Amst.
 BOUVINK (J. A.) Boekv. in 's Hage,
 12 Exemplaren.
 BRAAKMAN (JOH.) Med. Doct. te Druten.
 BRAAM (P. van) Boekv. te Dordr. 4 Exem-
 plaren.
 BRANDS (ADRIAN. WILH.) *Pharm. Studios.*
 BRAND (PIETER van den)
 BREMER (JAN FR.) Med. Doct. te Vollen-
 hoven.
 BRINK (G. van den) Boekverk. te Utrecht,
 3 Exemplaren.
 BROUWER (CORNELIS) Chirurg. en Apothec.
 te Naarden.
 BRUHL (.....) Chirurg. te Kapel in de Lang-
 straat.
 BRUIN (H. W. de) Boekv. te Amst.
 BRUIN (MART. de) Boekverk. te Amsterdam,
 6 Exemplaren.
 BUCHNER (FREDER.) *Chirurgia Studios.*
 BURGH (N. v. d.) Boekverk. te Maasfluis,
 6 Exemplaren.
 BUSCH (M. J.) Med. Doct. te Groningen.
 BUSKEN (C. R.) Apothec. te Vlissingen.
 BUYEL (CORNEL.) Chirurg. te Amsterd.
- C:
- C. M. V.
 CAMPEN (J. van) Boekv. te Nymegen, 12
 Exemplaren.
 CAMPEN (J. W. van) Apoth. te Amst.
- CATSZ (W. J. van) Med. Doct. te Utrecht.
 CEYS (A. van der) Chirurg. te Rotterdam.
 CHALMOT (H. A. de) Boekverk. te Leeuwar-
 den, 4 Exemplaren.
 CHYS (JAC. van der) Apothec. te Delft.
 CLEMENT (S.) Boekv. te Zwolle.
 COCK (CORNEL.) *Med. Stud.*
 CLOS (C. F.) Chirurgyn *Primarius Noscomii*
Paramaribensis.
 CONRADI (PETRUS) Boekverk. te Amsterdam,
 2 Exemplaren.
 COOLHAAS (JOH.) Advoc. te Amsterd.
 COOMANS (ARNOLD.) Chirurg. te Aarlander-
 veen.
 COOTH (A. F. M. van) Junior.
COFFENS (J. B.)
 CORBELYN (T.) Boekverkoper te Vlissingen,
 7 Exemplaren.
 CORREVONT (J. H.) Stads Oper. Breuk- en
 Vroedmeester te Vlissingen.
 CRAANEN (D. V. B.) Med. Doct. te Naarden.
 CROLL (GERRIT) P. H. S. F. te Alkmaar.
 CROON (NICOL.) te Amsterdam.
 CROON (J.) Boekv. te Amst. 2 Exemplaren.
- D.
- DAALEN (NICOL. van) Boekv. in 's Hage.
 DAAMEN (C. J.) Stads-Vroedmr. in 's Hage.
 DAGEVOS (ADRIAN.) Apoth. te Leyden.
 DAMES (WILL.) Chirurg. te Amst.
 DAMME (J. H. van) Boekv. te Leyden.
 DEKKER (D. S.) Junior, Boekv. te Zaandam,
 2 Exemplaren.
 DEKNATEL (JAN) te Amsterd.
 DELFOS (P.) Boekv. te Leyden, 2 Exemplaren.
 DELVAUX (J. A.) Chirurg. in 's Prinsenhage.
- DEM.

L Y S T D E R H E E R E N I N T E E K E N A A R E N .

- DEMTER (F.) Boekv. te Amst.
 DINGREVE (H. G.) Med. Doct. in de Wil-
 dervank.
 DISCHLER (J. A.) Boekverk. te Alkmaar.
 DOMINE (JAC. JOSEPH.) Chir. in de Oude
 Loosdrecht.
 DREYHAUPT (C. J.)
 DRONRYP (BERNARD.) Apothec. te Amst.
 DUVAL (D.) Apothec. in 's Hage.

E.

- EGTER (C.) te Leyden.
 EINHAUS (GERRIT) *Chirurg. Stud.* te Amst.
 ELSACKER (F. v. D.) Chirurg. te Breda.
 ELSNERUS (ALEX. SAM. PETR.)
 ENDE (van den) *Apothec. in 's Hage.*
 ERKENSWYK (GILLES) te Assen.
 EVENHUIS (MEINARD.) Med. Doct. te Dordr.
 EYCK (ARNOLD. van)
 EYL (JAC. van) Apothec. te Amsterdam.

F.

- FEUILLETAU (GOVERT) *Apoth.* te Breda.
 FELIX (F. RIGAIL) Med. Doct. te Leiden,
 en Canonik van St. Marie te Utrecht.
 FILLEKES (JOH.) Chirurg. te Amst.
 FLAES (C.)
 FORSTEN (R.) *Med. Stud.* te Leyden.
 FRANTZEN (FRANC.) te Amsterdam.
 FREDERIKS (PETER.)
 FRET (JOH.) *Apoth.* te Vlissingen.

G.

- G. N. D. S.
 GABRY, *Junior* (BALTHAZAR JAN.)
 GENESTE (A. B. de la) Med. Doct. te Ny-
 megen.

- GHERT (HENDR. MIRANDOLLE) Med Doct.
 te Breda.
 GON (J. v. d.) *Med. Stud.* te Utrecht.
 GRAAF (D. A. de)
 s'GRAEUWEN (P.) *S. C. Fil. Med. Theor. &*
Pract. nec non Chimie Prof. Ord. te Groning-
 en Lid van 't Zeeuwfch Genootfchape te Vlis-
 fingen.
 s'GRAEUWEN (A. J.) Med. Doct. te Zierkzee.
 GREGORY (MARTIN.)
 GREDEL (FRANC.) Apothec. te Gouda.
 GROENEVELDT (ADRIAN. van)
 GROENEWOLDT (A.) Boekv. te Groningen.
 GOORBERGH (HENDR. FRANC. van de)
 Apoth. te Breda.

H.

- HAAFTEN (van) Apothec. in 's Hage.
 HAAGH (GYSBERT) Chirurgyn.
 HAAN (E. de) Boekv. in 's Hage.
 HAANTJES (RYNARDUS) *Pharm. Stud.*
 HAAR (J. V. D.) *Heel en Handarts der Stad*
 en van 't Hospitaal te 's Hertogenb. en Lid
 van de Haarlem. Maatschappy.
 HAARINGH (WILLEM)
 HALBERSMIT (F.) Chymist te Delft.
 HALDER (HEND.)
 HARGER (Joh.) Med. Doct. te Rotterd.
 HARLINGH (ABRAH.) Apothec. te Utrecht.
 HARREVELD (E.) Boekv. te Amst.
 HEBERT (J.)
 HEER (CORNEL. de) Apothec. te Maasfluis.
 HEES (ELISAB. van) Stads Vroedvrouw te
 Nymegen.
 HEILIGERT (C.) Boekv. te Leiden.

HELE

LYST DER HEEREN INTEEKENAAREN.

- HELK (PETRUS van der)
 HERING (ABRAH.) Apoth. te Dordr.
 HOFF (WILLEM) Apoth. te Amsterd.
 HOFDYK (WILLEM) *Junior* te Purmerend.
 HOOGVEEN (C.) Boekv. te Leyden, 4 Exemplaaren.
 HOLSCHER (JOH. HENR.) Apoth. te Gouda.
 HONKOOP (de Wed. A.) Boekverkoopster te Leyden, 5 Exemplaaren.
 HOPMAN (J. G.) Med. Doct.
 HORST (JAN van der) te Amsterd.
 HORST (SN. AN. van der) Apothec. te Maasfluis.
 HOUT (DOEDE van der) Apoth. te Harling.
 HOUT (JAC. HENR. v. d.) *Med. Stud.* L. B.
 HOUTE (JOH. van) Apothec. te Middelburg.
 HUYGENS (J. A.) te Leyden.
 HUIZERS (BASTIAAN) Apoth. te Breda.
 HUIZING (L.) Boekv. te Groningen, 17 Exemplaaren.
- J.
- JAEGER (M. de) Med. Doct. in Midwolde-merhamrik.
 JASKE (JILLIS) Chirurgyn te Bodegrave.
 INSTFELDT (JAN CAREL) Med. Doct. te Amst.
 JONAS (COENRAAD) te Schiedam.
 JONGE (CHRIST. de) Med. Doct. te Schoonhov.
 JONGEJAN (ADRIANUS) Chirurg. te Gouda.
 JONGELING (M.)
 JOSEE (B.) Stads Heelmeeſter te Haarlem.
 JULIANUS (ARNOLD.) *Med. Stud.*
- K.
- KAAJ (ISAAC AUGUST. van der)
 KALENBERG (JOH. GEORG.) Apoth. in 't Aalmoeffeniershuis te Amst.
 KEETELL (THEOD.) te Utrecht.
 KALKHOVEN (JENS NIELSE) Chirur. op *Nagapatnam*.
- KELDERMAN (E.) Drogift te Dordrecht.
 KEMPF (J. P.) Apoth. in 's Hage.
 KREYVELD (J. W. van) Med. Doct. te Nymeg.
 KIEBOOM (J. v. den) Boekv. in 's Hage.
 KLEIN (G.) *Med. Stud.* te Groningen.
 KLERCQ (C.)
 KNIPPING (FRED. LODEW.) te Amst.
 KNOPP (WILLEM) Chirurg. te Eemnes binnen Dyks.
 KOCH (C. C.) Chirurgyn.
 KOCH (C. D.) Chirurgyn.
 KOCK (G. de) Scheepen te Heusden.
 KOLK (JOH. van der) Med. Doct. te Maasfluis.
 KONING (L. de) Apoth. te Culemborg.
 KONING (W. J. de) *Med. Stud.* te Utrecht.
 KONING (A. E. C.) Chirurg. te Monſter.
 KOOP (ADRIAN.) Med. Doct. te Maasfluis.
 KOP (W.) Med. Doct. te Uden.
 KORVER (ARNOLD.)
 KOSTER (ANDRIES) Boekv. te Leyden, 12 Exemplaaren.
 KRAMER (H.)
 KRAP (JAN van der) Apothek. en Drog. te Middelburg.
 KRÖE (A. van der) Boekverk. te Amsterdam, 3 Exemplaaren.
 KRUIFF (FRED. de) Boekverk. te Amsterdam, 2 Exemplaaren.
 KRUZEMA (H. G.) Apoth. te Nymeg.
 KUIL (MART. van) Med. Doct. aan den Overtoom buiten Amsterdam.
 KUYPER (HUGO) Chirurgyn te Leyden.
- L.
- L. (T. v.) Pharm. te Amsterdam.
 LAAN (A. van der) Boekv. te Rotterdam, 2 Exemplaaren.
- LAAN

LYST DER HEEREN INTEEKENAAREN.

- LAAN (JOOST van der) Boekverk. te Rotterdam, 4 Exemplaren.
 LAAR (A. van) Med. Doct. in 's Hage.
 LANGGUTH (C. H.) Chirurg.
 LAUWERENBURGH (A.)
 LEDEBOER (ABR.) Joh. z. Med. Doct. te Leyden.
 LEE (J. v.) Boekv. te Haarlem, 3 Exempl.
 LEEMANS (JOH.) Med. Doct. en Oud-Burgemeester te Heusden.
 LEEUWEN (THEOD.) Med. Doct.
 LETTO (WILLEM ANDRIES) Apothec. te Leyden.
 LEVER (CORN.) Koopman te Amsterd.
 LINGIUS (ABR.) Chirurg. te Doorn.
 LOOIJEN (ANT. YSBR.) Stads Apothec. te Nymegen.
 LOTICHIUS (P. N.) Med. Doct. te Nymegen.
 LOVERINGH (JAC.) Boekv. te Amst.
 LUCHTMANS (S.) Boekv. te Leyden.
 LUTTEROT (ADRIANUS) Apoth. te Amst.
 LUYMES (HENR.) *Junior*.
 LYKLAMA a NYEHOLT (J. E.) *Jur. Utr. & Med. Doct. Archiat.* te Yffeltyn.
- M.
- MAAG (WED. J.) en Zoon, Boekv. te Alkmaar, 5 Exemplaren.
 MAAS (ANTHON.)
 MACKENZIE (MEERDOCH) Chir. te Rotterd.
 MALENSTYN (HERMANUS)
 MARK (JOH. van der) Apothec. te Leyden.
 MARTINSTEIN (A.) Chirurg.
 MATTHES (JAN CAREL) te Amsterd.
 MEE (J. du) Boekv. in 's Hage.
 MEER (PAUL. van der) Apoth. te Middelb.
 MENSERT (JOH.) Boekv. in 's Hage.
- METZEDELAAR (J.) Apothec. te Rotterdam.
 MILLIUS (J. M.) Apoth. in 's Hage.
 MINDEN (S. van) Med. Doct. te Amst.
 MINICHUS (JOH. WILH.) Stads Med. Doct. te Gouda.
 MOL (HERMAN. de) Chirurg. te Gouda.
 MOLENAAR (G. de) Chirurg. te Maarssen.
 MONDE (ABR. van der) Apoth. te Utrecht.
 MONDE (GOSUIN. van der) Apoth. te Amst.
 MOOR (BARTHOL. HERM. de) Stads Med. Doct. te Gouda.
 MOREES (H.) Med. Doct. te Nymegen.
 MORRES (N.) Chirurg. te Breda.
 MORTERRE (JAN) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
 MOSTERT (H.) Boekv. te Leyden.
 MULLER (THOM. BERNH.)
 MULLER (J. M. A.) *Opper Chirurg. ten dienste van den Lande.*
 MULLER (G.) Med. Doct. te Appingadam.
 MYN (NICOL. van der) te Amst.
 MYSBERG (AMBR.) Chirurgyn.
- N.
- NEOMAGUS (JOH.)
 NEOMAGUS (REYNH. EUSEB.) Apoth
 NETZON (T.) Apoth. te 's Hertogenbosch.
 NIEROP (C. v.) *Med. Stud.*
 NITERT (...) Med. Doct. in 's Hage.
 NOOY (PIETER de) te Leyden.
 NUYENS (CORN. FRANCIS.) te Hoogstrate.
 NYHOF (JOH.)
 NYS (JACOB de) Chirurg. te Schagen.
- O.
- OCKE OCKES, Boekv. te Amst. 2 Exempl.
 OLST (G. van) A. z. te Groningen.
 OOMKENS (J.) Boekv. te Groningen.

* * *

Oce-

LYST DER HEEREN IN TEEKENAAREN.

OOSTERLAND (PETRUS) Apoth. te Amst.
 OTTERLO (H. v.) Boekv. te Utrecht.

P.

PADDENBURG (G. T. van) Boekv. te Utrecht,
 12 Exemplaren.
 PADDENBURG (ABR. van) Boekv. te Utrecht,
 3 Exemplaren.
 PALLIER (J. en H.) Boekv. te 's Hertogen-
 bosch, 12 Exemplaren.
 PALUDANUS (DIRK) Apothec. te Sommelsdyk.
 PECKER (CAREL de) te Amsterdam.
 PECKER (CAREL de) C. z. Boekv. te Leyden,
 7 Exemplaren.
 PEEREBOOM (B.) Regeerend Schepen te Pur-
 merend.
 PFEYFFER, *Chirurg.* Major by 't Reg. Cavall.
 van den Lieut. Gen. Grave van Rechteren.
 PILLE (JACOB) te Rotterdam.
 POLS (WYNAND) Apothec. te Alkmaar.
 POOLSUM (de Wed. J. J. van) Boekverk. te
 Utrecht, 3 Exemplaren.
 POORTJES (ENGELBERTUS) Apothec.
 POST (JEAN) Apothec. te Leyden.
 POTHOFF (ABR. LAMB.) Chirurg. te Amst.
 PRUYS, en H. KEIZER (de Wed. J. W.)
 Boekverk. te Amst. 2 Exemplaren.

Q.

QUERNGESTER (JOH.) Chirurg. te Amerongen.
 QUACK (HENDR. WM.) Apothec. te Amst.

R.

RAVESTEYN (JAN WILL.) Chirurg. en Postmr.
 te Delft.
 REERSHEMIUS (R.) Apothec. te Amsterdam.
 REES (CORN. van) Apoth. te Franeker.
 RELYK (C.) Chirurg. te Charlois.

REITZ (J. A.) Med. Doct. te Utrecht.
 REITZEL, Chirurg. te Delfzyl.
 RELOTIUS (M.) Apothec. te Winschoten.
 REMPELAAR (P.) Apothec. te Deventer.
 REPILIUS (T.) Boekv. te Thiel, 3 Exempl.
 RENIER (JACOB) Apoth. te Leyden.
 REUTER (J. G. de) Med. Doct. te Vlissingen.
 REYNDERS (JAN) Chirurg. te Rotterdam.
 RIEMSDYK (W. van) Apoth. in 's Hage.
 RIETBERG (EVERT) Apoth. te Amst. d.
 RINK (G. J.) Med. Doct.
 RITTER (J. F. W.) Med. Doct.
 ROBOL (JOH) *Med. Stud.* te Leyden.
 ROCQUETTE (J.) Med. Doct. Prælector in de
 Ontl. Heelk. en Vroedk. te Haarlem.
 ROELOFS (DIRK) te Amsterdam.
 ROMPEL (ARNOLD.) te Amst. d.
 ROY (C. H. de) *Med. Stud.* L. B.
 RUST (PIETER) Opper Chirurg. by 't Land
 te Amst. d.
 RUYNS (JAN) te Alkmaar.
 RUYTER (J) A. z. te Leyden.
 RYK (GERRIT de) *Chirurgyn.*
 RYN (CORNELIS van) *Med. Studiosus.*
 RYNDERS (HENDR.) Chirurg. te Thamen aan
 den Amst. d.

S.

SCHALK (JACOB van der) J. z. *Med. Cand.*
 SCHALKER (...) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
 SCHALKWYK à VELDE (W. van) Apoth. te
 Utrecht.
 SCHELLINGER (DOMINIC.) in Comp. te Noord-
 wyk Binnen.
 SCHENK (JOSEPH.) Chirurg. en Apothec. te
 Zaandyk.
 SCHEUTEN, ADAMSZ (ABRAH.) te Creveld.
 SCHMIDT (L.) Boekv. te Schiedam, 2 Exempl.
 SCHOLL

LYST DER HEEREN INTEEKENAAREN.

- SCHOLL (DIRK) Stads en Gashuis Chirurg. te Delft.
- SCHOONHOVEN (J. van) en Comp. Boekv. te Utrecht, 4 Exemplaaen.
- SCHOONEN (A.) Chirurg. te Rotterd.
- SCHONINGH (T. J. J.) Med. Doct. te Groning.
- SCHRY (A.) Apoth. te Culenburg.
- SCHULTZ (A. G.) Chymist. te Amstferd.
- SCHULTZ (HENRIC.) Stads Doct. te Utrecht.
- SCHUTSTAL (STEPH.) te Amstferd.
- SCHUTTE (OTTO) te Amstferd.
- SCHWITZER (J. H.) Boekv. te Utrecht.
- SCHWARTE (ARNOLD. DID.)
- SERLE (CORNELIS JOH.)
- SEP (J. C.) Boekv. te Amst. 4 Exempl.
- SIBELITE (PETRUS) Med. Doct. te Amst.
- SIBURGER (H.) Chirurg. te Kralingen.
- SIKKENS (DOEDE) Apoth. te Amstferd.
- SIMOONS (PIETER) Apoth. te Amstferd.
- SMIT (GERRIT) te Alkmaar.
- SMITS (THEOD.) Apoth. te Rotterd.
- SMOUT (J. van der) Boekverk. te Delft, 10 Exemplaaen.
- SOEK (A.) Chirurg. te Vlaardingen.
- SOMEREN (HENDR. van) Stads Heelmr. te Haarlem.
- SPAL (NIC. van) Apothec. te Amst.
- SPRANGH (ISAAC van)
- SPRENGER (CORN.) Chirurg. te Koog aan de Zaan.
- SPRUIT (JOH.) Chirurg. te Nigtevegt.
- SPRUIT (H.) Boekv. te Utrecht, 3 Exempl.
- STADEN (DIRK van) Chirurg. te Kudelstaert.
- STANDAERT (BARTHOL.) Apot. te Vlissingen.
- STELFELDT (REINIER) Apoth. te Rotterd.
- STEPHANI (TACO).
- STOCKERS (JOH.) Apoth. te Amstferd.
- STOCKLIN (J. M.) Chirurg. Major van hie Bataill. de Malaprade.
- STOOK (JOH.) Med. Doct. te Rotterd.
- STRIJK (P.) Med. Stud. te Groning.
- SUYTMULDER (GERRARD) C. R. T. z.
- SWANENBURG (PIETER) Chirurg. te Leyden.

T.

- TEERLINK (JORIS) Apoth. te Vlissingen.
- THIERRY (J.) Boekv. in 's Hage.
- THOL (PIETER van) Boekv. in 's Hage.
- THOMEË (JOH.) Apoth. te Rotterdam.
- TIBOEL (B.) Apothec. in Groningen, en Lid van de Holl. Maatschappy.
- TIEMAN (B. H.)
- TIMMER (DIRK) Inspector Collegii Med. Amstelodam.
- TOL (WOUTER van) Chirurg. en Apothec. te Westzaandam.
- TOLL (J. A. en A. J. van) Boekv. te Utrecht, 12 Exempl.
- TOPPER (WILH. LEON.) in Midwoldmerhamrik.
- TRIOEN (ISAAC) Apoth. te Haarlem.
- TROOST (WOUTER) Boekverk. te Aarnhem, 6 Exemplaaen.

U.

- UILKENS (H.) Apothecar te Groning.

V.

- VALK (JACOB de) Chirurg. te Oudkarspel.
- VEEN (THEOD. van) Med. Doct. te Amstferd.
- VEENKAMP (N.) Boekv. te Groningen.
- VEN (HENDR. van der) Chirurg. en Vroedmr. te Amstferd.
- VENTENER (MARTIN.) te Amstferd.
- VERBRUGGE (WILL.) Med. Doct. Raad en Regeer. Schepen te Delft.

LYST DER HEEREN IN TEEKENAAREN.

- VERMANDE (L.) Boekv. te Hoorn, 2 Exempl.
 VERWOERT (J. J.) Chir. en Apoth. te Maasfluis.
 VIEROOT (HEND.) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
 VILLARS (JAN JACOB COL de) Med. Doct. te Alkmaar.
 VIRULY (J.) te Amsterd.
 VIS (Wed. D.) en Zoon A. Vis, Boekv. te Rott. 6 Exemplaren.
 VIS (DIRK) Boekv. te Rott. 2 Exempl.
 VISCH (J.) Boekv. te Utrecht, 2 Exempl.
 VLOOTEN (JAN van) Confiturier te Utrecht.
 VLOT (WILL.) Chirurg. en Vroedmr. te Hindelopen.
 VOIGTING (BERNH. COENRAAD) Chirurg. te Landsmeer.
 VOLKERS (PIETER) Chirurg. en Apoth. te Middelburg.
 VOLMER (KLAAS) Chirurg. en Apoth. te Zaandam.
 VOORDUYN (JAN) Med. Stud. te Utrecht.
 VOORST (DIRK van) Chirurg. in de Nieuwe Loosdrecht.
 VOS van ZYLL (R.) Med. Doct. en Raad in de Vroedsch. te Oudewater.
 VOS (ARNOLD. de) Apoth. te Amsterd.
 VOS (JOH. DIONYS. de) Apoth. in 't Burgerweesh. te Middelburg.
 VOS (ARY de) Chirurg. te Maasfluis.
 VOSSENBERG (LAMBERT.) te Amsterd.
 VRIES (JAN de) Apoth. te Hoorn.
 VRY (Wed. G. de) en Zoon Boekv. te Gouda, 14 Exemplaren.
- W.
- WAELL (A. van der)
- WARNARS (G.) Boekv. te Amst.
 WATERBEEK (NICOL.) te Amsterd.
 WENNEKERS (PAULUS) Chirurg. te Amst.
 WERNIER (JOH. RUDOLPH) Chirurg. en Vroedmr. te Amst.
 WETENKAMP (J.) te Leyden.
 WEYS (J. de) Apoth. te Dordrecht.
 WIARDI (MEINDERT)
 WILLEMSE (JOH.) G. z. Stads Med. Doct. te Haarlem.
 WILLEMS (WILLEM) te Groning.
 WILLET (F. E.) Med. Doct. te Amst.
 WILLINK (HENR.) Med. Doct. te Amst.
 WILMET (HERMANN.) Apothec. in het Diaconie Weesh. te Amst.
 WITTICH (J. G.) Boekv. te Dordr.
 WOLFF (FRANCISC.) Apoth. te Amst.
 WOLFF (PIETER LUCAS de) Med. Doct. te Middelburg.
 WOLFGRAFT (...) Schout en Chirurg. op 't Eiland Marken.
 WOLTMAN (J. M.) Apoth. te Parmerend.
 WYK (WILH. van) Apoth. te Haarlem.
 WYK de vos (Nic. van) Med. Doct. te Haarlem.
 WYNANTS (J. P.) Boekverk. in 's Hage, 7 Exemplaren.
 WYNANTS (G. J.) Chirurg. en Vroedmr. in 's Hage.
- Y.
- Ys van de VLIET (JAN) te Rotterdam.
- Z.
- ZONNAVILLE (M. A.) Med. Doct. te 's Hertogenbosch.

DE

D E
N I E U W E
B R I T S C H E
A P O T H E E K.

I. D E E L.

De Algemeene Beginselen der Kruidmengkunst.

I. H O O F D D E E L.

Bepaaling en Verdeeling der Kruidmengkunst. (a)

DE KRUIDMENGKUNST is die kunst, waar door men natuurlyke of door kunst gemaakte zelfstandigheden, tot geneeskundige gebruiken, weet te bereiden en saamen te stellen, op eene wyze, die met derzelve betrekelyke eigenschappen en de oogmerken der geneezinge overeenkomt.

Men heeft deeze kunst doorgaans verdeeld in twee takken, de eene wordt genoemd de GALENISCHE (b) en de andere de STOOKKUNDIGE (c); doch 'er is tot nog toe geen redelyk grondbeginsel, waar op deeze Verdeeling gevestigd is, aangewezen. Indien het eene Stookkundige bewerking is, het sap van *Weegbree* (d), over een zagt vuur uit te dampen tot dat het dik wordt; zoo is het zekerlyk niet minder Stookkundig, het sap van *Sleepruimen* op dezelfde wyze uit te dampen: en nothans is de eerste bewerking alleen onder de Stookkundigen, en de laatste onder de Galenische bereidingen geplaatst. Ook is een en dezelfde bereiding menigmaal, in verschillende Apotheeken, tot de verscheidene takken gebragt: dus zyn gedistilleerde Wateren en gedistilleerde Geesten, die in de eene Apotheek de eerste Artikels van de Galenische uitmaaken, de eerste Stookkundigen in eene andere Apotheek.

Men staat aan beide zyden toe, dat de wezendlyke Oliën, Uittreksels, Harsen, vlugge en vaste Zouten, de kunstig gemaakte onzydige (e) Zouten, bereidingen van Bergstoffen; en soortgelyke voortbrengfels, tot de Stookkundige Kruidmengkunst (f) behooren; en pillen, brokken Koekjes, Slikbrokken, Drankjes, Zalven, Pleisters, Pappen, enz. tot de Galenische; even eens, als of de Onderscheiding gegrond was noch op de natuur

(a) *Ars Pharmaceutica.* (b) *Galenica.* (c) *Chemicalia.* (d) *Plantana.* (e) *Neutrales Sales artificiales.*
(f) *Ars Pharmaceutica Chemicalis.*

tuur van de bewerkinge, noch van de zelfstandigheden, noch van de voortgebragte uitwerkinge; maar enkel op de gedaante, in welke men voorneemens is het geneesmiddel te gebruiken of toe te passen. Dus is de ontbinding van Kwikzilver (g) in sterkwater (b) onder de stookkundige bereidingen (i) geplaatst; terwyl dezelfde bewerking, als 'er de omstandigheid bykomt, dat men dezelve met eene vetagtige stoffe vereenigt, het welk haar, meer dan iets anders stookkundig maakt, nogthans voor eene (k) galenische wordt gehouden; om dat het voortbrengsel 'er van, als eene zalve, gebruikt wordt.

Men kan inderdaad niet zeggen, dat dit een' naauwkeurige onderscheiding is; of dat dezelfde bewerking, of bereiding kan stookkundig worden of niet stookkundig, (l) naar het inzicht, waar toe ze geschikt zyn, of de gedaante, in welke het voortbrengsel gebruikt wordt.

Als men Vitriool van yzer (dat is, yzer met een zeker zuur vereenigd) en eenig vlug loogzout, (m) gelyk dat van hartshoorn, of ammoniaczout, (n) t'saamen in water doet, in eene behoorlyke evenredigheid; zoo zal de prikkelende reuk van het vliegende zout aanstonds wech genomen zyn; en dit zout zal zich met het zuur van het Vitriool van yzer tot een nieuw mengsel vereenigen; terwyl het yzer afgescheiden en uitgetrokken is. Dit is buitentwyffel eene stookkundige uitwerking, (o) en deeze uitwerking zal altoos voortkomen, waar deeze twee innengfels elkanderen ook in eenig vogt ontmoeten, hoedanig de gestalte van het geneesmiddel ook moge wezen. Het is derhalven klaar, dat de galenische Gedaanten (p) gantschelyk niet tot de Stookkunde (q) behooren; en dat deeze wetenschap zich slegts tot de eenvoudigste soorte van mengfels uitstrekt.

Het Collegie van Londen heeft deeze *Verdeeling derhalven met recht verworpen*; eene *Verdeeling waarfchynelyk afgelekt* uit vooroordelen en eene oppervlakkige kennis, en welke alleen uit gewoonte behouden is. De Kruidmengkunst is, in haare volkomen uitgestrektheid, niet anders dan een tak van de Stookkunde; en de eenvoudigste Kruidmengkundige bereidingen (r) zyn in zoo verre stookkundig, (s) als zy eenig opzigt hebben op de evenredigheden of betrekkingen der stoffen.

De KRUIDMENGKUNST (t) kan, naar onze bepaaling, verdeeld worden in *BESCHOUWENDE* (u) en *BEOEFFENENDE*. (v) De eerste leert de kennis van de geneeskundige zelfstandigheden (x) zelve, derzelve onderscheidene eigenschappen, hoedanigheden en betrekkingen op elkanderen, en derzelve algemeene uitwerkingen op het menschelyk lichaam: de laatste, daarentegen, onderwyft de verstandige uitvoering der verscheidene bewerkingen of bereidingen, (y) waar door ze tot byzondere gebruiken bekwaam gemaakt worden.

Het geen hier *beschouwvande* (z) genoemd wordt, moet niet verstaan worden van bespiegelende waarheden, of Filosofische naspeuringen, ingericht om de verschynfels te verklaren, of om reden te geeven van de voortgebragte uitwerkselen. De *beschouwvande Kruidmengkunst* (a) is die kennis, welke onmiddelyk uit proeven en waarneemingen spruit; of liever eene algemeene en wel begrypende kennis van de proeven (b) en bewerkingen (c) zelve; en deeze kan eene *KUNDIGMAAKENDE* Kruidmengkunst (d) genaamd worden, in onderscheidinge van louter handen werk.

De Kundigmaakende of Beschouwvande Kruidmengkunst begrypt in zich alle die bewerkingen, welken betrekking hebben tot het brengen van de geneeskundige zelfstandigheden tot verscheidene gedaantens; (e) en de gedaantens, in welken byzondere zelfstandigheden het gemakkelykst en voordeeligst gebruikt kunnen worden, tot derzelve betrekkingen

(g) *Dissolutio Mercurii.* (b) *Aqua fortis.* (i) *Præparaciones Chemicales.* (k) *Galenica Preparatio.*
 (l) *Chemicalis sive non chemicalis Processus, seu Præparatio.* (m) *Sal volatile alcalinum.* (n) *Sal ammoniacum.*
 (o) *Effectus Chemicalis.* (p) *Formæ Galenica.* (q) *Chemia.* (r) *Præparaciones pharmaceutica.* (s) *Chemicales.* (t) *Ars Pharmaceutica.* (u) *Theoretica.* (v) *Practica.* (x) *Medicinales substantia.* (y) *Processus seu Operationes.* (z) *Theoretica.* (a) *Ars Pharmaceutica theoretica.* (b) *Experimenta.* (c) *Facta.* (d) *Scientifica.*
 (e) *Formæ.*

gen op elkanderen, in opzigt tot de vermengbaarheid, en de middelen, waar door zullen, die in zich zelven niet vermengbaar zyn, kunnen vereenigd worden; tot de afscheiding der geneezende van de kragteloze stoffe; en der verscheidene foorten van genezende stoffen van elkanderen, als zy in een en 't zelfde onderwerp vereenigd zyn, op dat grondbeginfel, dat het één smeltbaar is in vogten, welken het ander niet ontbinden; dat het één vervliegbaar is door hitte, terwyl het ander vast blyft; enz.; tot de veranderingen, welken de geneeskragtige deelen zelve ondergaan, in verschillende omstandigheden, en by verschillende wyzen van behandelinge; tot het voortbrengen van nieuwe eigenschappen en geneeskrachten door de saamenmenging van verschillende dingen; en tot veele andere byzonderheden, gelykfoortig met deezen.

Het is klaar, dat een volmaakte kennis van de Kruidmengkunst, in dit licht beschouwd; volstrekt noodzaakelyk is, om de Geneeskunst wel te oeffenen. Want zonder deeze moet de Voorfchryver dikwyls dwaalen in de keuze der stoffen tot de verscheidene voorfchriften van bereidinge of saamenmengfel, of in het opstellen van eene wyze van bereidinge om de stoffen in te geeven; ook zal hy dikwyls bedrogen uitkomen, in de geneeskragtige uitwerkingen, die men van de bekende kragten der innengfels, elk byzonder blyvende, konde verwagten.

Het kundigmaakende, of beschouwendé deel der Kruidmengkunst van het meer beoefenende geheel en al af te scheiden, zoude ftrydig zyn met den aart van eene Apotheek; want de kundigheit ontstaat trapswyze in den loop der beoefenende byzonderheden. *Derhalven heeft men niet dienstig geoordeeld, in dit eerste Deel van het werk, een hoofdzakelyk denkbeeld van de algemeene grondbeginfels der Kunst, zoo wel beoeffenend, als beschouwend, voor af te geeven; op dat de Leezer des te beter moge voorbereid zyn tot de byzondere onderwerpen en bewerkingen, die in het tweede en derde Deel zullen volgen.*

II. H O O F D D E E L.

Een algemeen Ontwerp van de Evenredigheden en betrekkingen der geneeskragtige Zelfstandigheden. (a)

I. A F D E E L I N G.

Van de Plantgewassen. (b)

PLANTGEWASSEN zyn werktuiglyke lichaamen, die, in zekere vaten, verscheidene foorten van zelfstandigheden inhouden, in welken haare genezende kragt bestaat, en welken bevonden zyn grootelyks te verschillen, niet alleen in derzelve hoeveelheid; maar ook in derzelve hoedanigheid, naar den ouderdom der plante, den tyd des Jaars, en den grond, waarin ze gegroeid is.

Dus zyn sommige Kruiden, in hunne jongkheid overvloedig voorzien van welriekende stoffen; waar van anderen weinig of niet uitleveren, ten zy dat ze eenen meer gevorderden ouderdom bereikt hebben. Veele vrugten hebben, in haaren onrypen staat, een scherp en zuur sap, welk met de rypheid in een zoet verandert: anderen, als de Oranje Appelen, zyn

(a) *Substantia Medicinales.* (b) *Vegetabilia.*

zyn eerst verwarmende en speceryagtig; doch daarna wordenze met een sterk zuur vervuld. Het gemeene graan, en verscheidene andere zaaden, zyn, als ze beginnen te keemen, merkelyk zoet van smaak; nochtans worden de korls van zekere vrugten, in dat zelfde tydftip, zeer scherp bevonden. De wortels van eenigen onzer inlandiche planten, welker sap, gedurende den zomer, dun en waterig is, geeven, in de vroege lente, als ze gewondt worden, overvloedig balsmagtig sap uit; welk, op een zagt vuur gezet, wel haast slaamenstolt tot een gomagtige hars, die veel beter is, dan meenige andere, die van buitenslands gebragt wordt. In opene en luchtige plaatfen, in drooge gronden en schoone warme jaargetyden, worden de speceryagtige planten welriekender, en de stinkende zwakker van reuk bevonden, dan in de tegenovergestelde omstandigheden. Hierom moet men, in 't verfaamelen der planten tot geneeskundige gebruiken, naauwkeurig acht geeven op deeze byzonderheden.

Ook dient hier te worden aangemerkt, dat de verscheidene deelen eener plante dikwyls zeer veel van elkanderen in hoedanigheid verschillen. Dus komt het bitter kruid, Alfem, van eenen speceryagtigen wortel voort; en de verdoovende slaapbol besluit een zaad in zich, dat geene verdoovende kragt (c) heeft. Op dit verschil, schoon bekend genoeg in de keuken planten, schynt men niet genoeg gelet, noch acht gegeeven te hebben, in de geneeskundige kruiden.

De geneeskundige sappen en gewassen, en de werkende deelen, met welken zy bezwangerd zyn, kunnen, in 't algemeen, 'er uit getrokken worden door eenvoudige bewerkingen, zonder dat 'er eenige verandering in derzelver natuurlyke hoedanigheden gemaakt wordt. Insgelyks kunnenze ook verscheidenlyk veranderd en tot eene andere gedaante gebragt worden door even zoo eenvoudige bewerkingen. Want door giftinge (d) en de kragt van vuur veranderen de gewassen, en alle de zelfstandigheden, die 'er in zyn (de zuivere wateragtige deelen alleen uitgezonderd) gantschelyk van natuure en worden veranderd, of ontbonden, (e) tot voortbrengfels van eenen anderen rang. Het zal niet onvoegzaam zyn deeze voortbrengfels eerst te beschouwen; dewyl ze dienstig zyn tot de afzondering der natuurlyke beginselen, en tot beter verstand van derzelver eigenschappen.

1. Van de Voortbrengfels van Plantgewassen door giftinge.

De zoete en zuuragtige sappen van vrugten, aftrefels van gemout graan; en meest alle sappen van gewassen, of aftrefels, die enkel zoet, of zoet met eenige zuuragtigheid vermengd zyn, als zy in eene maatig warme plaatse en in een vat, welk niet al te dicht geflooten is, neer gezet worden, giften, worden troebel, werpen een groote meenigte van grove stoffen uit, en worden by trappen veranderd in een WYNAGTIG VOGT, (f) van welk vogt, door bewerkingen, hier na beschreven, een zuivere ONTVLAMBAARE GEEST (g) kan worden afgescheiden.

Het is niet noodig hier aan te merken, hoe veel deeze Voortbrengfels verschillen, zoo wel in hunne geneeskundige, als meer bekende eigenschappen, van de vogten, welken dezelve voortbrengen. De natuurlyke sappen der vrugten verdunnen de dierlyke vogten, en verslappen de vaste deelen, gelyk ze, in sommige gevallen, zeer dienstige openende geneesmiddelen (b) zyn; maar alsze onvoorzigtig gebruikt worden, veroorzaaken ze gevaarlyke ontlastingen; daar, integendeel, de wynagtige en geestryke vogten, door giftinge uit dezelve voortgebragt, de tegengestelde uitwerkingen hebben; als van de vaste deelen te versterken en de vogten te verdikken of te doen stremmen.

In

(c) *Vis narcotica.* (d) *Fermentatio.* (e) *Resolvuntur.* (f) *Vinosus liquor.* (g) *Inflammabilis spiritus.*
(b) *Medicina aperientes.*

In de wynagtige vogten is groote verscheidenheid, onaan gezien dezelve meer of minder wateragtig zyn; want eenigen van de natuurlyke hoedanigheden der sappen van gewassen en aftreksels, als de kleur, de geur, de lymagtigheid enz. blyven dikwyls in den Wyn; kunnende niet worden wechgenomen door dien graad van gistinge, (i) door welken het vogt tot wyn gemaakt is. Doch deeze verscheidenheid wordt nooit in den geest gevonden: want deeze, van den wyn afgescheiden, en behoorlyk gezuiverd zynde, is altyd een en dezelfde zaak, van wat voor soorte van vogt, uit plantgewassen, hy ook voortgebragt zy.

Behalven de grove stoffe, door de gistinge uitgeworpen, wordt van verscheidene Wynen, na dat de gisting volbragt is, nog eene andere zelfstandigheid afgescheiden. Want de zyden en bodem van het vat worden traps wyze bekorstet met een zoutagtig aanzetfel, (k) genaamd TARTARUS, of Wynsteen; zynde van eenen zuuren smaak, en van eene roode of witte kleur, naar dat de Wyn is. De kleur van dit Zout is toevallig; want de wynsteen kan 'er van gezuiverd worden, door den zelve in water te ontbinden: en dus gezuiverd zynde, is de Tartarus van alle Wynen bevonden dezelfde te zyn.

Nog wordt, door gistinge, eene zelfstandigheid, die veel kragtiger is, dan eene van de voorgaanden, afgezonderd. Want als de gisting tot haaren hoogsten trap gekomen is, breekt 'er een fyne, prikkelende, veerkragtige onbedwingbaare DAMP uit; welke, wanneer hy in eene groote maate in beslootene plaatsen by een versaaemeld wordt, vuur uitbluscht, en op staande voet dieren doet sterven, zonder eenig blykbaar ongemak aan te doen, of eenig letsel te veroorzaaken, dat door ondedinge van 't lichaam kan ontdekt worden. *Boorhooven* zeidt niet te gedenken, dat 'er een, zoo aanstonds doodelyk, en zoo fyn vergift tot hier toe gevonden is: dat, indien een var, vol druiven sap, in een hoogen graad van gistinge, zynen versaaemden damp door eene kleine opening ontlafte, en een sterk en gezond Mensch deezen damp in zyne neusgaten optrok, hy aanstonds dood zoude nedervallen; of indien hy 'er maar weinig van inkeeg, beroerd; of indien nog minder, dat hy, voor al zyn leven, wezenloos, of lam zoude worden: en dat deeze toevallen die geen overkomen, welken onvoorzigtiglyk lang in een verwulft blyven, waar eene groote menigte van vogten staat te gisten. Ondertusschen kan men aanmerken, dat deeze damp, in mindere hoeveelheid versaaemeld, dan dat hy eene kleine vlam, als die van een kaars, kan uitblussen, doorgaans niet gevaarlyk, of ten minsten voor Dieren niet doodelyk is.

Daar zyn verscheidene zelfstandigheden, die uit haar zelve niet instaat zyn om te giften; doch die 'er evenwel toe gebragt kunnen worden, door eenigen 'er onder te mengen, die 'er bekwaam toe zyn; als door het bydoen van eene bekwaame hoeveelheid van water met een gedeelte van de gift, die op de oppervlakte van giftende vogten wordt opgeworpen. Tot dit hulpmiddel neemt men somtyds toevlugt, om het weeffel van sommige digt opeengepakte plantgewassen te ontluiten, en ze daar door bekwaam te maaken, om gereeder eenigen van hunne geneeskundige beginsels uit te leveren. In zulke gevallen moet de gisting maar een korten tyd duuren; op dat de ontbinding van het onderwerp de voorgeselde paalen niet te buiten gaa, en de grondbeginsels, die men 'er van verwacht, niet veranderen in andere voortbrengfels.

De giftbaare sappen van vrugten, gekookt zynde tot dat ze dik worden, zyn niet instaat om te giften, en dit niet alleen als zy dik zyn, maar zelfs als ze met water weer verdund zyn: alhoewel het nauwelyks blykt, dat 'er eenige andere verandering door het koken in gebragt is. Hier om kan men vogten, die zeer tot giften overhellen, op deeze wyze bewaaren. Doch in hoe verre deeze vermindering van hunne giftbaarheid invloed hebbe op hunne geneeskragten, is tot nog toe niet klaar ontdekt.

De trap of soorte van gistinge, door welke wynen en ontvlambaare geesten worden voortgebragt, wordt genoemd *wynmaakende gistinge*. (l) Als men de bewerking verder voort-

(i) Fermentatio. (k) Concretum salinum. (l) Fermentatio vinosa.

zet, wordt 'er een grover stof uitgeworpen, en 'er volgen nieuwe veranderingen, doch op eene langzaamere en minder hevige wyze als te vooren. Want de verhittende en dronkenmakende wyn wordt, by trappen, eene verkoelende zuure AZYN, welke gantsch tegenstrydige uitwerkingen met den wyn schynt te hebben: en hoe meer de wyn voorzien is van ontvlambaaren geeft, zoo veel te overvloediger zal de Azyn voorzien zyn van een zuur, dat niet ontvlambaar is.

Echter zyn 'er eenige hoedanigheden in de planten, die niet volkomen kunnen t'ondergebracht worden, zelfs niet door deezen tweeden graad van giftinge; dewyl sommige Azynen klaarblykelyk kleuriger zyn, en meer van eene olieagtige en lymagtige stoffe behouden, dan anderen. Door het bydoen van andere soorten van dingen by de giftbaare vogten, kunnen de hoedanigheden, zoo wel der Azynen als der Wynen, nog al verder veranderd worden, om dezelve tot byzondere geneeskundige gebruiken bekwaam te maaken.

Het is aanmerkenswaardig, dat de azynagtige gifting, (m) schoon ze altyd op de wynagtige (n) zal volgen, ten zy men het voorbedachtelyk verhindere, nochtans niet altyd van dezelve wordt voorgegaan; want veele, mogelyk alle, giftbaare vogten kunnen tot azyn gemaakt worden, zonder eenigen tusschenstand van waaren wyn.

Indien de bewerkingen (o) nog verder worden voortgezet, geschieden 'er ook nog meer veranderingen. Want de stoffe verrot; en ten laatste wordt het weinige vogt, dat nog onuitgewaasfemd overblyft, bevonden enkel water te zyn; de vaste zelfstandigheid, die op den grond ligt, schynt het zelfde te zyn als gemeene aarde.

Dit wordt by de Stookkundigen *gehouden* voor een van de toneelen der giftinge, en onderscheiden door den naam van *verrottend toneel*: (o*) het is veel algemeener in zyn voorwerp als de twee anderen; want alle groeiende stoffe is vatbaar voor verrottinge, maar eenige byzondere soorten zyn alleen bekwaam tot wynagtige of azynagtige giftinge.

De Verrotting (p) ontdekt eene verscheidenheid in de plantgewassen, welke, schoon by geen Schryver, zoo veel ik weet, opgemerkt, waardig schynt in aanmerking genomen te worden. Want de meeste planten verrotten en keeren tot aarde, zonder eenen zeer zwaaren reuk te geeven, van 't begin tot het einde der ontbindinge: maar 'er zyn eenigen, die, door de gantsche bewerking heen, een sterken stank uitgeeven, zeer naby koomende aan dien, welke by de verrotting van dierlyke zelfstandigheden bespeurd wordt.

2. Van de Voortbrengfels van Planten (q) door het Vuur.

HET VUUR, de tweede groote bewerker van de ontbindinge der lichaamen, brengt, in de plantgewassen, oplossingen voort van verschillende soorte. Deszelfs algemeene uitwerkingen zyn de volgende.

GROEIENDE ZELFSTANDIGHEDEN (r), in de open' lucht gebrand, worden ten deele in ASSCHE, ten deele in VLAMM' en ROOK ontbonden; welke laatste, in lange buizen of anderszins, verdikt, een walgend, bitter en zwart ROET voortbrengt. In het branden van de meeste gewassen is de rook verzeld van eenen zuuragtigen damp; doch men heeft nooit bevonden, dat het roet deszelve deelagtig is.

De Plantgewassen, in een digt beslooten vat gedaan, en een heet vuur daar onder gestookt, (het vat, welk het onderwerp bevat, gemeenschap hebbende met een ander, buiten de werking van het vuur geplaatst, om de stoffen, die door de hitte worden uitgedreven, te ontvangen) geeven een WATERAGTIG VOGT (s) uit, dat *Pblegma* genoemd wordt; een zuur VOGT

(m) *Acetosa fermentatio.* (n) *Vinosa.* (o) *Processus.* (o*) *Theatrum putrefactionis.* (p) *Putrefactio.*
(q) *Producciones Vegetabilium.* (r) *Substantie Vegetabiles.* (s) *Liquor aqueus.*

vogt (*t*), geeft 'genaamd; een veerkragtigen onbedwingbaaren damp, welke LUCHT schynt te wezen; en welke nu en dan een vryen uitgang hebben moet, op dat hy het vat niet doerbarsten, of den Ontvanger 'er af blaaze; vervolgens een *dunne OLIE*, en ten laatste een zeer *dikke donker gekleurde Olie*, welke twee laatsten van eenen scherpen smaak, en eenen verbranden stinkenden reuk zyn; waarom ze ook vuurige Oliën (*u*) genoemd worden. Daarna blyft 'er een zwarte kool over, welke niet ontbonden wordt door eenige soorte van vogt, niet verrot, noch veranderd wordt door de geweldigste hitte, zoo lang als de lucht 'er buiten geslooten blyft; doch welke, als de lucht 'er ingelaaten wordt, brandt zonder vlam te geeven, met weinig of geen' rook; latende zeer weinig witte asche over.

De witte asche van Plantgewassen, in water getrokken of gekookt, deelt aan 't zelve eene prikkelende zoutagtige zelfstandigheid mede, VAST LOOZZOUT GENAAMD (*v*); welk in eene vaste gedaante kan afgescheiden worden, door het water uit te dampen. Het overig gedeelte der asche, welk verre de grootste hoop is, is een zuivere aarde, verschillende van die, welke het voortbrengsel is van de verrottinge; want ze wordt ligtelyk ontbonden in allerlye zuure vogten; daar men op de andere niets kan uitwerken door eenig zuur.

Zodanig is het gelegen met de algemeene ontbindinge der planten (*x*) door het vuur. Maar men vindt eenige gewassen, welken, gelyk ze eenige overeenkomst met de stoffe van dierlyke lichaamen, gedurende de verrottinge, schynen te vertoonen, zoo ook eene gelyke overeenkomst in de ontbindinge, waar van wy nu spreken, ontdekken; want zy geeven weinig of geen zuur; en in de plaatse van een vast loozzout, dat in de asche overblyft, brengen ze een *VLUG LOOZZOUT* (*y*) aan, welk te gelyk met de wateragtige en olieagtige deelen te voorschyn komt.

LOOZZOUTEN (*z*) en zuure Zelfstandigheden (*a*), worden aangemerkt, als van tegenstrydige natuure te zyn. Want de meeste lichaamen, die in loozzouten kunnen opgelost worden, worden neêrgeploft (*b*) of door de ontbindinge uitgeworpen, door het bydoen van een zuur; en de meesten, welken ontbindbaar zyn in zuuren, kunnen insgelyks door loozzouten neêrgeploft worden. Wanneer een zuur en een loozzout onmiddelyk met elkanderen vermengd worden, zo volgt 'er doorgaans eene opborling (*c*), of heevige ontlasting van luchtbelletjes; alhoewel de loozzouten, zoo wel de vaste als de vlugge, zodanig kunnen bereid worden, dat ze geene gisting met de zuuren maaken; en in dit geval zyn ze veel meer prikkelende, dan in hunnen gemeenen staat.

In alle gevallen, waarin loozzout en zuur met elkander vereenigd worden, maakenze te saamen een nieuw lichaam uit, het welk een ONZYDIG ZOUT (*d*) genaamd wordt; om dat het noch de zuurheid van het eene inmengsel, noch de prikkelende kracht van het ander heeft, en om dat het die zelfstandigheden niet ontbindt, welken of het zuur, of de loog, elk op zich zelf zoude ontbinden.

By deeze eigenschappen kan men voegen, dat loozzouten de kleuren van blaauwe bloemen, of derzelver afreksels, als van de Violetten, in eene groene veranderen, en de zuuren in eene roode; terwyl de onzydige saamenmengsels, uit de vermenginge van die beiden voortgebracht, geene verandering in de kleure maaken.

Nogthans moet men aanmerken, dat het veranderen van blaauwe bloemen in groenen, geen algemeen kenmerk is van (*e*) loozzouten; want sommige ontbindingen van aardagtige lichaamen in zuuren, hebben dezelfde uitwerking: deeze laatste kunnen echter van de loozzouten onderscheiden worden, door een nieuw loozzout by dezelve by te doen, welk de aarde aanstonds zal nederploffen, en met het zuur een onzydig saamenstelsel (*f*) uitmaaken.

VAS-

(*t*) *Liquor acidus, spiritus.* (*u*) *Empyrica Olea.* (*v*) *Sal fixum alcalinum.* (*x*) *Analysis vegetabilium.*
 (*y*) *Sal volatile alcalinum.* (*z*) *Sales alcalini.* (*a*) *Substantia acida.* (*b*) *Præcipitare.* (*c*) *Effervescentia.*
 (*d*) *Sal Neutrum.* (*e*) *Alcalia.* (*f*) *Compositio neutralis.*

VASTE LOOGZOUTEN (*g*) ter dege gezuiverd, schynen een en het zelfde te zyn, van wat voore plantgewassen (*b*) zy ook mogen voortgekomen zyn; uitgezonderd eenige zeeplanten, van welken wy hier na zullen handelen. In de vlugge Loogzouten, en in de zuivere aardagtige deelen der aische, schynt dezelve betrekelyke onverschillendheid plaats te hebben.

De Vuurige Oliën (*i*) verschillen eenigzins in den graad van scherphed en stinkendheid; en de zuure Geesten verschillen in trap van sterkte, of in de hoeveelheid van 't water, waar mede ze verdund zyn; doch hoe verre zy in andere opzigten verschillen, is weinig bekend; dewyl men deeze bereidingen zelden gebruikt of onderzocht heeft.

In 't algemeen kan men zeggen, dat de Loogzouten, zoo wel de vaste, als de vlugge, gantschelyk voorbrengfels zyn van 't vuur; dewyl ze nooit bevonden zyn, in eenige plante, natuurlyk te bestaan: de Olie bestaat, buiten twyfel, te vooren wel, in het onderwerp; maar is haare scherphed en stank aan 't vuur verschuldigd; want de zagtste en smaakelooze Oliën (*k*) verkrygen dezelve hoedanigheden, alsze met den zelven graad van hitte gestookt worden: het zuur, dat ook natuurlyk in de gewassen beslooten is, wordt altoos aangedaan bevonden, in de bewerkingen daar wy nu van spreken, van den kwaaden reuk en smaak van de Olie, die 'er meê verzeld gaat; doch of het zuur eenige verandering in zich zelf ondergaat, is onbekend.

Wanneer de Stookkunst (*l*) eerst begon tot eene redelyke wetenschap gebragt te worden, en men de saamenstellende deelen en de inwendige gesteldheid der lichaamen begon te onderzoeken; zoo dacht men dat deeze ontbinding der Gewassen door het vuur, welke ons alle derzelve werkende beginselen *onbelemmerd* en *onvermengd ontdekt*, de zekerste middelen zoude *aan de hand* geeven, om van derzelve geneezende kragten te kunnen voordeelen. Doch in 't voortzetten deezer proeven heeft men bevonden, datze aan dat oogmerk niet voldeedt: dat de grondbeginselen der gewassen, door de werkinge van eene brandende hitte, niet blootelyk afgescheiden, maar veranderd, vervormd, en in eene andere gedaante vereenigd worden; in zoo verre, dat het onmogelyk was te onderkennen, in welke gedaante zy bestonden, en van welke hoedanigheden zy voorzien waren, voor dat deeze veranderingen en vervormingen gebeurden. By Voorbeeld; indien tweeëndertig Onzen van zekere groeiende zelfstandigheid, bevonden worden tien en een half Onzen zuur vogt uit te leveren, behalven een ons en vyf Drachma's Olie, en drie en een half Drachma vast Loogzout; wat voor een denkbeeld kan deeze ontbinding geeven van de geneeskragtige hoedanigheden van *Arabishe Gom?* (*m*)

3. *Van de Zelfstandigheden, die natuurlyk in de Plantgewassen begrepen zyn, en door kunst kunnen afgescheiden worden, zonder veranderinge bunner natuurlyke hoedanigheden.*

De GROVE OLIËN bevindt men voornaamelyk, in eene groote hoeveelheid, in de pitten van vrugten en in zekere zaaden; waaruit ze gemeenlyk door uitpersing getrokken worden; en hier vandaan worden ze door den naam van *uitgeperste Oliën* (*n*) onderscheiden. Ook zyn ze in alle de deelen van alle gewassen, die onderzocht zyn, begrepen, en kunnen 'er door kragt van vuur worden uitgedreven; doch dan worden derzelve hoedanigheden grootelyks veranderd, in de werkinge, waar door ze ontdekt of uitgetrokken zyn; gelyk we in de voorgaande Afdeellinge gezien hebben.

Deeze Oliën zyn, in haaren gemeenen staat, niet oplosbaar in wynagtige geesten (*o*) noch in

(*g*) Sales alcalini fixi. (*b*) Vegetabilia. (*i*) Empyreumatica Oel. (*k*) Oel insipida. (*l*) Chemia.
(*m*) Gummi arabicum. (*n*) Olea expressa. (*o*) Spiritus vini.

in water; alhoewel ze, door byvoeging van middelfoortige dingen, zo wel met het een als met het ander kunnen vereenigd worden. Dus kan eene verftandige byvoeging van fiiiker dezelven mengbaar maaken met water, tot zogenaamde ftroopjes of olieagtige drankjes: door de tuffchenkomst van gom of flym vereenigen zy zich met water, tot een melkagtig vogt: door loogzouten worden ze in zeep veranderd; welke zo wel met water, als met geeitryke (*p*) vogten mengbaar is, en door het laafte volkomen kan ontbonden worden tot een eenvormige doorschynende vloeistoffe. De byvoeging van eenig zuur by de zeepagtige ontbinding, neemt het loogzout op; en de Olie, die 'er van zelfs affcheidt, wordt bevonden deeze merkwaardige verandering ondergaan te hebben, dat ze nu, in zuiveren Geest van wyn, zonder eenig middelfoort, ontbonden wordt.

Uitgeperfte Oliën, aan de koude bloot gesteld, verliezen veel van haare vloeibaarheid; sommigen derzelven fremmen, by eenen geringen graad van koude, tot een vatt lichaam. Eenigen tyd in eene warme lucht gehouden zynde, worden ze dun en zeer muf: derzelver zagte, gladmaakende en verzagende hoedanigheid verandert in eene groote fcherpheid: en in deezen staat zullenze, in plaats van te verzagten, prikkeling veroorzaaken; in plaats van bytende vogten (*q*) te verftompen, zullen ze invreeten (*r*) en ontsteeken. Deeze Oliën zyn aan dezelfde fchadelyke verandering onderworpen, terwyl ze nog in de oorsprongkelyke onderwerpen zyn: hiervan daan komt die mufheid, waaraan de olieagtige zaaden en pitten, als de Amandelen, en die, welke koude zaaden genoemd worden, in 't bewaaren, zoo zeer onderhevig zyn. Des niettegenstaande, wanneer deeze zaaden of pitten met water *gestampt worden*, zal de Olie, door het tuffchenkomen van de andere deelen des onderwerps, zich met het water vereenigen tot een Amandelmelk, of melkagtig vogt, welk, in plaats van muf te worden, in 't staan, zuur wordt.

In de hitte van kookend water, en zelfs in eenen graad van hitte, die deeze zoo veel te boven gaat, als de hitte van kookend water die van 's menschen lichaam, verliezen deeze Oliën weinig, door 't vervliegen, van haare deelen. In eene grootere hitte geeven ze eenen prikkelenden damp op, gelykende naar het zuure foort; en als men ze weder koud laat worden, zal men bevinden, dat ze een grooteren trap van vastheid verkregen hebben, dan ze te vooren hadden; gelyk ook eenen zuuren smaak. In eene hitte, die naaft aan het gloeiend (*s*) worden is, in beslootene vaten, komt het grootste deel der Olie tot den staat van vuur; terwyl 'er flegts eene zwarte kool overblyft.

2. Van de Grove Vetagtige Stoffe. (*t*)

Uit de pitten van sommige vrugten, als de kakao noot, verkrygen we, in plaats van eene vloeibare Olie, eene zelfftandigheid, die de vastigheid van boter heeft; en uit anderen, als de Nootmuskaat, eene vaste stoffe, al zoo hard als fineer. Deeze fremmende dingen worden het gemakkeelykst uitgetrokken, door het onderwerp in water te kooken; want de vetagtige stoffe, door de hitte gefmolten, fcheidt zich af en komt boven dryven; en neemt haare eigene vastigheid weder aan, als het vogt koud wordt.

De Zelfftandigheden van deezen rang hebben dezelfde algemeene eigenschappen, als de uitgeperfte Oliën; maar zyn minder onderworpen aan muffigheid, als men ze bewaart, dan de meeste gemeene vloeibare Oliën. De Stookkundigen onderstellen, dat derzelver dikke vastigheid is toe te fchryven aan een meerder innengfel van een zuur grondbeginfel: want, by derzelver ontbinding door vuur, geevenze eenen damp op, die merkelyk zuurder is, als de vloeibare Oliën; en de vloeibare Oliën worden door het bymengen van geconcentreerde zuuren, (*u*) tot eenen dikken of vasten klomp (*v*) gebragt.

3. Van

(*q*) Liquores Spirituosi. (*g*) Humores corrosivi. (*r*) Corrodere & inflammare. (*s*) Ingitio. (*t*) Materia sebacea. (*u*) Concentrata acida. (*v*) Solida massa.

3. Van de Wezendlyke Oliën. (x)

De WEZENDLYKE OLIEËN worden alleen verkregen uit zulke Plantgewassen, of deelen van gewassen, die zeer welriekend zyn. Zy zyn de rechte beginselen, in welken de reuk, en dikwyls ook de verwarmende, prikkelende en andere werkende kragten van het onderwerp haare zitplaats hebben; waarom zy ook den naam hebben van *wezendlyke Oliën*.

Wezendlyke Oliën vereenigen zich met verbeterden geest van wyn, (y) en stellen, met den zelve, een doorzigtige Vloeistoffe saamen, van het zelfde slag; alhoewel sommigen derzelve, tot dit oogmerk, een veel grooter gedeelte van den geest van wyn vereischen, dan anderen. Ook kan men water gebruiken, schoon het derzelve geheele zelfstandigheid niet ontbindt, om evenwel een gedeelte van derzelve fynste stoffe aantrekken; zoo dat het zeer sterk met derzelve geur bezwangerd wordt: en door het bymengen van suiker, gom, den dooiër van een ey, of Loogzouten, kunnenze geheel en al in water ontbonden worden. Met vlugge loogzouten (z) bewerkt zynde, ondergaanze verscheidene veranderingen van kleur, en eenigen, die minst welriekend zyn, verkrygen eenen hoogen graad van welriekendheid; terwyl de vaste loogzouten (a) derzelve reuk in 't algemeen verminderen.

In de hitte van kookend water, vervliegen deeze Oliën geheel en al; en om deeze reden wordenze doorgaans door dat middel getrokken uit de onderwerpen, die dezelve inhebben; want geene andere vloeistoffe die *natuurlyk in de planten is*, kan door dien graad van hitte vervliegen, of *uitdampen*, dan het wateragtig mengfel, waar van het *grootste deel der Olie* ligtelyk kan afgescheiden worden. Eenigen van deeze Oliën komen te voorschyn door een veel minder hitte, eene hitte weinig grooter, dan die, waar door het water zichtbaar begint te waassenen. In derzelve ontbindinge door eene brandende hitte, verschillenze weinig van uitgeperste Oliën. (b)

Wezendlyke Oliën, (c) eenigen tyd in eene warme lucht gesteld, ondergaan eene verandering, die zeer veel verschilt van die, welke de uitgeperste ondergaan. Want, in plaats van dun, muf en scherp te worden, zoo wordenze allengs dikker; en ten laatste hard, tot een vasten en brokkeligen klomp; en zulks met eene merkelyke verminderinge van derzelve *vlugheid*, welriekendheid, prikkelende en aandryvende hoedanigheid. (d) In deezen staat wordenze bevonden uit twee soorten van stoffe te bestaan; als uit eene vloeibaare Olie, die vlug wordt in de hitte van kookend water, en byna van dezelfde hoedanigheid is, als de oorsprongkelyke Olie; en uit eene grovere stoffe, die overblyft, welke niet kan uitgedampt worden, zonder eene brandende hitte of zodanige, die haare natuur verandert, en welke ontbonden wordt tot een zuur, (e) tot eene vuurige Olie, (f) en tot eene zwarte kool.

Het bymengfel van een geconcentreerd zuur (g) brengt op staande voet dat geene voort, in wezendlyke Oliën, het welk zeer naby komt aan dat geene, welk de tyd anders uitwerkt. In het bereiden van dit soort van mengfel moet de bewerker op zyne hoede zyn: want als men een sterk zuur, byzonder dat van Steenzout (b) (waar van hier na zal gesproken worden) haastig in eene wezendlyke Olie giet, volgt 'er aanstonds eene groote hitte en opborling, en dikwyls gebeurt 'er een slag, of het mengfel vliegt in vlamme. De vereeniging van uitgeperste Oliën met zuuren is van zoo veel ongemak niet verzeld.

(x) *Essentialia Oleea*. (y) *Spiritus vini rectificatus*. (z) *Alcalia volatilia*. (a) *Alcalia fixa*. (b) *Olea expressa*. (c) *Essentialia Oleea*. (d) *Stimulans Qualitas*. (e) *Acidum*. (f) *Oleum empyreumaticum*. (g) *Concentratum acidum*. (h) *Nitrum*.

4. Van de gestremde Wezendlyke Oliën. (i)

SOMMIGE PLANTGEWASSEN, (k) als Roozen en Alantswortels, geeven, in plaats van eene wezendlyke Olie, eene zelfstandigheid uit, welke byna dezelfde algemeene eigenschappen heeft; maar van eene dikke en sneeragtige (l) vastheid is. Deze zelfstandigheid schynt van al zoo groot eene vlugheid en fynheid der deelen te zyn, als de vloeibaare Oliën: en in de hitte van kookend water waassemt ze eveneens uit, en stremt op de oppervlakte van het versaaemde vogt. De volkomen uitwaasseming van deeze stoffe, en haare stremming wederom tot haaren oorsprongkelyken vasten staat, zonder eenige afscheidinge van dezelve in een vloeibaar en een vast deel, onderscheidt dezelve van zodanige wezendlyke Oliën, welken verdikt of verhard geworden zyn, door den tyd of door zuuren.

5. Van de Kamfer. (m)

KAMFER is een vast saamenstremfel, dat men uit de houtagtige deelen van zekere Indische boomen verkrygt. Het is vlug, gelyk de wezendlyke Oliën, en kan zo wel in Oliën, als in ontvlambare Geesten (n) ontbonden worden: het vereenigd zich van zelfs met water, door de tusschenkomst van gom; doch naauwlyks onvolkomen door de andere tusschenmiddelen, welken de Oliën mengbaar maaken met wateragtige vogten.

Het verschilt zo wel van de (o) vetagtige stoffen, als van de vloeibaare wezendlyke (p) Oliën, daar in, dat het door lang te bewaaren geene merkelyke verandering ondergaat; dat het geheel kan uitgedampt worden, niet alleen door de hitte van kookend water, maar ook in eene warme lucht, zonder eenige verandering of afscheiding zyner deelen; terwyl het laatste gedeelte, dat onuitgewaassemd overblyft, van dezelfde natuur schynt te wezen, als de oorsprongkelyke Kamfer: te weten, dat het geene vuurige indrukfelen (q) ontvangt, en geene ontbinding dukt, door eenigen graad van hitte, aan welke het, in geslootene vaten, kan worden blootgesteld; hoewel het in de opene lucht geredelyk kan verbrand worden; dat het door geconcentreerde Zuuren tot de gedaante van een vogt kan ontbonden worden; en in verscheidene andere eigenschappen, welken hier niet byzonderlyk behoeven opgehaald te worden.

6. Van de Harssen. (r)

WEZENDLYKE OLIEN (s), door den tyd of door zuuren hard geworden, dragen den naam van Harssen. Wanneer de hardgewordene klomp aan de hitte van kookend water is bloot gesteld geweest, tot dat derzelve fynste deelen, of de zuivere wezendlyke Olie, die 'er in overblyft, uitgewaassemd zyn; dan wordt die grove stoffe, welke overblyft, insgelyks Hars genoemd. In veele Plantgewassen, vindt men harssen, die met beide deeze saamenstremfels overeenkomen; dewyl sommigen eene fyne Olie in zich hebben, die door hitte van kookend water kan afgescheiden worden; daar anderen niets, dat in die hitte kan uitgedampt worden, in zich bezitten.

In 't algemeen kunnen de Harssen in verbeterden geest van wyn (t) ontbonden worden; alhoewel sommigen moeilijker dan anderen: en het is voornaamelyk door dit ontbindt middel, dat ze uit de onderwerpen, waarinze begrepen zyn, worden uitgetrokken. Ook worden-

(i) Concreta essentialia Olea. (k) Vegetabilia. (l) Consistentia sebacea. (m) Camphora. (n) Spiritus in flammabilis. (o) Materia sebacea. (p) Fluida essentialia Olea. (q) Empyreumatica impressiones. (r) Resinae. (s) Essentialia Olea. (t) Spiritus vini rectificatus.

denze opgeloft in Oliën, zo wel uitgepersste, als wezendlyke; en kunnen door dezelfde middelen, die de vloeibaare Oliën met water mengbaar maaken, met wateragtige vogten vereenigd worden. In eene hitte, die minder is, dan die van kookend water, smeltenze tot eene oliëagtige vloeistoffe, en in dien staat kunnen die beiden met elkanderen vergeleken worden. In haare ontbindinge door vuur, in beslotene vaten, geevenze een kennelyk zuur, en eene groote menigte van vuurige Olie, uit.

7. *Van de Gommen.* (u)

De GOM verschilt, daarin, van de voorgaande Zelfstandigheden, dat ze niet kan ontvlammen; want al wierdtze tot eene kool, en voorts tot asche verbrand, zou ze nogthans nooit eene vlam opgeeven. Ook verschiltze merkelyk in de evenredigheid der grondbeginsel, tot welken zy door vuur ontbonden wordt; zynde de hoeveelheid der vuurige Olie (v) veel minder, en die van het zuur veel grooter. In de hitte van kookend water, vervliegt ze niet: ook wordt ze niet week, als hars; maar blyft onveranderd, tot dat de hitte zoo groot geworden is, dat ze door dezelve verschroeid, of in een kool veranderd is.

Door een weinig water, wordtze zagt en finelt tot een lymagtige kleeverige stoffe, slym (x) genaamd: en door eene meerdere hoeveelheid van water, wordtze tot eene vloeistoffe ontbonden, welke meer of min lymagtig en kleeverig is, naar evenredigheid van de veelheid der Gomme. Zy wordt niet ontbonden in wynagtige (y) geesten, noch in eenige soorte van Olie: Nogthans, wanneerze in water tot een slym gesmolten is, kan ze gemakkelyk met vloeibaare Oliën en met harsen vermengd worden; welken op deeze wyze, te gelyk met de Gom, ontbindbaar worden in wateragtige vogten, en dus uitteekend bekwaam zyn tot geneeskundige gebruiken.

Deeze fraaije wyze van Oliën met wateragtige vogten te vereenigen, welke, als een geheim, in weinige handen gehouden is, schynt aan Dr. GREW niet onbekend geweest te zyn. „Ik nam (zegt hy) Olie van anyszaad, en dezelve op een *ander lichaam* gietende, besmierde het zodanig, datze daar door veranderd werdt in eene volmaakt melkwitten balssem of boter; waardoor de olie mengbaar werdt, met eenig wynagtig of wateragtig vogt; gemakkelyk en aanstonds daarin opgeloft wordende tot de gedaante van eene melk. En ziet, dit geschiedt zonder de minste verandering van den reuk, den smaak, de natuur of de werking van de gezegde Olie. Op eene, byna gelyke, manier, kan men ook andere gedestilleerde Olie van gedaante doen veranderen tot eene melkwitte boter, en op dezelfde wyze vermengen met water, of eenig ander vogt; het welk van verscheiden gebruik is in de Geneeskunst, en welk ik menigmaal zeer bekwaam en voordeelig bevonden heb, om te doen”. (GREW *van de menginge*, V. Kap. 1. Ond. 7. §.) (*) Deeze onderzoeking is onlangs verder voortgezet, in het eerste stuk van de *Geneeskundige Aanmerkingen*, uitgegeeven door een Genootschap van Geneesheeren te Londen; waar in verscheidene proeven vermeld worden, om Oliën, zowel wezendlyke, als uitgepersste, en verscheidene vetagtige en harsagtige lichaaamen, door middel van Gom, in water te ontbinden.

Gelyk nu Olie en harsagtige zelfstandigheden, door middel van Gom met water vereenigd worden, zoo kunnen de Gommen op dezelfde wyze met geest van wyn, door tusschenkomst van harsen en wezendlyke Oliën, vermengd worden; alhoewel de geest van wyn op ver na zoo veel niet van de Gom opneemt, als het water van de Olie of de hars doet.

Zuure vogten, schoon ze zuivere Oliën verdikken, of styf maaken, verhinderen de ontbinding van Gom niet, noch ook die van Oliën met Gom vermengd. De Loogzouten, daar-

(u) Gummi. (v) Oleum empyreumaticum. (x) Mucilago. (y) Spiritus vini.

(*) GREW *of mixture*, Chap. V. Inft. 1. §. 7.

daarentegen, zowel vaste, als vlugge, schoon zy zuivere Oliën in water oplosbaar maaken, beletten nogthans de ontbinding van Gom, en van 't mengfel van Gom met Olie: Doch als eene zuivere Gom in water ontbonden is, zal het bydoen van eenig loogzout (z) de Gom doen afscheiden, en in eene vaste gedaante op den bodem van 't vat doen vallen. Indien eenige Olie, of een harsagtig lichaam vooraf met de Gom vermengd is, zal dit ook worden afgescheiden, en, overeenkomstig met zyne zwaarte, of naar den grond zinken, of komen boven dryven.

8. Van de Gom-Hars. (a)

Door GOM-HARS verstaat men een mengfel van Gom en Hars. Veele Plantgewassen hebben mengfels van deeze soorte in zich, in welken de saamenstellende deelen zoo onmiddelyk vereenigd zyn (mogelyk door tusschenkomst van eenige andere stoffe) dat het saamenstel, in een kruidmengkundig gezigtspunt beschouwd, konne aangemerkt worden, als een onderscheiden soort van grondbeginfel; dewyl de gantsche klomp (b) byna gelykelyk in wateragtige en in wynagtige vogten wordt opgelost; en de oplossingen niet troebel of melkagtig, gelyk die van de grover mengfels van Gom en Hars, maar volmaakt helder en doorschynend zyn. Zodanig is de saamentrekkende stoffe van den wortel van slangenkruid, (c) en de bittere stoffe van gentiaan. Het ware te wenschen, dat wy eenen byzonderen naam voor deeze stoffe hadden; gelyk de benaaming van Gom-Hars geschikt is voor grover mengfels, in welken de gomagtige en harsagtige deelen maar los vereenigd zyn, en ligtelyk van elkanderen kunnen gescheiden worden.

9. Van Zoute Stoffen. (d)

'Er zyn verscheidene soorten van zoute sappen der Plantgewassen, welken tot hier toe maar weinig onderzocht zyn: de zoete en de zuuren zyn de overvloedigste en die meest bekend zyn.

Deeze Sappen, aan eene hitte van kookend water bloot gesteld, ondergaan gemeenlyk geene andere verandering, dan de uitdamping van hun wateragtig vogt; dewyl de zoutagtige stoffe, en alle de andere niet vlugge deelen, welken met dezelve in het sap vermengd waren, over blyven. Na de uitwaasleming van een groot deel des waters, scheidt de zoute stoffe van veele deezer Sappen, in 't bewaaren, zich trapswyze af, en stremt te saamen in kleine vaste klompjes, latende de andere zelfstandigheden ontbonden in den staat van een vogt: doch om van anderen een zuiver vast zout (e) te verkrygen, is tot nog toe geen middel uitgevonden.

Deeze Zouten worden niet alleen in water ontbonden, gelyk andere zoute lichaamen; maar veelen derzelven; byzonder de zoete, ook in verbeterden (f) geest van wyn. De grove oliagtige en gomagtige stoffe, waar van zy, in 't onderwerp, byna altoos verzeeld gaan, ontbindt zich van zelve te gelyk met hun, in water; maar blyft in geest van wyn, in groote menigte over. Zulke anderfoortige stoffen (g) als de geest opneemt, worden byna volkomen van den zelve behouden, terwyl het zout bestolt; maar van die, welken het water opneemt, blyft altoos een groot gedeelte aan het zout gehecht. Hiervandaan is 't, dat wездlyke Zouten, (b) gelyk zy genoemd worden, op de gewoone wyze uit wateragtige sappen van planten bereid, altoos bevonden worden rykelyk voorzien te zyn van de andere oplosbaare deelen van het onderwerp; daar, in tegendeel, die door geest van wyn zyn uit-

(z) Alcalinum. (a) Gummi resinosum. (b) Massa. (c) Bisfortæ radix. (d) Materia salina. (e) Sal purum concretum. (f) Spiritus vini rectificatus. (g) Materia heterogenea. (h) Sales essentielles.

getrokken heel veel zuiverer zyn. Sommige voortbrengfels van deeze foorte kunnen, door middel van verbeterden geest van wyn, van hunne onreinigheden uittleekend gezuiverd worden; en door het zelfde middel kunnen ook volmaakte suikeragtige stremfels (i) uit veelen van onze inlandfche zoete plantsappen verkregen worden.

Daar is nog een ander foort van zoute stoffe, die uit sommige harsagtige lichaamen, byzonder uit *Benzoin* gehaald wordt, en welke by de Stookkundigen, althans by sommigen van hun, onderfeld wordt een deel te zyn van de wezendlyke Olie van de hars, welke door een zuur gestremd is, en door het zuur meer de overhand heeft, of minder gebonden is, dan in de andere foorten van gestremde of geharde Oliën. Deeze stremfels worden zowel in water, als in geesten van wyn ontbonden, hoewel moeiljelyk en spaarzaam in beiden: zy toonen eenige merktekenen van zuurheid, zy hebben een aanmerkeljyk deel van den reuk der Hars, waar van ze komen, vervliegen in eene hitte, die aan kookend water gelyk, of wat grooter is, en zyn ontvlambaar in het vuur.

Algemeene Aanmerkingen over de voorgaande Beginselen.

1. WEZENDLYKE OLIEN, (k) gelyk reeds is aangemerkt, worden alleen uit weinige gewassen verkregen, en Kamfer uit nog veel mindere: maar grove Oliën, hars, gom, en zoute stoffe schynen aan allen, in grooter of minder maate, gemeen te zyn; zynde het één overvloediger in de ééne, en het ander meer in de andere plante.

2. De verscheidene grondbeginfels zyn, in veele gevallen, zeer naauw vereenigd; zoo dat ze te saamen uit het onderwerp moeten getrokken worden, door zodanige scheimiddelen, door welken sommigen derzelve, elk op zich zelf, niet kunnen ontbonden worden. Hier van daan bevatten de Aftreksels (l) van water en de Uittreksels (m) van geest uit eene plante, opzigtelyk tot dezelve, meer in zich, dan het geen, waar van het water of de geest het eigen scheivogt is.

3. Wanneer eene plant genoeg in water getrokken is, kan al het overige, welk de geest 'er uittrekt, worden aangemerkt, als geheel en al behoorende tot die stoffe, welke regtstreeks het voorwerp is van de werking van geest. En integendeel, als de Geest het eerst in 't werk gesteld is, zoo kan al het geene het water, daarna, 'er uittrekt, worden aangemerkt, als alleen uit zulke stoffe beitaande, waar van het water het regtstreeksche scheivogt is.

4. Als ééne groeiende (n) Zelfstandigheid, die alle de grondbeginfels, waarvan wy tot hier toe gesproken hebben, in zich bevat, in water gekookt wordt; zullen de wezendlyke Olie, (o) het zy vloeibaare of gestremde, de Kamfer, en het vlugge wezendlyke Zout, (p) by trappen met den waassem van 't water uitdampen, en door het ontvangen van den waassem, in daar toe geschikte vaten, buiten werking van 't vuur geplaatst, kunnen vergaard worden. De andere grondbeginfels, die door deezen graad van hitte niet vlug worden, blyven over: de grove Olie (q) en de vetagtige stoffe (r) dryft boven: de gomagtige en zoutagtige zelfstandigheid, en een gedeelte van de Hars (s) worden door het water ontbonden, en kunnen in eene vaste gedaante gebragt worden, door het vogt te kleinzen, en het op een bekwaam vuur te zetten, tot dat het uitgedampt is. Het overige van de hars, dat nog in het onderwerp blyft, kan door geest van wyn (t) uitgetrokken, en in zyne eigene gedaante afgescheiden worden, door den geest uit te dampen. Volgens deeze gronden kunnen de meeste zelfstandigheden, die in de planten begrepen zyn, 'er uitgetrokken en in

(i) Concretiones saccharinae. (k) Olea essentialia. (l) Infusiones. (m) Tincturae spirituales. (n) Substantia vegetabilis. (o) Oleum essentialia. (p) Sal volatile essentialia. (q) Oleum crassum. (r) Materia sebacea. (s) Resina. (t) Spiritus vini.

in eenen zuiveren staat verkregen worden, hoe zeer zy ook in het onderwerp t'faamen mogen vermengd zyn.

5. Somtyds wordt een of meer van de grondbeginfels natuurlyk alleen, en los van de anderen bevonden, liggende in onderscheidene vakjes of vaatjes (*u*) in het onderwerp, of buiten vaten en opgehoopt op de oppervlakte. Dus ontdekt het Mikroschoop, (de Kleinkyker) in de gedroogde wortels van *Angelica*, overlans doorgesneden, aderen van hars. In de kelken der bloemen van St. Jans-kruid; (*v*) en in de bladeren van oranje-boomen, worden met het bloote oog doorfchynende stipjes gezien, welken, in den eersten opslag, holletjes fchynen te wezen; doch by nader onderzoek bevonden worden, kleine blaasjes, te zyn, met wezendlyke Olie opgevuld. In den bast van Dennen, -pyn, -lorck, en fommige andere boomen, zyn de olie vakjes zeer menigvuldig, en zodanig opgevuld met de olie-ägtige en harsagtige vloeistoffe, dat ze menigmaal barften, voornaamelyk in de warme luchtstreeken, en het inhettende vogt in eene groote menigte ontlafte. De *Acacia*-boom, in Egypte, en de pruim- en karsboom by ons, geeven byna zuiver gomägtig zweet uit. Uit eene foorte van affche heeft men de zoutägtige zoete zelfftandigheid, *manna*, afgefcheiden; en de eenige foorte van fuiker, welke by de Ouden bekend geweest is, fchynt een natuurlyk uitzweetfel van het riet geweest te zyn.

6. De voorgemelde Grondbeginfels zyn, zoo veel men weet, alles wat natuurlyk in de planten is; en alles wat de Kunst 'er uit kan trekken, buiten zodanige bewerkingen, die derzelve natuur veranderen en derzelve oorspronkelyke hoedanigheden vernielen. In één, of meer van deeze grondbeginfels zyn de reuk, de fmaak, de kleur en de geneezende kragten van het onderwerp, byna altoos, als in een middelpunt, by een verfaamd bevonden.

7. In fommige Gewassen, heeft de gantsche geneeskragt haare zitplaats in één grondbeginfel. Dus is het eenigste geneeskragtig grondbeginfel, in de zoete Amandelen, eene grove olie; in den Mirkswortel eene wezendlyke olie; in den Wortel van Jalappe, (*x*) eene hars; in den wortel van Kaasjeskruid, eene gom; in de bladeren van zuuring, eene zoutagtige zuure zelfftandigheid.

8. Anderen hebben ééne foorte van kragt in het eene grondbeginfel, en eene andere in een ander. Dus heeft de Peruviaanfche bast (*y*) eene faamentrekkende hars, en eene bittere gom-hars.

9. De grove fmaakelooze oliën (*z*) en vetagtige stoffen, (*a*) de enkele fmakelooze gommen, (*c*) en de zoete en zuure zelfftandigheden, fchynen al te na met elkanderen overeen te komen, zoo wel in derzelve geneeskragten, als in de eigenschappen, die tot de Kruidmengkunst behooren.

10. Maar wezendlyke Oliën, harsen, en gom-harsen, verschillen grootelyks in verschillende onderwerpen. Dewyl de wezendlyke, in 't algemeen, de grondbeginfels van den reuk in de planten zyn; zoo is het klaar, dat zy in dit opzigt zoo veel van elkanderen moeten verschillen, als de onderwerpen, van welken zy verkregen worden. De Harsen hebben menigmaal iets van de olie, en gevolglyk ook van de verschillende heden, die daar van afhangen; met dat verder onderscheid, dat het grove harsagtig deel dikwyls andere kragten bezit, als die in de Oliën zyn. Dus kan men van alfem eene hars bereiden, welke niet alleen den sterken reuk en geur, maar ook de volkomene bitterheid van het Kruid heeft; van welke laatste hoedanigheid de olie geheel vry is. De bittere, faamentrekkende (*d*) buikzuiverende (*e*) en braaking verkwikkende (*f*) kragten der planten hebben haare zitplaats gemeenlyk in verschillende foorten van harsagtige stoffen, het zy zuiver, of met gomagtige en zoutagtige deelen ver-

(*u*) *Receptacula.* (*v*) *Hypericum.* (*x*) *Radix jalappe.* (*y*) *Radix malvarum.* (*y**) *Cortex peruviana.*
 (*z*) *Inspida crassa Olea.* (*a*) *Materia sebacea.* (*c*) *Inspida Gummi simplicia.* (*d*) *Adstringens.* (*e*) *Purgans.* (*f*) *Vis emetica.*

vermengd; van welke foorten van vermengingen veelen zoo naauw vereenigd zyn, dat de faamentellende deelen bezwaarlyk van elkanderen kunnen gefcheiden worden; terwyl het geheele faamentelſel byna gelykelyk in wateragtige of geeftagtige ſcheivogten (*g*) ontbonden wordt.

11. Ook zyn 'er eenige zelfſtandigheden, welken, om dat ze geheel en al in water, maar in 't geheel niet in geest kunnen onthouden worden, kunnen geoordeeld worden enkel gom te zyn; doch welken echter kragten bezitten, die nooit in enkele gommen gevonden worden. Zodanigen zyn de faamenttrekkende gom, die *acacia* genoemd wordt, en de buikzuiverende gom van *aloë*.

12. Men onderſtelt, dat de Plantgewaſſen eenige fyne grondbeginfels, of voornaame geeſten in zich hebben, die in verſchillende planten ook van elkanderen verſchillen; dat deezen van al te groote fyneheid zyn, om in hunnen zuiveren ſtaat verſaamd te worden; en van welken de Oliën, gommen, en harſen alleen de Baarmoeders of voorvogten (*b*) zyn. Doch dit onderzoek behoort niet tot de Kruidmengkunſt, welke alleen omtrent grover en kenbaarer onderwerpen verkeert. Als wy, uit eene welriekende plante, eene wezendlyke olie verkrygen, welke de geheele welriekendheid, van eene groote menigte van het onderwerp, in een klein beſtek, bevat; zoo is 'er even goed aan onze oogmerken voldaan, of de zelfſtandigheid der olie regtſtreeks de welriekende ſtoffe zy, dan of in dezelve een welriekend grondbeginſel, veel fyner, dan zy zelve, verſpreid is. En als deeze olie haaren reuk, door ze lang te bewaaren, verliest, en eene hars wordt; zoo is het evenveel in opzigt tot de tegenwoordige aanmerkingen, of die uitwerking voortkomt van het vervliegen van een fyn grondbeginſel, dan of ze van eene verandering in de zelfſtandigheid der Olie zelve voortbragt wordt.

II. A F D E E L I N G.

Van de Dierlyke Lichaamen. (i)

In de dierlyke Lichaamen vinden we zekere zelfſtandigheden, die, in haare algemeene eigenschappen, veele gelykheid hebben met de lichaamen uit het groeiend Ryk. (*k*)

Dierlyke Oliën en Vetten zyn, even als de grove Oliën der planten, op haar zelve, niet oplosbaar in water, noch in geest van Wyn; maar zy kunnen, door het bydoen van gom of ſlym, (*l*) met water vereenigd worden; en de meeſten derzelve kunnen in zeep veranderd, en dus met geest van wyn, zoo wel als met water gemengd worden door 't bydoen van vaſte loogzouten. (*m*)

De ruikende Stoffe van ſommige reukgeevende dierlyke zelfſtandigheden, Muskus, Civer, Bevergyl (*n*), is, even als de wezendlyke Olie der planten, oplosbaar in geest van Wyn, en vlug (*o*) in de hitte van kookend water. *Cartheuser* verhaalt, dat men van Bevergyl, inderdaad, eene wezendlyke Olie gekregen heeft, hoewel in zeer kleine hoeveelheid, doch van eenen uitſtekend ſterken en uitgebreiden reuk.

De blaartrekkende ſtoffe van ſpaanſche (*p*) vliegen, en zulke deelen van verſcheidene dierlyke zelfſtandigheden, in welken derzelve byzondere ſmaak geplaatſt is, heeft men in verbeterden geest van Wyn (*q*) opgelooft, en bevonden, dat zy eenige overeenkomſt ſchynen te hebben met harſen en gom-harſen.

De geleyagtige grondbeginfels van Dieren, (*r*) worden, even als de gom van planten, in water

(*g*) *Menstrua aquæ & spirituoſa.* (*b*) *Matrices seu vebicula.* (*i*) *Animalia.* (*k*) *Regnum vegetabile.*
 (*l*) *Mucilago.* (*m*) *Sales alcalini fixi.* (*n*) *Castorium.* (*o*) *Volatila.* (*p*) *Materia vesicatoria Cantharidum.*
 (*q*) *Spiritus vini rectificatus.* (*r*) *Principia gelatinosa Animalium.*

water opgelost, maar niet in geest of oliën: ook maaken zy, even als de gommen, oliën en vetten mengbaar met water, tot een melkagtig vogt.

Sommige gekorvene Diertjes, byzonderlyk de Mier, zyn bevonden een zuur sap in zich te hebben, welk zeer naa komt aan de natuur van de zuuren der Planten (s).

Nogthans zyn 'er verscheide Sappen van Dieren, die in 't algemeen, zelfs in deeze algemeene soorten van eigenschappen, verschillen van de gelykfoortige der planten. Dus heeft de wey (t) van dieren, welke met de gomagtige sappen van planten schynt overcentekomen, dit merkwaardig onderscheid, dat zy, schoon zich met koud of warm water gelykelyk vermengende, nogthans schift, als het mengsel tot eene aanmerklyke hitte gebragt wordt; en dat de dierlyke stoffe zich van het wateragtig vogt afscheidt en tot eenen vasten klomp saamenstremt. Sommigen hebben gemeend, dat de hitte van het lichaam, in sommige ziekten, tot zulk eenen trap opklom, dat ze deeze gevaarlyke en doodelyke stemming der weyagtige vogten voortbragt: doch de hitte, welke daar toe vereischt wordt, is grooter, dan het menschelyk lichaam schynt te kunnen verdragen; dewyl dezelve zeer naa komt aan het middelpunt tusschen de grootste hitte, die men doorgaans in 't menschelyk lichaam bespeurt, en die van kookend water.

De zagte en vloeibaare deelen van Dieren, zyn zeer geschikt om tot verrotting (u) over te gaan: zy verrotten veel schieliker, als de stoffen van planten; en als zy bedorven zyn, worden ze veel schadelyker bevonden.

Deeze werking heeft ook plaats, in zekeren trap, in de lichaamen der levendige Dieren; zoo menigmaal als de sappen lang stillaan; of, door verstopping van de natuurlyke ontlastingen, belet worden hunne vlugger en verderflyker deelen uit te werpen.

De Leere van de Verrottinge, zo wel in levendige, als in doode Dieren, heeft onlangs groot licht ontvangen, uit de naauwkeurige en gewigtige proeven en Aanmerkingen van Dr. Pringle. Hy merkt aan, dat, wanneer de bederving groot en haastig is, 'er eene koorts, of een loop op volgt; maar dat, als de versaameling van bedorven stoffe zoo langzaam is, dat het lichaam geschikt wordt tot de bederving, alsdan eene scheurbuik de overhand neemt. Hier van daan, dat deeze ziekte zoo gemeen is in lange rystogten, op de schepen, die niet gelucht worden, door bedorven lucht en voorraad; in moerasfige landstreeken, van diergelyke oorzaken; en, in een' minder' trap, in alle noorder luchtstreeken, in vogtige liggingen, uit gebrek van behoorlyke doorwaaijing.

Geduurende de verrotting, wort 'er eene menigte lucht geboren, alle de vogten worden trapswyze dunner, en de vezelagtige deelen worden slap en zwak. Hier van daan de opzwellung van den buik, welke op de bederving van eenig ingewand, of de onvoorzigtige opstopping van roodeloopen door saamentrekkende dingen, volgt; en hier van daan ook de weekheid en slapheid der vaten, die in de scheurbuiken te bespeuren is, enz.

Het dikke (v) van 't menschelyk bloed verandert, door de verrotting, in een donker loodkleurig vogt; van welk vogt weinige druppelen de wey van eene taanige of verbrande kleur maaken; gelyk ze ook doen den *ichor* in zwaare en roodeloopagtige loopen; en het wit van een ey, het speeksel, de wey van het bloed, dat uit een ader gelaaten is; en het vogt, welk uit eene blaar vloeit, in zwaare scheurbuiken; en in eenen vergevorderden staat van kwaadaartige koortsen.

Het verrotte dikke (x) van het bloed verandert eene groote menigte van versche pis in een brandig water, het welk zoo gemeen is in de koortsen en in de scheurbuik. Dit mengsel, een uur of twee gestaan hebbende, vergadert eene Wolk, gelykende naar die, welke gezien wordt in het rauwe water van scherpe ziekten; met eenige olieagtige stoffe op de oppervlakte, welke naar het schuim gelykt, dat op scheurbuikagtige (y) pis dryft.

De

(s) *Acida vegetabilium.* (t) *Serum animalium.* (u) *Putrefactio.* (v) *Craffamentum.* (x) *Putridum craffamentum.* (y) *Urina scorbutica.*

De Wey (z) van bloed behoudt, in de verrottinge, een zelfel, gelykende naar wel bereiden etter, en verandert in een bleek olyf groen. Mogelyk is 'er nooit eene wey, zoo verre verrot, dat ze groen geworden is, in de Vaten van levendige Dieren gezien; maar in doode lichaamen is deeze wey genoeg te onderscheiden uit de groene kleur, welke het vleesch door het bederven verkrygt. In gezouten vleesch wordt dit doorgaans toegeschreven aan de pekkel, maar verkeerdelyk; want die kan zulk eene kleur niet geeven, maar alleen den smaak, en in zekeren graad ook de kwaade uitwerkingen van bedorvene voedfels maatigen. In vuile zweeren en andere zeeren, wanneer de wey lang stilgestaan heeft, wordt de stoffe insgelyks van deeze kleur bevonden, en is dan altoos scherp.

De verrotting van dierlyke zelfstandigheden wordt voorgekomen of vertraagd door alle zoutagtige stoffen, zelfs door de vaste en vlugge loozouten, welken in 't algemeen ondersfeld geweest zyn, eene tegengefelde uitwerking voort te brengen. Van alle de zouten, van welken men proeven genomen heeft, schynt het Zeezout het allerminst de verrotting te wederstaan: en in kleine hoeveelheden verhaaft het zelfs den voortgang der verrottinge.

De bitters van planten, als Kamil-bloemen zyn veel sterker middelen om de verrotting tegen te staan, als die 't vleesch niet alleen lang voor bederf bewaaren, maar zelfs ook eenigzins verbeteren, als 't reeds bedorven is: de zuuren van Delfstoffen (a) hebben deeze laatste uitwerking in een veel hooger graad. Wynagtige geesten (b) speceryagtige en verwarmende zelfstandigheden, de meesten der zweetverwekkende (c) drogeryen, en de scherpe planten, die verkeerdelyk loogmakende (d) genoemd worden, als lepelbaderen en mierkwortel, zyn ook heilzaam, om de verrotting te wederstaan; en sommigen van de opslorpemde (e) aarden, als kryt, om ze te bevorderen:

Het is opmerkelyk, dat de Stoffen van Dieren, niet tegenstaande derzelve sterke overhelling tot verrotting nochtans, in plaatse van te verrotten, zuur worden, als men 'er soepen van maakt, en 'er een mengsel van plantgewassen bydoet. Dr. Pringle bevindt, dat, wanneer men 't vleesch van dieren met brood, of andere meelagtige planten stampt, met eene genoegzaame hoeveelheid van water, tot de dikte van eene pap, dit mengsel, in eene warmte, welke gelyk is aan die van 't menschelyk lichaam, bewaard wordende, insgelyks binnen korten tyd zuur wordt; terwyl de groeiende stoffen, zonder het vleesch, zulk eene verandering niet ondergaan. Zie het *Aanhangsel van zyne Aanmerkingen over de Leger-Ziektens*.

De zelfstandigheden van Dieren, in de open lucht verbrand, worden, even als de planten, in roet en asch ontbonden; doch met dit onderscheid, dat men geen vast loozout van de asche verkrygt, en dat geen zuure damp den rook verzelt. Geduurende het branden geeven ze eenen stinkenden reuk van eene byzondere soorte uit, waar door de zelfstandigheden van Dieren aanstonds kunnen onderscheiden worden van alle de zulken, die tot het Ryk der planten behooren. In beslootene vaten, geeven ze, na de wateragtige vogtigheid, een vlug loozout op; welk of tot eene vaste gedaante stremt, of in het Water ontbonden wordt, en dus dat geene uitnaakt, het welk geeft (f) genoemd wordt; benevens eene vuurige olie (g) die veel stinkender is, als de olie, die van de planten komt; zonder het minste spoor van zuur door de gantsche bewerkinge heen. Eindelyk blyft 'er eene zwarte Kool over, welke, in de open lucht, tot asche verbrandt, zonder eenige zoute stoffe.

Wy hebben in de voorgaande Afdeeling aangemerkt, dat eenige weinige planten, in deeze ontbindinge derzelve door vuur, eenige overeenkomst, in derzelve stoffe, vertoonen met de lichaamen uit het Ryk der Dieren; dewyl ze eene groote menigte van vlug zout uitleveren, met weinig of geen zuur of vast loozout, het welk de planten in 't algemeen opgeeven. Dus zyn ook in de dierlyke zelfstandigheden, eenige uitzonderingen van de algemeene oplos-

(z) Serum. (a) *Acida mineralium*. (b) *Vinosi spiritus*. (c) *Diaphoretica*. (d) *Alcalescentes*. (e) *Absorbenkes terra*. (f) *Spiritus*. (g) *Oleum empyreumaticum*.

oplossinge (b): want van het vet van dieren, krygt men, in de plaats van een vlug loozour, een zuur vogt, en derzelve vuurige olie heeft die byzondere bezwaardheid niet, welke de andere oliën van dieren hebben.

III. AFDEELING.

Van de Delfstoffen. (a)

Van de Oliën en Joodenlymen. (b)

In het Ryk der Delfstoffen wordt een vloeibare Olie gevonden, *Naptha* of *Petroleum*, dat is steenolie, genoemd; welke op de oppervlakte der wateren dryft, of uit de kloven der steenrotfen vloeit, byzonderlyk in de Oostersche Landen: zy is van eenen sterken reuk, die zeer onderscheiden is van dien der Oliën van de plantgewassen, of van de Dieren; byna zoo helder als water; zeer ontvlambaar, in geest van Wyn niet op te lossen, en nog afkeeriger van de vermenging met water, dan eenige andere Oliën.

Daar zyn verscheidene soorten deezer Oliën van Delfstoffen, (c) meer of min kleurig, van meer of minder aangenaamen, en sterker of zwakker reuk. Door het bymengen van geconcentreerde zuuren, (d) die geene groote hitte of tegenstrydigheid in dezelve verwekken, worden ze dik, en eindelyk styf; en in deezen staat worden ze Joodenlymen (e) genoemd.

Deeze verdikte of styfgeworden Oliën, kunnen, in 't algemeen, opgelost worden, even als de soortgelyke voortbrengfels van planten, in geest van wyn; doch veel moeilijker, veel spaarzaamer, en meestentyds maar gedeeltelyk: zy smelten door hitte, maar vereischen veel sterker hitte. In eene bekwaame hitte geeven ze eene vloeibare olie uit, zeer overeenkomende met de natuurlyke *petrolea*; latende maar weinige zwarte koolagtige stoffe over. Derzelve reuken zyn verscheiden; doch zy geeven alle, het zy in haaren natuurlyken staat, het zy vermengd, of op vuur gezet, een byzondere soort van sterken reuk, welke daarom *bitumineuse* reuk (f) genoemd wordt.

Van de Aarden.

In het handelen over de Plantgewassen en Dierlyke stoffen (g) hebben wy ons onthouden van derzelve aardagtige deelen te spreken; op dat de onderscheidende kenmerken van de verscheidene rangen der aardagtige lichaaamen des te beter mogten begrepen worden, als zy hier in een kort bestek by een geplaatst wierden. De geringe ongevoeglykheid van de groeiende en dierlyke Aarden by de minerale te voegen, moet men, ter oorzaake van 't voordeel, dat 'er uit voortkomt, overzien. Onder de stoffelyke aarden zyn de steenen ook begrepen; dewyl zy niet anders zyn dan aarden in eenen verharden staat. — De verschillende soorten der lichaaamen, van welken wy tot hier toe gesproken hebben, zyn de volgende.

I. Aarden, welken opgelost kunnen worden in salpeteragtige, zee- en plant-zuuren, (b) maar in 't geheel niet, of zeer spaarzaam in Vitriool-zuur (i). Als zy vooraf in ander zuur ontbonden worden, kunnen ze neergeploft (k) worden door het laatste, welk zich dus met hun vereenigt tot een smaakeloos, of byna smaakeloos saamenstremfel, (l) dat in geen vogt kan ontbonden worden. Van deeze soorte zyn,

1. De

(b) *Analysis*. (a) *Mineralia*. (b) *Bitumina*. (c) *Olea mineralia*. (d) *Acida concentrata*. (e) *Bitumina*. (f) *Bituminosus Odor*. (g) *Vegetabilia & Animalia*. (h) *Nitrosa, marina, & vegetabilia acida*. (i) *Actidum vitrioli*. (k) *Præcipitari*. (l) *Inspidum concretum*.

1. De kalkagtige delfaarde (*m*): *zy is daar door onderscheiden, dat ze, door een sterk vuur zonder eenige byvoeging, kan veranderd worden in een scherpe kalk, levendige kalk genoemd.* Deze Aarde komt onder verscheidene gedaanten voor in 't Ryk der Delfstoffen (*n*). Het fyne zachte kryt, de grover kalksteen, de harde marmers, het doorschynend Muskoviesch glas, de aardagtige stof, die in 't water begrepen is, en welke, zich daar van afscheidende, de zeiden der kelders of putten bekorst, of in yskegels boven aan de verwulfiels hangt; verkrygende van derzelve verscheidene gedaantens verschillende benaamingen. Hoe sterk eenigen deezer lichaamen ook mogen aanprezen zyn tot byzondere geneeskundige gebruiken; zyn zy in den grond niet anders, dan verschillende gedaanten van deeze kalkagtige aarde, welke, door de eenvoudige vergruizing tot stof, (*o*) beroofd wordt van de oppervlakkige merkteekenen, waar door zy in den klomp (*p*) onderscheiden waren. De meesten van haar bevatten doorgaans een meer of minder inmengsel van sommigen der onoplosbaare aarden; welk op haare geneeskragtige hoedanigheden nogthans geenen anderen invloed heeft, dan dat het den hoop wat grooter maakt. Het kryt schynt een van de zuiversten te wezen, en wordt daarom ook het meest geacht. Zy kunnen alle tot levendige kalk gebrand worden: in deezen staat kan een gedeelte der zelve in water ontbonden worden, het welk dus bezwangerd wordt met de saamentrekkende en steenvergruizende kragt (*q*), welke men verkeerdelyk aan sommigen van deeze aarden, in haaren natuurlyken staat, heeft toegeschreven.

2. De kalkagtige aarde van Dieren: *wordende tot levendige kalk verbrand, gelyk die van Delfstoffen.* Van deeze soorte zyn de Oesterschulpen, en alle de Zeeschulpen, die men onderzocht heeft; hoewel met eenig onderscheid in de kragt der levendige kalk, die 'er van gebrand wordt.

3. De aarde van Beenderen en Hoorns: *kunnende die in 't geheel niet tot levendige kalk gebrand worden.* Deze soort van aarde is veel moeilijker in zuuren te ontbinden, dan eenige van de voorgaanden. Zy is in het onderwerp verzeld van eene meenigte geleyagtige stof, (*r*) welke door lang kooken in water kan ontbonden worden, en nog beeter door ze in de open lucht te branden: ook kan de aarde uit beenderen en hoorns getrokken worden, schoon bezwaarlyk, door middel van zuuren; daar de Planten, en de zachte deelen der Dieren, haare zuivere aarde, door enkel branden, afgeeven.

II. Aarden, die gemakkelyk ontbonden worden, zoo wel in vitrioolagtige, als in andere zuuren; en die, in alle de saamenmengsels met dezelve, zoutagtige stremfels (*s*) uitleveren, welken in water kunnen opgelost worden.

1. Magnesia alba: *met het vitrioolagtig zuur een bitter buikzuiverend vogt (*t*) uitmaakende.* Deze aarde is tot nog toe niet natuurlyk in eenen zuiveren staat bevonden. Zy wordt verkregen uit de zuiverende mineraale wateren en derzelve zouten; uit het bittere vogt, welk, na de krystalmaking van zeezout uit zeewater, overblyft; en uit de vloeistoffe, welke ongekrystallizeerd overblyft in de zuivering van sommige soorten van ruuw steenzout, of salpeter (*u*). De Assche van Planten schynt byna dezelfde aarde te zyn.

2. Aluinagtige aarde (*v*): *met het zuur van vitriool een sterk saamentrekkend vogt (*x*) uitmaakende.* Deze Aarde is ook nooit natuurlyk zuiver gevonden. Zy wordt van aluin (*y*) verkregen, en die is niet anders, dan eene vereeniging van deeze aarde, met het zuur van vitriool: zy kan insgelyks door sterk kooken, in dat zuur, uit kley en bolus aarde getrokken worden.

III. Aarden, welken door verteering in zuuren (*x*), het zy in de koude, het zy in eene maatige warmte, in 't geheel niet te ontbinden zyn.

I. Klei-

(*m*) Terra calcaria mineralis. (*n*) Regnum minerale. (*o*) Pulverisatio. (*p*) Massa. (*q*) Vis adstringens & itrontriptica. (*r*) Materia gelatinosa. (*s*) Concreta salina. (*t*) Liguor purgans. (*u*) Nitrum ruds. (*v*) Terra aluminosa. (*x*) Adstringens liqur. (*y*) Alumen. (*z*) Digestio in acidis.

1. Kleiagtige Aarde: *hard wordende, of eene meerdere hardigheid in 't vuur verkrygende.* Van deeze foorte van Aarde zyn 'er verscheidene, die in eenige byzondere eigenschappen verschillen: als daar zyn de zuivere *kleyen*, welken, als ze met water vogtig gemaakt worden, eenen lymagtigen klomp (a) maaken, die bezwaarlyk vloeibaar te maaken is door eene grootere menigte waters, en langzaam daar uit bezinkt: *Bolus*, die minder lymagtig, ligter mengbaar met water is, en gereeder bezinkt: en *Okers*, welken weinig of niets van de lymagtheid der twee voorgaanden hebben, en doorgaans bezwangerd zyn met eene geele of roode yzerroeftkleurige kalk. (b)

2. Krystalagtige Aarde (c): *van natuure zoo hard, dat men 'er vonken vuur uit slaan kan met staal; en wordende vergruisbaar in een sterk vuur.* Van deeze foorte zyn de Keisteenen, Krytallen, enz. welken uit eene en dezelfde aarde schynen te bestaan; verschillende alleen in de zuiverheid, hardheid en doorschynendheid van den klomp.

3. Gypsagtige Aarde (d): *kunnende door eene bekwaame hitte tot een zagt poeder gebragt worden, welk met water tot een klomp vereenigd wordt; die, terwyl by vogtig is, wat lymagtig en taai is, maar schieklyk droog en hard wordt. Eene grootere hitte berooft het poeder van deeze eigenschap, zonder eenige verdere verandering te veroorzaaken.* Zodanig zyn de doorschynende *Selenita*; de vezelagtige steenklompen, die oneigentlyk *Engelsche Talk* genoemd worden; en de korlartige *Gyps* of *pleister-kalk steenen*. Schoon deeze lichaamen gemeenlyk zyn aangezien voor enkele aarden, van eene andere foorte als de overigen, schynen zy nogthans, zoo wel door ontbindende, als saamenstellende proeven, niet anders te zyn, dan vereenigingen van kalkagtige delfaarden (e) met zuur van vitriool (f). Zie de kenmerken der Aarden van den eersten rang.

4. Talk Aarde: *naauwelyks veranderlyk door een sel vuur.* De klompen deezer Aarde zyn doorgaans van een vezelagtig of bladeragtig weeffel; meer of minder doorschynend, helder of schitterende; glad en vetagtig op het aanraaken; ook buigzaam en veerkrachtig, zoo dat ze gemakkelyk tot poeder kunnen gemaakt worden; ook zagt, om met een mes te kunnen gesneden worden. In deeze opzigten gelyken sommigen der Gyps-Aarden veel na deeze; doch het onderscheid is geredelyk door het vuur te ontdekken; want eene zwakke hitte brengt de Gryps-aarde tot poeder; terwyl de sterkste hitte geene andere verandering in de Talk-aarde te weeg brengt, dan datze derzelve buigzaamheid, helderheid en vettigheid wat vermindert.

Van de Bergstoffen.

De naaste verdeling die op de Delfstoffen (f*) volgt, is die van de Metalen, (g) welker meest bekende eigenschappen zyn; derzelve blinkend aanzien, volkomene ondoorschynendheid, en groote zwaarte: de lichtste derzelve is zes- en de zwaarste meer dan negentienmaal zwaarder, als een gelyke hoop waters. Zy smelten allen in vuur; uitgezonderd *Platina*, een bergstoffelyk lichaam (b), welk tot geen geneeskundig gebruik gebezigt wordt, en welk derhalven uit dit algemeen gezigtspunt van geneeskundige onderwerpen is uitgeslooten.

Goud en Zilver, hoe menigmaal ook versmolten, blyven onveranderd en onverminderd. De anderen worden, als 'er de lucht by komt, trapswyze veranderd, met verschillende graden van gemakkelykheid, in eene poederagtige of vergruisbaare zelfstandigheid, *kalk* (i) genaamd; welke ontbloot is van haar bergstoffelyk aanzien, en veel ligter, naar evenredigheid van den hoop, dan het metaal zelf. Deeze verandering, in derzelve bekende eigenschappen, is doorgaans verzeld van eene merkelyke verandering in derzelve geneeskrachten: dus schynt

(a) *Massa viscosa.* (b) *Calx ferruginosa.* (c) *Terra crystallina.* (d) *Terra Gypsosa.* (e) *Terra calcarea mineralis.* (f) *Acidum vitrioli.* (f*) *Mineralia.* (g) *Metalla.* (h) *Corpus metallicum.* (i) *Calx.*

schynt Kwikzilver (*k*), in zynen raauwen staat en onverdeeld ingenomen, werkeloos in 't lichaam te zyn; doch als het tot kalk gebrand is door het vuur, blykt het, zelfs in kleine giften, een sterk braak- en buikzuiverend (*l*) middel te zyn; en in nog kleiner, een kragtig veranderend (*m*) middel in langduurige ziekten, die op gezette tyden wederkeeren; terwyl het Koningske van Spiesglas (*n*), in 't tegendeel, door dezelfde behandeling, van eenen hoogen trap van vergiftigheid tot eenen staat van werkeloosheid veranderd wordt.

Kalken van Kwikzilver en Rottekruid (*o*) vervliegen in eene hitte, die minder als gloeiende is: die van Lood en *Bismuth* vloeijen, in eene roode of witte hitte, tot een doorschynend glas: de anderen kunnen in 't geheel niet, of althans niet dan door geweldige hitte, tot glas gesmolten worden. Beiden, zo wel de Kalken, als het Glas, krygen hunne gedaante en eigenschappen van metaal weder; door de kundige byvoeging van eenige soorte van ontvlambare zelfstandigheid, (*p*) welke geen zuur van Delfstoffen (*q*) in zich bevat.

Alle lichaamen van Bergstoffen (*r*) worden in zuur ontbonden; sommigen alleen in byzondere zuuren, als Zilver en Lood in zuuren van Salpeter (*s*); sommigen alleen in saamenmengfels van zuuren, als Goud, in een mengfel van Salpeteragtig en zeezoutagtig zuur (*t*); en anderen, als Yzer en Zink, of Spiauter, in alle zuuren. Eenigen worden ook opgelost in loozoutagtige vogten (*u*), als Kooper; en anderen, als Lood, in uitgeperste Oliën. Met een saamenmengfel van zwavel en vast loozout gesmolten zynde, kunnen ze allen, uitgenomen Spiauter (*v*), in water ontbonden worden.

Alle zelfstandigheden van Bergstoffen (*x*), in zoute vogten ontbonden zynde, hebben kragtige uitwerkingen in 't menschelyk lichaam, schoon veelen derzelve, in haaren natuurlyken staat, zonder werking schynen te zyn. Haare werking is doorgaans evenredig met de hoeveelheid van het zuur, dat 'er mede vereenigd is: Dus zal het Lood, dat in zynen ruwen staat geene merkelyke uitwerking heeft, als het met een klein gedeelte van het zuur uit planten tot Loodwit vereenigd is, slegs eenen laagen trap van die bloedsstremende en kwaadaartige hoedanigheid (*y*) ontdekken, welke het zoo sterk vertoont, als het met eene grootere hoeveelheid van dat zelfde zuur vermengd is, tot het geene men *Saccharum Saturni* noemt: Dus brengt ook het Kwikzilver, met eene zekere hoeveelheid van 't zuur van zeezout, dat sterk invreetend *sublimaat* (*z*) voort, welk door het verminderen der evenredigheid van 't zuur, dat zagte geneesmiddel wordt, dat *mercurius dulcis* hiet.

Van de Zuuren.

De Zuuren van Delfstoffen (*a*), worden onderscheiden door de naamen van de saamenstremfels, uit welken zy voornaamelyk getrokken worden; als de *Vitrioolagtige* (*b*) van vitriool, de *Salpeteragtige* (*c*) van Salpeter of Steenzout; en de *Zeezoutagtige* (*d*) van gemeen zeezout. Zy zyn sterk invreetende, in zo verre, dat men ze niet veilig kan aanraaken, ten zy dat ze rykelyk met water verdund, of met zulke zelfstandigheden vereenigd zyn, die derzelver zuurheid verstoppen, of onderdrukken. Schielyk met geest van wyn gemengd zynde, verwekken ze eene geweldige opborling (*e*) en hitte; verzeld van eene overvloedige uitwerping van schadelyke dampen: en een gedeelte van het zuur vereenigt zich zeer naauw met den geest van wyn, tot een nieuw saamenmengfel, dat vry is van het zuur, en zoetgemaakte geest (*f*) genoemd wordt. Het is aanmerkelyk, dat het zuur van zeezout, veel minder tot deeze

(*k*) *Mercurius*. (*l*) *Emeticum & catharticum*. (*m*) *Aterativum*. (*n*) *Regulus antimonii*. (*o*) *Calces mercurii & arsenici*. (*p*) *Substantia inflammabilis*. (*q*) *Acidum mineralium*. (*r*) *Metalla*. (*s*) *Acida nitri*. (*t*) *Acidum nitri & salis marini*. (*u*) *Liquores alcalini*. (*v*) *Zinc*. (*x*) *Substantia metallica*. (*y*) *Stryptica & maligna qualitat*. (*z*) *Sublimatum corrosivum*. (*a*) *Acida mineralia*. (*b*) *Vitriolica*. (*c*) *Nitrosa*. (*d*) *Marina*. (*e*) *Ebullitio*. (*f*) *Spiritus vini dulcificatus*.

deze vereeniging bekwaam is, dan een der twee anderen: desnietteenstaande kunnen veels van de saamengestellde zouten, voortkomende uit de vereeniging van aarde en bergstoffelyke lichaaamen met deeze zuuren, in dien geest ontbonden worden; terwyl zy zulks met de andere zuuren niet kunnen gedaan worden. Alle deeze zuuren werken sterk met loogzouten, zo wel vaste als vlugge, en formeeren met dezelve een ouzydig zout (*g*), dat is; het welk geene merkteekenen ontdekt, van de hoedanigheid van zuur, noch van loogzout.

De Zuuren van Salpeter en zeezout (*b*), worden in de gedaante van een dun vogt verkregen; terwyl het zuure gedeelte vermengd wordt, met een groot deel water, zonder het welke het zoude wech vliegen in eenen onbedwingelyken damp: het zuur van vitriool moet noodzakelyk zoo veel minder water tot zyne verdikking hebben, dat het de dikte van olie aanneemt, (waar van daan het ook *Olie* van vitriool (*i*) genoemd wordt) en in sommige omstandigheden zelfs die van eene vaste zelfstandigheid. Loogzouten (*k*), en de ontbindbaare aarden en metaalen, neemen alleen de zuivere zuure deelen van de zuure vogten op; zoo dat het water nu door de hitte kan uitgedampt worden, en het saamengestellde zout in eene drooge gedaante overblyft.

Wy hebben reeds van twee soorten van Loogzout gesproken, van het vlugge Loogzout (*l*) van dierlyke; en van het vaste Loogzout (*m*) van groeiende lichaaamen. In het Ryk der Delfstoffen vindt men somtyds een andere soort van vast Loogzout in eenen afgescheiden staat, en in verscheide opzichten van dat der planten verschillende; doch het wordt overvloediger gevonden in vereeniging met het zuur van zeezout, met welk het zeezout (*n*) uitmaakt. Uit de vereeniging der verscheidene zuuren met deeze drie Loogzouten, en met de verscheidene ontbindbaare aarden en bergstoffelyke (*o*) lichaaamen, ontstaan verscheidene saamenmengfels van zouten, van de voornaamsten van welken, in 't volgende van dit Werk, byzonderlyk zal gehandeld worden.

Het zuur van vitriool, in zynen geconcentreerden staat van een vogt, is veel zwaarder, dan de twee anderen, het werpt geene zichtbare dampen uit in de hitte van den dampkring, maar neemt 'er vogtigheid van aan, en neemt toe in zyn gewigt: Het zuur van Salpeter en Zeezout (*p*) werpt rykelyk invreetende dampen uit; dat van Salpeter geelagtig-roode, en dat van zeezout witte dampen. Wanneer de flesschen, in welken de drie zuuren gehouden worden, met kurk toegedaan zyn; zoo wordt de kurk, in korten tyd, bevonden zwart gekleurd door dat van vitriool; verbeeten tot een geele zelfstandigheid door dat van Salpeter; en tot eene witte door dat van zeezout.

Wy hebben hier voor ter neer gesteld, als een kenmerk van den rang der Aarden, dat het zuur van Vitriool dezelve nederploft, (*q*) als zy van te vooren in een ander zuur ontbonden zyn: en het is klaar dat dit byzonder zuur, op dien zelfden grond, van alle anderen mag onderscheiden worden. Dit is een kenmerk van dit zuur, niet alleen in zynen zuiveren staat; maar ook in alle vermengingen, die in water kunnen ontbonden worden: als eene ontbinding van eenig saamengestellde zout; wiens zuur dat van Vitriool is, wordt gedaan by eene ontbinding van kryt in eenig ander zuur; zoo zal het zuur van vitriool van de zelfstandigheid, met welke het vereenigd is, afscheiden, en zich met het kryt vereenigen; met het zelve een saamenmengfel uitmaakende, welk niet meer in het vogt kan ontbonden worden, maar het geheele mengfel voor een tyd als melk maakt, en eindelyke trapswyze bezinkt.

Dit zuur kan, in saamengestellde zouten, ook onderscheiden worden door een ander kenmerk, niet minder duidelyk kenbaar: naamelyk, als eenig zout, het zelve in zich bevattende, vermengd wordt met poeder van houtskool, en het mengfel, in een beslooten vat, aan een redelyk sterk vuur wordt bloot gesteld; zoo zal het zuur zich vereenigen met die deelen

van

(*g*) *Sal nensrum*. (*b*) *Acida Nitri & Salis marini*. (*i*) *Oleum vitrioli*. (*k*) *Sales alcalini*. (*l*) *Sal volatile alcalinum*. (*m*) *Sal fixum alcalinum*. (*n*) *Sal marinum*. (*o*) *Corpora metallica*. (*p*) *Acidum nitri & salis marini*. (*q*) *Præcipitare*.

van de houtskool, die aanstonds vlam vatten, en met dezelve eene oprechte zwavel saamenstellen. De gemeene zwavel is niet anders, dan een mengsel van het zuur van Vitriool met een klein gedeelte van ontvlambaare stoffe. Dit zuur, met eenige soorte van ontvlambaare stoffe, die niet vlug is, in beslootene vaten, gelyk de kool van planten, van Dieren, of van *Bitumens*, vereenigd zynde, maakt altoos een en dezelfde zwavel uit.

Het zuur van Salpeter, (*r*) met welke soorte van lichaam ook vereenigd, kan insgelyks onderscheiden en van het zelve losgemaakt worden, door middel van eene ontvlambaare zelfstandigheid, die tot den staat van gloeiend wording (*s*) gebragt wordt: als het onderwerp met een weinig fyn gemaakte houtskool vermengd en rood heet wordt; zal 'er eene verbranding of blixeming (*t*) volgen, dat is een groote vlam met een sissend geluid; en de ontvlambaare stoffe met het zuur dus te saamen verteerd of vervlogen zynde, blyft 'er niet over, dan de zelfstandigheid, die te vooren met het zuur vereenigd was, en de geringe hoeveelheid van asche; welke de houtskool uitlevert.

Deeze eigenschap van het zuur van Salpeter, dat het met ontvlambaare zelfstandigheden verbrandt; en die van het zuur van Vitriool, dat het zwavel met dezelve maakt; dienen niet alleen tot kenmerken van deeze byzondere zuuren in derzelver verscheidene gedaanten en verstellingen; maar ook om de ontvlambaare stoffe in de lichaaamen te ontdekken, als derzelver hoeveelheid te gering is, om door andere proeven te bemerken.

Als een vast Loogzout (*u*) met een zuur uit planten, gelyk dat van azyn, tot een onzijdig zout (*v*) vereenigd is; zoo zal het zuur van den azyn, door het bydoen van een zuur van Zeezout (*x*) tot dit mengsel, worden afgescheiden; zoo dat het, in eene maatige hitte geheel en al vervliege, en het zuur van Zeezout in de bezitting van het Loogzout (*y*) laate: het bydoen van het zuur van Salpeter (*z*) zal, op dezelfde wyze, het zuur van 't Zeezout (*a*) uit zyne bezitting verdryven; zoo dat het nu in zyne eigene witte dampen opklimt; alhoewel het, zonder dat byvoegsel, door geenen graad van hitte van het Loogzout konde ontbonden worden: en op het bydoen van het zuur van Vitriool, (*b*) maakt het zuur van Salpeter, op zyne beurt, voor hetzelfde plaats; dewyl het in roode dampen uitwaassemt, en het zuur van Vitriool met het Loogzout alleen vereenigd laat.

Wederom, als een bergstoffelyk lichaam (*c*) in een zuur ontbonden is, zoo zal het bydoen van eenig aardächtig lichaam, welk in dat zuur kan ontbonden worden, het metaal nederploffen: (*d*) een vlug Loogzout zal op dezelfde wyze de aarde nederploffen, en een vast Loogzout zal het vlugge verdryven; welk laatste geredelyk door hitte kunende uitwaassemen, zoo zal het overblyvende zout het zelfde zyn, even als of het zuur en het vaste Loogzout van eerst af aan waren vereenigd geweest, zonder tusschenkomen van de andere lichaaamen.

De Kragt der lichaaamen, waar van deeze verwisselingen en vereenigingen afhangt, wordt by de Stookkundigen (*e*) MAAGSCHAP (*f*) genoemd; eene benaaming, gelyk de Newtoniaansche *Aantrekking* (*g*), uitgevonden niet om de oorzaak, maar om de uitwerking uit te drukken. Als een zuur van zelfs een metaal verlaat, om zich met een loogzout te vereenigen; dan zeggen zy, dat het *naader vermaagschapt* (*h*) is aan het Loogzout, als aan het metaal: en als zy, in tegendeel, zeggen, dat het naader vermaagschapt is aan de vaste Loogzouten, als aan de vlugge, zoo meenen zy alleen, dat het beter met de vaste als met de vlugge zal vereenigen; en dat het, vooraf met een vlug Loogzout vereenigd zynde, het zelve zal verzaaken, om zich aan een vast te hechten.

De leere van Maagschappen (*i*) der lichaaamen is van eene zeer uitgebreide nuttigheid in de Stook-

(*r*) *Acidum nitri.* (*s*) *Ignitio.* (*t*) *Deflagratio seu fulminatio.* (*u*) *Sal fixum alcalinum.* (*v*) *Sal neutrum.* (*x*) *Acidum salis marini.* (*y*) *Alcalinum.* (*z*) *Nitrosion.* (*a*) *Marinum.* (*b*) *Acidum vitrioli.* (*c*) *Corpus metallicum.* (*d*) *Precipitare.* (*e*) *Chemista.* (*f*) *Affinitas.* (*g*) *Attractio.* (*h*) *Major Affinitas.* (*i*) *Affinitates.*

Stoockkundige Kruidmengkunst; (*k*) want veele winkel-bereidingen zyn daar op gegrond, gelyk we hier na zullen zien: verscheidene bereidingen zouden geheel anders uitvallen, als iemand, die van deeze eigenschappen der lichaamen onkundig is, zoude verwagten; en verscheidene derzelve, als zy, door eenen misflag in de bewerkinge, of door andere oorzaken, onbekwaam bevonden worden tot het bedoelde gebruik, kunnen toepasselyk gemaakt worden tot andere gebruiken, door zulke verwisselingen van derzelve saamenstellende deelen, als de kennis van derzelve Maagschappen aanwyft.

Ik zal hier derhalven eene Tafel van de voornaamste Maagschappen, (*l*) die in de Kruidmengkundige bewerkingen (*m*) waargenoomen zyn, byvoegen; zy is voornaamelyk opgesteld naar die van den Hr. *Geofroy* (welke uitgegeeven is in de *Memorien der Fransche Academie* voor het Jaar 1718.) met zodanige verbeeteringen en vermeerderingen, als de laatste proeven hebben uitgeleeverd.

Deeze Tafel moet dus verstaan worden: de zelfstandigheid, met kapitale letters boven aan in elken Artikel gedrukt, heeft de naaste Maagschap met die, welke onmiddelyk daar onder staat; wat minder met de naastvolgende, en zoo verder tot het einde van dien Artikel, of rang; dat is te zeggen, indien een van de verder afstaande lichaamen met het bovenste vereenigd is, zoo zal het bydoen van een der tusschenstaande lichaamen dezelve van een scheiden; dewyl het tusschenstaande lichaam zich met het bovenste van dien rang zal vereenigen, en het verder staande zal uitdryven. Dus ziet men, in den eersten rang van de Maagschappen (*n*) des waters, een vast Loogzout geplaatst, tusschen het water en den ontvlambaaren geest (*o*); hieruit moet men besluiten, dat, wannêer water en geest te saamen vermengd zyn, het bydoen van eenig vast Loogzout het water zal opslorpen, en maaken dat de zuivere geest er afgescheiden is. Waar verscheidene zelfstandigheden in eenen rang uitgedrukt staan, moet het dus verstaan worden, dat eenig van die lichaamen, welken naast aan het bovenste zyn, op dezelve wyze, eenig ander, dat verder daar van afstaat, van het zelve zal afscheiden.

Tabula Affinitatum.

1. AQUÆ.

Sal fixum alcalinum.
Spiritus inflammabilis.

2. AQUÆ:

Spiritus inflammabilis.
Sal volatile alcalinum.

3. AQUÆ.

Spiritus inflammabilis.
Sales compositi varii.

4.

SPIRITUS INFLAMMABILIS.

Aqua.
Olea & Resinæ.

Tafel der Maagschappen.

1. VAN WATER.

Vast Loogzout.
Ontvlambaare Geest.

2. WATER.

Ontvlambaare Geest.
Vlug Loogzout.

3. WATER.

Ontvlambaare Geest.
Verscheidene saamengestelde zouten.

4.

ONTVLAMBAARE GEEST.

Water.
Oliën en Harfen:

5. ACI-

(*k*) *Ars Pharmaceutica chemicalis.* (*l*) *Tabula Affinitatum.* (*m*) *Operationes Pharmaceuticæ.* (*n*) *Affinitates aque.* (*o*) *Spiritus inflammabilis.*

5.

ACIDUM VITRIOLI.

Principia inflammabilia.
Sales alcalini fixi.
Terra calcaria calcinata.
Sales alcalini volatiles.
Terra calcaria non calcinata.
Zincum & Ferrum.
Cuprum.
Argentum.

6.

ACIDUM NITRI.

Principia inflammabilia.
Sales alcalini fixi.
Terra calcaria calcinata.
Sales alcalini volatiles.
Terra calcaria non calcinata.
Zincum.
Ferrum.
Cyprum.
Plumbum.
Mercurius.
Argentum.
Campora.

7.

ACIDUM SALIS MARINI.

Sales alcalini fixi.
Terra calcaria calcinata.
Sales alcalini volatiles.
Terra calcaria non calcinata.
Zincum.
Ferrum.
Stannum.
Regulus Antimonii.
Cuprum.
Plumbum.
Argentum.
Mercurius.

8.

ACIDUM ACETI.

Ferrum.
Cuprum.

5.

ZUUR VAN VITRIOL.

Ontvlambaare Beginfels.
 Vaste Loogzouten.
 Kalkäarden tot kalk gebrand.
 Vluggen Loogzouten.
 Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
 Zink of Spiauter en Yzer.
 Koper.
 Zilver.

6.

ZUUR VAN SALPETER.

Ontvlambaare Beginfels.
 Vaste Loogzouten.
 Kalkäarden tot kalk gebrand.
 Vluggen Loogzouten.
 Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
 Zink of Spiauter.
 Yzer.
 Koper.
 Lood.
 Kwikzilver.
 Zilver.
 Kamfer.

7.

ZUUR VAN ZEEZOUT.

Vaste Loogzouten.
 Kalkäarden tot kalk gebrand.
 Vluggen Loogzouten.
 Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
 Zink, of Spiauter.
 Yzer.
 Tin.
 Het Koningske van Spiesglas.
 Koper.
 Lood.
 Zilver.
 Kwikzilver.

8.

ZUUR VAN AZYN.

Yzer.
 Koper.

9. Sa.

9.

SALES ALCALINI.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.
Acetum.
Tartarus.
Olea & Sulphur.

10.

TERRÆ SOLUBILES.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.

11.

PRINCIPIA INFLAMMABILIA.

Acidum Nitri.
Acidum Vitrioli.
Substantiæ metallicæ.
Sales alcalini fixi.

12.

SULPHUR.

Sal alcalinum fixum & Calx viva.
Ferrum.
Cuprum.
Plumbum.
Argentum.
Regulus Antimonii.
Mercurius.
Arsenicum.

13.

AURUM.

Spiritus Æthereus.
Acida.

14.

MERCURIUS.

Acidum Salis marini.
Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.

9.

LOOGZOUTEN.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Salpeter.
 Zuur van Zeezout.
 Azyn.
 Wynsteen.
 Oliën en Zwavel.

10.

OPLOSBAARE AARDEN.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Salpeter.
 Zuur van Zeezout.

11.

ONTVLAMBAARE BEGINSELS.

Zuur van Salpeter.
 Zuur van Vitriool.
 Metaalagtige Zelfstandigheden.
 Vaste Loogzouten.

12.

ZWAVEL.

Vast Loogzout en ongebluschte Kalk.
 Yzer.
 Koper.
 Lood.
 Zilver.
 Koningske van Spiesglas.
 Kwikzilver.
 Rottekruid.

13.

GOLD.

Hemelsche Geest.
 Zuuren.

14.

KWIKZILVER.

Zuur van Zeezout.
 Zuur van Vitriool.
 Zuur van Salpeter.

D 2

15. PLUM.

15.

PLUMBUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.
Acetum.
Olea.

16.

ARGENTUM.

Acidum Salis marini.
Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.

17.

CUPRUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.

18.

FERRUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.

19.

REGULUS ANTIMONII.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.

15.

LOOD.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Zeezout.
 Zuur van Salpeter.
 Azyn.
 Oliën.

16.

ZILVER.

Zuur van Zeezout.
 Zuur van Vitriool.
 Zuur van Salpeter.

17.

KOPER.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Zeezout.
 Zuur van Salpeter.

18.

YZER.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Zeezout.
 Zuur van Salpeter.

19.

KONINGSKE VAN SPIESGLAS.

Zuur van Vitriool.
 Zuur van Salpeter.
 Zuur van Zeezout.

III. H O O F D D E E L.

Van den Toestel (a) tot de Kruidmengkunst.

EEN der voornaamste deelen van den Toestel tot de Kruidmengkunst is gelegen in de Uitvindingen, om het vuur wel aan te leggen, te onderhouden, en deszelfs kracht te regeren en te bestieren. Van deeze Uitvindingen, *Furnuizen* (b) genoemd, zyn 'er verscheidene soorten, overeenkomstig met de plaats en de byzondere oogmerken, waaraan zy moeten beantwoorden. Ik zal hier alleen trachten een algemeen denkbeeld te geeven van het Saamenstel der zulken, die in de Kruidmengkundige bewerkingen (c) gebruikt worden, en van de voornaamste Regelen, naar welken zy ingericht worden.

Van de Furnuizen. (d)

Het eenvoudigste Furnuis is de gemeene kachel, anders genoemd het Furnuis voor een *OPEN VUUR*. Dit wordt gewoonlyk gemaakt van een yzeren hoepel, vyf of zes duimen diep; met een rooster, of eenige yzeren staaven, dwars over den bodem, om de brandstof te dragen. Het zelve staat op eenen voet, om het van de eene plaats op de andere te kunnen zetten; of het is vast gemetseld. In het laatste geval, wordt 'er eene holte onder den rooster gelaaten, om de asch, die 'er doorvalt, in te ontvangen; en eene opening, of deur, in 't voorste deel van deezen afchkuil, dient niet alleen om de asch nu en dan 'er uit te haalen, maar ook om de lucht tot de brandstof te laten doordringen. Dit Furnuis is alleen geschikt voor zulke bewerkingen, die alleen eene maatige hitte vereiffchen; als trekken, (e) kookken, (f) en het uitdampen (g) van Vogten. Het Vat, welk de stof van het onderwerp bevat, wordt door een treeft op 't vuur ondersteunt.

Een dieper hoepel of lichaam, langwerpig rond, vierkantig rond, naa boven wyder wordende, eyrond, of van eene andere gedaante; gemaakt van, of besfireken met zulke stof, die een sterk vuur kan uitstaan; met eenen Rooster en een Afchkuil 'er onder, gelyk in 't voorgaande; en gemeenschap hebbende met eene byzondere pyp, of schoorsteen, boven aan; zoo maakt het een *WIND-FURNUIS*. (b)

Hoe grooter de regtopgaande hoogte van den schoorsteen is, hoe sterker de lucht door het Furnuis zal trekken, en zoo veel te feller zal het vuur branden; voorondersteld zynde, dat de wydte van den Schoorsteen groot genoeg zy, om alle de lucht, welke het Furnuis door den Rooster kan ontvangen, vry door te laten: tot dat einde moet de oppervlakte der openinge van den Schoorsteen byna gelyk zyn aan de oppervlakte der tusschen wydten van den Rooster.

Hier van daan is 't ook, dat, wanneer de Schoorsteen uit losse pypen bestaat, die aan de einden op elkanderen kunnen gestoken worden, zoo dat de lengte, naar gelegenheid kan vermeerderd of verminderd worden, naar dezelfde evenredigheid de sterkte van het vuur ook zal vermeerderd of verminderd worden.

In

(a) *Apparatus Pharmaceuticus.* (b) *Fornaces.* (c) *Operationes Pharmaceuticales.* (d) *Fornaces.* (e) *Infusio.* (f) *Decollatio.* (g) *Evaporatio.* (h) *Fornax ventosa.*

D 3

In Furnuizen, die eenen vasten Schoorsteen hebben, kan het zelfde voordeel op eene andere wyze verkregen worden. Want, dewyl de felheid van het vuur geheel en al van de lucht, die geduurig doortrekt en de brandstoffs aanblaast, afhangt; zoo is 't klaar, dat men het geweldigste vuur naar zyn welgevallen kan dempen of bedwingen, door het meer of minder toedoen van de deur, of van den Afchkuil, door welken de lucht inkomt, of van den schoorsteen, waar door ze uitgaat; en dat het vuur wederom meer of minder zal worden opgewakkerd, door deeze openingen meer of minder open te zetten. Een beweeglyke plaat, of REGISTER (schuif), in een bekwaam gedeelte van den schoorsteen, is een goed middel om de wyde van den doortogt der lucht gemakkelyk te veranderen, en gevolglyk om de hitte te regelen.

'Er zyn twee gemeene foorten van Wind-Furnuizen; een met den schoorsteen om hoog, midden over het Furnuis; het ander met den schoorsteen aan eene zyde, en den mond vry.

In het eerste, is het bovenste deel van 't Furnuis vernauwd tot zulk eene opening, dat de schoorsteen daar op passe; of het is overdekt met een boog-verwulft, of met een platte plaat, die eene diergelyke opening in 't midden heeft. Dewyl men nu, by zulk eene gesteldheid van den schoorsteen, van boven niet tot binnen in 't Furnuis kan komen; wordt 'er een deur op de zyde gemaakt, een weinig boven den Rooster, om brandstoffs by te boeten, de stoffs in 't vuur te bezien enz.

Om Aftrekkels (i) te maaken, in dit Furnuis, moet de Kroes of het smeltvat onmiddelyk tusschen de brandstoffs geplaatst worden; met een stuk van een tichelsteen, of diergelyk ander steunsel, tusschen het zelve en den Rooster, om te beletten, dat de koude lucht niet van onderen tegen den bodem slaa.

Als het Furnuis tot een STOFFSCHEIDERS FURNUIS (k) geschikt is, dat is om in te distilleeren (i) met Langhalzen, of bekleedde glazen helmen, worden 'er twee yzeren staven dwars over het vuur geplaatst, om het vat op te zetten, welks hals in eene opening, aan de zyde daartoe gemaakt, uitkomt. Deeze opening moet gemaakt worden in de zyde, die tegen de deur, waar van hier boven gesproken is, overstaat, of ten minste zoo verre daar van daan, dat de ontvanger, op den hals van het destilleervat, buiten het Furnuis, gevoegd zynde, den Bewerker (l) niet in den weg ligge, om het vuur aan te stooken, of 'er nieuwe brandstoffen in te brengen.

De andere foort van Wind-Furnuis heeft gemeenschap, door eene opening in zyn agterste deel digt aan 't bovenend, of met eene regtopgaande pyp van 't Furnuis zelve, of met den schoorsteen van de kaamer; in welk laatste geval alle andere doortogten, of gaten, tot den schoorsteen moeten toegestopt worden. Hier dient de mond van 't Furnuis voor een deur, welke naar gelegenheid met een plaat of tegel moet gedekt worden. Deeze foort van Furnuizen worden gemeenlyk gebruik tot het maaken van aftrekkels in smeltkroezen.

Deeze laatste toestelling, door den mond van 't Furnuis vry te laten, geeft het gemak van 'er een kookende of uitdampende pan in te laten; met nog een koperen Distilleerketel, een yzeren pot om hartshooren te distilleeren, een yzeren zandpot, of ander diergelyk vat, van zulk een maaksel, dat zy op hunne randen in 't Furnuis kunnen gezet worden. De mond dus bezet zynde, moet 'er een deur op zyde gemaakt worden, om het vuur aan te stooken en brandstoffs by te boeten.

Wanneer een Furnuis van deeze foorte alleen tot een ZANDBAD geschikt is; zoo is gemakkelyk, het zand te plaatfen op eene lange yzeren plaat, die van een steunsel van hardsteen, of metselwerk, aan wederzyden voorzien is. De mond van het Furnuis moet, aan 't eene einde van deeze plaat, digt geslooten zyn; en de buis, door welke het Furnuis gemeenschap heeft met zynen schoorsteen, moet verlengd, en onder de plaat heen geleid worden; zodat de plaat de bovenzyde van de buis uitmaake. In deeze foorte van Zandbad kunnen trekfels enz. welken

(i) Infusiones, (k) Reverberatorium, (i) Distillatio, (l) Operator.

ken verschillende trappen van hitte vereiffchen, te gelyk gezet worden; want de hitte neemt trapswyze, van 't eene einde tot het ander over het geheele Furnuis, af.

Als men groote vaten, als *Distilleerketels*, en yzeren potten, om hartshoorn en fterk water te distilleeren, in de Furnuizen vast maakt; laat men gemeenlyk een groot gedeelte van den bodem op vast metselwerk rusten.

Dus laaten deeze, en ook andere, groote vaten, welker bodem klein is, naar evenredigheid van hunne hoogte, en welker gewigt, als ze met vogt beladen zyn, vordert, dat ze voor een groot gedeelte dus ondersteund worden, maar eene kleine oppervlakte van den bodem aan de werking van 't Vuur, van onderen, bloot gesteld. Om dit nadeel voor te koomen, leidt men de hitte, die aan 't voorste einde van een langen naauwen Rooster opklimt, door eene schroefwyze buis, rondom het gantsche vat, zoo dat de buis aan 't boven einde met den Schoorsteen gemeenschap hebbe.

Het gewigt der potten, om hartshoorn en fterkwater te distilleeren, als zy groot zyn, wordt voor een groot gedeelte gedragen door fterke yzeren bouten, of uitsteekende pennen, welken rondom de pot, op gelyke afstanden, in 't metselwerk vast gemaakt, naa het midden toe reiken; zoo dat 'er minder ondersteuning van onderen noodig zynde, een grooter oppervlakte van den breeden bodem aan de onmiddelyke werkinge van 't vuur bloot gesteld blyve.

Indien een *Furnuis*, welk door eene zydbuis met zynen schoorsteen gemeenschap heeft, gelyk in het *Zandfurnuis* hier boven beschreven, tot eene aanmerkelyke hoogte, boven dat gedeelte, waar deeze buis 'er inkomt, wordt opgetrokken; en als het dan tot boven aan toe met brandstoffs wordt opgevuld en dicht toe gedekt; zal de brandstof niet hooger branden, dan tot den boven kant van de buis, door welke de lucht uitgaat; en naar evenredigheid dat dit laagste gedeelte der brandstoffen verteerd wordt, zal het zelve door het bovenste, dat in zyne plaats valt, worden aangevuld.

Derhalven kan men, in dit Furnuis, *ATHANOR* genaamd, een zeer langen tyd, zonder eenige oppassing, een bestendig vuur onderhouden.

De tooren van den *Athanor*, of dat gedeelte van 't Furnuis, welk de brandstof bevat, wordt doorgaands, naa onderen, wat wyder gemaakt, op dat de koolen des te beeter daar uit mogen vallen; doch niet zoo veel, dat het gedeelte, welk in 't vuur op den grond ligt, al te fterk zoude gedrukt worden. Men maakt ook eene kleine opening tegen over de buis of pyp; of eene menigte van openingen naar dat het maakfel van 't Furnuis is, en de graad van hitte vordert, om lucht te verschaffen; welke op deeze wyze veel gemakkeliker kan ingelaaten worden, dan door den Rooster; dewyl de tusschenruinitens van den Rooster met den tyd door de asche verftopt worden.

Dit Furnuis is alleen geschikt om lichaamen buiten het zelve heet te maaken. Deszelfs buis of pyp, gelyk by het *Zandfurnuis* al reeds beschreven is, gaat onder een *Zandbad*, of *Waterbad* door; aan 't voorste einde van 't welke zy regt opreift tot zulk eene hoogte, als bekwaam is, om genoegzaamen trek van lucht door het vuur te maaken.

De pyp mag wel zoo wyd weezen, als de geheele hoogte van de vuurplaats is. Een *Regifter*, of schuifplaat, tusschen de pyp en het Furnuis geplaatst, stelt ons in staat, om deeze hoogte, en gevolglyk ook de kragt van 't vuur naar ons welgevallen te vermeerderen of te verminderen. Indien de ruimte, die beneden de pyp tot den grond toe is, afgeslooten wordt, zal de hitte in deeze holte nog groot genoeg zyn, om ze tot eenige nuttige gebruiken te bezigen.

Wat de *Bouwstoffen* der Furnuizen betreft; de vaste worden van metselwerk toegesteld, en dicht saamengevoegd door eenige goede leem of kley. Een zeker soort van leem, of kleiagtig mengfel, welk van eene bekwaame taaiheid is; en welk, als 't met water tot een bekwaam beslag gemaakt en wel bewerkt is, niet aan de vingers kleeft, en als 't geheel doordroogd is, niet barft noch smelt in een geweldig vuur, is zeer bekwaam tot dit gebruik: de zuivere en

taaijer kley, vereifchen, dat derzelve taaiheid verminderd worde, door een bymengfel van zand, of liever van dezelfde foorte van kley, die verbrand en grof vergruisd is.

Kleiner draagbaare Furnuizen worden gemaakt van sterke yzeren of koperen platen, een duim dik, of meer, met dezelfde foorte van kleyagtig mengfel beftreeken; welk tot dat einde met wat paarden mist, gekapt stroo, of gefneden haar of touw, moet beflagen worden.

Zeer gemakkelyke draagbaare Furnuizen voor een middelmatig uitgestrekt gebruikt, kunnen ook gemaakt worden van de grootste foorte der gemeene potlooden fmeltpotten; door een deur 'er in te snyden, tot een afchkuil, by den bodem van de pot; nog eene andere boven deeze voor de vuur plaats, waar door men eenen Rooster inbrengt, die van yzer, rond en van zulk een fatfoen gemaakt is, dat hy tuffchen de twee deuren vast kan blyven liggen. Een byzonder bericht van de wyze om deeze Furnuizen, tot verschillende gebruiken, toe te stellen, kan men vinden in het *I. Deel* van de *Philosophifche en Kunstkundige Handelingen*, (*m*) onlangs uitgegeeven.

Van de Baden.

Wanneer 'er een sterke graad van hitte vereifcht wordt, gelyk in 't smelten van metaalen enz. wordt het vat, dat de stoffe van 't onderwerp bevat, tuffchen de brandende brandstoffen, of onmiddelyk 'er boven gezet: en dit wordt genoemd in een open vuur te werken.

Als een kleiner hitte genoeg, en het vat, welk men gebruikt, van glas, of van de brofchste foorten van aardenwerk is, gebruikt men het *zandbad*, of *waterbad*, om het vat voor de onmiddelyke werking van 't vuur te beschermen, en de hitte gestaadiger te maaken.

Beide deeze *Baden* hebben hunne voordeelen en ongemakken. In *water*, is de hitte overal gelyk, in alle de deelen van de vloeistoffe; daar dezelve, in *zand*, in de verschillende deelen van eene regtopgaande lyn verschillen; van onderen naa boven verminderende. Men kan niet maaken, dat het *Water*, boven eenen zekeren graad, hitte aanneeme, of tot de vaten, die 'er in gezet worden doorlaate; te weeten, die genoeg is om het te doen kooken; en hierom is men ook door 't zelve met derdaad beveiligd tegen het gevaar van eene al te groote hitte, in zulke bewerkingen (*n*), waar in het voortbrengfel zoude benadeeld worden door eene hitte, die grooter is, dan die van kookend water: Doch dit voordeel maakt het zelve onnut voor bewerkingen, die eene grootere hitte vereifchen, en voor welken, noodzaakelyk, zand of andere diergelyke vaste middelstoffen (*o*) moeten gebruikt worden. Ook is dit gemakkelyk in een *Zandbad*, dat men de hitte geredelyk kan verminderen of vermeerderen by een byzonder vat, door het zelve hooger uit het zand, of dieper in het zelve te zetten; zoo dat verschillende onderwerpen, op een en 't zelve vuur aan verschillende graden van hitte kunnen blootgesteld worden; en dat het de *Vaten* gestadig even heet houdt. Het *Zand*, welk men verkieft, moet een heel grof korlig foort zyn, van de fynste korls door wasschinge, en van de kleine steentjes door een zeef, gezuiverd zynde.

Van het bekleeden van Glazen en van Leemen.

Sommige bewerkingen (*p*) vereifchen, dat ze in glazen vaten in een bloot vuur gedaan worden. Hier toe moet men *Vaten* van het dunste glas verkiezen; want deezen verdragen het vuur, zonder te barften, veel beeter, als de dikken en die sterker schynen.

Alle *Glazen*, of andere *Vaten*, die in 't vuur kunnen barften, moeten zorgvuldig buigzaam ge-

(*m*) *I. Part of the commercium Philosophico-Technicum.* (*n*) *Operationes.* (*o*) *Intermedia.* (*p*) *Processus.*

gemaakt worden, dat is langzaam en by trappen aan de hitte blootgesteld: en als de bewerking ten einde gebragt is, moeten ze wederom even langzaam aan de koude worden blootgesteld; op dat de bereiding (*g*), wanneer het Vat breekt, niet verlooren worde, gelyk in sommige opheffingen (*r*) gebeurt: in dit geval is het raadzaamer, het heete glas schieelyk aan de koude lucht bloot te stellen, waar door het wel haast zal barsten, dan het te waagen, om de opgehevene stoffe, (*s*) door eenen slag, weder, met de heffe (*t*) te laten vermengen.

Tot een voorbehoedfel tegens de geweldige hitte van het vuur, en om voor te koomen, dat de koude lucht het Vat niet raake, by 't aanboeten van nieuwe brandstoffs enz. moet het Glas bestreeken worden, tot de dikte van omtrent een halve kroon, met *Windsorsche* kley, met water tot een bekwaam mengsel week gemaakt, en met wat paerden mist, of met dat ander mengsel van kley, boven vermeld, beslagen.

Deze Mengfels dienen ook, als een Leem, om de saamenvoegingen der Vaten digt te sryken, by het distilleeren van vlugge Zouten, en geeften van dierlyke lichaamen: by het distilleeren van zuure Geesten, moet de stoffe vogtig gemaakt worden met eene ontbindinge van vast Loogzout in plaats van water. Voor de meeste andere distilleeringen en gebruiken zyn een stuk van een natte blaas, of een beslag van meelbloem en water, of van lynzaad meel, (dat is de koek, die na het uitperffen van lynolie overblyft) genoegzaame bestrykfels. De weinige eenvoudige Leemen of bestrykfels, die hier beschreven zyn, zullen bevonden worden te beantwoorden aan alle de oogmerken van veel werkelyker mengfels, die met veel omslag by de Stookkundige Schryvers beschreven en, tot deeze gebruiken, aangeprezen worden.

Van de Vaten.

Het zoude overtollig zyn, hier te treden in eene byzondere optelling van de Werktuigen der (*u*) Kruidmengkunst; dewyl we in 't volgende Hoofddeel gelegenheid zullen hebben om de voornaamsten derzelve te melden; wanneer wy van de verscheidene bewerkingen zullen spreken, tot welken zy moeten dienen. Hier ter plaats zal ik den Bewerker (*v*) alleen eenige weinige waarfchouwingen geeven, met betrekking tot de *Stoffe* der Vaten, die bestemd zyn, om het onderwerp te bevatten:

METALE VATEN, uitgenomen die van goud, of zilver, gemaakt zyn, worden door de zuuren verbeeten, zelfs door de zagtste uit het Ryk der planten. Die van *Koper* worden ook verbeeten door loogzoutagtige vogten (*x*), en door sommige Vogten van onzydige zouten, (*y*) gelyk dat van *Ammoniac*. (*z*) Zout: ondertusschen is het opmerkelyk, dat de Zuuren van planten geene zoo groote werking doen op deeze metalen door het Kooken, als dat ze 'er koud in staan; want limoen-sap zelfs kan in een zuiver koper vat gekookt worden, zonder dat het eenigen smaak of kwaade hoedanigheid aanneemt; daar het, koud in het zelve staande, wel haast zoo veel 'er van oploft, dat het eene verderflyke besmetting aanneeme. Het Tin, waarmede koperen Vaten doorgaands bestreeken worden, geeft insgelyks eene merkelyke bezwangering (*a*) aan de zuure sappen; en deeze bezwangering is waarfchynelyk ook niet onschadelyk; voornaamelyk, als 'er een gedeelte lood, gelyk doorgaands geschiedt, met het tin vermengd is.

De gemeene **AARDEN VATEN**, zyn van een los en gaatagtig maakfel, en hier van daan zyn ze instaat om eene groote menigte van zekere Vogten in te trekken, byzonderlyk die van de zoutagtige soorte zyn; welke wel haast vertoonen, dat ze door de Vaten heen gedrongen zyn,

(*g*) *Preparatio*. (*r*) *Sublimationes*. (*s*) *Materia sublimata*. (*t*) *Feces*. (*u*) *Instrumenta Pharmaceutica*. (*v*) *Operator*. (*x*) *Liquores alcalini*. (*y*) *Neutrales*. (*z*) *Sal ammoniacum*. (*a*) *Impregnatio*.

I. DEEL.

E

zyn, door als zoutagtige uitbloefels aan de buiten zyde uit te schieten. Van de VERGLAASDEN, wordt het verglaasfel door de zuuren afgebeeten, zoo wel door azyn en de zuure sappen van Vruchten, als door de sterker zuuren uit het Ryk der Delfstoffen (b). En dewyl dit verglaasfel voornaamelyk bestaat uit lood tot glas gebrand; zoo moet de bezwangering, welke het aan zulke vogten mededeelt, van eene gevaarlyke soorte zyn. Wanneer Azyn eenigen tyd in een verglaasd aarden vat gekookt is, zal hy, verdikt (c) zynde, oprecht *Sacharum Saturni* uitleveren; dat is een Zout, uit lood en het zuur van den Azyn saamgesteld, waar van hier na breder zal gesproken worden.

De Vaten, welken, wegens hunne hardheid en vastheid, STEENWERK genoemd worden, zyn in eene groote maate vry van de ongemakken, waaraan de groover aardene onderhevig zyn. Derzelve verglaazing, welke een deel is van de kley zelve, door middel van den rook van gemeen zout in de oppervlakte van 't Vat tot glas gebrand, schynt tegen de zuuren bestand te wezen.

GLAZEN VATEN ondergaan geene verbyting, noch geeven geene besmetting in eenige Kruidmengkundige bewerkingen (d). Deezen moeten derhalven, in zulke bewerkingen, die derzelve gebruik toelaaten, de voorkeur hebben.

Van de Gewigten.

Twee verschillende soorten van Gewigt worden in dit Land gebruikt; de eene in den Koophandel van Goud en Zilver; de andere by na in alle andere dingen, buiten die. De eerste soort noemen wy *Troys*, en de andere *Averdupois* Gewigt. (e).

De Goudmits verdeelen het *Troys*-pond in twaalf Oncen; het Once in twintig penningwigjes; en het penning-wigtje in vierentwintig greinen. Het *Averdupois* pond wordt verdeeld in zestien Oncen; en het Once in zestien deelen, *Drachmaas* genoemd.

Het pond der Londensche en Edinburgsche Apotheken, (van 't welke men, in dit Werk alleen gebruik gemaakt heeft;) is dat van de Goudmits; en wordt op de volgende wyze verdeeld;

Het Pond	} houdt	{ Twaalf Oncen.
Het Once		{ Agt Drachmaas.
Een Drachma		{ Drie Scrupels.
Een Scrupel		{ Twintig Greinen.

Het medicinaal of *Troys*-pond is kleiner, als het *Averdupois*; maar het Once en het Drachma is grooter. Het *Troys*-pond houdt 5760 Greinen; maar het *Averdupois* 7000 Greinen. Het *Troys* Once houdt 480 Greinen; het *Averdupois* slechts 437½. Het *Troys* Drachma 60; het *Averdupois* Drachma wat meer dan 27. Elf Drachmaas *Averdupois* zyn gelyk aan vyf Drachmaas *Troys*; twaalf Oncen *Averdupois* omtrent aan elf Oncen *Troys*; en negentien pond *Averdupois* aan wat meer dan drieëntwintig ponden *Troys*.

Deeze verschillen in onze Gewigten hebben veele verwarring veroorzaakt, in de beoeffening der Kruidmengkunst. Want, dewyl de Grossiers en Drogisten by het *Averdupois* Gewigt verkoopen; zoo hebben de Apothekers, in 't algemeen, geene grootere Gewigten, die naar het *Troys* pond geschikt waren, gehouden, dan twee Drachmaas; gebruikende voor alles, wat daar boven loopt, het *Averdupois*. Hier door heeft men, waarschynlyk, in alle de saamenmengfels, waarin de inmengfels ten deele by ponden, ten deele by Oncen werden voorgeschree-

(b) *Regnum minerale*. (c) *Acetum inspissatum*. (d) *Operationes Pharmaceuticales*. (e) *Averdupois*, of eigentlyk, *Avoir-du-pois* Gewigt heeft XVI Oncen in 't pond. 108 zulke ponden doen t'Amsterdam honderd ponden.

schreeven, de evenredigheid van het eene tot het ander kwaalyk genomen; en het zelfde gebeurt, als de Voorfchriften in kleinder benaamingen dan het Once, gelyk deeze onderdeelen zyn, die by de Apothekers gebruikt worden, bereid worden naar een verschillend Once. De mercuriaale pleister van de voorgaande Apotheek, en de mercuriaale Waschpleister van de tegenwoordige, houden omtrent een zesde minder Kwikzilver in, als zy volgens het *Averdu-pois* gewigt saamgesteld worden, dan zy moeten doen, volgens het *Troys* gewigt. Deeze dwaaling heeft in zoo verre de overhand gehad, datze zelfs in de voorgaande uitgave van de Londenfche Apotheek was aangenomen; doch is nu gelukkig wech genomen.

Van de Maaten.

De MATEN, by ons in de Kruidmengkunst gebruikt, zyn de gemeene Wynmaaten.

(f) Een Gallon	}	houdt	{ Agt Pinten (<i>Libra</i>).
Het Pint			{ Zestien Oncen.
Het Once			{ Agt Drachmaas.

Door een Lepelvol verstaat men in de Londenfche Apotheek, de maat van een half Once; in de Edinburgfche, een half Once gewigt in Syroopen, en drie Drachmaas in gedistilleerd Wateren.

Schoon het Pint, by de Latynfche Schryvers *Libra* of een pond genoemd wordt, zoo is 'er nochtans geen een vogt, waar van de maat van een Pint met dat gewigt overeenkomt. Een pint van Geest van Wyn, (g) in den hoogsten graad verbeterd, gaat het gewigt van een pond meer als een half Once te boven; een pint water gaat het zelve meer als drie Oncen te boven; en een pint Olie van Vitriool (b) weegt meer als twee pond en een vierde deel.

Eene Tafel der Gewigten van zekere Maaten van verschillende vloeistoffen kan in veele gelegenheden nuttig zyn, zoo wel voor den Bewerker, om derzelve evenredigheden in zekere gevallen te regelen, als om de vergelykende zwaarten der vloeistoffen zelve aan te toonen. Hierom heb ik zulk eene Tafel opgesteld voor de maate van een Pint, een Once, en een Drachma van zulke Vogten, welker zwaarte bepaald is door proeven, op welken men staat kan maaken.

De Wyn-Gallon houdt 251. teerlings duimen; des het Pint 28 $\frac{1}{2}$ houdt; het Once 1 $\frac{1}{4}$; en het Drachma $\frac{1}{4}$, of een teerlings duim.

ONTVLAMBAARE GEESTEN.

Spiritus inflammabiles.

Hemelsche Geest van Wyn. <i>Spiritus Vini atbereus.</i>	Pint ge- wigt.	Once- maat ge- wigt.	Drachm. maat ge- wigt.
Hooglyk verbeterde Geest van Wyn. <i>Spiritus Vini sum- me rectificati.</i>	Once Drachm. Grein.	Grein.	Grein.
Gemeene verbeterde Geest van Wyn. <i>Spiritus Vini recti- ficatus communis.</i>	11. 1. 36.	336.	42.
Proef houdende Geest. <i>Spiritus probatus.</i>	12. 5. 20.	380.	47.
Zoet gemaakte Geest van Zout. <i>Spiritus salis dulcificatus.</i>	13. 2. 70.	400.	50.
Zoet gemaakte Geest van Salpeter. <i>Spiritus Nitri dul- cificatus.</i>	14. 1. 36.	426.	53.
	14. 4. 40.	438.	55.
	15. 2. 40.	460.	57.

WYNEN

(f) Gallon is eene maat van vier Engelsche Quarts, of twee Stoop; of omtrent drie Amsterdamsche Mingelen; 40 Gallons doen te Amsterdam een Aam, of 120 Mingelen. (g) *Spiritus vini summa rectificati.*

(b) *Oleum Vitrioli.*

		Gewigt der Pin- ten.	Gewigt der Once Maaten.	Gewigt der Drag- maas Maaten.
		Oncen Drachm. Greinen.	Greinen.	Greinen.
W Y N E N <i>Vina.</i>				
Bourgonje, <i>Burgundicum.</i>	— — — —	14. 1. 36.	426.	53.
Roode Port, <i>Rubrum porticum.</i>	— — — —	15. 1. 36.	456.	57.
Canary, <i>Canarium.</i>	— — — —	15. 6. 40.	475.	59½.
UITGEPERSTE OLIËN. <i>Olea Expressa;</i>				
Olyf-Olie, <i>Oleum Olivarum.</i>	— — — —	14. 0. 0.	420.	52½.
Lyn-Olie. <i>Oleum Semin. Lini</i>	— — — —	14. 2. 8.	428.	53½.
WEZENDLYKE OLIËN. <i>Olea Effentia.</i>				
Terpentyn-Olie. <i>Therebinthinum,</i>	— — — —	12. 1. 4.	364.	45½.
Olie van Oranje-Schillen, <i>Oleum Corticis Aurantiorum.</i>	— — — —	— — — —	408.	51.
— van Jeneverbesien, <i>Baccarum Juniperi.</i>	— — — —	— — — —	419.	52.
— van Rosemaryn, <i>Rorismarini.</i>	— — — —	— — — —	430.	54.
— van Orego, <i>Origani.</i>	— — — —	— — — —	432.	54.
— van Karaway Zaad, <i>Carvi Seminis.</i>	— — — —	— — — —	432.	54.
— van Nootmuskaat, <i>Nucis Moscate.</i>	— — — —	— — — —	436.	54½.
— van Zevenboom, <i>Fol. seu Summit. Sabine.</i>	— — — —	— — — —	443.	55½.
— van Yfop, <i>Hyssopi.</i>	— — — —	— — — —	443.	55½.
— van Kommyn Zaad, <i>Seminis Cymini.</i>	— — — —	— — — —	448.	56.
— van Munte, <i>Menthae.</i>	— — — —	— — — —	448.	56.
— van Poly, <i>Pulegii.</i>	— — — —	— — — —	450.	56½.
— van Dilzaad, <i>Anethi seminis.</i>	— — — —	— — — —	457.	57.
— van Fenkel Zaad, <i>Foeniculi.</i>	— — — —	— — — —	458.	57.
— van Kruidnagelen, <i>Caryophyllorum.</i>	— — — —	— — — —	476.	59½.
— van Kaneel, <i>Cinnamomi.</i>	— — — —	— — — —	476.	59½.
— van Sassafras.	— — — —	— — — —	503.	63.

LOOGZOUTAGTIGE VOGTEN.

Liquores alcalini.

	Gewigt der Pinten.		Gewigt der Once Maaten.	Gewigt der Dragmaas Maaten.
	Onzen. Drachm. Greinen.	Greinen.	Greinen.	Greinen.
Loog van Zeep, <i>Lixivium saponarium</i> , Pharm. Lond	16. 0. 0.	480.	60.	
Geest van Ammoniac Zout, <i>Spiritus salis ammoniaci</i> .	17. 1. 10.	515.	64½.	
Sterke Zeepzieders Loog, <i>Lixivium saponarium forte</i> .	17. 6. 24.	534.	67.	
Loog van Wynsteen, <i>Lixivium Tartari</i> .	24. 0. 0.	720.	90.	

Z U U R E V O G T E N.

Liquores Acidi.

Wyn Azyn, <i>Acetum Vini</i> .	15. 3. 44.	464.	58.	
Bier Azyn, <i>Acetum Cerevisiae</i> .	15. 6. 56.	476.	59½.	
Glauber's Geest van Zout, <i>Spiritus Nitri Glauberi</i> .	17. 4. 0.	525.	65½.	
Glauber's Geest van Salpeter <i>Spiritus Nitri Glauberi</i> .	20. 2. 40.	610.	76.	
Sterke Olie van Vitriool, <i>Oleum Vitrioli forte</i> .	28. 5. 20.	860.	107½.	

VOGTEN VAN DIEREN,

Fluida animalia.

Pis, <i>Urina</i> .	15. 5. 20.	470.	59.	
Koeiën Melk, <i>Lac Vaccarum</i> .	15. 6. 40.	475.	59½.	
Ezelinnen Melk, <i>Lac Asinarum</i> .	16. 0. 0.	480.	60.	
Bloed, <i>Sanguis</i> .	16. 1. 4.	484.	60½.	

W A T E R E N, *Aqua.*

Gedistilleerd Water, <i>Aqua distillata</i> .	15. 1. 50.	456.	57.	
Regen Water, <i>Aqua pluvia</i> .	15. 2. 40.	460.	57½.	
Fontein Water, <i>Aqua viva</i> .	15. 3. 12.	462.	58.	
Zee Water, <i>Aqua marina</i> .	15. 5. 20.	470.	59.	

KWIKZILVER, *Mercurius*.

	214. 5. 20.	6440.	805.	

IV. HOOFDDEEL.

Van de Kruidmengkundige Bewerkingen (a).

I. AFDEELING.

Van de Ontbindinge. (b)

DE ONTBINDING (b*) is eene zeer naauwe vermenging van vaste Lichaamen met Vloeistoffen, tot een schynbaar eenvormig Vogt. Het ontbindend Vogt wordt genoemd MENSTRUUM of SCHEIVOGT. (c)

De voornaamste *Menstrua*, welken in de Kruidmengkunst (d) gebruikt worden, zyn *Water*, *Geesten van Wyn*, *Oliën*, *Zuuren* en *Loogzouten*.

WATER (e) is het Scheivogt (f) van alle Zouten, van de Gommen der Planten, en van de Lil van Dieren. Van de Zouten ontbindt het slegts een bepaald gedeelte, hoewel van 't eene Zout meer, als van 't andere; en, dus VERZADIGD (g) zynde, laat het een grooter gedeelte van het zelfde Zout onaangeroerd.

Men heeft proeven genomen, om de hoeveelheden van *Water*, welken de verscheidene soorten van *Zouten* tot derzelve Ontbinding noodig hebben, te bepaalen. De Hr. *Eller* heeft 'er eene breedvoerige opgave van gedaan, in de *Memoriën van de Koninglyke Academie te Berlyn* voor 't Jaar 1750. waaruit de volgende Tafel getrokken is.

Agt Oncen gedistilleerd Water ontbinden.

	Onc.	Dr.	Gr.
Van gerafneerde Suiker, <i>Sachari purificati</i> .	24.	0.	0.
— Groene Vitriool, <i>Vitrioli viridis</i> .	9.	4.	0.
— Blaauwe Vitriool, — <i>Cerulei</i> .	9.	0.	0.
— Witte Vitriool, — <i>albi</i> .	4.	4.	0.
— Epsom Zout, <i>Salis Epsom</i> .	4.	0.	0.
— Gezuiverden Salpeter, <i>Nitri purificati</i> .	4.	0.	0.
— Ontbindbaaren Wynsteen, <i>Tartari solubilis</i> .	4.	0.	0.
— Gemeen Zout, <i>Salis Communis</i> .	3.	4.	0.
— <i>Salis gemmae</i> .	3.	4.	0.
— Buikzuiverend Zout van Glauber, <i>Salis Cathartici</i> (<i>Glauberi</i>).	3.	4.	0.
— Zout van Seignette, <i>Salis Seignette</i> .	3.	0.	0.
— Aluin <i>Aluminis</i> .	2.	4.	0.
— Ammoniac Zout, <i>Salis ammoniaci</i> .	2.	4.	0.
— Gevitrioleerden Wynsteen, <i>Tartari vitriolati</i> .	1.	4.	0.
— Zout van Harshoorn, <i>Salis Cornu cervi</i> .	1.	4.	0.
— Suiker van Lood, <i>Sacharum Saturni</i> .	1.	2.	0.
— Cremor, <i>Tartari</i> .	1.	0.	0.
— Borax.	0.	4.	20.

Alhoe:

(a) Operationes Pharmaceuticales. (b) Solutio. (c) Solvens. (d) Pharmaceutica. (e) Aqua. (f) Menstruum. (g) Saturata.

Alhoewel 'er groote zorgvuldigheid schynt gebruikt te wezen in het doen deezer proeven; zoo kan men evenwel niet verwagten, dat de evenredigheden der verschillende Zouten, die in water kunnen ontbonden worden, altoos juist dezelfden zullen bevonden worden, als die, welken hier boven zyn ter nedergesteld. Want de Zouten verschillen in derzelver ontbindbaarheid, naar den graad van derzelver zuiverheid, volmaaktheid en droogheid: de Vitrioolen en de kunstig gemaakte saamengefelde Zouten, in 't algemeen, verschillen merkelyk in dit opzigt, naar maate dat ze meer of minder met het zuure inmengsel bezwangerd zyn. Dus is gevitrioleerde Wynsteen (*b*) volmaaktelyk *geneutralizeerd*, (*i*) zeer bezwaarlyk te ontbinden: de stoffe, die in 't maaken van *Glauber's Spiritus Nitri* (Zie III. Deel. Cap. VIII. Sect. 6.) overblyft, is niet anders, dan een *gevitrioleerde Tartarus*, en dezelve ontbindt zoo bezwaarlyk, dat de Bewerker genoodzaakt is den Helm te breeken, om het 'er uit te krygen; maar als men 'er meer zuur van Vitriool (*k*) bydoet, zoo ontbindt het gemakkelyk. Hierom hebben sommigen ondernomen een meer dan evenredig gedeelte van 't Zuur, in deeze Bereidinge te gebruiken; en wy vinden, inderdaad in de winkels menigmaal, onder den naam van gevitrioleerden Wynsteen, dit zuur ontbindbaar Zout. De graad van hitte veroorzaakt mede een merkelyk verschil in de hoeveelheid van het opgenomen Zout: in zeer koud weder zullen agt Oncen water slegts omtrent een Once Salpeter (*l*) oplossen; daar dezelfde hoeveelheid, in warm Weder, drie Oncen, of meer, zal opneemen. Aan deeze omstandigheden is het waarschynlyk, voor een groot gedeelte, toe te schryven, dat de bepalingen der evenredigheden van de oplosbaare Zouten, by verscheidene Schryvers, zoo merkelyk verschillen: ook is het opmerkelyk, dat het gemeene Zout, in zyne ontbindbaarheid, minder aangedaan wordt door verandering van hitte, dan eenig ander; dewyl het water in eene middelmaatige warmte, byna even zoo veel van 't zelve oplost, als zeer heet water; en evenwel is dit het Zout, waarmede de verscheidene proeven het beste overeenkomen: in de proeven van *Hoffmann*, *Neumann* en *Petit*, komt de evenredigheid van dit Zout, by de verkleining der getallen, naauwkeurig overeen, en blykt een en dezelfde te zyn; te weeten drie Oncen Zout tegen agt Oncen Water; *Dr. Brownrigg* maakt de hoeveelheid van het Zout een weinig grooter; *Dr. Grew* een Drachma en een Scrupel meer; en *Eller*, als blykt in de boven bygebragte Tafel, vier Drachmaas meer; zoodat in de proeven van zes verschillende perfoonen, waarschynlyk in verschillende omstandigheden gedaan, het grootste verschil alleen een zesde is van de gantsche hoeveelheid van 't Zout; daar in sommige andere Zouten, wel twee of driemaal de hoeveelheid van 't Zout verschilt. In de proeven, uit welken deeze Tafel getrokken is, was het water in de gemaatigde warmte tusschen 40 en 42. graden van *Farenheits Thermometer*; of boven het punt van Vorst, omtrent een zevende deel van de tusschenruimte tusschen Vorst en de Menschelyke hitte, of de gewoone warmte van Menschen bloed.

Eenige Zouten, door *Eller* overgellagen, zyn hier bygevoegd; het eerste is genomen van *Dr. Grew*, en de vier anderen van *Neumann*.

Agt Oncen Water ontbinden.

	Onc.	Dr.	Gr.
Van vast Loogzout, <i>Salis alcalini fixi</i> .			
	meer als	8.	o. o.
Pisdryvend Zout, <i>Salis diuretica</i> .	-	3.	o. o.
Kandy Suiker, zo wel bruine als witte, <i>Sachari Candi, rubri & albi</i> .	-	9.	o. o.
Suiker van Melk, <i>Sachari lactis</i> .	-	o.	2. 40.
Wezendlyk Zout van Zuuring, <i>Salis essentialis Acetosae vulgaris</i> .	-	o.	1. 20.

(b) *Tartarus vitriolatus*. (i) *Neutralisatus*. (k) *Acidum Vitrioli*. (l) *Nitrum*.

Op

Of schoon het Water maar een zekere hoeveelheid van eene soorte van Zout opneemt, zoo zal het evenwel nog een gedeelte van eene andere ontbinden; en als 't niet meer van een van beiden derzelve dragen kan, zoo zal het nog een derde opneemen, zonder eene van de twee anderen los te laten. De voornaamste Proeven van deezen aart, die met opzigt tot de Kruidmengkunst in verscheidene onderwerpen gedaan zyn, worden in de volgende Tafel, waar in de twee eerste Artikels van Dr. Grew, en de anderen van Eller zyn, voorgesteld.

Twee-en-dertig deelen Water, by gewigt gerekend,

		ontbinden daar na	
volkomen verzadigd zynde			
met Salpeter, <i>Nitrum</i> - -	<i>Sal ammoniac.</i> - 10		
Gemeen Zout, <i>Sal commune.</i> - -	<i>Nitrum.</i> - - 10	<i>Sal ammon.</i> - 2	
<i>Nitrum.</i> - - -	Vast Loogzout. 7.	Gemeen Zout. 2	
Gemeen Zout: - -	<i>Nitrum</i> byna. - 2	Vast Loog Zout. 2½	
Vlug Loogzout. - -	<i>Nitrum.</i> - - 4	Suiker. - - 2	
Sal ammoniac. - -	Gemeen Zout. - 2½		
Ontbindbaaren Tartar.	<i>Nitrum.</i> - - - 2		
Gevitrioleerden Tartar.	Vast Loogz. - 2		
Glauber's Zout. - -	<i>Nitrum.</i> - - 1	<i>Suiker.</i> - - 1	
Epsom Zout. - - -	Suiker. - 6		
Borax. - - - -	Vast Loogzout. - 2		

Met opzigt tot de andere rangen der Lichaamen, voor welken het Water een scheivogt, (*m*) is, te weeten; die van de gomagtige en geleyagtige soorten; zoo is 'er geene bepaalde trap van verzadiging (*n*). Want het Water vereenigt zich gereedelyk met eenige van derzelve evenredigheden; met verschillende hoeveelheden vogten van verschillende dikte uitmaakende. Dit Vogt, door vryving geholpen, neemt insgelyks de gomagtige Harfen van Planten op, als die van Ammoniac en Myrrhe; de ontbindingen van welken, alhoewel ONVOLMAAKT, dat is niet doorschynend, maar troebel en van eene melkagtige kleur, zyn nogthans toepasselyk tot verscheidene geneeskundige gebruiken. Het vermengt zig met Geesten van Wyn, (*o*) met zuure en loogzoutagtige, Vogten, (*p*) maar niet met Oliën, uitgenomen dat het eenige van de fynste deelen der wezendlyke Oliën (*q*) opneemt; zoo dat het met derzelve reuk en smaak bezwangerd worde.

Verbeeterde GEEST VAN WYN (*r*) is het Scheivogt (*s*) der wezendlyke Oliën, Harfen, en Kamfer van Planten; van de zuivere gedistilleerde Oliën en verscheidene van de kleurgeevende en geneeskragtige Deelen van Dieren; van sommige bitumineuze Zelfstandigheden van Delfstoffen, (*t*) gelyk van Ambergrys, (*u*) en van Zeepen; (*v*) schoon het zelve niet werkt op uitgeperste Olie (*x*) en vast Loogzout, (*y*) waaruit de Zeep wordt saamengefeld; hiervan daan is het, dat de Zeep, als ze eene overtollige veelheid van een van beiden, de Olie, of het Zout, in zich bevat, door middel van dit Scheivogt, (*z*) uitsteekend van dezelve kan gezuiverd worden. Het ontbindt, door hulp van hitte vlugge Loogzouten, (*a*) en nog veel eerder de onzydige Zouten; (*b*) die, of uit vast Loogzout, en het zuur van Azyn, als

(*m*) Menstruum. (*n*) Saturatio. (*o*) Spiritus Vini. (*p*) Liquores acidi & alcalini. (*q*) Olea essentialia. (*r*) Spiritus Vini rectificatus. (*s*) Menstruum. (*t*) Bituminosæ substantiæ minerales. (*u*) Ambragrisea. (*v*) Saponos. (*x*) Olea expressa. (*y*) Sal alcalinum fixum. (*z*) Menstruum. (*a*) Sales alcalini volatiles. (*b*) Sales neutri.

als het pisdryvend Zout (c), of uit vlug Loogzout en het zuur van *Nitrum*, gelyk ook uit zout van *Amber*, (d) enz. saamgesteld zyn. Het vermengt zich met Water en met Zuuren; maar niet met loogzoutagtige Loogen. (e)

OLIËN ontbinden Harlen (f) en Balsams, (g) van Planten, Wasch, Vet van Dieren, Bitumens (b) van Delfstoffen, Zwavel, en zekere zelfstandigheden (i) van Metaalen, byzonderlyk van Lood. Voor de meesten van deeze Lichaamen zyn de uitgeperste Oliën veel kragtiger Scheivogten, (k) dan die men door distilleeringe verkrygt; dewyl de eersten beter insaat zyn, om, zonder benadeeling, eene sterke hitte uit te staan, welke, in de meeste gevallen, noodzaakelyk is, om ze te doen werken. Men zegt, dat een Once Zwavel, (l) in drie Oncen uitgeperste Olie (m) zal ontbinden, byzonder in die van Lynzaat, (n) maar dat 'er zes Oncen wezendlyke (o) toe noodig zyn, gelyk die van Terpentyn. (p)

Alle ZUREN (q) ontbinden Loogzouten, (r) Loogzout Aarden (s) en metaalagtige Zelfstandigheden. (t) De verschillende Zuuren (u) verschillen grootelyks in hunne werkinge op deeze laatste; dewyl het één, alleen, eenig byzonder Metaal ontbindt; en een ander weder anderen.

De Zuuren van Planten (v) ontbinden eene groote menigte van Zink, Yzer, Koper, Lood en Tin; en trekken zoo veel uit de metaalagtige deelen van Antimonie aan, dat ze een sterk braakmiddel worden: zy ontbinden het Lood veel gereeder, als het Metaal van te vooren door vuur tot kalk gebrand is, dan in den staat van Metaal zelf.

Het zuur van Zeezout (x) ontbindt zink (y) Yzer, en Koper; en alhoewel het, in de gewoone ontbindingen, naauwelyks op eenige andere metaalagtige Zelfstandigheid werkt, zoo kunnen ze nogthans allen, uitgenomen Goud, door kunst met hetzelfde vereenigd worden. Het invreetend Sublimaat, (z) en het brandmiddel van Antimonie (a) der Winkels, zyn vermengingen van het zelve met Kwikzilver (b) en het metaalagtig gedeelte van Antimonie; welke voortgebracht worden, door het zuur, in de gedaante van rook, op het onderwerp toe te passen; terwyl het zelve ook sterk heet gemaakt wordt.

Het Zuur van *Nitrum* is het gemeene Scheivogt (c) van alle de metaalagtige Zelfstandigheden, uitgezonderd Goud, en het metaalagtig gedeelte van Antimonie; van welke twee het eigen Scheivogt een mengfel is van de Zuuren van *Nitrum* en Zeezout, *Konings-Water* (d) genoemd.

Het Zuur van *Vitriool*, (e) met water verdund, ontbindt het Yzer en Zink zeer gemakke-lyk: in deszelfs geconcentreerden staat, en door eene kookende hitte ondersteund, kan het bekwaam gemaakt worden, om de meesten der andere Metaalen te verbyten (f) of onvolkomen op te lossen. Loogen van Loogzout (g) ontbinden Oliën, harsagtige Zelfstandigheden, (b) en Zwavel (i). Derzelve kracht wordt sterk vermeerderd door het bydoen van levendige Kalk; (k) bewyzen daar van ziet men, in de bereidinge van Zeep, en in de gemeene brandmiddelen.

Dus gescherpt en aangezet zynde, maaken ze het vleesch, de beenderen en andere vaste deelen van Dieren, tot eene geleyagtige stoffe. (l)

Ontbindingen, (m) die in Water, en in Geest van Wyn (n) gedaan zyn, bezitten de kragten van het ontbonden lichaam; terwyl de Oliën, in 't algemeen, deszelfs werking vermin-

(e) *Sal diureticum*. (d) *Succinum*. (e) *Alcalina Lixivia*. (f) *Resina*. (g) *Balsama vegetabilia*. (h) *Bitumina mineralia*. (i) *Substantia metallica*. (k) *Menstrua*. (l) *Sulphur*. (m) *Oleum expressum*. (n) *Seminis Lini*. (u) *Essentiale*. (p) *Terebintini*. (q) *Acida*. (r) *Sales alcalini*. (s) *Terra alcalina*. (t) *Substantia metallica*. (u) *Acida*. (v) *Acida vegetabilia*. (x) *Acidum salis marini*. (y) *Zincum*. (z) *Sublimatum corrosivum*. (a) *Causiticum Antimonii*. (b) *Mercurius*. (c) *Menstruum*. (d) *Aqua regia*. (e) *Acidum Vitrioli*. (f) *Corrodere*. (g) *Alcalina Lixivia*. (h) *Substantia resinosa*. (i) *Sulphur*. (k) *Calx viva*. (l) *Materia gelatinosa*. (m) *Solutiones*. (n) *Spiritus Vini*.

minderen; en de Zuuren en Loogzouten veranderen deszelfs hoedanigheid. Hierom zyn de wateragtige en geestagtige Vogten (*o*) de eigentyke Scheivogten (*p*) der natuurlyke kragten van groeiende en dieryke zelfstandigheden.

De meesten der voorgaande Ontbindingen worden gemakkelyk uitgevoerd, door het Scheivogt op het Lichaam, dat ontbonden moet worden, te gieten, en door het zelve dus met het vogt, aan eene bekwaame warmte blootgesteld, een tyd lang te laten staan.

Om Oliën en Loogzoutagtige (*q*) Vogten hunnen pligt te doen verrichten, wordt doorgaands een sterke hitte vereischt: ook willen de Zuuren, zonder derzelve onderstand, op sommige metaalagtige lichaamen niet werken. De werking van wateragtige en geestagtige Scheivogten (*r*) wordt insgelyks door eene maatige hitte bevorderd; alhoewel de hoeveelheid, die zy daar na ontbonden houden, niet vermeerderd is, gelyk sommigen verkeerdelyk meenen: want, al het geen, welk de hitte hen meer doet opneemen, dan zy in een langer tyd in de koude zouden doen, zal weder bezinken als de hitte over is: dit is ten minsten doorgaans de uitkomst, schoon 'er voorbeelden van 't tegendeel mogten zyn.

De werking der Zuuren op de lichaamen, die zy ontbinden, is doorgaands verzeeld met hitte, opborling en eene overvloedige uitwerpinge van dampen. De Dampen, welken gedurende de ontbinding van sommige Metaalen, in het Zuur van Vitriool, opstyggen, worden ontvlambaar bevonden: hierom moet de Bewerker, in het bereiden van kunstig bereide Vitriolen (*s*) uit-zyser en zink, op zyne hoede zyn; voornaamelyk als de ontbinding in een vat geschiedt, dat naauw van mond is, op dat eene onvoorzigtige toenaadering met eene kaars den uitwaassendenden damp niet in vlamme zette.

Daar is nog eene andere soorte van Ontbindinge, waarin de vogtigheid der Lucht het Scheivogt (*t*) is. Vaste Loogzouten, (*u*) en die van de Onzydige soorte (*v*) uit Loogzouten (*x*) en de Zuuren van Planten (*y*) saamengesteld; of uit ontbindbaare Aarden en eenig zuur, uitgezonderd dat van Vitriool, en sommige Zouten van Metaalen, bestaande; als zy eenigen tyd aan eene vogtige Lucht worden blootgesteld, trekken ze haare vogtigheid trapswyze aan, en worden eindelyk zagt en gesmolten. Eenige zelfstandigheden, die in heure grovere gedaante, door de byvoeging van Water, niet kunnen ontbonden worden, zullen gemakkelyk smelten door deeze geringe werkinge der vogtigheid van de Lucht. Deeze bewerking word SMELTING (*z*) genoemd.

II. A F D E E L I N G.

Van de Uittrekkinge. (x).

De Vogten, welken zekere zelfstandigheden; in derzelve zuiveren staat, ontbinden; dienen insgelyks, om dezelve uit de saamenmengsels met andere stoffen uit te trekken. Dus trekt de verbeeterde Geest van Wyn, (*b*) het Scheivogt (*c*) der wezendlyke Oliën en Harfen, de kragten der Harfen en Oliën van Planten naa zich; gelyk het water die van de slymen (*d*) en zouten doet; terwyl de werkelooze aardagtige deelen van beiden onaangeroerd overblyven. Insgelyks trekt het Water uit veele Planten zelfstandigheden, op welken het, als zy alleen zyn, weinig uitwerking doet; ja zelfs kunnen wezendlyke Oliën (*e*) in die vloeistoffe ontbonden worden, door het bydoen van gomagtige en zoute stoffen, welken in alle planten, in eene meer of mindere maate gevonden worden. Dus geeven veele Speceryagtige

(*o*) *Liquores aquei & spirituos.* (*p*) *Menstrua.* (*q*) *Liquores alcalini.* (*r*) *Menstrua aquea & spirituos.*
 (*s*) *Vitriola artificialia.* (*t*) *Menstruum.* (*u*) *Sales alcalini fixi.* (*v*) *Neutralis speciei.* (*x*) *Sales alcalini.*
 (*y*) *Acida vegetabilia.* (*z*) *Deliquescitio.* (*a*) *Extractio.* (*b*) *Spiritus vini rectificatus.* (*c*) *Menstruum.*
 (*d*) *Mucilaginoza & solina.* (*e*) *Olea essentialia.*

agtige Planten, de meeste Bitters en de saamentrekkende zelfstandigheden heure kragten aan dit Scheivogt over.

De *Uittrekking* (*f*) wordt verricht, door het Onderwerp in zyn eigen Scheivogt TE WERKEN (*g*) te zetten, in de koude; of door het zelve te laten WERKEN, (*b*) of OM TE VOEREN (*i*) in eene maatige warmte; of de plant in kookend vogt te STEEKEN (*k*), en dezelve in een beslooten vat te laten staan, tot dat het koud wordt; of wel daadelyk eenigen tyd te saamen te laten kooken.

De bemaaming van *werking*, of *teering* (*a*) wordt somtyds genomen voor Weeking (*b*) en in dit geval wordt de bewerking ingericht, om in de koude te volbrengen, *zonder hitte*: Als deeze omstandigheid niet uitdrukkelijk gemeld wordt, dan fluit de Werking (*c*) of teering altoos het gebruik van hitte in. De *Omvoering* (*d*) verschilt van de Werking of teering alleen daarin, dat de waaslem, tot welken een gedeelte van 't Onderwerp ontbonden is, door middel van eene, daar toe bekwaame, schikking der Vaten, verdikt en weder naa het Onderwerp te rug gevoerd wordt. De Werking (*e*) of Teering wordt doorgaands verricht in eene omgedraaide kolf, (*f*) of Florentynsche Wynfles, of diergelyke; welke in een *rondgaand Vat* (*g*) kan veranderd worden, door eene andere fles of kromme kolf omgekeerd in den mond der eerste te steeken, en de saamenvoeging met een stuk vogtig deeg digt toe te stryken. Een enkele Kolf (*h*) zal het zelve even goed uitwerken; als de hals maar zoo lang en naauw is; dewyl de Damp daar in verkoelt en dik wordt, eer hy tot boven toe kan opklimmen: en in zulk eene soorte van Vat, kan men zelfs Geest van wyn, (*i*) een der vlugste vogten, die ons bekend zyn, *zonder merkelyk verlies laten kooken*. Het gebruik van dit Werktuig is insgelyks bevryd van een ongemak, welk het ander, in sommige gevallen, kan verzellen; te weeten, dat het bovenste Vat zou kunnen barsten, of 'er af geltooten worden.

En dewyl de langhalsige Kolven, die hier aangepreezen worden, wat moeiljelyk om te vullen en leeg te maaken, en ook zeer duur zyn; zoo kan men, naar gelegenheid, eene lange glazen pyp op eene kortere steeken, en dezelve met leem digt toefstryken.

De Hitte bevordert de Uittrekking (*k*) heel zeer; doch om datze veroorzaakt, dat het scheivogt (*l*) ook de grover en onaangenamer deelen der Zelfstandigheden opneemt; zoo is de Hitte voor sommige zelfstandigheden alzoo schadeljelyk bevonden, als ze noodzaakelyk is voor anderen, om 'er de kragten uit te trekken. Dus zal *Guajacum*, of Verfhout (Kampeche-hout) weinig aan wateragtige Vogten mededeelen, zonder eene kookende hitte; terwyl zelfs eene kleine graad van warmte zeer nadeelig bevonden wordt, voor het fyne bitter van *Carduus benedictus*: want deeze Plant, welke in kookend water gestookt, of in vry heet water getrokken zynde, eenen zoo walgagtigen smaak geeft, dat ze braaking verwekke; deeze Plant, zeg ik, geeft aan het koude Water het aangenaamste ballemagtig Bitter, dat in de Winkels, als een Maagmiddel, gevonden wordt.

Gelyk de Hitte de ontbindende kragten der Vogten vermeerdert; zoo vermindert de koude, in tegendeel, dezelve. Hier van dan is 't, dat de *Tinctuuren*, of *Extracten*, die door eene groote hitte gemaakt zyn, een gedeelte van 't geenze in hebben, in koud weder, afleggen, en dus naar evenredigheid zwakker worden; eene omstandigheid, die byzondere opmerking waardig is.

III. AF-

(*f*) *Extractio*. (*g*) *Macerare*. (*b*) *Digerere*. (*i*) *Circularis*. (*k*) *Infundere*. (*a*) *Digestio*. (*b*) *Maceratio*. (*c*) *Digestio*. (*d*) *Circulatio*. (*e*) *Digestio*. (*f*) *Matrasi*, (or *Bolthead*). (*g*) *Vas circulatorium*. (*h*) *Matrasi*. (*i*) *Spiritus vini*. (*k*) *Extractio*. (*l*) *Menstruum*.

III. A F D E E L I N G.

Van de Zuivering. (a)

Daar zyn verscheidene wyzen, om de Vogten van hunne vuiligheden te *zuiveren*, (b) of te reinigen, naar dat het Vogt zelf meer of minder taai, of de vuile stoffe van meer of minder zwaarte is.

Dunne Vogten leggen hunne zwaare onreinigheden gereedelyk af, als ze maar eenigen tyd, in eene koele plaatje stil staan; en kunnen dan *OVERGEGOOTEN*, of klaar afgegooten worden, door het vat op zyde te houden.

Maar lymagtige, vetagtige of dikke stoffen moeten door een bekwaam vuur gesmolten worden; wanneer de zwaarste vuiligheden naa den grond zullen zinken; terwyl de *ligtsten* zullen boven dryven, om *AFGESCHUIMD* te kunnen worden.

Als de onreinigheden zoo zwaar niet zyn, dat ze van zelfs naa den grond zinken, noch zoo ligt, datze aanstonds koomen boven dryven; kunnen ze voor een groot gedeelte worden afgescheiden door *KLEINZINGE* (c), door een teems van linnen, wollen of ander doek; en nog beter door *KLEINZINGE* (d) door een zagt en vloeijend soort van papier, welk tot dit gebruik gemaakt wordt.

Het *grauw* papier, dat over de pillendozen is, als ze van buitens lands komen, is hier wel het beste toe: want het breekt niet ligt, al is het nat, noch geeft aan 't vogt, dat 'er door gaat, eenige kleur, gelyk het roodagtig soort, genaamd *blom-papier*, menigmaal doet. Het Papier wordt gelegd op eenen tregter, of op een stuk Kanefas, in een Raam gespannen. Als men den tregter gebruikt, moet men eenige strootjes, of dunne stokjes tusschen het papier en de zyden van den tregter leggen, op dat de zwaarte van 't Vogt niet zoo sterk op het papier drukke, dat 'er geene plaats zoude overblyven, om het vogt door te laten. In sommige gevallen neemt men eenen tregter van draadwerk tusschen het papier en den glazen tregter. Ook is 'er een soort van glazen tregters met nedergaande ribbetjes aan de zyden; die met opzet hier toe gemaakt worden.

Lymagtige en vet- of olieagtige Vogten, welken niet ligt door de gaatjes van een zeef of teems heen gaan, worden *HELDER GEMAAKT* (e), door dezelve te kloppen met wit van eijeren; welk door de warmte stremmende en hard wordende, en zich aan de vuile stoffe hechtende, met dezelve komt boven dryven: het mengsel moet zagtjes gekookt worden, tot dat het schuim begint te breeken, wanneer het vat van het vuur, de korst 'er af, en het Vogt door een sienellen zak moet gedaan worden.

Afgieting, (f) doorzyging, (g) en kleinzing (b) kunnen gebruikt worden tot de meeste geneeskundige Vogten, welken gezuiverd moeten worden. Maar afschuiming (i) en helder-making (k) hebben zelde plaats; om dat deezen de geneezende deelen, dikwils, te gelyk met de onreinigheden van 't Vogt afscheiden. Dus zal het afkooksel van slaapbollen, of maankoppen, om *Diacodium* te maaken, als het naauwkeurig geschuimd of helder gemaakt wordt (gelyk sommige gewoon zyn te doen) alle zyne geneeskragt, die de slaapbollen 'er aan mededeelen, verliezen; en in plaats van een zagt heulsap, (l) zal 'er niet veel anders van worden, dan een gemeene fyroop van suiker.

Het zal niet ondienstig zyn hier aan te merken, dat de gemeene kleinspapiere eenen onaangenaamen geur aan de Vogten kunnen geeven: hierom moet men by 't kleinzen van beste biters; of andere Vogten, welker aangenaamheid van veel belang is, dat gedeelte, welk eerst door het papier gegaan is, afzonderlyk houden, tot mindere gebruiken.

IV. AF.

(a) *Depuratio.* (b) *Depurare.* (c) *Colatura.* (d) *Filtratio.* (e) *Clarificare.* (f) *Defusio.* (g) *Colatura.* (h) *Filtratio.* (i) *Depumatio.* (k) *Clarificatio.* (l) *Opiatum.*

IV. AFDEELING.

Van de Crystalmaakinge. (a)

WATER door de hitte geholpen, ontbindt een grooter deel van zoute Zelfstandigheden; dan het, koud geworden zynde, kan behouden: hier van daan is het, dat een gedeelte van 't zout, by de verslapping der hitte, zich wederom van het Scheivogt afscheidt, en aan de zyden en den bodem van 't Vat weér styf wordt. De styf en vast gewordenene stoffen, ten zy dat ze te schielyk gevormd zyn, door het haaflyg koel maaken van het vogt, of door schudden, of andere oorzaaken in haare stremminge beletted, worden doorschynend en van regelmaatige gedaanten bevonden; gelykende, in haar uiterlyk aanzien naar het natuurlyk Spruit-CRYSTAL.

Zout, in eene groote menigte water ontbonden zynde, kan insgelyks weér uit het zelve tot zyne voorige crystallyne gedaante hersteld worden, door de ontbinding zoo verre te verkooiken, dat het meeste vogt uitgewaassemd zy, en het overgeblevene te weinig, om het zout ontbonden te houden, als het geheel koud geworden is. Het is gebruikelyk de uitdamping (b) te vervolgen, tot dat het Zout eene gesteldheid om te stremmen, zelfs in 't heete water, vertoont, door een vliesje op dat gedeelte van 't water te maaken, welk minst heet is, dat is, op de oppervlakte. Indien men fraaije en volmaakt gevormde Crystallen begeert, is dit punt wat te laat: want als het zout dus begint te stremmen, terwyl het nog zeer heet is, zoo zal het, als men het in eene koude plaats brengt, al te schielyk en onregelmatig saamenstremmen; terwyl het vliesje tegelyk door het vogt zal heen vallen, en dus eene verdere verwarring aan de regelmatigheid der Crystalmaakinge veroorzaaken.

Om deeze Bewerking (c) dan in volmaaktheid uit te voeren, moet de uitdamping (d) zagtelyk geschieden, en niet langer vervolgd worden, dan tot dat eenige droppels van 't vogt, die men op eene koude glazen plaat laat vallen, Crystallyne (e) draadtjes vertoonen. Als deeze merkteekenen van genoegzaame uitwaasseming te voorschyn komen, moet het Vat aanstonds van het vuur genomen, en in eene minder warme, maar niet in eene koude plaats gezet, en met een kleed overdekt worden, om den toegang van de koude lucht, en gevolgelyk ook het maaken van een vliesje, te beletten.

Alle de Loogzouten (f) zyn van deeze bewerkinge uitgeslooten; dewyl de vaste Loogzouten (g) nook eene Crystallyne gedaante aanneemen, en de vluggen (h) ontsnappen eer het Scheivogt uitdamp. Zelfs eenigen van de Onzydige Zouten, (i) voornaamelyk dezulken, waar van zekere metaalagtige lichaamen de grondslag zyn, worden zoo sterk vastgehouden door het wateragtig Vogt, dat ze geene de minste waarschynlykheid tot Crystalmaaking vertoonen; ten zy 'er eenige andere zelfstandigheid, die naader maagschap (k) met het water heeft, worde bygedaan. De Tafel der Maagschappen (l) wyft uit, dat die zelfstandigheid Geest van Wyn is; (m) door welken voorzigtig 'er by te doen, deeze soorten van Zouten gemakkelyk van het Scheivogt (n) afscheiden, en zulke groote en fraaije gedaantens van Crystal maaken, als door eenig ander middel naauwelyks te verkrygen zyn.

De Bewerker moet wel op zyne hoede zyn, dat hy 'er niet te veel Geest van wyn bydoe; op dat de grondslag van het zout, in plaats van eene trapswyze en geregelde Crystalmaakinge, (o) niet schielyk nederploffen (p) in de gedaante van een poeder. Een twintigste deel der zwaarte van het Vogt zal in de meeste gelegenheden, eene genoegzaame, en in sommige, eene al te groote hoeveelheid zyn.

Ver.

(a) Crystallisatio. (b) Evaporatio. (c) Processus. (d) Evaporatio. (e) Filamenta Crystallina. (f) Sales alcalini. (g) Alcalini fixi. (h) Volatiles. (i) Sales neutrales. (k) Affinitas. (l) Tabula Affinitatum. (m) Spiritus vini. (n) Menstruum. (o) Crystallisatio. (p) Praecipitare.

Verschiïende Zouten vereiffchen verschiïende hoeveelheden van water, om dezelve ontbonden te houden: en hier van daan is 't, dat de Mengfels van twee of meer Zouten, in deeze vloeistoffe ontbonden zynde, zullen beginnen af te scheiden en Crystal te worden op verschiïende tydstippen der uitdampinge. Op deezen grond van bewerkinge, worden de Zouten bevryd, niet alleen van zulke onzuiverheden, als 't water niet kan ontbinden, en door de gaatjes van een teems brengen; maar ook van de Mengfels van elkanderen; terwyl dat geen, welk het meeste water noodig heeft, het eerste tot Crystal schiet.

V. A F D E E L I N G.

Van de Nederploffinge. (a)

Door deeze Bewerkinge worden de lichaamen uit hunne ontbindingen hersteld, door het bydoen van eenige andere Zelfstandigheid, met welke het Scheivogt, (b) of het ontbonden lichaam naader vermaagschapt (c) is, als die beiden met elkanderen.

'Er is derhalven eene tweederlye soorte van Nederploffinge, (d) de eene waar door de bygevoegde zelfstandigheid zich met het Scheivogt vereenigt, en veroorzaakt, dat het te vooren ontbonden lichaam naar beneden gedreven wordt; de andere, waar door de bygevoegde Zelfstandigheid zich met het ontbonden lichaam vereenigt, en met het zelve op den grond nedervalt. Van de eerste soorte hebben we een voorbeeld in de nederploffinge van Zwavel (e) uit loogzoutagtige Logen, (f) door middel van de Zuuren (g); van de andere soorte in de nederploffinge van het Kwikzilver (b) uit sterkwater (i) door Zeezout, of deszelfs zuur.

De Onderwerpen deezer Bewerkinge, zoo wel die bekwaam zyn om nedergeploft (k) te worden, als die, welken de anderen nederploffen, (l) zullen gereedelyk te vinden zyn, in de Tafel van (m) Maagschap. De wyze, om dezelve te bewerken, is zoo eenvoudig, dat 'er geene byzondere onderrichting toe noodig is; dewyl 'er niets meer toe vereifcht wordt, dan dat men het nederploffende (n) trapswyze 'er by doet, zoo lang als het eenige nederploffing veroorzaakt. Als de poeder geheel nedergevallen is, moet ze wel ZOETGEMAAKT, (o) dat is, verscheidene reizen in versich water gewasschen, en voorts tot gebruik gedroogt worden.

Wanneer men Metalen tot nederploffende (p) dingen gebruikt, gelyk in de Zuivering van Staal-vitriool (q) van koper, door het bydoen van nieuw yzer, moeten ze volkomen zuiver en vry zyn van alle roestige en smeerige stoffe; anders willenze niet gereedelyk, of geheel niet ontbinden, en gevolgelyk zal de Nederploffing (r) niet slaagen; want de Zelfstandigheid, die nedergeploft (s) moet worden, scheidt zich alleen door een byvoegfel, het welk ontbindt en derzelve plaats inneemt. En de afgescheidene poeder blyft dikwyls, in plaatse van op den grond te vallen, op het nederploffend metaal (t) zitten, waar van het by gelegenheid moet afgeschudt worden, om redenen, die genoeg bekend zyn.

Schoon de nedergeplofte Poeder, (u) in deeze Bewerkinge, doorgaands dat gedeelte is, welk men begeert te gebruiken; zoo kan men nothans menigmaal eenig voordeel doen met het vogt, dat na de Nederploffing overblyft. By voorbeeld; als vast Loogzout (v) in water ontbonden is, en Zwavel (x) in deeze Loog opgeloft; zoo zal het bydoen van

(a) *Præcipitatio.* (b) *Menstruum.* (c) *Affine.* (d) *Præcipitatio.* (e) *Præcipitatio sulphuris.* (f) *Alcalina Lixivia.* (g) *Acida.* (h) *Præcipitatio Mercurii.* (i) *Aqua fortis.* (k) *Præcipitari.* (l) *Præcipitare.* (m) *Tabula Affinitatum.* (n) *Præcipitans.* (o) *Edulcari.* (p) *Præcipitantiæ.* (q) *Purificatio vitrioli martialis.* (r) *Præcipitatio.* (s) *Substantia præcipitanda.* (t) *Metallum præcipitans.* (u) *Pulvis præcipitatus.* (v) *Saxifixum alcalinum.* (x) *Sulphur.*

van Zuuren (y) de Zwavel afscheiden en nederwerpen, alleen uit kragt van het zuur, dat zich met de zwavel vereenigt, en het Loogzout, waar door de zwavel ontbonden gehouden werdt, tot een onzydig (z) Zout maakt: gevolgelyk, als de nederploffing geschiedt met het zuur van Vitriool, (a) en het zuur allengs 'er in druipt, tot dat het Loogzout (b) volkomen verzadigd (c) is, dat is te zeggen, zoo lang als het voortgaat eenige nederploffing of troebelheid te veroorzaaken; zoo zal het Vogt, behoorlyk uitgedampt en gecrystallizeerd, een Onzydig Zout uitleeveren, het welk uit het zuur van Vitriool en vast Loogzout saamengesteld, dat is, gevitrioleerde *Tartarus* is. (d) Op dezelve wyze kan men een oprecht *Nitrum* van het Vogt verkrygen, als de Nederploffing met het zuur van *Nitrum* gedaan is; indien met Zeezout, (e) komt 'er zout uit voort, dat *Spiritus salis marini coagulatus* genoemd wordt; en indien met het zuur van Azyn, het zout, dat *Sal diureticus* hiet.

VI. A F D E E L I N G.

Van de Utdamping. (a)

De UTDAMPING is eene derde manier, om de vaste Lichaamen uit hunne ontbindinge weder te herstellen, door middel van hitte; welke, het vogtig gedeelte *uitdampende*, (b) dat is het zelve in waassem uydryvende, de stoffe, die 'er in ontbonden was, in haare vaste gedaante overlaat.

Deeze bewerking is toepasselyk op alle ontbindingen van zulke zelfstandigheden, die minder vlug (c) zyn dan het Scheivogt (d) is, of die niet vervliegen (e) door dien graad van hitte, welke tot de utdamping van de vloeistoffe vereischt wordt; gelyk daar zyn de ontbindingen van vaste Loogzouten; de ontbindingen van de gomagtige, geleyagtige en andere deelen van Planten en Dieren, zonder reuk, in water; en die van veele harsagtige en welriekende zelfstandigheden in Geest van wyn.

Het Water trekt de kragten van verscheidene welriekende speeryagtige kruiden, byna, zoo volmaakt uit, als verbeterde Geest (f) van wyn; maar op gegooten trekfels (g) zyn op verre na zoo bekwaam niet tot die bewerking, als die in Geest van wyn (b) gedaan worden; want het water verdooft allen reuk en geur van 't Onderwerp, welke door dat ligter vogt gantschelyk wordt agtergelaaten. Dus zal een gegooten trekfel van (i) Munte in water, den smaak, den reuk en alle de kragten van het kruid, in de utdamping, verliezen; terwyl een *Tinctuur*, in zuiveren geest van wyn getrokken, door dezelfde behandeling, een dik balsmagtig vogt uitlevert; of liever eene gomagtige Hars, die zeer ryk is van de byzondere hoedanigheden van de Munte.

In het utdampen deezer vogten, moet men byzondere zorg dragen, dat de hitte, tegen het einde van de bewerkinge zeer zagt zy; anders zal de stoffe, wanneer ze dik wordt, aan het vat branden, en eenen onaangenaamen reuk en smaak aanneemen: deeze verbrandde geur wordt *Empyreuma*, (dat is verbranding) genoemd. Het vogt moet geduurig in beweginge gehouden worden, zoo lang als de Utdamping duurt; anders bestolt een gedeelte der stoffe, die op de oppervlakte aan de lucht is blootgesteld, en maakt een vliesje, dat de verdere utdamping verhindert. Meer byzondere onderrichtingen, om deeze bewerking met het meeste voordeel uit te voeren, zullen hier na in 't II. Deel aan de hand gegeven worden.

(y) *Acida*. (z) *Sal neutrum*. (a) *Acidum Vitrioli*. (b) *Alcalinum*. (c) *Satiatum*. (d) *Tartarus Vitriolae*. (e) *Sal marinum*. (a) *Evaporatio*. (b) *Evaporans*. (c) *Volatiles*. (d) *Mensurium*. (e) *Exhalans*. (f) *Spiritus vini rectificatus*. (g) *Infusiones*. (h) *Spiritus vini*. (i) *Infusio Menthae*.

VII. AFDEELING.

Van het Distilleeren. (a)

In de voorgaande Bewerkinge worden de Vloeistoffen door de hitte verdund tot damp of waassem, welke men in de lucht laat vervliegen; maar in de tegenwoordige is de hoofdzaak dien damp te versaaemelen en te bewaaren. Tot dat einde wordt de Damp ontvangen in bekwame vaten, die aan het vat, waarin het onderwerp is, gevoegd en met leem digt gestreeken zyn, om daar in te verkoelen, en weder tot de gedaante van een Vogt te verdikken.

Daar zyn twee soorten van Distilleeringe: door de eene worden de fynder' en vlugger' deelen van de Vogten opgeheven van de grover'; en door de andere worden de vogten, die in vaste lichaamen beslooten zyn, door geweld van vuur uit dezelve gedreven.

Tot de eerste soort behoort de Distilleering van den zuiveren ontvlambaaren Geest (b) uit wynagtige Vogten (c); en van zodanige werkende deelen der Planten, die bekwaam zyn, om door kookend water of Geest van wyn te worden uitgetrokken, en ter zelve tyd te gelyk met den waassem op te klimmen.

Dewyl kookend Water de wezendlyke Oliën (d) der planten uittrekt of ontbindt, terwyl ze met de andere deelen van 't onderwerp vermengd zyn, zonder verzadigd (e) te worden, maar alleen een bepaald, en dat slegts een klein gedeelte van dezelve, in haaren zuiveren staat opneemt; dewyl, al verder, deeze Oliën de eenige zelfstandigheden zyn, in de gemeene planten begrepen, welke in dien graad van hitte volkomen vlug bevonden worden; en dewyl, eindelyk, in dezelve Oliën de kragten der speceryen, en de byzondere geur en reuk van alle planten hunne zitplaats hebben; zoo is het klaar, dat het water, door distilleeringe, met de kragtigste deelen van veele planten kan bezwangerd (f) worden: dat ook deeze bezwangering bepaald is; dewyl de Olie, in deeze bewerking, zuiver opryft uit die deelen der Plante, welke dezelve te vooren ontbindbaar maakten in water, zonder bepaalinge; hierom scheidt het grootste deel der Olie, zich van het gedistilleerde wateragtig vogt af, en zinkt na den grond, of dryft op de oppervlakte, naar derzelve meerder of minder zwaarte: dat gevolgelyk opgegooten treksels, (g) of kookfels, en gedistilleerde wateren grootelyks van elkanderen verschillen: dat de eersten al sterker en sterker kunnen gemaakt worden, door het vogt op versche deelen van 't onderwerp te gieten; doch dat de laatsten, op deeze wyze, niet kunnen verbeterd worden door verdubbeling, of door de distilleering van dezelve met versche inningsfels te herhaalen. Zie het II. Deels V. Hoofdd. 2. Afdeel.

Dewyl de Oliën van veele planten niet ligt distilleeren door eene hitte, die minder is, dan welke water doet koken; dewyl verbeterde Geest van wyn (b) voor zulk eene hitte niet vatbaar is; en dewyl dit Scheivogt (i) die Oliën geheel en al, in haaren zuiveren staat, ontbindt; zoo volgt, dat de Geest van wyn veel minder uit de meeste planten opheft, als water doet; maar dat de gedistilleerde Geest (k) desnietteenstaande, door alles te behouden wat hy opheft, volkomen ontbonden zynde, in sommige gevallen, al zoo sterk van het onderwerp kan aangedaan zyn, als het gedistilleerde Water. (l)

De Toestel, (m) waar van men gebruik maakt in 't distilleeren van Geesten, Waters en Oliën, bestaan uit een Distilleerketel, of koperen Vat, om het Onderwerp te bevatten; aan welk vat een groote Helm met een zwaanen bals gevoegd en met leem digt gesmeerd wordt. De damp, welke in den helm opryft, wordt daar van daan geleid, door eene slang, of lange schroefwyze pyp, die in een vat met koud water, een Koelvat (n) genaamd, geplaatst is;

(a) Distillatio. (b) Spiritus purus inflammabilis. (c) Liquores vinosi. (d) Olea essentialia. (e) Saturari.
(f) Impregnari. (g) Infusiones. (h) Spiritus vini rectificatus. (i) Menstruum. (k) Spiritus distillatus.
(l) Aqua distillata. (m) Apparatus. (n) Refrigeratorium.

is; en daarin verdikt zynde, loopt hy nederwaards in eenen *Ontvanger*. (o) In het tweede Deel van dit werk zullen we eenige onderrichtingen in deezen Toefstel tot byzondere gebruiken mededeelen; met aanwyzinge om de verscheidene bewerkingen ten meesten voordeele uit te voeren.

Hier dient wel aangemerkt, dat, dewyl de deelen, welken in de uitdamping behouden worden, in de distilleeringe niet kunnen opreizen, het vogt, welk na de distilleering overblyft, behoorlyk gezuiverd en verdikt zynde, de zelfde uittreksels (p) zal uitleveren, als die, welken van het trekfel (q) of kookfel (r) van het onderwerp bereidt, en met opzet daar toe gemaakt zyn; dewyl de eene deezer bewerkingen alleen de vlugge deelen verfaamelt, en de andere de deelen die vast zyn; zoo dat de geneeskragtige deelen van beide soorten, als ze in een onderwerp begrepen zyn, op deeze wyze onderscheidenlyk kunnen verkregen worden; zonder dat de eene soorte benadeeld wordt, door de bewerkinge, die de andere vergaadt.

De Onderwerpen der tweede soorte van Distilleeringe (s) zyn de grove Oliën van Planten en Dieren, (t) de zuure Geesten der Delfstoffen, (u) en het metaalagtig vloeibaar Kwikzilver (v); alle welken, gelyk zy eenen veel hooger graad van hitte vereiffchen, om ze op te heffen, als de voorgaande Vogten kunnen verdragen, zoo ook verdikt worden, zonder zoo verre van de werkinge des vuurs op te klimmen.

De Distilleering van deeze dingen wordt in laage glazen Vaten verricht, welke, wegens hunnen krommen hals, die naa eene zeide gebogen is, *Retorts* (x) genoemd worden; aan het uiterste einde van den hals wordt een *Ontvanger* (y) gevoegd en met leem digt gestreeken; welke *Ontvanger*, buiten het *Furnuis* (z) staande, worden de dampen in den zelve schielyk verdikt, zonder dat men een koelvat daar toe behoeft te gebruiken: Nogthans zyn sommigen gewoon, om deeze uitwerking te bevorderen, inzonderheid in warm weder, den *Ontvanger* (a) te verkoelen, door nu en dan nette doeken 'er om te slaan, of hem gedeeltelyk in een vat onder koud water te houden.

De Dampen (b) van sommige Zelfstandigheden zyn zoo traag, of worden zoo sterk vastgehouden door eene vaste stoffe, dat ze naauwelyks zelfs tot boven den lagen hals der *Retort* opryzen. Deezen worden gemakkelyk gedistilleerd in aarden Vaten met regte halzen, *Langhalsen* genaamd, en op zyde gelegd, zoo dat de Damp met weinig of geene opklimminge zydwaards gaat: ook wordt 'er een *Ontvanger*, buiten het *Furnuis*, aan 't einde aangevoegd en met leem digt gestreeken: en op deeze wyze wordt de zuure Geest van Vitriool (c) gedistilleerd. De stoffe, welke, na de distilleering, in de *Retort* of *Langhals* overblyft, wordt doorgaans *Caput mortuum* genoemd, (dat is doodekop).

In deeze Distilleeringen (d) wordt dikwyls eene menigte veerkragtige lucht geboren; welke, ten zy men haar eenen uitgang vergunne, den *Ontvanger* afwerpt, of doet barften. Het gevaar hier van kan grooten deels voorgekomen worden door het vuur zagtjes aan te stooken; doch met meer zekerheid, door een klein gaatje in het toefstrykfel der leem te laten, het welk men naar gelegenheid kan openen of toedoen, met een houten pen; of door een regtopgaande pyp, by de saamenvoeging, 'er aan te doen, van zulk eene hoogte, dat de damp van 't gedistilleerde vogt niet tot boven aan toe kan opklimmen.

VIII. AF.

(o) Receptor. (p) Extractus. (q) Tinctura. (r) Decoctio. (s) Distillatio. (t) Crassa Olea vegetabilium & Animalium. (u) Spiritus acidi mineralium. (v) Metallicum Argentum vivum fluidum. (x) Retorta. (y) Receptor. (z) Fornax. (a) Receptor. (b) Vapores. (c) Spiritus acidus Vitrioli. (d) Distillationes.

VIII. AFDEELING.

Van de Opheffinge. (a)

Gelyk alle vloeibaare stoffen vlug zyn en door hitte vervliegen kunnen, en gevolgelyk bekwam om afgescheiden te kunnen worden, in de meeste gelegenheden, van de vaste stoffen, door de voorgaande bewerkingen; zoo kunnen ook verscheidene vaste lichaamen op diergelyke wyze behandeld worden. Vloeistoffen (b) worden gezegd te *distilleeren*, (c) dat is neer te druipen, en vaste (d) lichaamen, opgeheven te worden; (e) hoewel die beiden somtyds door eene en dezelfde bewerkinge verkregen worden. Als de opgeheven stoffe vast wordt tot eenen klomp (g) wordtze gemeenlyk *sublumaat* (b) genoemd; en indien in de gedaante van poeder, dan hiet ze *bloem* (i).

De voornaamste onderwerpen deezer bewerkinge zyn *vlugge Loogzouten* (k); onzydige Zouten (l), die uit vlugge loogzouten en zuuren saamgesteld zyn, als Ammoniac Zout; (m) het zout van Barnsteen (n) en de bloem van Benzoin (o); bereidingen van kwikzilver (p), en Zwavel (q). Lichaamen, die uit zich zelve niet vlug zyn, worden dikwyls vlug gemaakt, en kunnen opgeheven worden, door het bydoen van eenige vlugge zelfstandigheden: dus wordt Yzer opgeheven door ammoniac zout, in de bereidinge van de *bloem van staal*. (r)

De dampen der vaste lichaamen reizen, in beslootene vaten, maar weinig op, en blyven aan dat gedeelte van het vat hangen, waar zy stremmen. Derhalven is een Ontvanger (s) of Verdikker hier minder noodig, als in de voorgaande bewerkinge; zynde een enkel vat, als een *Kolf* (u), of lange *Fleisch*, of diergelyke, dikwyls genoeg. De gemakkelykste toestel tot het opheffen van byzondere zelfstandigheden, en de voordeeligste wyze, om de verscheidene bewerkingen te bestieren, zullen in het *tweede Deel* medegedeeld worden.

IX. AFDEELING.

Van de Uitpersfinge. (a)

De Pers wordt voornaamelyk gebruikt, om de sappen uit sappige kruiden en vrugten te persen; gelyk ook tot de smaakelooze Oliën (b) van de vetagtige zaaden en korls.

De harder vrugten, als kweepeeren, moeten vooraf wel gestampt, of vergruisd worden; maar de kruiden behoeven slegts een weinig gekneusd te zyn. Het onderwerp wordt dan in een hairen zak gedaan, en tusschen houten planken geperst, in de gemeene schroefpers, zoo lang als 'er eenig vogt uitloopt. Zie III. Deel. II Hoofdd.

De Uitpersfing van Oliën wordt byna op dezelfde wyze gedaan, als die der sappen; alleenlyk worden hier yzeren platen gebruikt; daar de anderen van hout waren. Het Onderwerp moet wel gestampt, en in een sterken kanefassen zak gedaan worden, tusschen welken en de platen der Persse een hairen kleed gedaan wordt.

De smaakelooze Oliën van alle vetagtige zaaden, kunnen, zonder eenig nadeel, door deeze bewerkinge verkregen worden, als het zonder vuur gedaan wordt; want het vuur bevordert de

(a) Sublimatio. (b) Fluida. (c) Distillare. (d) Solida. (e) Sublimari. (f) Materia sublimata. (g) Massa. (h) Sublimatum. (i) Flores. (k) Sales alcalini volatiles. (l) Sales neutri. (m) Sal ammoniacum. (n) Sal succini. (o) Flores Benzoini. (p) Preparaciones mercuriales. (q) Sulphur. (r) Flores martiales. (s) Receptor. (t) Condensor. (u) Matraff. (a) Expressio. (b) Olea insipida.

de uittrekking der Olie wel grootelyks, maar geeft ook aan dezelve te gelyk eenen onaangenaamen geur, en vermeerdert derzelve gefieldheid om duf te worden.

De Oliën, welken uit speceryagtige zelfftandigheden geperft worden, brengen doorgaans een gedeelte van derzelve wezendlyke Olie (c) mede: hier van daan komt de reuk en geur der uitgeperfte Oliën (d) van Nootmuskaat, en Foelie. Zelden zyn ze bezwangerd met eenige andere eigenschappen van 't onderwerp: Olie van Mosterdzaad, (e) by Voorb. is al zoo zagt en vry van fcherpheid, als de Amandelölle (f); want de fcherpheid van de Mosterd blyft geheel en al in den koek, die na de uitperfting wordt agter gelaaten.

X. A F D E E L I N G.

Van de Uitdrooginge. (a)

Daar zyn twee algemeene wyzen van vogtige lichaamen droog te maaken: door de eene worden derzelve vogtige deelen uitgewaasfemd door hitte; door de andere wordenze opgenomen door zelfftandigheden, welker zagt en sponsagtig weeffel haar tot dat gebruik bekwaam maakt. Lichaamen, welken zeer naauw vereenigd zyn met, of ontbonden in, eenige vloeistoffe, gelyk de versche planten en derzelve fappen, vereiffchen de eerste wyze: maar zodanigen, die flegts oppervlakkig vermengd zyn, gelyk aardagtige of onoplosbaare poeders, die met water vermengd zyn, worden gemakkelyk door de tweede manier afgefcheiden.

De Planten en derzelve deelen worden doorgaans uitgedroogd door de natuurlyke warmte der lucht; nothans kan men ook gemeenlyk niet alleen veilig, maar ook met voordeel, toevlugt neemen tot het hulpmiddel van een zachte en door kunst gemaakte hitte. Zelfs de tederste bloemen kunnen, door een maatig vuur, in korten tyd gedroogd worden, zonder eenig groot verlies van derzelve reuk of levendige kleur; welke beiden echter, grootelyks zullen benadeeld of verlooren worden, door eene langzaamere uitdrooginge in de lucht. Sommige Planten, voornaamelyk die van de fcherpe foorte, als Mirkswortel, (b) Lepelblad, (c) en Kalfsvoet, (d) verliezen inderdaad heure kragten, door deeze bewerkinge, hoe zorgvuldig zy ook behandeld worden; maar verre het grootfte deel behouden dezelve onverminderd, en dikwyls nog verbeeterd.

De dikker fappen van Planten, kunnen door de hitte der zonne uitgedroogd worden; of als deeze niet genoegzaam is, door de hitte van een waterbad, of van eenen oven, die maatig warm is. De dunne fappen kunnen zagties gekookt worden, tot dat ze beginnen dik te worden, en dan als de voorgaanden behandeld; doch van deeze bewerkinge, DIKMAAKING (e) of UITDAMPING (f) genoemd, is alreeds gefproken. De fappen van sommige planten, als de wortels van kalfsvoet, (g) Brionie, (h) Florentynsche Iris, (i) wilde komkommers (k) enz. fcheiden zich af, als ze eenigen tyd staan, in een dik gedeelte, welk naa den grond zinkt; en in een dun wateragtig deel, het welk daar boven op dryft: het laafte kan 'er afgegooten, en het eerste door eene zachte warmte uitgedroogd worden: de Bereidingen van deezen aart, worden doorgaans FÆCULÆ, hef, of droeffem, genoemd; die van de wilde Komkommers, waar van op haare plaatfe zal gefproken worden, is de eenigfte, welke nog in de praktyk behouden wordt.

Onoplosbaare lichaamen, tot een dik ftremsel met water gemengd, kunnen, voor een groot gedeelte, gemakkelyk van 't zelve losgemaakt worden, door dezelve te laten druipen op een

(c) Oleum essentielle. (d) Olea expressa. (e) Oleum seminis sinapi. (f) Oleum Amygdalarum. (a) Exsiccatio. (b) Raphani rusticani Radix. (c) Cochlearia bortenensis folia. (d) Arum. (e) Inspissatio. (f) Evaporatio. (g) Arum. (h) Bryonia alba Radix. (i) Iridis Florentina Radix. (k) Cucumeres agrestes.

een *kryt-steen*, of wat fyn gemaakt kryt, tot een vlakken klomp geperst, welke derzelve vogtigheid geredelyk zal intrekken. Wanneer de menigte van vloeistofte groot is, gelyk in de zoetmaakinge van nedergeplofte (l) zelfstandigheden, kan ze door afgietinge of zyginge (m) afgescheiden worden.

XI. A F D E E L I N G.

Van de Verbryzeling. (a)

De Verbryzeling bestaat alleen in het maaken van vaste saamenhangende lichaamen tot kleine deeltjes of poeder. De wyzen, op welken dit uitgevoerd wordt, zyn verscheiden, volgens het verschillend maaksel der lichaamen.

Drooge lichaamen en die in kleine stukjes kunnen gevreeven worden, of zulken, die brosch en niet zeer hard zyn, en mengfels van deezen met eenige vogtigen, worden gemakkelyk, in een *Mortier*, TOT POEDER GEMAAKT. (b)

Om zeer ligte en drooge zelfstandigheden klein te maaken, als harsen, en de wortels van een taai weeffel, moet de *Mortier* somtyds vooraf gevreeven worden met een weinig zoete olie, of eenige droppels olie nu en dan 'er bygedaan: dit belet, dat de fynste poeders van de eersten niet wech stuiven, en dat de laatste niet aan den stamper blyven hangen. *Kamfer* (c) wordt het gemakkelykst tot poeder gemaakt, door dezelve met een weinig verbeterden geest van wyn (d) te vryven.

Taaije zelfstandigheden, als *Houten*, (e) *Oranje- en Limoen-Schillen*, (f) enz. worden het best *geraspt*; en zachte oliagtige lichaamen, als *Nootmuskaaten* door een *Rasp* heen gedaan.

De verbryzeling van harder Delfstoffen, (g) als *Calamyn*, (b) *Crystal*, (i) *Keisteen*, (k) enz. wordt grootelyk verligt, door *UITBLUSSCHINGE*, (l) dat is, door dezelve gloeiendheit te maaken, en in water te blusschen; door deeze bewerking eenige reizen te herhaalen, worden de meeste harde steenen ligtelyk tot poeder gemaakt. Nogthans moet deeze bewerking niet gebruikt worden omtrent eenige loogzoutagtige of kalkagtige (m) steenen; op dat wy, in plaatse van een smaakeloos poeder, geen scherpe kalk voortbrengen.

Sommige Metaalen, (n) als *Tin*, (o) schoon sterk saamenhangende in hunnen natuurlyken staat, worden zeer brosch bevonden, als zy heet gemaakt zyn, in zoo verre, dat ze door eene behendige beweeginge gemakkelyk in kleine deeltjes kunnen gedeeld worden. Hier om is de wyze van *Tin* tot poeder te maaken, by de *Winkeliers*, het zelve te smelten, en op het oogenblik, dat het weder tot den staat van vastheid begint te koomen, lustig te schudden in een houten dooze. De verbryzeling der Metaalen, op deeze wyze, wordt by de *Metaalwerkers* *KORLMAAKING* (p) genoemd.

Op eene diergelyke wyze kunnen zekere Zouten, als *Salpeter*, (q) in eene groote menigte tot poeder gemaakt worden; door dezelve in kookend water te ontbinden, de ontbinding op een maatic vuur te zetten, en het zout, geduurende de droogmaking, steeds roerende te houden; om dus te beletten, dat deszelfs deeltjes, die nu door de vloeistofte van een gescheiden zyn, niet weder tot grootere klompen te saamen vereenigen.

Poeders kunnen tot eenen grooten trap van fynheid gebragt worden, door dezelve langen tyd in een *Mortier* te *STAMPEN* of te vryven. Zulken, die in water niet kunnen ontbonden,

(l) *Edulcatio precipitatorum.* (m) *Filtratio.* (a) *Comminutio.* (b) *Pulverisari.* (c) *Camphora.* (d) *Spiritus vini rectificatus.* (e) *Ligna.* (f) *Cortices Aurantium & Limonum.* (g) *Mineralia.* (h) *Lapis calaminaris.* (i) *Crysalum.* (k) *Silex.* (l) *Exstinctio.* (m) *Lapides alcalini, sive calcarii.* (n) *Metalla.* (o) *Stannum.* (p) *Granulatio.* (q) *Nitrum.*

den, of door bymenginge van dat vogt zouden benadeeld worden, kunnen met het zelve bevochtigd worden tot de dikte van een deeg, of beslag, en FYN GEMAAKT, of gevreeven op een platte vlakke marmere of yzeren plaat; of als men eene groote menigte op éénen tyd moet bereiden, in moolens, die daar toe gemaakt zyn.

De Verbryzeling, schoon een der eenvoudigste bewerkingen van de Kruidmengkunst, heeft in veele gevallen zeer groote uitwerkingen. De harsagtige purgeermiddelen (r) zyn, als ze fyn gestampt worden, veel gemakkeliker op te lossen in de vogten der Dieren, en gevolglyk meer zuiverende (s) en minder prikkelende, (t) dan in derzelve grover staat. Ruw Spiesglas, (u) welk, als het tot een middelmatig poeder gemaakt wordt, weinige geneezende kragt ontdekt, wordt een kragtig veranderend (v) middel bevonden, in langduurige Ziektens, als het tot eenen grooten graad van fynheid gevreeven wordt.

Door Verbryzeling kan men de zwaarste lichaamen op de lichtste Vloeistoffen doen dryven, (*) voor een langer of korter tyd, naar derzelve grooter of minder trap van fynheid. Hier door verkrygen wy een uitsteekend kenmerk van de fynheid van zekere poeders, en eene wyze, om de fynder deelen van de grover aftecheiden, bekend onder den Naam van AFSPOELINGE, of overwasschinge (x). Zie III. Deel. Hoofdd. I.

(*) Sommigen schryven deeze uitwerking toe aan de verminderinge der soortelyke zwaarte van het lichaam; en onderstellen evenwel, dat de byzondere kragten van zekere geneesmiddelen, byzonderlyk van kwikzilver, (y) in eene groote maate, aan derzelve zwaarte moet toegekend worden. Indien deeze onderstellingen gegrond waren, zoo zoude daaruit volgen, dat de bereidingen van kwikzilver, fyn gemaakt zynde, naar evenredigheid van haare fynheid, in uitwerkinge zouden verliezen; en dit heft men inderdaad onderfeld, dat de *Mercurius dulcis*, by voorb. doet. Doch de ervarenheid heeft geleerd, dat dit verre van de waarheid is; en dat de verbryzeling deszelfs kragt gantsch niet vermindert, maar veel eer vermeerderd: want tot een grooten trap van fynheid gebragt zynde, gaat het gereedelyk tot de gesteldheid des lichaams over, en werkt naar zyne hoeveelheid, als een veranderend (z) middel; terwyl het, in eene grovere gedaante, in staat is om de maag en ingewanden te prikkelen, en door het gedarnite heen te loopen, zonder in het bloed gebragt te worden.

XII. A F D E E L I N G .

Van de Smeltinge. (a)

De Smeltng brengt de vaste Lichaamen, door vuur, tot eenen staat van vloeibaarheid. Byna alle natuurlyke zelfstandigheden, uitgezonderd de zuivere aarden, en de vaste deelen van Dieren en planten, smelten in bekwaame graden van hitte; sommigen in eene zeer zachte hitte, terwyl anderen het grootste geweld des vuurs noodig hebben.

Terpentyne, (b) en andere zachte harsagtige zelfstandigheden WORDEN ZAGT door eene zachte warmte; wasch, (c) pik, (d) zwavel, (e) en de mineraale bitumens (f) vereiffchen eene hitte, die te groot is, om op de hand te verdragen; vaste loogzouten, (g) gemeen zout, (h) Salpeter (i) hebben eene gloeiende of byna witte hitte noodig, om dezelve te SMELTEN; en glas eene volkomen witte hitte.

Onder de metaalagtige (k) zelfstandigheden, vloeijen Tin, (l) Bismuth, (m) en Lood, (n) lange voor dat ze gloeiend worden: Spiesglas (o) smelt insgelyks voor dat het blykbaar rood heet is, doch niet voor dat het vat zeer gloeiend is: en het Koningske van Spiesglas (p) vereiffcht nog een veel sterker vuur. Spiauter (q) begint te smelten, als het gloeiend wordt:
Goud

(r) *Purgantia resinosa*. (s) *Cathartica*. (t) *Irritantia*. (u) *Antimonium crudum*. (v) *Asterativum*. (x) *Eluviatio*. (y) *Mercurius*. (z) *Asterativum*. (a) *Fusio*. (b) *Terebinthinum*. (c) *Cera*. (d) *Pix*. (e) *Sulphur*. (f) *Bitumina mineralia*. (g) *Alcalini sales fixi*. (h) *Sal commune*. (i) *Nitrum*. (k) *Substantia metallica*. (l) *Stannum*. (m) *Bismuthum*. (n) *Plumbum*. (o) *Antimonium*. (p) *Regulus antimonii*. (q) *Zincum*.

G R.

Goud (*r*) en Zilver (*s*) vorderen eene gemeene witte hitte; Koper eene groote witte hitte; en Yzer eene uiterste witte hitte.

Een lichaam, door hitte gesmolten zynde, wordt somtyds een scheivogt (*t*) voor een ander, dat op zich zelf alleen niet vloeibaar kon gemaakt worden, door zulk eenen graad van hitte. Dus smelt roodheet Zilver als het in gesmolten lood gedaan wordt, welk minder heet is, als het zilver zelf: en dus zal het Staal, (*u*) als het, tot witwordens toe heet gemaakt zynde, uit het Furnuis genomen en met een rol zwavel (*v*) vereenigd wordt, tegelyk met de zwavel, die aanstonds week wordt, mede smelten; hier van daan het staal met zwavel (*chalybs cum sulphure*) in de Winkels.

Des niettegenstaande, verhindert dit saamenstremfel merkelyk de smelting van sommige andere Metaalen, als van Lood, (*x*) welk, als 't met eene zekere hoeveelheid van zwavel (*y*) vereenigd is, naauwlyks volkomen kan gesmolten worden door een zeer sterk vuur: Hier uit ontstaat de manier, op haare plaats beschreven, van Spiauter (*z*) te zuiveren van Lood, welk zoo menigmaal 'er mee vermengd is; want Spiauter is een metaal, op welk de zwavel geene werking heeft.

Zwavel is de eenige zelfstandigheid, welke, zelve geen metaal zynde, zich nogthans, in het smelten, met de metaalen vermengt. Aardagtige, zoute en andere foortgelyke stoffen, zelfs de kalken (*a*) en glazen (*b*), die van de metaalen zelve bereid worden, dryven onderscheidenlyk op de oppervlakte, en formeeren het geen men SCORIA of schuim noemt. Als de menigte hier van, naar evenredigheid van het metaal, groot is, wordt ze gemakkelyk van 't zelve afgescheiden, door alles in eenen kegelwyzen vorm te gieten; want het zuiver metaal, of het KONINGSKE (*c*), schoon weinig zynde, zal eene groote hoogte in het laager, naauw, gedeelte van den kegel inneemen, en als het styf en koud geworden is, gemakkelyk door een hamer van het schuim kunnen ontdaan worden. De vorm moet vooraf gesmeerd, of liever berookt worden, op dat de metaale kegel gemakkelyk 'er uit te krygen zy; en hy moet door en door gedroogd en heet gemaakt worden, om den slag voor te koomen, welke somtyds gebeurt, als de gesmolten metaalen, al te schielyk, vogtige lichaaamen aanraaken.

XIII. A F D E E L I N G.

Van de Kalkbrandinge. (a)

Door de Kalkbrandinge wordt die bewerking verstaan, door welke men de vaste lichaame, door middel van vuur, uit eenen saamenhangenden staat tot dien van poeder maakt, verzeld van eene veranderinge in derzelve hoedanigheid; in welk laatste opzigt deeze bewerking (*b*) van de verbryzeling (*c*) verschilt.

Hier toe behooren de verbranding der stoffen van Planten en Dieren; anders genoemd USTIO, INCINERATIO, of CONCREMATIO, *branding*, *afschmaaking*, of *verbranding*; en de verandering der metaalen tot poeder, welk in 't vuur niet smelt, of tot glas wordt.

De Metaalen, welken voor het gloeiend worden smelten, worden tot kalk gebrand, door ze eenigen tyd gesmolten te houden. Tot deeze bewerking is de vrye toelaating van de lucht wezendlyk noodzaakelyk, om wel te slaagen; en hierom moet de kalk, met welke de oppervlakte van 't Metaal begint overdekt te worden, daar af genomen, of aan eene zyde gedaan worden; want anders zal het overige van de werkinge der lucht uitgeslooten zynde, die bedoelde verandering niet ondergaan. Indien men eene kool, of andere ontvlambaare stoffe, welke geen mineraal zuur (*d*), in zich heeft, in het smeltvat laat vallen, zoo zal de uitwerking,

(*r*) Aurum. (*s*) Argentum. (*t*) Menstruum. (*u*) Chalybs. (*v*) Sulphur. (*x*) Plumbum. (*y*) Sulphur.
(*z*) Zincum. (*a*) Calces. (*b*) Vitra. (*c*) Regulus. (*a*) Calcinatio. (*b*) Processus. (*c*) Comminutio.
(*d*) Acidum minerale.

king, die men van deeze bewerkinge verwacht, niet voortgebracht worden, en een gedeelte van 't geene alreede tot kalk gebrand was, zal WEDER LEVENDIG GEMAAKT (e) of GEREDUCEERD worden; dat is het zal tot zyne voorige gedaante van metaal wederkeeren.

De Metaalen, welken een sterk vuur noodig hebben om in te smelten, worden tot kalk gebrand in een veel minder hitte, dan 'er noodig is om ze vloeibaar te maaken. Hier van daan de verbranding of SCORIFICATIE (f) van zulke yzeren of koperen vaten, welken lang aan een groot vuur worden bloot gesteld, zonder afweeringe van de lucht. Goud en Zilver kunnen niet tot kalk gebrand worden door eenigen graad van vuur.

In het kalkbranden werpen de Metaalen zigbaarlyk rook uit; nochtans wordt het gewigt van de kalk, grooter bevonden, dan dat van 't metaal, welk 'er toe gebruikt is. Het *Koningske* van Spiesglas (g) wint omtrent een elfde part van zyn gewigt; Spiauter (b) fomtyds een tiende; Tin (i) meer als een zesde; en (k) Lood, in zyne veranderinge tot menie (l), menigmaal een vierde.

De Kalkbranding (m) van metaale lichaam (Goud Zilver en Mercurius uitgezonderd) wordt grootelyks bevorderd door Salpeter (n). Dit Zout, met eenige ontvlambaare zelfstandigheid vereenigd, aan 't vuur bloot gesteld zynde, ontwikkelt derzelve ontvlambaare stoffe, en barst met dezelve in vlamme, met een fiffend gedruis: deeze bewerking wordt doorgaands DEFLAGRATIO, of DETONATIO genoemd, dat is *verbranding*, of *dondering*.

Alle kalk (o) en schuim van Metaal worden weder hersteld tot hunnen staat van metaal, door dezelve te smelten met eenige ontvlambaare stoffe van Planten of Dieren. Zy zyn echter allen veel moeiljeker te smelten, dan de Metaalen zelve; en naauwlyks kan men een van dezelve, die van Lood (p) en Bismuth (q) uitgezonderd, in 't geheel doen smelten, zonder iets 'er by te doen, in het sterkste vuur, dat in de gemeene Furnuizen kan gemaakt worden. De byvoegfels, *vloeden* (r) genaamd, die gebruikt worden om het smelten te bevorderen, bestaan voornaamelyk in vaste (s) Loogzouten.

Een mengfel van Loogzout met ontvlambaare stoffe als poeder van houtskool, wordt een *herstellende vloed* (t) genoemd, als welke veel toebrengt, om te gelyk de kalk te doen smelten, en dezelve weder tot metaal te herstellen. Zulk een mengfel wordt gemeenlyk bereid uit één deel Salpeter en twee deelen Wynsteen; door dezelve wel door een te vryven, de poeders op het vuur te zetten met een stuk kool, of gloeiend yzer, en dan het vat toegedeekt hebbende, te faamen te laten branden, tot dat ze in eenen zwarten loogzoutagtigen koolklomp (u) veranderd zyn.

Deeze is de gemeene herstellende vloed der *Chemisten*, en wordt, om zyne kleur, *zwarte vloed* (v) genaamd. Metaalagtige Kalken (x) of schuim (y) vermengd met tweemaal derzelve gewigt van dit faamenmengfel, en aan een bekwaam vuur bloot gesteld, in eene digt geslootene smeltkroes, smelten, en neemen haare gedaante van metaal weder aan; doch, alhoewel zy door de kalkbrandinge (z) in gewigt aanwinnen; zoo wordt het herstelde metaal nochtans altoos veel minder bevonden, als de hoeveelheid van het metaal, waar van de Kalk gebrand was.

(e) Reviviscere, reduci. (f) Scorificatio. (g) Regulus Antimonii. (h) Zincum. (i) Stannum. (k) Plumbum. (l) Minium. (m) Calcinatio metallicorum corporum. (n) Nitrum. (o) Calces & scoria. (p) Plumbum. (q) Bismuthum. (r) Fluxus. (s) Sales alcalini. (t) Fluxus reducens. (u) Massa carbonalis alcalina. (v) Ater fluxus. (x) Calces metallica. (y) Scoria. (z) Calcinatio.

1. Die Hauptbestandtheile der Sprache sind die Wörter, die Sätze und die Absätze.

2. Die Wörter sind die kleinsten Einheiten der Sprache, die eine bestimmte Bedeutung haben.

3. Die Sätze sind die kleinsten Einheiten der Sprache, die eine vollständige Aussage enthalten.

4. Die Absätze sind die kleinsten Einheiten der Sprache, die einen zusammenhängenden Gedanken enthalten.

5. Die Wörter, Sätze und Absätze sind durch ihre Bedeutung und ihre grammatische Funktion verbunden.

6. Die Sprache ist ein System von Zeichen, die durch ihre Bedeutung und ihre grammatische Funktion verbunden sind.

II. D E E L.

BEHELZENDE

DE MATERIA MEDICA;

DAT IS

DE STOFFE DER GENEESMIDDELEN

OF

Enkele Medicynen.

De SCHRIFVERS, welken over de *Materia Medica*, of Enkele Geneesmiddelen handelen, hebben zich zeer gepynigd, om de verscheidene Artikels, uit welken zy bestaat, in eene goede orde te schikken, met verscheidene verdeelingen en onderverdeelingen; volgens derzelve waare, of vermeende medicinaale kragten.

Men heeft gemeend, dat „ de geheele *Materia Medica* kan gebragt worden onder deeze „ drie onderscheidingen van *veranderende*, (a) *ontlodigende*, (b) en *berstellende* (c) „ *midde-* „ *len*; begrypende de *eersten* alles, wat eenige kragt heeft, om de gesteldheid te verande- „ *ren*, zonder eenige der *natuurlyke ontlastingen* (d) merkelyk te vermeerderen of te ver- „ *minderen*; de *tweeden* alles, wat die ontlastingen zichtbaar bevordert; en de *derden* alle- „ *wat iets toebrengt om dezelve te verminderen*, en den aanwas grooter te maaken, dan „ *het verlies is.*” Deeze Verdeeling te algemeen zynde, heeft men dezelve verdeeld in (e) „ *Onderverdeelingen*; en deezen zyn wederom verdeeld in verscheiden rangen, onder meer „ *bepaalde benaamingen*, als (f) *Hartsterkende*, *Windbreekende*, (g) *Maagmiddelen*, (h) en „ *die tegen de Opstygingen* (i) *van de Moer dienen*, enz.

Hoe schoonshynend dit Ontwerp ook moge voorkomen, zoo vrees ik nogthans, dat de uitvoering 'er van, tot eenig nuttig gebruik, veel uitgestrekter kennis van de natuur en werkingen der Geneesmiddelen zal vereischen, dan men tot hier toe bekomen heeft. Men kan naauwlyks eene juiste en gebruikelyke wyze, om de eenvoudige middelen te verdeelen, verwagten; om dat de eigenschappen, waarop deeze wys van onderscheiden gegrond is, maar onvolmaakt bekend zyn, en in veele Artikels slegts gegift worden.

In alle de Rangschikkingen, welken tot hier toe, volgens dit Ontwerp, ondernomen zyn, blykt eene taftbaare ongevoeglykheid te zyn onder de verscheidene Artikels, uit welken ook de laatste onderdeelen zelfs saamengesteld zyn; want zelfstandigheden, die ten uitersten on-ge-lyk zyn aan elkanderen, zyn te saamen in eenen rang geplaatst; als spaansche vlie-
gen

(a) *Alterativa.* (b) *Evacuantia.* (c) *Restaurantia.* (d) *Evacuaciones naturales.* (e) *Subdivisiones.*
(f) *Cordialia.* (g) *Carminativa.* (h) *Stomachica.* (i) *Hysterica.*

II. DEEL.

H

gen (*k*) en Thee; (*l*) Tabak (*m*) en Zemelen; (*n*) wilde Kervel (*o*) en Boterbloemen; (*p*) Lepelblad (*q*) en Razynen; (*r*) Wortels van Kafsvoeten (*s*) en Zoethout; (*t*) Alfem (*u*) en Pingsternakelen; (*v*) Kaneel, (*x*) en Brandnetels; (*y*) Braambozen (*z*) en Kryt; (*a*) Artechokken (*b*) en Aluin; (*c*) Kruidnagelen (*d*) en Koffie; Mosterd Zaad (*e*) en zwarte (*f*) Karffen; enz. En deeze wanvoeglykheden moeten den Schryveren niet altoos ten lafte gelegd worden; maar de natuur van het Saamenstelfel zelf maakt dezelyen dikwyls onvermydelyk: want de byzondere uitwerking, welke een Geneesmiddel recht geeft tot eenen byzonderen rang, kan fomtyds voortgebragt worden door eene zelfstandigheid, die aan het zelve zeer ongelyk, ja gantsch tegenftrydig is, in derzelyer algemeene kragten: dus worden de uitwerpfelen van den Buik wederhouden door flyffel, (*g*) wasch, (*b*) tormentil- of zevenbladwortel, (*i*) heulfap: (*k*) onder de voornaamfte pisdryvende (*l*) middelen zyn de fpaanfche vliegen, (*m*) Salpeter, (*n*) vaste Loogzouten, (*o*) Zee-uijens. (*p*) Het fchynt derhalven dat het geene juifte en naauwkeurige Rangfchikking zyn kan, welke vereifcht, dat zulke verichillende zelfstandigheden in eenen rang geplaatst worden; en welke verder eifcht, dat elk deezer zelfstandigheden wederom overgezet worde in eenen anderen rang en onder andere zelfstandigheden, die even zeer met dezelve verichillen, als de eerften.

Daar is derhalven een stoffelyke onvolmaaktheid in dit ontwerp, zelfs in de hoofdverdeelingen. Staal (*q*) en deszelfs bereidingen werken, in verichillende omftandigheden, beide als uitwerpende, (*r*) en als herftellende (*s*) middelen. Kwikzilver (*t*) en Spiesglas (*u*) leveren zoo wel ontlastende, als veranderende, (*v*) in hunne bereidingen, uit; en 'er zyn verichiedene andere Drogeryen, (*x*) die fomtyds als veranderende, en fomtyds ook als ontlastende middelen gebruikt worden: ja alle ontlastende middelen fchynen inderdaad, in kleinere giften gegeven, enkel als veranderende te werken. „ Het fchynt derhalven dat de Verdeeling „ der gantsche *Materies Medica* in veranderende, (*y*) ontlastende, (*z*) en herftellende (*a*) „ middelen” niet gegrond is op de natuur, al konde men zelfs de onbepaalde beteekenis der benaamingen zelve 'er niet tegen inbrengen.

Cartheufer heeft de *Materia Medica* verdeeld naar een ontwerp, dat vry redelyker fchynt. In plaatfe van de werkingen der Geneesmiddelen, in het menschelyk lichaam, welken gezocht, ingewikkeld, en grootelyks te veranderen zyn, volgens de gifte, (*b*) de bereiding (*c*) en de omftandigheden van den Lyder; zoo neemt hy, tot eenen grondslag van zyne Rangfchikkinge, hunne eenvoudiger, bekender en standvastiger eigenschappen, als de-bitterheid, zoetheid, faamentrekkende kragt, zuurheid enz.

De natuur der bitterheid, by voorb. in 't algemeen beschouwd hebbende, onderzoekt hy, welke uitwerkingen de Geneesmiddelen, die deeze eigenschap hebben, in 't menschelyke lichaam kunnen voortbrengen, en in welke omftandigheden men verwagten kan, dat ze dienftig zullen zyn; en dan gaat hy over tot een bericht van de byzondere bitters.

Deeze manier is van een wezendlyk nut, maar derzelyer nuttigheid is bepaald tot een klein gedeelte van de *Materies Medica*. Want 'er zyn veele eenvoudige Geneesmiddelen, in welken wy geene heerschende hoedanigheid van deezen aart kunnen onderscheiden; 'er zyn veele, in welken verichiedene hoedanigheden onder elkanderen vermengd zyn; en veele, die, hoewelze elkanderen in deeze hoedanigheid gelyken, nogthans in hunne werkingen in 't menschelyke lichaam, zeer van elkanderen verichillen: dus zyn Aloë en Gentiaan, schoon daarin over-

(*) *Cantharides*. (*l*) *Thea*. (*m*) *Nicotiana*. (*n*) *Furfur*. (*o*) *Cicuta*. (*p*) *Ranunculi*. (*q*) *Coclearia*. (*r*) *Uvae passie*. (*s*) *Ari Radices*. (*t*) *Liquiricium sive Glycyrrhiza*. (*u*) *Abfinthium*. (*v*) *Pastinaca*. (*x*) *Cinnamonomum*. (*y*) *Urtica*. (*z*) *Rubi idæi fructus*. (*a*) *Creta*. (*b*) *Carapii akiles*. (*c*) *Alumen*. (*d*) *Caryophylla aromatica*. (*e*) *Semen sinapi*. (*f*) *Cerasa nigra*. (*g*) *Amylma*. (*h*) *Cera*. (*i*) *Tormentilla Radix*. (*k*) *Opium*. (*l*) *Diuretica*. (*m*) *Cantharides*. (*n*) *Nitrum*. (*o*) *Sales alcalina fixæ*. (*p*) *Scilla*. (*q*) *Chalybs*. (*r*) *Evacuantia*. (*s*) *Restaurantia*. (*t*) *Mercurius*. (*u*) *Antimonium*. (*v*) *Alterativa*. (*x*) *Pharmaca*. (*y*) *Alterativa*. (*z*) *Evacuantia*. (*a*) *Restaurantia*. (*b*) *Dosis*. (*c*) *Preparatio*.

overeenkomende, dat ze eenen bitteren smaak hebben; gelyk suiker en manna, dat ze zoet zyn; nogthans, in hunne medicinaale kragten, zeer verschillende. Gevolglyk is de Schryver verplicht, in sommige gevallen, van zyn algemeen Ontwerp aftegaan, en de verdeeling op de medicinaale uitwerkingen te gronden: hy maakt eenen rang van *purgeer- en braak-middelen*; (d) en eenen anderen van *dampagtige*, (e) *dronkenmaakende* (f) en *verdoovende*: (g) deeze laatste rang bestaat uit tabak, (b) vlierbloemen, (i) saffraan, (k) heulsp, (l) en zaad van slaapbollen, (m) zelfstandigheden zekerlyk, die zeer verschillen in alle derzelve hoedanigheden, met betrekkinge tot geneeskundige oogmerken.

In plaatse dan van eene Schifting der enkele geneesmiddelen te onderneemen, welke ik niet begrypen kan, tot eenig goed oogmerk te kunnen gebruikt worden; en welke, zoo als ze tot hier toe uitgevoerd is, meer schynt te strekken om den Leezer te misleiden, dan om ware kennis te bevorderen; zoo zal ik dezelve in een Alphabethische orde neemen; en in deeze zelfde orde, zullen wy mogelyk zelden zelfstandigheden vinden, die by elkanderen in eenen rang geplaatst zynde, aan elkanderen ongelyker zyn, dan die, welken by andere Schryvers van saamenstelsels, in eenen rang by elkanderen gevoegd zyn. Ondertusschen zal het dienstig zyn, eenige algemeene Aanmerkingen vooraf te maaken, over zekere rangen van Geneesmiddelen, naar de wyze van *Cartheuser*, en dus de minst wraakbaare deelen van zyn Ontwerp, met eenige verbeteringen te behouden.

V A N D E Z U U R E N. (a)

1. Rang van PLANTEN.

Classis Vegetabilium:

{ *Natuurlyke*; als Zuuring, (b) wilde Zuur-
ring, (c) Limoen- en Oranje-Sap, (d) ber-
berissen (e) en andere vrugten.
{ *door de gistinge voortgebragte*, als Azyn, (f)
{ en wynsteen. (g)

2. Rang van MINERALEN:

Classis Mineralium:

de Zuren van Vitriool, (b) Salpeter, (i)
en gemeen Zout. (k)

De geneeskragtige uitwerkingen der Zuren, behoorlyk verdund, en in bekwaame giften ingegeven, zyn; te verkoelen, dorst te lesschen; eene gesteldheid tot verrotting te verbeteren en de ongeregelde bewegingen van het bloed te doen bedaaren. Door deeze hoedanigheden weërstaan zy dikwils, in heete galagtige gestellen, en in ontstekende ziekten, onmaatige bloedingen, en bevorderen de natuurlyke afscheidingen; in sommige soorten van koortsen, verwekkenze eene over-

vloedige zweeting, daar de verwarmende geneesmiddelen, verdryvende (l) geneesmiddelen genoemd, meer geschikt zyn, om deeze heilzaame ontlasting te beletten.

De Zuren van Planten, (m) byzonder de natuurlyke sappen van zekere planten en vrugten, hebben eenen graad van eene zeepagtige hoedanigheid; waar door zy lymagtige vogten (n) verdunnen, of ontbinden, en de vaten affpoelen; en zyn dus zeer dienstig in verscheidene langduurige ziekten. Verouderde fcheur-

(d) *Purgantia & Emetica.* (e) *Vaporosa.* (f) *Inebriantia.* (g) *Narcotica.* (b) *Nicotiana.* (i) *Flores sambuci.* (k) *Crocus.* (l) *Opium.* (m) *Semen papaverum.* (a) *Acida.* (b) *Acetosa.* (c) *Acetosa sylvestris.* (d) *Succus Limonum & Aurantiorum.* (e) *Berberis, seu Oxycantha.* (f) *Acetum.* (g) *Tartarus.* (b) *Acida Vitrioli.* (i) *Nitrum.* (k) *Sal commune.* (l) *Alexipharmaca.* (m) *Acida vegetabilium.* (n) *Viscida phlegmata.*

fcheurbuiken (o) hebben fomtyds voor derzelve aanhoudend gebruik moeten wyken; voornaamelyk als ze te gelyk met fcherpe of prikkelende Geneesmiddelen worden ingegeven: want het is door de ervaarenheid bekend, dat de fcherpe middelen tegen het fcheurbuik (p) veel beeter uitwerkingen hebben, als zy dus behandeld worden, dan dat zy alleen op zich zelve worden ingegeven; hierom is, in de *fucci scorbutici* van onze Apotheek, (q) het fap van Seville Oranje (r) appelen zeer nuttiglyk gevoegd by dat van *Lepelbladeren* (s) en *Kers.* (t)

De zuuren van Mineralen (u) doen het bloed aanftonds ftremmen: die van Planten verdunnen het, ook dan zelfs, wanneer ze geïnspiffieerd, (v) of door hitte verdikt zyn; in welken ftaat de wateragtige vogten niet met het zuur willen mengen. Hiervan daan is het, dat de Zuuren van Planten, (x) de

pis, (y) welke, in fommige koortfen, zoo bleek en fmaakeloos byna door de nieren afloopt, als het water gedronken was, van eene behoorlyke kleur en hoedanigheid maaken.

De Zuuren van mineraalen, (byzonder de geeft van Salpeter) (z) met geesten van (a) wyn vereenigd, hebben eene gelyke uitwerking.

Zuuren zyn nadeelig in koude, bleeke, wateragtige geftelten, by welken de vaten flap, de omloop van 't bloed flauw, de gal gebrekkig, en de fpyverteering zwak is. In deeze gevallen wordt dikwyls uit melk en de meeste voedfels van planten een zuur in de maag gebooren, welk, alzoohet in de eerfte wegen blyft, ongemak omtrent de maag, winden, fomtyds krampagtige pynen in de ingewanden, en braakingen veroorzaakt.

Van de fmaakelooze Aarden, (b) die bekwaam zyn, om Zuuren op te florpen. (c)

Oeffer Schulpen, (d)
Krabs of Kreeftsklaauwen, en zoogenaamde Kreefts oogen; (e)
Koraal, rood en wit, (f)
Paerlen, (g)
Bezoar. (h)

Kryt, (i)
Sommige Mergels, (k)
Kalkfteenen, (l)
Marmers, (m)
Moskoviefch Glas. (n)

De kragten deezer Zelfftandigheden zyn; de zuuren (o) in de eerfte wegen op te florpen, of te verdryven, en gevolglyk om zulke ongemakken, als uit die oorzaak ontftaan, wech te neemen. De hartfterkende, (p) verdryvende, (q) koortsbreekende, (r) en andere diergelyke kragten, welken aan deeze Geneesmiddelen worden toegefchreven, fchynten weinig gronds te hebben; of op zyn beft zyn ze maar ondergefchikte middelen. Als

zy met het zuur vereenigd worden, formceeren zy een mengfel van (s) onzydig zout, het welk een zeekeeren graad van operende en afvagende hoedanigheid bezit, (t) fchoon al te gering, om in 't algemeen te worden opgemerkt.

De opflorpemde (u) Aarden waren, in vroeger tyden, geheel vreemd aan de Geneeskunft; en derzelve gebruik fchynt niet geveftigt te zyn voor de laaft verloopene eeuwe; wanneer fom-

(o) *Inveterata scorbuta.* (p) *Antiscorbutica acria.* (q) *Dispensatorium.* (r) *Succus Aurantiorum Sevillianorum.* (s) *Cochlearia.* (t) *Nyfturcium.* (u) *Acida mineralium.* (v) *Inspiffata.* (x) *Acida vegetabilium.* (y) *Urina.* (z) *Spiritus Nitri.* (a) *Spiritus vini.* (b) *Terra infipida.* (c) *Absorbentes acida.* (d) *Ostreae Corallinae.* (e) *Cancerorum Chelae & sic dicitur Oculi.* (f) *Corallium, rubrum & album.* (g) *Margaritae.* (h) *Lapis Bezoar.* (i) *Crata.* (k) *Marga.* (l) *Calcarii Lapides.* (m) *Marmara.* (n) *Spar.* (o) *Aciditates.* (p) *Cordiales.* (q) *Alexipharmaca.* (r) *Antifebriles vires.* (s) *Compositum Salis nigri.* (t) *Aperientia & detergentis qualitas.* (u) *Terra absorbentes.*

sommige Beoëffenaars, van gevoelen zynde, dat de meeste soorten van ziekten uit een onnatuurlyk zuur voortkomen, eene groote verscheidenheid van middelen tegen het zuur, zoo wel van de aard- als zour-agtige soorte, invoerden, en byna in alle gelegenheden zeer rykelyk ingaaven.

Het is zeker, dat in kinderen, en volwasfenen van eene zwakke gesteldheid, welker voedsel meest uit die soorte van planten bestaat, welken na het zuure hellen, verscheidene ziekten veroorzaakt worden door zuurigheden; (v) deezzen openbaaren zich gereedelyk door zuure oprispingen, de bleeke kleur van het aangezigt, en in de kinderen, door den zuuren reuk en de groene kleur van den afgang; welke somtyds zoo klaarblykelyk zuur is, dat hy, met loozouten gemengd zynde, eene sterke opbruising maakt. In deezze gevallen, en in deezzen alleen, wordt het gebruik van *opflorpemde Aarden* aangeprezen.

Indien 'er inderdaad geene zuure sappen in de maag zyn, dan kunnen deezze Aarden met het slym, (x) dat doorgaans daarin huisvest, saamenstremmen tot harde onoplosbaare klompen; welken somtyds door braaken opgeworpen, of, by ontleding van 't lichaam, in de maag gevonden zyn. Hier uit ontstaan gebrek van spysverteeringe, verlooren eetlust, walging, braaking, verstopping der ingewanden en andere ongemakken. Somtyds zyn de maag en darmen bezet bevonden met eene korst, als 't ware, van deezze aardagtige lichamen; welke niet alleen de afscheiding van het maagsap (y) moet belet, maar ook de mondtjes der melkvaten (z) geslooten hebben, zoo dat de weg tot de massa van het bloed is opgestopt geweest voor den Chyl. (a).

Sommigen onderstellen, dat de aardagtige poeder (zonder eenig bykomend zuur) met den Chyl door de melkvaten heen kunnen gaan; en brengen, om deezze meening te ondersteunen, by, dat, wanneer zy met water gestampt worden, zy ten deelen van 't zelve

opgenomen, en met het zelve door een teems van papier kunnen gedaan worden; terwyl het doorgezeigde vogt, na dat het uitgedampt is, een gedeelte van de witagtige aardagtige stoffe agterlaat. Doch deezze proeve (al eens toegestaan zynde, dat het gevolg wettig daar uit getrokken ware) is, op haar zelve genomen, valsch: want het overblyffel is niet van de Aarde, welke in de proeve gebruikt is, maar komt voort uit de aarde, welke natuurlyk in 't water begrepen is; want als men zuiver gedistilleerd water gebruikt, zoo zal het geen overblyffel agterlaten, alhoewel het lange met de Aarde gestampt of gevteeven is.

Alle deezze lichaamen, byzonder die van de dierlyke soorte, bevatten in zich, behalven de enkel loozoutagtige (b) Aarde, een gedeelte van lymagtige stoffe (c). Een bewys hier van vinden we in de Kreeftsoogen, (d) welken, als ze in de slapper zuuren, of in de sterker genoegzaam met water verdund, geweekt worden, zich dus van een scheiden, dat het aardagtig gedeelte ontbonden worde, en de dierlyke Lym in de gedaante van eene zagte doorschynende slym (e) overblyve. De lymagtige zelfstandigheid (f) vermeerdert haare geslanktheid om saamen te stremmen, in de maag; en daarom moeten dezulken, die 'er minst van hebben, boven de anderen gekozen worden.

De mineraale Aarden (g) hebben het minst van deezze soorte van stoffe, en sommigen derzelve zyn zeer bezwaarlyk te ontbinden; Krypt (h) by voorb. het welk derhalven veiliger kan ingegeeven worden, dan de opflorpemde dingen van Dieren (i). Deezze zelfstandigheden door middel van vuur, van haare lymagtige stoffe ontdaan zynde, worden tot scherpe kalken (k) gebragt, en worden dus Geneesmiddelen van eenen verschillender rang.

De tanden, beenderen, hoeven en hoorns van Dieren, bestaan uit dezelfde grondbeginsels der bovengemelde opflorpemde dingen van Dieren; maar in verschillende evenredigheden ver-

(v) Aciditates. (x) Materia mucofa. (y) Liquor gastricus. (z) Orificia vasorum lacteorum. (a) Chylus
(b) Terra alcalina. (c) Materia glutinosa. (d) Oculi cancri. (e) Mucilago. (f) Substantia glutinosa
(g) Terra minerales. (h) Creta. (i) Absorbentia animalium. (k) Calces acres.

vereenigd: want de veelheid der lymagtige stoffe is zoo groot, dat ze de aardagtige deelen beschermt tegen de werking van slappe zuren; terwyl de aarde, op haare beurt, de lym beschermt; zoo dat ze niet gemakkelyk door wateragtige vogten ontbonden worde. Hier uit blykt, dat deeze lichaamen, in hunnen ruuwen staat, schoon aangepreezen als

byzondere kragten te bezitten, niet bevonden zyn in 't geheel eenigen te hebben.

Men heeft proeven genomen om den graad van oplosbaarheid, of vergelekenen sterkte deezer Aarden te bepaalen; waar van de voornaamsten in orde gesteld zyn in de twee volgende Tafels, de eene is ontleend van *Lan- gius*, en de andere van *Homborg*.

Tafel der hoeveelheid van het Zuur, dat door verscheidene opslorpemde dingen wordt opgenomen.

Tien gry- nen van	}	Sommige soorten van Kalksteenen, <i>Lapides calcarii.</i>	}	160	} Droppels van Geest van Zout.
		Oester Schulpen, <i>Ostreorum concha.</i>		120	
		Kryt, — <i>Creta.</i>		100	
		Slakkenhuisjes van Tuinlakken, <i>Cochleæ hortenses.</i>		100	
		Tot kalk gebrandde Steurkrab,		100	
		Paerlen, — <i>Margarita.</i>		80	
		Tanden van het Zeepaard, <i>Dentes Hippopotami.</i>		80	
		Vlugge Zouten, <i>Sales volatiles.</i>		80	
		Vaste Zouten, <i>Sales fixi.</i>		60	
		Koraal, rood en wit, <i>Corallium rubrum & album.</i>		60	
		Kreefts ooggen, <i>Oculi Cancri.</i>		50	
		Eyerfchaalen, <i>Ovorum testæ.</i>		50	
Paerlemoer, — <i>Concha margaritifera.</i>	50				
Kreefts schaaren, <i>Cancrorum Cbele.</i>	40				
Kraakbeenen van Snoek, <i>Maxilla Lupi, sive Lucii.</i>	30				

Tafel van de hoeveelheid der opslorpemde Aarden, die in Zuuren kunnen ontbonden worden.

			Greinen.
576. Grei- nen van Geest van (e) Zout ontbinden van	}	Kreefts ooggen.	216 <i>Oculi Cancri.</i>
		Paerlemoer.	144 <i>Concha margaritifera.</i>
		Paerlen.	128 <i>Margarita.</i>
		Oesterschulpen.	156 <i>Ostreorum concha.</i>
		Hartshoorn.	165 <i>Cornu cervi.</i>
		Koraal.	180 <i>Corallium.</i>
		Oostindische Bezoar.	113 <i>Lapis Bezoar Orient.</i>
		Westindische Bezoar.	123 — <i>Occidentalis.</i>
		Levendige Kalk.	199 <i>Calx viva.</i>
		Gebluschte Kalk.	193 — <i>Macerata.</i>

Gre-

(e) *Spiritus salis.*

		Greinen.	
576. Grei- nen Geest van (f) Salpeter, ontbinden van	{	Kreefts Oogen.	- 297 <i>Oculi Cancri.</i>
		Paerlemoer.	- 202 <i>Concha margaritifera.</i>
		Paerlen.	- 219 <i>Margaritæ.</i>
		Oester Schulpen.	- 236 <i>Ostreorum Conchæ.</i>
		Hartshoorn.	- 234 <i>Cornu Cervi.</i>
		Koraal.	- 233 <i>Corallium.</i>
		Oostindische Bezoar.	- 108 <i>Bezoar Orientalis.</i>
		Westindische Bezoar.	- 144 — <i>Occidentalis.</i>
	{	Levendige Kalk.	- 180 <i>Calx viva.</i>
	{	Geblofchte Kalk.	- 216 — <i>Macerata.</i>

Deeze Proeven verzekeren ons niet genoegzaam het stuk, dat 'er mede bedoeld wordt; want in de eerste stelling is de hoeveelheid van het zuur al te onbepaald: en in de tweede wordt ons niet gezegd, of het Zuur volkomen verzadigd was: en in beiden waren de Zuren, die men gebruikte, zoo zeer verschillende van allen, die men onderstellen kan, ooit in 't menschelyk Lichaam plaats te hebben, dat men weinig daaruit besluiten kan, met opzigt tot de geneeskragtige uitwerkingen van deze opslorpemde (g) dingen. Men moest de Proeven genomen hebben met de zachte zuuren (b) van Planten, als de sappen van zekere vrugten; zuure giftende vogten; (i) of liever met zuure melk (k). Desniettegenstaande, schoon deeze Tafels zoo volmaakt niet zyn, als men wel wenschte, hebbenze nogthans haar gebruik, in de handen van zulken, die behooryke inschikkelykheid kunnen gebruiken. Zie de *Proefkundige Historie van de Materia Medica.* pag. 557.

AARDEN, DIE, in Zuren of andere Vogten, NIET KUNNEN ONTBONDEN WORDEN. (a)

De Aarden van deeze soorte kunnen in twee Rangen geschikt worden:

- I. Rang. *Harde Crystillige Aarden:* (b) als de Robyn, (c) Garnaat, (d) Smaragd, (e) Sapphier, (f) Hiacint, (g) en andere edelgesteenten; Crystal, (b) Keisteen, (i) enz.

Deeze soorten van Zelfstandigheden zyn ook in de Geneeskunst ingevoerd, en veele verdichte kragtèn zyn, door de bygeloovigheid der vroegere Eeuwen, aan dezelve toegeëigend. Sommigen derzelven worden nog behouden in de buitenlandsche Apotheken, maar eindelyk zynze uit de onzen met het grootste recht uitgefchraapt; onaan gezien al het geen eenige latere Schryvers van naame, van derzelver geneeskragt, mogen voorgeeven.

Deeze onoplosbaare harde Lichaamen, zyn niet instaat om eenige andere uitwerkingen voort te brengen, dan door derzelver styve hoekige deeltjes, (welken, schoon met de grootte zorgvuldigheid verzagt en verkleind, het Vergrootglas nog altoos in hun ontdekt) de Darmen te kwetsen of te wonden.

In het vryven, neemen ze zoo veel van de hardste *marmeren* werktuigen af, als hun eigen gewigt bedraagt, of het zelve overtreft: uit

(f) *Spiritus Nitri.* (g) *Absorbentia.* (b) *Acida vegetabilium.* (i) *Liquores fermentantes.* (k) *Lac acidum.*
(a) *Terra indissolubiles in acidis, aut aliis Liquoribus.* (b) *Terræ crystallinæ.* (c) *Pyropus.* (d) *Granatus lapis.* (e) *Smaragdus.* (f) *Sapphirus.* (g) *Hyacinthus.* (b) *Crystallus.* (i) *Silex.*

uit deeze omftandigheden kunnen wy ligtelyk opmaaken, waar voor men het houden moet, dat zy fomtyds als *opflorpemde middelen* (*k*) fchynen gewerkt te hebben. Sommigen deezer Steenen, aan een geweldig vuur bloot gefield, worden eeniger maate vergruisbaar; doch blyven des niet te min onoplosbaar.

De meesten der gekleurden verliezen hunne kleur door deeze behandeling; en worden, in deezen staat, zeer naby aan de hoedanigheid van het Cryftal gelyk bevonden; zodanigen zyn de Sapphier, (*k*) de Sinaragd, (*l*) Amethift, (*m*) en Kornalyn. (*n*) Anderen fmelten tot eene zwarte glasagtige stoffe, waar

uit men door gepaste vloedden (*o*) een gedeelte Yzer verkrygen kan; als de Hyacinth en Garnaat. *Geoffroy* befluit hier uit, dat deeze Steenen waarlyk eenige geneeskragten bezitten, die in derzelve metaalagtig gedeelte gelegen zyn; doch de hoeveelheid der metaalagtige stoffe, die genoegzaam is, om dezelve eenige kleur te geeven, is zoo uitneemend klein, en zoo vast beslooten in eene steenagtige stoffe, die door geene bekende fcheivogten (*p*) te ontbinden is, dat men naauwelyks eenige mogelykheid, om in der Menschlichen lichaamen te werken, aan dezelve kan toestaan.

2. Rang. *Zagter Aarden*; als Talk- Gyps- en Kley-Aarden.*

Talk- en Gyps-Aarden, zyn zeldzaam als Geneesmiddelen gebruikt. Sommigen der eerften zyn, wegens hunne vetagtige zagtheid en zilver kleur, als *blanketsels*, die uitwendig gebruikt worden, aangepreezen; en sommigen der laatsten, op geen beeter grond, als faamentrekkende (*q*) inwendige middelen. Doch zy zyn, by oordeelkundige Beoëffenaars, gelyk zy waerdig zyn, al lange verworpen. Zy fchynen de kwaade hoedanigheden der (*r*) Loogzout aarden te hebben, (waar door ze met het slym der maage faamen fremmen) zonder eenige van der zelve goede hoedanigheden te bezitten.

Verscheidene der kley-, bolus- en Zegel-Aarden, (*s*) waren by de Ouden zeer gepreezen, als faamentrekkende (*t*) en verdryvende (*u*) middelen, en sommigen der zelve blyven nog in agtinge; schoon het zeker is, dat zy weinig recht en aanspraak hebben op de kragten, die haar worden toegekend. Derzelve wezendlyke uitwerkingen zyn, een grooter trap van dikheid aan de vogten te geeven in de eerste wegen; en de vaste deelen eeniger maate van derzelve fcherpheid (*v*) te bevryden.

De meesten deezer Lichaamen bevatten in zich, behalven de taaije onoplosbaate Aarde, welke hunne hoofdeigenschap is, (*1*) een gedeelte van aarde, die in zuuren kan opgelost worden, gelyk die van de eerste Afdeeling; (*2*) van zuur, dat door distilleeringe met een sterk vuur kan afgefcheiden worden: Dit Zuur is altyd van dezelfde natuur, als het geen men verkrygt van Vitriool (*x*) Zwavel (*y*), en Aluin (*z*). De gekleurden bevatten insgelyks kleine gedeelten van Yzer, (*a*) welken door ontvlambaare Vloedden (*b*) tot derzelve gedaante van Metaal kunnen herfeld worden. In gevolge van het eerste deezer innengfels, kunnen deeze Aarden worden aangemerkt, als eeniger maate opflorpemde (*c*) te zyn: het zuur fchynt vereenigd te weezen met een gedeelte van de opflorpemde Aarde, tot een zoutagtig faamenmengfel, dat naa by komt aan de natuur van Aluin; waar van daan zy ook een zekeren graad van faamentrekkinge hebben: maar of zy eenige byzondere kragt van yzer verkrygen, is zeer twyfelagtig; dewyl het zelve in eenen zeer ruuwen staat, en uitneemend kleine hoeveelheid daar in te vinden is.

Dee-

(k) *Absorbentia*. (k*) *Sapphyrus*. (l) *Sinaragdus*. (m) *Amethystus*. (n) *Cornelianus*. (o) *Fluxus*. (p) *Menstrua*. (q) *Astringentia*. (r) *Terra alcalina*. (s) *Terra sigillata*. (t) *Astringentia*. (u) *Alexipharmaca*. (v) *Acrimonia*. (x) *Vitriolum*. (y) *Sulphur*. (z) *Alumen*. (a) *Ferrum*. (b) *Fluxus inflammabilis*. (c) *Absorbentes*.

Deeze Aarden vereenigen zich met water, tot een troebel vogt, dat glad en zagt op 't gevoel is, en blyven eenigen tyd in 't zelve hangen; het zand, gruis of andere grovere stoffen, die dikwyls met dezelve natuurlyk vermengd bevonden worden, zinkt naa den grond. Zy kunnen door middel van Zuuren (*d*) van derzelver loogzoutagtige Aarde (*e*) ontdaan worden; door kooking in water, van derzelver zoute stoffe (*f*); en de gekleurden van derzelver yzer (*g*) door werking in ko-

nings water (*b*), het eenige Scheivogt (*i*), dat ons bekend is, het welk de yzerroeftagtige stoffe uit kley- en Bolus-Aarde (*k*) wil uittrekken.

Dus gezuiverd zynde, hebbenze alle de zelfde gedaante en hoedanigheden. Aan een sterk vuur blootgesteld, verliezen zy haare zachte lymagtige hoedanigheid, en worden tot harde klompen, zoo onoplosbaar als zy eerst waaren, hersteld.

Van de LYMAGTIGE Zelfstandigheden (*a*) van Planten en Dieren.

I. Rang der Planten.

1. Classis Vegetabilium.

Zuivere Gommen (*b*).

Tragacanth, (*c*)

Senica, of Senega.

De Gommen van Karfen- Pruimen- en andere Europeefche-Boomen.

Planten, die overvloedig van Slym voorzien zyn.

Standelkruids (*d*) Wortels.

Althea Wortel.

Queën Zaad, (*e*) enz.

Gommen en Slymen zyn lymagtige voortbrengfels van Plantgewassen, van geen en byzonderen smaak of reuk, ontbindbaar in water, maar niet in wynagtige Geesten of Oliën. Zie. pag. 12. Zy verſchillen alleen in graad van taaiheid van elkanderen: de taaiſten worden Gommen (*f*); en die minder taai zyn, Slymen (*g*). De eerſten zweeten natuurlyk uit zekere boomen en ſtruiken; de laaſten worden door kunſt uitgetrokken. Byna alle Plantgewaſſen bevatten een gedeelte van

deeze zelfſtandigheden, welken, na dat de harsagtige deelen door Geest 'er uitgetrokken zyn, van de overige ſtoffe, door middel van water, kunnen geſcheiden worden.

De algemeene kragten deezer zelfſtandigheden zyn, de vogten te verdikken, en de vaſte deelen tegen dezelve, als ze ſcherp, of invreetende geworden zyn, te beſcherimen. Hierom wordenze gebruikt, als de vogten en ſappen ſcherp zyn; en als de natuurlyke ſlym van de Darnen gebeten is.

2. Rang der Dierlyke Zelfſtandigheden.

2. Classis Animalium.

De meeſte dierlyke Zelfſtandigheden (uitgezonderd het vet) bevatten eene lymagtige ſtoffe; aan de voorgaande in veele opzichten

gelyk, en bekwaam om door lang kooken in water 'er uit getrokken te worden.

De Lymen van Dieren en derzelver geleijen

(*d*) Acida. (*e*) Terra alcalina. (*f*) Materia salina. (*g*) Ferrum. (*b*) Aqua regia. (*i*) Menstruum.
 (*k*) Terra argillaris & bolaris. (*a*) Substantia glutinosa. (*b*) Pura Gummi. (*c*) Gummi Tragacantha.
 (*d*) Satyrii maris Radix. (*e*) Cydoniorum malorum semen. (*f*) Gummi. (*g*) Mucilagines.

jen hebben de algemeene hoedanigheden der Gommen en Slymen van Plantgewassen; met dit onderscheid, dat de eersten meer voedende, en bekwaam zyn om tot eenen staat van verrottinge over te gaan.

Als men ze beschouwt, als onderwerpen van de Stook- of Scheikunst, is het onder-

scheid tusschen dezelve zeer groot: want die van de dierlyke foorte worden door vuur in een vlug loozout en eene stinkende olie veranderd; maar die van de Plantgewassen in een zuur vogt, en een zeer klein gedeelte oliagtige stoffe, die heel veel minder stinkt, als de voorgaande.

Van de Zagte VETAGTIGE (a) Zelfstandigheden.

1. Rang. *Smaakeloze Oliën van Planten; (b) en Zelfstandigheden, die 'er rykelyk van voorzien zyn, als Amandelen, (c) en de (d) korls der meeste vrugten; Lynzaad, (e) en het mergagtig (f) gedeelte van verscheidene andere Zaaden.*

2. Rang. *Vet van Dieren (g); als Sperma Ceti.*

Vetagtige Plantgewassen vereenigen zich met water, door vryvinge, tot een melkagtig vogt: en geeven hunne Olie uit, als ze geperst worden. —

Deze foorten van Oliën en Vetten van Dieren worden niet opgelost in eenig scheidvogt, dan in die van Loozouten (b); welken derzelve hoedanigheid veranderen, en ze tot eene Zeep maaken, die in water, maar volkomener in geesten (i) van wyn kan ontbonden worden: uit dit mengfel kan de olie, door eene verstandige bydoeninge van zuuren, tot eenen zuiverer staat hersteld worden, dan ze te vooren was, en even als wezendlyke Oliën, in geest van wyn, ontbindbaar gemaakt worden. Zie pag. 8, 9.

De geneeskragten deezer Zelfstandigheden zyn; de scherpe vogten te verstoppen, en de

vaste deelen te verzagten en te verflappen: hierom worden ze inwendig gebruikt in kittelenden hoest, brandige pis, pyn en ontstekingen; en uitwendig in spanninge en styfheid van byzondere deelen. De melkagtige Ontbindingen, doorgaands Amandelmelk (k) genoemd, schoonzee veel minder verzagten, dan de oliën zelven, of het vet van Dieren, hebben nogthans dit voordeel, dat ze in scherpe, of ontsceekene ziekten kunnen gegeeven worden, zonder gevaar van die schadelyke gevolgen, welken de anderen somtyds voortbrengen: want vet en olieën, in eene warmte, die niet grooter is, dan die van 't menschelyk lichaam, gehouden, wordt schielyk muf en scherp; terwyl de Amandelmelken eerder tot zuur worden overhellen.

Van de SAAMENTREKKENDE DINGEN. (a)

Galnooten, (b)
Tormentil- of Zevenblad wortel, (c)
Slangenkruid, (d)

Granaatappelboomen met dubbelde bloemen, (e)
Japanische Aarde, (f)
Acacia, enz.

De saamentrekkende Zelfstandigheden worden door eenen ruwen scherpen smaak onderschei-

(a) Substantia Oleosa. (b) Insipida Olea vegetabilium. (c) Amygdala. (d) Acina. (e) Semen Lini. (f) Pars medullaris. (g) Adipes animalium. (h) Menstrua alcalina. (i) Spiritus vini. (k) Emulsiones. (l) Astringentia. (m) Gallæ. (n) Tormentillæ Radix. (o) Bisfortæ Radix. (p) Balauſtia. (q) Terra japonica.

scheiden; en zy veranderen ontbindingen van yzer, byzonderlyk die in het zuur van Vitriool (*g*) ontbonden zyn, in eene donker purpere of zwarte kleur.

De saamentrekkende dingen deelen hunne kragten, door aftrekkinge, mede zoo wel aan water, als aan wynagtige geesten (*b*), en doorgaands wel het best aan het eerste. Oliën trekken niets uit dezelve: Ook geeven zy niets van hunne kragt, door distilleeringe, over: desnietteenstaande wordt derzelver saamentrekkende kragt heel zeer verzwakt, als men ze, door uitdampende afkookinge, tot de dikte van een uittreksel (*i*) brengt; en ze wordt geheel en al vernietigd, als men ze lang bewaart.

De geneeskragtige uitwerkingen van deeze soorten der zelfstandigheden zyn, de vezelen (*k*) te versterken, en de sappen zagteylyk te verdikken.

Derzelver gebruik is nog meer beproefd bevonden, in ziekten, die uit den zwakken of slapen staat der vaste deelen voortkoomen; in bloedingen (*l*) die uit dunheid van het bloed, slapheid of breuke der vaten ontstaan; in onnatuurlyke ontlastingen van andere soorten,

na dat de beledigende stoffe behoortlyk verbeterd, of ontlast is; en in uitwendige verflappingen.

In sommige gevallen hebbenze dezelfde uitwerkingen als de openende (*m*) middelen; dewyl de Vaten, door dezelve saamengetrokken en versterkt zynde, in staat gesteld worden, om de omlopende sappen met grooter kragt voort te stuuwen.

In 't gebruik deezer Geneesmiddelen, byzonderlyk die van de sterkste soorte zyn, moet groote zorgvuldigheid aangewend worden. Want in vogtryke (*n*) gestellen, in verouderde verstoppen, schielijke ontlastingen (*o*) en in alle soorten van vloedden in 't algemeen, eer de ziekmaakende stoffe uitgedreven is, of waar eene vernauwing of krampagtige (*p*) saamentrekking der vaten is; daar worden de saamentrekkende dingen ten uiterste schadelijk bevonden. Wanneer gevaarlyke Bloedloopen, (*q*) of Buikloopen, (*r*) door bloedstempende middelen (*s*) gestuit worden; zoo zal de scherpe stof, die nu in de Darmen (*t*) opgesloten is, dezelve verbyten of ontfleeken; en somtyds eene versterking (*u*) der Deelen veroorzaaken.

Van de ZOETE DINGEN. (*a*)

Suiker, (*b*) Razynen, (*d*)
Honich, (*c*) Zoethout, (*e*) enz.

De Zoete Dingen van Plantgewassen hebben een talryk geslacht; dewyl byna alle Planten, die onderzocht zyn, in sommige van derzelver deelen, een suikeragtig sap ontdekken. De kelken der Bloemen, en de meeste soorten van zaaden en graanen zyn merkelyk zoet, als zy beginnen te keemen.

De Zoete dingen der Plantgewassen worden zoo wel door water, als door geest van wyn uitgetrokken, door het eerste wel ge-

reedelyker, maar door 't laatste veel volkomener. In het distilleeren ryft 'er niets van derzelver smaak. met deeze vogten op: desnietteenstaande wordenze, door lang koken in water, wat onaangenaamer; doch worden niet veel beledigd, als ze op dezelfde wyze met verbeterden geeft van wyn (*f*) behandeld worden.

De zuiverer Zoeten, gelyk de Suiker is, bevorderen de vereeniging van gedistilleerde Oliën

(*g*) *Acidum vitrioli*. (*b*) *Spiritus vini*. (*i*) *Extractum*. (*k*) *Fibra*. (*l*) *Hæmorrhoides*. (*m*) *Aperientia*. (*n*) *Pletborici*. (*o*) *Evacuationes criticales*. (*p*) *Spasmodica Contractio vasorum*. (*q*) *Dysenteria*. (*r*) *Diarrhœa*. (*s*) *Styptica*. (*t*) *Intestina*. (*u*) *Gangrena*. (*a*) *Dulcia*. (*b*) *Sacharum*. (*c*) *Mel*. (*d*) *Uvæ passæ*. (*e*) *Liquiritium*. (*f*) *Spiritus vini rectificatus*.

Oliën (*g*) met wateragtige vogten, en verhinderen de scheidung van 't boteragtig gedeelte van de Melk: uit deeze hoedanigheid worden ze geoordeeld, het vetagtig gedeelte van 't voedsel met de dierlyke sappen te vereenigen. Hieruit hebben sommigen besloten, dat zy het vet doen toeneemen: anderen daarentegen, dat ze eene tegengestelde uitwerking hebben, door te beletten, dat de vetagtige stoffe, die het vet maakt, zich van het bloed scheidt: en anderen, dat ze de sappen dikker en traager maaken, den omloop en de uitwering door de huid (*b*) verhinderen, en dus verscheidene ziekten voortbrengen. Doch men heeft niet bevonden, dat de zoete dingen eenigen van deeze uitwerkingen, in eenen aanmerkelyke trap hebben voortgebracht; want de algemeene ervarenheid toont, dat derzelver

maatig, ja zelfs rykelyk gebruik, niet het minste schadelyk is; dat zy de zelfstandigheden, die in haar zelven niet alleen voor 't verhemelte, maar ook voor de maag, walglyk zyn, met beiden overeenbrengen; en dus heilzaam maaken het geen anders schadelyk voor 't lichaam zyn zoude.

De vetagtige en slymagtige Zoeten, als de ruuwe (*i*) Suiker, Zoethout (*k*) enz. hebben eenen zeer hoogen trap van verzagtede en verdunnende kragt. — Deezen, gevoegd by een merkelyk Zuur, gelyk in de sappen der meeste zoete vrugten is, zyn zeer verflappende; en als zy onmaatig gebruikt worden, veroorzaaken ze Buikloopen, (*l*) en Roodelooopen (*m*), welken somtyds doodelyk bevonden zyn.

Van de SCHERPE DINGEN. (*a*)

Scherpe Dingen zyn Zelfstandigheden die eene doordringende prikkeling maaken. Als zy op de huid worden toegepast ontfleekenze die of doen ze zweeren: Gekaauwd zynde,

veroorzaakenze eene overvloedige ontlaffing van speeksel; en in den Neus opgesnoeven zynde, doenze niezen.

Deeze Zelfstandigheden, als onderwerpen van de Kruidmengkunst beschouwd, kunnen in drie Rangén verdeeld worden.

Die hunne scherpheden, mededeelen. { 1. In het distilleeren met water: als Mirkswortel (*b*) Mosterd (*c*) Lepelblad (*d*) enz.
2. Alleen door opgegooten trekfel: als het groote Zwaluwkruid, (*e*) Glasmededeelen. kruid, (*f*) enz.
3. Noch door trekfel, noch door distilleeringe; als Kalfsvotten (*g*) en Dragon (*h*).

De algemeene uitwerkingen der scherpe Geneesmiddelen zyn, de Vaten te prikkelen, en de taaije Vogten te ontbinden. In koude bleeke slymagtige gestellen (*i*), stillstanden der vloeistoffen, en als de intrekende, of verkortende kragt der vaste deelen zwak is, worden zy bevonden sterke borst-ontlastende (*k*) ope-

nende (*l*) pisdryvende, (*m*) en stonden verwekkende, (*n*) middelen te zyn; en als de Lyder warm gehouden wordt, ook zweetmiddelen (*o*). In heete galagtige gesteldheden, (*p*) vogtryke gestellen (*q*) ontfleekagtige ziekten, (*r*) waar reeds een trap van prikkeling is, en waar de sappen te dun en scherp,

(*g*) Olea distillata. (*b*) Excretio cuticularis. (*i*) Saccharum impurum. (*k*) Liquiricium. (*l*) Diarrhoea. (*m*) Dysenteria. (*a*) Acrida. (*b*) Rapbanus rusticanus. (*c*) Sinapi. (*d*) Cochlearia. (*e*) Cbelidonium majus. (*f*) Pyretbrum. (*g*) Arum. (*h*) Dracunculus. (*i*) Habitus Leucoplegmatici. (*k*) Expectorantia. (*l*) Deobstruentia (*m*) Diuretica. (*n*) Emmenagogica. (*o*) Sudorifica. (*p*) Constitutiones biliosa. (*q*) Habitus plethorici. (*r*) Inflammatorii morbi.

fcherp, of de ingewanden (*s*) ongezond zyn; daar zyn deeze prikkelende Geneesmiddelen ten hoogste fchadelyk, en miffen nooit de ziekte te verzwaaeren.

Zekere fcherpe zelfftandigheden zyn onlangs aangeprezen, in drooge ftuipagtige amborftheden (*t*): in 't byzonder zyn 'er verfcheidene voorbeelden van de uitwerkinge en kragt der Zee-Uijen (*u*) in 't geneezen van dit ongemak, verhaald, in de Verhandelingen der Letteroeffeningen van Neuremberg (*v*) voor de Jaaren 1737 en 1739. *Cartheufer* denkt, dat de Amborfthigheid (*x*) zelve niet, maar een byzonder gevolg 'er van, door dit Geneesmiddel wech genoomen zy. Hy merkt

aan, dat de vrye omloop des bloeds, door de vaten der Longe, in alle Amborfthigheden, verhinderd is; en hier van daan zyn de Longen, in alle vlagen en zoo lang als zy duuren, opgezwollen: dat, indien deeze Opzwellung (*y*) eene hebbelykheid krygt, en, na dat de vlag over is, nog blyft, dezelve geduurig nieuwe vlaagen zal veroorzaaken, en eene waterzugt in de Borft zal verwekken: dat de fcherpe geneesmiddelen, door de zwelling wech te neemen, dat geene wech neemen, 't welk in zynen oorsprong een gevolg was van de Amborfthigheid, en met 'er tyd een oorzaak wordt van derzelve verzwaainge.

Van de SPECERYEN. (*a*)

Speceryen zyn Zelfftandigheden van eenen heeten prikkelenden fmaak, en van eenen meer of min welriekenden Reuk.

Sommige Speceryen zyn zuiver fpeceryagtig, als de Kubeben, (*b*) Peper, (*c*) Kruidnagelen (*d*); fommige zelfftandigheden hebben eene zoetigheid met de fpeceryagtige ftofse vermengd, gelyk de Engelwortel (*e*) Anyszaad (*f*) Fenkel-zaad; (*g*) fommigen eene faamentrekkende kragt, als Kaneel; (*h*) anderen eene fterke flymigheid, als Hout-caffie, (*i*) eenigen eene bitterheid, als de fchillen van Oranje Appelen (*k*). De fpeceryagtige zelfftandigheid zelve verfcilt ook niet weinig in de verfcillende Onderwerpen, ten aanzien van derzelver Kruidkundige eigenfchappen. Zy kan uit alle onderwerpen door verbeeterden geest van wyn (*l*) getrokken worden; uit fommigen rykelyk, uit anderen naauwlyks iets, door water. De fpeceryagtige Zelfftandigheid van eenige onderwerpen, als van Limoen

fchillen, (*m*) ryzen gantschelyk op, in het diftilleeren, zoo wel met Geest van wyn, als met water; die van anderen, als kaneel (*n*) ryzen geheel op met water, maar byna geheel niet met Geest van wyn; terwyl die van anderen, als peper, zelfs na de diftilleering van 't water uit de fpecery, nog voor een gedeelte wordt agtergelaaten.

Met opzigt tot de algemeene kragten der Speceryen; zoo verwarmen zy de maag, en by trappen het geheele geftel; zy wekken de pols op, en verwakkeren den omloop van 't bloed. In koude kwynende gefteeldheden, flymige geftelten, en eenen zwakken flappen ftaat der vafte deelen, onderfteunen ze de levenskragt en bevorderen de heilzaame affcheidingen. In heete galagtige lichaamen, vogtryke geftelten, ontfteekagtige ongefteeldheden, droogheid en intrekkingen der vezelen, zyn ze in 't algemeen fchadelyk.

Van

(*s*) *Vifcera*. (*t*) *Aftmata convulfiva*. (*u*) *Scilla*. (*v*) *Commercium Literarium Norimb*. (*x*) *Aftma*. (*y*) *Oidex*. (*a*) *Aromata*. (*b*) *Cubeba*. (*c*) *Piper*. (*d*) *Caryophylla aromatica*. (*e*) *Radix angelice*. (*f*) *Se-men Anifi*. (*g*) *Feniculi finen*. (*h*) *Cinnamomum*. (*i*) *Caffia lignea*. (*k*) *Cortices aurantiorum*. (*l*) *Spiritus vini redificatus*. (*m*) *Cortices Limonum*. (*n*) *Cinnamomum*.

Van de BITTERE DINGEN. (a)

(b) Gentiaan wortel,
Hop, (c)Kleine Centaurie (c*)
Distel (d) enz.

De Bittere Dingen deelen hunne kragt meedeels, zoo wel aan wateragtige als aan geestagtige Scheivogten, (e) mede; sommigen volkomener aan 't eene, en anderen aan het andere. Geene der Zelfstandigheden van deezen rang geeven iets van belang van hunnen smaak, in het distilleeren over, noch aan water, noch aan Geest van wyn; dewyl derzelve bitterheid volkomen blyft, en dikwyls vermeerderd wordt in de uittrekfels. Zodanigen, die met geur verzeld zyn, gelyk Alsem (f) kunnen door deeze bewerking tot enkele geurige bitters gebragt worden.

Deeze zelfstandigheden zyn der saamentrekende en speceryagtige kragten (g) mede deelagtig. Derzelve algemeene uitwerkingen zyn, de vezelen der Maag en Darmen te versterken, het gestel te verwarmen, de gal en de sappen, in de eerste wegen, te verdunnen, en de natuurlyke ontlastingen te bevorderen, voornamelyk het zweet en de pis. In zwakheid van de Maag, verlooren Eetluft, en diergelyke ongesteldheden, die uit slapheid der vaste

Deelen, of uit koude en traage ongesteldheden der sappen voortkomen, doen deeze voortten van geneesmiddelen goeden dienst. Maar als de vezelen reeds al te styf en gespannen zyn, en wanneer eene onmatige hitte of ontfteeking plaats heeft, zullen de bittere Dingen het ongemak merkelyk vermeerderen; en als men voortgaat dezelve te gebruiken, het zelve aan de Nieren mededeelen.

Hier van daan is 't, dat de pis hoog gekleurd, en de hoeveelheid gering en ten laatste opgestopt wordt; terwyl 'er spoedig eene waterzugt op zal volgen. Indien de Nieren te vooren zoo slap waren, dat zy nu onbeledigd blyven; zoo zullen nogthans de andere Ingewanden (b) allengs meer en meer styf worden, en eindelyk zal 'er eene teering (i) uit gebooren worden.

De Bittere Zelfstandigheden vernielen de gekorvene Diertjes (k) en beletten de verrotting. Hierom wordenze aangeprezen, als middelen tegen de wurmen (l); en uitwendig, als middelen tegen de verrotting (m).

Van de BRAAK- en ZUIVERENDE (a) MIDDELEN.

Nieskruid, (b)
Jalappe, (c)
Ipecacoanha,Koloquinten; (d)
Schammonie (e)
Gambog. (f)

Deeze Zelfstandigheden bestaan uit een harsagtig gedeelte, waarin de braaking-verwekkende, of zuiverende hoedanigheid (g) gelegen is; en uit een gomagtig zout gedeelte, het welk voornamelyk als een pisdryvend (b) middel werkt. Het eerste wordt door wynagtige Geesten uitgetrokken of opgelost;

het ander door water. Van geen van beiden reeft iets, in de distilleering, op.

De scherpe Harfen (i), die deeze Zelfstandigheden opgeeven, blyven vast aan de zyden der Darmen (k) hangen, prikkelen en ontfteeken dezelve, en brengen dus verscheidene geweldige ongesteldheden voort. *Hoffman* ver-

(a) *Amara*. (b) *Gentiana Radix*. (c) *Lupulus*. (c*) *Centauria minor*. (d) *Carduus*. (e) *Menstrua*. (f) *Absinthium*. (g) *Virtutes adstringentes & aromatica*. (h) *Viscera*. (i) *Tabes*. (k) *Insecta*. (l) *Antbelmintica*. (m) *Antiseptica*. (a) *Emetica & Cathartica*. (b) *Helleborus*. (c) *Jalapium*. (d) *Colocynthis*. (e) *Scammonium*. (f) *Gambogia*. (g) *Emetica aut purgativa qualitas*. (h) *Diureticum*. (i) *Refina*. (k) *Intestina*.

verhaalt, dat hy fomtyds fluipeu (l) en eene beroerte (m) aan beide zyden, uit derzelve gebruik, heeft opgemerkt.

Deeze ongemakken kunnen voorgekomen worden, door dezelve vooraf te vryven met zelfftandigheden, die bekwaam zyn om derzelve taai weeffel te verdeelen, en het aanhangen te beletten: en door dit middel worden ze zagt en veilig, werken zonder ongeregeldheid, en beantwoorden te gelyk veel beter aan de oogmerken, die 'er mede bedoeld worden.

Sommigen hebben getracht, de kwaade hoedanigheid der harsagtige buikzuiverende middelen (n) te verbeteren, door het bydoen van zuure en speceryagtige Oliën (o).

De Zuren verminderen wel derzelve kragt; doch hebben geene andere uitwerking, dan welke de vermindering der gifte eveneens zoude voortbrengen. De prikkelende wezendlyke Oliën (p) mogen dienftig zyn om de Maag te verfterken, het geneesmiddel bekwaam en gemakkeliker te maaken om in te neemen, en dus de walging, die 'er fomtyds mede vörzeld gaat, voor te koomen; maar zoo haaft als de Hars zich in de Darmen begint te verfpreden, zullen deeze Oliën, in plaatfe van dezelve te verbeteren der zelve fenynigheid vermeerderen; terwyl zy zelve in ftat zyn, om die ongemakken voort te brengen, die men door de zelve wil voorkoomen; te weeten eene prikkeling en ontfteeking der Ingewanden. Loogzouten (q) en Zeepeu (r) hebben eene beetere uitwerking; dewyl ze de Hars tot ontbinding brengen en derzelve werking bevorderen.

De Geneesmiddelen van deezen rang fchy-

De voorgaande Aanmerkingen zyn hier ingevoegd, niet met eenig oogmerk; om ze te doen dienen tot eene wyze van Rangfchikkinge voor de enkele Geneesmiddelen; maar om een algemeen denkbeeld te geeven van de kragten van zulke medicinaale Zelfftandigheden, welken de hoedanigheden bezitten, die voorwerpen zyn van de byzondere Artikelen. Thans zal ik niet langer by algemeene Aanmerkingen blyven, maar tot een Bericht van elk der enkele Geneesmiddelen afzonderlyk overgaan.

nen te werken, door de fappen te verdunnen, en de zyden der Maage en Darmen te prikkelen. Als de prikkeling fterk en fchielyk is, dan is hunne werking haaftig en opwaards; doch als die langzaamer en zagter is, dan nederwaards. Buikzuiverende (s) middelen, in eene vloeibaare gedaante ingegeeven, of in zeer gevoelige geftellten, zyn dikwils (t) Braaking-verwekkende; en die anders Braaking veroorzaaken, worden, in geftellten, waar de flym overvloedig is, buikzuiverende bevonden. Zy werken veel geweldiger in fterke geftellten, dan in die van eene tegengeftelde gemaatigdheid; om dat de vaten, in de eerften, meer gefpannen en ftyver zyn, en gevolglyk minder in ftat, om eenen gelyken graad van prikkeling te verdragen.

De werking deezer geneesmiddelen ftrekt zich verder uit, dan in de eerfte wegen (u): Dit blykt duidelyk uit de verwakking der pols, welke altoos met derzelve werking vörzeld gaat; en uit de algemeene waarneeming omtrent de kinderen, die den buik zuiveren door het zog, als de Min een buikzuiverend middel heeft ingenomen.

Sommigen derzelve, byzonder het Nieskruid (v), worden gezegd den buik te zuiveren, als zy flegts uiterlyk op de uitgangen gelegd worden. — De Buikzuiverende (x) middelen, zelfs die van de fterkste foorte, te gelyk met de zagter openende middelen, in bekwaame kleine giften ingegeeven, kunnen in gebruik gebragt worden, om te dienen tot aanzienlyke openende, (y) pisdryvende (z) en zweetverwekkende (a) middelen; zonder merkelyk op den ftoelgang te werken.

ABIE.

(l) Convulfiones. (m) Paralyfis. (n) Purgantia resinofa. (o) Olea acida & aromatica. (p) Olea essentialia purgentia. (q) Alcalini sales. (r) Sapones. (s) Cathartica. (t) Emetica. (u) Prima via. (v) Helleborus. (x) Purgantia. (y) Deobstruentia. (z) Diuresica. (a) Diaphoretica.

ABIETIS lignum, summitates, coni: *Abietis conis sursum spectantibus sive maris C. B. vel Abietis tenuiore folio, fructu deorsum spectante, Tourn.* De zilveren, en de roode Denneboom; derzelver hout, toppen en kegels.

Deezen zyn breed uitgespreidde altoos groene boomen, zeer gemeen in de Noorder luchtstreek. De eerste (zilveren) zegt men, wordt in 't wilde gevonden in sommige gedeelten van Engeland, en de andere op de bergen van Schotland. Uit deeze boomen wordt, in verscheide plaatsen van Duitschland, de Straatsburger Terpentyn (a) getrokken, waar van hier na zal gesproken worden. Het hout en de vrugt, of kegels, die omtrent het einde van den herfst verlaameld worden, zyn vol van harsagtige stoffe; en geeven, in het distilleeren met water eenē wenzendlyke Olie uit, welke niet veel verschilt van die, welke men, door dezelfde bewerkinge, uit Terpentyn verkrygt. — Het hout en de toppen van Denneboomen worden, om hunne harsagtige sappen, somtyds gebruikt in Afkookfels en koeldranken, om de pisloozing en het zweeten te bevorderen, het bloed en de sappen te zuiveren, en inwendige verzweeringen, byzonderlyk die van de piswegen, schoon te maaken en te heelen.

Zie den Artikel van de TEREBINTHINA.

ABROTANI MARIS folia: *Abrotani maris augusti folii majoris C. B. Averuit;* de bladeren [E.]

Dit is een heesteragtige plant, bekleed met zeer fyn verdeelde bladeren, van eene grysagtig groene kleur: de bloemen 'er van, welken zeer klein en geelagtig zyn, hangen nederwaards, verscheidenen by elkanderen, van 't midden van den tak tot aan 't uiterste einde. Het is een inboorling der warme Landen; in deeze Landen wordt ze in de Tuinen gekweekt: de bladeren vallen alle winters af; maar de wortels en stammen blyven veele jaaren over.

Averuit heeft eenen sterken, en niet onaangenaamen reuk; en eenen walgagtigen, prik-

kelenden, bitteren smaak; welke gantschelyk 'er uitgetrokken wordt door verbeeterden geeft van wyn (b); doch onvolkomener door wateragtige vogten. Het wordt als een middel tegen de Wurmen (c) aangepreezen; en in bleeke slymerige gestellen, als een prikkelend (d) openend (e) en zweet verwekkend (f) middel. De tegenwoordige Praktyk heeft deszelfs gebruik byna alleen tot uitwendige toepassingen bepaald. De bladeren worden dikwils gebruikt in ontbindende, en verrotting tegentaande (g) stoovingen; en zyn ook wel aangepreezen in wasschingen en zalven voor uitlag van de huid, en het uitvallen van 't haar.

ABROTANI FEMINÆ folia: *Abrotani feminae foliis teretibus C. B. Lavendelkattoen;* de bladeren [E.]

Deeze plant is geheel en al wit en grys: de bladeren bestaan uit kleine knopjes, die in reien rondom een middel ribbetje staan; de bloemen staan regt op, boven op de toppen der steeltjes. Zy worden in de Tuinen voortgekweekt, bloeijen in Juny en July, en behouden heure bladeren den geheelen winter door.

Het *Abrotanum femina*, Wyfjes Lavendelboompje, wordt ondersfeld, dezelfde kragten, als het mannetje, (b) te hebben; maar in een minder' trap. Voor het uitwendig gebruik is het geneeskundig onderscheid tusschen beiden niet heel groot: hierom staat het Collegie van Londen toe, in stoovingen (welk het voornaamste oogmerk is, waar toe ze gewoonlyk gebruikt worden) het een voor het ander te neemen. — De *Abrotanum femina*, Wyfjes Lavendel, wordt door sommigen aangepreezen, in de moer- en andere vrouwelyke kwaalen: en by de gemeene Menschen is men gewoon, een afkooksel van dezelve in melk tegen de wurmen te gebruiken.

ABSINTHII VULGARIS folia: *Absinthii vulgaris majoris J. B. Gemeene Alfem;* de bladeren, [L. E.]

De bladeren van deeze soorte van Alfem zyn

(a) *Therbyntinum Argentoratense.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Antelminticum.* (d) *Stimulans.* (e) *Aperiens.* (f) *Sudorificans.* (g) *Fomentationes antiseptica.* (h) *Mas.*

zyn verdeeld in rondagtige stukken, van eene doffe groene kleur van boven, en witagtig van onderen. Het groeit in 't wilde in verſcheidene deelen van Engeland; omtrent Londen wordt eene groote menigte aangekweekt tot geneeskundig gebruik: Het bloeit in Juny en July; en na dat het zaad ryp geworden is, ſterft het en valt ter aarde; uitgenomen een bos van de onderſte bladen, welken doorgaands den geheelen winter overblyven.

Alſem is een ſterk bitter; en was voorheen, als zodanig meer in gebruik, tegen zwakheid van de Maag, en diergelyken, in medicinale wynen en bieren. Thans wordt het weinig tot die eindens gebruikt, wegens den kwaaden ſmaak en bezwaarenden reuk, die 'er mede vermeld gaat. Doch hier van kan het ten deele bevryd worden, door het te bewaaren, en geheel en al door het lang te kooken; terwyl de bitterheid volkomen blyft. Een uittreksel 'er van, door de bladeren in ruim water te kooken, gemaakt, en het vogt door een ſterk vuur uitgedampt zynde, geeft een vry aangenaam bitter, zonder eenigen onaangenaamen geur. — Eene Olie van deeze plant gedistilleerd [L. E.] en een Extract [E] worden in de winkels bewaard.

ABSINTHII MARITIMI *Summitates*: *Absinthii marini albi* Gerard. Zee-Alſem, gemeenlyk, maar valſchelyk Romeinſche Alſem genaamd; de toppen [L.]

De bladeren der Zee-Alſem zyn veel ſmalter, dan die van de gemeene, en haaragtig, op de bovenzijde, zo wel als op de onderſte; de ſteelen zyn ook over al haarig. Zy groeit in 't wilde by onze zoute moeraſſen, en op verſcheidene plaatſen aan de Zeekusten. — In ſmaak en reuk is zy zwakker en onaangenaamer, als de gemeene. De kragten van beiden worden onderſteld van dezelve foorte te zyn, en alleen in trap te verſchillen.

De toppen komen in drie van onze gedistilleerde wateren, en geeven den naam aan een Conferf. [L.] Zy zyn ook een innengſel in de gemeene ſtoovinge en groene Olie. [L.]

ABSINTHII ROMANI *folia*: *Absinthii*

(a) *Stomachicum*. (b) *Collyria*.

II. DEEL,

pontici tenui folii incani C. B. Roomſche Alſem; de bladeren en toppen. [E]

Deeze foort is, in 't uiterlyk aanzien zeer onderſcheiden van de twee voorgaanden: zy is in alle haare deelen kleiner dan een van die beiden; de bladeren zyn in fyne draadjes verdeeld, en op de onderſte zyde haaragtig; de ſteelen geheel, of ten deele purperagtig van kleur. Zy is een inboorling der warme Landen, en tegenwoordig bezwaarlyk in deeze landen te bekomen; ſchoon ze al zoo hard, en alzoo gemakkelyk te kweeken is, als eene van de andere foorten.

De Zee-Alſem heeft derzelve plaats over lange vervuld, op de markten, en is in 't algemeen verkeerdelyk daar voor genomen geweest.

De Romeinſche Alſem is zoo onaangenaam niet, als eenige van de anderen: haar reuk is vry aangenaam; en de ſmaak, hoewel merkelyk bitter, weinig onaangenaam.

Deeze ſchynt de beſte om voor een maagmiddel (a) te verkiezen, en wordt door ſommigen in de Waterzugt aanangepreezen.

ACACIA [L. E.] het verdikte ſap van de onrype vrugt van eenen grooten ſteekelagtigen boom, door *Casparus Baubine*, *Acacia foliis scorpioidis leguminosa*, genoemd.

Dit ſap wordt uit Egypte tot ons overgebracht in ronde klompen, in dunne blazen opgerold. Van buiten is het van eene donker bruine kleur, die naar het zwarte helt; van binnen van eene rood- of geelagtig bruine; van eene vaſte ſtyfheid, doch niet zeer droog. Het ſmelt ſchielyk in den mond, en ontdekt eenen wrangen, doch niet onaangenaamen ſmaak, welke door eenen zoetagtigen naſmaak gevolgd wordt. Dit verdikte ſap kan volkomen in wateragtige vogten opgeloft worden; maar verbeeterde geest van wyn doet 'er nauwelyks eenige werking op.

Acacia is een zagt ſaamentrekkend geneesmiddel. De Egyptenaaren geeven het, in bloedſpuwinge, by de hoeveelheid van een drachma, in eenig bekwaam vogt geſmolten, in; en herhaalen deeze gifte nu en dan: zy gebruiken het ook in Oogwaters (b) om de

Oo.

K

Oogen te versterken, en in gorgeldranken (c) voor keelontsteekingen. Onder ons wordt het weinig anders gebruikt, dan als een immengsel in *Mitridaat* en *Tberiaca* [L], en wordt zelden in de Winkels gevonden. Het geen doorgaands in de winkels voor de Egyptische *Acacia* verkogt wordt, is niet anders, dan het verdikte sap van Sleepruimen: en dit is harder, zwaarder, van eene donkerer kleur, en wat scherper smaak, als de oprechte soorte.

ACANTHI folia: Acanthi sativi vel mollis Virgilii C. B. Beerenbroek; de bladeren 'er van.

Deeze is een schoone plant, die natuurlijk in Italiën groeit, en in andere warme luchtstreekken: van derzelve bladen, namen de Ouden hunne patroonen van hunne loofwerken. Alle derzelve deelen hebben eenen zagten zoetagtigen smaak, en zyn vol van een slymagtig sap: derzelve kragten schynen niet te verschillen van die van *Albea* en andere slymagtige planten.

ACETOSÆ VULGARIS, sive oxalidis, folia & radix: Acetosæ arvensis C. B. *Oxalidis vulgaris folio longo* J. B. Gemeene Zuuring; de Wortels en bladeren 'er van [E].

De Zuuring groeit in 't wilde in de velden en weiden door geheel Engeland. De bladeren hebben eenen saamentrekkenden zuuren smaak, zonder eenigen reuk, of byzonderen geur: derzelve geneeskragten zyn, te verkoelen, dorst te lessen, en de ontlastinge der pis te bevorderen: een afkookzel van dezelve in wey geeft eenen nuttigen en aangenaamen drank in koortsagtige of ontsteekagtige Ziekten; en is door BOERHAVEN aanprezen, als een der kragtigste openende en zuiverende middelen, in de Lente.

Sommige soorten van scheurbuik hebben voor het aanhoudend gebruik van dit geneesmiddel moeten wyken: en de Groenlanders, die aan dit ongemak zeer onderworpen zyn, worden gezegd, een mengsel van het sap van Zuuring en van Lepelblad met goed gevolg te

gebruiken. De eenigste Winkel-bereiding van deeze plant, is een wezendlyk Zout uit het sap der bladeren. [E]

De Wortels van de Zuuring hebben eenen bitteren wrangen smaak, zonder eenige zuurheid: men zegt dat ze openen en pisdryven; en hebben somtyds plaats gehad, in openende Kruid-dranken (d), aan welken zy eene roodagtige kleur mededeelen. De Zaaden deezer plante werden voor deezen gebruikt in Buikloopen, (e) en in Roodelopen (f) maar zyn al over lange vreemd geworden in de Winkels, en nu billyk zoo wel uit de Edinburgsche, als uit de Londensche Apotheken uitgeschrap: zy hebben geenen merkelyken reuk, en naauwelyks eenigen smaak.

ACETOSELLA. [E] Zie LULUJA.

ACETUM [L. E.] Azyn: een zuur, door eene tweede gistinge, uit giftende wynagtige vogten voortgebragt. Zie pag. 6.

Wynazyn is veel zuiverer, dan die van moutvogten; want de laatsten, hoe zuur en fyn ze ook mogen wezen, behouden een groot gedeelte lymagtige of slymagtige zelfstandigheid in zich; als blykt uit de lymerigheid en slymigheid, aan welke deeze Azyn heel zeer onderworpen is. Hoe sterker en geestryker de wyn is, des te sterker en beeter Azyn zal hy uideeveren. Geaffroy zegt, dat de Fransche Azynen, meer dan een vyfenderdigste deel van hun gewigt, vast loozout verzadigen (g), en sommigen derzelve niet minder, dan een twaalfde deel; doch de besten der Hoogduitsche Wyn-Azynen weinig meer dan een veertigste deel.

Azyn is een uitmuntend Geneesmiddel in alle soorten van ontsteekagtige en rotagtige Ziekten, (b) het zy inwendig, of uitwendig: in heete Galkoortsen (i) in pestagtige en andere kwaadaartige ongemakken, wordt hy van BOERHAVEN aanprezen, als een van de beste zweetmiddelen (k). (Zie de Afdeeling van de Zuuren p. 59). Zwakheid, flauwte, braaking, Moeder- en Miltzugtige kwaa-

(c) Gargarisma. (d) Apozemata aperientia. (e) Diarrhoea. (f) Dysenteria. (g) Saturare. (h) Morbi inflammatorii & putridi. (i) Febres ardentes biliosa. (k) Sudorificum.

(1) kwaalen zyn dikwyls verligt, door Azyn in den mond en neus te doen, of in de maag in te neemen.

ACORUS, Zie CALAMUS AROMATICUS.

ADIANTHI VERI, *feu capilli veneris folia*: *Adianthi folio Coriandri* C. B. oprecht Venus-haar: de bladeren 'er van. —

Dit is een laag, en altoos groen kruid, en een van die, welken om de slapheid hunner takken en steelen, haar genoemd worden. Het is een natuurlyke plant van Italie, en het zuidelyk gedeelte van Frankryk; waar van daan de bladeren fomtyds tot ons overgebracht worden. Deezen hebben eenen aangenaamen, hoewel zeer zwakken reuk; en een slymagtigen eenigzins ruuwen smaak, welken zy ligtelyk aan kookend water mededeelen.

Venus-haar is zeer vermaard geweest in borstkwaalen, die uit al te groote dunheid en scherphheid der sappen ontstaan; insgelyks om verstoppingen der Ingewanden te openen, en de taaije slym uit de borst te ontlasten. Maar in de tegenwoordige praktyk wordt 'er weinig werk van gemaakt, en wordt zelden in de winkels gevonden; terwyl de TRICHOMANES, of *Engelsch Venus-haar*, dat ook *klein Venus-haar* hier, met zwarte steelen, doorgaands deszelfs plaats vervult.

ÆRUGO [L. E.] Koper roeft, of Spaansgroen. Dit is eene bereiding uit koper, welke voornaamelyk te *Montpelier* in Frankryk gemaakt wordt, door koperen platen met druiven-steelen, die met een giftend zuur van plantgewassen bezwangerd zyn, aan laagen te beleggen: en in weinige dagen zyn de platen gantschelyk overdekt met eene bleek groene donsagtige stoffe, welke van 't koper afschraapt, en de bewerking vervolgens herhaald wordt.

Het spaansgroen, tot ons overgebracht wordende, is doorgaands met druivensteelen vermengd: en deezen kunnen 'er afgescheiden

worden onder het fyn maaken, door met de bewerkinge op te houden, zoo ras als het geene overblyft, geheel en al uit dezelve saamengesteld schynt te weezen.

Het Spaanschgroen, wordt nooit inwendig gebruikt. Sommige Schryvers verheffen 'het zeer, als een braakmiddel, (1*) en zeggen, dat een grein of twee ingenomen zynde, aanstonds werkt, als 't in de Maag gekomen is; maar deszelfs gebruik is al te dikwyls gevolgd van gevaarlyke uitwerkingen. (Zie den Artikel CUPRUM van het Koper.) — Spaansgroen, uitwendig toegepast, is een bekwaam afvaagend en roofmaakend middel (m), en is dienstig, om het sponsagtig vleesch, dat in de wonden opryft, wech te neemen. Tot deeze oogmerken is het een innengsel in de *Mel ægyptiacum* (n) *unguentum basilicum* (o) *viride* [L.], en de *Balsamum viride* [E.] (p).

AGALLOCHUM, *feu Lignum Aloës*. Hout van *Aloë*.

Verscheidene giffingen zyn 'er over dit hout gemaakt; doch 'er is tot nog toe geen zeker bescheid van in 't licht gekomen. Verscheidene foorten worden 'er van de Schryvers opgeteld; maar de meesten derzelven zyn Europa vreemd. Het geen tot ons overkomt is in kleine harde zwaare stukken, van eene geelbruine kleur, met verscheidene zwarte of purperen aderen. Het heeft een speceryagtigen smaak, en eenen welriekenden reuk; byzonderlyk als het tot poeder gemaakt, of op 't vuur gezet wordt. Met water gedistilleerd zynde, brengt het eene zeer welriekende wezendlyke Olie voort, hoewel in geringe hoeveelheid: in verbeterden geeft van wyn getrokken, geeft het een fraai afverffel, welk niets van zyne kracht verliest, al wordt het tot de dikte van een uittreksel uitgedampt.

Het Hout van *Aloë* is tegenwoordig, in de Medicynen, van weinig gebruik, en zelden in de winkels te vinden: indien het gemaklyk te bekomen ware, ten minste de beste foort 'er van, zou het een zeer nuttig hartversterkend

(1) *Adfectiones hystericae & hypochondriaca.* (1*) *Emeticum.* (m) *Detergens & escbaroticum.* (n) *Egyptische Honich.* (o) *Groene konings Zalf.* (p) *Groene Balsam.*

kend (q) middel kunnen zyn; althans *Hofman* pryft de gedistilleerde Olie en geeftryke aftrekfels 'er van, tot dat oogmerk, zeer sterk aan; en hy acht een mengiel van dit laatste, met aftrekiel van ftaal, een uitmuntend versterkend (r) middel.

AGARICUS: *Agaricus sive fungus loricus* C. B. *Lorkenzwam*; een zwam, die op oude Lorkboomen groeit. [L. E.]

Deeze zwam is eene onregelmaatige sponsagtige Zelfftandigheid, zeer ligt, en van eene gelykformige sneeuw-witte kleur, (uitgezonderd de baft, welke doorgaands 'er afgenomen is, eer dat de Lorkenzwam in de winkels gebragt is.) Het laat zich gemakkelyk snyden met een mes, zonder eenige hardheid of zandigheid te ontdekken, en wordt gereedelyk tuffchen de vingers gekruimeld en tot poeder gevreeven. Het heeft geen merkelyken reuk; en de fmaak is in 't eerst zoetagtig, maar een poos gekaauwd zynde, wordt het fcherp, bitter en walgagtig.

Lorkenzwam was eertyds in groote achttinge, als een zuiverend (s) middel; maar de tegenwoordige praktyk heeft derzelver gebruik gantschelyk verworpen. Het werkt by uitflek traag, in zoo verre, dat sommigen ontkend hebben, dat het in 't geheel eenige buikzuiverende kragt (t) heeft. In zelfftandigheid ingegeeven zynde, veroorzaakt het byna altoos walging, niet zelden braaking, en fomtyds sterke pynen der Ingewanden; deeze uitwerkingen worden toegefchreeven aan dezelfs ligte meelagtige ftoffe, welke aan de zyden der darmen blyft hangen, en eene geduurige prikkeling veroorzaakt.

De befte bereiding van de Lorken zwam fchynt een Uittrekfel (u) te zyn, gemaakt met water, waarin vaf (v) loozout ontbonden is; of met Azyn of Wyn: het eerfte is van *Bolduc*, en het ander van *Neumann*, gezegd, een kragtig en veilig buikzuiverend middel uit te leveren. Desnietteenftaande is dit een Geneesmiddel, dat wy zeer wel kunnen miffen; hierom heeft het COLLEGIE het

zelve ook verworpen uit alle de faamenmengfels, waarin het voor deezen plaats hadt; uitgenomen de *Mithridaat* en de *Theriaak*. [L.]

AGARICUS *pedis equini facie* Tourn. Wyfjes Lorkenzwam; of zwam van den Eikenboom, zoo genaamd, om dat ze zeer ligt vuur vat, als verrot hout en tonder.

Deeze zwam vindt men veel op verfcheide ne foorten van boomen, in Engeland; en wordt gezegd fomtyds in de winkels gebragt te zyn, met de waare zwam van den Lorkenboom vermengd: doch zy is gemakkelyk van deeze te onderfcheiden, door haare grooter zwaarte, donkere kleur, en flymagtigen fmaak; die vry is van alle bitterheid. Het mergagtig gedeelte deezer zwamme, zagt geklopt, en uitwendig toegepaf, is onlangs zeer vermaard geworden, als een bloed-ftempend (x) middel; en men heeft gezegd, dat het niet alleen de bloedingen der Aderen, maar zelfs ook der Slagaderen konde ftuiten, zonder gebruik van windfels. Nogthans fchynt het geene weezendlyke faamentrekkende, of bloedftempende kragt te hebben, en niet anders te werken, dan op de wyze van droog plukfel, fpons, of andere zachte en fponsagtige oplegfels.

AGERATI folia & flores: *Agerati foliis serratis* C. B. *Ptarmica lutea suaveolentis* Tourn. Léverbalfem, Tuinkoftus; de bladers en bloemen 'er van.

Dit is een flappe plant, geheel en al overdekt met kleine getande bladertjes. Het is een inboorling van Italien en andere warme landen; by ons wordt het in de tuinen gekweekt, en bloeit in July en Augustus.

De Léverbalfem heeft een ligten aangenaamen reuk; en een ruwen eenigzins heeten en bitteragtigen fmaak. Deeze hoedanigheden toonen, dat het als een zagt versterkend middel kan gebruikt worden; maar is al lang vreemd in de praktyk geweest, en nu zoo wel by het COLLEGIE van *Londen*, als by dat van *Edinburg* verworpen.

AG.

(q) Cordiale. (r) Corroborans. (s) Catharticum. (t) Vis purgans. (u) Extractum. (v) Sal fixum alcalinum. (x) Strypticum.

AGNI CASTI semen: *Agni folio non serrato* J. B. De Kuisch-boom; zyne zaaden.

Dit is een kleine boom, of liever een heester, die van zelve groeit in Italië enz. en by ons in de tuinen gekweekt wordt. Zyne vrugt, welke byna de gedaante heeft van een peper korl, bevat vier langwerpige zaaden, welken gezegd worden van eenen speceryagtigen reuk, en eenen scherpen bitteragtigen smaak te zyn; maar die by onderzoek bevonden worden byna zonder reuk, en smaakeloos te zyn.

Deeze Zaaden zyn vermaard geweest, als middelen tegen de liefde (y); maar de ervaringheid bevestigt niet, dat ze zulke kragten bezitten.

AGRIMONIAE folia: *Eupatorii veterum seu agrimonie* C. B. Agrimonie of Boelkenskruid; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een gemeene plant, die in de heggen en op de kanten der velden groeit. De bladeren 'er van hebben eenen kruidagtigen, eenigzins scherpen, ruuwen smaak, gepaard met eenen speceryagtigen geur.

Men zegt, dat de Agrimonie openende, (z) afvaagende (a) is, en de spanning der Ingewanden (b) versterkt: hierom wordt ze aangepreezen in scheurbuikagtige kwaalen; in zwakheid en slapheid der Darmen (c) enz. In wey getrokken, levert het eenen nuttigen koel drank voor de lente uit, die niet onaangenaam is voor het gehemelte en de maag.

ALCANNA, Zie ANCHUSA.

ALCEAE folia: *Alceae vulgaris majoris* C. B. *Malva verbenaca* Ger. Verbeen-Kaasjeskruid; de bladeren 'er van. Dit is ligtelyk te onderscheiden van het gemeene en witte Kaasjeskruid, door deszelfs bladeren, welke getand, of aan de randen ingefneeden zyn. Het groeit in de heggen, en bloeit het grootste deel van den zomer door. *Alcea* komt in hoedanigheeden overeen met de *ALTHEA* en de *MALVA VULGARIS*; doch

schynt minder slymagtig te weezen, dan een van die beiden.

ALCHIMILLAE folia: *Alchimille vulgaris* C. B. Onze lieve Vrouwe Mantel, of Leeuwenklaauw, de bladeren 'er van [E.]

Dit groeit in 't wilde in verscheidene gedeelten van Engeland, doch men vindt het zelden omtrent Londen: de bladeren schynen als geplooid en toegevouwen, en dus aanleiding gegeven te hebben tot den Engelschen, (en ook den Nederduitschen) naam der plante. De bladeren der Alchimilla ontdekken in den smaak eene maatige saamentrekking, (d) en waaren voor deezen veel geacht in zwakheden der vrouwen en in buikvloeijingen. Thans worden ze zelden gebruikt; schoon de bladeren zoo wel als de wortels buiten twyfel van dienst kunnen zyn in gevallen, waar in zagte saamentrekkende middelen vereischt worden.

ALCIS UNGULA: Elands-Klaauw. De Eland is een groot dier, van 't geslachte der Harten, welk in *Muscovie* en andere koude landen gevonden wordt. De klaauw van een der agterpooten is vermaard geweest tegen sluipen (*Epilepsies*), en zulks uit eene belachelijke meening, dat het Dier zelf aan deeze ziekte onderworpen is, en dezelve verdryft of voorkomt, door zyn oor met zynen klaauw te krabben.

ALKEKINGI seu Halicacabi fructus: *Solanum vesicarii* C. B. Krieken van over zee de vrugt 'er van. [E.]

Dit is een laage, getakte, heester, dragende bladeren, als die van nachtschaduwe; met witte bloemen, die enkeld en in de leden staan. De bloemknop verandert in een vliesagtig kleedfel, 't welk ten laatste barst en eene vrugt ontdekt van eene schoone roode kleur, van gedaante byna, als een gemeene kars. De vrugt wordt in October ryp, en duurt menigmaal tot in 't midden van December. Deeze plant groeit in 't wilde in sommige deelen van Frankryk, Duitschland, enz. de schoonheid en

(y) *Antaphrodisiaca.* (z) *Aperiens.* (a) *Detergens.* (b) *Viscera.* (c) *Intestina.* (d) *Adstringentia.*

en de laetheit der vrugt, heeft derzelve eene plaats verworven in onze Tuinen.

De Krieken van over zee worden van veele Schryvers gezegd zeer bitter te zyn: doch, gelyk *Haller* zeer wel aanmerkt, de kars, of kriek zelve is niet bitter, als zy zorgvuldig van haar bekleedfel, of het huisje, (dat zeer bitter en prikkelend is) ontdaan is, maar heeft alleen eenen zuuragtigen smaak. Zy worden hooglyk gepreezen, als afvaagende (e) openende (f) pisdryvende (g) en om het gra- veel uit te dryven: vier, vyf of meer karfen worden tot eene gifte voorgelchreven; of een ounce van het uitgeperste sap. De Heer *Ray* verhaalt ons dat een Jichtig perfoon geneezen en bevryd geworden is van het wederkeeren van zyn ongemak, door agt van deeze karfen te gebruiken by iedere verandering van de Maan; deezen veroorzaakten eene overvloedige ontlating van uitneemend stinkende pis.

ALLIARIE folia: Hesperidis allium redolentis Tourn. Look zonder look; de bladeren 'er van.

Deeze plant is gemeen in heggen, en op schaduagtige woefte plaatfen; bloeiende in May en Juny. De bladeren hebben eenen bitteragtigen fcherpen smaak, en, tuffchen de vingens gevreeven zynde, eenen fterken reuk, zeer naby komende aan dien van knoflook. Zy worden inwendig aangepreezen, als zweetverwekkende (b) en openende, (i) eenigzins van aart, als de knoflook, doch wat zagter; en uitwendig als verrotting tegenftaande (k) middelen, in verftervende en kankeragtige zweeren (l). *Hildanus* plagt dit kruid tot dat laafte einde in de lente te vergaaderen, en het zelve op eene fchaduwagtige plaats, voor eenen dag, aan de werkinge van eene drooge lucht bloot te leggen: dan geperft zynde levert het een sap uit, dat den reuk en fmaak van de *Alliaria* bezit: en dit, zegt hy, met een weinig olie op de oppervlakte, bewaart het volmaakt verfcheidene jaaren lang; daar

het kruid, in zyne zelfftandigheid, zyne kragt, in 't bewaaren, wel haaft verliest.

ALLIUM: radix Allii sativi C. B. Look; de wortels 'er van. [L. E.]

Deeze Wortels zyn van het bolagtig foort, van eene onregelmaatige rondagtige gedaante, met verfcheidene vezelen onder aan den grond: elke wortel is faamengefteld uit eene menigte van kleiner bolletjes, nagels of klauwtjes der look genaamd, in een algemeen vliesagtig bekleedfel ingeflooten, en ligtelyk van elkanderen te fcheiden. Alle de deelen deezer plante, maar voornaamelyk de wortels, hebben eenen fterk bezwaarenden reuk, en eenen fcherpen, byna brandenden smaak. De wortel, op de huid gelegd, ontfeekt, en doet het deel dikwyls zweeren. Derzelve reuk is zeer doordringend en verre verfpreadende; als de wortel in 't eeten gedaan wordt, kan men den reuk heel fchielyk in den waaffem ontdekken; en als men ze gegeten heeft, wordt de reuk aan de pis medegedeeld, of ook aan de ftoffe van eene fontenelle, en dringt door de zweetgaten van de huid.

Deeze prikkelende wortel verwarmt en prikelt de vaste deelen, en verdunt de taaije fappen. Hierom wordt hy, in koude bleeke en flymerige gefteften, bevonden een kragtig borftontlaftend (m), pisdryvend (n), en de maandftonden bevorderend (o) middel te zyn. In vogtryke amborftigheden, (o*) en kataragtige ongemakken van de borft, in fommige fcheurbuiken, winderige Kolieken, moer- en andere kwaalen, die uit flapheid der vaste deelen voortkomen, en in koude traage ongeftefeldheden der vloeiftoffen, heeft het doorgaands goede uitwerkingen: ook is het in fommige gevallen van de waterzugt dienftig bevonden. *Sydenham* verhaalt, dat hy de Waterzugt door het gebruik van look alleen heeft zien geneezen; en hy pryft ze voornaamelyk aan als een verwarmend verfterkend geneesmiddel, in 't begin van de ziekte.

Het overvloedig gebruik van look is inftaat om

(e) Detergentes. (f) Aperientes. (g) Diuretici. (h) Sudorificans. (i) Doshfruens. (k) Antifeptica.
(l) Gangrenofa & cancerofa Ulcera. (m) Expectorans. (n) Diureticum. (o) Emmenagogicum. (o*) Asthmata humoralia.

om hoofdpijnen, winden, dorst, koortsagtige, hitte, ontstekende ongemakken, en fomtyds ontlasting van bloed uit de speenaderen, te veroorzaaken. In heete galagtige gesteldheden, waar reeds een trap van prikkeling is; waar de sappen te dun en scherp of in de ingewanden ongezonder zyn; daar is het klaar, dat dit prikkelend geneesmiddel nadeelig is, en nooit nalaat de ongemakken te verergeren.

De gemakkelijkste gedaante, om de look, een geneesmiddel, dat den meesten menschen niet weinig tegenstaat, in te neemen, is die van een brok of pil. Trekfels op geest, wyn, azyn, en water, schoon ze alle derzelver kragten bevatten, zyn nogthans zoo scherp, dat ze onbekwaam zyn voor 't algemeen gebruik. Een syroop en honich-drankje (p) van de look worden in de winkels gehouden.

Look met oliën enz. tot eene zalf gemaakt, en uitwendig opgelegd, wordt gezegd koude gezwellen te ontbinden en te verdryven, en is by sommigen in de ongemakken van de huid in groote achtinge geweest. Het is fomtyds ook gebruikt geweest, als een afleidend middel: Sydenham verzekert ons, dat 'er onder alle de Zelfstandigheden, welken eene afleiding of aftrekking (der vogten) van het hoofd uitwerken, geene kragtiger werkt, dan de Look, tegen de voetsoelen gelegd: hier uit hadt hy aanleiding gekregen, om ze in saamenloopende kinderpokjes te gebruiken; omtrent den agtsten dag, nadat het aangezicht hadt beginnen te zwellen, hadt men den wortel van look, in stukken gesneden, en in een linnen lap gebonden, tegen de voetsoelen gelegd, en eens daags vernieuwd, tot dat alle gevaar over was.

ALNI VULGARIS folia, & Cortex:
Alni rotundifoliae glutinosae viridis C. D. De bladeren en bast van den Elzeboom. Dezen hebben een bitteren saamentrekkenden onangenaamen smaak.

De bast is door sommigen aangepreezen in afgaande koortsen (q); en een afkookfel van

denzelven tot een gorgeldrank, (r) voor ontstekingen van de amandelen (s).

ALNI NIGRÆ seu frangulae cortex:
Alni nigrae bacciferae J. B. De zwarte, of beziëndragende Elzeboom; zyne bast [E.]

Deze boom is zeer gemeen in vogtige Bosschen op verscheidene plaatsen van Engeland. De binnenste bast van den stam of wortel van den boom, by een drachma in gegeven, purgeert sterk, veroorzaakt snydingen, walgingen, en braaking. Dit kan echter voorkomen worden, door het bydoen van speceryen; maar dewyl wy overvloed van veiliger en nuttiger buikzuiverende middelen hebben; zoo hebben de Beoëffenaars der Geneeskunst dit met recht verworpen.

ALOE. Aloë is het verdikte sap van zekere planten van den zelfden naam. De Ouden onderscheidden tweedery soorte van Aloë; de eene was zuiver en van eene geele kleur, naar het roode hellende, en gelykende naar lever, daarom ook leverkleurig genoemd; de andere was vol onreinigheden, en daarom ondersteld, alleen het schuim te zyn der beeter soorte.

Thans ontmoet men verscheidene soorten in de winkels; welken onderscheiden worden, of naar de plaatsen, of naar de soorte der planten, of naar de verscheidenheid der sappen zelve. Deze allen kunnen in drie rangen verdeeld worden:

(1) **ALOE SOCOTORINA [L. E.]**
Socotorynische Aloë, uit het Eiland Socotora, in de Indische Zee, in huden gewonden, overgebracht; zy wordt verkregen, uit de *Aloë Succotrina angustifolia spinosa, flore purpureo* Breyn. & Commelin. —

Deze soorte is de zuiverste van den boom; zy heeft eene glanzige oppervlakte, is helder, en eeniger maate doorschynende; in den klomp, van eene geelagtig roode kleur, met een purperen weerschyne; en als ze tot poeder gemaakt wordt, van eene glinsterende goudkleur. Zy is vryfbaar in den winter, wat buig-

(p) Oxymel. (q) Febris intermittens. (r) Gargarisma. (s) Tonsilla.

buigzaam in den zoomer, en wordt zagt tusfchen de vingers. Haare fmaak is bitter, verzeeld met eenen fpeceryagtigen geur, maar die niet genoegzaam is, om de onaangenaamheid te beletten: de reuk is niet onaangenaam, en gelykt wat naar dien van myrrhe.

(2) ALOE HEPATICA [E.] Leverkleurige *Aloë*, of gemeene *Aloë*; het fap van de *Aloë C. B. Aloë vera vulgaris Munting.* — De Leverkleurige *Aloë* is zoo helder niet, noch ook zoo glanfig als de voorgaande foorte: zy is ook van eene donkerer kleur, vaster weeffel, en in 't algemeen drooger. Derzelver reuk is veel fterker en onaangenaamer: de fmaak zeer bitter en walgagtig, met weinig' of geen fpeceryagtigen geur van de *Socotorynfche*. — De befte leverkleurige *Aloë* komt van de Barbados Eilanden, in groote Kalabas fchillen; een minder foort van dezelve (welke doorgaands zagt en kleeverig is) wordt in vaten overgebracht.

(3) ALOE CABALLINA. Stinkende, hengften, of paerden *Aloë*: het voortbrengfel van de *Aloë Guineënfis caballina, vulgari fimilis, fed tota maculata Commelin.* — Deze foorte is gemakkelyk te onderfcheiden van de beide voorgaanden, door haaren fterken vunzigen reuk; alhoewel ze, in andere opzigten, vry veel met de leverkleurige overeenkomt, en niet zelden voor dezelve verkogt wordt. Somtyds wordt de hengften *Aloë* zoo zuiver en glanfig bereid, dat ze op het oog niet kan onderfcheiden worden, zelfs niet van de *Socotorynfche*; maar heure bezwaarende reuk, waar van ze niet kan ontdaan worden, beklapt haar wel ras.

Alle foorten van *Aloë* kunnen ontbonden worden in zuiveren geest, proefgeest; en in proefgeest, die met half zyn gewigt water verdund is; de onreinigheden alleen over latende. Zy worden ook, door middel van hitte, in water alleen ontbonden; maar als het vogt koud wordt, zinkt het harsagtig gedeelte naa den grond, terwyl het gomagtig deel met het water vereenigd blyft. De leverkleurige

Aloë wordt bevonden meer hars en minder gom in zich te hebben, als de *Socotorynfche*, en deeze minder, als de *hengften Aloë*. De Harfen van alle de foorten, met geest van wyn gezuiverd, hebben weinig reuk: die van de *Socotorynfche* verkregen wordt heeft nauwlyks eenigen merkbaaren fmaak; die van de *Leverkleurige* een weinig bitteragtigen fmaak, en de hars van de *hengften Aloë* heeft een weinig meer van den geur van *Aloë*. De Uittrekfels (r) der gommen van alle de foorten zyn zoo onaangenaam niet, als de ruwe *Aloë* zelve: het Uittrekfel van de *Socotorynfche Aloë* heeft zeer weinig reuk, en is niet onbehaaglyk van fmaak; dat van de *leverkleurige* heeft wat fterker' reuk, maar is eër aangenaamer van fmaak, als het Uittrekfel van de *Socotorynfche*: de Gom der *hengften Aloë* behoudt een groot gedeelte van den byzonderen vunzigen reuk van deeze foorte van *Aloë*; maar derzelver fmaak is niet onbehaaglyker, als die van het Uittrekfel, welk van de twee andere foorten gemaakt wordt.

Aloë is een prikkelend zuiverend middel (u): Als het in zulk eene ruime gifte ingenomen wordt, dat het daadelyk purgeere, verwekt het dikwyls eene prikkeling omtrent den Aars, en fomtyds ontlaffing van bloed. Kleine giften van het zelve, en dikwyls herhaald, zuiveren niet alleen de eerfte wegen (v), maar ontbinden en verdunnen ook de lymrige fappen, in de afgelegener deelen, verwarmen het gantfche geftel, en bevorderen de pis en bloedvloeden (x). Dit geneesmiddel is inzonderheid dienftig voor Menfchen van eene flymerige gefteeldheid (y) en van een zittend leven, en by welken de maag gedrukt en zwak is. In drooge galagtige geftellen, is de *Aloë* fchadelyk; dewylze daar het bloed onmaatig verhit, en de ingewanden ontfteekt.

Dit fap wordt insgelyks, wegens zyne bitterheid, gehouden, de wurmen te doden, het zy inwendig genomen, het zy uitwendig op den (z) Navelftreek, door een pleifter, toegepaff. Ook is het vermaard als een middel, om uitwendige bloedingen te fluiten, en wonden en zweeren te zuiveren en te geneezen.

De

(r) *Extractus.* (u) *Catharticum.* (v) *Primæ viæ.* (x) *Fluxus hæmorrhoidales.* (y) *Temperamentum pblegmaticum.* (z) *Regio umbilicalis.*

De Ouden gaven de *Aloë* in veel grooter giften in, als men thans gewoonlyk doet. *Dioscorides* ordonneerde een half *drachma*, of een *drachma*, om zagtelyk den buik te zuiveren; en drie *drachma's*, als men de volkomen uitwerking van een buikzuiverend middel begeerde.

Edoch de tegenwoordige Praktyk gaat zelden een *Scrupel* te boven, en bepaalt de grootste giften tot twee *Scrupels*. Voor het gemeen gebruik van dit geneesmiddel zyn tien of twaalf *greinen* genoeg; want in deeze of nog minder hoeveelheid ingenomen zynde, werkt het als een zagt prikkelend zagt purgeerend (a) middel, dat bekwaam is, als men 'er behoortlyk mede aanhoudt, om zelfs zeer hardnekkige verstoppingen te verdryven.

Sommigen zyn van gedachte, dat de purgeerende kracht der *Aloë* gantschelyk in heure Hars bestaat; maar de ervarenheid heeft getoond, dat de zuivere Hars weinig of geene buikzuiverende kracht heeft; en dat het gomagtig gedeelte, van het harsagtige afgescheiden zynde, veel krachtiger werkt, als de ruuwe *Aloë*. Als men de *Aloë*, inderdaad, eene lange kooking in de bereidinge van het gomagtig Uittreksel doet ondergaan; zoo zal haare purgeerende kracht heel zeer verminderd zyn, niet door de afscheidinge van de hars, maar door eene verandering, welke de hitte in 't sap zelfs maakt. Want de sterkste purgeermiddelen, uit het ryk der planten, worden zagt door zulk eene behandeling, zonder eenige merkelyke afscheidinge hunner deelen.

De *Socotorynsche Aloë*, gelyk reeds is aangemerkt, behelst meer gomagtige stoffe, als de *leverkleurige*; en daar van daan wordt ze ook bevonden, sterker en met meer prikkeling te purgeeren. Derhalven is de eerstgenoemde soorte beeter geschikt in zulke gevallen, waar eene prikkeling vereischt wordt; als b. v. tot bevordering en verwekking der maandelyksche vloed; terwyl de laatste beeter gehouden wordt voor een gemeen purgeermiddel.

Men ontfelt dat de wondheelende en balsmagtige krachten van dit sap voornaamelyk in de Hars bestaan; en hier van daan is 't, dat

de *leverkleurige*, welke meest harsagtig is, de bekwaamste is tot uitwendige gebruiken.

Het COLLEGIE van *Edinburgh* schryft de *leverkleurige Aloë* voor in de *Balsamum traumaticum*, en de *Tinctura myrrhæ Aloës*, tot uitwendig gebruik bestemd; en de *Socotorynsche* in die bereidingen of saamenmengfels, welken inwendig moeten ingenomen worden, als de *Tinctura sacra*, *Elixer sacrum*, *Pulvis hiera picra*, *Pilula aloëticæ*, *Pilule Ruffi*, *Pilule stomachicæ*, *Pilule coccicæ* &c.

Het COLLEGIE van *Londen* gebruikt alleen de *Socotorynsche*. In de *Vinum aloëticum*, *Tinctura sacra*, *Elixer aloës*, *Balsamum traumaticum*, *Pilula aromaticæ*; en in de andere pillen, in welken de *Aloë* een inmengsel is, wordt de *Socotorynsche*, in zelfstandigheid voorgeschreven. In het poeder van *hiera picra*, wordt alleen het gomagtig deel der *Socotorynsche Aloë* gebruikt; de afscheiding van 't zelve van de harsagtige stoffe wordt in eene onderscheidene bewerkinge opgegeeven.

ALSINES folia: *Alfines vulgaris*, sive *morfus gallinæ* J. B. Muur; de bladeren 'er van [E.]

Deeze plant werdt by de Ouden uitwendig gebruikt tegen roosagtige en andere ontfteekende ongemakken. In latere tyden heeft men ze inwendig ingegeeven in Bloedspuwingen (b), als een herstellend middel (c) in *Atrophia* (d) en *Teeringen*; gelyk ook als een middel tegen de vallende ziekte en stuipen (e). Sommigen pryzen het uitgerpste sap tot dat einde aan, om het zelve tot de hoeveelheid van een *once* in te neemen; anderen de gedroogde bladeren, tot de gifte van een *drachma*; en anderen een water, dat van dezelve gedistilleerd is. Doch als men eenige wezendlyke uitwerking van de *Alfines* zal verwagten, dan moet zy rykelyk, als voedsel gebruikt, worden; en even dan zal de uitwerking 'er van mogelyk die van meer beproefde keukenkruiden niet overtreffen.

AL-

(a) *Eccoproticum*. (b) *Hæmoptoeis*. (c) *Restaurans*. (d) Gebrek van voedinge. (e) *Antepilepticum*.

ALTHÆÆ folia, radix: Alibæ Dioscoridis & Plinii C. B. Heemst, en witte Maluwe; de bladeren en wortel [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, op moerassige en andere vogtige plaatsen, in verscheidene deelen van Engeland; schoon ze ook veel tot Medicyn in de tuinen gekweekt wordt. Alle derzelve deelen hebben eenen slymagtigen smaak, en zyn vol van eene zagte slymagtige zelfstandigheid, welke ligtelyk door water daaruit getrokken wordt: De slym uit de wortels schynt de sterkste te weezen, en hierom wordt dit gedeelte doorgaands meer gebruikt als de anderen.

Deeze plant heeft de algemeene kragten van een verzagtend geneesmiddel; en wordt dienstig bevonden in eene al te dunne scherpe gesteldheid der sappen; en als de natuurlyke slym der Darmen afgebeeten is. Voornaamelyk wordt ze aangepreezen in sterke afvlooiingen, of zinkingen (*f*) op de Longen, in heescheid, en Roodeloopen (*g*); gelyk ook in Nier- en Graveel-pynen (*b*); niet dat dit geneesmiddel, gelyk sommigen onderfelden, eene byzondere kragt zoude hebben, om den slym te ontbinden of uit te dryven; maar om dat het, de vaten bevogtigende en slapper maakende, eenen ruimeren en gemakkelykeren uitgang verleent. *Alibæ* wortel wordt somtyds uitwendig gebruikt, om harde gezwollen zagt en ryp te maaken: gekaauwd zynde, wordt hy ook gezegd het moeiljk tanden krygen der kinderen te verligten.

Deeze wortel geeft den naam aan eene Winkel-Syrop [L. E.] en Zalve [L.], en is insgelyk een inmengsel in de saamengestelde Poeder van *tragacanth-Gom* [L. E.] en de *Olie* en *Pleister* van slymen saamen gesteld [L.]; schoon het niet waarschyndelyk is, dat hy eenige byzondere kragten aan de twee laatste mededeelt; dewyl zyne slymagtige stoffe in oliën niet kan ontbonden worden.

ALUMEN. [L. E.] Aluin.

Aluin is een zout, dat door kunst wordt voortgebracht uit zekere metaalen, door dezel-

ven tot kalk te branden, (*i*) en ze dan aan de lucht bloot te stellen; waarna de *Aluin* 'er uitgetrokken wordt door middel van water. De grootste menigte wordt in Engeland, Duitschland en Italien bereid.

Dit zout is van eene witte, of bleek roode kleur, van eenen wrangen saamentrekkenden smaak, verzeld van eene walgagtige zoetheid. Het wordt, in omtrent twaalfmaal zyn gewigt van water, ontbonden; en stolt wederom te saamen, na eene behoorlyke uitdamping van de ontbindinge, tot halfdoorfchynde Crystallen van eene agthoekige gedaante. Aan 't vuur bloot gesteld smelt het ligtelyk, borrelt met blaazen of bellen op, werpt eene groote menigte slym op, en keert dan weder tot eenen sponsagtigen witten klomp, ongemeen veel scherper, als de *Aluin* in 't eerste was: dit, met een sterker vuur aangezet, geeft een weinig van eenen zuuren geest (*k*) op, gelykende naar dien, welken men, door dezelfde bewerkingen, van *vitriool* verkrygt; het deel, dat overblyft, als de hitte sterk genoeg geweest is en lang genoeg aangehouden heeft, is eene smaaklooze witte aarde, die ligtelyk ontbonden wordt in allerlye soorte van zuur.

Ontbindingen van *Aluin* doen melk stremmen, veranderen de blaauwe kleur der sappen van plantgewassen in eene roode of purpere, en maaken een aftrekfel van galnooten troebel en witagtig. Als men vaste loogzouten by deze ontbinding doet, wordt de aarde van den *Aluin* neêrgeploft; terwyl zyn zuur zich met het loogzout (*l*) vereenigt tot een onzydig-zoutagtig saamenstremfel, (*m*) dat naar gevitrioleerden wynsteen (*n*) gelykt.

Aluin is een kragtig saamentrekkend (*o*) middel: het wordt byzonder dienstig gehouden om bloedingen (*p*) en onmaatige afscheidingen van 't bloed te stuiten; maar is zoo goed niet in darmvloeden. In geweldige bloedstoringen kan men het ingeeven by giften van vyftien of twintig greinen, en dat by herhaaling, ieder' uur of half uur, tot dat de bloeding bedaart: in andere gevallen zyn kleinere

(*f*) Defluxiones. (*g*) Dysenteria. (*b*) Dolores Nephritici & calculosi. (*i*) Calcinare. (*k*) Spiritus acidus. (*l*) Sal alcalinum. (*m*) Concretum neutrale salinum. (*n*) Tartarus vitriolatus. (*o*) Adstringens. (*p*) Hamorrhagines.

nere ſten beeter aan te raaden; dewyl grootere inſtaat zyn, om de maag te doen walgen, en geweldige verſtoppingen in de ingewanden te veroorzaaken. Ook wordt het uitwendig gebruikt, in ſaamentrekkende en terugdruyvende Waſſchingen (q) en Oogwaters. (r)

De Winkel bereidingen, die 'er van gemaakt worden tot inwendig gebruik, zyn; het *aluin Wey*, (s) [L.] en het *bloedſtempend poeder* (t) [E.]: tot uitwendige middelen, het *aluin water* (u), *aluin ſtremsel* (v) en *gebrande Aluin* (x) [L.]; welk laaſte niets anders is, dan de *Aluin*, die door 't vuur gedroogd is, of ontdaan van zyne wateragtige vogtigheid, welke hy, gelyk alle andere zouten, in zyne Cryſtallyne gedaante, altyd in zich bevat. Door dit verlies van zyn water wordt hy ſcherper, zoo dat hy als een zagt roof- of korſtmaakend middel (y) werke. Hy wordt ook gebezigd als een innengſel in den *geneezenden ſteen* (z) en het *Vitriool water* (a) [L.]

AMARACUS, Zie MAJORANA.

AMBRAGRISEA. [E.]

Ambergrys is een Joodenlymagtige Zelfſtandigheid (b) van eene gryze, of aſchgrauwe kleur, doormengd met geelagtige en zwartagtige ſprenkels of aderen: het wordt doorgaands in kleine, ondoorſcheinende ruwe klompen gevonden; het is zeer ligt, van een los weeffel, en in eene zekere maate vrybaar, als walch; zy breeken ruw en ongelyk af, en bevatten niet zelden ſtukken van ſchulpen, viſchgraaten en andere diergelyke ſtoffen in zich. Dit ſaamenſtremsel wordt op de oppervlakt der Zee dryvende, of aan de ſtranden opgeworpen, gevonden: de grootſte menigten 'er van ontmoet men in de Indiſche Zee; ook heeft men nu en dan ſtukken in onze eigen en andere Noordzeeën ontdekt.

Zuiver *Ambergrys*, tuſſchen de vingers zagt gemaakt, ſmelt, in eenen kleinen graad van hitte, tot de gedaante van olie; en, in eene

ſterker' hitte, wordt ze ten eenemaal vlug (c) bevonden. Een weinig gewarmd zynde, geeft ze eenen byzonderen welriekenden reuk uit; en, op het vuur gezet, ſmelt ze, als brandende Barnſteen. Zy wordt, hoewel bezwaarlyk, in geeft van wyn, en wezendlyke Oliën ontbonden; maar niet in uitgeperſte oliën, of in water.

Ambergrys is, in 't algemeen, het aangeaamſte der reukwerken; en zelden van die ongemakken verzeld, welken andere zelfſtandigheden van deezen rang menigmaal veroorzaaken. Men heeft ze aangezien als een, in hoo-gen graad, hartverſterkend middel (d); en geacht van grooten dienſt te zyn in alle ongemakken van het hoofd, en in zenuw ziekten: Eene ontbinding van *Ambergrys* in eenen geeft, van roozen gediffilleerd, ſtaat by *Hoffman* aangepreezen, als een van de kragtigte verſterkende middelen (e) voor het Zenuwgeſtel (f). De Ooſterlingen hebben een hoog gevoelen van de liefde-verwekkende kragten (g) van dit ſtremsel; en onderſtellen insgelyks, dat het veelvuldig gebruik 'er van een lang leeven bevordert.

AMMEOS VERI ſemen: *Ammeos odore origani*, J. B. De zaaden van het oprechte Biſchops-kruid, of Konings-commyn, uit Egypten. [E.]

Deezen zyn ſmal geſtrepte zaaden, van een roodagtig bruine kleur, eenen heeten prikkelenden ſmaak, en eenen aangenaamen reuk; naby komende aan dien van *Oregan* (b). Zy worden aangepreezen als maag- windbreeken- de- en pisdryvende (i) middelen; doch zyn al lange vreemd geweest in de winkels: Derzelve plaats is, in 't algemeen, ingenomen door de zaaden van eene plante, die gemeen is in ons eigen Vaderland; ſchoon geen inboorling 'er van; te weeten

AMMEOS VULGARIS ſemen: *Ammeos vulgaris majoris, latioribus foliis, semine minus*

(q) Adstringentes & repellentes lotiones. (r) Collyria. (s) Serum aluminosum. (t) Pulvis stypticus. (u) Aqua aluminosa. (v) Coagulum aluminosum. (x) Alumenustum. (y) Escharoticum. (z) Lapis medicamentosus. (a) Aqua vitriolica. (b) Substantia bituminosa. (c) Volatilis. (d) Cordiale. (e) Corroborantia. (f) Symplicia nervorum. (g) Virtutes aphrodisiacæ. (h) Origanum. (i) Stomachica, Carminativa & diuretica.

minus odorato, J. B. Gemeen Bisschops-kruids Zaaden [L.]

De Zaaden van het gemeene *Bisschops-kruid* zyn wat grooter, en bleeker van kleur, als de voorgaanden: derzelve reuk en smaak is zwakker, en zonder eenigen geur van het oprechte *Bisschops-kruid*. Zy worden in den rang der vier minste heete zaaden geplaatst; doch zelden anders gebruikt, dan tot een inmengsel in de *Theriaca*. Het COLLEGIE van *Edinburgh* heeft dezelve verworpen, en alleen de voorgaande soorte behouden.

AMMONIACUM GUMMI [L. E.] *Ammoniac-Gom* is een saamgestremd gomagtig sap, uit Oostindien overgebracht, doorgaands in groote klompen, saamgesteld uit kleine brokjes, of traanen, van eene melkwitte kleur; doch die haast verandert, als het aan de lucht wordt bloot gesteld, in eene geelagtige kleur. Wy hebben geen zeker bericht van de plant, welke dit sap uitleevert; de zaaden, die men doorgaands onder de traanen vindt, gelyken naar die van de kroontjesdraagende planten. Voor inwendig gebruik moet men zulke traanen uitzoeken, die groot, droog, zuiver van steentjes, zaaden, of andere onreinigheden zyn: de grover soorte wordt gezuiverd door ontbinding en kleinzinge, en dan zorgvuldig weêr verdikt; en zoo dit niet kunstig behandeld wordt, zal de Gom een groot gedeelte van haare vlugste deelen verliezen. Menigmaalen heeft men, in de winkels, een saamenmengsel van inmengsels, die veel minder' kragt hebben, onder den naam van gekleinsde *ammoniac Gom* verkogt.

Ammoniac Gom heeft een walgagtigen zoeten smaak, gevolgd van eenen bitteren; en eenen byzonderen reuk, eenigzins naar dien van *Galbanum* gelykende, maar aangenaamer; zy wordt zagt in den mond, en van eene witte kleur, als ze gekaauwd wordt. Op gloeiende koolen gelegd, vliegt ze in vlamme en verbrandt: zy is eenigermate oplosbaar in water en in Azyn, met welken zy de gedaante van melk aanneemt; maar het harsagtig ge-

deelte, dat omtrent de helft bedraagt, bezinkt in 't stilstaan.

Ammoniac-Gom is een nuttig openend (k) middel; en 't wordt dikwyls voorgeschreeven om verstoppingen van de Ingewanden des buiks (l) te openen, en in moerkwaalen (m), die uit gebrek van de maandelysche zuivering (n) ontstaan zyn. Ook wordt het geacht, de longvaten (o) af te vaagen, en bevonden van grooten dienst te zyn in sommige soorten van ambortigheden (p), als de longen met een lymagtig slym (q) bezet zyn: in dit geval is eene ontbinding van *Ammoniac Gom*, in azyn van zee-ajuin, een kragtig geneesmiddel; schoon vry wat onaangenaam. In langduurige en hardnekkige koliken, voortkomende uit lymige stoffe, die in de Darmen (r) huisvest, heeft deze Gomhars heilzame uitwerkingen voortgebracht; na dat men te vergeefs purgeer- en de gewoone windbreekende middelen (s) gebruikt hadt. Zy wordt gemakkelyk in de gedaante van pillen ingenomen: omtrent een *Scrupel* kan men elken nacht, of dikwylser ingeeven. Uitwendig maaktze harde gezwollen zagt en ryp: en by sommigen staat eene ontbinding van dezelve, in azyn, aangepreezen, om zelfs knoestagtige gezwollen (t) te ontbinden. In de winkels wordt eene ontbinding van dezelve, in polywater bereid, van haare melkagtige kleur *Ammoniac melk* (u) genoemd: [L.] Ook is zy een inmengsel in het *bonich-syroopje* (v) en de pillen voor de borst, in de ontbindende, en gom-pillen, [E.] en in verscheidene pleisters [L. E.]

AMOMI VERI semen: *Amomi racemosa*. C. B. De Zaaden van het ware *Amomum*, Jerusalems kruid, of lieve Vrouwen Roos, die uit Oost-Indiën overgebracht worden [L.]

Het ware *Amomum* is eene ronde vrugt, die byna de gedaante heeft van eene middelmaatige druif, en onder een vliesagtig bekleedfel eene menigte kleine ruuwe hoekagtige zaaden bevat, welken van buiten van eene donker bruine, en van binnen van eene witagtige kleur zyn.

De

(k) *Obstruens*. (l) *Viscera abdominis*. (m) *Affectiones hystericales*. (n) *Defectus evacuationis menstrualis*. (o) *Vasa pulmonaria*. (p) *Asthmata*. (q) *Pblegma viscidum*. (r) *Intestina*. (s) *Carminativa*. (t) *Tumores scirrhusi*. (u) *Lac ammoniacum*. (v) *Oxymel*.

De Zaaden liggen in drie byzondere holletjes; die in een holletje liggen zyn zeer naauw met elkanderen vereenigd, zoo dat de vrugt, geopend wordende, slechts drie zaaden schynt te bevatten. Tien of twaalf van deeze vrugten groeijen te saamen aan eene tros, en hangen, zonder eenen steel aan een houten tak, die omtrent een duim lang is: elke byzondere vrugt is omringd van zes bladeren, in de gedaante van beekers; en dat gedeelte van den tak, waar aan geene vrugt is, is bekleed met bladeragtige schilfers.

De schillen, bladeren en steelren hebben eenen ligten aangenaamen reuk, en eenen maatiglyk verwarmenden speceryagtigen smaak: de zaaden, van de schillen ontdaan zynde, zyn in beide opzigten veel sterker; derzelver reuk is levendig en doordringend; derzelver smaak prikkelende, en zeer naby koomende aan dien van kamfer. Desniettegenstaande, schoon *Amomum* eene fraaije specery is, wordt het sedert lange, in de winkels niet meer gevonden. Het wordt als een innengsel in de *Theriaca* voorgeschreeven: Doch het *COLLEGIE* van *Edinburgh* heeft dat saamenmengsel afgeschafft; en dewyl het waare *Amomum* thans in dit land niet te krygen is, zoo hebbenze deszelfs naam uitgeschrapt: Het *COLLEGIE* van *Londen* staat toe, dat men de zaaden der volgende plante, die in ons eigen land groeit, in de plaats van die van het Oostindische *Amomum* zal gebruiken.

AMOMI VULGARIS semen: *Sifonis, quod Amomum officinis nostris C. B. Sii aromatici Tourn.* De zaaden van het gemeene Jerusalems-kruid, of basterd Steenbreeken [L. E.]

Deezen verschillen heel zeer, in derzelver gedaante en wyze van groeiinge van de voorgaanden: zy staan in de gedaante van kroonswyze trossen, zonder eenig gemeen bekleedsel, twee aan twee vereenigd: zy zyn klein, gestreept, van eene eyronde gedaante en bruine kleur. Derzelver smaak is heet en speceryagtig, maar verschilt heel zeer van dien van

het waare *Amomum*, en is heel veel zwakker. Water trekt, door opgietinge, maar weinig van derzelver geur uit; maar doet dezelve, door distilleeringe, geheel en al opklommen; verbeterde Geest van wyn, (*) daarentegen trekt alles uit; maar doet slechts zeer weinig opklommen in de distilleeringe: hier van daan is 't, dat de Uittreksels van water (y) geen reuk of smaak van de Zaaden hebben; terwyl die van Geest van wyn derzelver geur in groote volmaaktheid bezitten. Het is opmerkelyk, dat afverffels, door zuiveren geest van dezelveu getrokken, van eene groene kleur zyn. Deeze zaaden zyn angepreezen geweest, als windbreekende, (z) openende, (a) pisdryvende (b) en de maandstonden bevorderende middelen (c); maar tegenwoordig wordt 'er, in de beoeffeninge der Geneeskunst, weinig werk van gemaakt.

AMYGDALÆ AMARÆ & DULCES.
Zoete en bittere Amandelen. [L. E.]

De *Amandel* is eene platagtige pit, van eene witte kleur, met een bruine dunne schil overdekt; van eenen zagten zoeten smaak; of leelyk bitter. De schillen van beide soorten zyn onaangenaam, en bedekt met eene scherpe poederagtige zelfstandigheid. Zy zyn zeer geschikt, om duf te worden in 't bewaaren; en om ten roof te worden van eene soorte van gewurme, dat het binnenste gedeelte 'er uit eet; en den Amandel van buiten in zyn geheel laat. Op deeze omstandigheden behoort men, in 't verkiezen der zelveu tot gebruik, wel acht te geeven.

De *Vrugt*, welke deeze pitten uitleevert, is het voortbrengsel van eenen boom, die zeer naat eenen *Perfikboom* gelykt, en by *C. B. Amygdalus sativa* genoemd wordt.

Op het oog kan men geen onderscheid zien tusschen de boomen die zoeten, en die, welke bitteren voortbrengen, noch tusschen de pitten zelveu: ook zegt men, dat een en dezelfde boom, by eene verschillende kweeking, beiden heeft voortgebragt.

Beide soorten van *Amandelen* leveren, als zy

(*) Spiritus vini rectificatus. (y) Extractus aquae. (z) Carminativa. (a) Aperientia. (b) Diuretica. (c) Emmenagoga.

zy uitgeperst worden, een groote menigte van Olie uit, welke reuk, noch eenigen byzonderen sijnak heeft: deeze olie scheidt zich insgelyks af, als de Amandelen in water gekookt worden, en wordt traspwyze op de oppervlakte verfaamd: maar als men de Amandelen met water stamp, zal de Olie zich met het water vereenigen, door de bemiddeling van de andere stoffe der Amandelen; en dus een vet melkagtig vogt uitmaaken.

De *Zoete Amandelen* worden meer gebruikt tot voedsel, dan tot geneesmiddelen; doch worden geoordeeld weinig voedsel aan te brengen; en als zy in zelfstandigheid gegeven worden, zyn ze niet gemakkelyk te verteeren; ten zy ze ter deege fyn gekaauwd worden. Men onderfelt, datze, wegens hunne zachte vetagtige hoedanigheid, de scherpe vogten, in de eerste wegen (*d*), verstoppen: zes of agt gepelde zoete Amandelen op eenen tyd gegeten, geeft somtyds aanstonds verligting in de zoode, of het zuur in de maag.

De *Bittere Amandelen* zyn vergiftig bevonden voor honden en verscheidene andere Dieren; en een water, uit dezelve gedistilleerd, en tot eenen zekeren graad van sterkte gebragt, heeft dezelve uitwerkingen. Desniettegenstaande schynen ze voor de Menschen niet schadelyk te zyn, om te eeten; en zyn niet zelden voor geneesmiddelen gebruikt: **BOERHAVEN** zelfs pryft ze, in zelfstandigheid, aan als prisdryvende (*e*) middelen, die verwarmen, doch matiglyk; en welken derhalven kunnen beproefd worden in scherpe ziekten.

De Oliën, welken, door uitperlinge, uit beide soorten van Amandelen verkreegen worden, zyn in haare kenbaare eigenschappen dezelfde. De algemeene kragten deezer Oliën zyn, de scherpe vogten te verstoppen, en de vaste deelen te verzagten en te verslappen: hierom wordenze *inwendig* gebruikt, in kittelenden hoest, heete pis, pynen en ontstekingen; en *uitwendig*, in spanningen en styfheid van byzondere deelen.

De melkagtige ontbindingen van Amandelen in wateragtige vogten, gemeenlyk Amandel-

melken (*f*) genoemd, hebben de Olie van 't onderwerp in zich, en zyn derzelver verzagende eigenschap mede deelagtig; maar hebben nog dit voordeel boven de zuivere Olie, dat ze, in scherpe of ontsteekende ongesteldheden, veilig kunnen ingegeven worden, zonder eenig gevaar van die kwaade uitwerkingen, welken de Olie somtyds voortbrengt; om dat de Amandelmelken niet muf of scherp worden door hitte, gelyk alle de Oliën van deeze soorte in eenen korten tyd doen. Verscheidene vetagtige en harsagtige zelfstandigheden, die op zich zelve niet mengbaar zyn met water, kunnen, door het stampen van dezelve met Amandelen, gemakkelyk met het zelve vermengd worden, tot de gedaante van eene Amandelmelk; en zyn dus uitnemend geschikt voor geneeskundige gebruiken. In deeze gedaante kunnen de purgeermiddelen van kamfer en harsfen gemakkelyk ingenomen worden. De eenigste Winkelbereidingen van Amandelen zyn de uitgeperste Olie (*g*) en Amandelmelk (*b*).

ANACARDIA. *Anacardium*, de Casjouboom, of de Malacfe boon

Dit is de vrugt van een boom, die in *Malabar* en andere plaatsen van Oostindien groeit. Zy is van eene glanzige zwarte kleur, van gedaante als een platgemaakt hart, omtrent een duim lang; aan het eene eind in eene stompe punt eindigende, en met het andere aan eenen kronkelenden tak hangende. Zy bevat eene pit van eenen zoetagtigen sijnak binnen twee doppen; en tusschen de doppen is een dik scherp sap.

Over de geneeskragten der *Anacardia* heeft men sterk getwist: Veelen hebben aan dezelve de kragt toegeschreeven van de hersenen en zenuwen te versterken, het gebeugen te verbeteren, het verstand op te scherpen; en hier van daan is 't, dat een Mengsel, van dezelve toegesteld, verwaerdigd is met den tytel van *Mengsel der Wyzen* (*i*): Doch anderen oordeelen dat het beeter den naam van een *Mengsel der Zotten* (*k*) verdient; en brengen voor-

(*d*) *Prinae via.* (*e*) *Diuretica.* (*f*) *Emulsio.* (*g*) *Oleum expressum.* (*b*) *Emulsio.* (*i*) *Confectio sapientum.* (*k*) *Confectio stultorum.*

voorbeelden by van Menschen, die, door een aanhoudend gebruik 'er van, dol geworden zyn. Edoch de pit van *Anacardium* verschilt niet, in hoedanigheid, van die der Amandelen. De kwaade uitwerkingen, die men aan deeze vrugt heeft toegeschreeven, behooren alleen tot het sap, dat tusschen de pitten begrepen is, en welks scherpheid zoo groot is, dat het by de Indiaanen, naar men zegt, voor een brandmiddel (l) gebruikt wordt. Dit sap wordt, uitwendig, aangepreezen, om douw-wurm, sproeten, en andere lelykheden van de huid te verdryven; en het neemt dezelve wech, door het deel slegs te doen verzweeren of te vervellen, zoo dat 'er eene nieuwe huid onder komt.

ANAGALLIDIS folia: *Anagallidis Phœniceo flore* C. B. & *Anagallidis flore cœruleo* C. B. Gemeene mannetjes en wyfjes Pimpernel; de bladeren 'er van.

Pimpernel is een lage plant, in gedaante eenigzins naar muurkruid gelykende; doch ligtelyk van 't zelve te onderscheiden door deszelfs bladeren, die van anderen gevakt en onmiddelyk met den steel vereenigd zyn. De mannetjes en wyfjes Pimpernel verschillen niet anders, dan in de kleur der bloemen: zy worden beiden in 't wilde gevonden; doch de mannetjes of rood bloeiende soorte is de gemeenste.

Beide soorten van *Pimpernel* hebben eenen kruidagtigen, ruuwen smaak, en weinig of geenen reuk. Echter heeft men verscheidene ongemeene krachten aan dezelve toegeschreeven. *Geoffroy* acht ze als goede middelen voor hoofd-kwaalen (m), om zweet te verwekken (n) om wonden te heelen (o), tegen razerny, (p) vallende ziekten en stuipen (q); en om winden te breeken, of lucht te verdryven (r). *Tragus*, *Caspar*, *Hoffmann*, *Michaelis*, en anderen, zyn ook zeer mild in haaren lof: Een van deeze Heeren verklaart, dat hy vele voorbeelden gekend heeft van de zonderlinge kracht van een afkookfel en trekfel van Pim-

pernel (t), in raazende en zwartgallige onzinnigheden (v). Doch laater Beoëffenaars der Geneeskunst zyn zoo gelukkig niet geweest, dat ze diergelyke uitwerkingen 'er van ontmoet hebben. *Pimpernel* wordt ook niet zelden tot voedsel gebruikt; zy maakt geen onaangename Salade; en in sommige deelen van dit koningryk is het een gemeen moeskruid. Een geestagtig trekfel 'er van (x) heeft niets kragtigs in zich: de eenige bereiding, waar van men zich iets nuttigs belooven kan, is een Uittrekfel met water gemaakt; of het uitgeperfte sap, dat gezuiverd en verdikt wordt.

ANAGALLIS AQUATICA, zie **BEKABUNGA**.

ANCHUSÆ radix: *Buglossi radice rubra Tourn.* Roode Osetongen wortel [E.]

Osetong is eene ruig haarige plant, veel gelykende naar de Adder Buglos, of *Schorzone-ra*: het voornaamste verschil van de gemeene Osetongen bestaat in de kleur des wortels; waar van het bastagtig gedeelte donker rood is, en eene fraaije donker roode kleur mededeelt aan Oliën, Wasch, en alle vetagtige zelfstandigheden; maar niet aan wateragtige vogten.

Deeze plant is een inboorling der warmer landen van *Europa*: zy wordt soumyds in onze tuinen gekweekt; doch de grootste menigte wordt in *Duitschland* en *Frankryk* geteeld, en wel byzonderlyk omtrent *Montpelier*; waar van daan de gedroogde wortels tot ons overgebracht worden. De Osetongwortels, die Engeland voortbrengt, zyn veel minder in de kleur, als die, welken van buitenslands overgebracht worden; dewyl de Engelsen slegs bleek rood zyn; maar de anderen van eene donkere purperagtig roode kleur: En dit heeft sommigen in het vermoeden gebragt, dat de vreemde wortels een gedeelte hunner kleur aan de kunst verschuldigd zyn; doch wy denken, zonder genoegzaamen grond.

Bu-

(l) *Causiticum.* (m) *Cephalicalia.* (n) *Sudorifica.* (o) *Vulneraria.* (p) *Antimanicalia.* (q) *Antodileptica.* (r) *Alveterialia.* (t) *Decatio* & *Tinctura Anagallidis.* (v) *Manicalia* & *melancholica deliria.* (x) *Tinctura spirituosaj.*

Buglossen, of Osetongwortel heeft weinig of geenen reuk: als hy versh is, heeft hy een bitteragtigen saamentrekkenden smaak; doch als hy gedroogd is naauwlyks eenigen. Wat zyne geneeskragten aangaat; de tegenwoordige Praktyk verwacht 'er geheel geene van. Zyn voornaamste gebruik is, de Oliën, zalven en pleisters 'er mee te kleuren. En dewyl de kleur in den bast bestaat; zoo zyn de kleine wortels de besten; om datze naar evenredigheid meer bast hebben, als de grooten.

ANETHI semen: *Anethi hortensis* C. B. Dil zaad. [L. E.] Dil is eene kroontjes-dragende plant, die zo wel voor de keuken, als tot geneeskundig gebruik in de tuinen gekweekt wordt. De zaaden hebben eene bleeke geelagtige kleur, eene byna eyronde gedaante, aan de eene zyde rond en aan de andre plat. Hunne smaak is middelmatig heet en prikkelende; hunne reuk speceryagtig, maar niet van de aangenaamste soorte. Deeze zaaden worden, als windbreekende (y) middelen, aangepreezen in windkolieken (z), die uit eene koude oorzaak, of eene lymigheid der sappen voortkomen.

De kragtigste bereidingen, die 'er van gemaakt worden, zyn de gedistilleerde Olie, en een trekfel of uittrekfel (a) met verbeeterden geest van wyn gemaakt. De Olie en een enkel water, uit dezelve gedistilleerd, worden in de winkels gehouden. [L.]

ANGELICÆ Radix, folia, semen: *Angelica sativa* C. B. *imperatoria sativa* Tourn. Tuin *Angelica*, Engelwortel, de wortels, bladeren en zaaden 'er van [L. E.]

Deeze is een groote kroontjesdragende plant (b), die in de noorder luchtstreek van zelfs groeit: tot gebruik der winkels wordtze in de tuinen gekweekt, in verscheidene deelen van *Europa*. *Bobemen* en *Spanje* worden gezegd de besten voort te brengen.

Het COLLEGIE van *Londen* schryft alleen de wortels voor van die uit *Spanje* gebragt worden, om te gebruiken. De wortels van

de *Angelica* zyn zeer geschikt om te beschimmelen, en een proof te worden van 't gewurme, ten zy dat ze door en door gedroogd, op eene drooge plaats bewaard, en dikwyls gelucht worden. Wy oordeelen, dat de wortels, welken aan dit ongemak onderworpen zyn, kunnen bewaard worden, door dezelve in kookenden geest van wyn te doopen, of aan dezelve waasslem bloot te stellen, na dat ze wel gedroogd zyn.

Alle de deelen van *Angelica*, voornaamlyk de wortel, hebben eenen welriekenden speceryagtigen reuk; en eenen aangenaamen bitteragtigen heeten smaak; gloeiende op de lippen en 't verhemelte, langen tyd nadatze gekaauwd zyn.

De geur der zaaden en bladeren is zeer verganglyk, byzonder die van de laatst genoemden; welken, alsze alleenlyk gedroogd worden, het grootste gedeelte van hunnen reuk en smaak verliezen: de wortels behouden hunnen geur nog beeter; doch verliezen ook een gedeelte 'er van, in 't bewaaren. De versche wortels, vroeg in de lente gesneden zynde, leveren een welriekend geelagtig sap uit; welk langzaam gedroogd zynde, een fraaije Gomhars wordt, die zeer overvloedig van de kragten der *Angelica* voorzien is. Als men den wortel droogt, stremt dit sap tot onderscheide klompjes, welken, overlangs opengesneden zynde, kleine adertjes vertoonen: in deelen staat kunnenze, door zuiveren geest, maar niet door wateragtige vogten, uitgetrokken worden.

Angelica is een van de fraaiste speceryen, die in *Europa* groeijen; schoonze, in de tegenwoordige praktyk, weinig geacht wordt.

De Wortel, welke het kragtigste gedeelte is, wordt zelden in de voorschriften gevonden, en komt niet onder de inmengfels van eenige winkel bereiding. Maar de bladeren zyn inmengfels in drie windverdryvende waters (c) [L.]: De zaaden in het saamengestelde Anyszaad-Water [L.] wond water, wonder water (d) en speceryagtig trekfel [E.] De steelen maaken een aangenaam Confituur.

AN-

(y) Carminativa. (z) Colicæ dolores flatulenti. (a) Tinctura sive Extractum. (b) Planta umbellifera. (c) Aquæ alexeteriales. (d) Aqua mirabilis.

ANGUILLÆ HEPAR. De Lever van Aal.

De *Lever* en *Gal* van *Aal* zyn zeer fcherp. In moeilijke baaringen zyn ze voor een foortelyk hulpmiddel gehouden geweest; en komen in de voornaamste faamenmengfels, tot dat einde bereid, in de buitenlandsche Apotheken; alhoewel het blykt, dat fcherpe prikkelende geneesmiddelen, in de meeste gevallen van deezen aart, inderdaad nadeelig zyn. *BOERHAAVEN* heeft aangemerkt, dat geen visch fcherper gal heeft, dan de *Aal*; en hy zegt dat hy met pillen van de gal van *Aal* en *snook* bleeke kinderen, die de engelsche ziekte en dikke buiken hadden, geneezen heeft; dewyl de gal de ontlasting der pisfe zeer sterk bevordert, en de zwelling van den buik doet verminderen.

ANIME: [E.] eene Hars, die uit den stam van eenen grooten Amerikaanschen boom zweet, by *Piso Jetaiba*, en by de Indiaanen *Courbaril* genaamd.

Deeze Hars is van eene doorfchynende barnsteenagtige kleur, van eenen ligten aangenaamen reuk, en weinig of geenen smaak. Zy wordt geheel en al, hoewel niet zeer gereedelyk in verbeeterden geeft van wyn (e) ontbonden; terwyl de onreinigheden, die 'er dikwyls zeer veel in zyn, agter blyven. Men zegt, dat de *Braziliaanen* *Anime* gebruiken in berookingen (f) voor pyn en smerten, die uit koude veroorzaakt worden: by ons wordt het zelden, in dien ooit, gebezigd voor eenig geneeskundig gebruik.

ANISI semen: *Apii Anisi dicti semine sua-volente Tourn.* Anyszaad [L. E.]

Anys is een jaarlyksche kroontjesdragende (g) plant, die natuurlyk in *Creta*, *Syrien*, en andere plaatsen van 't Oosten groeit. Zy wordt voortgekweekt in sommige deelen van *Frankryk*, *Duitschland* en *Spanje*; en kan ook in *Engeland* geteeld worden: De zaaden, die uit *Spanje* gebragt worden, en welken kleiner zyn, dan de anderen, worden voor de besten gehouden.

Anyszaad heeft eenen speceryagtigen reuk, en eenen aangenaamen heeten smaak, verzeld van eenen zekeren graad van zoetheid. Water trekt zeer weinig van derzelver geur uit; maar verbeterde geeft van wyn alles.

Deeze *Zaaden* behooren tot het getal der vier groote heete zaaden: Derzelver voornaamste gebruik is, in koude winderige ongesteldheden, wanneer de taaije slym al te overvloedig is; en in buikpynen, waar aan de jonge kinderen zeer onderhevig zyn. *Frederik Hoffman* pryft dezelve sterk aan in zwakheid van de maag, in buikloopen (b), en om de spanning der ingewanden in 't algemeen te versterken; en denkt, dat zy dien naam wel mogen dragen, dien *Holmont* 'er aan gegeven heeft; *Intestinorum solamen*, de Troost der Ingewanden.

De Winkelbereidingen van deeze *Zaaden* zyn, een wezendlyke *Olie*, [L. E.] en een geeftryk *saamengesteld water*, [L. E.] Zy zyn inmengfels in *Mitridaat* en *Theriaca*; en de wezendlyke *Olie* in het *pyussillende Elixir*. (i)

ANONIS, zie ONONIS.

ANSERINA, zie ARGENTINA.

ANTIMONIUM [L. E.] *stibium*, Spiesglas.

Antimonie is een zwaar bros mineraal, saamengesteld uit lange blinkende stralen, als naalden, doormengd met eene donker loodkleurige zelfstandigheid; van geenen merkelyken smaak of reuk. 'Er zyn verscheidene mynen van in *Duitschland*, *Hongaryen*, en *Frankryk*; en ook eenigen in *Engeland*. De Engelsche schynt het minst van allen voor geneeskundig gebruik geschikt te zyn; om datze dikwyls een gedeelte lood in zich bevat. De zelfstandigheden, die met de buitenlandsche soorten vermengd bevonden worden, zyn doorgaans van de onsmeltbaare steenagtige foorte, uit welken de *Antimonie* uitgesmolten wordt in vaten, welker bodem met kleine gaatjes doorboord is, en begrepen in kegelwyze vor-

(e) Spiritus vini rectificatus. (f) Fumigationes. (g) Umbelliferos. (b) Diarrhea. (i) Elixir paregoricum.

vormen: in deezen reift de ligter en dikker floffe naa boven op de oppervlakte; terwyl de zuiverer en zwaarer naa den grond zinkt: hierom is het bovenfte breede gedeelte dér broden veel onzuiverer als het onderfte.

Van de goedheid der *Antimonie* oordeelt men naar de zwaarte derzelve; naar dat de brooden niet sponsagtig of blaaragtig zyn; naar de grootheid der streepen; en naar dat het Spiesglas in een sterk vuur geheel en al uitdamp.

Spiesglas werdt by de Ouden gebruikt in Oogwaters (*k*) tegen ontsteekingen der ooggen (*l*); en voor de zwarte vlakken der wenkbrauwen. Deszelfs inwendig gebruik fchynt niet geveftigd te zyn geweest, dan tegen het einde van de vyftiende eeuw; en ten dien tyde zelfs werdt het van sommigen aangezien, als vergiftig. Doch de ervarenheid heeft thans volkomen doen zien, dat zuiver Spiesglas, in zynen ruuwen staat, geene fchadelyke hoedanigheid heeft; dat fommige bereidingen 'er van kragtige geneesmiddelen zyn; en dat, alhoewel veelen derzelve zeer geweldige braak- en buikzuiverende (*m*) middelen zyn, dezelfde nogthans, door eene geringe veranderinge of byvoeginge, hunne geweldigheid verliezen, en zagt worden in hunne werkinge.

Uit ftookkundige proeven (*n*) blykt, dat deeze Delftstoffe bestaat uit een Metaal, dat met gemeene Zwavel vereenigd is, en door dezelfde middelen, waar door andere metaalagtige lichaamen uit hunne ertfen getrokken worden, kan afgefcheiden worden in zyne geaante van Metaal.

Het zuiver Metaal werkt, in eene zeer kleine gifte, met de uiterfte geweldigheid, als een buikzuiverend- en braakmiddel; maar als 't met zwavel vereenigd is, gelyk in het ruwe metaal, dan is zyne kragt bedwongen: en van zyn ontvlambaar beginfel, welk het met alle volkomen metaalagtige lichaamen gemeen heeft, ontdaan zynde, wordt het een doode kalk. Zie van de Bereidingen van *Antimonie* in het derde Deel van dit Werk.

ANTHORÆ, *sive Antithoræ radix*:

(*k*) Collyria. (*l*) Inflammationes oculorum. (*m*) Emetica & Cathartica. (*n*) Experimenta Chemicalia.
(*o*) Aperientia. (*p*) Alopecia.

Aconiti salutiferi C. B. *Aconiti foliorum latinis linearibus, ubique ejusdem latitudinis Linnæi*. Gezonde Wolfswortel; de wortels 'er van.

Deeze plant kan van de vergifige *Aconiet* onderfcheiden worden door heure bladeren, die veel fyner verdeeld, en in 't geheel niet glad noch glanzig zyn: zy groeit in 't wilde op het Alpitche gebergte.

Men heeft wel gemeend, dat de wortels nuttig waren tegen vergift, byzonderlyk dat van de *Thora* (waar van het ook zynen naam heeft); doch anderen merken dit voorgegeven tegengift zelfs als onveilig aan: *Frederik Hoffman* zeidt, dat het buikzuiverend is, en gevaarlyke ongefteeldheden van de maag heeft voortgebracht; verzeld met hitte, dorst, en benaauwdheid.

Aan de andere zyde verhaalt *Geoffroy*, dat hy nooit eenige buikzuiverende hoedanigheid in deezen wortel gemerkt heeft, noch eenig kwaad gevolg van deszelfs gebruik; dat hy denzelven dikwyls, en altoos met goed gevolg gegeven heeft tegen wurmen, en in kwaadaartige koortfen, en wel byzonderlyk dezulken, die uit lymrigheid in de maag en darmen ontftaan waren; de gifte is van een *scrupel* tot een *drachma*. Om dit ftuk volkomen te bepaalen, ontbreekt het nog aan genoegzaame proeven; dewyl deeze wortel nog nooit in algemeen gebruik geweest is. Zyn fmaak is fcherp en bitter.

APARINES folia: *Aparines vulgaris* C. B. Kleefkruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit is een flappe ruige plant, gemeen in de heggen, enz. zy wordt aangepreezen als een openend middel (*o*); maar in de praktyk wordt 'er weinig werk van gemaakt.

APES. Beyen; derzelve lichaamen, hönich en Watch, [E.]

Men zegt, dat Beyen, gedroogd en fyn gemaakt zynde, de Voffekwaal, of fchurft (*p*) geneezen; en, inwendig ingenomen zynpe, de ontlasting der pis bevorderen; maar zy

zy

zy zyn al over lange vreemd voor de winkels geworden. Van den Honich en de Wasch zal onder hunne eigene Artikels gehandeld worden.

APII seu oleoselini radix: Apii foliis caulinis cuneiformibus Linnæi. Water-Eppe, de wortels 'er van [E.]

Deeze plant is grooter, als de tuin-steenbreeken (q), van eene donkerer groene kleur, en van een sterker en onaangenaamer geur. De wortels behooren onder het getal der vyf zogenaamde openende wortels, en zyn somtyds voorgeschreven, als een inmengsel in openende Meidranken (r) en koeldranken; maar worden thans niet geacht. De zaaden deezer plante zyn maatig speceryagtig, en voor deezen gebruikt, als windbreekende (s) middelen; in welk opzigt zy buitentwyfel van dienst kunnen zyn; alhoewel de andere verwarmende zaaden, van welken de winkels voorzien zyn, deezen onnoodig maaken; en daarom heeft het COLLEGIE van Edinburgb, welk de wortels behoudt, de zaaden doorgeschrapd.

APIUM HORTENSE; zie PETROSELLINUM.

AQUILEGIÆ flores, folia, semina: Aquilegiæ flore simplici Razi Syn. Akeleijen; de bladeren, bloemen en zaaden 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde in de bosschen; maar is niet zeer gemeen. Men heeft ze aangemerkt als openende; en ze was voor deezen in groote achtinge by den gemeenen man, om de kinderpokjes en mazelen uit te dryven. Men maakte een gedistilleerd water, geneeskragtigen Azyn en Confers van de bloemen; maar zy hebben al lange plaats gemaakt voor kragtiger geneesmiddelen.

ARANEARUM TELÆ [E.] Spinnewebben.

Deezen ontmoet men nooit in voorschriften; maar worden somtyds door het gemeen-

ne volk toegepast om het bloeden van ligte wonden te stempen: en dit schynen zy uit te werken, door aan de deelen te blyven hangen, zoo dat ze de openingen der vaten stoppen, en beletten, dat het ingehouden bloed 'er uitloopt.

ARESTA BOVIS, zie ONONIS.

ARGENTINÆ, potentillæ anserinæ folia: Pentapbylloidis minoris supini, seu procumbentis, foliis alatis argenteis & serratis, flore luteo Mor. bist. Ox. Zilverkruid, of wilde Ryn-vaaren, Wurm-kruid; de bladeren 'er van [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde aan de kanten der slooten en beeken, en andere vogtige plaatsen; zy heeft geene steelen; maar de bladeren liggen plat op den grond. De Schryvers, die over de *Materia Medica* geschreven hebben, zien het zilverkruid, in 't algemeen, aan, als een zeer sterk saamentrekkend middel (t); waarfchynelyk misleid zynde, door deszelfs overeenkomst, in de kruidkundige eigenschappen, met Zevenblad (v); welk bekend is een kragtig saamentrekkend (x) middel te zyn. De kenbaare eigenschappen van het Zilverkruid beloven geene groote kragt van deeze soorte; want, zoo veel den smaak betreft, ontdekt het slegts eene geringe wrangheid; waarom het vermoedelyk recht moge hebben, alleen onder de zachte versterkende middelen (y) geplaatst te worden. Dewyl de saamentrekkende kragt van Zevenblad voornaamelyk tot deszelfs wortel bepaald is, zoo mogt men denken, dat het Zilverkruid ook eenen saamentrekkenden wortel heeft: nothans wordt de wortel deezer plante bevonden, geenen anderen, dan eenen aangenaamen zoetagtigen smaak te hebben; gelykende naar dien van Pingsternakelen, maar niet zoo sterk.

ARGENTUM. Zilver [L. E.]

Menigvuldige kragten heeft men by 'de Arabieren, en ook by sommigen van laater tyden

(q) *Apium.* (r) *Apozemata aperientia.* (s) *Carminativa.* (t) *Adstringens.* (v) *Tormentilla.* (x) *Stryticum.* (y) *Corroborantia.*

tyden aan het ruwe Zilver toegeschreeven; doch op zeer geringen grond. Want dit Metaal, in zynen ruwen staat ingenomen, heeft geene uitwerking in het lichaam; maar als het met een weinig zuur van Salpeter (z) vereenigd is, wordt het bevonden een kragtig, hoewel niet altoos veilig middel, om het water af te dryven (a); en met wat meer van dat zuur vermengd, een sterk brandmiddel (b). Het zuur van Salpeter is het eenigste, dat dit Metaal volkomen oplost: als men by deeze ontbinding een klein gedeelte van het zuur van Zeezout (c) doet, of eene zelfstandigheid, die het zelve in zich bevat; zoo wordt het vogt melkagtig, en het zilver valt op den grond, in de gedaante van eene witte kalk: hier door zyn wy voorzien van een middel, om Zeezout in wateren te ontdekken, enz. Zie de bereidingen van Zilver in het derde Deel des Werks.

ARGENTUM VIVUM. *Hydrargyrus; Mercurius.* Kwikzilver, [L. E.] levendig, of vloeibaar zilver.

Kwikzilver is een ondoorschynend, zilverkleurig vloeibaar mineraal; gelykende, voor 't oog, naar gesmolten tin of lood: het is zwaarder, dan eenige andere vloeistoffe, en dan de meesten der metaalagtige lichamen: het wordt niet styf in den hoogsten graad der natuurlyke koude, die tot hier toe bekend is; en in het vuur wordt het ten eenemaal vlug (d) bevonden. Deeze Bergstofse ontmoet men of in haare vloeibare gedaante, in de aarde; of zy wordt door kunst uit zekere Ertsen getrokken. In *Hongaryen* en *Spanje* zyn 'er zeer groote mynen van; doch de grootste menigte komt uit de *Oostindiën*.

Het gebruik van *Kwikzilver*, in de Geneeskunst, schynt weinig bekend geweest te zyn voor de vyftiende eeuw. De Ouden merken het aan, als een invreetend vergift, schoon 't in zich zelve volkomen vry is van alle scherpheid, sijnak en reuk: 'er zyn voorbeelden, dat het jaaren lang gezeten heeft in de holligheden zoo wel van beenagtige, als vleeschagtige deelen, zonder dezelve te be-

schadigen of eenigzins aan te doen. Inwendig ingenomen zynde, in zynen ruwen staat, en onverdeeld, gaat het onveranderd door de darmen, en is niet bevonden eenige merkelyke uitwerkingen voortgebracht te hebben. Het is inderdaad aangepreezen geweest in Ambrosiigheden (e) en ongesteldheden van de longe; maar de kragten, in dit geval aan 't zelve toegeschreeven, zyn door de ervaarenheid niet bevestigd.

Niettegenstaande de zagtheid en werkeloosheid van het ruwe en onverdeelde kwikzilver; zoo heeft het nogthans de sterkste uitwerkingen, als het, door vuur, in de gedaante van rook, of op andere wyzen verdeeld wordt in zeer kleine deeltjes, en belet wordt weder te vereenigen, door tuschenstelling van gevoeglyke zelfstandigheden; of als het met delfstoffelyke zuuren (f) vereenigd wordt; want dan leevert het de geweldigste vergiften, en de uitsteekendste geneesmiddelen, die wy kennen, uit.

De bereidingen van *Kwikzilver* (g) het zy dat men ze inwendig ingeeft, of tot de gelykheid des lichaams overbrengt door uitwendige toepassinge, schynt alle de sappen des lichaams te verdunnen, zelfs die in de kleinste en verst afgelegene vaten begreepen zyn; en kan zodanig bestierd worden, dat het de uitwerping door alle de openingen van de huid bevordere. Hierom wordt het gemeenlyk gebruikt in verouderde langduurige ongesteldheden, die op eenen gezetten tyd wederkeren, en uit eene dikheid en traagheid der vogten, en hardnekkige verstoppingen der uitwerpende klieren (h) ontstaan; in schurftagtige en andere ongemakken van de huid (i) en in de spaansche besmettinge (k). Indien derzelve kracht niet weêrhouden wordt, en door gepaste byvoegfels bepaald tot zekere openingen, hellenze voornaamelyk over om den mond aan te doen; en na de sappen in de afgelegener deelen verdund te hebben, veroorzaaken zy eene overvloedige ontlasting van dezelve uit de kwyl-klieren (l).

De heilzaame uitwerkingen van 't kwikzilver han-

(z) *Acidum nitrosum.* (a) *Hydragogicum.* (b) *Causiticum.* (c) *Acidum marinum.* (d) *Volatile.* (e) *Asthmata.* (f) *Acida mineralia.* (g) *Preparatiões mercuriales.* (h) *Glandula excretoria.* (i) *Indispositiones seropbulosa & cutanea.* (k) *Lues venerea.* (l) *Glandula salivales.*

hangen niet van de veelheid der zichtbaare ontlastinge af. Want dit geneesmiddel kan trapswyze in de gesteldheid des lichaams gebragt worden, zoo dat het geene merkelyke ontlasting veroorzaake, en nogthans zeer gelukkige uitwerkingen voortbrenge. Om aan dit oogmerk te beantwoorden moet het in zeer kleine giften ingegeven worden, in vereeniging met zulke zelfstandigheden, die deszelfs werking tot de Nieren of tot de zweetgaten der huid bepalen. Door deeze Geneeswyze heeft men verouderde huid- en venus-kwaalen geneezen, zonder eenige merkbaare ontlastinge, dan eene bekwaame vermeerdering van uitwaasfening of pis. Als 'er zweeren in eenig deel zyn, ontlastenze, voor eenigen tyd, wel eene zeer stinkende stoffe, welker veelheid hoe langer hoe minder wordt, en eindelyk wordt de zweer zagtelyk geneezen. Indien het Kwikzilver t'eenigen tyde, door koude of diergelyke, den mond aandoet, (het welk ik nogthans zelden heb zien gebeuren); kan zulks belet worden, door eene gifte over te slaan, en door warmte of gevoeglyke geneesmiddelen de uitwaasfening te bevorderen.

ARISTOLOCHIA. Geboortekruid. Drie wortels van deezen naam worden 'er tot geneeskundig gebruik voorgeschreven:

(1) **ARISTOLOCHIA LONGA.** [L.E.] Lang Geboortekruid. Dit is een knobbelagtige wortel; hebbende somtyds de grootte van een vinger, somtyds de dikte van een mans arm, en de lengte van een voet: hy is byna overal even dik, of een weinig dikker in het midden, dan aan de einden: van buiten is hy van eene bruinagtige kleur, van binnen geelagtig.

(2) **ARISTOLOCHIA ROTUNDA.** [E.] Rond Geboortekruid. Dit heeft naauwelyks eenig zichtbaar onderscheid van 't voorgaande, dan zyne ronde gedaante.

(3) **ARISTOLOCHIA TENUIS.** Slap Geboortekruid [L.]. Dit is een lange en slap-

pe wortel, die de dikte van een ganzen schagt zelden te boven gaat.

Deeze Wortels zyn de voortbrengfels van Spanje, Italiën, en de zuidelyker deelen van Frankryk. Derzelver reuk is eenigzins speceryagtig; derzelver smaak heet en bitteragtig. De Schryvers stellen hen, in 't gemeen, als ten uiterste heet en prikkelend voor: sommigen zeggen zelfs dat zy de heetste van alle de speceryagtige planten zyn; maar zoo als zy doorgaands in de winkels gevonden worden, hebben zy weinig prikkelende kragt. De lange en ronde soorten ontdekken naauwlyks eenigen smaak, als ze gekaauwd worden; maar kort daarna wordenze walgagtig bitter bevonden; de langen zyn wat minder zodanig. De andere soort vult den mond aanstonds met eene speceryagtige bitterheid, die niet onaangenaam is. Derzelver geneeskragten zyn, te verwarmen, te prikkelen, lymagtige slym te verdunnen, en de vloeibaare afscheidingen in 't algemeen te bevorderen: voornaamelyk zynze vermaard in opstoppingen der vrouwelyke ontlastingen.

De gift, in zelfstandigheid, is van een *Scrupel* tot twee *drachma's*. De lange soort wordt aangepreezen, om uitwendig, tot het zuiveren en opdroogen van wonden en zweeren, te gebruiken, en in ongemakken van de huid. — De *Aristolochia tenuis*, is een mengsel in de *Theriaca*; en by gebrek van deeze soorte, is de lange, door het *COLLEGIUM* van *Londen*, toegelaaten in derzelver plaats te gebruiken.

ARMORACIA, zie **RAPHANUS RUSTICANUS.**

ARNICA, zie **DORONICUM.**

ARSENICUM. Rottekruid.

Rottekruid is in eene meer of mindere hoeveelheid in de meeste soorten van Ertsen, byzonderlyk in die van Tin en *Bismuth*, begrepen; in de witte vuursteenen, en in de delfstoffen, die *Cobalt* genoemd wordt; uit welke laatste, het grootste deel van 't Rottekruid, dat tot ons overgebragt wordt, door eene soorte

van opheffing (m) wordt getrokken: het Rottekruid reift eerst op in de gedaante van graauwagtig meel, het welk nog zorgvuldiger weder opgeheven zynde, saamenftremt tot doorschynende klompjes; en dit is het witte Rottekruid der Winkels.

Rottekruid, met een tiende van zyn gewigt zwavel opgeheven zynde, vereenigt zich daar mede tot eenen blinkenden geelagtigen klomp, die eenigermaate doorschynend is; en dat is het gemeene geele Rottekruid. Als men de hoeveelheid van de zwavel verdubbeld, wordt het saamenmengsel ondoorschynender en vaster; van eene donker roode kleur, gelykende naar die van vermiljoen (n), doch met dit onderscheid, dat het zyne schoonheid verliest, door het tot poeder te maaken; terwyl dat van vermiljoen door dat middel verbeterd wordt: en dit is het gemeene roode Rottekruid. Door het veranderen der evenredigheden van Rottekruid en Zwavel, kan men sublimaat verkrygen van eene groote verscheidenheid van schaduwen van geel en rood.

Natuurlyke Mengfels van Rottekruid en Zwavel, die naar de voorgaande Bereidingen (o) gelyken, worden niet zelden in de aarde zelve gevonden. Het delfbaar roode Rottekruid is de *Sandaracha* der Grieken, het *Realgar* en *Risigal* der Arabieren. Maar het geele en roode worden *Zarnicks* genaamd, als ze van een gelyk eenvormig weeffel zyn; en als ze uit kleine schiffers of bladen saamengefteld zyn, *Auripigmenta* of *Oppermert*: deeze laaften zyn de eenigste zelfftandigheden, aan welken de Grieken den naam van *zarnicks* gegeven hebben. Dat de *Zarnicks* en *Oppermerts* inderdaad Rottekruid in zich behelzen, (tegen het gevoelen van sommige laater Schryvers) is klaar uit verscheidene proeven, waar door een volmaakt Rottekruid, en zulks in eene aanmerkelyke hoeveelheid, uit dezelve verkregen wordt. De Opstellers van de voorgaande Uitgave der *Edinburgsche Apotbeek* gaven derhalven *Sandaracha Graecorum* (p) met recht, als een gelykluidenden

naam, aan het roode Rottekruid (q); en *Auripigmentum* (r) aan het geele.

Het zuiver of witte Rottekruid heeft eenen doordringenden invreetenden smaak; en wordt bevonden, ingenomen zynde, een allergeweldigst vergift te zyn. Behalven de uitwerkingen, welken het met andere invreetende dingen (s) gemeen heeft; zoo verzwakt het de wanden der Maage op eene merkelyke wyze, veroorzaakt een zwelling en verfterving (t) van 't gantsche lichaam, en, na den dood, eene schielijke verrotting (u), byzonderlyk, naar men zegt, van de teeldden der Menschen. Als de hoeveelheid zoo gering is, dat ze niet doodelyk zy; volgen 'er beevingen, beroertens, en langduurige uitteerende koortfen (v) op. De Geneesmiddelen, tegen dit vergift aangepreezen, zyn melk, en oliagtige vogten; onmiddelyk 'er op en rykelyk gedronken.

Het roode en geele Rottekruid, zoo wel het natuurlyke, als dat gemaakt is, hebben weinig smaak en zyn op verre na zoo geweldig niet, in hunne uitwerkingen, als de voorgaanden. De Zwavel (x), welke de kracht van het Kwikzilber (y) en de bergstoff van Spiesglas (z) bedwingt, verzwakt het geweld van deeze vergiftige Delfstoffte ook heel veel. De zodanigen onder deeze zelfftandigheden, die rykelyker van zwavel voorzien zyn, schynen byna onschadelyk te weezen. Men heeft het gemaakte roode Rottekruid, en het natuurlyk Oppermert, in eene groote hoeveelheid aan honden gegeven, zonder datze eenige kwaade uitwerkingen hebben voortgebragt.

ARTEMISIAE folia: Artemisia vulgaris majoris C. B. Byvoet; de bladeren 'er van [L. E.].

Deeze plant groeit overvloedig in de velden, heggen en woeste plaatfen; door gantsch Engeland; en zy bloeit in Juny. Naar 't uiterlyk aanzien gelykt zy wel wat naar de gemeene Alfem: het onderscheid, welk meeft in 't oog valt beftaat in de bloemen; want die van

(m) Sublimatio. (n) Cinnabalis. (o) Preparatioes. (p) Sandarac der Grieken. (q) Arsenicum rubrum. (r) Oppermert. (s) Corrosiva. (t) Spacelatio. (u) Putrefactio. (v) Hectica. (x) Sulphur. (y) Mercurius. (z) Metallum antimoniale.

van Allēm hangen nederwaards; terwyl die van Byvoet regt op staan.

De bladeren deezer plante hebben eenen lichten speceryagtigen reuk, en eenen kruidagtigen bitteren smaak. Zy zyn meest vermaard als middelen voor de Baarmoeder en tegen de Moederkwaalen (a): Men heeft somtyds een aftrekzel van dezelve gedronken in opstoppingen der maandelyksche ontlastingen (b). Dit Geneesmiddel is zekerlyk een zeer zagt, en zeer veel minder verhittend dan de meeste anderen, aan welken deeze kragten worden toegegeschreven: in sommige deelen van dit koningryk is de Byvoet in gemeen gebruik, als een moeskruid.

ARTHAMITÆ five cyclaminis radix: *Cyclaminis orbiculato folio, inferne purpurascente* C. B. Varkensbrood; de wortels 'er van; [E.]

Deeze plant ontmoet men in de tuinen der Liefhebbers. Als de wortel versch is, heeft hy eenen zeer scherpen brandenden smaak, welken hy byna gantschelyk verliest, als hy gedroogd wordt. Hy wordt aangepreezen, als een Nieskruid (c); in pappen (d) voor knotsagige en schurftagtige gezwellen (e); en inwendig, als een buikzuiverend (f), afvagend, (g) en openend (h) middel: het werkt zeer langzaam, maar met groot geweld, ontstekende de keel en darmen; en hierom is het met recht uit de Londensche Apotheek verworpen, schoon het in de Edinburgsche nog behouden is.

ARI radix: *Ari maculati, maculis nigris* C. B. Kalfsvoet [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, onder de heggen en aan de zyden der heuvels in de meeste deelen van Engeland. In Maart schiet zy drie of vier driehoekige bladeren uit, welken gevolgd worden van eenen naakten steel, draagende een purperagtig stampertje, dat in eene lange scheede bellooten is: dit wordt in Juny gevolgd van eenen tros roodagtige be-

ziën. In sommige planten zyn de bladeren besprenkeld met zwarte, in anderen met witte vlakken, en in anderen geheel niet gevlaakt: de zwart gevlaakte wordt voor de kragtigste gehouden, en hier om is ze door het COLLEGE van Londen uitdrukkelyk voorgeschreven.

Alle de deelen van Kalfsvoet, byzonderlyk de wortel, hebben eenen sterkprikkelenden en zeer scherpen smaak: als de wortel maar een weinig gekaauwd wordt, blyft hy de tong branden en steeken eenige uren lang; veroorzaakende terzelve tyd eenen zeer grooten dorst: doch deeze toevallen worden verzagt door boter, melk, of oliagtige vogten. Gedroogd en eenigen tyd bewaard zynde verliest hy veel van zyne schertheid, en wordt ten laatsten eene byna smaakelooze meelagtige zelfstandigheid.

Deeze wortel is een kragtig prikkelend (i) en verdunnend (k) middel. Hy wordt gehouden van groote kragt te zyn, in sommige kwaade lichaams gesteldheden en de bleekzugt (l), in zwakheid van de maag, door overlast van een lymig slym veroorzaakt, en in zulke ziekten, in 't algemeen, die voortkomen uit eene koude en loome ongesteldheid der vaste, en traagheid der vloeibaare deelen. Ik heb 'er groote baat by bevonden in jichtige pynen, voornaamelyk die van de vaste foorte en die diep gezeten zyn. In dit geval heb ik, van tien greinen tot een scrupel, van den verschen wortel twee of driemaal daags ingegeeven; gemaakt zynde tot een brok, (m) of tot een amandelmelk, met vetagtige en slymagtige zelfstandigheden, die zyne prikkeling beletten, en voorkoomen dat hy geene pynelyke indrukfels maake op de tonge. In 't algemeen verwekt hy eene zachte prikkelende gevoeligheid door het gantsche gestel des lichaams, en als de Lyder in 't bed warm gehouden wordt, brengt hy een overvloedig zweeten voort.

De eenigste winkel bereiding, in welke deeze wortel een innengsel is, is een saamengesteld poeder; in welke gedaante deszelfs kragten

(a) Uterina & Antihysterica. (b) Suppressiones menstrualium evacuationum. (c) Egeria. (d) Cataplasmata. (e) Tumores scirrhosi & scrophulosi. (f) Catharticum. (g) Detergens. (h) Aperiens. (i) Stimulans. (k) Adjuvans. (l) Cachexia & Chlorosis. (m) Bolus. (n) Emulsio.

ten zeer gering zyn. Sommigen pryzen een trekfel met wyn van denzelfen aan; doch wyn, water, noch geest trekt zyne kragten uit.

ASAFOETIDA; sive Asa foetida: Duivelsdrek, eene stinkende Gom; [L. E.] of het verdikte sap van eene groote kroontjes draagende plante, die in *Persien* groeit.

Dit Sap zweet (uit wonden, die in den wortel gemaakt zyn) als een vogt en wit als melk: als men het aan de lucht bloot stelt, verandert de witte kleur in een bruinagtige, en verkrygt trapswyze verschillende trappen van vastheid. Het wordt tot ons overgebracht in groote onregelmaatige klompen, die uit verscheidene kleine heldere brokjes of korls samengefeld zyn, en gedeeltelyk van eene witagtige, gedeeltelyk van eene roodagtige, en ten deele van eene violet kleur zyn. Van deeze klompen worden die voor de besten gehouden, welken helder, van eene bleeke roodagtige kleur, en gesprenkeld zyn met eene menigte van fraaije witte stippels.

Deeze Drogerij heeft eenen sterken stinkenden reuk, eenigzins naar knoflook gelykende; en eenen bitteren scherpen bytenden sinaak. Zy verliest haaren reuk en kragt met den ouderdom; eene omstandigheid, die in het geeven van dezelve byzonderlyk moet in acht genomen worden. Zy bestaat omtrent uit een derde part zuivere hars en twee derde deelen van eene gomagtige stoffe; de eerste is oplosbaar in Geest, de andere in water. Proefhoudende Geest ontbindt byna het geheele onderwerp in een troebel vogt; het af-trekfel in verbeeterden Geest van wyn (v) is doorscheinend helder.

Asa foetida is de sterkste van alle de stinkende Gommen, en van veel gebruik in Moederkwaalen (p) en verscheidene soorten van Zenuw-ziektens (q). Zy is insgelyks van groote uitwerkinge in winderige kolieken; en om alle de vloeibaare affcheidingen, in beide de Kunnen, te bevorderen. De Ouden hebben

nog verscheinene andere kragten aan dit Ge-
neesmiddel toegeschreven; doch welken men
thans 'er niet van verwacht.

Deeze Gom-hars is een inmengsel van de
winkel Gompillen, saamengestelde poeder van
Myrrhe, stinkend Aftrekfel, (s) stinkende
vlugge Geest [L.] en de pleister tegen de Moederkwaalen (t) [E.]

ASARI folia, radix: *Asari* C. B. *Afarabacca*; Mansooren, of Haselwortel; de wortels en bladeren 'er van.

— Het COLLEGIE van *Londen* schryft alleen de bladeren voor; dat van *Edinburg* beiden, zoowel de wortels, als de bladeren.

De *Mansooren* of *Hazelwortel* is een zeer laage, altyd groene plant, die natuurlyk in Frankryk, Italie en andere warme Landen groeit: de gedroogde wortels worden gemeenlyk uit de *Levant* gebragt; die van onze eigen kweekinge worden voor zwakker gehouden.

Beiden, zowel de wortels, als de bladeren, hebben eenen walgagtigen, bitteren, scherpen, heeten sinaak; hunne reuk is sterk en niet heel onaangenaam. In zelfstandigheid, van een half drachma tot een drachma ingegeeven, ontlasten zy kragtig van onderen en van boven. Men zegt, dat Trekfels (v) in geestagtige scheivogten (x) gemaakt, beiderleye, zoowel de braaking verwekkende (y) als de buikzuiverende (z) kragten der plante bezitten; dat het Uittrekfel, (a) door verdikkinge van dit Trekfel (b) verkregen, alleenlyk door braakinge en zeer zagt werkt; dat een trekfel (c) in water buikzuiverend, en zelden braaking verwekkende bevonden wordt; dat Afkookfels van water, door lang koken gemaakt, en het Uittrekfel van water, geene buikzuiverende, noch braaking verwekkende kragt hebben; maar dat zy aanmerkelyke zweetdryvende (d) pisdryvende (e) en de Maandstonden bevorderende (f) middelen bevonden worden.

Het voornaamste gebruik deezer plante by ons,

(a) Spiritus vini rectificatus. (p) Morbi hysterici. (q) Nervorum morbi. (r) Colica flatulenta. (s) Tinctura foetida. (t) Emplastrum antibystericum. (v) Tinctura. (x) Menstrua spirituoza. (y) Emetica vis. (z) Catbartica. (a) Extractus. (b) Tinctura. (c) Infusio. (d) Diapboretica. (e) Diuretica. (f) Emmenagogica.

ons, is een Niesmiddel (g). De Wortel van Mansooren is mogelijk de sterkste van alle de Nieskruiden (b) onder de planten; het eigentlijk gezegde witte Nieskruid (i) niet uitgezonderd. In den Neus opgesnoven tot de hoeveelheid van een Grein of twee, veroorzaakt het eene overvloedige ontlasting van slym, of snot (k) en verwekt eene menigvuldige spuwwing. De bladeren zyn heel veel zagter, en kunnen tot de hoeveelheid van twee, drie, vier of vyf greinen, gebruikt worden. *Geoffroy* verhaalt, dat hy, na eene gifte van dit Niesmiddel, by nagt opgesnoven, dikwils gezien heeft, dat de ontlasting van den Neus wel drie dagen lang duurde; en dat hy wist eene verlamming (l) van den mond en de tonge door eene gifte geneezen te zyn. Hy pryft dit geneesmiddel aan in hardnekkige ongemakken van 't hoofd, die voortkomen uit lymagtige taaije stoffen, in beroerhdeden, en in slaapziekten. De bladeren zyn een inmengsel in het Niespoeder der Winkels (m) [L. E.]

ASCLEPIAS, zie VINCETOXICUM.

ASELLI, zie MILLEPEDÆ.

ASPALATHUS, zie RHODIUM.

ASPARAGI radix: Asparagi sativi C. B. Aspargies; de wortels 'er van [E]

Deeze Plant wordt voor de keukens in de tuinen gekweekt. De wortels hebben eenen bitteragtigen slymagtigen smaak, naar het zoe- te hellende; en de vrugt heeft veel van den zelfden smaak: de jonge spruiten zyn veel aangenaamer, dan een van die beiden. Aspargies bevorderen den eetlust, maar brengen weinig voedsel aan. Zy geeven eenen sterken reuk aan de pis, in eenen korten tyd na dat men ze gegeten heeft; en om deeze reden zyn zy voornaamelyk voor pisdryvende (n) gehouden: ook worden ze voor openende (o) en ontsluitende (p) geächt; de wortel is een van de zes zoo genaamde openende wortels.

Eenigen meenen, dat de scheuten de kragtigste zyn; anderen de wortels: en nog anderen de bast van den wortel. *Stabl* is van oordeel dat geen van allen eenig groot aandeel hebben in de kragten, die aan dezelve doorgaans worden toegeschreeven. Het blykt uit de ondervindinge, dat Aspargies zeer weinig kunnen toebrengen, om de pis (q) te verwekken, alsze opgestopt is; of om derzelver ontlasting te vermeederen; en in gevallen, waar openende middelen doorgaans dienst doen, daar hebben de Aspargies weinig, of geene uitwerking.

ASPERULÆ flores: *Asperula, aut aspergula odorata nostratis Lob.* Onzer Vrouwe Bedstroot; de bloemen.

Dit is een laage kroontjes dragende (r) plant, die in de bosschen en wouden in 't wilde groeit, en in de Mei maand bloeit. Het heeft eenen uitneemend aangenaamen reuk, welke door maatige uitdrooging nog vermeederd wordt; de smaak is zoutagtig en een weinig wrang. Het deelt zynen geur aan wynagtige vogten mede. *Asperula* wordt onderfeld, de lymige vogten te verdunnen, en de spanning der ingewanden te versterken: Het wordt aangeprezen in verstoppinge van de Lever en de Galbuizen (s), en door sommigen in vallende ziekten, en beroerhdeden: desniettegenstaande heeft de hedendaagliche praktyk het zelve verworpen.

ASPHALTUS, zie BITUMEN JUDÆICUM. Joodenlym.

ASPLENIUM, zie CETERACH.

ATRIPLICIS OLIDÆ folia: *Atriplicis foetida* C. B. *Chenopodii foetidi Tourn.* Stinkende Orach, of Melde, milde Kruid; de bladeren [L].

Dit is een laage plant, geheel en al besprenkeld met een soort van witagtig kleeveryg meel: zy groeit by misthoopen en andere woeste plaatsen. De bladeren hebben eenen ster-

(g) *Scernutatorum.* (b) *Veget.* (i) *Helleborus.* (k) *Mucus.* (l) *Paralysis.* (m) *Pulvis sternutatorius.* (n) *Diuretici.* (o) *Aperientes.* (p) *Deobstruentet.* (q) *Urina.* (r) *Umbelliferos planta.* (s) *Ductus biliarii.*

sterken stinkenden reuk, waar van de hand, door een ligte aanraaking zoo sterk wordt aangedaan, dat zy niet gemakkelyk daar van te bevryden is. Door haaren reuk heeft zy den naam verworven van een uitsteekend middel tegen de Moederkwaal (*i*) te zyn; en dit is het eenigste gebruik dat 'er van gemaakt wordt. *Tournefort* pryft een Afreksel (*v*) in geest; anderen een Afkookfel (*x*) in water; en anderen een Conserf, van de bladeren aan, als van wonderlyke uitwerkinge in ongemakken van de pis.

ATRIPLEX SATIVA. Tuin Arrach, Orach, of Melde.

De Tuin *Melde* (welke of van eene bleek groene, of van eene purperagtig roode kleur is, en hierom *Atriplex alba* & *rubra*, witte en roode Melde genoemd wordt) wordt voornaamelyk tot een moeskruid voor de keuken gebeezigd. Zy is verkoelende en den afgang zagtelyk bevorderende; een Afkookfel van de bladeren wordt aangepreezen in hardlyvigheid, wanneer de Lyder van eene heete galagtige gesteldheid is.

AVENA [E.]. Haver.

Dit graan is een Artikel, dat meer tot Voedsel, dan tot de Geneeskunst behoort. Het is van eene genoegzaame voeding en gemakkelyk te verteeren. De Pap, die 'er van gekookt wordt, heeft insgelyks een zachte slymagtige hoedanigheid; waar door zy de scherpe vogten verftompt, en nuttig bevonden wordt in ontfteekende ongesteldheden, hoesten, heescheden, raauwheid en verzweeringe van de keel.

AURANTIORUM HISPALENSIIUM
succus & *cortex*: *Fructus Mali aurantiae majoris* C. B. Sevilie Oranje Appelen; het sap en de geele schil [L. E.] Het COLLEGIE van *Edinburgh* gebruikt ook de bloemen van den boom.

De Oranjeboom is een schoone altoos groe-

ne boom, of liever heester, het geheele jaar door bloemen en vrugten dragende: hy is een inboorling der landen, die onder warmer luchtstreeken liggen, en kan de winters van de onze niet wel verdragen.

De Bloemen zyn zeer welriekend, en gingen, voor eenigen tyd, door voor een reukwerk van groote achtginge: derzelve sinaak is eenigzins heet en verzeld van eenen zekeren graad van bitterheid. Zy deelen haaren geur, door trekking (*y*), aan verbeterden Geest van wyn (*z*) mede; en, door distilleeringe, zoo wel aan Water als aan Geest van wyn: terwyl de bittere stoffe in water kan ontbonden worden, en onder het uitdampen van het Afkookfel (*a*) geheel in het Uittreksel (*b*) overblyft. Het gedistilleerde water werdt voormaals in de winkels gehouden; doch wordt thans, wegens de schaarsheid der Bloemen, niet meer gedaan: het zelve wordt by uitheemfche Schryvers *aqua naphæ* genoemd. Eene Olie, uit deeze bloemen gedistilleerd, wordt uit *Italien* overgebracht, onder den naam van *Oleum*, of *Essentia neroli*.

De buitenste geele schil van de vrugt is een aangenaam speceryagtig bitter, en, in koude slymagtige gesteldheden (*c*), een uitneemend maag- en windbreekend (*d*) middel bevonden; het welk den eetlust bevordert, het gestel verwarmt, en de spanning der ingewanden versterkt. De Oranjeschillen schynen veel heeter te zyn, dan die der Limoenen, en overvloediger van wezendlyke Olie (*e*) voorzien te zyn; op welke omstandigheid derhalven, in 't gebruik van deeze geneesmiddelen behoortlyk moet acht gegeeven worden. De geur der eersten wordt ook geacht minder verlooren te worden, dan die van de anderen: hierom gebruikt het COLLEGIE ook Oranjeschillen in het geestagtig bitter Treksel (*f*), 't welk bestemd is om te bewaaren; terwyl de Limoeneschillen den voorrang hebben in het bitter Afreksel (*g*) van water. Om dezelfde reden worden 'er een Syroop, en twee gedistilleerde wateren bereid van de Oranjeschillen, liever dan van die der Limoenen.

Het

(*i*) *Antibylericum*. (*v*) *Tinctura*. (*x*) *Decoctio*. (*y*) *Infusio*. (*z*) *Spiritus vini rectificatus*. (*a*) *Decoctio*. (*b*) *Extractum*. (*c*) *Constitutiones plegmaticæ*. (*d*) *Stomachicum* & *Carminativum*. (*e*) *Oleum essentiale*. (*f*) *Tinctura*. (*g*) *Infusio*.

Het sap van Oranje Appelen is een aangenaam zuur vogt, en van groot nut in ontfteekende koortsagtige ongesteldheden, om de hitte te maatigen, de ongeregelde beweging van 't bloed te doen bedaaren, den dorst te stillen, en de heilzame ontlastingen te bevorderen; ook is het van groot nut in scheurbuiken; voornamelyk als het ingegeven wordt in vereeniging met lepelblad (*b*), kers (*i*), of andere scherpe middelen tegen het scheurbuik (*k*); gelyk in de *Jucci scorbutici* der winkels.

AURANTIA CURASSAVENSIA. Curassausche Oranje Appelen [E.]

Deezen zyn de kleine jonge vrugten van de Sevilie Oranje Appelen, gedroogd. Zy verschynen het allereerst in eene openbaare Apotheek, in de tegenwoordige Uitgave van *Edinburgh*; waarin zy tot een inmengsel in de *Maag-Tinctuur* (*l*) en *Elixir* gemaakt zyn. Zy schynen zeer wel voor dat gebruik geschikt te zyn; als zynde middelmatig heete en bittere speceryen, en vry aangenaam van geur.

AURICULA JUDÆ: *Fungus auricula Judæ, coloris ex cineraceo nigricantis, perniciosus in sambuci caudice nascens* J. B. Jooden Oor, een Paddestoel, die op oude Vlierboomen groeit. Deeze Paddestoel wordt van sommigen gehouden voor een sterk buikzuiverend (*m*), van anderen voor een saamentrekkend (*n*) middel. Doch de oordeelkundigste Schryvers verklaaren deszelfs inwendig gebruik gevaarlyk; en daarom hebben de *Londensche* en *Edinburgsche* COLLEGIEN hetzelve verworpen.

AURICULÆ MURIS folia: *Pilosella majoris repentis hirsutæ* C. B. Muizen Ooren, de bladeren 'er van.

Dit is een laag kruipende plant, met een foort van haar bedekt; zy groeit in 't wilde in drooge Weilanden en bloeit in Juny en July. De bladeren hebben eenen scherpagtigen bitteren sinaak, en worden als een saamentrekkend

(*o*) middel aangeprezen; maar in de praktyk wordt 'er geen gebruik van gemaakt.

AURIPIGMENTUM. Een delfstof (*p*), uit Zwavel (*q*) en Rottekruid (*r*) saamgesteld. Zie **ARSENICUM**.

AURUM. Goud.

Deeze Bergstof (*s*) is in de Geneeskunst ingevoerd door de *Arabieren*, welken het hielden voor een van de beste hart- en zenuwversterkende (*t*) middelen. En de *Europeërs* hebben het zelve, zonder iets van zyne eigenschappen te verminderen, van hun overgenomen: ook wordt het in de buitenlandsche Apotheeken nog behouden, en zelfs gemengd onder de inmengfels, van welken eenvoudige wateren gedistilleerd worden.

Doch 'er is waarschynelyk ten deezen tyde niemand, die 'er eenige byzondere kragten uit verwacht; naardien het zekerlyk onveranderlyk is, in 's menschen lichaam. De Heer *Geoffroy* erkent edelmoedig, schoon hy 't niet wil verwerpen uit de hartsterkende bereidingen (*v*), dat hy 't alleen uit beleefdheid voor de *Arabische* Schoolen nog aanhoudt. De Scheikundigen hebben door menige, wel uitgewerkte, bewerkingen getracht, 'er iets uit te trekken, het welk zy *Zwavel* (*x*) of de *Ziel van 't Goud* noemen; maar tot nog toe is 'er geene wyze van bewerkinge uitgevonden, om de saamenstellende deelen van deeze Bergstofte van een te scheiden; en alle de *Uittrekfels* (*y*) van 't zelve en van het drinkbaar Goud (*z*), welken tot hier toe zyn te voorschyn gekomen, zyn niet anders, dan wezendlyke Oplossingen van hetzelve in koningswater (*a*), met geest van wyn of ander vogt getemperd; en zyn veel eer schadelyk, dan heilzaam voor 't lichaam bevonden.

AXUNGIA. Vet.

De *Arabieren* hebben verscheidene soorten van Vet in de Geneeskunst ingevoerd, en dezelven

(*b*) *Cochlearia*. (*i*) *Nasturtium*. (*k*) *Antiscorbutica*. (*l*) *Tinctura stomachica*. (*m*) *Purgans*. (*n*) *Adstringens*. (*o*) *Adstringens*. (*p*) *Minerale*. (*q*) *Sulphur*. (*r*) *Arsenicum*. (*s*) *Metallum*. (*t*) *Cordiale & nervos confortans*. (*v*) *Preparaciones Cordiales*. (*x*) *Sulphur*. (*y*) *Extractus*. (*z*) *Aurum potabile*. (*a*) *Aqua regia*.

zelve aangeprezen, als ofze verscheidene krachten bezaten.

Het COLLEGIE van *Wirtemberg* schryft, in de laatste Uitgave van hunne Apotheek in 1741. uitgegeeven, niet minder dan agtewintig verschillende soorten van Vet voor, om in de Winkels gehouden te worden: en zy onderrichten ons, dat sommigen derzelven verdunnende en ontbindende (*b*) zyn; als daar zyn dat van den Reiger, de wilde Kat, den Ojevaar, den Patrys, het Konyne, den Haas, den Vos, de Alpische Muis, den Das, den Beer, den Wolf, der Slangen en Adders: anderen zyn verhittende, afvagende (*c*) en verrotting maakende (*d*); gelyk dat van de Aal, den Snoek, en de Froot (*e*): Een derde Rang is verzagtende (*f*); als het Vet van Ossen, Harten, en Geiten: en een vierde verzagtende, teerende (*g*) en streelende (*h*); Dit laatste begrypt het Vet van Eendvogels, Gansen, Honden, Capoenen, Bevers, Paerden, Hennen, en Menschen vet. Doch de ervarenheid bevestigt de waarheid dier krachten niet, welken aan de verscheidene soorten van Vet worden toegeschreven. Zy hebben alle eene verzagtende eigenschap, zy verslappen de deelen, waar op ze gelegd worden, en beletten de uitwaasfeming: deeze uitwerkingen en derzelver gevolgen kunnen in een meer' of minder' trap van alle soorten van vetten verzagt worden.

Het COLLEGIE van *Londen* heeft daarom ook maar drie soorten van vetten behouden, van verschillende dikte, en voor verschillende mengfels; te weten, Vet van Adders, Varkens reuzel, en schaapen ongel; waar by het COLLEGIE van *Edinburgh* Geiten ongel gevoegd heeft. En deezen zyn inderdaad genoeg om aan alle de oogmerken te beantwoorden, waar toe Zelfstandigheden van deezen aart gebruikt worden.

BALAUSTIA: *Flores balaustiae flore pleno majore C. B.* Balaustinen; de Bloemen van den Granaatappelboom, die dubbelde bloemen draagt. [L. E.]

(*b*) *Extenuantes & resolventes.* (*c*) *Detergentes.* (*d*) *Septici.* (*e*) *Umber.* zekere Rivier Visch. (*f*) *Emolliens.* (*g*) *Digerens.* (*h*) *Leniens.* (*i*) *Adstringens.* (*k*) *Diarrhea.* (*l*) *Dysenteria.* (*m*) *Pulvis e succina compositus.*

De *Granaatappelboom* met dubbelde bloemen is een laage boom, of liever heester, die in *Italië* enz. in 't wilde groeit. De Bloemen hebben eene fraaije roode kleur, in 't aanzien naar eene gedroogde roode Roos gelykende, derzelver smaak is bitteragtig en saamentrekkende (*i*).

De Bloemen der Granaatappelboomen worden aangeprezen in Buikloopen (*k*), Roodeloopen (*l*), en andere gevallen, waarin saamentrekkende middelen, te pas koomen. Zy worden zelden voorgeschreven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden, en zyn een innengsel in een eenig winkel saamenmengsel, het Poeder uit barnsteen saamen gesteld (*m*) [L.]

BALSAMITÆ MARIS five *Costi/bortorum folia: Mentha bortensis corymbifera C. B.* Wurmkruid of Reinwaren; de bladeren 'er van. [E.]

Dit was weleer een zeer gemeene tuinplant, en van veel gebruik zoo wel voor de keuken, als tot geneesmiddelen; doch komt thans weinig in aanmerking in beide opzichten; evenwel schynt het, wegens zyne kenbaare eigenschappen, gelyk, of zelfs beeter te zyn, dan sommige speceryagtige kruiden, welken de praktijk behouden heeft. De bladeren hebben eenen bitteragtigen, heeten, speceryagtigen smaak; en een zeer aangenaamen reuk, zeer naby koomende aan dien van Munte, of een mengsel van Munte en Leverballen, of Tuinkostus. Derzelver geur wordt door distilleringe met water opgeheven; maar verbeeterde Geest van wyn trekt dien 'er uit door opginge.

BALSAMUM COPAIBA [L. E.] Balfem van *Copaiba*, of Wondbalfem; een vloeibaar harsagtig sap, vloeijende uit insnydingen, die gedaan worden in den stam van eenen grooten boom, welke in de Spaansche Westindien groeit.

Dit sap is helder en doorschynend; van eene witagtige of bleek geele kleur, eenen aan-

aangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen prikkelenden smaak. Het is gemeenlyk om trent zoo dik als olie, of een weinig dikker: en als men het lang bewaart, wordt het byna zoo dik als honich, behoudende evenwel zyne helderheid; doch men heeft niet waargenomen, dat het droog of vast wordt, gelyk de meeste andere harsagtige sappen doen. Men ontmoet somtyds een dik soort van Balssem Copaive, welke in 't geheel niet doorschynend is, of althans veel minder zodanig als de voorgaande, en doorgaans een deel troebel wateragtig vogt op den grond heeft. Deze soorte is waarichynlyk verbasterd door een bymengsel van andere Zelfstandigheden, of door kookinge getrokken uit den bast en de takken van den boom; deszelfs smaak en reuk zyn zoo aangenaam niet, als van den oprechten Balssem.

De zuivere *Balssem Copaive* ontbindt geheel en al in verbeeterden Geest van wyn (*n*), byzonderlyk als het scheivogt vooraf gealkalizerd is: en deeze ontbinding heeft eenen zeer welriekenden reuk. Met water gedistilleerd zynde, levert hy eene groote menigte heldere Olie uit; en in een sterke hitte, zonder byvoegsel, eene blaauwe Olie.

De *Balssem Copaive* is een nuttig versterkend en afvagend (*o*) geneesmiddel, verzeld van eenen zekeren graad van prikkeling. Hy versterkt het Zenuwgestel, strekt om open lyf te maaken, en is in grooter giften buikzuiverende (*p*); bevordert de pis, en zuivert en heelt de zweeren in de piswegen; het welk deeze geacht wordt veel beeter te doen, dan een van de andere Balssem. *Fullerus* merkt aan, dat hy aan de pis eenen zeer bitteren smaak geeft; maar geen violetten-reuk, als de *Terpentynen* doen.

Deeze *Balssem* is voornaamlyk vermaard geweest in de *Venusziekte*, en den witten vloed (*q*), en uitwendig als een wondheeland middel (*r*). De bovengemelde Schryver pryft hem ook aan in *Roodelopen* (*s*), in scheurbuikagtige ongesteldheden (*t*), in long en

borstziektens, en in eenen scherpen en verrotten staate der sappen: hy zegt gezien te hebben, dat zeer gevaarlyke hoesten, die klaarblykelyk eene *Teering* dreigden, door het gebruik van deezen Balssem alleen geneezen zyn; en dat hy, onaangezien zyne heet- en bitterheid, goede uitwerkingen doet in gevallen van uitdrooginge (*v*).

De Gifte van dit geneesmiddel is zelden meer, als twintig, dertig droppels; hoewel sommigen 'er zestig of meer voorschryven. Het kan gevoeglyk ingenomen worden in de gedaante van eene gesuikerde Olie (*x*); of in die van een Amandelmelk (*y*); waar toe het kan gebragt worden, door het zelve te wryven met Amandelen, of liever met een dik slym van Arabische Gom, tot datze wel vermengd zyn, en dan by graden eene bekwaame veelheid van water 'er by te doen.

De eenige Winkel bereiding van deezen Balssem is eene brandige Olie (*z*), met het byvoegsel van de *Gom guajacum* gedistilleerd [L.] De Balssem zelf is een innengsel in het Treksel van Balssem (*a*) en het Treksel van spaansche vliegen. [E.]

BALSAMUM GILEADENSE, zie OPOBALSAMUM.

BALSAMUM PERUVIANUM. [L. E.]
Balssem van *Peru*.

De gemeene *Peruviaansche Balssem* wordt gezegd, door kookinge in water, getrokken te worden uit eene welriekende Heester, die in *Peru* en de warmer gewesten van *Amerika* groeit. Deeze Balssem, tot ons overgebragt zynde, heeft byna de dikte van dunnen honich, is van eene roodagtig bruine kleur, die naa het zwarte helt, van eenen aangenaamen speceryagtigen reuk, en van een zeer heeten bytenden smaak. Met water gedistilleerd, levert hy eene geringe hoeveelheid uit van eene welriekende wezendlyke Olie van eene roodagtige kleur; en door een sterk vuur, zonder eenig byvoegsel, een geelagtig roode Olie.

De:

(n) Spiritus vini rectificatus. (o) Corroborans & detergens. (p) Purgans. (q) Fluxus albus. (r) Vulnerarium. (s) Dysenteria. (t) Cachexia scorbutica. (v) Casus hepatici. (x) Elaosaccarum. (y) Emulsio.
(z) Oleum empyreumaticum. (a) Tinctura balsamica. (b) Tinctura sanibaridum.

De *Balfem* van *Peru* is een zeer heet sperryächtig geneesmiddel, heel veel heeter en scherper, als de *Balfem Copaive*. Deszelven voornaamste uitwerkingen zyn, het gestel te verwarmen, het Zenuwgestel te versterken, en de lymige vogten te verdunnen. Hierom wordt hy gebruikt in sommige soorten van borstkwaalen (*c*), druipers (*d*), rodelloopen (*e*) belette ontlastingen der pisse (*f*) en andere ongemakken, die uit zwakheid der vaste deelen ontstaan, of uit de traagheid en werkeloosheid der sappen voortkomen. Ook wordt hy uitwendig gebruikt, om wonden en zweeren te zuiveren en te geneezen; en somtyds tegen beroerheden, en zinking pynen. (*g*)

Deeze *Balfem* laat zich niet vermengen met water, melk, uitgeperste Oliën, Vet van Dieren, of wasch: hy moge vermengd worden met dit laatste, koud zynde, gelyk ook met de vetächtige zelfstandigheid, die uitgeperste Olie van foelie genoemd wordt; maar als het mengsel naderhand door hitte gesmolten wordt, scheidt de *Balfem* zich weder af, en zinkt naa den grond. Doch hy kan met water gemengd worden tot de gedaante van eene Amandelmelk (*b*), op dezelfde wyze, als de *Balfem Copaive*. Loogzoutächtige Loogen (*i*) ontbinden een groot gedeelte van denzelven; en verbeeterde (*k*) Geeft van wyn doet het geheel en al.

Deeze *Balfem* is een innengsel in de *Balsamum guajacinum*, *Pilula aromatica* [L.] *Tinctura balsamica*, *Elixir pectorale*, *balsamum cephalicum*, en den *Balfem* van *Locatelli* [E.].

Daar is nog een andere soorte van Peruviaanschen *Balfem*, van eene witte kleur, en ongelyk welriekender als de voorgaande. Deeze wordt zeer zelden tot ons overgebracht. Hy wordt gezegd een voortbrengsel te zyn van dezelfde plant, welke de gemeene of zwarte *balfem* uitleevert; en dat hy uit de sneden, die in den stam gedaan worden, uitzweet.

BALSAMUM TOLUTANUM [L. E.]
Balfem van *Tolu*.

Deeze vloeit uit eene soorte van Pynboom, die in *Tolu* in de Spaansche Westindiën groeit; waar van daan de *Balfem*, in kleine Kalabasschillen tot ons wordt overgebracht. Hy is van eene geelächtig bruine kleur, naa het roode hellende; gestremd zynde is hy dik en taai: en door den tyd wordt hy hard en bros, zonder eenig groot verlies van zyne kragtige deelen te ondergaan. De reuk van deezen *Balfem* is by uitstek welriekend, eenigzins naa dien van Limoenen gelykende; zyn smaak is heet en zoetächtig, met weinig van de prikkeling, en niets van den walgagtigen geur, die by de andere *Balfems* is. Hy heeft dezelfde algemeene kragten, als de voorgaande; maar is veel zagter, en wordt tot sommige gebruiken, byzonderlyk als dat van een versterkend middel (*l*) in zaadvloeden en diergelyke zwakheden, gehouden veel kragtiger te zyn. Hy is een innengsel in den *Wondbalfem*, (*p**) [L.], het *Treksel* van *balfem* (*q*) en de *borstpillen* (*r*), en *Elixir* (*s*) [E.]. Eene *Syroop*, die met denzelven bezwangerd is, wordt 'er ook in de *Winkels* gehouden.

BARDANÆ MAJORIS. seu *Lappæ majoris*, *arcii Dioscoridis* C. B. Kliffenkruid; de wortels en zaaden [E.]

Deeze is een gemeene plant, die aan de kanten der wegen groeit, en genoeg bekend is, door zyne schilferagtige koppen, of kliffen, welken in de kleederen steeken en daar aan kleeven. — De zaaden hebben eenen bitteräctigen scherpäctigen smaak: zy zyn aangeprezen, als zeer kragtige pisdryvende (*t*) middelen, ingegeven zynde in de gedaante van eene Amandelmelk (*v*) of in poeder, by de hoeveelheid van een *Drachma*. — De *Wortels* smaken zoetächtig met eene zachte wrangheid en bitteräctigheid: zy worden gehouden voor openende (*x*), pisdryvende (*y*), en zweetverwekkende (*z*); en gezegd te wer-

(c) *Ashmata*. (d) *Gonorrhæa*. (e) *Dysenteria*. (f) *Suppressiones urinæ*. (g) *Dolores rheumaticæ*. (h) *Emulso*. (i) *Lixivia alcalina*. (k) *Spiritus vini rectificatus*. (l) *Corroborans*. (m) *Balsamum vulnerarium*. (n) *Tinctura balsamica*. (o) *Pilula pectorales*. (p) *Elixir pectorale*. (p*) *Balsamum vulnerarium*. (q) *Tinctura balsamica*. (r) *Pilula pectorale*. (s) *Elixir pectorale*. (t) *Diuretica*. (v) *Emulso*. (x) *Aperientia*. (y) *Diuretica*. (z) *Sudorifica*.

werken zonder prikkelingē, zoo dat men ze veilig zou kunnen beproeven in scherpe ziekten. Afkookfels (a) van dezelve zyn voor lange gebruikt in zinkingagtige (b) jichtagtige (c) en andere ziekten; en by fommigen beeter gehouden, als die van Salfaparilla.

BDELLIUM [L. E.] *Bedola*.

Bedola, of *Bdellium* is een Gom-harsagtig faamengestremd sap, welk in kluiten van verscheidene gedaanten en grootten, uit Arabien en Oostindien overgebracht wordt. Het heeft eene roodagtig bruine kleur, en gelykt op 't aanzien wel wat naar Myrrhe: als men het in stukken slaat, vertoont het zich eenigzins doorscheinend, en, gelyk *Geoffroy* zeer wel aanmerkt, als lym. Het wordt zagt en taai in den mond, kleeft aan de tanden, heeft eenen bitteragtigen smaak, en geen onaangenaamen reuk. *Bdellium* is wel eer aangepreezen, als een zweetverwekkend (d) pisdryvend (e) en een middel voor de (ongemakken van de) Baarmoeder (f); en in uitwendige toepassingen, om gezwollen te doen ryp worden, enz. In de tegenwoordige praktyk wordt 'er naauwelyks gebruik van gemaakt, dan als een mengsel in de *Tberiacæ*.

BECABUNGÆ, seu *Anagallidis aquaticæ folia*: *Veronica aquaticæ folio subrotundo Morif. Hist.* Water-Guichel-heil; de bladeren 'er van [L. E.]

Dit is een lage plant, die gemeenlyk in kleine bakken en putten van stillstaand water groeit: de bladeren blyven den geheelen winter over; doch zyn in hunne grootste volmaaktheid in de lente. Derzelver voornaamste smaak is kruidagtig, verzeld van eene zeer geringe bitteragtigheid.

Bekabunga is wel eer geacht geweest eene zeepagtige afvagende kragt (g) te hebben, en de lymagtige vogten te verdunnen, zonder prikkelingē: hierom werdt zy voorgeschreven in die soorten van scheurbuik, welken heete

genoemd worden, waarin de *Lepelbladeren* (b) en andere scherpe middelen tegen het scheurbuik (i) zoo goed niet gehouden werden. Thans wordt zy alleen gebruikt in saamvoeginge met die planten, als in de *Sappen tegen het Scheurbuik* (k); [L. E.] maar doet mogelyk niet veel tot derzelver kragt. Indien men eenige kragt van de *Bekabunga* vermagten zal, dan moet zy als voedsel gebruikt worden.

BELLIDIS MAJORIS folia: *Bellidis majoris sylvestris caule folioso C. B.* Groote of Offen-Oogen, Madelieven: de bladeren 'er van [E.]

Deeze plant is zeer gemeen in de velden en onder het koorn, bloeiende in May en Juny. De bladeren hebben eenen slymagtigen zoutagtigen wrangen smaak; zy worden gezegd afvagende (l) ontbindende (m) openende (n) en ook maatic faamentrekkende (o) te zyn. *Geoffroy* verhaalt, dat het kruid, vergaderd zynde voor dat de bloemen uitkomen, en in water gekookt, aan 't zelve eenen scherpen smaak mededeelt, die zoo doordringend en fyn is, als peper; en dat dit Afkookzel (p) een uitsteekend Wond- en pisdryvend middel (q) is: Edoch dit bericht schynt meer tot de volgende plant te behooren.

BELLIDIS MINORIS, seu *consolidæ minima folia*: *Bellidis minoris sylvestris C. B.* Gemeene Madelieven, de bladeren 'er van [E.]

Deeze is byna overal gemeen, en bloeit vroeg in de lente. — De bladeren hebben eenen fynen scharpagtigen smaak, en zyn aangepreezen als wond-middelen (a); gelyk ook in Borstkwaalen, of Amborstigheden (b) en uitdroogende koortsen (c), en in zulke ziekten, als veroorzaakt worden door het drinken van koude vogten, als 't lichaam te veel verhit is. *Ludovici* houdt de kleine *Madelief* (d), als de planten, die gemeenlyk tegen

(a) Decoctio. (b) Rheumatici. (c) Arthritici morbi. (d) Sudorificum. (e) Diureticum. (f) Uterinum.
(g) Vis saponaria detergens. (h) Cochlearia. (i) Antiscorbutica. (k) Succus scorbutici. (l) Detergentia.
(m) Resolventia. (n) Aperientia. (o) Astringentia. (p) Decoctio. (q) Vulnerarium & diureticum.
(a) Vulneraria. (b) Astringentia. (c) Febres bellica. (d) Bellis minor.

gen het scheurbuik gebezigd worden; en als de ontbindende middelen tegen het verdikte bloed in de mildziektens. (e)

BENZOINUM [L. E.] Benzoin.

Benzoin is een harsagtig saamgestremd sap, welk verkrègen wordt uit eenen boom, die natuurlyk in beide de Indien groeit, en de winters onzer Luchtfreek bezwaarlyk kan verdragen.

De Hars wordt alleen uit Oostindiën gebragt; en zulks in groote stukken, die uit witte en ligt bruine brokken, of geele spikkels saamgesteld zyn, en zeer ligt tusschen de handen breeken: die het witte is en vry van alle onzuiverheden wordt meest geacht: Deeze hars heeft zeer weinig smaak, en geeft slegts een weinig zoetigheid op de tong: maar heure smaak is uitneemend welriekend en aangenaam, byzonder als zy heet gemaakt wordt. Als men ze in bekwaame vaten op het vuur zet, leevert ze eene aanzienlyke hoeveelheid van een wit zoutagtig stremfel uit, bloemen genoemd, van eenen zuuragtigen smaak en aangenaamen reuk; het welk ontbindbaar is in verbeterden Geest van wyn, en met hulp van hitte ook in water.

Het voornaamste gebruik der Benzoin heeft plaats in reukwerken, en in blanketfels (f): men ontmoet ze zelden in onbereide Voor-schriften, die op staande voet bereid worden (g), en komt alleen, in zelfstandigheid, in één winkel saamenmengsel, den Wond- of wonder Balsam (b), die voornaamelyk tot uitwendig gebruik geschikt is. Zy zoude des niet temin ook toepasselyk schynen tot andere gebruiken, en geene ongegronde aanspraak hebben op de kragten van Storax en den Balsam van Tolu, ten minsten in een minderen graad. De Bloemen worden aangepreezen in Borstziektens; en met dit oogmerk worden ze tot een inmengsel gemaakt in de pynstillende Elixir (i) [L.] in de borst-Elixir, Conserf en Pillen (k) en in de Koekjes van Zwa-vel. (l) [E.]

BERBERIS, seu *Oxuaacantha Galeni*, cortex & fructus: *Berberis dumetorum* C. B. Barberisse; de bast en vrugt 'er van.

De Barberisse-Boom is een kleine boom, of liever een groote Heester, bekleed met een afchkleurigen bast, onder welken een andere is van eene donker geele kleur: De beziën zyn van eene schoone roode kleur, en bevatten elk twee harde bruine zaaden in zich. Hy groeit in 't wilde op krytagtige bergen, in verscheidene deelen van Engeland, wordt dikwyls geplant in tuinen en hoven.

De buitenste bast der takken, en de bladeren hebben eenen saamentrekkenden zuiveren smaak; de binnenste geele bast heeft eenen bitteren: deeze laatste wordt gezegd van dienst te zyn in de Geelzugt (m); en by sommigen gehouden voor een nuttig purgermiddel. (n)

De Barberissen, die in den smaak aangenaam zuur, en middelmatig saamentrekkend zyn, heeft men met goed gevolg ingegeeven in overlooppingen van Gal (o), en in ziekten, die uit hitte, scherpeid, of duicheid der sappen ontstaan. By de Egyptenaaren heeft men de Barberissen gebezigd in vlooden, en kwaadaartige koortsen, om de hitte te maatigen, den dorst te stillen, de kragten te versterken, en de verrotting voor te koomen: de vrugt wordt geweekt in een dag en nacht, in omtrent twaalfmaal derzelve hoeveelheid van water, met byvoeging van een weinig fenkelzaad, of diergelyk, om de maag niet te beledigen; het vogt afgekleinsd en met suiker of syroop van Citroenen zoet gemaakt zynde, wordt den Lyder rykelyk te drinken gegeeven. Prosper Alpinus (uit wiens Verhandeling de *Medicina Aegyptiorum*, dit bericht getrokken is) verhaalt ons, dat hy zelf dit geneesmiddel met gelukkig gevolg gebruikt heeft, in eene pestagtige koorts, verzeld van eenen onmaatigen galagtigen buikloop (p). Een Gely van de vrugt is door het COLLEGIE van Edinburg

(e) Morbi hypochondriaci. (f) Kosmirax. (g) Prescriptions extemporaneæ. (b) Balsamum traumaticum. (i) Elixir paregoricum. (k) Elixir pectorale, Electuaria pectoralia & Pillula pectorales. (l) Tezari sulphuris. (m) Argutus. (n) Purgans. (o) Fluxus biliosi. (p) Diarrhaea biliosa.

burg voor eene Winkel bereiding voorgeschreven.

BETÆ folia: Betae albæ vel pallescentis, quæ sicula & cicla officinarum Mor. & Betae rubræ vulgaris C. B. Witte en roode Beet; en de raapwortelagtige roode Beet, of Betearavie. [E.]

Deeze planten worden in de tuinen gekweekt, voornaamelyk tot keuken gebruik. Op het oog kan men weinig onderscheid tusschen dezelve zien, dan het geen in derzelver tytels uitgedrukt is. Afkookfels van Bieten maaken zagtelyk open lyf; hierom zyn ze in den rang der verzagtende kruiden (q) geplaatst: maar de planten, die na de kooking overblyven, worden gehouden eene tegengestelde uitwerking te hebben. Zy brengen weinig voedsel aan, en worden van sommigen gezegd nadeelig voor de Maag te zyn. Het sap, dat uit de wortels geperst wordt, is een sterk Niesmiddel. (r)

BETONICÆ folia: Betonice purpureæ C. B. Gemeene of bosch Betonie; de bladeren 'er van. [E.]

Betonie is een laage plant, groeiende in boschen en ichaduwagtige plaatsen, in verscheidene deelen van Engeland: de bloemen komen in Juny en July voort; zy zyn purperagtig van kleur, en staan op punten aan de toppen der steelen. De bladeren en bloemen hebben eenen kruidagtigen wrangen eenigzins bitteren smaak, verzeld van eenen zeer geringen speceryagtigen geur. Dit kruid is lange een gunsteling geweest van de Schryvers over de *Materia Medica*, welken niet in gebreeke bleeven eene groote menigte van goede hoedanigheden aan het zelve toe te schryven. Doch de ervaarenheid ontdekt in de *Betonie* niets anders, dan de hoedanigheid van een zagt versterkend middel (s): gelyk daar is een Trekfel (t) of ligt Afkookfel (v) van dezelve, als Thee gedronken; of een verzadigd Afkookfel (x) in behoorlyke giften ingegeven, in slapheid en zwakheid der ingewanden, en

in ongesteldheden, die daaruit voortkoomen. Het poeder van de bladeren opgesnoven veroorzaakt niezen; en hierom wordt de *Betonie* somtyds tot een innengsel gemaakt in Niespoeders: doch deeze uitwerking schynt niet te moeten toegeschreven worden, gelyk doorgaans gemeend wordt, aan eenige byzondere prikkelende hoedanigheid in het kruid; maar aan de ruuwe hairen, waar mede de bladeren overdekt zyn. De wortels deezer planten verschillen zeer veel, in hoedanigheid, van de andere deelen: derzelver smaak is bitter en zeer walglyk: in eene kleine gifte ingenomen doen zy geweldig braaken en buikzuiveren, en worden onderfeld vry wat met de wortels van Nieskruid (y) gemeen te hebben. Het is zeer zonderling, indien het waar is, dat de *Betonie* de geenen, die eene zeer groote menigte daar van verfaamelen, aandoet met eene ongesteldheid, die naar dronkenschap gelykt; zoo als door *Simon Pauli* en *Bartholinus* verzekerd wordt.

BETONICA AQUATICA, zie *SCROPHULARIA AQUATICA MAJOR*.

BETULÆ Cortex & Lachrymæ: Betule C. B. De Berkenboom; de bast en 't sap 'er van. [E.]

Deeze Boom groeit in 't wilde in vogtige Boschen: zyn bast bestaat uit eene dikke brosse zelfstandigheid van eene bruinagtige roode kleur, en uit verscheidene zeer dunne, gladde, witte, doorschynende vliesjes. Deeze laatste zyn zeer ontvlambaar, en schynen vol te zyn van eene harsagtige stoffe; alhoewel ze naauwlyks eenen byzonderen reuk of smaak hebben. Het dikke brosse deel is minder harsagtig, en wrang in den smaak: van de geneeskragten van elk deezer deelen, is weinig of niets met zekerheid bekend.

Als men den stam van den boom diep wondt of doorboort, in 't begin van de Lente; zoo vloeit 'er een zoetagtig sap uit, somtyds (naar men zegt) in zulk een grooten

(q) *Herba emollientes.* (r) *Egger.* (s) *Corroborans.* (t) *Infusio.* (v) *Decollis.* (x) *Tinctura saturata.* (y) *Helleborus.*

ten overvloed, dat het in zwaarte tegen het gewigt van den gantschen boom met wortel en al kan opweegen: een tak bloedt een *Gallon* (z) of meer in een dag. Dit sap wordt voornamelyk aangepreezen in scheurbuikagtige ziekten en in andere bedorvenheden van het bloed: deszels kenbaarste uitwerking is, de ontlafing der pis te bevorderen.

BEZOAR lapis. Bezoarsteen.

De Bezoarsteen is een steenagtig saamen-groefsel, welk in de maag van zekere dieren, die gezegd worden tot het geslacht der Geiten te behooren, gevonden wordt. Hy is saamengefeld uit zyden, die op een middelpunt titloopen, en elkanderen omringen, met een weinige holte in 't midden, waar in stukjes hout, stroo, haar, of diergelyke zelfstandigheid begrepen is.

De Winkels onderscheiden twee soorten van Bezoar; de eene die uit *Persien* en *Oostindien* gebragt wordt, en de andere uit de Spaansche *Westindien*. De eerste, of beste soorte, *Oosterfche Bezoar* genaamd, heeft eene blinkende, donker groene of olyfkleur, en eene zeer gladde oppervlakte; als men de buitenste zyde wech neemt, vertoont die, welke daar onder ligt, zich insgelyks glanzig. De *Westerfche* heeft eene ruuwe oppervlakte, en eene minder groene kleur, dan de voorgaande: ook is hy veel zwaarder, brosser en van lossier weeffel; de zyden zyn dikker, en vertoonen, als men ze breekt, eene menigte van streepen, die fraai door elkanderen geweeven zyn. De *Oosterfche* is doorgaans kleiner, dan een walnoot; doch de *Westerfche* meesten tyd grooter en somtyds zoo groot als een *Ganzeney*. De eerste is in 't algemeen het meest geacht, en de eenige soorte, die by het **COLLEGIE** van *Londen* nu nog behouden is: maar het **COLLEGIE** van *Edinburgh* schryft beiden nog voor, in de uitgave van hunne *Apotheek*, die voor de tegenwoordige uitgekomen is; doch zy schynen nu toe te staan, dat men ze door elkanderen gebruike, dewyl ze, in hunne

Lyst, den naam van *Bezoar steen* alleen behouden.

Kämpfer (in wiens *Amenitates exoticæ* men volkomen bericht van het Bezoar Dier kan vinden) verhaalt ons, dat deeze steen, by de *Perliaanen* hoog in achtig is, en zelfs van meerder waarde, dan in *Europa*; dit en verscheidene andere omstandigheden, ontfoddig hier te verhaalen, hebben aanleiding aan veelel gegeeven om te vermoeden, dat de rechte Bezoar, nooit tot ons gekomen is. Sommige Schryvers houden sterk staande, dat alle de steenen, die gemeenlyk onder dien naam verkogt worden, door kunst gemaakte saamengfels zyn. Dat sommigen inderdaad zodanig zyn, is openbaar; hier van daan ook het groot verschil in de opgave der hoedanigheden, die sommige *Menschen* 'er van gedaan hebben: de steenen, door *Slare* onderzocht, werden niet ontbonden in zuure vogten; maar die *Grew* en *Boyle* beproefden, wel: die door *Geoffroy* gebrukt werden (in sommige proeven, die in de *Fransche Gedenkschriften* van 1710. verhaald worden) scheenen zelfs onvatbaar voor de werking van verbeterden Geest van wyn (a); terwyl sommigen van die, welke *Neumann* te *Berlyn* onderzocht, geheel en al daarin ontbonden werden. Het algemeene kenmerk der goedheid van deezen steen is, dat hy eene donker groene kleur afgeeft, op wit papier, dat met kryt bestreeken is.

Bezoar was onbekend by de oude *Grieken*; en is het eerst by de *Arabieren* in aanmerking gekomen, die denzelven hooglyk pryzen in zeer veele ongemakken, byzonderlyk tegen vergift. Laater Schryvers verëeren denzelven ook met ongemeene aanpryzingen, als een zweet- en verdryvend middel (b); kragten, waar op hy zekerlyk geene aanspraak heeft. Het is een ziekelyk saamengroefsel, dat veel overeenkomst heeft met den *Graveelsteen* der *Menschen*; dat geenen reuk noch smaak heeft, niet verteerbaar is in de maag der *Dieren*, waarin het gevonden wordt, en op welk bezwaarlyk eenig sap van het *Menschelyk* ligchaam kan werken. Het kan in geen ander licht

(z) Zie van deeze Maat I. Deel. pag. 25. (a) *Spiritus vini rectificatus.* (b) *Sudorificum & alexipharmacum.*

licht beschouwd worden, dan als een opflorpend middel (c); en is verre het zwakste van alle de gemeene zelfstandigheden van dien rang. Men heeft het wel tot een half drachma, en fomtyds tot een heel dragma toe ingegeven, zonder eenige merkelyke uitwerkinge; alhoewel de gewoone gifte, (uit aanmerkinge van zynen hoogen prys) leegts eenige grainen is.

BISMALVA, zie ALTHÆA.

BISMUTHUM. *Bismuth.*

Bismuth is een zwaar bros Metaal, gelykende uiterlyk naar het Koningske van Spiesglas (d) en Spiauter (e); maar in hoedanigheid grootelyk van dezelve verschillende. Het wordt met geweld in het zuur van Salpeter (f) ontbonden; daar dit zuur het Koningske van Spiesglas alleenlyk verbyt; en het wordt nauwlyks in 't geheel eenigzins opgelost in het zuur van zeezout (g), het welk sterk op Spiauter werkt. Eene Kalk en Bloem van dit half metaal is weleer aangepreezen geweest, als in kragten overeenkomende met sommige bereidingen van Spiesglas (b); maar zy zyn tegenwoordig niet anders in gebruik, dan als een blanketfel voor de schoonheid. Zie III. Deel. IX. Hoofdst.

BISTORTÆ radix: *Bistortæ majoris radice minus intorta* C. B. Hertstong, of Slangenkruid; de wortel 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in vogtige weiden, in verscheidene deelen van Engeland; doch is niet zeer gemeen omtrent Londen. De Wortel heeft omtrent de dikte van een pink, is van buiten donker bruin en van binnen wit van kleur: hy is wormswyze gedraaid of gebogen, (waar van daan de plant ook haaren naam heeft) met een lid aan elken draai, of bogt, en vol met bosjes van vezelen: de wortels van deeze foorte, die wy hier bedoelen, hebben maar een of twee bogten of draaijingen;

anderen hebben 'er drie of meer.

Alle de deelen van het Slangenkruid hebben eenen ruuwen wrangen smaak, byzonderlyk de wortel, die een van de sterkste saamentrekkende plantgewassen (i) is. Hierom wordt hy in alle soorten van onmatige bloedvloeiingen (k) en andere vloedten, waarin alleen saamentrekkinge vereischt wordt, zoo wel inwendig als uitwendig gebruikt.

Het is zekerlyk een zeer kragtig saamentrekkend middel, (*k) en moet eenvoudig als zodanig aangemerkt worden: want op de zweetverwekkende (l) pesttegenstaande (m) en andere diergelyke kragten, die aan het zelve worden toegeëigend, heeft het geen ander recht, dan ingevolge van zyne saamentrekkende kragt, (n) en van zyne verrotting tegenstaande (o) eigenschap, welke het met andere saamentrekkende plantgewassen (p) gemeen heeft. De grootste gifte van deezen wortel in poeder is een Drachma. Hy komt alleen, als een innengsel in het winkel-saamenmengsel, dat *Species è scordis* hiet. [L.]

BITUMEN JUDAICUM [L.] *Asphaltus*. Jodenlym.

Dit is een ligte, vaste pik, die van buiten eene donkeragtige, en van binnen eene donker zwarte blinkende kleur heeft; met zeer weinig smaak, en nauwelyks eenigen reuk, ten zy dat ze heet gemaakt worde, wanneer ze eenen zeer pikagtigen reuk uitgeeft. Zy wordt zeer overvloedig in de aarde gevonden in verscheidene deelen van Egypte; en op de oppervlakte van de Doode Zee; maar zeer zelden tot ons overgebracht. In haare plaats gebruiken de Winkels andere Joodenlymagtige (q) zelfstandigheden, die in Frankryk, Duitsehland en Zwitserland gevonden worden: deezen hebben eenen veel sterker pikagtigen reuk; maar in andere opzigten komen ze heel zeer met de waare Asphalt overeen. Somtyds wordt de Pik zelve of de doode kop (r) die na

(c) Absorbens. (d) *Regulus Antimonii*. (e) *Zincum*. (f) *Acidum Niri*. (g) *Acidum Salis marini*. (h) *Præparaciones antimoniales*. (i) *Alstringens vegetabile*. (k) *Hæmorrhagines*. (*k) *Stypticum*. (l) *Sudorifica*. (m) *Antipestilentialis virtus*. (n) *Adstringentia*. (o) *Vis antiseptica*. (p) *Styptica vegetabilia*. (q) *Substantia bituminosa*. (r) *Caput mortuum*.

na de distilleering van amber overblyft, in plaats van Joodenlym genomen. Eene groote menigte van verscheidene kragten heeft men aan deeze Joodenlym toegeschreven, als ontbindende (s) verdryvende (t) lymagtigmaakende (v) zweetverwekkende (x) verzagtende (y) de maandstonden bevorderende (z) enz. doch het is al sedert langen tyd niet anders gebruikt, dan als een innengsel in de *Tberiacæ*. Het COLLEGIE van *Edinburg* de *Tberiacæ* nu afgeschafft hebbende, heeft dus ook de Joodenlym uitgewischt.

BOLI. *Bolus* Aarden.

Bolus Aarden zyn broffer dan kley, en zoo taai niet; zich ligter met water vereenigende en weder vryer daar van afscheidende en bezinkende. Op het aanraaken zyn ze zagt en vetagtig, kleeven aan de tonge, en smelten langzaamethand in den mond, met agterlaatinge van eenige merkelyke saamentrekkinge. Men heeft veele verscheidene soorten van Aarden in de Geneeskunst ingevoerd, waar van de voornaamsten deeze volgende zyn.

1. **BOLUS ARMENA.** *Armenische Bolus*. [L. E.] De zuivere Armenische *Bolus* heeft eene helder roode kleur, met een geelen weerschyne: het is een van de hardste en vastste lichaam van deezen rang, en niet glad en effen, gelyk de anderen, maar heeft gemeenlyk eene ruuwe en stroeve oppervlakte. Met zuuren maakt zy geene opbruiffching.

2. **BOLUS GALLICA.** *Fransche Bolus* [L. E.] De gemeene Fransche *Bolus* heeft eene bleek roode kleur, met onregelmaatige sprenkels of aderen van wit en geel gemarmerd. Zy is veel zagter dan de voorgaande; en maakt eene zachte opbruiffching met zuuren.

3. **BOLUS BLESENSIS.** *Bloische Bolus*. Deeze is eene geele *Bolus* Aarde, heel wat ligter dan de voorgaande, en dan meest alle de

geele Aarden. Zy bruiffcht sterk op met zuuren.

4. **BOLUS BOHEMICA.** *Boheemsche Bolus*. Deeze heeft eene geele kleur met een rooden weerschyne, doorgaans van effen weeffel. Zuuren hebben 'er geen vat op.

5. **BOLUS LEMNIA.** *Lemnische Bolus*. Deeze is eene bleek roode Aarde; zagtelyk opbruiffchende met zuuren.

6. **TERRA SILESIACA.** *Silefische Aarde*. Zy heeft eene bruinagtig geele kleur: de zuuren doen 'er geene merkelyke uitwerking op. Deeze en andere aarden klein gestampt, en met zekere indrukzelen 'er in geperst zynde, worden *Zegel-Aarden* genaamd. (a) Van de Armenische, Lemnische en Bloische *Bolus* Aarden wordt zelden de oprechte in de Winkels gevonden; dewyl de Corfer Aarden, of witte kley, met oker gekleurd, doodekop (b) van Vitriool enz. dikwils derzelve plaats vervangen. De oprechte kan daaruit onderscheidenlyk gekend worden, dat ze gelykelyk van 't water scheiden en bezinken, zonder eenige afscheiding van haare deelen; de oprechte *Bolus* Aarden behouden haare kleur of worden hooger in het vuur; terwyl de gemaakte en bedrieglyke soorten rood verbranden.

Deze Aarden zyn wel eer aangepreezen geweest, als saamentrekkende (c) zweetverwekkende en verdryvende middelen (d), in Buikloopen (e), Roodeloopen (f), Bloedvloeiingen (g), en in kwaadaartige en pestagtige ziekten. In Darmvloeden (h) en ongemakken van de eerste (i) wegen, kunnen zy zekerlyk van eenigen dienst zyn; maar de kragten, die haar in andere gevallen worden toegeschreeven, schynen geen grond te hebben.

In de *Londensche Apotbeek* is de *Bolus* Aarde een innengsel in het *Poeder uit Bolus Aarde* (k), *uit Waterlook* (l), in de *koekjes voor de Maagpyn* (m), de *Tberiacæ*, en in één saamen-

(s) *Resolvens.* (t) *Dissutiens.* (v) *Glutinans.* (x) *Sudorificans.* (y) *Emolliens.* (z) *Emmenagogica virtus.* (a) *Terra sigillata.* (b) *Caput mortuum vitrioli.* (c) *Adstringentia.* (d) *Alexipharmaca.* (e) *Diarrhæa.* (f) *Dysenteria.* (g) *Hæmorrhagines.* (h) *Fluxus intestinales.* (i) *Prima via.* (k) *Pulvis à Bolis.* (l) *Scordio.* (m) *Tabella cardiologica.*

menmengfel voor uitwendig gebruik, te weeten, de *geneezende Steen* (n). Geen eene foorte van deeze Aarden wordt in eenig faamenmengfel van de *Edinburgfche Apotbeek* gebruikt.

BOMBYX, zie SERICUM.

BONI HENRICI, *sive Lapatii unctuosifolia*; *Lapatii unctuosifolii perennis spinachiae facie Moris*. Engels Bingel-kruid, Glas-kruid, of Wintergroen; de bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid ontmoet men aan de kanten der wegen en op onbebouwde plaatfen. Het wordt in den rang der verzagtende kruiden geplaatst; maar zelden in de praktyk gebruikt. De bladeren 'er van worden by het gemeene Volk gebruikt om ligte wonden te heelen, oude zweeren te zuiveren en tot meer diergelyke einden.

BORRAGINIS flore caruleo. J. B. Bernagie; de bloemen 'er van. [E.]

Dit is een ruige plant, bekleed met kleine fteekelagtige hairen: zy groeit op woefte plaatfen en oude muuren. Aan de bloemen deezer plante heeft men eene vervrolykende kragt toegefchreven, waarom de Bernagie ook in den rang der zogenaamde hartverfterkende Bloemen (a) geplaatst is: doch het is openbaar, dat zy zeer weinige aanspraak hebben op eenige kragt van deezen aart, en fchynen in 't geheel niets te beduiden te hebben.

BORAX [L. E.] *Borax*.

Dit is eene zoutagtige zelfftandigheid, uit Oostindien overgebracht in groote klompen, welke ten deele uit groote, maar meest uit kleine Cryftallen zyn faamengefteld; en deels wit, deels groen, door eene grysgaele zelfftandigheid, als 't ware, faamengevoegd, doormengd met zand, kleine fteentjes en andere onzuiverheden: de zuivere Cryftallen, aan 't vuur blootgefteld zynde, fhelten tot een foort van glas, welk nooit in water kan ontbonden worden.

Dit zout ontbonden en tot Cryftal geworden zynde, maakt kleine doorschynende klompjes: de Bereiders 'er van hebben een manier, om het in grooter Cryftallen te doen fchieten; doch deezen verschillen in verfcheidene opzigten van het echte zout; in zoo verre, dat *Cramer* dezelve niet een gezuiverde, maar verbafterde Borax noemt. De oorfprong van dit zout is tot nog toe onbekend, en deszelfs faamenftelling kent men maar ten deele. Dus hebben veele proeven klaarlyk aangetoond, dat het uit een vast loozoutagtig zout (p) beftaat, welk het zelfde is met den grondslag van 't Zeezout, in eenen zekeren graad geneutralizeerd, door een minder gedeelte van eene andere zoute zelfftandigheid, welke tot hier toe nergens, zoo veel ik weet, ontdekt is, dan in de *Borax* zelve.

Ook zyn de geneeskragten van de *Borax* nog niet genoegzaam door de ervaarenheid bevestigd: men onderftelt dat ze, by giften van een half Drachma of twee Scrupels, pisdryvende (q), de maandftonden verwekkende (r), en de verloffing bevorderende (s) is: het eenig winkel faamenmengfel, waar in ze gebruikt wordt, is het *Poeder om de verloffing te bevorderen* (t) van de *Edinburgfche Apotbeek*. De Heer *Biffet* pryft eene ontbinding van dit zout, in water, aan, als een zeer kragtig en tot nog toe onbekend middel, om fpruwagtige korften (v) in den mond en de keel der Kinderen op te loffen. 'Er zyn gewigtige redenen, om te gelooven, dat de kragten der *Borax* veel grooter zyn, dan zy in 't algemeen onderfteld worden te weezen.

BOTRYOS folia: *Chenopodii ambrosioidis folio sinuato Tourn. Atriplicis odora seu suaveolentis Moris*. Druiven kruid; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant wordt in de tuinen gekweekt; zy heeft eenen sterken niet onaangenaamen reuk; en eenen heeten eenigzins prikkelenden fmaak. Zy wordt aangepreezen als een windbrekend (x) en borftmiddel (y). Men kan van dezelve trekfels drinken, als Thee.

BRAS-

(n) *Lapis medicamentosus*. (a) *Flores cordiales*. (p) *Sal fixum alcalinum*. (q) *Diureticum*. (r) *Emmenagogicum*. (s) *Promovens partum*. (t) *Pulvis ad partum*. (v) *Crusta apthusa*. (x) *Carminativum*. (y) *Pectorale*.

BRASSICA SATIVA: *Brassica capitata alba* C. B. & *Brassica Capitata rubra* C. B. & *Brassica alba capite oblongo non penitus clauso* C. B. *Brassica sabauda* Ger. & Park. & *Brassica cauliflora* C. B. Witte en roode Kool, Spruitkool, Savooikool, en Bloemkool. [E.]

Deeze allen worden in de tuinen gekweekt, meer voor de keuken, dan voor geneeskundig gebruik. Zy worden alle gehouden zwaar te zyn om te verteeren, weinig voedsel te geven en veele winden te verwekken; schoon waarfchynelyk op geen heel goed fundament. Zy hellen fterk over tot verrotting, en koomen veel eer tot dien staat dan byna eenig ander plantgewas; als zy verrot zyn, is derzelver reuk insgelyks de bezwaarlykfte, en gelykt zeer naar dien van verrotte zelfftandigheden van Dieren. Men zegt dat een afkookfel van dezelve open lyf maakt. Van alle deeze planten wordt de Bloemkool gehouden voor de ligfte om te verteeren. De witte finkt het meest, en de roode is 't meest verzagende en verflappende (z). Men pryft een afkookfel deezer laatfte aan om de fcherpe vogten te verzagten in fommige borftkwaalen, en in heefchheid.

BRASSICÆ MARINÆ seu *foldanelle folia*: *Convolvuli maritimi foldanelle dicti Raji*. Zee-winde, Zee-spruitkool, Schots Lepelblad, of Soldanella; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is eene kruipende plant, die, in verfcheidene deelen van de Noordzyde van Engeland, aan de Zeeftanden groeit. De wortels, bladeren en fteelen leveren een melkagtig fap uit.

Soldanella, of Zee-winde is een fterk buikzuiverend (a) middel, dat zeer ruuw en geweldig werkt, en daarom met recht uit de praktyk verworpen is. De geenen, die derzelver gebruik aanpryzen, verfchillen heel zeer in het bepaalen van de gifte; fommigen fchryven een half Once voor, anderen drie Drachma's, en nog anderen een geheele hand vol.

(z) *Emolliens* & *laxans*. (a) *Catharticum*. (b) *Catharticum irritans*. (c) *Cafus maniacales*. (d) *Hydrops*. (e) *Morbi chronicales*. (f) *Purgans*. (g) *Discutiens*.

BRITANNICA, zie LAPATHUM.

BRUNELLA, zie PRUNELLA.

BRUSCUS, zie RUSCUS.

BRYONLÆ ALBÆ *radix*: *Bryonie aspera sive alba baccis rubris* C. B. Witte Bryonie, Kwartelbefie, of wilde Wyngaard; de wortels 'er van. [E.]

Dit is een ruuwe plant; die op drooge heuvels groeit, onder heggen, en tegen de ftruiken opklimt. De wortels 'er van zyn groot, en fomtyds zoo dik als een mans dey: derzelver reuk is fterk en onaangenaam, als zy verfch zyn; de fmaak walgagtig bitter, fcherp en bytende: het fap is zoo fcherp, dat het de huid, in een' korten tyd, doorbyt: alsze gedroogd worden, verliezen ze een groot gedeelte van hunne fcherpheid, en hunnen reuk byna geheel en al.

Bryonie wortel, of wilde Wyngaards wortel is een fterk prikkelend buikzuiverend middel (b); en als zodanig is het fomtyds met goed gevolg ingegeven in gevallen van razerne (c), in fommige foorten van Waterzugt (d) en in verfcheidene langduurige en wederkeerende ziekten (e), waar in eene fchielyke ontbinding van lymagtige fappen, en eene haaftige prikkeling op de vaste deelen vereifcht werdt. Een Uitrekfel 'er van met water gemaakt, werkt zagter en veiliger, dan de wortel in zelfftandigheid; van een half Drachma tot een Drachma ingegeven, is het, naar men zegt, bevonden een zagt buikzuiverend (f) middel te zyn; gelyk ook kragtig op de pis te werken.

De wortel van wilde Wyngaard, uitwendig toegepaf, wordt gezegd een kragtig verdryvend (g) middel te zyn: hy komt dus ook in een Pap tot dat oogmerk in de *Edinburgfche Apotheek*.

BUFO. De Padde.

Dit Dier wordt doorgaans voor vergiftig gehouden, byzonderlyk deszelfs kwyl, en een zeker

zeker ſcherp vogt, welk onderſteld wordt de pis te zyn, en welk het, als het getergd wordt, tot eenen aanmerkelyken aſtand uitwerpt. Het zelve is eerst in de Geneeskunſt ingevoerd, by gelegenheid van eene geneezing, aan een waterzugtig Menſch verricht, welken tot poeder gemaakte Padden waren ingegeeven, om hem naa de andere waereld te zenden; maar die, na dat hy ze hadt ingenomen, eene groote menigte pis loosde, en ſpoedig van zyne ziekte herſteld werdt: van dien tyd af is de padde, door een maatig vuur gedroogd en tot poeder gemaakt zynde, als een pisdryvend middel (b) in hooge achtung geweest.

Deeze bereiding wordt inſgelyks gezegd, als ze uitwendig op den Navel wordt toegepaſt, Bloedvloeijingen (i), byzonderlyk die van de Baarmoeder (k) te ſtuiten. Het COLLEGIE van *Edinburg* hadt, in de voorgaande Uitgave van zyne Apotheek, de Padde in zyne lyſt der enkele Geneesmiddelen behouden, en gaf inſgelyks de bewerking van ze te droogen, op; maar heeft dit walglyk Dier nu gantſchelyk verworpen.

BUGLOSSI *radix, folia, flores: Buglossi angustifolii majoris* C. B. Tuin-Buglos, Offetong; de wortels, bladeren en bloemen 'er van [E.]

Dit is een ruuwe, haarige plant, gelykende naar Bernagie, maar is zoo ſteekelagtig niet: een wild foort 'er van ontmoet men gemeenlyk in heggen en tuſſchen het koorn, welke van de Tuinbuglos alleen daarin verſchilt, dat zy ſmaller van blad is. De Offetong heeft een flymagtigen zoetagtigen ſmaak, verzeld van een foorte van verkoelinge: de wortels zyn het meest, en de bloemen het minst lymagtig. Deze hoedanigheden wyzen derzelver gebruik aan in heete galagtige (l), of ontſteekagtige ziekten (m), en in eenen ſtaat, dat de vogten al te dun en ſcherp zyn. De Bloemen zyn een van de vier foorten, welke hartverſterkende (n) genaamd worden: de eenige hoedanigheid, die zy bezitten, en haar recht kan

geeven tot deeze benaaming, is, dat zy maatiglyk verzagten en verkoelen, zonder het gehemelte of de Maag te beledigen; en dus kunnen ze in warme Luchttreken, of heete ziekten, den Lyder eenigermaate verfrifſchen.

BUGULÆ *sive consolidæ medicæ folia: Bugula sylvatica vulgaris cærulea* Morison. Wondkruid, Waalwortel, de bladeren 'er van. [E.]

Dit Kruid groeit in 't wilde, in boſſchen, heggen en vøgtige weiden. De bladeren hebben eenen zoetagtigen ſmaak, die langzaamhand bitteragtig en wrang wordt; zy worden aangepreezen als wond middelen (o), en in alle gevallen, waar in zachte ſaamentrekkende, of verſterkende middelen (p) te paſſen komen.

BUNIAS, zie **NAPUS**.

BURSÆ PASTORIS *folia: Thlaspi fatui, bursa pastoris dicti Raji*. Herders beurs; de bladeren 'er van.

Deeze plant is zeer gemeen in woefte plaatsen, en wordt den geheelen zomer door in bloem gevonden. Schaapherders beurs is lange vermaard geweest als een ſaamentrekkend (q) middel, en ſterk aangepreezen in buikloopen (r), roodeloopen (s), vloedden van de Baarmoeder (t), en in 't algemeen in alle ziekten, waarin eenige foorte van ſaamentrekkende dingen kan te ſtaade komen. Sommigen hebben het voor een zoo ſterk ſaamentrekkend (v) middel gehouden, dat het nauwlyks veilig inwendig konde ingegeeven worden. Anderen hebben gemeend, dat het van eenen heeten vuurigen aart was, en onderſteld dat het de vloedden ſtuitte, door de ſappen te doen ſtremmen, gelyk *alcohol* (x), of door de mondjes der vaten te branden of te ſchroeijen. Doch de kenbaare eigenſchappen van de Schaapherders beurze geeven weinig grond tot het een noch het ander deezer gevoelens; het heeft geene merkbaare hitte, ſcherpheid, prikkel-

(b) Diureticum. (i) Hæmorrhagicus. (k) Uterus. (l) Morbi biliis. (m) Inflammatorii. (n) Flores cordiales. (o) Medicina vulneraria. (p) Corroborantia. (q) Adstringens. (r) Diarrhæa. (s) Dysenteria. (t) Fluxus uterini. (x) Alcohol is een zeer fyn en ontaſſbaar poeder, of een zeer zuivere en wel overgehaalde Geest.

kelende kragt, en naauwlyks eenige faamen-trekkende: de fmaak is byna enkel kruidagtig; zo dat zulks alleen genoeg is, om den bynaam van *Fatuum*, dwaas, door den Hr. Ray 'er aangegeven, staande te houden.

BUXI lignum [L.] & *folia* [E.]: *Buxi arborescentes*. C. B. De Busboom; de bladeren en het hout.

De *Busboom* is een kleine boom, die in sommige deelen van *Kent* en *Surry* groeit. Het hout heeft eene geele kleur, is veel harder, vastter, en zwaarder, dan eenig ander hout van *Europa*. De bladeren hebben eenen sterken walgenden fmaak, en, als ze verscht zyn, eenen stinkenden reuk: zy worden gezegd sterk den buik te zuiveren, door de gifte van een Drachma. Een Afkookfel (y) van het hout wordt door sommige aangepreezen, als een sterk zweetmiddel (z), beeter zelfs als *Guajacum*: Doch de fmaak ontdekt veel eer, dat het de hoedanigheden van dat hout niet eens bezit. Ondertusschen worden tegenwoordig noch het hout noch de bladeren van den Busboom gebruikt tot eenig ander einde, dan tot het distilleeren van eene vuurige Olie (a) [L.]; en zulk eene Olie van byna dezelfde hoedanigheid, kan men, door dezelfde behandeling, byna van alle houten verkrygen.

CACAO [E.] Chocolaat Nooten.

Deeze Nooten zyn de vrugt van eenen Americaanschen boom, die naar amandelen gelykt. Het voornaamste gebruik deezer nooten heeft plaats in 't bereiden van dien voedenden drank, dien men *Chocolade* noemt. Dit is een zagt, vetagtig, voedend vogt, dat bekwaam is om de scherpe vogten te verzagten; en van grooten dienst in teeringagtige ziekten; voornaamelyk als hy met melk en maar een weinig specerye bereid wordt.

CALAMINARIS LAPIS. [L. E.] Calamyn steen.

Deeze delfstoffs wordt overvloedig in Engeland, Duitſchland en andere Landen gevonden.

den, het zy in onderscheidene Mynen, of met de Ertsen van verscheidene Bergstoffen vermengd. Het is doorgaans van eene gryze, bruine, geele, of bieek roode kleur; zeer hard, hoewel niet hard genoeg, om 'er vuur uit te slaan met staal. Het is van sommige aangezien voor eene enkele Aarde, van anderen voor eene yzer-Erts: latere proeven hebben ontdekt dat het eene Erts van Spiauter (b) is. De Calamyn steen is doorgaans uitgebrand, of tot kalk gebrand (c) eer hy in dewinkels komt, om 'er een zwavelagtige of rottekruidagtige stoffe (d), die men onderfelt in de ruuwe Delfstoffe begreepen te zyn, uit afteſcheiden; en om hem gemakkelyker tot een fyn poeder te kunnen vryven. In deezen staat wordt hy gebruikt in Oogwaters (e) tegens afvloeiingen van dunne scherpe vogten op de Oogen; om vogtige, loopende zweeren op te droogen; en ontvellingen te heelen. Hy is de grondslag van eene Winkelbereiding, zynde eene wasch zalve tegen zweeren (f).

CALAMINTHÆ folia: *Calaminthæ pulegii odore seu nepetae* C. B. *Calaminthæ foliis, ovatis obtusis, caule procumbente* Halleri. Veld-Calamint, Berg-munt; de bladeren 'er van. [L.]

Dit is eene laage plant, die in 't wilde groeit, langs de heggen en hooge wegen, en in drooge zandige gronden. De bladeren hebben eenen levendigen heeten fmaak, en ruiken sterk naar Poly: als geneesmiddelen verschillen zy anderszins weinig van wilde munt, dan dat ze wat heeter zyn en minder aangenaam ruiken; welke laatste omſtandigheid der Calaminteden voorrang bezorgd heeft in de Moederkwaalen. (g)

CALAMINTHÆ MONTANÆ folia: *Calaminthæ flore magno vulgaris* J. B. Gemeene Calamint, de bladeren 'er van. [E]

Deeze plant is onder ons, niettegenstaande derzelver naam, lang zoo gemeen niet, als de voorgaande, welke haare plaats, op de markten, doorgaans ingenomen heeft: hierom heeft

(y) Decoctio. (z) Sudorificum. (a) Oleum empyreumaticum. (b) Zincum. (c) Calcinatus. (d) Materia sulphurea aut arsenicalis. (e) Collyria. (f) Epuloticum ceratum. (g) Casus hysterici.

heeft het COLLEGIE van Londen deeze Bergmunt nu laten vaaren, en de andere aangenomen. De Bergmunt (*b*) is ook zoo kragtig niet, als de voorgaande soorte: want de sijnak is flauwer; en de reuk komt naby aan die van de wilde Munten, zonder iets van den sterken geur der Poly van de andere te bezitten.

CALAMI AROMATICI radix: *Acori veri, sive Calami aromatici officinarum.* C. B. Lieflyk ruikende Lies, of Lisch; de wortels 'er van. [L. E.]

Deeze Liefch (in Holland gemeenlyk *Calmus* genaamd) gelykt, ten aanzien der bladeren, naar de gemeene *Iris*; maar in andere opzichten verschilt zy zeer veel daar van: de steel groeit digte by de bladeren uit: de onderste helft, waar aan de bloemen voortkomen, is rondagtig; het gedeelte dat daar boven is, breed, gelyk de andere bladeren: de bloemen zyn zeer klein, witagtig en staan op een soorte van bol, die omtrent de dikte van een vinger heeft. Deeze groeit overvloedig in slooten en moerasige plaatsen, omtrent Norwich en andere plaatsen van dit Yland; in de Rivieren van Holland; in Zwitserland; en in andere Landen van Europa. Men heeft de Winkels gemeenlyk voorzien met gedroogde wortels uit de Levant, welken niet beeter schynen te weezen, dan die in onzen eigen grond wasfen.

De wortel van *Calmus* is vol leeden, gekronkeld, een weinig plat aan de zyden, van binnen wit van kleur, en los sponsagtig van weeffel: zyn reuk is sterk; de sijnak heet, fcherp, bitteragtig en speceryagtig; beiden zoo wel de reuk als de sijnak, worden door het uitdroogen verbeterd. Deeze wortel wordt doorgaands aangemerkt, als een windbrekend (*i*) geneesmiddel, en als een middel voor de Maag (*k*), en als zodanig ook somtyds in de Praktyk gebruikt. Sommigen zeggen, dat deeze wortel alle andere plantgewasfen, die deeze Noorder luchtstreeken voort-

brengen, in speceryagtigen geur, overtreft; doch die geenen, welken ik gelegenheid gehad heb te onderzoeken, moesten het, in dit opzigt, by veelen van onze gemeene planten verliezen. Nogthans is hy een fraaije specery. Hy is een innengfel in de *Mithridaat* en *Theriaca* van de Londenfche Apotbeek, en in de speceryagtige Maagtrekfels (*l*), en het faamengesteld Poeder van *Kalfsvoet* (*m*), van de *Edinburgfche Apotbeek*. De versche wortel gekonfyt, op dezelfde wyze, als in onze Apotbeek is voorgeschreven, om de Wortels van *Zee-kruiddijfel*, of *Duivels-naaigaaren* te konfyten, wordt gezegd te Konstantinopelen gebruikt te worden, als een voorbehoedmiddel (*n*) in besmettelijke ziekten (*o*). De bladeren deezer plante hebben eenen zoeten welriekenden reuk, veel aangenaamer, hoewel zwakker, dan die van de wortels.

CALENDULÆ flores: *Calendula sativa Raji: Calendula flore simpliciter.* J. B. Tuin-Goudsbloem; de Bloemen. [E.]

Dit kruid is zeer gemeen in de Tuinen, waar het den meesten tyd van den Zomer in bloem gevonden wordt. Goudsbloemen worden geoordeeld openende en verdunnende (*p*) te zyn; gelyk ook Maagversterkende (*q*), verdryvende (*r*), en zweetverwekkende (*s*): voornaamelyk zyn ze vermaard in opstoppingen der pisse (*t*), de Geelzugt, en om de kinderpokjes uit te dryven: Doch derzelver blykbaare hoedanigheden geeven weinig grond tot deeze kragten: want zy hebben naauwelyks eenigen sijnak en niet veel reuk. De bladeren der plante ontdekken eene lymagtige zoetigheid, verzeld van eene langduuriger zeepagtige prikkeling en hitte: deeze eigenschappen schynen bekwaam te zyn, om aan sommige nuttige oogmerken te beantwoorden, als een prikkelend (*v*), openend (*x*), en scheurbuik- tegenstaand geneesmiddel. (*y*)

CALX VIVA. [L. E.] Levendige Kalk. De levendige Kalk wordt doorgaands, by ons,

(b) *Calamintha montana.* (i) *Carminativum.* (k) *Stomachicum.* (l) *Tinctura stomachica.* (m) *Arum.* (n) *Præservativum.* (o) *Morbus epidemicus.* (p) *Aperientes & attenuantes.* (q) *Cardiaci.* (r) *Alexipharmaci.* (s) *Sudorifici.* (t) *Ostruções urinæ.* (v) *Stimulans.* (x) *Aperiens.* (y) *Antiscorbuticum.*

ons, gemaakt van krytagtige steenen, die tot kalk gebrand worden. Alle kryten, en Marmers, en 'in 't algemeen alle de delfstoffelyke Aarden, die in zuuren ontbonden word, verbranden tot kalk; met dit onderscheid, dat de kalk sterker is, naar dat de steen vaster is. In de Landen, die aan Zee liggen, gebruikt men Zeeschulpen, by gebrek van bekwaame steenen, welke eene kalk uitleeveren, die in de meeste opzigten met de steenkalk overeenkomt.

Alle deeze Kalken zyn, als ze eerst gebrand zyn, zeer scherp en bytende. In deezen staat wordenze in sommige uitwendige gebruiken, als een middel om 't haar uit te byten (z), aangewend; om zwavel in water te doen oplossen; [L.] en om de kragt van vaste Loogzouten te vermeerderen, het zy met oogmerk om het als een brandmiddel (a) te gebruiken, [L. E.] het zy om dezelve bekwaam te maaken, tot het gereeder ontbinden van olien, in het Zeep maaken. [L.] Als de Kalk eenen langen tyd aan de lucht is bloot gesteld geweest, valt zy allengs tot poeder, en verliest zeer veel van haare scherpheid.

Water, dat aanstonds op de Kalk gegooten wordt, neemt eene groote meenigte van dezelve op: en deeze oplossing heeft eenen sterken smaak, is wat saamentrekkende (b), droogt den mond op, en is verzeld van eene soorte van zoetigheid. Dit vogt bruifcht niet op, noch met zuuren (c), noch met Loogzouten (d); doch wordt door de laatste troebel en melkagtig gemaakt: het belet de stremming van melk, en hierom heeft men het somtyds gebruikt, onder de koeldranken van Melk vermengd: als het met uitgeperste Olie geschudt wordt, vereenigt het zich daar mede tot een dik saamenmengsel, welk door Doct. Stare tegens branden en ontsteekingen aangepreezen is. Beiden, zowel de enkele ontbinding der Kalk, als de ontbinding, die met andere stoffen bezwangerd is, worden als Winkelbereidingen voorgeschreven, onder de tytels van enkele en saamengestelde Kalkwateren. [L. E.]

Kalkwater, tot de hoeveelheid van een vier-

de part van een pint, drie of viermaalen daags gedronken, en eenen geruimen tyd daar mede aangehouden, is dientig bevonden in scrophuleuze gebreeken, en andere hardnekkige langdurende ongemakken. Gemeenlyk bevordert het de pis, en niet zelden de ontlafing van de huid: meestentyd maakt het hardlyvigheid, en somtyds moeilyke verstoptheid, ten zy dat 'er tydig in voorzien worde door tusschenkomst van bekwaame geneesmiddelen. Het doet in 't algemeen goeden dienst in zwakheid en slapheid der Ingewanden; en byzonder wordt het aangepreezen in die van de pis en vrouwelyke vaten. Doch men moet zorg dragen, dit geneesmiddel niet al te rykelyk te gebruiken in heete en galagtige gestellen, of als de Lyder veel vermagerd is, of de eetlust zwak, of ten tyde van eenige hachlyke en regelde ontlafingen (e). Deszelfs voornaamste gebruik komt in koude, vogtige, traage, en lyvige gestellen te stude.

Dit vogt is onlangs bevonden een kragtig ontbindend middel (f) van den Graveelsteen: het kalk water, dat van gebrande Oesterschulpen bereid wordt, is, tot dit einde, een veel kragtiger scheivogt bevonden, dan dat van steenkalk gemaakt wordt; dewyl de ontbindende kragt van 't eerste meer dan eens zo groot is, als die van 't laatste. Zie een Geschrift over dit onderwerp in de Edinburgsche Proeven, V. Boekd. Art. 69. Verkort. 1: Deel. pag. 471.

CAMPECHENSE LIGNUM, zie LIGNUM CAMPECHENSE.

CAMPHORA. [L. E.] Kamfer is een hard saamenstremfjel, dat uit het hout en de wortels van eenen boom, die in Japan groeit, getrokken wordt, door eene bewerking, welk naar die gelykt, waar door wezendlyke Olien verkreegen worden. Als het eerst uit het hout opgeheven wordt, vertoont het zich bruinagtig; saamengesteld uit halfdoorfchynende korls, met slyk vermengd: in deezen staat wordt het door de Hollanders uitgevoerd, en door eene tweede

(z) Depilatorium. (a) Cauticum. (b) Stryptica. (c) Acida. (d) Alkalina. (e) Evacuaciones criticales & periodicales. (f) Efficax dissolvens.

tweede opheffing gezuiverd; waar na het tot brooden gemaakt wordt (hoedanig het tot ons gebragt wordt), waarichynelyk door het in beslooten Vaten te gieren; want deeze gedaante neemt het in de opheffinge niet aan.

De zuivere Kamfer is zeer wit, doorschynend, eenigzins vetagtig op het gevoel; van een bitteragtigen, speceryagtigen scherpen smaak, en nogthans verzeld van eene merkelyke koelheid; van eenen zeer welriekenden reuk, dié wat naar Rosemaryn gelykt; maar veel sterker is. Het is geheel vlug en ontvlambaar; en kan in geest van wyn, oliën, en in zuuren (g) van delfstoffen opgelost worden; maar niet in water, loozoutagtige vogten (h), of de zuuren uit het ryk der planten (i). Dit saamenstremfel wordt gehouden een der kragtigste zweetmiddelen (k) te zyn; en is lang vermaard geweest in koortsen, kwaadaartige en aanstekende ziekten: in razerny, waarin de slaapverwekkende middelen (l) seilen, en de toevallen dikwerf vermeederen, is dit geneesmiddel menigmaal geslaagd.

Frederik Hoffman heeft eene opzettelyke verhandeling geschreven, over het inwendig gebruik der Kamfer, als het veiligste en voortreffelykste (m): het wezendlyke zyner Waarneemingen is, dat de Kamfer zeer schielyk door 't gantsche lichaam schynt heen te dringen, en de doorstraling merkelyk te vermeederen: dat dezelve, schoon tot de hoeveelheid van een half Drachma, in geest van wyn ontbonden, en behoorlyk verdund, ingegeven, de pols niet aanzet, noch eenige hitte verwekt, maar veel eer eene merkelyke verkoeling omtrent het hart en daar by gelegene ingewanden van de borst (n) veroorzaakt: dat, als men eenigen tyd met derzelver gebruik aanhoudt, het bloed merkelyk vloeijender wordt, en de hoeveelheid van wateragtig wey, waar mede 't gantsche gestel te voren vervuld was, merkelyk verminderd wordt: dat de Kamfer, in kwaadaartige koortsen, en alle scherpe of langduurige ziekten, die uit een scherpen of ver-

rotten staat der sappen voortkoomen, uitnemende uitwerkingen heeft; dat ze de sappen verbeert door de scherpeheid te verblomen, de verrotte stoffe der ziekte door de zweetgaten uittedryven, en ontsteeking of versterking (o) voortkoomen, als 'er voor af eene gesteldheid toe is: dat ze, door de vaten te versterken, bloedvloeijingen (p), die in scherpe koortsen voorvallen, stuit, en hachlyke en regelde (q) ontlastingen bevordert: dat zy zelfs het fenyn der Venusziekte uitdryft; en dat hy voorbeelden gekend heeft, die door Kamfer alleen van de besmettinge dier ziekte (r) geneezen zyn, alleenlyk een buikzuiverend middel hebbende laten voorafgaan: en dat hy in versche besmettingen geen geneesmiddel gevonden heeft, dat in uitwerkinge hier by haalen kan. In gevallen van ontsteeking (s), waar een overhelling is tot versterking, heevige hitte, dorst, of waar de huid droog en gebarsten is, het zy voor, of na, dat 'er ylhoofdigheid ontstaen is, hebben kleine giften van Kamfer, met Salpeter vereenigd, gelukkige uitwerkingen; verminderende byna onmiddelyk de toevallen, en veroorzaakende een geruften slaap en overvloedig zweet, zonder den Lyder te vermoeijen. Hy merkt verder aan, dat dit enkel Geneesmiddel de kwaade uitwerking der geneesmiddelen, die meer prikkelen, door zyne ontsteeking tegenstaande eigenschap (t) verhindert: dat de Spaansche Vliegen (v), en de scherp prikkelende buikzuiverende (x) en pisdryvende middelen (y) veel zagter en veiliger in hunne werkinge worden.

De gemeene gifte van Kamfer is van één grein tot tien. De Winkelbereidingen, die 'er van gemaakt worden, zyn, een Koeldrank (z) [L.], een Amandelmelk (a) (E.), tot inwendig gebruik; en eene ontbinding in verbeterden Geest van wyn (b) [L. E.], en in uitgeperste Olie [E.], tot uitwendige middelen. Ook is het een inmengsel in de pynstillende Elixer (c), in het gekamferde vitrioolwater (d) [L.] in de gekamferde witte Zalve

(g) *Acida mineralia.* (h) *Liquores alcalini.* (i) *Regnum vegetabile.* (k) *Diaphoretica.* (l) *Opiata.* (m) *De Camboræ usu interno securissimo & præstantissimo.* (n) *Præcordia.* (o) *Sphacelus.* (p) *Hæmorrhagines.* (q) *Evacuationes criticales & periodicales.* (r) *Lues.* (s) *Casus inflammatorii.* (t) *Qualitas antiphlogistica.* (v) *Cantharides.* (x) *Cathartica.* (y) *Diuretica.* (z) *Fulapiam.* (a) *Emulsio.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Elixir paregoricum.* (d) *Aqua vitriolica Camphorata.*

ve (e), en de zeepagtige smeering. [L. E.] de zachte werking van den Azyn, die de lym-
(f). agtige stoffe onbeschaadigd laat, ontbonden.

CANCROCORUM CHELÆ. [L. E.] **CANELLA ALBA:** *Cinnamomum, sive*
Kreefts-schaalen: de zwarte tipjes der schaa- *Canella tubis minoribus alba C. B. Cortex*
len van de gemeene Zee-kreeft, of *Cancer* *Winteranus falso dictus Park. Canella alba;*
marinus. Witte kaneel.

CANCROCORUM OCULI dicti. [L. E.] Dit is een bast, die tot lange pypen wordt
Kreefts Oogen zoo genaamd: Deezen zyn opgerold, dikker dan Kaneel, en zo wel van
steenagtige saamengroefels, die in 't hoofd, of binnen, als van buiten van eene witte kleur,
veel eer in de maag van den *Astacus fluviatilis*, of rivier kreeft, gevonden worden. die zagtelyk naa het geele helt. Het is de
vrugt van een hoogen boom, die in grooten
overvloed in de laage Landen van *Jamaica* en
andere *Americaanfche* Eylanden groeit, en
door den Ridder *HANS SLOANE* *arbor baccifera*
laurifolia aromatica, fructu viridi calyculato racemoso, genoemd wordt. De *Ca-*
nella, of witte Kaneel is de binnenste bast,
die van een buitensten dunnen ruuwen ontdaan,
en in de schaduwe, of buiten de zon gedroogd
is. De Winkels onderscheiden twee foorten
van witte Kaneel, die in lengte en dikte der
pypen van elkanderen verschillen: doch zy
zyn beiden van den zelfden boom, de dikker
van den stam, en de dunner van de takken.
Deeze bast is een heete prikkelende specery,
en niet van de aangenaamste foorte: ook zyn
alle de bereidingen van denzelven niet zeer
aangenaam. Men heeft denzelven onlangs
somtyds ontmoet in voorschriften, die op
staande voet gereed gemaakt worden, en is
een innengfel in de winkel bereiding *Hiera*
Picra, en de *Tinctura sacra* [L.] en in het
aqua Raphani, en *Pulvis ari compositus*. [E.]

De eenige kragt deezer enkele geneesmid-
delen is, de zuurheden in de eerste wegen
(g) op te sloppen. De schaaalen komen, als
een innengfel, in een Winkel koekje, en gee-
ven den naam aan een poeder, dat daar toe
gebruikt wordt. Ook zynze innengfels in
eenige andere saamenmengfels voor de Win-
kels, waar in zy niet veel voordeel schynen te
doen; te weeten; het saamengestelde poeder
van Kalfsvoet (b), het poeder van de Tegen-
gift wortel (i), en 't hartversterkend Con-
terf (k).

De meeste Schryvers over de *Materia Me-*
dica zeggen, dat de Kreeftsoogen dikwyls na-
gemaakt worden, uit pypaarde, of een sa-
amenmengfel van kryt en slymagtige zelfstan-
digheden. Doch, als dit bedrog waarlyk ge-
pleegd wordt, kan het ligtelyk ontdekt wor-
den; dewyl het bladeragtig weeffel, dat in de
oprechten ontdekt wordt, aan de nagemaak-
ten ontbreekt, als men ze in stukken breekt;
dezelven veel eer het water intrekken; aan de
tonge blyven hangen; en in wyn ontbonden
worden, of zelfs in sterker zuuren, die met
water verdund zyn, of geheel en al, of ge-
heel niet, of by kleine stukjes en brokjes;
daar de oprechte Kreeftsoogen, in deeze vog-
ten geteerd zynde, zagt en doorschynend wor-
den, en derzelve oorsprongkelyke gedaante
dezelfde blyft: deeze verandering is aan het
aardagtig gedeelte toe te schryven, waar van
derzelve ondoorschynendheid en hardheid af-
hangt; want dit aardagtig gedeelte wordt door

CANNABIS SEMEN, *semen: Cannabis*
sativa. C. B. Hennep, of Kennep; het Zaad
'er van. [E.]

Deeze plant heeft, als ze versh is eenen
vunzigen reuk: het water, waarin de steelen
gerot worden, om 'er de taaije schil tor be-
werking en gebruik te ligter te doen afschei-
den, wordt gezegd geweldig vergiftig te zyn,
en zyne uitwerkingen byna zoo haast voort te
brengen, als het gedronken wordt. Ook heeft
het Zaad eenigen reuk van het kruid; doch
de

(e) *Unguentum Camphoratum album.* (f) *Linimentum saponarium.* (g) *Prims viz.* (b) *Pulvis compositus.*
An. (i) *Pulvis contrajerva.* (k) *Confectio cordialis.*

de finaak 'er van is vet- en zoetagtig; en door uitperlinge leevert het eene groote menigte finaakelooze Olie uit: hierom wordt het (in melk gekookt, of met water tot een amandelmelk gestampt en gewreeven zynde) aangepreezen tegen hoesten, heete pis, en dergelyke ongemakken meer. Men zegt ook dat het Kennepzaad dienstig is in gevalle, dat men zyn water niet kan houden (l), en om de liefde lusten (m) te bedwingen; doch de ervarenheid bevestigt niet, dat het eenige zodanige kragten heeft.

CANTHARIDES. [L. E.] Spaansche Vliegen.

Deze gekorvene Diertjes hebben eene blinkende groene kleur, doormengd met meer of minder blaauw en goudgeel. Zy worden, aan verscheidene soorten van boomen hangende, gevonden in Spanje, Italië, en Frankryk: de grootste, en die meest geagt zyn, koomen uit Italië.

De Spaansche Vliegen zyn ten uiterste scherp: als ze op de huid gelegd worden, ontfleekenze eerst het deel, en ontvellen het daar na: trekkende een veel volkomener blaar, dan eenig scherp middel uit de plantgewassen, en veroorzaakende eene veel overvloediger ontlasting van wey. Alle de blaartrekkende mengfels hebben de Spaansche Vliegen ten grondslage. Zie het IV. Deel. X. Hoofdst. De uitwendige toepassing van Spaansche Vliegen wordt dikwerf gevolgd van koude pis (n), verzeld van dorst en koortsagtige hitte: doch dit ongemak kan men voorkomen, door rykelyk zagte, vetagtige, of slymagtige vogten te drinken.

Spaansche Vliegen, inwendig ingenomen, veroorzaaken dikwyls eene ontlasting van bloedige pis, met schrikkelijke pyn: als de gifte groot is, schynen zy den geheelen loop der darmen (o) te ontfleeken en te verbyten; de afgang wordt slymagtig en rottig; de adem stinkend en doodagtig; in den onderbuik worden hevige pynen gevoeld; de Lyder be-

zwykt; wordt ylhoofdige, mymerend, dol, en sterft. Alle deeze schrikkelijke gevolgen zyn somtyds voortgekomen van eenige weinige greinen. *Herman* verhaalt, dat hy gezien heeft, dat een vierde van een grein de Nieren ontstak, en bloedige pis met geweldige pyn veroorzaakte. Des niet tegenstaande zyn 'er gevallen, waarin deeze prikkelende Vlieg, zelfs in grooter giften ingegeven, bevonden wordt niet alleen veilig, maar ook van zonderlinge kragt te zyn, ter geneezinge van ziekten, die weinig luisteren naar middelen van eenen zagteren aart. Want in koude slymagtige, traage gestellen (p), waarin de ingewanden overladen, en de Nieren en pisleiders (q) verstopt zyn, door eene dikke, taaije, slymagtige stoffe, hebben de Spaansche Vliegen uitmuntende uitwerkingen; hier beschermt de overvloedige slym de vaste deelen tegen de scherpheid der Vliege, tot dat zy zelve uitgedreven is; wanneer men ook met het geneesmiddel moet ophouden. *Groenvelt* gebruikt de Spaansche Vliegen met zeer goed gevolg in waterzucht, hardnekkige opstoppingen van de pis (r) en in verzweringen van de Blaas (s); geevende zeer groote giften, met Kamfer tot brokjes gemaakt; en latende tusschen beiden rykelyk amandelmelken (t), melk, of andere verzagende vogten drinken: door deeze middelen wordt de geweldige prikkeling, die zy anders zouden veroorzaakt hebben, grootelyk voorgekomen. De Kamfer brengt mogelyk zoo veel niet toe tot deeze uitwerkingen, als men zich doorgaands verbeeldt; om dat ze geene kennelyke hoedanigheden heeft, die eene groote verzagting van de scherpheid der Spaansche Vliegen kunnen belooven: Maar Salpeter (v) beantwoordt aan alles, wat de Kamfer zou kunnen uitwerken: en deeze witte melk, of verzagende slymagtige vogten, in groote hoeveelheid gedronken, zyn de beste verbeetersaars. De Spaansche Vliegen kunnen, in kleine giften, ook veilig gegeven worden in andere gevallen. Dr. *Mead* merkt aan, dat de hardnekkige druipers, die dik-

(l) *Incontinentia urinæ.* (m) *Adpetitus veneri.* (n) *Stranguria.* (o) *Canalis intestinalis.* (p) *Habitus pblegmatici.* (q) *Ureteres.* (r) *Obstinata suppressiones urinæ.* (s) *Ulcerationes Vesicæ.* (t) *Emulsiones.* (v) *Nitrum.*

dikwyls na de geneezing van venus ziekten overblyven, en die zelden naar balsmagtige geneesmiddelen luisteren, grondig geneezen worden door Spaansche Vliegen; en dat 'er ook geen kragtiger geneesmiddel is tegen ziekten van Melaatsheid; in welke laatsten, gedurende het gebruik der Spaansche Vliegen, nu en dan gevoeglyke buikzuiverende middelen moeten gebruikt worden. De beste en veiligste bereiding van Spaansche Vliegen tot dit gebruik, is een geestig Trekfel (x) [L. E.]: en in alle gevallen is het Trekfel inderdaad verre de beste wyze, om de Spaansche Vlieg in zelfstandigheid inwendig te gebruiken.

De kragten der Spaansche Vliegen kunnen 'er uitgetrokken worden door verbeeterden Geest van wyn (y), proef Geest, en water; maar klimmen niet op in distilleeringe. De Uittreksels van Water en Geest (z), trekken al zoo wel blaaren, als de Vlieg in zelfstandigheid; terwyl de overblyvende Vlieg, na dat de verscheidene scheivogten (a) hunne werkingen gedaan hebben, smaakeloos is, en in 't allerminst geene blaaren trekt, noch de huid ontsteekt.

CAPILLUS VENERIS, zie ADIANTHUM.

CAPPARIS *radicis cortex, & florum gemme: Capparis spinosa fructu minore, folio rotundo.* C. B. Kapperstruik; de bast van den wortel en de knoppen der bloemen.

Deeze is een laage prikkelige struik, die, in Italiën, en andere Landen, in 't wilde gevonden wordt: by ons wordt hy door zaaijinge op oude muuren gekweekt, waar hy zyne wortels tusschen de steenen hecht, en veele jaaren duurt.

De bast van den wortel is vry dik, afchverwig van kleur, met verscheidene dwarfe rimpels op de oppervlakte; in schyfjes gesneden en te droogen gelegd, krullen ze om tot rolletjes of pypjes. Deeze bast heeft een bit-

teragtigen scherpen smaak, hy wordt voor openende (b), en pisdryvende (c) gehouden; en wordt aangepreezen in verscheidene langduurige ziekten, om verstoptheden der ingewanden (d) te openen.

De knoppen, met azyn ingezukt, worden over tafel gebruikt. Men meent dat ze den eetlust opwekken en de spysverteering bevorderen; en dat ze byzonder dienstig zyn, als afvagende (e), en openende in verstoppingen van de Lever en Milt. (f) Doch derzelver smaak en kragten zyn meer gelegen in de zoute stoffe, die in dezelve gebracht wordt, dan in de Kapper knoppen zelve.

CAPRIFOLII *folia & flores: Periclymeni non perfoliati Germanici.* C. B. Geitenblad, Kamperfoelie; de bladeren en bloemen 'er van.

Dit is een klimmende struik, die veel in heggen groeit, en wiens schoone bloemen hem eene plaats verzorgd hebben in de tuinen. De bladeren hebben eenen onaangenaamen reuk; maar de bloemen eenen zeer lieflyken; doch de smaak van beiden is kruidagtig en wrang. Zy worden gezegd pisdryvende (g), en openende (b) te zyn; doch men heeft 'er in de praktyk al federt langen tyd geen werk van gemaakt.

CAPSICUM, zie PIPER INDICUM.

CARABE, zie SUCCINUM.

CARANNA [E.] *Caranna* Hars.

Dit is eene harsagtige zelfstandigheid, die in kleine stukken, tot brooden of vlaggen opgerold, uit nieuw Spanje, en andere gewelten van America tot ons overgebracht worden. Zy wordt gezegd uit eene soorte van Palmboom te vloeijen. Van deeze Hars wordt zelden gebruik gemaakt in de Geneeskunst, of in de Winkels gevonden, waarom het COLLEGIE van Londen dezelve van de lyft

(x) *Tinctura spiritiosa.* (y) *Spiritus vini rectificatus.* (z) *Extractus aqua & spiritus.* (a) *Menstrua.* (b) *Aperiens.* (c) *Diuretica.* (d) *Obstructiones viscerum.* (e) *Detergentes.* (f) *Obstructiones hepatis, & splenis.* (g) *Diuretica.* (h) *Aperientia.*

lyft verworpen heeft; schoon zy van dat van *Edinburg* nog behouden wordt.

CARDAMOMI MAJORIS *semen*. Groote Cardamom zaad.

De groote Cardamom is een gedroogde vrugt, of peulschil, omtrent een duim lang, bevattende, onder eene dikke huid, twee reyen van kleine driehoekige zaaden van eenen heeten speceryagtigen geur.

CARDAMOMI minoris *semen*. Kleine Cardamom. [L. E.]

Deeze vrugt is nauwelyks half zoolang als de voorgaande: doch de zaaden zyn veel sterker in reuk en smaak. Hierom heeft deeze foorte, in de winkels, al voor lange de plaats der andere ingenomen, en is de eenige, die nu wordt voorgeschreven.

De Cardamom zaaden zyn een zeer heete, aangename specery, en worden als zodanig dikwyls in de praktyk gebruikt: Men zegt, dat ze dit voordeel hebben, dat zy, onaan gezien derzelver prikkeling, niet onmiddelyk, gelyk andere foorten van Peper, de Ingewanden verhitten of ontsteeken. Zoo wel water, als verbeeterde Geest van wyn trekken derzelver kragten uit, door opgietinge, en heffenze op in distilleeringe; met dit onderscheid nochtans, dat het Treksel (i), en de gedistilleerde Geest (k), ongelyk veel aangenaamer zyn, dan het aftreksel en gedistilleerd water: het Treksel van Water (l) vertoont zich troebel en slymagtig; maar het Aftreksel (m), met Geest van wyn gemaakt, helder en doorschynend. De schillen, of bolsters der zaden, welke zeer weinig reuk of smaak hebben, kunnen 'er gemakkelyk van afgescheiden worden, door ze gesaamentlyk in een vyzel te stooten, wanneer het zaad gereedelyk fyn zal worden, en door een zeef van de schillen kunnen afgescheiden worden: Doch dit moet niet geschieden, dan kort voor dat men ze gebruikt, om dat ze, buiten de schil gehouden wordende, haastig heel veel van hunnen geur verliezen. — De Winkel bereidingen van deeze zaaden

zyn een geestryk water en Treksel (n): ook wordenze gebruikt, als een speceryagtig mengsel in verscheidene Winkelbereidingen.

CARDIACÆ folia: Marrubii Cardiacæ dicti, forte primi Theophrasti. C. B. Moederkruid; de bladeren 'er van.

Deeze plant wordt veel op woeste plaatsen, en het grootste deel van den Zomer in bloem gevonden. De bladeren hebben eenen bitteren smaak, en vry sterken reuk; zy worden daar voor gehouden, dat ze dienstig zyn in Moederkwaalen (o), dat ze de Maag versterken, en de pis bevorderen: en waarlyk, men kan uit derzelver reuk en smaak oordeelen, dat derzelver geneeskragten aanmerkelyk zyn, schoon ze nu uit de *Londensche* en *Edinburgsche* Apotheken verworpen zyn.

CARDUI BENEDICTI folia semen, Cnici sylvestris hirsutioris sive Cardui benedicti. C. B. *Cardui lutei procumbentis, sudorifici & amari* Morison. Gezegende Distel, de bladeren [L. E.] en de zaaden [E.] 'er van.

Dit is een jaarlyksche plant, die in de Tuinen gekweekt wordt: zy bloeit in Juny en July, en brengt haar zaad tot rypheid in den herfst. Het kruid moet versaaemeld worden, als het in bloem staat; het moet buiten de zon gedroogd, en in eene zeer drooge en luchtige plaats bewaard worden, om voor te koomen, dat het niet rotte, of schimmelig worde, dat het zeer ligt doet: De bladeren hebben eenen doordringenden bitteren smaak, doch niet heel sterk noch langduurig; verzeld van eenen onaangenaamen geur, waar van ze, door het bewaaren, in eene groote maate bevryd worden. Water trekt, in een korten tyd, zelfs zonder hitte, de ligste en aangenaamste deelen deezer plante 'er uit: en als de werking eenige uren lang vervolgd wordt, worden ook de onaangenaame deelen opgenomen: maar een lange kooking is zeer walglyk en beledigend voor de Maag. Verbeeterde Geest van wyn daarentegen verkrygt een zeer liefly.

(i) *Tinctura*. (k) *Spiritus distillatus*. (l) *Infusio aqua*. (m) *Tinctura spiritus vini*. (n) *Aqua spirituosâ & Tinctura*.

lieflyken bitteren smaak, welke onbeschadigd in het Uittreksel blyft.

De kragten deezer plante schynen in de tegenwoordige praktyk weinig bekend te zyn. Het walgend Afkookfel (*o*) wordt fomtyds gebruikt om te doen braaken; en een sterker trekfel 'er van (*p*) om de werking van andere braakmiddelen (*q*) te bevorderen. Doch dit fraaije bitter kan met voordeel tot andere einden gebruikt worden, als 't maar van de walgende deelen van 't kruid ontdaan is. Menigmaalen heb ik uitsteekende uitwerkingen van een ligt trekfel (*r*) van de gezegende Distel ondervonden, in verlooren eetlust; wanneer de maag door onmaatigheid ontfeld was. Een sterker trekfel, in koud of warm water gemaakt, en rykelyk 'er van gedronken, verwekt, als men den Lyder warm houdt, een overvloedig zweeten, en bevordert alle de afscheidingen (*s*) in 't algemeen.

De Zaaden deezer plante zyn ook zeer bitter, en zyn fomtyds met het zelfde oogmerk, als de bladeren, gebruikt geweest. Het COLLEGE van *Edinburg* maakt ze tot een inmengsel in het Aftreksel voor de Maag. (*t*)

CARICÆ. [L. E.]; Vygen, de gedroogde vrugt van de *ficus Communis*. C. B.

Het voornaamste gebruik van deezen is dat van een zagt, en verzagtend (*v*) zoet; tot dit einde komen ze in de Borstdranken (*v**), en de streelende sliksarten (*x*) der Winkels. Ook wordenze van sommigen gehouden voor ettermaakende (*x**); en hierom hebbenze eene plaats verkreegen in de rypmaakende pappen (*y*).

CARLINÆ, seu *Chameleontis albi radix*: *Carlinæ acule magno flore albo*. C. B. Karlyn Distel; de wortel 'er van. [E.]

Deeze is een zeer prikkelende soorte van Distel, die in de zuider deelen van Frankryk, Spanje, Italiën, en op de bergen van Zwitferland van zelfs groeit; waar van daan de gedroogde wortels tot ons overgebracht wor-

den. Deeze wortel is omtrent een duim dik, van buiten heeft hy een bleeke roeflagtige bruine kleur; geknaagd, als 't ware, op de oppervlakte, en met eene menigte kleine gaatjes doorboord zynde, ziet hy 'er uit, als men hem doorfnydt, even als of hy van de wurmen gegeten was. Hy heeft een sterken reuk, en eenen scherpagtigen, bitteragtigen eenigzins speceryagtigen smaak. De Karlyn Distel heeft men aangemerkt als een heet zweetverwekkend (*z*), en verdryvend (*a*) middel; en zy is voor eenigen tyd, by de buitenlandsche Geneesheeren, in groote achtinge geweest; maar kwam by ons nooit veel in gebruik; de tegenwoordige praktyk heeft ze gantschelyk verworpen; en men zal ze weinig in de Winkels ontmoeten. *Frederik Hoffman*, de Oude, verhaalt, dat hy waargenomen heeft, dat een afkookfel van dezelve, in vleefchnar, braaking verwekt.

CARPOBALSAMUM: *Fructus balsami Syriaci rutæ folio*. C. B. Balsam-Vrugt. [L.]

Dit is de vrugt van den boom, die den Opopalsam of den Balsam van Gilead uitlevert. Zy heeft byna de gedaante van een erwte, is wit van kleur, en in een donker bruinen gekronkelden bast ingesloten. Als deeze vrugt haare volkomenheit en rypheit heeft, is ze van eenen aangenaamen heeten gloeyenden smaak, en van eenen welriekenden reuk, gelykende naar dien van den Opopalsam zelven. Zy wordt zeer zelden in de Winkels gevonden; en die wy nu en dan ontmoeten heeft byna altyd haaren reuk en smaak geheel en al verlooren. In dit Land is zy van geen ander gebruik, dan als een inmengsel in de *Miibridaat*, en de *Theriaca*, in welke beiden het COLLEGE de *Cubabe*, of staart-peper, in derzelve plaatse voorschryft.

CARTHAMI semen: *Cartami officinarum flore croceo Tourn*. Basterd saffraan of Saffraanbloem; het zaad 'er van.

De basterd Saffraan is een soort van zagte Distel,

(*o*) Decoctio. (*p*) Infusio. (*q*) Emetica. (*r*) Infusio. (*s*) Secretiones. (*t*) Tinctura stomachica. (*v*) Emolliens dulce. (*v**) Decoctiones pectorales. (*x*) Elüaria lenitiva. (*x**) Suppurantes. (*y*) Cataplasmata. (*z*) Diaphoreticum. (*a*) Alexipharicum.

Distel, met eenige weinige prikkels aan de randen der bladeren. Op sommige plaatsen van Duitschland wordt ze in groote menigte gereeld; van waar de overige deelen van *Europa* voorzien worden met de Bloemen, als eene Verfdrogerij, en met de Zaaften, als een Geneesdrogerij. Als de Bloemen wel gedroogd worden, zyn ze niet gemakkelyk van de oprechte sassafras te onderkennen op het bloote oog; maar derzelver gebrek aan reuk ontdektze wel haast. Het zaad is wit, glad, van eene langwerpige ronde gedaante, doch met vier merkelyke hoeken, omtrent een vierde van een duim lang, en zoo zwaar, dat het in 't water zinkt; het is van eenen lymagtigen zoeten smaak, welke in korten tyd scherp en walgagtig wordt. Dit Zaad is beroemd geweest, als een buikzuiverend (*b*) middel: het werkt zeer langzaam en ontteelt meestentyd de Ingewanden, voornaamelyk als het in zelfstandigheid ingegeven wordt; doch met speceryagtig gedistilleerd water gevreeven, leverenze eene Amandelmelk (*c*) uit, die minder beledigend, en ook minder in uitwerking is, dan gemeene buikzuiverende middelen.

CARUI, *Carvi*, seu *cari*, semen: *Cuminum pratensis carui officinarum*. C. B. Karrewey: de Zaaften 'er van. [L. E.]

Karrewey is een kroontjesdragende plant (*d*), die by ons, zoo wel voor de keuken, als tot geneeskundig gebruik, in de tuinen gekweekt wordt. De Zaaften hebben eenen speceryagtigen reuk, en eenen heeten prikkelden smaak: zy behooren onder de vier groote heete Zaaften; en worden dikwerf gebruikt als Maag- en Windbreekende middelen (*e*), in windkolieken en diergelyke ongemakken. Derzelver Winkel bereidingen zyn, eene wezendlyke Olie (*f*) [L. E.] en een geestryk water [L.]; ook zynze een inmengsel in het saamengesteld Jenever water (*g*), het Aftreksel van zenebladeren (*h*), het Aftreksel voor de Maag (*i*), het Honichsyroopje van krosflook

(*k*), de sliksensy van Laurierbeziën (*l*), en van Scammonie, het pynstillend Conferf, *Philonium*, en de Commyn-zaad pleister. [L.]

CARYOPHYLLA AROMATICA. [L. E.] Kruidnagelen.

Kruidnagelen zyn de bloemknoppen (en niet de vrugt, gelyk men doorgaans geloofft) van eenen boom, die naar den Laurier gelykt, en in de Oost-Indiën groeit. In gedaante gelyken zy eenigzins naar een korten dikken nagel: binnen in elken kruidnagel vindt men een stampertje en bloemdraadtjes met derzelver helmptjes, gelyk in andere bloemen: aan 't dikke einde, schieten uit de vier hoeken vier kleine punten uit, als een star, in 't midden van welken een rond balletje is, welk uit vier kleine blaadertjes, die de onuitgespreide bloembladen (*m*) uitmaaken, saamengesteld is.

De Kruidnagelen hebben eenen sterken, aangenaamen, speceryagtigen reuk, en eenen bitteren prikkelden smaak, die mond en keel byna in brand steekt. De Hollanders, van welken wy deeze specery hebben, vermengen dikwils met dezelve kruidnagelen, die van hunne olie beroofd zyn: deezen, alhoewel met den tyd een groot gedeelte van den reuk en smaak uit de anderen weder aanneemende, kunnen ligtelyk onderkend worden, door derzelver zwakker geur en ligter kleur. De Kruidnagelen, als geneesmiddelen beschouwd, zyn zeer heete, prikkelende speceryen (*n*), en bezitten de algemeene kragten der zelfstandigheden van deezen rang, in eenen uitteekenden graad. Een Uittreksel (*o*), met verbeeterden Geest van wyn (*p*) uit dezelve gemaakt, is uitermaaten heet en prikkelend; maar de gedistilleerde Olie (*q*) heeft geene groote prikkelende kragt; en een Uittreksel met water is walgagtig en eenigzins saamentrekkend (*r*). De eenigste Winkel bereiding 'er van is, de wezendlyke Olie [L. E.]. Zoowel de Kruidnagelen zelve, als derzelver Olie zyn inmengfels in veele Winkel-saamenmengfels.

CA-

(b) Catharticum. (c) Emulso. (d) Umbelliferos. (e) Stomachica & carminativa. (f) Oleum essentielle.
(g) Aqua juniperi composita. (h) Tinctura senna. (i) Tinctura stomachica. (k) Oxymel allii. (l) Electuarium
bascarum Lauri. (m) Petala. (n) Aromata stimulantia. (o) Extractum. (p) Spiritus vini redificatus.
(q) Oleum distillatum. (r) Strypticum.

II. DEEL.

Q

CARYOPHYLLA RUBRA: *Flores Caryophylli altissimi majoris.* C. B. July Nagelbloemen. [L. E.]

Eene groote verscheidenheid van deeze Bloemen ontmoet men in onze Tuinen: die in de Geneeskunst gebruikt worden, moeten donker rood van kleur en aangenaam speceryagtig van reuk zyn, eenigzins gelyk de kruidnagelen; meenige soorten hebben naauwlyks eenigen reuk in 't geheel. De Roode Nagelbloemen worden gezegd Maagversterkende (s), en verdryvende (t) te zyn: *Simon Pauli* verhaakt, dat hy veele kwaadaartige koortsen, door het gebruik van een Afkookzel (v) van dezelve, geneezen heeft; welk, zegt hy, het zweeten en de ontlasting van de pis kragtig bevordert, zonder de natuur grootelyks te prikkelen; en ook de geesten opwekt, en den dorst verlaat. Thans worden deeze bloemen meest geacht om derzelver aangenaamen geur, welke, zelfs door eene zachte kooking, gantschelyk verlooren wordt: hierom schryft het COLLEGE de syroop voor, welke de eenigste Winkel bereiding van dezelve is, en door trekkinge (x) moet gemaakt worden.

CARYOPHYLLATÆ radix: *Caryophyllata vulgaris flore parvo luteo.* J. B. Nagelkruid; de wortel 'er van.

Nagelkruid is een ruwe plant, die in bosschen en heggen gevonden wordt. De wortel 'er van heeft een heeten, bitteragtigen saamentrekkenden smaak, en een aangenaamen reuk, eenigzins naar de kruidnagelen gelykende, voornaamelyk in de lente, en als hy in droge warme gronden geteeld is. *Parkinson* merkt aan, dat die, welken in vogtige gronden groeijen, niets van dien geur hebben. Deeze wortel is gebruikt geweest, als een Maagmiddel (y), en om de spanning der ingewanden in 't algemeen te versterken: en hy is in eenige andere Landen als nog in eenige achtung; hoewel 'er by ons geen werk van gemaakt wordt. Door distilleering krygt men 'er eene welriekende wezendlyke Olie van, welke tot eene schilferagtige gedaante saamentremt.

CASCARILLA, zie **ELEUTHERIA.**

CASIA FISTULARIS. [L. E.], de Vrucht van een Oostindischen boom, die naar een Walnoot gelykt.

Deeze Vrucht is een langwerpig ronde peul, naauwlyks een duim dik over de middellyn, en een voet of méer lang: het buitenste is een harde bruine bast: het binnenste is verdeeld, door dunne dwarfe houtagtige plaatjes, overdekt met een zagt zwart vleesch van een zoetagtigen smaak, en eenigen graad van scherpeheid. Van deeze Drogerij zyn 'er twee soorten in de Winkels; de eene wordt uit de Oost, de andere uit West-Indiën overgebracht: de pypen of peulen van de laatste zyn doorgaands groot, ruw, dik van schil: en het vleesch walgagtig: die van de eersten zyn minder zodanig, gladder, het vleesch zwarter, en zoeter van smaak, en deeze soorte wordt beeter gehouden dan de andere. Men moet die peulen kiezen, die zwaar, versch zyn, en geen ratelend geluid maaken (door 't zaad, dat 'er los in is) als men ze schudt. Het vleesch moet van eene heldere glanzige zwarte kleur, en eenen zoeten smaak zyn; niet wrang, ('t welk gebeurt, als de vrucht vergaderd wordt, eer ze tot volkomen rypheid gekomen is) of zuuragtig (hoedanig het worden kan, als men het bewaart): het moet niet te droog, noch te vogtig zyn, noch in 't geheel niet schimmelig, waaraan het zeer onderworpen is, als men het in bedompte kelders houdt, of, om 't zwaarer te maaken, bevoigtigt. Het grootste deel van 't vleesch kan in water en verbeeterden Geest van wyn ontbonden worden; en kan door beiden uit de pypen getrokken worden. De Winkels gebruiken water, kookende het gekneusde vleesch daarin, en de ontbinding naderhand uitdampende tot eene bekwaame vastigheid.

Het Vleesch van de *Casia* is een bekwaam zagt purgerend (z) middel, en wordt aan hartlyvige gestellen tot de gifte van eenige drachma's dikwyls ingegeven. Sommigen schryven eene gifte van twee Oncen of meer voor, als een buikzuiverend middel (a) in ontstee-

kin-

(s) *Cardiaca.* (t) *Alexipharmaca.* (v) *Decoctio.* (x) *Infusio.* (y) *Stomachicum.* (z) *Laxans.* (a) *Catharticum.*

kingen, waar de scherper buikzuiverende mid- delen (b) geene plaats hebben: maar in zulke ruime giften veroorzaakt het doorgaans walgingen in de Maag, brengt winden voort, en eenige krimpelingen in de Ingewanden; byzonderlyk als de *Casia* niet van de beste foorte is; deeze uitwerkingen kunnen voorgekomen worden, door het bydoen van speceryen, en het zelve in de gedaante van vogt in te geeven. *Geoffroy* zeidt, dat het uitmuntenden dienst doet, in de pynelyke spanninge van den buik, welke somtyds op het onvoorzigtig gebruik van middelen, met Spiesglas toebereid (c), volgt; en dat het met voordeel kan aangezet worden met de scherper buikzuiverende mid- delen, of braakmiddelen van Spiesglas (d), of gebruikt, om derzelve kragt te verminderen. *Vallisneri* verhaalt, dat de buikzuive- rende kragt van dit geneesmiddel merkelyk vermeerderd wordt door manna; dat een Mengsel van vier drachma's *Casia*, en twee van manna, zoo veel purgeert als twaalf van *Casia*, of tweeëndertig van manna alleen. *Sen- nertus* merkt aan, dat de pis, door 't gebruik van *Casia*, in eene groene kleur kan verande- ren; en somtyds, als men eene groote hoe- veelheid gebruikt had, in eene zwartagtige. Deeze drogery heeft den naamgegeeven aan een Winkel *Conserf*, of *Slikmiddel* (e), en is een inmengsel in een ander.

CASIA LIGNEA: de bast van een In- diaanschen boom, door *Breynius* genoemd *Arbor canellifera Indica, cortice acerrimo viscido seu mucilaginoso, qui Cassia lignea officinarum.*

Deeze bast gelykt, in 't aanzien en den spe- ceryagtigen geur, heel zeer naar Kaneel; doch is door zyne lymagtigheid zeer gemakkelyk van dezelve te onderscheiden: gekaauwd zyn- de, schynt hy, in den mond, tot eene slym- agtige zelfstandigheid ontbonden te worden; in water gekookt, levert hy een sterke slym uit, waar van het speceryagtig gedeelte ver- vliegt; en het water dat door distilleering 'er van verkreegen wordt, heeft eenen onaange-

naamen reuk, een weinig van de verbrande foorte: desnietteenstaande wordt de gedistil- leerde Olie 'er van byna van dezelfde hoeda- nigheid bevonden, als die van Kaneel. *Casia* bezit de speceryagtige kragten van Kaneel; maar in een minder trap; en derzelve uit- werkingen zyn zoo duurzaam niet. Derzel- ver lymagtige hoedanigheid maaktze nuttig in gevallen, waar enkele speceryen minder te pas komen.

CASTOREUM. [L. E.] Bever-geyl.

Bever-geyl is de Liesklier (f) van den Be- ver, een viervoetig tweeflagtig Dier, dat zeer gemeen is in verscheidene deelen van *Europa* en *America*. De beste foorte komt uit *Rus- land*: deeze is in groote ronde harde ballen, welken, in stukken gesneden zynde, schynen vol te zyn van eene brosse roode leverkleurige zelfstandigheid, doormengd met vliesjes en vezels, die aartig doorweeven zyn. Een min- dere foorte wordt van *Dantzik* gebragt; en deeze is doorgaands vet en vogtig. De sleg- ste van allen, is die van Nieuw Engeland komt, welke in lange dunne ballen ge- vormd is.

Het Russische Bevergeyl heeft eenen sterken onaangenaamen reuk, en een scherpen, by- tenden, bitteragtigen walgenden smaak. Wa- ter trekt 'er het walgend gedeelte, met een weinig van het fyne bitter, uit; verbeeterde Geest van wyn trekt 'er dit laatste uit, zonder veel van 't walglyke mede te neemen; maar proef geeft beide: ook heft water den gehee- len geur, in het distilleeren, op; maar ver- beeterde Geest van wyn brengt niet met allen over.

Men heeft het Bever-geyl aangezien, als een van de voornaamste geneesmiddelen voor de Zenuwen, en tegen de Moederkwaalen (g): nogthans hebben sommige vermaarde Beoeffenaars der Geneeskunst aan deeze krag- ten getwyfeld; en *Neumann* en *Stabl* ver- klaaren, dat het niets te beduiden heeft. Ech- ter heeft de ervaarenheid geleerd, dat de krag- ten van het Bever-geyl zeer groot zyn, hoe- wel

(b) *Purgantia.* (c) *Antimonialia.* (d) *Emetica antimonialia.* (e) *Electuarium.* (f) *Glandula inguinalis.* (g) *Antihystericum.*

wel ze zekerlyk veel minder zyn, dan men ze doorgaands onderfelde te weezen.

Deszelfs Winkelbereidingen zyn, een enkel water [L.] een geeftryk Trekfel (b) [L. E.], en een Trekfel in den vluggen oliagtigen Geest [E.] (i). Het is een inmengfel in verſcheidene andere ſaamenmengfels, als de ſaamengeſtelde Elixir en Poeder van Myrrhe (k) [L.], de ſtinkende pillen (l), de Gompillen, en het poeder om de verloffing te bevorderen (m) [E.].

CASUMUNAR [L. E.]

Dit is een knobbelagtige wortel, een duim of meer lang, op de oppervlakte met kringen en leden geteekend, even als de *Galanga*; van buiten is hy van eene bruine of afſchverwige kleur, en donker geel van binnen: hy wordt uit Ooft-Indien gebragt, in dwarſe ſchyfjes gefneden zynde; doch welke foorte van plante hem voortbrengt, is onbekend.

Casumunar heeft een heeten bitteragtigen ſmaak, en eenen ſpeceryagtigen reuk, gelykende wat naar dien van Gember. Deeze wortel is beroemd geweest in gevallen van moeder-kwaalen (n), vallende ziekten (o), beroerten (p), verlies van geheugen, en andere kwaalen: de tegenwoordige praktyk gebruikt hem ſomtyds als een Maag- en Windbreekend middel (q); doch is zoo veel niet in gebruik of bekend, als hy wel waardig is te weezen.

CAUDA EQUINA, *ſeu Equisetum paluſtre longioribus ſetis* C. B. Paerdeſtaert of katte ſtaert; het kruid 'er van. [E.]

Deeze plant groeit veel in wateragtige plaatſen. Zy wordt gezegd een zeer ſterk ſaamentrekkend middel (r) te zyn: en zy heeft inderdaad eene merkelyke ſaamentrekkende kragt, hoewel in een zeer laagen trap.

CENTAURII MAJORIS, *ſeu Rhapontici vulgaris radix: Centaurii majoris, folio*

in laciniis plures diviſo C. B. Groot Duizend-gulden kruid; de wortel 'er van.

Het groot Duizend-gulden kruid is een groote plant, die in de Tuinen gekweekt wordt. De Wortel heeft een wrangen eenigzins ſcherpen ſmaak, en heeft overvloedig rood lymig ſap in zich; zyn wrange ſmaak heeft hem eenige achting, als een ſaamentrekkend middel, verworven; zyne ſcherpheid, als een openend; en zyne lymagtige hoedanigheid, als een wondheelend middel: doch de tegenwoordige praktyk geeft 'er weinig acht op in allen opzichte.

CENTAURII MINORIS: *Centaurii minoris flore purpureo* J. B. Klein Duizend-gulden kruid; de Toppen 'er van. [L. E.]

Dit kruid groeit in 't wilde, in veele deelen van Engeland, op drooge weilanden en onder 't koom. De Toppen 'er van zyn een nuttig openend middel: de *Edinburgſche Apoſteek* ſchryft een Uittreksel (s) voor, dat van dezelve moet gemaakt worden, en gebruikt het, als een inmengfel, in het bitter Afreksel (t), en het Treksel voor de Maag. (v)

CENTINODIUM: *Polygonum latifolium* C. B. Varkens-gras, knoop-gras, of Duizendknoop; het kruid zelf.

Dit wordt gezegd wondheelende en ſaamentrekkende te zyn; doch op geen heel goeden grond.

CEPA [L. E.]: *Cepa vulgaris* C. B. Uijen.

Uijens verſchillen van andere bolwortelige planten, daarin, dat ze enkele wortels hebben, of zodanigen, die 'er niet afgeſcheiden kunnen worden, om de plant te doen vermeerderen. Deeze wortels worden meer aangemerkt als artikels voor de keuken, dan voor den Medicyn-Winkel: zy worden onderfeld weinig of geen voedsel aan te brengen, en als ze

(b) Tinctura ſpirituoſa. (i) Tinctura in ſpiritu volatili oleoſo. (k) Elixir compositum & pulvis Myrrhæ. (l) Pilula ſticticæ. (m) Pulvis ad partum. (n) Caſus hystericæ. (o) Epilepſis. (p) Paralyſis. (q) Stomachicum & carminaticum. (r) Adſtringens. (s) Extractum. (t) Infuſio amara. (v) Tinctura ſtomachica.

ze rykelyk gegeten worden, brengen ze winden voort, veroorzaaken dorst, hoofdpijn en onrustige droomen: in koude slymige gestellen (x); waar een overvloed van slymig slym gevonden wordt, kunnen ze buiten twyfel van dienst zyn; dewyl ze, door hunne prikkelende hoedanigheid, geschikt zyn om eetlust te verwekken, de dikke sappen te verdunnen, en derzelve ontlasting te bevorderen; by sommigen zyn ze sterk aangepreezen in verstoppingen van de pis (y) en in de waterzugt (z). Het voornaamste geneeskundig gebruik der Uijens, in de tegenwoordige praktyk, bestaat in uitwendige toepassingen, als eene pap (a), om gezwellen te doen etteren (b) enz. Zy zyn een innengsel in de *ettermaakende Pap.* (c). [E.]

CERA FLAVA [L. E.] Geele Wasch.

Dit is een vast saamenstremfel, dat van de honichraat, na dat de honich 'er uit gehaald is, verkregen wordt, door ze heet te maaken en tusschen yzeren platen te persen. De beste soorte is van een levendige geele kleur, en eenen aangenaamen reuk, die wat naar dien van honich gelykt: als ze versch is, valt ze wat taaiachtig, nothans ligt te breeken; en met den tyd wordt ze harder en brosser, verliest haare fraaije kleur en voor een groot gedeelte ook haaren reuk.

CERA ALBA [L. E.] — Witte Wasch.

Deeze Wasch wordt van de geele bereid, door ze in dunne schyfjes te snyden of schilferen, en eenen geruimen tyd in de lucht te laten bleeken; en als ze genoeg gebleekt is, wordtze gesmolten, en tot koecken, of brooden gegooten.

De beste soorte is helder en byna doorschynend wit, en heeft eenen zagten aangenaamen reuk, gelyk de geele wasch, maar veel zwakker.

Het voornaamste geneeskundig gebruik van Wasch heeft plaats in de Waschzalven, pleisters, zalven, enz. als een verzagend mid-

del (d), om de ettermaaking te bevorderen, enz. Zy vereenigt zich geredelyk met Olie en Vet van Dieren; maar niet met wateragtige en geestagtige vogten. Zy wordt ook ingegeven in Buikloopen (e), Roodeloopen (f) enz. het zy met olieagtige zelfstandigheden vermengd, als in den *Balsam van Locatelli* (g) [L: E.], of verdeeld door aardagtige poeders, als in het aardagtig waschpoeder (b) [E.].

CERASA: *Fructus Cerasi majoris & sylvestris, fructu subdulci, nigro colore inficiente C. B. & Cerasi sativa, fructu rotundo rubro & acido Tourn. & Cerasa acidissima sanguineo succo C. B.* De zoete Kars met zwart sap; de aangenaame zuuragtige Kars, met sap zonder kleur; en de zeer zuure Kars met bloed rood sap; gemeenlyk genoemd zwarte, roode en Moerelle karssen.

Deeze Vruchten, byzonderlyk de zuure soorte, zyn zeer aangenaam om te verkoelen en den dorst te lessen; en worden somtyds voorgeschreven tot dit oogmerk in heete galagtige en koortsagtige ziekten. *Boerhaave* was by uitteke ingenomen met deeze vruchten, gelyk ook met andere, die vroegrype, of zomer vruchten (i) genoemd worden, als openende (k) middelen in langduurige ziekten; en verklaart verzekerd te zyn, dat 'er geene soorte van verstoppinge der ingewanden door geneesmiddelen kan wechgenomen worden, welke niet voor het aanhoudend gebruik van deeze vruchten zal moeten wyken.

CERUSSA [L. E.] Ceruis, of Loodwit.

Dit wordt bereid door Lood aan den waasem van Zuiren uit de plantgewassen bloot te stellen, tot dat het tot een witte poederagtige zelfstandigheid verbeeten is. Het wordt somtyds vervalscht door een mengsel van gemeenwitfel of kryt; doch dit kan ligtelyk ontdekt worden, als het in eene groote hoeveelheid geschied, uit de soortelyke ligtheid van het saamenmengsel: de soorte, die vlok-lood genoemd

(x) *Habitus plegmatici.* (y) *Suppressiones urinae.* (z) *Hydrops.* (a) *Cataplasma.* (b) *Suppurare.* (c) *Cataplasma suppurans.* (d) *Emolliens.* (e) *Diarrhaea.* (f) *Dysenteria.* (g) *Balsamum Locatelli.* (h) *Buccis sessacus ceratus.* (i) *Horai.* (k) *Aperientia.*

noemd wordt, is aan geene vervalsching onderworpen. Zie het Artikel van Lood; en *Cerussa* in het derde *Deel* van dit *Werk*.

CETERACH: *Ceterach Officinarum* C. B. Miltkruid, of Steenvaren.

Dit is eene kleine struikagtige plant, die op steenrotsen en oude muuren groeit. Zy heeft een kruidagtigen eenigzins slymagtigen wrangen smaak: zy wordt, als een borstmiddel (l), en om de pis te bevorderen in Nierpyn, of Graveel (m), aangepreezen. Doch op de kragt, waar van zy meest beroemd geweest is, te weeten de Mildzucht te verminderen, heeft ze het minste recht.

CHLEREFOLII folia: *Cherophylli sativi* C. B. Kervel; de bladeren. [E.]

Dit is een laage Jaarlyksche plant, die wat naar pieterfelie gelykt; en gemeenlyk in de Tuinen voor keuken gebruik geteeld wordt. Deeze plant is aangenaam zoo wel voor 't verhemelte als voor de maag, zagtelyk openende (n), en pisdryvende (o). *Geoffroy* verzekert ons, dat hy dit kruid, by ervarenheid, bevonden heeft, een uitsleekend middel te zyn, in de Waterzucht (p); dat het, in deeze ziekte, de ontlasting van de pis, alsze verstoppt is, bevordert; als ze vuil en troebel is, klaar maakt, en als ze hoog en vuurig van kleur is, de zelve bleek maakt; dat het zagt en zonder prikkeling werkt, en veel eer geschikt is om ontsteeking (q) te doen bedaaren, dan ze op te wakkeren. Hy gaat nog verder en zegt, dat Waterzugten, die voor dit geneesmiddel niet wyken, naauwlyks door eenig ander zullen kunnen geneezen worden. Hy schryft het sâp voor, om tot de gifte van drie of vier Onzen, alle vier uren in te geeven, en daar mede aan te houden eenigen tyd agter een, het zy alleen, of in saamenvoeginge met Salpeter (r), en de Syroop van de vyf openende wortels.

CHALYBS, zie **FERRUM.**

CHAMÆCYPARISSUS, zie **ABROTANUM FOEMINA.**

CHAMÆDRYOS, *seu Triffaginis folia & summitates cum semine: Chamædryos minoris repentis* C. B. Maander kruid; de bladeren [E.] en de toppen met de zaaden 'er van. [L.]

Deeze is een laage struikagtige plant, die in de Tuinen gekweekt wordt. De bladeren, toppen en zaaden hebben eenen bitteren smaak, met eenigen graad van saamentrekkinge, en eenen speceryagtigen geur. Zy worden aangepreezen, als zweetverwekkende (s), pisdryvende (t), de Maandstonden bevorderende (v), en om de maag en de Ingewanden in 't algemeen te versterken. By somnigen zyn ze zeer geacht geweest in afgaande koortsen (x); gelyk ook in scrophuleuse en andere langduurige ongemakken.

CHAMELEON ALBUS, zie **CARLINA.**

CHAMÆMELI folia, flores: *Chamæmeli nobilis, seu leucantemi odoratoris* C. B. Kamillen met enkele bloemen, (de kruipende soorte met grooter bladeren en bloemen, en 't lichaam van de bloem niet zeer bolronde) de bladeren en bloemen 'er van. [L. E.]

Deezen hebben een sterken, niet onaangenaamen speceryagtigen reuk, en eenen zeer bitteren walgenden smaak. Zy worden geacht windbreekende (y), openende (z), verzagende (a), en in zekere maate pynstillende (b) te zyn: en zy worden aangepreezen in wind-kolieken (c), om de zuiveringen der Baarmoeder te bevorderen (d), in krampagtige pynen (e) en de pynen van Kraamvrouwen: ook zyn ze somtyds gebruikt in afgaande Koortsen (f), en de Nierpyn of het Graveel (g). Deeze bloemen worden insgelyks veelmaalen uitwendig

(l) Peſtorale. (m) Casus nephritici. (n) Aperiens. (o) Diuretica. (p) Hydrops. (q) Inflammatio. (r) Nitrum. (s) Sudorifica. (t) Diuretica. (v) Emmenagoga. (x) Febres intermittentes. (y) Carminantia. (z) Aperientia. (a) Emollientia. (b) Anodyna. (c) Colicæ flatulentes. (d) Purgationes uterinæ. (e) Dolores spasmodici. (f) Febres intermittentes. (g) Nephritis.

dig gebruikt, in verdryvende en verrotting tegenstaande floovingen (*b*), en in verzagende klifteenen: zy komen in de gemeene floovinge (*i*), het gemeene afkookfel tot een klifteen (*k*), en de groene Olie (*l*) van onze Apotheek: insgelyks wordt 'er een weezendlyke Olie (*m*), een enkel water (*n*); en een Uittreksel (*o*) van in de Winkels bereid.

CHAMÆMELUM flore multiplici. C. B. Kamillen met dubbelde bloemen; de Bloemen 'er van.

Deezen verschillen daarin van de voorgaanden, dat ze verscheidene reyen van de witte bloembladen dicht opeen gepakt hebben, rondom het hart, dat veel kleiner is. In dit hart zyn de geneskrachten der bloeme voornamelyk begrepen; en hierom is de dubbelde, of die foorte, welk de kleinste harten heeft veel minder in kragten, dan de enkele.

CHAMÆPITYOS, sive Foxe arbriticae folia: Chamepityos luteae vulgaris, sive folio irifido. C. B. Veld-Cipres, of hoe langer hoe liever, St. Jans-Kruid; de bladeren 'er van.

Dit is een laage haairige plant, kleverig op het gevoel, van eenen sterken speceryagtigen en harsagtigen reuk, en eenen bitteren wrangagtigen smaak. Het wordt aangepreezen als een openend (*p*), en wondheeland (*q*) middel; gelyk ook in jicht- en zinking pynen. (*r*)

CHEIRI, seu Leucoid lutei flores: Leucoid lutei vulgaris C. B. Muurbloem.

Deeze groeit op oude muuren en onder de puin, in verscheidene deelen van Engeland. De bloemen hebben eenen aangenaamen reuk, en eenen bitter eenigzins scherpen, en niet aangenaamen smaak: zy worden gezegd hartversterkende (*s*), pynstillende (*t*), openende (*v*), en de maandstonden bevorderende (*x*) te zyn; doch in de praktyk wordt 'er gantsch geen acht opgegeeven.

CHELIDONII MAJORIS folia, radix: *Chelidonii majoris vulgaris* C. B. Stinkende of groote Gouwe, Zwaluw-kruid, Groot Oogenklaar; de bladeren en wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit mede op oude muuren, onder puin, en in woefte schaduwagtige plaatsen. Het kruid heeft eene blaauwagtig groene kleur; de wortel eene donker roode; beiden bevatten een goudkleurig sap: derzelve Reuk is onaangenaam; de smaak wat bitteragtig, zeer scherp, den mond bytende en brandende; doch de wortel is het scharpste. Het sap van de Groote Gouwe is lange beroemd geweest voor ongemakken der Oogen; doch het is veel te scharp, ten zy dat het ruim verdund worde, om het voor zulke tedere leden te gebruiken. Ook is het somtyds gebruikt, en naar men zegt, met goed gevolg, om wratten uit te roeijen, oude zweeren te zuiveren, en in pappen voor de gierst-agtige Hairworm (*y*). Deze scherpe plant wordt zelden uitwendig ingegeeven: de kragten, die aan dezelve toegeëigend worden zyn deezen, dat ze een prikkelend openend (*z*), pisdryvend (*a*), en zweetverwekkend (*b*) middel is: zy wordt byzonder aangepreezen in de ligter foorte van geelzucht, waar in geen toevallen van ontsteeking (*c*) plaats hebben, en in de Waterzucht (*d*); sommigen meenen, dat de Wortel het foortelyk middel (*e*) van *Helmont* geweest is in de Waterzucht van den Onderbuik (*f*). Men schryft een half drachma, of een drachma voor tot eene gifte; of een Treksel van een Once van den verschen wortel in wyn (*g*). De wortel en de bladeren zyn een innengsel in het afkookfel voor de Geelzucht (*h*) van de *Edinburgsche Apotheek*.

CHELIDONII MINORIS folia, radix: *Chelidonia rotundifolia minoris* C. B. Kleinste Gouw of Oogenklaar; de bladeren en wortel 'er van. [E.]

Dit:

(b) Fomentationes discutientes & antiseptica. (i) Fetus communis. (k) Decoctum commune pro Clystere. (l) Oleum viride. (m) Oleum essenziale. (n) Aqua simplex. (o) Extractum. (p) Aperiens. (q) Vulnerariorum. (r) Dolores rheumatici. (s) Cardiale. (t) Anodynum. (v) Aperiens. (x) Emmenagogicum. (y) Herpes miliaris. (z) Stimulans aperiens. (a) Diureticum. (b) Sudorificum. (c) Symptomata inflammationis. (d) Klystee. (e) Specificum. (f) Hydrops ascites. (g) Infusio vini. (h) Decoctio icterica.

Dit is een zeer kleine plant, die in vogtige weilanden en aan de kanten der heggen gevonden wordt: de Wortels bestaan uit flappe vezelen, met eenige kleine knobbeltjes tusschen dezelve, welke gemeend worden naar Ambeijen, of Speenen (i) te gelyken; waaruit men beslooten heeft, dat deeze wortel noodzaakelyk verwonderlyke uitwerkingen hebben moest in 't geneezen van dit ongemak: in den smaak is het weinig anders, dan slymagtig.

CHERMES, zie KERMES.

CHINÆ radix. Kina wortel. [E.]

In de Winkels heeft men twee soorten van deezen Wortel, eene, die uit Oost- en eene die uit West-Indiën overgebracht wordt. Zy zyn beiden langagtig, vol van leden, hebben eene bleek roodagtige kleur, geenen reuk, en zeer weinig smaak: de Oosterfche, welke voor de beste gehouden wordt, is veel harder en bleeker van kleur, dan de andere. Men moet de zulken verkiezen, die versh, geslooten, zwaar zyn, en, in 't kaauwen, vol van een vet en oliagtig sap bevonden worden. De Oude Geneesheeren kenden den Kina wortel niet, of gaven 'er geen acht op. Hy is eerst omtrent het Jaar 1535, in Europa ingevoerd, in de hoedanigheid van een soortelyk middel (k) tegen de Venus- en huid ziekten; en als zodanig heeft men 'er voor een tyd gebruik van gemaakt; maar ten laatste heeft hy voor een veel kragtiger geneesmiddel moeten wyken. Hy wordt doorgaands ondersteld de ongevoelige uitwaaseming (l), en de ontlasting der pis te bevorderen; en de scherpe vogten door zyne vetagtige hoedanigheid te verstompen.

CHINA CHINÆ, zie PERUVIANUS CORTEX.

CICERIS RUBRI semen: *Ciceris floribus & seminibus ex purpura rubescentibus* C. B. Roode, of Spaansche Erwtten.

Dit is een soort van peulvrugten, die in warmer luchtstreeken, waar onze beste Erwtten zoo wel niet groeijen willen, gekweekt worden. Zy geeven een sterk winderig voedsel, dat zwaar is om te verteeren. Men heeft aan de zelven steenafdryvende en pisdryvende kragten (m) toegeschreven; doch zonder goeden grond.

CICHOREI folia, radix: *Cichorei sylvestris sive officinarum* C. B. Wilde Cichory; de wortels en bladeren 'er van. [E.]

De Wortel heeft eenen middelmatig bitteren smaak, met eenige wrangheid; de bladeren zyn zoo bitter niet: de wortels, steelen, en bladeren, leveren, als ze gewond worden, een zeepagtig sap, dat naar melk gelykt, uit. Door aankweeking verliest deeze plant haare groene kleur en bitterheid, en wordt in deezen staat tot Salade gebruikt: hoe zwarter van kleur en hoe dieper getand de bladeren zyn, hoe bitterer derzelver smaak is. De wilde Cichory is een nuttig afvagend (n), openend (o), en verdunnend (p) geneesmiddel; dewyl het zonder veele prikkeling werkt, en meer strekt om het lichaam te verkoelen, dan te verhitten, en te gelyk de spanninge der darmen versterkt. Het sap, zoo rykelyk ingenomen, als om eenen zagten buikloop (q) te sluiten, en eenige weeken daar mede aangehouden, is bevonden uitmuntenden dienst gedaan te hebben in scheurbuikagtige en andere langduurige ziekten.

CICUTÆ folia: *Cicutæ majoris* C. B. Dolle Kervel, Scheerling; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een groote kroontjesdraagende (r) plant, zeer gemeen aan de kanten der velden, onder heggen, en in vogtige schaduwagtige plaatsen: de bladeren zyn gevleugeld, in eene groote menigte van insnydingen, welke naar die van varen gelyken, verdeeld; van eene donker groene kleur, en zich als ruuw vertoonende: de steel is hol (gelyk een groot deel des

(i) *Hæmorrhoides.* (k) *Specificum.* (l) *Insensibilis perspiratio.* (m) *Virtutes libonstriptica & diuretica.*
(n) *Detergens.* (o) *Aperiens.* (p) *Attenuans.* (q) *Diarrhæa.* (r) *Umbelliferos.*

des wortels, na dat de steel opgeschooten is, insgelyks is), en gevlaakt met verscheiden zwart-agtige roode of purpere vlakken. De Scheerling wordt somtyds uitwendig, als een verdryvend (s) middel toegepast, en tot dat oogmerk is zy een inmengsel in een der pleisters van de *Edinburgsche Apotbeek*. Met opzigt tot derzelve inwendig gebruik, is ze doorgaands voor vergiftig gehouden, gelyk ze buiten twyfel in eenen hoogen trap is, als ze in eene groote hoeveelheid gebruikt wordt. Maar Dr. Storck, heeft onlangs bevonden, dat ze, in zekere kleine giften zeer veilig kan ingenomen worden; en dat ze somtyds een kragtig ontbindend middel (r), in veele hardnekkige ongemakken bevonden wordt, zonder het lichaams gestel eenigzins te ontstellen, of zelfs eenige merkelyke werking voort te brengen. Zie het *Extractum Cicuta* in het derde Deel van dit Werk.

CINERES RUSSICI. Russische Potasch.

[L.]

Potasch is een onzuiver loogzoutagtig zout (v), welk door verbrandinge uit groeiende stoffen verkregen wordt. De sterkste Aisch wordt uit *Rusland* overgebracht, in zeer harde zwarte klompen, die in de lucht niet schielelyk smelten, zoo als de zuiverer Loogzouten doen. Men zegt dat deeze soorte bereid wordt, door het branden van hout met eene beslootene smoorende hitte, en door het maaken van de Aische, met eene loog van 't groover gedeelte derzelve, tot een koek, welke naderhand, met eenige soorten van het brandbaarste hout uitgespreid, en ten tweede maale gebrand wordt: hier door smelt het zout; en stremt wederom saamen met de aardagtige stoffe der Aische tot harde koeken: doch uit de proeve blykt, dat deeze soorte van Potasch, behalven de aarde der planten, ook een groot gedeelte van levendige kalk in zich bevat. Een zuiverer en witter zout wordt uit *Duitschland* tot ons overgebracht, onder den naam van Paerl asch: Dit wordt door middel van water uit asche van hout getrokken; en naderhand,

door uitdampinge tot eene drooge gedaante gebracht. Deeze Zouten zyn aan groote misbruiken onderworpen door verscheidene bymengfels, en daarom moeten ze nooit tot geneeskundige oogmerken gebruikt worden, zonder behoorlyke zuivering: en deeze kan volbragt worden door ontbindinge in koud water, door kleinzing en uitdrooginge. Zie III. Deel. VIII. Hoofdst.

CIMOLIA ALBA, seu Argilla alba. Pyp-Aarde. [E.]

Dit is een zuivere witte kley, byna van dezelfde algemeene natuur, als de *bolus Aarden*, waar van reeds gesproken is; hoewel zy, met water vogtig gemaakt zynde, lymiger is: en hierom is ze waarschyneelyk ook veel kragtiger, om de scherpe dunne vogten te verstoffen en te verdikken. Doch zy wordt nauwlyks ooit tot geneeskundige oogmerken gebruikt.

CIMOLIA PURPURASCENS. Vollers Aarde. [E.]

Deeze Aarde is lymagtiger, dan de *Bolus Aarden*, en minder zodanig dan de *Pypaarde*. In de praktyk heeft men ze geheel en al laten vaaren, hoewel ze in de *Edinburgsche Apotbeek* nog behouden is.

CINABARIS NATIVA. Berg-Vermiljoen [E.]

Dit is eene zwaare Delfstosse (x), van eene roode kleur, welke in *Spanje*, *Hongaryen* en verscheidene andere deelen der waereld gevonden wordt. De beste soorte wordt in vry groote klompen, door de *Hollanders* uit *Oost-Indiën* overgebracht; en ze is, zoo wel van binnen, als van buiten, van een schoone donker roode kleur; welke grootelyks verbeeterd wordt, door de klompen tot een fyn poeder te wryven. Daar is nog een andere soorte van eene goede kleur, in ronde droppels, die van buiten glad, en van binnen gestreept zyn.

Deeze Delfstosse (x) blykt, uit scheikundige proeven (y), te bestaan uit kwikzilver (z),

(s) Discussions. (r) Resolvens. (v) Sal inpurum alcalinum. (x) Minerale. (y) Experimenta chemicalia.

(z), en Zwavel (a), zodanig, dat de hoeveelheid van het eerste gemeenlyk meer dan zesmaal grooter is, dan die van het laatste: en hoe schooner de kleur der Vermiljoen is, hoe meer kwikzilver zy bevonden wordt, in zich te bevatten. De Bergvermiljoen is by veelen voor beeter gehouden geweest, dan die door kunst gemaakt wordt, als een geneesmiddel aangemerkt zynde; doch 'er schynt geen genoegzaame grond te zyn, om ze dien voorrang te geeven. Want men heeft waargenomen, dat de Bergvermiljoen somtyds walgingen (b), braaking en benauwdheid veroorzaakt: en deeze uitwerkselen komen waarfchyneelyk voort uit een innengfel van eenige gedeelten van rottekruid (c), waar van zy door herhaalde afspoelinge niet kan bevryd worden. Als ze zuiver is, heeft ze geene geneeskragtige hoedanigheid of kragt, onderscheiden van die der kunstig gemaakte Vermiljoen (d); dewyl zy even als die in de dierlyke vogten niet ontbonden wordt, en doorgaands van weinig werkinge is. Zie III. Deel. IX. Hoofdst. 7. Afd.

CINNAMOMUM: *Cinnamomum*, sive *Canella zeylanica* C. B. Kaneel. [E.]

Dit is een ligte, dunne bast, van eene roodagtige kleur, in lange pypen of rieten opgerold; van eenen welriekenden, aangenaamen reuk, en eenen speceryagtigen, zoeten, prikkelenden sijnak, met eenigen graad van saamentrekkinge.

Hy wordt doorgaands vermengd met den bast van *Casia*: doch deeze laatste is ligt te ontdekken, door dien hy glad midden door breekt, terwyl de oprechte Kaneel splintert; en door zynen lymrigen slymagtigen sijnak, zonder iets van de wrangheid der oprechte Kaneel te hebben. De Kaneel is een zeer fraaije en nuttige specery, veel aangenaamer, zoo wel voor 't verhemelte als voor de maag, dan de meeste andere zelfstandigheden van deezen rang: door zyne saamentrekkende hoedanigheid versterkt hy insgelyks de Ingewanden

(e), en wordt van grooten dienft bevonden in verscheidene soorten van buikloopen, en onmaatige ontlastingen uit de Baarmoeder. Een wezendlyke Olie, (f) een enkel en geestryk gedistilleerd water (g), en 'een Aftreksel (h) van Kaneel, worden in de Winkels gehouden. Hy wordt ook gebruikt, als een speceryagtig innengfel in eene groote menigte van saamenmengfels.

CITREORUM *Cortex & succus: Fructus mali medicae*. C. B. Citroenen; de geele schil en 't sap. [E.]

De Citroenboom is een boom of heester, die altoos groen is, van het zelfde geslacht, als de Oranje en Limoenboom: voor deezen werdt hy uit *Affyrien* en *Mediën* (waarom de vrugt *mala Affyria*, *mala Medica* (i) genoemd wordt) in Griekenland overgebracht, en daar van daan in de zuider deelen van *Europa*, waar hy nu gekweekt wordt. Citroenen worden zelden by ons gebruikt: zy zyn van dezelfde hoedanigheid, als de Limoenen, uitgenomen dat derzelver sap zoo zuur niet is.

CITRULLI *semen: Angurie citrulli dictæ*. C. B. Water meloenen, Citrullen; de zaaden 'er van. [E.]

Deeze plant ontmoet men zelden by ons, dan in de *Kruidtuinen*. De Zaaden behooren tot de vier grooter koude zaaden, en komen in hoedanigheid met de anderen van dien rang overeen.

ENICUS, zie **CARTHAMUS**.

COCCINELLA, seu *Cochinilla*. *Cochinellje*. [L. E.]

Dit is een klein onregelmatig rondagtig lichaam, van buiten van een donker roode, en van binnen van eene heldere hooge roode kleur: het wordt uit *Mexico* en *Nieuw Spanje* overgebracht. Deeze zelfstandigheid heeft men lange gehouden voor het zaad van eene plant: doch uit scheikundige proeven (k) blykt,

(z) *Argentum vivum*. (a) *Sulphur*. (b) *Nausea*. (c) *Arsenicum*. (d) *Cinnabaris artificialis*. (e) *Viscera*. (f) *Oleum essentialis*. (g) *Aqua simplex & spirituosæ distillata*. (h) *Tinctura*. (i) *Affyrische appelen*, *Mexicische appelen*. (k) *Experimenta Chymicalia*.

blykt, dat het een Diertje is; en uit de berichten der beroemdste Natuurkundigen weet men nu, dat het een Gekorven Diertje (*l*) is, welk op de Amerikaansche steeklagtige peereboom leeft, en daaraan blyft hangen, zonder van plaats te veranderen. De *Cochenielle* is vermaard geweest, als een zweetverwekkend (*m*), maagversterkend (*n*) en verdryvend (*o*) middel: doch de Beoefenaars der Geneeskunst hebben 'er nooit eenige groote uitwerkingen van waargenomen. Het wordt meest gebruikt by de scharlaken Verwers; en in de Geneeskunst bestaat deszelfs meeste gebruik in de geneesmiddelen, als met eene drogery, 'er mede te kleuren: want zoo wel wateragtige als geestagtige vogten trekken deszelfs kleur 'er uit. Drie Aftreksels (*p*) in de *Londensche Apotbeek*, en agt in de *Edinburgsche*, met twee Afkookfels (*q*) een Treksel (*r*), en een Conferf (*s*) verkrygen eene schoone rode kleur van deeze Drogery.

COCHLEÆ TERRESTRES, zie LIMACES TERRESTRES.

COCHLEARIÆ HORTENSIS *folia*: *Cochlearia folio subrotundo*. C. B. Tuin-Lepelblad; de bladeren 'er van. [L. E.]

COCHLEARIÆ MARINÆ *folia*: *Cochlearia folio sinuato*. C. B. Zee-Lepelblad: de bladeren 'er van.

Deeze planten, hebben weinig ander verschil, in 't uiterlyk aanzien, dan dat in derzelve tytels uitgedrukt is: in smaak en geneeskragten is de eerste heel veel sterker; en daarom alleen behouden, zoo wel by 't COLLEGIE van *Londen*, als by dat van *Edinburgh*.

Lepelblad is een prikkelend en steekend geneesmiddel, zeer bekwaam om lymige sappen te ontbinden, verstopheden der ingewanden en afgelegener klieren te openen, en de afscheidingen der vloeistoffen te bevorderen: dit kruid is byzonderlyk beroemd in scheur-

buiken, en is het voornaamste, dat in deeze soorten van ziekten gebruikt wordt in de Noorder Landen. Deszelfs Winkelbereidingen zyn, een Conferf [L. E.] en Geest [E.]: het is ook een inmengsel in sappen tegen de scheurbuik (*t**), en het saamengestelde Merikswortel water (*v**) [L. E.]; en deszelfs Geest wordt gebruikt, om een Aftreksel (*x**) uit Gomlac te trekken. [E.]

COFFEA [E.]. Koffie: De vrugt van een Oostindische heester, door *Jussieu* genoemd *Jasminum Arabicum lauri folio, cujus semen apud nos Caffè dicitur*.

Deeze vrugt wordt meer gebruikt als voedsel, dan als een geneesmiddel. De geneeskragtige uitwerkingen, die men 'er van verwagt, zyn, de spysverteering (*t*) te ondersteunen, de natuurlyke afscheidingen te bevorderen, en eene geschiktheid tot slaaperigheid voor te komen of te verdryven.

COLOCHYNTIDIS *medulla*: Koloquinten, of bittere appelen; het mergagtig deel van de gedroogde vrugt. [L. E.]

Dit is het voortbrengsel eener plante van 't geslachte der Kauwoerden, die in *Turkyen* groeit. De Vrugt heeft omtrent de gedaante van een Oranje appel; het mergagtig gedeelte derzelve, van de schil en zaaden gezuiverd zynde, wordt alleen in de Geneeskunst gebruikt: dit is zeer ligt, wit, sponsagtig, uit vliesagtige bladeren saamengesteld; van eenen uitsteekend bitteren, walgagtigen, scherpen smaak. De Koloquint is een van de kragtigste en geweldigste buikzuiverende middelen (*v*). Veele uitmuntende Geneesheeren veroorzaken dezelve, als gevaarlyk, ja zelfs als doodelyk: anderen pryzen ze aan, niet alleen als een kragtig purgeermiddel, maar ook als een veranderend middel (*x*) in hartnekkige langduurige kwaalen. Dit is zeker, dat de Koloquint, in de gifte van weinige greinen met groot geweld werkt, het lichaam ontfelt, en somtyds eene ontlasting van bloed veroorzaakt. Veele pogingen zyn 'er gedaan, om

(*l*) Insectum. (*m*) Sudorificum. (*n*) Cardiacum. (*o*) Alexipharmacum. (*p*) Tinctura. (*q*) Decolliones.
 (*r*) Infusio. (*s*) Confectio. (*t**) Sacct scorbutici. (*v**) Aqua rapbani rusticani composita. (*x**) Tinctura.
 (*t*) Digestio. (*v*) Catharticum. (*x*) Alterativum.

om derzelver vergiftigheid, door het bydoen van zuuren, faamentrekkende en diergelyke dingen, te verbeeteren: doch deezen mogen de kragt van de Koloquint verminderen; maar op geene andere wyze, dan door de gifte te verminderen even goed zou kunnen gedaan worden. De beste manier om derzelver geweld te verzagten, zonder derzelver buikzuiverende kragt te verminderen, fchynt te wezen, door dezelve met gom, met meelagtige zelfftandigheden, of oliagtige zaaden te ftampen, welk, zonder verandering in de Koloquint zelve te maaken, belet, dat derzelver harsagtige deelen aan de Darmen blyven hangen en derzelver vliezen fteeken, om ze te prikkelen, te ontfleeken, of te verbyten. Zy zyn een innengfel in eenigen der purgeermiddelen, en het buikzuiverend Uittrekfel (y) der Winkels.

CONSOLIDÆ MAJORIS, *feu Symphyzi majoris radix: Symphyzi consolidæ majoris* C. B. Waal- of Smeer-wortel [E.] de Wortel.

Dit is een ruige haarige plant, die aan de kanten der rivieren en op wateragtige plaatfen in 't wilde groeit. De Wortels zyn zeer groot, van buiten zwart, en van binnen wit, vol van een lymig kleverig fap, en van geen byzonderen fmaak. In hoedanigheid komen ze met de *Althea* wortels overeen; doch met dat onderscheid, dat het flym van de *Consolidæ* wat lyveriger is. By de Schryvers vindt men veele belachlyke gebeurteniffen van de *vafstmaakende* of *bechtende* kragten (z) deezer plante verhaald. Het is een innengfel in het faamengeftelde witte afkookfel van de *Edinburgfche Apotbeek*.

CONSOLIDA MEDIA, zie BUGULA.

CONSOLIDA MINIMA, zie BELLIS MINOR.

CONTRAYERVA. [L. E.] Tegengift Wortel.

Dit is een kwaftige wortel, een duim of

twee lang, en omtrent een halven duim dik, van buiten roodagtig bruin van kleur, en van binnen bleek: van alle kanten groeijen 'er lange, taaije, flappe vefels uit, en deezen zyn doorgaans beladen met kleine ronde knoopjes. Deeze wortel heeft eene byzondere foort van fpeceryagtigen reuk, en eenen wat faamentrekkenden heeten bitteragtigen fmaak, met een zagte en zoetagtige foorte van fcherpheid, als hy lang geakauid wordt: de veezels hebben weinig fmaak of reuk; daarom wordt het knobbelagtig gedeelte alleen gekozen. *Contrayerva* is een van de zagfte deezer zelfftandigheden, die verdryvende (a) genoemd worden: het is buiten tegenspraak een goed en nuttig zweetmiddel (b), en kan veilig ingegeven worden, in veel grooter giften, dan men in de gemeene praktyk gewoon is te doen. Deszelve kragten kunnen zoo wel door water, als verbeeterden Geest van wyn worden uitgetrokken, en reizen niet op in de uitdamping met een van die beiden: de Aftreksels (c), en Uittreksels van Geest (d) fmaaken fterker naar den wortel, dan die van water. Hy geeft den naam aan een winkel poeder, en is een innengfel in de *Edinburgfche Theriaca*.

COPAL [E.] is eene Hars, die uit verfcheide foorten van groote boomen, welken in *Nieuw Spanje* groeijen, verkregen wordt. Deeze Hars wordt tot ons overgebracht in onregelmaatige klompen, waar van sommigen doorfchynend en van eene geelagtige of bruine kleur, anderen half doorfchynend en witagtig zyn. Zy is nooit, als een geneesmiddel, in gebruik gekomen, en wordt zelden in de winkels gevonden.

CORALLINA: *Mufcus maritimus five Corallina officinarum*. C. B. Koraal of Zee-mos.

Dis is eene getakte fteenagtige zelfftandigheid van eene witte kleur, welke aan de klippen en fomtyds aan de fchulpen der Viffchen groeit. Zy is beroemd, als een Wurmen verdry-

(y) *Extractum Cohærenticum*. (z) *Virtutes consolidantes*. (a) *Alexipharmacæ substantiæ*. (b) *Diaphoreticum*. (c) *Tinduræ*. (d) *Extracta spiritica*.

dryvend (*e*) middel; doch op wat grond, weet ik niet: op den smaak, is 't ten eenemaal smaakeloos.

CORALLIUM RUBRUM. Rood Koraal. [L. E.]

Dit is ook een voortbrengsel van de Zee, van dezelfde natuur, als het voorgaande. Het kan met geene goede reden anders aangemerkt worden, dan als een opslorpend (*f*) middel; en als zodanig komt het in de winkel poeders van kreefts schaal, en wordt somtyds in de praktyk op zich zelfs alieen voorgeschreven.

CORIANDRI semen: *Coriandri majoris.* C. B. Koriander zaad. [L. E.]

Koriander is een kroontjesdragende plant, verschillende van alle anderen van deezen rang, in 't voortbrengen van klootswyze zaaden. Deezen hebben, als ze versh zyn, een onaangenaamen reuk, die onder het droogen verbeeterd, en vry aangenaam wordt; zy worden aangepreezen als windbreekende (*g*) en maagversterkende (*b*). Zy zyn een inmengsel in het winkel-saamengesteld kalkwater, en het Conserf van Laurierbezen. (*i*)

CORNU CERVI. [L. E.] Hartshoorn.

Men heeft veele ongemeene kragten aan deeze hoorns, en aan alle de deelen van het Dier, in 't algemeen, toegeschreeven; maar de ervaringheid hangt 'er haar zegel niet aan; noch ze schynen ook geenen anderen grond te hebben, dan de groote vreesagtigheid van 't hart, de jaarlyksche vernieuwing van deszelfs hoorns, en eene verbeelding van deszelfs ongemeene langleevendheid; uit deeze omstandigheden heeft men beslooten, dat alle deelen van 't Hart bekwaam zyn om den raazenden *Archeus* te verschrikken, de gezondheid en sterkte te vernieuwen en het leven te verlengen.

De Hoorns, in water gekookt zynde, geeven een verzagende en voedende geley. [E.] Wit verbrand zynde, leverenze eene opslorpende Aarde uit, die zuiverer is van geleyagtige stoffe, dan de natuurlyke aardagtige opslor-

pende dingen; doch welke zwakker bevonden wordt in haare opneemende kragt. Deeze aarde wordt in het witte Kooksel der winkels gebruikt. [L. E.]

CORNI fructus: *Corni hortensis maris.* C. B. De Kornoelje-boom: zyne vrugt.

Deeze vrugt is middelmatig verkoelend en saamentrekkend; doch wordt niet aangemerkt als een Artikel van de *Materies medica*, en daarom uit de *Londensche* en *Edinburgsche Apotbeeken* beide verworpen.

COSTUS. [L. E.] *Costus:* Een wortel uit Oost-Indiën overgebracht.

De Schryvers spreken van twee soorten van *Costus*, zoet en bitter: in de Winkels ontmoet men zelden meer, dan eene soort, de *Costus dulcis officinarum.* C. B. Deeze wortel heeft omtrent de grootte van een vinger en bestaat uit een geelagtig en houtagtig gedeelte, dat in een witagtigen bast beslooten is: het houtagtig gedeelte is zeer taai, heeft geenen reuk, en zeer weinig smaak; het bastagtig gedeelte is bros, van eenen heeten, bitteren speceryagtigen smaak, en eenen aangenaamen reuk, die wat naar dien der Violetten, of Florentynsche Iris gelykt. De *Costus* wordt gezegd lymigevogten (*k*) te verdunnen, de ontlasting van de borst (*l*), de doorwaassening (*m*), en de pis te bevorderen.

Thans ontmoet men hem zelden in voorschriften, en niet dikwyls in de Winkels: in *Mithridaat*, *Tberiaca* en de *Confectio paulina*, de eenige winkelsaamenmengfels, waarin het voorgeschreven wordt, heeft *Zedoary* deszelfs plaats ingenomen.

COSTUS HORTORUM, zie **BALSAMITA MAS:**

COTULÆ FOETIDÆ folia: *Chamaemeli foetidi.* C. B. Wilde Kamillen; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze-plant groeit veel onder 't koorn en in woeste plaatsen. In 't uiterlyk aanzien gelykt

(*e*) Vermifugum. (*f*) Absorbens. (*g*) Carminativa. (*b*) Stomachica. (*i*) Eleqvarium baccarum Lauri.
(*k*) Humores visceri. (*l*) Expectatio. (*m*) Perspiratio.

lykt ze wel wat naar eenigen van de tuin-kamillen; doch is ligtelyk van dezelve te onderscheiden, door haaren sterken stinkenden reuk. In de tegenwoordige praktyk wordt ze zelden of nooit gebruikt.

CRASSULÆ sive Telephii folia: Telephii vulgaris C. B. Smeerwortel, Hemel-sleutel; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een dikbladerige sappige plant, der huislook niet ongelyk. Zy heeft een slymagtigen wrangen smaak, en wordt daarom aangepreezen als verzagtende; doch is in de praktyk nooit veel geacht geweest.

CREPITUS LUPI, zie LYCOPERDON.

CRETA. [L. E.] Wit Kryt.

Dit is een zuivere loogzoutagtige Aarde, die geheel en al in Azyn kan ontbonden worden; gelyk ook in de ligter zuuren, zodanig, dat ze alle kenbaar blyk van derzelve zuurheid wechneemt. Deze Aarde is een van de nuttigste opslorpende dingen (n), en moet ook enkel als zodanig worden aangemerkt: de saamentrekkende kragten, welke sommigen 'er aan toeschryven, hebben geenen grond, dan alleen in zoo verre, als de Aarde met zuur verzadigd is; met welke zy een zoutagtig saamentremfel uitmaakt, dat klaarlyk eenigzins saamentrekkend (o) is. Zy geeft den naam aan een Winkel koeldrankje (p) [L.], en een kookfel [E.]; en is een innengfel in de kookjes voor de maagpyn (q). Het Kryt wordt ook gebruikt om het vlugge zout (r) van het ammoniac zout (s) af te scheiden. [L.]

CRITHMI folia: Crithmi sive foeniculi maritimi minoris. C. B. Zee-fenkel; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilden op de rotsen en aan Zee gelegene plaatsen: de bladeren gelyken wat naar die van fenkel; maar de stukken zyn veel dikker en korter: derzelve reuk

gelykt naar dien van Water-eppe; de smaak is heet, bitteragtig, en niet aangenaam. Zy worden gezegd maagversterkende (t), openende (v), en pisdryvende (x) te zyn.

CROCUS: Crocus sativus. C. B. Saffraan; de vezelen of vleeschagtige haartjes, die aan 't einde van 't stampertje der bloemen groeijen, zorgvuldig afgeplukt en tot koeken saamen geperft. [L. E.]

Men ontmoet drie foorten van Saffraan in de Winkels, twee van welken van buitenslands overgebracht worden, de derde is een voortbrengfel van ons eigen land: deeze laatste is veel beeter, dan de twee eersten, waar van ze door de breedheid haarer bladeren kan onderscheiden worden. Als ze in haare volkomenheid is, heeft ze eene vuurige Oranje-kleur, en levert een donker geel afverwfel uit: zy moet versfch gekozen worden, niet boven een Jaar oud, in digte koeken, noch droog, noch ook zeer vogtig, taai en valt in 't scheuren, van binnen en van buiten van dezelfde kleur, en van eenen sterken, scherpen doordringenden reuk zyn.

Saffraan is een zeer schoone en nuttige specery: behalven de kragten, die zy met alle de lichaamen van dien rang gemeen heeft; zoo vervrolykt ze merkelyk, wekt de geeften op, en wordt met recht gehouden voor een der kragtigste hartversterkende (y) middelen; in groote giften ingenomen zynde, zegt men, veroorzaakt ze onmatige vrolykheid, tegenwillig lachen, en de kwaade uitwerkingen, die op het misbruik van geefstryke vogten volgen. Dit geneesmiddel is inzonderheid dienstig in nederpersingen der Baarmoeder (z), die uit eene koude oorzaake, of verstopping van derzelve afscheidingen (a) voortkomen, en waar andere speceryen, zelfs die van de edelste foorte, weinige uitwerking hebben.

Saffraan deelt alle haare kragten en kleur mede aan verbeterden Geest van wyn, aan Proefgeest, wyn, azyn, en water: een afverwfel met Azyn getrokken verliest veel van zyne

(n) Absorbentia. (o) Subastringens. (p) Fulopium. (q) Troches cardialgia. (r) Sal volatile. (s) Sal ammoniacum. (t) Stomachica. (v) Aperientia. (x) Diuretica. (y) Cordiale. (z) Depressiones hystericales. (a) Obstruclio uterinarum secretionum.

zyne kleur in 't bewaaren: die met water en Geest van wyn getrokken worden, kunnen zuur worden, en dan verliezen zy ook hunne kleur: doch die in zuiveren Geest gemaakt worden behouden dezelve veele Jaaren lang. De Winkel-bereidingen van Saffraan zyn, een Aftrekfel van Geest [E.], een Aftrekfel van Wyn, en Syroop [L.]. Zy is een inmengfel in het hartsterkende Conferf (b), [L.], het zweetverwekkende Aftrekfel (c), de borst- en pynstillende Elixirs (d), het Poeder om de verlossing te bevorderen [E.], en verscheide- ne van de saamenmengfels van Aloë.

CUBEBÆ. [L. E.] Cubebe of Staart-peper.

De Cubeben of Staart-peper is een vrugt, die uit Oost-Indiën overgebracht wordt. Deze vrugt heeft groote gelykheid met peper. Het voornaamste verschil, op 't oog te zien, is, dat elke Cubebe voorzien is van een langen slappen steel (waar van daan ze, door sommigen, gestaarte peper (e) genaamd wordt). In speceryagtige hitte en prikkelinge kan de Cubebe by de peper in lang niet haalen. Zy zyn een inmengfel in *Mitbridaat* en *Theriaca*. [L.] en in den saamengestelden Geest van Lavendel. [E.]

CUCUMERIS HORTENSIS semen. Tuin-Komkommer Zaad, [E.]

Deezen behooren tot de vier grooter verkoelende Zaaden; zy zyn minder geschikt, om in 't bewaaren duf te worden, dan de anderen van deezen rang.

CUCUMERIS AGRESTIS fructus: *Cucumeris sylvestris asinini dicti*. C. B. Wilde Kommers; de vrugt'er van. [L. E.]

Deeze plant, die in andere landen in 't wilde gevonden wordt; kweekt men by ons in de Tuinen. Derzelver kruidkundig verschil van de voorgaande bestaat in de kleinheid van derzelver vrugt, welke niet grooter is dan een Spaansche olyf: als ze ryp is, barst ze op een ligte aanraaking, en strooit haar zaad met

geweld uit, en hierom was ze by de Grieken *Elaterium* genaamd. Deze naam werdt ook gegeven aan 't verdikte sap deezer vrugt, de eenigste bereiding der plante, die in de Geneeskunst gebruikt wordt. *Elaterium* is een sterk buikzuiverend middel (f), en zeer dikwyls werkt het ook naa boven. Twee of drie greinen worden, in de meeste gevallen, gerekend eene genoegzaame gifte te zyn. *Simon Pauli* verhaalt eenige voorbeelden van de goede uitwerkingen van dit Geneesmiddel in Water zuchten (g): doch hy waarschuwt de Geneesheeren hunne toevlugt niet te neemen tot dit middel, ten zy dat zagter geneesmiddelen te vergeefs beproefd zyn; welke waarschuwing wy van herten onderschryven. Want inderdaad moeten alle geneesmiddelen in 't algemeen, die in eene kleine gifte geweldig werken, met de uiterste omzigtigheid en ervaarenheid bestierd worden, om ze eenigzins veilig te gebruiken: waar by moet aangemerkt worden, dat de verschillende wyzen van deeze soorten van geneesmiddelen te bereiden, naar de verschillende handen, die ze gereed maaken, ook noodzaakelyk in kragten moeten verschillen.

CUCURBITÆ semen: *Cucurbita oblonga flore albo, folio molli*. C. B. De Kauwoerden; derzelver Zaaden. [E.]

Deezen behooren tot het gesl der vier grooter koude Zaaden. Zy vereenigen zich met water, door stampinge, tot eene Amandelmelk (b), en leveren, geperst zynde, eene zachte smaakeloze Olie (i) uit; ook bezitten ze de algemeene kragten der vetagtige zelfstandigheden.

CUMINUM, zie **CYMINUM**.

CUPRESSI fructus. De vrugt van den Cypressen-Boom.

Dit is een hooge Boom, die in de warmer luchtstreeken in 't wilde groeit. De Vrugt'er van is een sterk saamentrekkend (k) middel; en wordt in sommige plaatfen menigmaal als zodanig gebruikt: doch by ons wordt ze zeer:

(b) *Confessio cordialis*. (c) *Tinctura sudorifica*. (d) *Elixir pectorale & pectoricum*. (e) *Piper caudatum*. (f) *Catharticum*. (g) *Hydopes*. (h) *Emulsio*. (i) *Oleum insipidum*. (k) *Astringens*.

zeer zelden gebeezigd, en niet dikwyls in de Winkels ontmoet.

CUPRUM. [L. E.] Koper.

De Bereidingen van Koper zyn geweldig braaking verwekkende (l), en worden daarom zelden inwendig ingegeven. Sommigen hebben het gewaagd, eene ontbinding van een grein of twee van het metaal, in zuuren van planten (m), in te geeven, en hebben waargenomen, dat het byna zoo haast werkt, als 't in de maag ontvangen is; zoo dat het van goed gevolg zoude zyn, en dienstig om vergift, dat door geslikt is, aanstonds weder op en over te geeven. *Boerbave* pryft eene verzaadigde ontbinding van dit metaal, in vlugge loogzoutagtige geeften (n), aan, als een zeer dienstig geneesmiddel in ziekten, die uit eene zuure zwakkelyke, koude, slymige oorzaake voortkomen: als men elken morgen eerst drie droppels van dit Aftreksel (o) met een glas Mede neemt, en de gifte dagelyks verdubbelt, tot vierentwintig droppels toe; zoo wordt het bevonden, zegt hy, opeuende (p), verdunnende (q), verwarmende, en pisdryvende (r) te zyn: en hy verzekert ons, dat hy door dit middel een verouderde Waterzucht in den Onderbuik (s) geneezen heeft; dat de pis, als uit een open pyp, afliep; maar erkent te gelyk, dat het zelfde geneesmiddel, aan anderen beproëfd zynde, hem feilde. Insgelyks pryft hy andere bereidingen van Koper aan, als van wonderlyke uitwerkinge in zekere soorten van kwaade gestellen, zwakheid van de maag enz. doch wy kunnen niet denken, dat het inwendig gebruik van dit metaal aan te raaden of zelfs veilig zyn kan. De Geneesheeren schynen toch in 't algemeen daarin over een te stemmen, dat het inderdaad eene vergiftige hoedanigheid heeft; en 'er zyn maar al te veele voorbeelden van doodelyke uitwerkingen, die gevolgd zyn op het eeten van voedsel, dat in kopere vaten bereid was, welken niet ter dege gereinigd waren van den roest; welken zy, door in de lucht te liggen, aangetrokken hadden.

Men moet groote zorg dragen, dat geene scherpe vogten, of zelfs geen water, voor inwendig gebruik geschikt, lange blyven staan in vaten, die van koper gemaakt zyn; want anders zullen ze zoo veel van 't metaal oplossen, dat ze onaangenaame hoedanigheden daar door verkrygen. Hier van daan zyn de laatste druipingen van enkele wateren, die in koperen distilleerketels gedistilleerd worden, en merkelyk zuur zyn, dikwyls bevonden, braaking te verwekken (t). Het is merkwaardig, dat de zagte zuure vogten, zoo lang zy kookende gehouden worden, in koperen vaten, niets van 't metaal schynen op te lossen; maar als ze in dezelve, even langen tyd, zonder koken gelaten worden, zy aanmerkelyk met het koper bezwangerd worden. Hier van daan bereiden de Conserfmaakers, door eene verstandige en voorzigtige bestieringe, de zuurste Syroopen in koperen vaten, zonder aan dezelve eenigen kwaaden smaak te geeven.

CURCUMA. [E.] Kurkema.

Kurkema is een wortel, die uit Oost-Indien overgebracht wordt. Van binnen is hy van eene levendige donker geele, of saffraankleur, welke hy aan wateragtige vogten gereedelyk mededeelt. Hy heeft een aangenaamen, zwakken reuk, en eenen bitteragtigen, eenigzins heeten smaak. *Kurkema* wordt geacht openend (v), de Maandstonden bevorderend (x), en van zonderlinge kragt te zyn in de Geelzucht. Het is een inmengsel in het Kookfel voor de Geelzucht (y) van de *Eainburgsche Apotbeek*. Het maakt de pis van eene saffraankleur.

CUSCUTA. Viltkruid.

Deze plant behoort tot den rang der planten, die Zuig-planten (z) genoemd worden, of die uit het lichaam van anderen uitgroeijen: zy heeft geene bladeren; maar bestaat uit eene menigte van sappige draaden, die saamen geklist zyn.

'Er zyn twee soorten van dezelve, *Cuscuta major* C. B. welke gemeenlyk in de heiden op

(l) Emetica. (m) Acida vegetabilium. (n) Spiritus alkalinii volatiles. (o) Tinctura. (p) Aperiens. (q) Attenuans. (r) Diuretica. (s) Ascites. (t) Emetica. (v) Aperiens. (x) Emmenagogica. (y) Decolise iderica. (z) Planta parasitica.

op de doornen en netelen groeit, gelyk ook in de Vlasvelden, en andere welgemeste plantten; en de *Cuscuta minor*, of *epithymum* van den zelfden Schryver; zoo genaamd, om dat ze nergens anders op, dan op de *thym* gevonden wordt. Deeze laatste wordt voor de beste, in 't geneeskundig gebruik, gehouden, en wordt gemeenlyk uit *Leghorn* en *Turkyen* overgebracht, met toppen en steelen van *thym* 'er onder gemengd. *Epithymum* heeft eenen vry sterken reuk, en eenen wrangen eenigzins prikkelenden fynen smaak. Deszelfs kragten zyn tot nog toe niet bepaald; de Ouden plaatsten dit kruid onder de buikzuiverende (a), doch die 't zelve met dat oogmerk ingegeven hebben, zyn doorgaands te leur gesteld.

CYANI flores: *Cyani segetum*. C. B. De blaauwe Koornbloem.

Dit Kruid is zeer gemeen onder het koorn. De bloemen hebben eene schoone blaauwe kleur, welke zy, als ze zorgvuldig en schielijk gedroogd worden, een zeer langen tyd behouden. Wat derzelver kragten aangaat; de tegenwoordige praktyk verwacht 'er in 't geheel geene van; desniettegenstaande zyn ze voor deezen beroemd geweest tegen de beetten van fenynige beesten, besmettelijke ziekten, hartkloppingen (b) en verscheidene andere ongemakken.

CYCLAMEN, zie **ARTHANITA**.

CYDONIA MALA, *eorumque semina*: *Fruktus Coronæ mali*. J. B. De Kwee-boom; de Vrucht en haare Zaaden, [L. E.].

Kweeën hebben eenen zeer wrangen zuuren smaak: in eene kleine gifte ingenomen, worden ze gehouden het braaken te beletten, en buikloopen te stoppen; en rykelyker gebruikt, open lyf te maaken. De Zaaden zyn vol van eene slymagtige zelfstandigheid, welke zy gereedelyk aan wateragtige vogten mededeelen: een Once zal drie pinten water zoo dik en ly-

merig maaken, als het wit van een ey. Een Syroop [L.] en Geley [E.] van de vrucht, en een slym van de Zaaden [L.] worden in de Winkels gehouden.

CYMINI semen: *Cymini semine longiore*. C. B. *Foeniculi orientalis, cumini dicti Tourn.* Kommyn Zaad. [L. E.]

Dit is een kroontjesdragende plant, gelykende uiterlyk naar fenkel, maar is veel kleiner: De Zaaden worden voornaamelyk uit *Siciliën* en *Malta* overgebracht. Kommyn zaad heeft een bitteragtigen heeten smaak, verzelde van eenen speceryagtigen geur, die niet van de aangenaamste soorte is. Zy worden voor windbreekende (c) gehouden, doch zelden gebruikt. In de Winkels bewaart men eene wezendlyke olie (d) van dezelve; en zy geeven den naam aan een pleister (e) en een pap. (f) [L.].

CYNOGLOSSI radix: *Cynoglossi majoris vulgaris*. C. B. Hondstong; de Wortel 'er van.

De bladeren deezer plante worden geoordeelt naar eene tonge te gelyken, waar van zy ook den naam heeft; zy zyn met een witten dauw bedekt: de plant groeit in 't wilde in schaduwagtige plaatfen. De wortels hebben een vunzigen onaangenaamen reuk, en een wrangen bitteragtigen smaak, die met eene lymagtige zoetigheid bedekt is. De kragten deezer wortels zyn zeer twyfelagtig; want in 't algemeen wordt hy voorondersteld, verdoovende (g) te zyn, en by sommigen, dat hy zodanig en te gelyk vergifig is: anderen verklaren, dat hy geene kragt altoos van deezen aart heeft, en merken hem aan, als een louter slymagtig saamentrekkend middel (b). Doch de tegenwoordige praktyk geeft 'er in 't geheel geen acht op tot eenig oogmerk.

CYNOBASTI fructus: *Rosæ sylvestris vulgaris, flore odorato incarnato*. C. B. De wilde

(a) Cathartica. (b) Palpitationes cordis. (c) Carminativum. (d) Oleum essentielle. (e) Emplastrum.
(f) Cataplasma. (g) Narcotica. (h) Adstringens glutinosum.

wilde Doorn, honds roos, of hagedoorn; de Vrucht 'er van, [L. E.]

Deeze heeft groeit in 't wilde, in heggen, door geheel *Engeland*. De bloemen hebben eenen aangenaamen reuk; maar zoo zwak, dat *Parkinson* en anderen de plant *Rosa sylvestris inodora* (i) genoemd hebben: een water, van dezelve gedistilleerd, ruikt zeer aangenaam. De vruchten of beziën bevatten een zuuragtig zoetagtig vleesch; met een wrange prikkelende stoffe, welke de zaaden in zich sluit, van welken het vleesch zorgvuldig moet gezuiverd worden, eer men het inwendig inneemt: het COLLEGIE van *Wirttemberg* merkt aan, dat het verzuim van deeze voorzorge fomtyds eene jeuking en ongemakkelykheid omtrent den Aars veroorzaakt; en ik zelf heb waargenoomen, dat Conserf van de zelve geweldige braaking veroorzaakte. Conserf is de eenige Winkelbereiding van deeze vrucht.

CYPERI LONGI radix: *Cyper odorati radice longa, sive Cyperi officinarum*. C. B. Wilde Galigan, Cyper-Wortel; de Wortel 'er van.

Dit is een plant van de grasbladerige foorte (k); zy wordt fomtyds in 't wilde, op moerassige plaatsen, in *Engeland* gevonden; de wortels zyn doorgaands uit *Italien* tot ons overgebragt. Deeze Wortel is lang, slap, gekronkeld, en vol met knopen of kwasten: van buiten is hy donker bruin of zwartagtig, van binnen wit van kleur; van eenen speceryagtigen reuk, en eenen aangenaamen heeten smaak: en beiden, zoo wel de reuk, als de smaak worden door maatige uitdrooginge nog verbeterd. *Cyperus* wordt geacht een goed (l) Maag- en windbreekend middel (m) te zyn; maar tegenwoordig wordt 'er weinig werk van gemaakt.

DACTYLI: *Fructus palmae majoris*. C. B. Daadels [E.].

Daadels zyn de vruchten van den grooten Palmboom; half gedroogd hebbenze byna de

gedaante van een Aker, of Eikel, maar zyn doorgaands grooter, en bestaan uit een zoet vleeschagtig gedeelte en een harten steen: de besten worden van *Tunis* overgebragt. Voor deezen werden ze gebruikt in Borstdranken (n) en onderfeld, behalven hunne verzagende en verdikkende kragt (o), eene zagte faamentrekking (p) te hebben.

DAUCI CRETICI semen: *Dauci foliis faeniculi*. C. B. *Daucus*; kroontjes kruid, Vogelnest, Kandische-peen, wilde peen, krooten van *Creta*; de zaaden 'er van. [L. E.]

Dit is een kroontjesdragende plant, die in de *Levant* en de warmer deelen van *Europa* in 't wilde groeit. De Zaaden, die uit *Creta* overgebragt worden, hebben eenen heeten bytenden smaak, en eenen speceryagtigen niet onaangenaamen reuk. Zy zyn windbreekende, en worden gezegd pisdryvende (q) te zyn, doch tegenwoordig zelden anders gebruikt, dan als innengfels in de *Mithridaat* en *The-riaca*.

DAUCI SYLVESTRIS semen: *Pastinaca sylvestris tenuifoliae Dioscoridis, vel dauci officinarum*. C. B. Wilde krooten; de Zaaden 'er van. [E.]

Deeze plant is zeer gemeen in Weiden en braakland, door geheel *Engeland*. De Zaaden bezitten dezelve kragten, als de *Daucus Creticus*, maar in een minderen graad; en ze hebben dikwyls derzelve plaats vervuld in de Winkels, en zyn zelve vervangen door de zaaden van de Tuin krooten: deeze laatsten zyn de zwaksten van de drie, in heetheid en geur: terwyl de zaaden van de Candische krooten verre de sterkste zyn.

DENTES LEONIS, sive *Taraxaci, radix & folia*: *Dentis leonis latiore folio, & angustiore folio*. C. B. Paerde bloemen; de wortel en 't zaad. [E.]

Deeze plant is gemeen in de velden en onbebouwde plaatsen: zy heeft verscheidene getande

(i) Veldroos zonder reuk. (k) *Planta graminifolia*. (l) *Stomachicum*. (m) *Carminativum*. (n) *Decollines pectorales*. (o) *Virtus emolliens & inspissans*. (p) *Adstringentia*. (q) *Diuretica*.

tande bladeren, die plat op den grond liggen, met eenen slappen naakten steel, die eene geele bloem draagt. De wortel, bladeren en steel, bevatten een bitter melkagtig sap: zy schynen van dienst te zyn als openende (r), en afvagende geneesmiddelen (s); en zyn ook tot dat oogmerk somtyds voorgeschreven, met goed gevolg. *Boerhaave* acht ze in staat te zyn, als men behoorlyk met derzelve gebruik aanhoudt, om byna alle soorten van stremmingen te ontbinden, en alle hardnekkige verstoptheden der Ingewanden te openen.

DIAPENSIA, zie SANICULA.

DICTAMNUS ALBUS, zie FRAXINELLA.

DICTAMNI CRETICI folia: *Dictamni Cretici tomentosi latifolii Tourn.* Dictamnus van Creta Effenkruid. [L. E.]

Dit is een soort van Oregó, welke gezegd wordt in overvloed te groeijen op het Eiland *Candia*, in *Dalmatien* en *Morea*: en het is bevonden de gewoone winters van onze luchtstreek bezwaarlyk genoeg te kunnen verdragen. De Bladeren, welken het eenigste gedeelte zyn, dat by ons in gebruik is, komen uit *Italien*. De beste soorten zyn wel overdekt met eenen dikken witten dauw, en somtyds doormengd met purperen bloemen. In reuk en smaak gelyken zy eenigzins naar *Limoenthym*; maar hebben meer van eenen speceryagtigen geur, en ook een grooter trap van prikkeling: als ze versch zyn, leeveren ze eene groote menigte van eene uitneemende wezendlyke Olie (t) uit. Zy zyn inmengfels in de *Pulvis à Myrrha*, de *Species e scorpio*, *Mithridate* en *Theriaca*. [L.]

DIGITALIS folia: *Digitalis purpurea folio aspero*. C. B. Vingerhoeds kruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde, in de bosschen en op onbebouwde heidlanden, de fraaije vertooning van deszelfs bloemen, (welken aan

puntjes langs de eene zyde van den steel afhangen) heeft voor 't zelve eene plaats verworven in sommigen van onze Tuinen. De Bladeren zyn sterk aangepreezen geweest, tot uitwendig gebruik, tegen knoest-gezwellen (v); gelyk ook inwendig in vallende ziekten (x): doch wat voor dienst zy in deeze gevallen kunnen doen, daarvan hebben wy geen ondervinding. By de geneeskundige Schryvers worden verscheidene voorbeelden bygebracht, dat ze geweldige braakingen, en al te sterke buikzuiveringen (y) veroorzaakt hebben, en het geheele gestel in wanorde bragten; in zoo verre zelfs, dat *Boerhaave* ze vergiftig verklaard heeft. Derzelve smaak is bitter en zeer walglyk.

DORONICI ROMANI radix: *Doronici radice scorpii*. C. B. Zwindel- of Duizelkruid; de Wortel 'er van.

Dit groeit van zelfs op de *Alpische* bergen en in verscheidene plaatsen van *Duitschland*. Men heeft 'er sterk over getwift of deeze plant tot de vergiftige, dan tot de heilzame kruiden behoorde: wy zullen ons hier in dit geschil niet inlaaten; maar alleen aanmerken, dat alle de oogmerken, waartoe het zelve weleer is aangepreezen, zekerlyk kunnen bereikt worden door andere Geneesmiddelen van meerder uitwerkinge, en die men weet onschadelyk te zyn; en dat gevolglyk het gebruik van het Duizelkruid met reden wel moge agtergelaaten worden. Hier in worden wy door de tegenwoordige praktyk, die 'er al federd lange geen acht op gellagen heeft, ten vollen bevestigd.

DORONICI GERMANICI: seu *Arnicae folia & radix: Doronici plantaginis folio alterius*. C. B. Gembfen wortel, Schorpioen wortel; de bladeren en de wortel 'er van. [E.]

Deeze plant is een inboorling van *Duitschland*. Zy is geacht geweest voor een soortelyk middel (z) om geronnen bloed te ontbinden; maar werkt zoo geweldig, dat ze zelden gebruikt wordt. De gifte 'er van wordt gezegd te zyn twee of drie greepen van de bladeren,

(r) *Aperientia*. (s) *Detergentia*. (t) *Oleum essentielle*. (v) *Scrophulose Tumores*. (x) *Morbi epileptici*.
(y) *Hypercatharsis*. (z) *Specificum*.

deren, en in sommige gevallen van de wortels.

DRACONTIUM: *Dracunculus polyphyllus*. C. B. *Arum polyphyllum Rivini*. Dragon, of de veelbladerige Kalfsvoet.

Dit wordt in de Tuinen gekweekt, het heeft nauwlyks eenig ander geneeskundig verschil van het gemeene Kalfsvoet (a), dan dat het in alle zyne deelen wat prikkelender en scherper is.

DRAKENA, zie **CONTRAYERVA**.

DULCAMARÆ seu *Amaræ dulcis*, *Solani lignosi*, *berba*, *radix: Solani scandentis*, seu *Dulcamaræ*. C. B. Bitter zoet, of houtagtige Nagtschaduw; het kruid en de Wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in vogtige heggen, en, klimt met broffe houtagtige ranken, in de struiken op. De smaak der takken en wortels, is, gelyk de naam der plante mede brengt, zoo wel bitter als zoet; zodanig dat de bitterheid eerst, en de zoetheid daarna geproefd worde. Zy worden aangepreezen, als ontsluitende (b), om geronnen bloed te ontbinden, enz. en worden gezegd in 't algemeen veele ontlastingen te veroorzaaken, door het zweet, de pis, den stoelgang, byzonderlyk door den laatsten.

EBULI *folia*, *Cortex*, *radix: Sambuci humilis*, sive *Ebuli*. C. B. Hadig: een laage Vlierboom; de wortel, bast en bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in sommige landstreeken van Engeland in 't wilde; maar omtrent Londen ontmoet men ze zelden, dan in de tuinen: op het oog kan men weinig onderscheid zien tusschen deeze plant en den Vlierboom, uitgenoomen in de gestalte; dewyl de Vlierboom een vry groote boom, en de Hadig slegts een kruid van drie of vier voeten hoog is. De Wortels, bast en bladeren van den *Ebulus* hebben eenen walgagtigen, scherpen, bitteren

smaak, en een soort van scherpen onaangenaamen reuk: zy zyn allen sterke buikzuiverende middelen (c), en worden als zodanigen aangepreezen in Waterzugten (d), en andere gevallen, waarin zulke soorte van Geneesmiddelen worden voorgeschreven. De bast van den wortel wordt gezegd het allersterkste te zyn; en de bladeren het zwakste: doch zy allen zyn veel te ruwe geneesmiddelen, om algemeen te gebruiken; want zy ontlasten somtyds geweldig van boven, walgen byna altyd de Maag, en veroorzaaken groot ongemak in de ingewanden. Door kooking worden ze (gelyk andere sterk en schielyk werkende (e) middelen) zagter en veiliger in hunne werkinge. Fernelius verhaalt, dat zy hunne buikzuiverende kragt, door lang kooken geheel en al verliezen. De beziën deezer plante zyn insgelyks buikzuiverende, doch zoo geweldig niet, als de andere deelen. Een Conserf, van dezelve gemaakt, mag men als een buikzuiverend (f) middel ingeeven, tot de gifte van een Once; en in kleiner giften, als een openend (g), en ontsluitend (b) middel in langduurige ziekten: met dit laatste oogmerk, zegt Haller, wordt het in Zwitserland dikwyls gebruikt, tot de gifte van een Drachma.

ELATINES *folia: Linariae segetum nummulariae folio non villosa Tourn.* Eerenpryswyfje; de bladeren 'er van.

Dit is eene laage kruipende plant, die in 't wilde op de koorlanden wast. De bladeren hebben een zeer bitteren, wrangagtigen smaak. Zy werden voor deezen gehouden, voor uitnemende wondheelende (i) middelen, en van grooten dienst om zweeren te zuiveren, en oude zweeren, en verspreidende kankeragtige zeeren te geneezen. Sommigen hebben ze inwendig aangepreezen voor ongemakken van melaatsheid en schurftheid (k); gelyk ook in Waterzugten (l). Zy geeft den naam aan een van de Winkel honichs [L.]; doch de plant zelve wordt in de tegenwoordige praktyk nooit gebruikt, en deeze bereiding van dezelve is in geene groote achting.

ELE-

(a) *Arum*. (b) *Diobstruentas*. (c) *Cathartica*. (d) *Hydropes*. (e) *Drastica*. (f) *Catharticum*. (g) *Aperiens*. (h) *Diobstruens*. (i) *Vulneraria*. (k) *Morbi leprosi & scrophulosi*. (l) *Hydropes*.

ELEMI [L. E.] *Gomelemi*. Ethiopische Olie-boom, Harst.

Dit is eene Hars, die uit de Spaansche West-Indien, en somtyds uit de Oost-Indien overgebragt wordt, in lange rondagtige koeken, doorgaands in platte bladen opgerold. De beste foorte is zagtagtig, eenigzins doorschynend, van eene bleeke witagtig geele kleur, en van eenen sterken, niet onaangenaamen smaak. Zy wordt byna geheel en al ontbonden in zuiveren geest van wyn, en geeft een gedeelte van haare welriekendheid met dit scheivogt, in de distilleeringe, over: en met water gedistilleerd, levert ze een groote meenigte van eene bleek gekleurde dunne, welriekende, wezendlyke Olie uit. Deeze Hars geeft den naam aan een der Winkel zalven, en nauwlyks wordt 'er thans eenig ander gebruik van gemaakt; hoewel zy zekerlyk beeter zyn voor inwendig gebruik, dan eenige andere middelen, die in hooger achtung gehouden worden.

ELEOSELINUM, zie **APIUM**.

ELEUTHERIÆ, *seu Cascarilla cortex*. [L: E.] *Cascarilla*, *Kinquina*, of *Kina-kina*.

Dit is een bast, die, zoo men zegt, uit een der Bahama's Eilanden, *Elatheria* genaamd, in Europa wordt overgebragt, in gekruide stukken, of opgerold in korte rollen, omtrent een duim breed; heel zeer gelykende, in 't uiterlyk aanzien, naar den Peruviaanschen Bast (*m*); doch van binnen van eene veel bleeker bruine kleur, zoo vast niet en vryfbaar.

Zyn smaak is bitterer, en toch zoo onaangenaam niet; ook zoo wrang niet als de Peruviaansche bast; met een veel sterker geur van speceryagtige prikkeling en heetheid: de dunne buitenste bast, welke van eene witachtige kleur is, heeft geen smaak. Hy brandt zeer ligt, en geeft, terwyl hy brandt, eenen zeer welriekenden reuk van zich: deeze byzondere eigenschap onderscheidt de *Eleutheria* van alle andere bekende basten. *Stisserius* schynt de

eerste geweest te zyn, in *Europa*, die den bast der *Eleutheria* (*n*), als een geneesmiddel gebruikt heeft; hy verhaalt (in zyne *Akt. Laborat. Chym.* uitgegeeven in 't jaar 1693) dat hy deezen speceryagtigen bast uit *Engeland* ontvangen hadt; en dat dezelve, eenigen tyd daarna, te *Brunswyk* voor Peruviaanschen Bast verkogt was: en dat een Aftrekzel (*o*) van denzelven in geloogzoute geesten van Wyn (*p*), of zoetgemaakte loogzoutagtige (*q*), bevonden worde windbreekende (*r*), pisdryvende (*s*), en van grooten dienst te zyn in jicht (*t*), scheurbuik (*v*), en graveel; en dat het, kort na den maaltijd ingenomen zynde, een weinig hoofdpyn verwekt. Kort daarna werd de *Eleutheria* door *Apinus* gebruikt, in eene besmettelijke koorts, welke in 1694 en 1695. in sommige deelen van *Noorwegen* heerschte. Deeze Ziekte, welke in 't eerst eene gewoone afgaande koorts scheen te zyn, was op 't laatst verzeld van peperkoorts, of blutskoorts-agtige vlakken. De gewoone verdryvende middelen (*x*), en de zweetmiddelen (*y*) werden kragteloos bevonden: maar de Poeder of het Uittreksel van deezen Bast, by dezelve gevoegd, was van goede uitwerking, zelfs na dat de *Peperkoorts* (*z*), waren uitgekomen: Rodeloopten (*a*), die op de koortsen volgden, werden door het zelfde geneesmiddel wechgenomen. Geduurende het gebruik van de *Eleutheria* zweette de Lyder doorgaands overvloedig, zonder verlies van krachten, of ander ongemak: ook behieldt hy open lyf; en die niet zweette, hadt drie of viermaal stoelgang daags; als de maand- of bloed-vloeden (*b*) in den beginne der ziekte opgestopt waren, kwamen ze op het gebruik van dit geneesmiddel doorgaands weder ten voorschyn. Onder de *Duitschers* is de *Eleutheria* tot heden toe in zeer groote achtung, en wordt dikwyls gebruikt tegen gewoone afgaande koortsen (*c*), en heeft in dit geval den voorrang boven den Peruviaanschen Bast, omdat hy minder onderworpen is aan sommige

(n) *Cortex Peruvianus*. (n) *Radix Eleutheria*. (o) *Tinctura*. (p) *Spiritus vini alcalizati*. (q) *Spiritus dulcificati alcalini*. (r) *Carminans*. (s) *Diuretica*. (t) *Artbridis*. (v) *Scorbutum*. (x) *Alexipharmaca*. (y) *Sa-dorifica*. (z) *Petechia*. (a) *Dysenteria*. (b) *Menstruales & hæmorrhoidales fluxus*. (c) *Febres intermittentes*.

ongemakken, welken deeze laatste, door zyne meerdere saamentrekkinge (*d*) kan veroorzaaken: ook wordt hy ingegeven, en met goed gevolg, voor winderige (*e*) kolieken, inwendige Ambeïën (*f*), Rodeloopen (*g*), de Buikloopen (*b*) van scherpe koortsen, en andere diergelyke ziekten. De Heeren van de Fransche Academie bevonden deezen bast van uitsteekenden dienst in een besmettelijken Rodeloop (*i*) in 't jaar 1719. waarin de *Epica-coanba* kragteloos bevonden werdt: De Heer *Boulduc* merkt aan, dat deeze laatste een slapheid en zwakheid van de maag agterlaat, welke een geruimen tyd duurt; terwyl de *Eleutheria* de kragten spoedig herstelt en opwekt, en den eetlust bevordert. By ons is deeze Bast nog zoo veel niet in gebruik, als hy wel waardig schynt te wezen: alleenlyk worden 'er somtyds trekfels (*k*) van voorgeschreven, om de borstontlastingen te bevorderen.

ENDIVIAE Radix, folia: Intibi sativæ latifoliae. C. B. Andievie; de Wortels en de Bladeren.

Andievie wordt in de tuinen voor keuken gebruik gekweekt. Het is een maatig verkoelend en openend kruid, byna van de zelfde hoedanigheid, als de Cichory. De zaaden worden in den rang der vier kleiner verkoelende zaaden geplaatst.

ENULÆ CAMPANÆ seu Helenii radix: Asteris omnium maximi Tourn. Alants wortel, of Galant-wortel. [L. E.]

Dit is een zeer groote donzige plant, die somtyds in 't wilde in vogtige vette gronden gevonden wordt. De Wortel heeft, byzonder als hy droog is, een aangenaamen speceryagtigen smaak: zyn smaak is, op het eerste kaauwen, lymagtig, en als wat dufagtig; maar ontdekt wel haast eene speceryagtige bitterheid, welke allens zeer scherp en steekende wordt. De Alantswortel bezit de gemeene kragten der verdryvende middelen (*l*): hy wordt voornaamelyk aangepreezen, om de

borstontlastingen (*m*) in vogtige Amborstigheden (*n*), en hoelten, te bevorderen; en tot dat einde is hy een inmengsel in het Borst-honinchdrankje (*o*) der *Edinburgsche Apotbeek*: men zegt, dat hy, rykelyk gebruikt zynde, pis verwekt, en open lyf maakt. In sommige deelen van *Duitschland* worden groote menigten van deeze wortels geconfyt, en als een maagmiddel gebruikt, om de spanning der ingewanden, in 't algemeen, te versterken, en om de taaije sappen te verdunnen. Deszelve kragten worden beeter door geestagtige vogten, dan door wateragtigen uitgetrokken: de eersten heffen naauwelyks iets op in het distilleeren; met het laatste reist een wezendlyke olie op, welke tot witte vlokken of schilfers saamenstremt: Deeze bezit in den eersten opslag den geur van den Alantswortel; maar is zeer geschikt om dien, in 't bewaaren, te verliezen. Een Uittreksel (*p*), met water gemaakt, (eene bereiding, welke thans in de winkels gehouden wordt) heeft de bitterheid en prikkelende kragt van den Wortel; maar in een minderen trap, dan dat met geest van wyn gemaakt wordt.

EQUISETUM, zie CAUDA EQUINA.

ERIGERI, seu Senecionis folia: Senecionis minoris vulgaris. C. B. Kruiskruid, Kruiswortel; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een gemeen kruid, welk men, niet tegenstaande het een jaarlyksche plant is, byna op alle tyden van 't jaar ontmoet. Het sap of een trekfel 'er van in *Ale* (of Engelsch Bier) wordt in 't algemeen gehouden voor een zagt en veilig braakmiddel (*q*); doch het moet in eene zeer groote menigte gebruikt worden, zoo het eenige uitwerking in dit geval zal hebben. Het versche kruid tot eene grove pap geslagen zynde, en, uitwendig koud, op het kuiltje van de Maag gelegd, wordt gezegd, weleens sterke braakinge verwekt te hebben; doch, gelyk *Haller* met recht vermoedt, daar is waarfchynelyk bedrog onder de waarneeming geweest: ERU-

(*d*) *Astringentia.* (*e*) *Colica flatulentes.* (*f*) *Hæmorrhagines internæ.* (*g*) *Dysenteria.* (*h*) *Diarrhæa febrium acutarum.* (*i*) *Dysenteria epidemica.* (*k*) *Infusiones.* (*l*) *Alexipharmacum.* (*m*) *Expectoratio.* (*n*) *Asthmata.* (*o*) *Oxymel peccorale.* (*p*) *Extractum.* (*q*) *Emeticum.*

ERUCÆ semen: Eruca latifolia alba, sativa Dioscoridis. C. B. Raketten; de Zaden 'er van. [E.]

Dit Kruid wordt voor deezen veel in de tuinen gekweekt tot geneeskundig gebruik en tot Salade; doch is nu zoo gemeen niet. Op het oog gelykt het wel naar mosterd; doch is ligt daar van te onderscheiden door de gladheid zynner bladeren, en de onaangenaamheid van zynen reuk: De zaaden hebben eenen prikkelenden smaak, gelyk die van de mosterd is; maar zwakker: zy zyn lang vermaard geweest, als middelen om de liefde lusten op te wekken; en mogelyk bezittenze, in sommige gevallen, iets van deeze kragt, met andere scherpe plantengemeen.

ERVUM, zie OROBUS.

ERYNGII radix: Eryngii maritimi. C. B. Zee-kruisdistel, of Duivels naaigaren; de wortel 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit overvloedig op sommige van onze zandige of keizelagtige stranden: de wortels zyn slap en zeer lang; hebben eenen aangenaamen zoetagtigen smaak, welke gevolgd wordt, als men ze eenigen tyd kaauwt, van een lagen trap van speceryagtige heetheid en scherphheid. Zy worden gehouden voor openende (r), en pisdryvende (s), en zyn ook vermaard geweest, als liefde verwekkende (t); echter zyn derzelver kragten te zwak, om ze in den rang der geneesmiddelen toe te laten. De ingelegde of konfyte wortel moet in de Winkels gehouden worden.

ERYSIMI folia: Erysimi vulgaris. C. B. Edele Raketten, Heesch-kruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een laage haarige plant; die zeer gemeen is in woeste plaatsen, en langs de wegen. De bladeren worden gezegd, de borst-ontlastingen te bevorderen, de pis te verwekken; gelyk ook de andere vloeibaare afscheidingen, de lymige sappen te verdunnen en te ontbinden enz. Dit heeft men ondersteld dat ze

deeden, door eene scherpe prikkelende hoedanigheid; doch de smaak ontdekt in dezelve alleen eene kruidagtige zagtheid, zonder eenige scherphheid: de Zaden zyn inderdaad zeer prikkelende, en de Wortels in eenen geringen graad.

ESULA MAJOR & MINOR, zie TITHYMALUS.

EUPATORII CANNABINI folia: Eupatorii Cannabini. C. B. Hempboelkenkruid, Leverkruid; de Bladeren 'er van.

Deeze plant wordt in 't wilde aan de kanten der slooten en rivieren, of beeken gevonden. Zy heeft een scherpen reuk, en zeer bitteren smaak, met eene groote maate van prikkelinge. De Bladeren worden grootelyks aangepreezen, om de spanning der ingewanden te versterken; en zy worden gezegd uitsteekende uitwerkingen te hebben, in de Waterzugt (v), de Geelzugt (x), kwaade gesteldheid (y), en scheinbuikagtige ziekten (z). Boerhaave onderrecht ons, dat dit het gemeene Geneesmiddel der Turfdelvers in Holland is, tegen scheinbuiken, vuile zweeren, en gezwollen aan de voeten, waar aan zy veel onderworpen zyn. De Wortel van deeze plant wordt gezegd, als een sterk buikzuiverend (a) middel te werken.

EUPATORIUM MESUES, zie AGE-RATUM.

EUPATORIUM GRÆCORUM, zie AGRIMONIA.

EUPHORBIIUM [E.] Perfaansche Toortsche, Gom.

Dit is een Gomhars, die uit een groote Oosterfche Heester vloeit. Zy wordt onmiddelyk uit Barbaryen tot ons overgebracht in droppels van eene onregelmaatige gedaante; sommigen van welken, als ze gebrooken worden, bevonden worden, doornjes, takjes, bloemen, en andere groeiende stoffen te

(r) Aperientes. (s) Diuretici. (t) Aphrodisiaci, (v) Hydrops. (x) Argutus sive morbus regius. (y) Catbexia. (z) Morbi scorbucici. (a) Catharticum.

te bevatten; anderen zyn hol, zonder iets in derzelve holligheid te hebben: de traanen hebben doorgaands van buiten eene bleek gele kleur, eenigzins witagtig van binnen; en zy breeken ligtelyk tuffchen de vingers. Zagtyes op de tong gelegd, doen ze dezelve aan met eenen zeer fcherp bytenden fmaak, en als men ze eenigen tyd in den mond houdt, worden ze geweldig fcherp, ontfteekende, enz. bevonden, en doen de keel zweeren. *Euphorbium* is zeer moeiljelyk tot poeder te maaken; want de fynder deeltjes van de poeder, welken opvliegen, doen het hoofd geweldig aan. De fcherpte 'er van is zoo groot, dat het volftrekt onbekwaam is tot eenig inwendig gebruik: 'er zyn verfcheidene verbeeterende dingen beproefd, om dezelfs vergifugheid te maatigen; doch men kan op de beften derzelve niet betrouwen: en dewyl 'er geen wezendlyke reden voor dezelfs gebruik fchynt te weezen, dan alleen tot eenig uitwendig oogmerk; zoo oordeelen wy met *Hoffman* en anderen, dat het van de lyft der inwendige Geneesmiddelen moet uitgefchrapt worden.

EUPHRASLÆ folia: Euphrasie officinarum. C. B. Oogentrooft; de Bladeren 'er van.

Dit is een zeer laage plant, die in 't wilde op vogtige velden groeit. Zy was voor deezzen beroemd, als een middel voor de Oogen (*b*), en werdt zoo wel inwendig, als uitwendig gebruikt. *Hildanus* zeidt, dat hy oude Menfchen van zeventig jaaren gekend heeft, die hun gezigt verlooren hadden, en het zelve, door 't gebruik van dat geneesmiddel, wedergekregen hebben: doch latere Beoeffenaars der Geneeskunft zyn nooit zoo gelukkig geweest, dat ze zulke goede uitwerkingen van dit kruid hebben waargenomen. Thans wordt het, en met recht, geheel en al voorby gezien.

FABÆ flores & semen: Fabæ flore candido lituris nigris conspicuo Tourn. Tuinboonen; de bloemen en zaaden. [E.]

(*b*) *Ophthalmicum.* (*c*) *Cosmicum.* (*d*) *Metalia.* (*e*) *Secretiones difficiles.* (*f*) *Tubus intestinalis.* (*g*) *Exhalationes nidorosa.* (*b*) *Vis aperiens.* (*i*) *Astringens.*

Deeze boonen dienen meer tot gebruik voor de keuken, dan voor de Geneeskunft: zy zyn een zeer winderig eeten, geevende genoegzaam voedsel, maar zyn niet gemakkelyk te verteeren; byzonder als ze oud geworden zyn. Een water uit de bloemen gedistilleerd is vermaard geweest, als een blankerfel (*c*), en behoudt zyne hoedanigheid als nog by fommige Kunftenaars.

FARFARA, zie TUSSELAGO.

FERRUM & CHALYBS. [L. E.] Yzer en Staal. [L. E.]

Het Staal wordt zoo bekwaam niet geoordeeld, tot geneeskundig gebruik, als het zagter Yzer; om dat de dierlyke fappen, en de gemeene fcheivogten bezwaarlyker daarop kunnen werken: want Yzer wordt gereedelyk ontbonden in alle zuuren, en roeft van zelfs in de lucht, voornaamelyk als het nu en dan met water vogtig gemaakt wordt; daar Staal een langer tyd tot ontbinding noodig heeft, en zoo ligt niet roeft.

De algemeene kragten deezer Bergstoffen (*d*), en der verfcheidene Bereidingen van dezelve zyn; de veezelen te doen ftyven; den omloop (des bloeds) te verlevendigen, de moeiljelyke affcheidingen (*e*) in de afgelegener deelen te bevorderen, en te gelyk de ongergelde ontlastingen na de darmbuis (*f*) toe, te wederftaan. Indien zy goede uitwerking hebben, dan is de pols, na het gebruik, zeer merkelyk opgewakkerd; de kleur van 't aangezigt, die te vooren bleek was, verandert dan in eene fleurige roode; de buik-pis- en huid-ontlastingen zyn dan vermeerderd. Oprifpingen, die naar gebraden Vet gelyken (*g*), en afgang zonder bleke kleur, zyn teekenen, dat zy goede uitwerking gedaan hebben.

Aan fommige Bereidingen van Yzer wordt doorgaands eene openende kragt (*b*) toegefchreven, en aan anderen eene faamentrekkende (*i*); maar inderdaad brengenze alle de beide uitwerkingen voort, zoo wel van openinge, als van faamentrekkinge, en fchynen alleen

leen

leen in graad van sterkte te verschillen. Die saamentrekkende genoemd worden, veroorzaaken somtyds eene overvloedige ontlasting van pis, of een buikloop (*k*); terwyl die, welken openende genoemd worden, deeze ontlastingen dikwyls stoppen.

Wanneer een onnatuurlyke ontlasting, of verstopping van de natuurlyke afscheidingen, uit eene slaauwe en traage beweeging der vloeibaare, en zwakheid van de vaste deelen, voortkomt; dan zal dit Metaal, door de beweeging der eersten, en de versterking der laatsten, den vloed stuiten, of de verstopping wechneemen: maar als de omloop reeds al te snel is, de vaste deelen al te styf en gespannen zyn, als 'er eene krimpung of krampagtige saamentrekking (*l*) der vaten plaats heeft; dan zal het yzer en alle de bereidingen 'er van beide de kwaalen gelykelyk verërgeren.

Alhoewel de verscheidene Bereidingen van yzer alle op dezelfde wyze werken; zoo zynze nogthans niet even gevoeglyk voor alle gestellen. Want daar de zuuren overvloedig zyn in de eerste wegen, is het ruwe vyffel, tot een fyn poeder gemaakt, veel dienstiger, dan de uitgewerkte bereidingen 'er van. Aan de andere zyde, als 'er geen zuur in de eerste wegen (*m*) is; moet het metaal eerst door zoute scheivogten (*n*) ontbonden worden: hier van daan heeft eene ontbinding van yzer in zuure vogten, in veele gevallen, uitsteekende uitwerkingen; daar (gelyk Boerbaave aanmerkt) de onverteerbaarer bereidingen, gelyk de kalk, die door vuur gemaakt wordt, naauwlyks in 't geheel eenige uitwerking hebben. Indien 'er loogzoutagtige sappen in de maag huisvesten; wordt dit metaal, schoon in eene vloeibare gedaante ingegeven, ten laatsten nutteloos bevonden; want hier wordt het zuure vogt door de loogzoutagtige stoffe, welke het in 't lichaam ontmoet, opgeslorpt, waar door het yzer, tot eene werkelooze kalk gebragt, en overgelaten wordt.

Geneesmiddelen van Staal worden, op de-

zelfde wyze, onderfeld te verschillen, naar den aart der zuuren, die met het metaal vereenigd worden; buiten en behalven het verschil der gestellen: want de zuuren van plantgewassen (*o*) zetten aan 't zelve eene afvagende en openende kragt (*p*) by; met het zuur van vitriool (*q*) vereenigd, werkt het kragtig in de eerste wegen, als een openend (*r*) middel; terwyl het zuur van Salpeter (*s*) het zelve zeer saamentrekkend (*t*) maakt; en het zuur van Zeezout (*v*) doet zulks nog meer. Wat de verscheidene bereidingen van Yzer aangaat; ziet daar van het III. Deel van dit Werk.

FILIPENDULÆ radix: Filipendula vulgaris, an Moli Plinii. C. B. Roode steen; breeken; de Wortel 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde, op de velden en krytagtige gronden: de wortel bestaat uit eene menigte van knobfels door slappe draaden t'saamen vastgemaakt; zyn smaak is wrang en bitteragtig, met eene geringe maate van prikkeling. Deeze eigenschappen wyzen zyn gebruik aan in eenen slappen staat der vaten; en eene traagheid der sappen: want de natuurlyke ontlastingen worden in zekere maate gestuit of bevorderd door deezen wortel, naar dat de overtolligheid of het gebrek uit deeze oorzaake voortkomt. Hierom hebben sommigen den zelve aangepreezen, als een saamentrekkend middel (*x*) in Rodelopen (*y*), onmaatige pisloopen enz. anderen als een pisdryvend (*z*) middel; wederom anderen als een openend en ontsluitend (*a*), in gestellen, die voor kliergezwellen vatbaar zyn (*b*). Thans wordt 'er geheel geen acht opgegeeven.

FELICIS MARIS radix: Felicis non ramosæ, dentatæ. C. B. Gemeene mannetjes Vaaren; de Wortel 'er van. [E.]

FELICIS FOEMINÆ radix: Felicis majoris ramosæ pinnulis obtusis, non dentatis. C.

(*k*) Diarrhœa. (*l*) Contractio spasmodica. (*m*) Prima via. (*n*) Menstrua salina. (*o*) Acida vegetabilia. (*p*) Vis aperiens & detergens. (*q*) Acidum vitrioli. (*r*) Aperiens. (*s*) Acidum nitri. (*t*) Stypticum. (*v*) Acidum salis marini. (*x*) Adstringens. (*y*) Dysenteria. (*z*) Diureticum. (*a*) Aperiens & deobstruens. (*b*) Habitus seropulens.

C. B. Wyfjes Vaaren; de Wortel 'er van. [E.]

FELICIS FLORIDÆ, seu *Osmunde regalis, radix: Felicis ramose non dentata floride*. C. B. Osmond rojaal, of bloeiende Vaaren; de wortel 'er van. [E.]

De wortels deezer plante (welken het eenigste gedeelte zyn, dat tot geneeskundig gebruik 'er van wordt voorgeschreven) hebben, als ze eerst gekaauwd worden, iets van eenen zoetagtigen lymagtigen smaak, die haast bitteragtig, eenigzins saamentrekkend en walagtig wordt. Zy worden gezegd openende (c), en goed tegen de wurmen (d) te zyn. *Simon Pauli* verhaalt ons, dat zy het groot geheim geweest zyn van sommige ondervindelyke Geneeskundigen (e) tegen de grootere foorte van wurmen, die *tania* genoemd worden; en dat de gifte een, twee, of drie drachma's van de poeder zy. De derde foort wordt voor de zwakste gehouden, en de tweede voor de sterkte; en daarom wordt deeze doorgaands gekoozen: nogthans heeft de praktyk dezelve alle te saamen uitgewist; alhoewel het COLLEGIE van *Edinburg* dezelve in zyne lyst der enkele Geneesmiddelen nog behoudt.

FOENICULI DULCIS *semen: Foeniculi dulcis*. C. B. Zoete fenkel; de zaaden 'er van. [L. E.]

FOENICULI VULGARIS *folia, radix, semen: Foeniculi vulgaris Germanici*. C. B. Gemeene fenkel; het Zaad, de wortels en de bladeren 'er van. [E.]

De zoete Fenkel is kleiner in alle haare deelen, dan de gemeene, uitgenomen het Zaad, dat ongelyk veel grooter is. Het zaad der beide foorten verschilt insgelyks in gedaante en kleur. Want dat van de gemeene is rondagtig, langwerpig, aan de eene zyde platagtig, en bultagtig aan de andere, van eene donkere en byna zwartagtige kleur; dat van de zoete is langer, smaller, zoo plat niet, doorgaands

gekronkeld en van eene witagtige of bleek gele kleur. Beide foorten worden in onze Tuinen gekweekt: de gemeene is eene overblyvende plant: de zoete vergaat na dat ze zaad gegeven heeft; en het zaad derzelven komt, by ons tot zulk eene volkomenheid niet, als dat, welk wy uit *Duitschland* krygen.

Het Zaad van beide de Fenkels heeft eenen speceryagtigen reuk, en eenen maatig heeten, en prikkelenden smaak: dat van de zoete Fenkel (f) is aangenaamer van geur, en heeft ook een zeer hoogen trap van zoetheid: hierom heeft ons COLLEGIE deeze alleen voorgeschreven. Het wordt onder de vier grootte heete zaaden gerekend; en niet ten onrechte aangemerkt, als goede Maag- en windbreekende (g) middelen. Eene wezendlyke Olie [E.] (b), een enkel water (i) [L.] worden daar van in de winkels bereid: ook is het een inmengsel in het saamengesteld Jenever Water (k), het Honichsyroopje van look (l), de *Mitbridaat*, de *Theriaca* en het kooksiel tot klyfsteeren. [L.]

De Wortel is lang zoo heet niet, maar heeft meer van den zoetagtigen smaak, dan het Zaad: Hy is een van de vyf wortels, die Openers genoemd worden; en is somtyds wel voorgeschreven geweest in openende Geneesdranken (m). *Boerhaave* zeidt, dat deeze Wortel in smaak, reuk, en geneeskragten overeenkomt met den vermaarden *Ginseng* der Chineezen; waar van hy echter heel zeer slynt te verschillen.

De bladeren der Fenkel zyn zwakker, dan de wortels of het zaad, en zyn zeer zelden gebeezigd tot geneeskundig gebruik. Een enkel water van de zelve te bereiden wordt in de *Edinburgsche Apotbeek* voorgeschreven.

FOENI GRÆCI *semen: Foeni Græci sativi*. C. B. Fenegriek, Grieksch hooi; het zaad 'er van. [L. E.]

Deeze plant wordt meest in de zuider deelen van *Frankryk* aangekweekt, gelyk ook in *Duitschland* en *Italien*; van waar het Zaad tot

(c) *Aperientes*. (d) *Anthelmintici*. (e) *Empirici*. (f) *Feniculum dulce*. (g) *Stomachica & Carminativa*. (b) *Oleum essentielle*. (i) *Aqua simplex*. (k) *Aqua juniperi composita*. (l) *Oxymsel Allii*. (m) *Apozemata aperientia*.

tot ons overgebracht wordt. Het heeft eene geele kleur en de gedaante van een tarbot; een onaangenaamen sterken reuk, en een slymagtigen smaak. Deszelfs voornaamste gebruik heeft plaats in (n) pappen, stoovingen (o), en diergelyken, en in verzagende klisteeen. Het komt ook in de Olie uit slymen (p) der winkels; aan welken het een groot gedeelte van zynen reuk mededeelt.

FOLIUM INDUM, zie MALABATHRUM.

FORMICÆ. Mieren, derzelve lichaamen en eyeren.

Deeze Gekorvene Diertjes zyn thans, by ons, in geen gebruik in de Geneeskunst, hoewel ze voor deezen zeer geroemd waren, wegens derzelve liefdewekkende kragten (q), en nog gebezigd worden in de wateren van grootmoedigheid (r), en andere diergelyke saamenmengfels, in de buitenlandsche Apotheken. Het is merkwaardig dat deeze Diertjes een waar zuur sap in zich bevatten, 't welk zy uitsortten, als ze getergd worden: als men eene menigte van levendige en vlugge Mieren in water laat trekken, bekomt men een zuur vogt, byna zoo sterk, als goede Azyn. Neumann merkt aan, dat, als men ze distilleert met water, of zuiveren Geest van wyn, een heldere klare Olie opklimt, of althans geen heete of prikkelende, gelyk de wezendlyke Oliën der plantgewassen zyn.

FRAGARLÆ folia, fructus: *Fragaria ferentis fraga rubra*. J. B. De Aardbesien plant; derzelve bladeren en vrugt. [E.]

De bladeren deezer plante zyn wat bitteragtig en saamentrekkend (s); en hierom kunnen zy van eenigen dienst zyn in zwakheid en slapheid van de Ingewanden; of tot stuiting van de onmaatige afscheidingen, of natuurlyke ontlastingen, die daar van afhangen: zy worden aangeprezen, in bloedvloeijingen (t) en vloedden; gelyk ook, als openende, in opstoppin-

gen van de pis (v), verstoptheden der Ingewanden (x), in de Geelzucht enz. De Vrugt is in 't algemeen zeer aangenaam, zoo wel voor de maag, als voor 't gehemelte: gelyk andere vrugten van de zoet-zuure soorte, zoo maatigen zy de hitte, verstaan den dorst, maaken open lyf, en bevorderen de pis; doch geeven niet veel voedsel. Geoffroy merkt aan, dat de pis van de geenen, die 'er rykelyk van eeten, met derzelve welriekenden reuk bezwangerd wordt.

FRANGULUS NIGRA, zie ALNUS NIGRA.

FRAXINELLÆ, seu *Dictamni albi radix: Dictamni vulgo, sive fraxinella*. Essenkruid, witte of basterd *Dictamnus*; de Wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde op de bergagtige deelen van Frankryk, Italiën en Duitshland; van waar het bastagtig gedeelte des wortels somtyds tot ons wordt overgebracht. Dit heeft eene witte kleur, een zwakken, en niet zeer aangenaamen reuk; en een duurzaam bitteren en zagtelyk prikkelenden smaak. Het wordt aangeprezen, als een verdryvend (y) middel; doch in de gemeene praktyk wordt 'er geen werk van gemaakt, en zelden in de winkels gehouden.

FRAXINI Cortex & semen: *Fraxini excelsioris*. C. B. *Fraxini vulgatiors*. J. B. De Essenboom; zyn bast en zaad [E.]

De Bast van deezen boom is middelmaatig saamentrekkend, en wordt somtyds, als zodanig, gebruikt: het zaad is eenigzins scherp, en somtyds gebruikt, als een openend middel. Doch 'er zyn zoo veele andere Geneesmiddelen, die veel aangenaamer en kragtiger zyn tot dit gebruik, dat alle de deelen van den Essenboom al lange in onbruik geraakt zyn.

FULIGO lignorum combustorum. Roet van hout. [L. E.]

Dit

(n) Cataplasmata. (o) Fomentationes. (p) Oleum e mucilagibus. (q) Virtutes aphrodisiaca. (r) Aqua magnanimiatis. (s) Styptica. (t) Hemorrhagines. (v) Suppressiones urinæ. (x) Obstructiones viscerum. (y) Alexipharmacum.

Dit faamengroefel heeft eene blinkende zwarte kleur, een onaangenaamen reuk, en een fcherpen, bitteren walgenden fmaak. Deszelfs voornaamfte gebruik heeft plaats in moederkwaalen (z), in welken het fomtyds te gelyk met flinkende Gommen wordt ingegeven: het geeft den naam aan een Aftreklél (a) van deeze foorte in de winkels. Deszelfs kragten kunnen met wateragtige en geeftryke vogten worden uitgetrokken; en elk derzelve ontbindt omtrent een zesde deel, als 't roet van eene goede foorte is, van 't zelve. Men zegt dat het Roet grootelyks in hoedanigheid verfhilt, naar dat het hout is, waar van 't voortkomt: hoe 't hout harsagtiger is, hoe 'er meer olieagtige ftoffe in 't roet zal zyn.

FUMARIÆ folia: *Fumariæ officinarum* & *Dioscoridis*. C. B. Duive kervel; de Bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid is gemeen in fchaduwagtige bebouwde gronden, en brengt in May en Juny takken met purperen bloemen voort. Het is zeer fappig, van eenen bitteren fmaak, zonder eenigen merkelyken reuk. De geneeskragten van dit kruid zyn, de fpanning der Ingewanden te verfterken, den buik zagtelyk te openen, en de pis en andere natuurlyke afcheidingen te bevorderen. Het wordt voornaamelyk aangepreezen in zwartgallige, fcheurbuikagtige en huid-zieltens; om de verftoptheden der Ingewanden te openen, de lymige fappen te verdunnen, en de ontlasting derzelve te bevorderen. *Frederik Hoffman* heeft een groot gevoelen van 't zelve, als een middel om 't bloed te zuiveren; en verzeekert, dat 'er nauwlyks eene plant is, die het zelve, in dit opzigt, overtreft. Zoo wel wateragtige als geeftryke fcheivogten (b) trekken deszelfs kragten uit.

GALANGÆ MINORIS radix: [E.] Galanga; een Wortel, die uit *China* overgebracht wordt.

Deeze Wortel wordt ons gebracht in flukken, die nauwlyks een duim lang zyn, en niet half zoo dik, vol knoopen, met verfcheidene ringen van buiten; zynde van eenen fpeceryagtigen reuk, en eenen bitteragtigen, heeten, bytenden fmaak. *Galanga* is een heet maagverfterkend bitter (c): het is dikwyls voorgefchreeven geweest in bittere Trekléls (d); maar de geur, dien 't van zich geeft, is niet zeer aangenaam. Het COLLEGIE van *Londen* heeft het zelve uit de enkele Geneesmiddelen verworpen.

GALBANUM [L. E.] Galban.

Dit is het verdikte fap van eene Afrikaanfche plant van 't geflachte der Birkwortels (e). Het fap, welk ons gebracht wordt, is half doorschynend, zagt en taai; fterk en voor fommigen onaangenaam van reuk; en van eenen bitteragtigen heeten fmaak: de befte foort is in bleek kleurige klompen, welken, als ze geopend worden, blyken faamengefeld te zyn uit heldere witte traanen. *Geoffroy* verhaalt, dat men, door diftilleeringe een donker groenagtige Olie uit dit enkel Geneesmiddel verkrygt, welke door herhaalde verbeeteringen (f) van eene fchoone hemelsblauwe kleur wordt. De zuiverer foorten van *Galban* worden gezegd gantfchelyk opgeloft te worden in wyn, azyn, en water; doch deeze vogten zyn flegts gedeeltelyke fcheivogten voor deeze Drogerij; nochte doen ook geeft van wyn, noch olie eene meerdere werking in dit opzigt: maar het befte ontbindmiddel is een mengfel van twee deelen wyn; en een deel water. *Galban* komt in geneeskragtén met ammoniac Gom overeen; doch wordt doorgaands geacht zoo kragtig niet te zyn in Ambortfigheden (g), en nog minder in Moederkwaalen (h). Het is een innengfel in de Gompillen, de *spicias e scordio*, de *Mithridaat*, *Tberiaca*, de *Conferf* van *Paulus* (i), de rypmaakende pap (k) [L.], en de pleilter tegen de Moederkwaalen. (l) [E.].

CA-

(z) *Cafus byfterici*. (a) *Tinctura*. (b) *Menstrua*. (c) *Amarum ftomachicum*. (d) *Infufiones*. (e) *Ferula*. (f) *Repetita rectificationes*. (g) *Aftmata*. (h) *Cafus byfterici*. (i) *Confectio paulina*. (k) *Maturans Cataplasma*. (l) *Emplaftrum antibyftericum*.

GALEGÆ folia: *Galega vulgaris, flori-
bus caeruleis.* C. B. Geiten-ruit; het kruid.

Dit is beroemd als een verdryvend (*m*) middel; maar deszelfs blykbaare hoedanigheden ontdekken geenen grond voor eenige kragten van deezen aart: de smaak is louter als die van peulvrugten; en in Italiën, (waar 't in 't wilde groeit) wordt het, naar men zegt, tot voedsel gebruikt.

GALLÆ [L. E.] Galnooten.

Deezen zyn uitwassen, die, in warmer landen, op de Eikenboomen gevonden worden; en voortgebragt door een soort van gekorven Diertje, welk de jonge botten of takjes wondt, en zich daar van bedient tot huisvesting voor zyne eyertjes: het Diertje eet de Galnoot van binnen door en door op; en die niet hol zyn worden bevonden het gekorven Diertje nog in zich te hebben. De beste Galnooten komen van Aleppo: deezen zyn niet geheel en al rond en glad, gelyk de andere soorten, maar hebben verscheidene knobbeltes buiten op. De Galnooten hebben eenen zeer wrangen saamentrekkenden smaak, zonder eenigen reuk: zy trekken zeer sterk saamen, en zy worden, als zodanig, somtyds inwendig en uitwendig gebruikt, doch in de tegenwoordige praktyk wordt 'er weinig acht opgegeven.

GALLII folia: *Gallii lutei.* C. B. Onzer lieve Vrouwen-bedstroom; het kruid. [E.]

Dit kruid heeft een zuuragtigen smaak, met een zeer slaauwen niet onaangenaamen reuk: het sap verandert blaauwe trekfels van planten in een roode kleur, en doet melk stremmen; en vertoont dus blyken van zuurheid. Het staat aangepreezen als een zagtelyk saamentrekkend middel; doch is nooit veel in gebruik geweest.

GAMBOGIA [L. E.] Gambog.

Dit is een vast saamgestremd sap, welk in groote koeken uit Oostindiën gebragt wordt. De beste soorte is van eene donker geele, of Oranje kleur, is helder in 't breeken en vry

van schuim: het heeft geenen reuk en zeer weinig smaak, ten zy dat men het eenigen tyd in den mond houde; wanneer het een weinig scherphheid doet proeven. Aan geest van wyn deelt het aanstonds een heldere goudkleur mede, en wordt byna geheel en al in denzelven ontbonden; volgens *Geoffroy* op een zesde deel na: loogzoutagtige zouten maaken, dat water kragtig, als een scheivogt, op deeze zelfstandigheid werkt: de ontbinding, door middel van 't zelve gemaakt, is eenigzins doorschynend, van eene donker bloedroode kleur, en gaat door den teems, of zeiglap: De zoetgemaakte Geest van Ammoniac zout (*a*) ontbindt het zelve gereedelyk en gantschelyk, en neemt 'er een groote menigte van op; en het geen zeer opmerkelyk is, deeze ontbinding vermengt zich met water, zo wel als met geest van wyn zonder troebel te worden.

Gombage ontlast kragtiglyk, zoo wel van boven als van anderen: *Hoffman* en eenige anderen veroordeelen het, om dat het mer al te groot een geweld werkt, en gevaarlyke al te sterke buikzuivering (*b*) veroorzaakt; terwyl anderen van een tegengesteld gevoelen zyn. *Geoffroy* schynt byzonder voldaan te zyn over dit geneesmiddel, en bericht ons, dat hy het zelve dikwyls heeft ingegeven van twee tot vier greinen, zonder dat het in 't geheel braaking verwekte; dat het van vier tot agt greinen, zoo wel doet braaken als buikzuiveren zonder geweldigheid; dat deszelfs werking dra over is; en dat het, als het in de gedaante van een vogt ingegeven wordt, geene verbetering noodig heeft; dat het in de gedaante van een slikbrok, of pillen, best in staat is, om te doen braaken; doch dat het deeze uitwerking zeer zelden heeft, als het met zoet kwikzilver (*c*) vereenigd is. Hy waarschuwt nogthans tegen deszelfs gebruik, als de Lyder niet gemakkelyk kan braaken. Het geeft den naam aan eene pil in de *Edinburgsche Apothek*; doch is niet in gebruik in eenig saamenmengsel van die van *Londen*.

GENISTÆ folia, flores, semen: *Cytisogenista scopariae vulgaris, flore luteo Tourn. Brem;*

(*m*) *Alexipharma.* (*a*) *Spiritus salis ammoniaci.* (*b*) *Hypercatbarset.* (*c*) *Mercurius dulcis.*

Brem; de bladeren, bloemen, en zaaden 'er van. [E].

De Bladeren van deeze heester hebben een walgenden bitteren smaak: afkookfels van dezelve maaken open lyf, bevorderen de pis, en worden aangepreezen in gevallen van Waterzugt (d).

De Bloemen worden gezegd buikzuiverende (e) te zyn, in 't afkookfel, en braaking verwekkend (f) in de zelfstandigheid; hoe wel ze op sommige plaatsen, zoo als *Lobel* ons bericht, in gemeen gebruik zyn tot salade, en in groote menigte gebruikt worden, zonder enige uitwerking van deezen aart voort te brengen. Van de Zaaden worden niet veel beeter hoedanigheden opgegeeven: want sommige berichten, dat zy alzo sterker purgeeren als Nieskruid (g), in de gifte van een en een half drachma; terwyl de bovengemelde Schryver verhaalt, dat hy een kookfel van twee onzen van dezelve, als een zagt braakmiddel heeft ingegeeven.

GENTIANÆ Radix: Gentiana majoris lutea. C. B. Gentiaan; de wortel 'er van. [L. E.].

Deeze plant wordt, in sommige deelen van *Engeland*, in 't wilde gevonden: doch de gedroogde wortels worden meest en gewoonlyk uit *Duitschland* enz. overgebracht; zy moet versich gekoozen worden en van binnen van eene geele, of heldere goudkleur zyn. Deeze Wortel is een sterk bitter middel, en wordt als zodanig zeer veel in de praktyk gebruikt: in smaak is hy zoo aangenaam niet als de meeste andere zelfstandigheden van deezen rang: Trekfels (h) van denzelven, met den geur van Oranje schillen bezwangerd, zyn vry aangenaam. Het is 't voornaamste innengfel in den bitteren wyn, het Aftrefsel (i), en het Treksel der winkels. Een Uittreksel, van den zelven gemaakt, is mede eene bereiding van de Winkels.

Eenige Jaaren geleden, werd 'er een vergiftige Wortel, onder de Gentiaan Wortels, te *Londen* ontdekt; het gebruik van den zel-

ven veroorzaakte geweldige ontsteltenissen en ziekten, en by sommigen den dood. Doch dezelve is ligt te onderkennen, daaruit dat hy van binnen wit van kleur en zonder bitterheid is. Dit vergiftig enkeld schynt de wortel van de *Thora valdensis* van *Ray*, het *Aconitum primum pardalianches* van *Gesner*, geweest te zyn; eene plant waar van *Lobel* ons bericht, dat de Bewooners van sommige deelen der Alpische bergen dezelve weleer gebruikt hebben, om hunne pylen mede te vergiften.

GERANII BATRACHOIDIS folia: Kraans-bek, Ojevaars-bek; de bladeren 'er van.

GERANII ROBERTIANI folia: Kraans-bek, of Ojevaars-bek van *Robbert*; de bladeren 'er van.

Deeze planten worden in 't wilde gevonden, de eerste in de heggen, de andere in vogtige Weilanden. De bladeren hebben een wrangen smaak, en zyn daarom aangepreezen geweest, als saamentrekkende (k); doch zyn, in de praktyk, al lange in 't vergeetboek gesteld, en daarom by de laatste hervorming zoo wel van de *Londensche*, als van de *Edinburgsche* Apotheecken, agter gelaaten.

GINSENG [E.] Gensing.

Dit is een kleine wortel, die uit *Noord-Amerika*, en somtyds ook uit *China* overgebracht wordt; een duim of twee lang, spits, fraai gestreept, wit of geelagtig van kleur; hy heeft een zeer zoeten smaak, verzeld van eene geringe bitterheid en heetheid.

Men zegt dat de Chineeschen eene zeer hooge gedachte van deezen wortel hebben, en denzelven aanmerken, als een algemeen herstellend middel (l), in alle verzwakkingen, het zy door ouderdom, onmatigheid, of ongemak. De groote waarde, die men 'er daar aan geeft, heeft verhindert, dat dezelve naa andere landen uitgevoerd wordt, en deszelven ontdekking in *Noord-Amerika* is maar van laate datum; zoo dat dezelve, by ons, tot hier

(d) *Casus hydropici.* (e) *Cathartica.* (f) *Emetica.* (g) *Holleborus.* (h) *Infusioes.* (i) *Tinctura.* (k) *Adstringentia.* (l) *Restaurans.*

(g) *Holleborus.* (h) *Infusioes.* (i) *Tinctura.* (k) *Ad-*

hier toe weinig gebruikt is: alhoewel hy, voor zoo verre men uit den smaak kan oordeelen, wel eenige opmerking schynt waardig te zyn; voornaamelyk, dewyl men hem nu in overvloed kan bekomen.

GITH, zie NIGELIA.

GLASTI folia: *Isatidis sativa vel latifolia* C. B. Weede, Pastel.

Deeze plant wordt tot gebruik der Verwers aangekweekt; doch is nooit in de Geneeskunst gebeezeit. De kragten, die 'er aan toe geschreven worden zyn die van een saamentrekkend middel.

GLADIOLI LUTEI radix: *Iridis palustris lutea, sive acori adulterini*, J. B. *Acori vulgaris* Augst. & Wirt. Zwaardkruid, geele water liech, basterd Calmus; de wortel 'er van [L.]

Deeze plant groeit doorgaands aan de kanten der rivieren en op andere wateragtige plaatsen. De Wortel heeft een zeer scherpen smaak, en is, als hy versh is, een sterk buikzuiverend middel (m): zyn uitgeperste sap, tot de gifte van tagtig droppels, ieder uur of twee ingegeven, en allengs vermeerderd, heeft eene overvloedige ontlasting veroorzaakt, in gevallen, waarin Jalap, Gamboge enz. kragteloos bevonden waren. (Zie de Edinburgsche Proeven V. Stuk Art. 8. verkort. I. Stuk. p. 202) (n). Als hy gedroogd wordt, verliest hy zyne scherphheid en buikzuiverende kragt. Het poeder van Kalfsvoet (o) van onze Apothek bevat omtrent een vyfde van den gedroogden wortel; de Edinburgsche gebruikt de waare Kalmus, of welriekende liech (p).

GLYCYRRHIZÆ radix: *Glycyrrhizæ siliquosa, seu Germanicæ* C. B. Zoethout; de wortel 'er van [L. E.]

Dit wordt overvloedig in alle de Landen van Europa geteeld: het geen in ons eigen

land gekweekt wordt, is beeter dan het gene van buiten ingebracht wordt; dewyl het laatste doorgaands schimmelig is, hoedanig deeze wortel ligtelyk wordt, ten zy dat hy op eene drooge plaats bewaard worde. Het poeder van Zoethout, dat doorgaands verkogt wordt, is veelyds vermengd met bloem, en ik vrees, al te dikwyls met zelfstandigheden, die zoo gezond niet zyn: de beste soorte is van eene bruinagtig geele kleur (want de fraaije bleek geele kleur wordt 'er aan gemaakt) en van een zeer zoeten smaak, heel veel aangenaamer, dan die van den vershen wortel. Zoethout is byna het eenigste zoet, dat dorst verlaat; waarom het by de Grieken *adipson* genaamd werdt. Galenus merkt aan, dat het tot dat oogmerk gebruikt wordt in gevallen van Waterzugt (q), om de noodzaakelykheid van drinken voor te koomen. De Hr. Fuller pryft deezen wortel als een zeer nuttig borstmiddel aan, in zyne *Medicina gymnastica*; en hy zegt, dat hy de scherpe vogten uitnemend verzagt, en te gelyk een bekwaam afvagend middel (r) is: en dit bericht is door de ervarenheid bevestigd. Hy is een innengsel in de borst fyroop (s), de borstkoekjes (t), de saamengestelde kalkwaters (v), kookfels van houten, verzagende slikmiddelen, en *Tberiaca*. Een Uittreksel 'er van is voorgeschreven, om in de winkels gehouden te worden; doch deeze bereiding wordt meest van buitenslands ingebracht, alhoewel het buitenslands uittreksel niet gelykt naar 't geen by ons met behoorlyke zorgvuldigheid gemaakt wordt.

GRAMINIS CANINI radix: *Graminis Canini arvensis, sive graminis Dioscoridis* C. B. Hondgras; de Wortels 'er van.

Graswortels hebben een zoeten wrangen smaak. Zy worden voornaamelyk aangeprezen in openende Meydranken, om, zoo als men zegt, het bloed te zuiveren en te verzoeten.

GRA-

(m) Catharticum. (n) Edinburg Essays vol. 5. Art. 8. Abriég. Vol. 1. p. 202. (o) Pulvis ari. (p) *Alcorus verus sive Calamus aromaticus*. (q) *Casus hydropici*. (r) *Detergens*. (s) *Syrupus pectoralis*. (t) *Trechæa pectorales*. (v) *Aqua calcis composita*.

GRANA PARADISI: *Cardamomum majus semine piperato Geoffroi.* Paradys koorn of graan; een vrugt, die uit Oostindien overgebragt wordt. [L.]

Deeze vrugt heeft byna de gedaante van een vyg, van binnen verdeeld in drie huisjes, in elk van welken twee ryen van zaadjes, gelyk Cardamom, begreepen zyn. Deeze zaadjes zyn een weinig aangenaamer, en heel wat prikkelender, dan de gemeene Cardamom; de peper, in dit opzigt, zeer naby koomende, met welke zy in kruidmengkundige hoedanigheden ook overeenkoomen; dewyl derzelver prikkeling niet gelegen is in de gedistilleerde Olie, maar in de hars, die 'er door geeft van wyn uit getrokken wordt.

GRANATI Cortex: *Fruktus mali punice fativæ.* C. B. De schil van den Granaat-appel, *malicorium* genaamd. [L. E.]

Men ontmoet den Granaat-appel-boom somtyds in onze tuinen, maar de vrugt, waarom hy voornaamelyk geacht wordt, komt zelden tot zulk eene volkoomenheid, als in warmer luchtstreeken. Deeze vrugt heeft dezelfde algemeene hoedanigheden, als de andere zomer-vruchten, als van de hitte te maatigen, dorst te lessen, en zagtelyk openlyf te maaken. De schil is een sterk saamentrekkend middel, en wordt somtyds als zodanig gebruikt.

GRATIOLÆ folia: *Gratiola centaurioidis.* C. B. Godts-genade, een soort van Vingerhoeds-kruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een kleine plant, die men, by ons alleen in de tuinen vindt. De bladeren hebben een zeer bitteren, onaangenaamen smaak: een trekfel (x) van een handvol derzelven, als ze verscht zyn, of van een drachma gedroogde, wordt gezegd sterk, als een buikzuiverend middel, te werken. *Kramer* verhaalt (in zyn *Tentam. botanic.* p. 18.) dat hy den wortel der plante gevonden heeft, een geneesmiddel te zyn, dat in kragten aan de *Ipecacoanba* gelyk is.

GUAJACI lignum, cortex, Gummi: *Gua-*

(x) *Infusio.* (y) *Defecationes.*

jaci americani primi fructu aceris, sive legitimi Breyn. prodr. Guajacum, een Boom, die in de warmer deelen der Spaansche Westindien groeit; zyn hout, bast en hars, genaamd Guajacum Gom. [L. E.]

Het hout is zeer zwaar, en van een digt vast weeffel; het buitenste deel is van eene geele kleur; het hart van een donker groene, of gevlaakt met zwarte groene bleeke en bruine kleuren: de bast is dun, glad, van buiten van een donker gryze kleur; en beiden hebben eenen ligten speceryagtigen, bitteragtigen prikkelenden smaak; de bast is eenigzins zwakker. De hars, welke uit sneden, in den tronk van den boom gedaan, uitvloeit, wordt tot ons overgebragt in onregelmaatige klompen, die doorgaans vryfbaar, en donker groen zyn; en somtyds met een roodagtigen weerschyng, met stukjes hout 'er in: deszelfs smaak is scherper en prikkelender, dan die van den bast of het hout.

Derzelve algemeene kragten zyn, die van een heet prikkelend geneesmiddel: zy versterken de maag en andere ingewanden; en bevorderen de ontlastingen der pis en huid, op eene aanmerkelyke wyze: hierom zynze, in vervuilingen van de huid (y), en andere ongemakken, die uit verspoptheid van de uiterwepende klieren ontstaan, en waar de traage weiagtige vogten t'overvloedig zyn, van uitmuntenden dienst: zinking- en andere pynen zyn dikwyls door dezelve verligt geworden. De Hars is het kragtigste van deeze droogeryen: en de kragt der anderen hangt van de veelheid van dit gedeelte, in dezelve begreepen, af: en deeze Hars wordt ten deele uit het hout getrokken, door wateragtige vogten; maar veel volkomener door geefstryke; want het uittreksel van water, uit dit hout, dat in de Winkels gehouden wordt, is niet alleen veel minder in de hoeveelheid; maar ook veel zwakker, dan dat met Geest van wyn gemaakt wordt. Dit laatste Uittreksel is van de zelfde hoedanigheid als de natuurlyke Hars, en verschilt van die, welke tot ons overgebragt wordt, alleen daarin, datze zuiverer is. De Gom, of Uittreksels worden ingegeven tot

tot

tot de gifte van weinige greinen tot een Scrupel of een half Drachma; welke laatste gifte voor de meesten zeer sterk purgeert. De Winkelbereidingen van *Guaiacum* zyn, een Uittreksel uit het hout, [L.], eene ontbinding van de Gom in verbeeterden Geest van Wyn, [L. E.] (z), en eene Ontbinding in vluggen Geest (a) [L. E.]; gelyk ook een vuurige Olie van 't hout gedistilleerd (b). Het hout is een innengsel in het saamengestelde kalkwater [L.], en in de saamengestelde Aftreksels (c) van Jalappe en Zenebladeren [E.], waar door deszelfs buikzuiverende kragt vermeerderd wordt; de Gom in de specery-pillen [L.] de verstopping openende pillen, (d) [L. E.] de pillen van kwikzilver (e), en de Ethiopische pillen (f), de *Edinburgsche Theriaca* [E.], en de saamengestelde Olie van Copaive Balsam. [L.]

GUMMI AMMONIACUM, zie AMMONIACUM.

GUMMI ARABICUM. [L. E.] Arabische Gom, een saamensremfel, dat uit den Egyptischen *Acacia*-boom vloeit.

Deeze Gom wort uit Turkeyen tot ons overgebracht, in kleine onregelmaatige klompen, of vezels, die van eene bleek geele kleur zyn. De oprechte Arabische Gom zal men zelden in de Winkels ontmoeten; dewyl de Gom Senegal, *Senega*, of *Senica*, die van de kust van *Guinee* komt, doorgaands daar voor verkogt wordt: Deeze gelykt heel zeer naar de andere, en vloeit mogelyk, zoo als *Dale* gist, uit eenen boom van den zelfden aart: Zy is doorgaands in groote stukken, die van buiten ruw zyn; en in deeze omstandigheden bestaat mogelyk al het onderscheid, dat 'er tusschen beiden is; alhoewel de eerste voor de zuiverste en de fynste Gom gehouden wordt, en daarom tot geneeskundig gebruik voorgetrokken; en de laatste voor sterker, lyviger, en de beste koop, en gevolglyk meer tot gebruik voor de Werktuigkunde. De krag-

ten deezer Gomme zyn dezelfde, als die van Gom en slymige zelfstandigheden in 't algemeen: zy wordt ingegeven van een Scrupel tot twee drachma's, in heescheden, een dunnen scherpen staat der sappen, en als de natuurlyke slym van de Darmen afgebeeten is. Zy is een innengsel in het witte Afkooksel (g), het koeldrankje van kryt (b), de saamengestelde poeders van bolus (i), Waterlook (k), Amber (l), Gom tragacanth, de gemeene Amandelmelken (m), de *Mitbridaat*, de *Theriaca*, en eenige koekjes (n).

GUMMI CERASORUM, Gom van Karfenboomen.

Tusschen deeze en de voorgaande Gom, is geen wezendlyk onderscheid. Sommigen hebben zelfs gemeend, dat al de gom, die uit Oost-Indien tot ons overgebracht wordt, onder den naam van *Arabische Gom*, geene andere zy, dan de gom van karfen, pruim, en andere boomen, die gemeen by ons zyn. Dit gevoelen is echter valsch; want deeze boomen, gelyk *Geoffroy* wel aanmerkt, groeijen niet in de landen, uit welken de Arabische Gom gebragt wordt; terwyl de *Acacia* boomen daar zeer gemeen zyn.

GUMMI ELEMI, zie ELEMI.

GUMMI TRAGACANTHÆ. [L. E.] De Gom van *Tragacanth*, een Doornbosch, die in *Creta*, *Asia*, en *Griekenland* groeit.

Deeze Gom is veel sterker van lichaam, als een van de voorgaanden, en ontbind zoo volkomen niet in water. Een Drachma zal aan een pint water de dikte van een Syroop geven, het welk een geheel Once Arabische Gom naauwlyks zal kunnen doen. Hierom wordt deeze, tot het maaken van koekjes, en dergelyke gebruiken, meer gebezigd, dan de andere Gommen. Zy geeft den naam aan een Winkel-poeder, en is een innengsel in de saamengestelde poeders van loodwit en Amber. (o) GUT-

(z) *Spiritus vini rectificatus.* (a) *Spiritus volatiles.* (b) *Oleum empyreumaticum distillatum.* (c) *Tinctura.* (d) *Pilula ephraïtica.* (e) *Pilule mercuriales.* (f) *Pilula Æthiopica.* (g) *Decoctio alba.* (h) *Fulapium creta.* (i) *Pulveres boli compofiti.* (k) *Scordium.* (l) *Succinum.* (m) *Emulsiones communes.* (n) *Troches.* (o) *Pulveres compofiti cerujæ & succini.*

GUTTA GAMBA, zie GAMBOGIA.

HÆMATITES Lapis. [L. E.] Bloedsteen.

Dit is een fraai Yzer-Erts ongemeen hard, van een donker roode, of geelagtige kleur.

Deeze wordt gevonden of te gelyk met andere Yzer-Ertsen, of in onderscheidene meynen alleen. Ten aanzien van deszelven geneeskundige kragten, begrypen wy, dat zy niet verschillen van die, welken door proeven bekend zyn van roest en de gemeene saffraanen van yzer, onaangezien de groote gedachte, welke menigen, zelfs van de laater Geneesheeren, daar van hebben staande gehouden; als dat hy zweeren der longe geneest, welke *Geoffroy* zegt, dat de *Hematites* opdroogt en heelt.

HALICACABUM, zie ALKEKINGI.

HEDERÆ ARBOREÆ folia, Baccæ, & Gummi, seu Resina: Hederæ communis majoris Raii. Boomveil; de Bladeren, bezien en hars, genaamd Veil-Gom, *Gummi Hederæ.* [E.]

Dit is een klimmende heesteragtige plant, die doorgaands tegen de stammen der boomen, of oude muuren opgroeit.

De Bladeren worden zeer zelden ingegeven; alhoewel ze aangepreezen worden (in de *Ephem. Natur. Curios. Vol. II. Obs. 120.*) tegen de Teering (*p*) der kinderen: derzelver smaak is walgend, scherp, en bitter. Men heeft ze somtyds gebruikt, om wateragtige zweeren (*q*) op te droogen en te heelen; en insgelyks, om ontlastingen open te houden. De Bezien werden by de Ouden gehouden eene purgeer, en braaking verwekkende hoedanigheid (*r*) te hebben: latere Schryvers hebben deszelven aangepreezen, in kleine giften, als zweet- en verdryvende middelen (*s*); en de Heer *Boyle* bericht ons, dat het poeder van deszelven, in de Pest van *Londen*, met wyn-Azyn ingegeven, van goed gevolg was, als

een zweetmiddel (*t*). Doch het is waarschynelyk dat de kragt van 't saamenmengsel meer aan den Azyn, dan aan het poeder moet worden toegeschreven. De Hars werdt, by de Ouden, (indien hunl. *δάκτυλον τῆς νισσοῦ* het zelfde was met ons *Gummi hederæ*) in den rang der middelen, die 't haar wechneemen (*v*) geplaatst; uit deezen rang, waar op zy zeker geen aanspraak heeft, is zy federd overgebracht tot dien van de Wondhechters (*x*), waar toe zy mede niet veel recht heeft.

HEDERÆ TERRESTRIS folia: Hederæ terrestris vulgaris. C. B. Aard-veil; de bladeren 'er van. [E.]

Aardveil is een laage plant, die gemeen is in heggen en op scaduwagtige plaatsén. Zy heeft een speceryagtigen, hoewel niet zeer aangenaamen reuk; en een levendigen, bitteragtigen, heeten smaak. Dit kruid is een nuttig, versterkend (*y*), openend (*z*), en afvagend (*a*) middel; en hierom staat het aangepreezen tegen slapheid (*b*), zwakheid (*c*), en verstoppingen der ingewanden (*d*): Sommigen hebben 'er groote gedachten van gehad, om zweeren der inwendige deelen, zelfs der longen, te zuiveren en te heelen; en om het bloed te zuiveren. Het is gebruikelijk de gedroogde bladeren op mout-vogten te trekken; eene handelwyze, die niet aan te pryzen is, alhoewel het zyne kragten gereedelyk mededeelt, en helpt om deszelven klaar te doen bezinken: want 'er is naauwlyks een kruid, welk dit beeter doet, dan Aard-veil.

HELENIIUM, zie ENULA CAMPANA.

HELLEBORI ALBI radix: Hellebori albi, flore subviridi. C. B. Wit Nieskruid; de Wortel 'er van. [L.]

Deeze plant groeit van zelfs in *Zwitserland*, en de bergagtige deelen van *Duitschland*. De Wortel heeft een walgenden, bitteragtigen scherpen smaak, die den mond en de keel als in vlamme zet: als hy, versich zynde, gewond

(p) *Atropia.* (q) *Ulcera ichorosa.* (r) *Kis purgans, & emetica.* (s) *Diaphoretica & alexipharmaca.*
(t) *Sudorificum.* (v) *Depilatoria.* (x) *Glutinatoses vulnerum.* (y) *Corroborans.* (z) *Aperiens.* (a) *Detergens.*
(b) *Laxitas.* (c) *Debilitas.* (d) *Obstruētia viscerum.*

wond word, geeft hy een zeer fcherp fap uit, welk in eene wonde onder het bloed vermengd gezegd word, zeer gevaarlyk te zyn; het poeder van den gedroogden wortel op eenen uitgang gelegd, veroorzaakt geweldige zuivering: in den neus opgefnoven is het een fterk en niet altoos veilig niesmiddel (e). Deeze Wortel, inwendig gebruikt, werkt met het uiterfte geweld, als een braakmiddel (f), en men heeft waargenomen, dat hy, zelfs in eene kleine gifte ingegeven, ftuipen en andere fchrikkelijke ongemakken veroorzaakt.

De Ouden gebruikten hem fomtyds in zeer hardnekkige gevallen, en maakten denzelven altoos tot hunne laafte toevlugt. Doch de nieuwe Beoeffenaars der Geneeskunft fchynen dezelve inwendig gebruik byna geheel en al verworpen te hebben; alhoewel ik onderrecht ben, dat sommigen het onlangs gewaagd hebben, een zoo ruime gifte in te geeven, als van een scrupel, in gevallen van onzinnigheid (g); en dat ze goede uitwerkingen daar van gezien hebben, na dat de fterkte bereidingen van Spiessglas (h) te vergeefs waren gebruikt geweest. Een Aftreksel (i) en Honich van denzelven worden in de Winkels gehouden [L.]

HELLEBORI NIGRI radix: *Hellebori nigri flore roseo* C. B. Zwart Nieskruid; de Wortels 'er van [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde op de bergagtige deelen van *Zwitferland*, *Oostenryk*, en *Steyermark*: de vroegheid haarer bloemen heeft haar eene plaats in onze tuinen verworven; want zy verfchynen fomtyds reeds in December.

In sommige gedeelten van Duitfchland heeft men eene foorte van zwarten Nieswortel gebruikt, welke niet zelden geweldige en fomtyds doodelyke uitwerkingen hadt: en tegen deezen heeft het COLLEGIE van *Wirtemberg* byzonderlyk gewaarfchuwd, zonder echter eenige kenmerken op te geeven, waar door men hem mogt onderkennen, of zelfs den rechter naam der plante naauwkeurig te mel-

den. Het fchynt de finkende zwarte Nieswortel van C. B. te weezen, die in *Engeland*, waar hy in 't wilde groeit, *Setterword* *Settleword*, of *basterd hellebore*, dat is *basterd Nieskruid*, genoemd wordt: de wortels van dit kruid kunnen daar aan, van die der winkel foorte, onderscheiden worden, dat ze zoo zwart niet zyn. De wortels van de vergiftige *Wolfswortel* (k) gelyken in 't uiterlyk aanzien wel naar den zwarten Nieswortel; en in de *Verfaamlingen* van *Breslaw* vindt men eenige voorbeelden van doodelyke uitwerkingen, door den eerften voor den laafte te neemen, veroorzaakt: ook deezen kunnen gelukkig door derzelve kleur onderkend worden; dewyl de wortel van het *Aconitum* veel ligter van kleur is, dan de bleekfte zelfs der zwarte Nieswortels.

De FACULTEIT van *Parys* heeft de *Winkels*, in zekere maate, van het voorrecht van dit kenmerk beroofd, door het gebruik van een der bleekfte Nieswortels, (die groene bloemen draagt, en in *Engeland* in 't wilde groeit, daar ze van de *Boeren* *pegroot* genoemd wordt) toe te laaten: maar het COLLEGIE van *Londen* heeft de zwartfte van alle de wortels van deezen rang voorgefchreven. Hier door zyn de twee fchadelyke Wortels, welken de koper het ligfte voor deezen zoude kunnen neemen, onderkenbaar door derzelve kleur; doch zy hebben geen ander uitwendig teeken, waar door ze met zekerheid kunnen gekend worden; weshalven op deeze omftandigheid inzonderheid dient gelet, en geene andere gekoozen te worden dan de donkerft zwarte, maar alle de bleeker wortels verworpen.

De fmaak van Nieswortel is fcherp en bitter. Zyne fcherpheid, gelyk *Dr. Grew* aanmerkt, wordt eerst gevoeld op het tipje van de tonge, en dan fpreidt ze zich onmiddelyk uit tot het midden, zonder op het tuffchen gedeelte veel befpeurd te worden: als men hem verder eenige minuten kaauwt, fchynt de tong verdoofd te weezen, en aangedaan met eene lamagtige gevoelloosheid, als of ze door het eeten van iets,

(e) *Sternuastorium*. (f) *Emeticum*. (g) *Casus maniacales*. (h) *Præparaciones antimoniales*. (i) *Tinctura*. (k) *Aconitum*.

iets, dat al te heet is, verbrand was: de vezelen zyn scherper, dan het lichaam van den wortel, waaruit ze groeijen. Zwarte Nieswortel van vyftien greinen tot een half drachma ingenomen is een sterk buikzuiverend middel (l); en als zodanig is hy vermaard geweest, om onzinnigheid, en andere ziekten te geneezen, die voortkomen uit het geene de Ouden zwarte Gal (m) noemden: in welke gevallen de geneesmiddelen van deezen aart, buiten twyfel, somtyds van dienst zyn; alhoewel ze geenszins een foortelyke kragt hebben.

Nogthans schynt onze zwarte Nieswortel zoo geweldig niet te werken, als die der Ouden: waarom sommigen gedacht hebben, dat het eene verschillende plant was: en inderdaad de beschryvingen, welke de Ouden ons van hunnen Nieswortel hebben nagelaaten, komen niet overeen met eenige soorte, die by de laater Kruidkundigen gewoonlyk in aanmerking komt. Eene andere soorte is 'er in de Oostersche landen ontdekt, welke *Tournefort* onderscheidt door den naam van *Helleborus niger Orientalis*, *amplissimo folio*, *caule proalto*, *flore purpurascete*, en hy onderstelt, dat het de rechte Nieswortel der Ouden zy; om dat hy in overvloed omtrent den berg *Olympus* groeit en op het eiland *Anticyra*, dat van ouds vermaard was wegens het voortbrengen van deeze drogerij tegen de onzinnigheid: en hy verhaalt, dat een scrupel van deeze soorte, in eene gifte ingegeven; stuiptrekkingen veroorzaakt.

Onze Nieswortel wordt thans voornaame-lyk aangemerkt, als een veranderend (n) middel, en in dat opzigt menigmaal gebruikt, in kleine giften, om lymige vogten te verdunnen, de pis en de ontlasting van dezelve te bevorderen, en verouderde verstoppingen in de afgelegener klieren te openen: dikwyls wordt hy een zeer kragtig middel bevonden, om de maandstonden te bevorderen (o) in bloedryke gestellen (p), waar staal vrugteloos of niet gevoeglyk is. Een Uittreksel met water, van deezen wortel gemaakt, is een van de zagtste,

en om te purgeeren een van de kragtigste bereidingen van denzelfen; deeze werkt genoegzaam, en zonder die prikkeling te veroorzaken, waar van de zuivere hars doorgaands verzeld is. Een Aftreksel (q), met proefgeest getrokken, bevat alle de kragt van den Nieswortel, en schynt een van de beste bereidingen van den zelfen, als het tot een veranderend middel (r) gebruikt wordt: en dit Aftreksel benevens een Uittreksel (s) wordt in de winkels gehouden. Het COLLEGIE van *Edinburg* maakt deezen wortel tot een innengsel in het buikzuiverend Aftreksel voor 't hoofd (t), en in het saamgesteld Aftreksel van *Jalappe*; en deszelfs Uittreksel in de buikzuiverende openende pillen (v) de *Gamboge* pillen, de laxeerende pillen met *Kwikzilver* (x) en de *Rudius* pillen, of het saamgesteld buikzuiverend Uittreksel.

HELXINE, zie PARIETARIA.

HEPATICÆ NOBILIS folia: *Ranunculi tridentati verni*, flore simplici caeruleo *Tourn.* Edel Leverkruid; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant heeft, om de vroegheid en schoonheid haarer bloemen, eene plaats in onze tuinen. Het is een verkoelend en zagtelyk saamentrekkend kruid; en hierom als een versterkend middel (y), in eenen zwakken staat der vezelen, aangepreezen.

HEPATICÆ TERRESTRIS, zie LICHEN.

HERBÆ PARIS folia & fructus: *Solani quadrifolii bacciferi* C. B. Wolfs beziën, vierbladerige Nachtschade; de bladeren en vrugt 'er van.

Dit is een laage plant, die in 't wilde in schaduwtigte bosschen groeit. Men zegt, maar op geenen goeden grond, dat het een verdryvend middel is (z): *Gesner* verhaalt, dat deszelfs sap wel gevogelte gedood heeft: en

(l) Catharticum. (m) Atra bilis. (n) Alterativum. (o) Emmenagogicum. (p) Habitus plethorici. (q) Tinctura. (r) Alterativum. (s) Extractum. (t) Tinctura purgans cephalica. (x) Pilula laxantes mercuriales. (y) Corroboraans. (z) Alexipharicum.

en inderdaad komen deszelfs reuk en smaak met die van de verdoovende kruiden (a) overeen.

HERMODACTYLUS. *Hermodaktiis*; een wortel, die uit *Turkyen* gebragt wordt; Hy heeft de gedaante van een plat gemaakt hart, een witte kleur, is vast en niet gemaklyk te vergruizen of te snyden; van eenen lymagtigen zoeten smaak, met een weinig scherpheid.

De Hermodaktiis waren by de Ouden in hooge achting, als buikzuiverende middelen; maar die wy thans in de winkels ontmoeten hebben zeer weinig buikzuiverende kragt; en *Neumann*, verklaart nooit bevonden te hebben, dat ze eenige uitwerking in 't geheel doen.

HERNIARIÆ folia: *Polygoni minoris si- ve millegranae majoris glabrae* C. B. Duizendkoorn, Duizend-grein; de bladeren 'er van.

Dit is een laag kruid, dat in zanderige en keizelige gronden in 't wilde groeit. Het is een zeer zagt saamentrekkend middel, en kan in eenigen graad dienstig zyn, in ziekten, die uit een zwakken en slapen staat der Ingewanden voortkomen: de kragt van welke het meest beroemd is geweest, is die van breuken te kunnen geneezen; doch daar op heeft het weinig recht.

HIPPOGLOSSI folia: *Rusci angustifolii, fructu folio innascente* *Tourn.* Tongenblad, Keelkruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid ontmoet men alleen in de tuinen, waar de planten om de fraaiheid gekweekt worden: By de geneeskundige Schryvers heeft men 'er weinig werk van gemaakt; hoewel het in onze Apotheecken tot de laatste verbetering toe behouden is.

HIPPOSELINI, seu smyrnii, folia, radix, semen Hippo selini Theophrasti, vel smyrnii Dioscoridis C. B. Lavas; de bladeren, wortel, en zaaden [E.].

Dit is een kroontjes draagende plant, van de anderen van dien rang daarin verschillende, dat ze een groot dik, zwart zaad draagt: zy groeit aan den Zee kant, op de rotfen. In geneeskundige hoedanigheden komt ze met pierfelie (b) overeen, uitgenomen dat de Lavas wat sterker is.

HIRUNDINARIA, zie VINCETOXICUM.

HORDEI semen: *Hordei distichi, quod spica binas ordines habeat* *Plinio.* C. B. Gemeene Garst [L. E.]

HORDEUM GALLICUM si- ve MUNDATUM. Fransche Garst, of de gemeene Garst van den bast gezuiverd.

HORDEUM PERLATUM dictum [L.] Paerl-Garst; in *Duitschland* en *Holland* bereid, door den bast 'er af te pellen tot ronde korls, die paerl-wit zyn.

Garst is, in haare verscheiden staaten, verkoelender, zoo lymig en zoo voedend niet als Tarw en Haver: by de Ouden waren de Afkookfels derzelve het voornaamste voedsel en geneesmiddel, in scherpe ziekten. Het **COLLEGIE** van *Londen* schryft een Afkooksel van Paerl-Garst voor, en beide **COLLEGIEN**, zoo wel dat van *Edinburgh*, als dat van *Londen*, maaken de gemeene Garst tot een inmengsel in het borst-Afkooksel (c).

HORMINI SATIVI, seu sclareae folia, semen: *Hormini sclareae dicti* C. B. Tuin-scharley; de bladeren en het zaad, [E.]

Deezen hebben eenen heeten, bitteragtigen prikkelenden smaak, en een sterken, niet zeer aangenaamen reuk: op het gevoel ontdekt men in de bladeren eene groote menigte van eene lymige of harsagtige stoffe. Zy worden voornaamelyk aangepreezen in den witten vloed (d), en andere vrouwelyke zwakheden, in ongemakken van de Baarmoeder (e), en in winderige kolieken. (f)

HY.

(a) *Herbae narcoticae.* (b) *Apium.* (c) *Decoctio pectoralis.* (d) *Fluor albus.* (e) *Morbi hysterici.* (f) *Cathartica flatulentos.*

HYBERNICUS LAPIS: *Fegula vel ardesia Hybernica.* [E.] Iersche Ley.

Dit is een zwartagtige delfsteen, die uit Ierland gebragt wordt. Deeze schynt te bestaan uit eene kleiagtige of bolus aarde, een weinig bezwangerd met zwavel en yzer; en men mag 'er van onderstellen, dat hy de krachten der andere yzeragtige delfstoffen (g) in eenen laagen trap bezit.

HYDRARGYRUS, zie ARGENTUM VIVUM.

HYDROLAPATHUM, zie LAPATHUM.

HYOSCYAMI folia: *Hyoscyami albi majoris vel tertii Dioscoridis, & quarti Plinii.* C. B. Het witte Bilzenkruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit wordt alleen in de Kruidtuinen gevonden.

HYOSCYAMI NIGRI folia: *Hyoscyami vulgaris vel nigri.* C. B. Het gemeene wilde of zwarte Bilzenkruid; de bladeren 'er van.

Deeze planten worden aangepreezen tot verscheidene uitwendige gebruiken, en by sommigen ook inwendig tegen Roodelopen (b), en Bloedvloeijingen (i): doch 'er zyn zoo veele voorbeelden van derzelve schadelijke uitwerkingen, dat de gemeene praktyk dezelve niet met het grootste recht verworpen heeft. Zy zyn sterke en geweldig verdoovende (k) middelen, ontstellen de zinnen heel zeer, en veroorzaken ylhoofdigheden en zinneloosheden, die of doodelyk, of van langen duur zyn. Haller verhaalt ons van iemand, die van alle de vergiften van den Kruidtuin at, de Wolfswortel, of Monnikskap (l), Hondsgas, of hondendood (m), Dulle beziën, of groote Nagtschade (n), zonder eenig nadeel; doch werdt van deezen overmeesterd; dat, na deszelfs gemeene uitwerkingen, als een ver-

doovend middel verzwakt te hebben, 'er eene lammigheid van zyn eene been overbleef; en dat Boerhaave, alleen door 't maaken van eene pleister van deeze plante, zyne zinnen ontfeld hadt. Ook zyn 'er nog andere voorbeelden, schoon niet van zulk onweerspreekelyk gezag, van het Bilzenkruid, dat het verdoovend is; alhoewel 'er niets van in 't lichaam gekomen was.

HYPERICI folia, flores, semen: *Hyperici vulgaris.* C. B. St. Janskruid; de bladeren, bloemen [L. E.], en 't Zaad. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, in de bosschen, en op onbebouwde plaatsen door geheel Engeland. Derzelve smaak is wrang en bitteragtig; de reuk onaangenaam. Het St. Janskruid is lang beroemd geweest, als een versterkend (o), pisdryvend (p), en wondheeland (q) middel; doch voornaamelyk in ziekten van de Baarmoeder (r), en zinneloosheid (s): in deeze laatste heeft men het voor zoo kragtig gehouden, dat het daar van daan den naam van *fuga Daemonum*, de vlugt der Duivelen gekreegen heeft. Het is merkwaardig, dat de bloeiende toppen uitgeperste Olien (t) met eene roode kleur verwen (het welk zeer weinig groeiende zelfstandigheden zullen doen) en deelt eene bloedroode aan verbeterden Geest van wyn mede. De Olie, die 'er mede geleverd is wordt in de Winkels gehouden. [L.]

HYPOCISTIDIS SUCCUS inspissatus: *Hypocistidis sub cisto.* C. B. Het sap van Cistus wortel. [L. E.]

De *Hypocistis* is een vleeschagtig voortbrengsel, dat in de warmer luchtstreeken groeit, uit de wortels van verscheidene soorten van *Cistus*. Deszelfs verdikte sap is een saamentrekkend middel, gelyk dat van *Acacia*, doch wat sterker. Thans wordt 'er weinig ander gebruik van gemaakt, dan als een innengsel in sommigen der oude saamenmengsels; te weeten

(g) *Mineralia ferruginosa.* (b) *Dysenteria.* (i) *Hamorrhagines.* (k) *Narcotica.* (l) *Napillus.* (m) *Apo-cynum.* (n) *Bella dona.* (o) *Corroborans.* (p) *Diuretibus.* (q) *Vulnerarium.* (r) *Morbihysterici.* (s) *Magniaci.* (t) *Oleum expressum.*

ten de Mithridaat, Theriaca, en het saamen-
gestelde poeder van amber (v) [L.].

HYSSOPI folia: *Hyssopi officinarum, caerulea sive spicata* C. B. Ysop: de bladeren er van [L. E.].

De bladeren van Ysop hebben eenen spece-
ryagtigen reuk, en eenen heeten prikkelenden
smaak. Behalven de algemeene krachten der
Speceryen, worden ze aangepreezen in vogti-
ge Amborsligheden (x), hoesten, en andere
borst- en long-ziekten; en gezegd de ontlasting
van de borst (y) zeer te bevorderen. Een
enkel water wordt van dezelve bereid in de
Edinburgsche Apothek.

JACOBÆÆ folia: *Jacobææ vulgaris laci-
niata* C. B. St. Jacobskruid; de bladeren 'er
van.

Deze plant met gekerfde bladeren groeit in
't wilde aan de kanten der wegen en op onbe-
bouwde plaatsen. Derzelve smaak is wrang,
bitter, prikkelend, en zeer onaangenaam: by
Simon Pauli staat zy zeer gepreezen tegen
Roodeloopen (z); doch haare walgende smaak
is oorzaak geweest, dat ze niet in de praktyk
gekomen is.

JALAPIUM [L. E.] Jalappe.

Jalappe is de wortel van een Amerikaansch
kruid, zynde een soort van zagte-winde, of
Klokjes-winde (a); welke in dunne dwarse
Schijfjes, uit *Xalappa*, eene provincie van
Nieuw Spanje tot ons wordt overgebracht.
Men moet zodanige stukken van dezelve ver-
kiezen, die zeer vast, hard, zwaar, donker
van kleur zyn, en de meeste zwarte rond-
gaande streepen hebben. Men zegt dat 'er
wel schyven van de wortels van wilden wyn-
gaard (b) onder die van *Jalappe* vermengd
worden: doch deezee kunnen ligtelyk onder-
scheiden worden door derzelve witter kleur,
en losser weeffel. Deze wortel heeft geenen
reuk en zeer weinig smaak op de tong; doch
als hy doorgeslikt wordt doet hy de keel aan

met een gevoel van hitte; en veroorzaakt eene
overvloedige ontlasting van speeksel.

Jalappe, in zelfstandigheid ingenomen, tot
de gifte van omtrent een half drachma (meer
of min naar de omstandigheden van den Ly-
der) in bloedryke, of koude slymerige gestel-
len (c), is bevonden een kragtig, en door-
gaands veilig buikzuiverend middel te zyn,
dat zagtelyk werkende, zelden walging of
krimpingen veroorzaakt; welken anders maar
al te dikwyls met de andere sterke buikzuive-
rende middelen verzeld gaan. In Miltziekten
(d), en heete galagtige gesteldheden (e) maakt
het sterke krimpelingen, als de *Jalappe* goed is;
maar heeft zelden goede uitwerking als een
buikzuivering. Een Uittreksel (f), met wa-
ter gemaakt, purgeert byna altyd, maar wei-
nig; en heeft ter zelve tyd groote uitwerking
door de pis: de wortel, die na deezee bewer-
king overblyft, maakt geweldige krimpelingen.
De zuivere Hars, met geest van wyn bereid,
veroorzaakt de geweldigste krimpelingen, en an-
dere schrikkelijke toevallen, maar wordt naauw-
lyks in 't geheel buikzuiverende bevonden:
met Suiker of amandelen tot eene amandel-
melk gestampt, of in geest ontbonden en met
Syrroop vermengd, purgeert zy overvloedig in
eene geringe gifte, zonder veele ontfeltenis
van 't lichaam te veroorzaaken: het gedeelte
van de *Jalappe*, dat na de afscheiding van de
Hars overblyft, levert een Uittreksel aan wa-
ter uit, welk geene uitwerking heeft als een
buikzuiverend middel, maar kragtig op de pis
werkt. Deszelfs Winkelbereidingen zyn een
Uittreksel met water en wyn gemaakt [L. E.],
eene Hars [E.] een enkel Aftreksel (g) [L. E.],
en een saamgesteld Aftreksel, [E.]. En het
Uittreksel is de grondslag van eene soorte van
de buikzuiverende pillen [E.]

Frederik Hoffman waarschuwt byzonderlyk
tegen het geeven van dit geneesmiddel aan kin-
deren, en verzeekert ons, dat het den eerlust
zal verdryven, het lichaam verzwakken, en
mogelyk den dood veroorzaaken. Doch de-
ze vermaarde Geneesheer was, in dit stuk,
waar-

(v) *Succinum*. (x) *Aëmata humoralia*. (y) *Expectoratio*. (z) *Dysenteria*. (a) *Convulsus*. (b) *Bryonia*.
(c) *Habitus plethorici*, & *phlegmatici*. (d) *Morbi hypochondriaci*. (e) *Temperamenta biliosa*. (f) *Extraditum*.
(g) *Tinctura simplex*.

waarfchynelyk bedrogen: want kinderen, welker vaten flap, en het voëdfel zagt en vogtig zyn, verdragen deeze foorte van geneesmiddelen, gelyk *Geoffroy* aanmerkt, veel beeter dan volwassenen.

JAPONICA TERRA, *sive Catachu* [L. E.]. *Japansche Aarde*, oneigentlyk zoo genaamd; dewyl het noch een Aarde, noch een voortbrengfel van *Japan* is; maar een verdikt flap van een plantgewas, dat in Oostindien bereid wordt, uit de vrugt, naar men meent, van den *Areca* Palmboom. Het is droog en vergruisbaar, van buiten roodagtig van kleur, van binnen glanzig donker bruin, byna zwart, met eenigen rooden weerschynd. Als het zuiver is, ontbindt het geheel en al in water, en byna geheel in verbeeterden Geest van wyn: doch zoo als men het doorgaands vindt, blyft 'er eene groote menigte zandige stoffe in beide deeze scheivogten over. Dit geneesmiddel is een zagt saamentrekkend (b) middel, en als zodanig menigmaal gebruikt in Buikloopen (i), Vloeyingen van de Baarmoeder (k), in slapheid en zwakheid der Ingewanden (l) in 't algemeen, en in hoesten, die uit het afloopen van dunne scherpe vogten voortkomen. Deszelfs smaak is veel aangenaamer, dan die van de meeste andere zelfstandigheden van deezen rang; eenigen tyd gekaauwd zynde laat het eene zoetheid na in den mond. De Koekjes (m), en het Aftreksel (n), die in de winkels gehouden worden, zyn de fraaiste bereidingen van het zelve. Het geeft ook den naam aan een Winkel Conferf (o) [E.], en is een innengfel in het saamengestelde poeder van Amber (p), *Mitridaat* en *Theriaca*. [L.].

JASMINI flores: *Jasmini vulgatiore flore albo*. C. B. *Jasmy*: de bloemen 'er van.

Dit is een klein boompje, dat gemeenlyk in onze tuinen geplant wordt. De Bloemen hebben een sterken reuk, die by de meeste Menschen wel gevalt, doch voor sommigen onaangenaam is: uitgeperste Oliën trekken derzelve welriekendheid uit, door opgietinge (q); en water doet 'er iets van opryzen in distilleringe; maar wezendlyke Olie heeft men 'er tot nog toe niet van kunnen bekoemen: en het gedistilleerde water verliest zynen reuk, als het eenigen tyd bewaard wordt. Wat derzelve geneeskundige kragten aangaat; zoo verwacht de tegenwoordige praktyk 'er geheel geene van; desniettegenstaande zyn ze aangepreezen geweest, als dat ze de verlossing bevorderen, zweeren der Baarmoeder geneezen enz.

IBERIDIS folia: *Lepidii gramineo folio*, *sive iberidis Tourn.* Wilde-kers, Star-kers; het kruid.

Dit kruid ontmoet men in de Kruidtuinen: in smaak, reuk en geneeskragten, komt het met de Tuinkers (r) overeen. Het is byzonderlyk aangepreezen geweest, tot uitwendig gebruik tegen de Heupjicht (s), en hier van daan de Engelsche naam der plante, van *Sciatica Cresse*.

ICHTHYOCOLLA. [E.]

Dit is eene vaste kleeverige zelfstandigheid, die van eene groote foorte van Visch, in de Muscovische Zeeën gevangen, verkreegen wordt. De huid en eenige andere deelen van dit water dier worden in water gekookt, het afkookfel tot eene zekere vastheid verdikt, en dan uitgegooten om het tot koeken te maaken; deezen worden of verder gedroogd, tot datze geheel droog zyn, of, terwyl ze nog zagt zyn, in stukken gesneden, die naderhand saamen geboogen of opgerold worden tot ronde rollen, paerdeschoenen, en andere gedaanten. Deeze lym wordt meer gebruikt tot de Werktuigkunde, dan in de Geneeskunst. Men kan ze ingeeven in eenen dunnen scherpen staat der sappes, even als de slymen en gommen van plantgewassen; mits dat men acht geeve op derzelve verschillende geschiktheid tot verrotting.

IM-

(b) *Adstringens*. (i) *Aloini fluxus*. (k) *Profluvia uterina*. (l) *Laxitas & debilitas viscerum*. (m) *Troches*. (n) *Tinctura*. (o) *Confectio officinalis*. (p) *Pulvis succini Compositus*. (q) *Infusa*. (r) *Nasturtium*. (s) *Sciatica*.

IMPERATORIÆ seu Magistrantiæ radix: Imperatoriæ majoris C. B. Meester-wortel; de wortel 'er van [E.]

Dit is een inboorling van de *Alpische* en *Pyreneesche* bergen, en van sommige deelen in *Duitschland*, waarvandaan wy voorzien worden van wortels, die veel sterker van speceryagtigen geur zyn, dan die in onze tuinen gekweekt worden.

De reuk van deezen wortel is zeer welriekend; zyn smaak bitteragtig, heet en prikkelend, gloeiende in den mond, lange na dat hy gekaauwd is. Dit enkelde Geneesmiddel, schoon ongetwyfeld eene fraaije specery; wordt in de praktijk niet geacht: nauwlyks wordt het ooit voorgeschreven in ordinantien, die op staande voet gereed gemaakt worden (z), en het eenige winkel saamenmengsel, waar in het plaats heeft, is het Pest-water van de *Edinburgsche Apothek*. Deszelfs geur komt overeen met dien van *Angelica*, maar is sterker.

IPECACOANHA [L. E.], een wortel, die uit de *Spaansche Westindien* gebragt wordt.

Hy wordt in twee soorten verdeeld, *Peruviaansche* en *Brasiliaansche*; maar het oog onderscheidt 'er wel drie; afschkeurige of gryze, bruine, en witte. De afchverwige, of *Peruviaansche Ipecacoanha* der Winkels is een kleine gekronkelde wortel, die, in zeer verschillende gedaanten gebogen en gedraaid, overgebragt wordt in korte stukken, vol van kronkels en diepe rondgaande scheuren, geheel donzig tot op eene kleine houragtige vezel, die in 't midden van elk stuk doorloopt; het bastagtig gedeelte is vast, bros, ziet 'er glad en harsagtig uit, als men het breekt: het heeft zeer weinig reuk; de smaak is bitteragtig en enigzins scherp, de tong met eene slym als overdekkende: De bruine is klein, en wat meer gekronkeld, dan de voorgaande, van buiten bruin, of zwartagtig van kleur, en van binnen wit; en deezen wordt uit *Brasiliën* gebragt. De witte soorte is houtagtig, heeft geene kronkels, en geene merkelyke bitterheid in den smaak. De eerste soorte (de afschkeurige of

graauwe *Ipecacoanha*) wordt doorgaands het meest geacht in het geneeskundig gebruik. Van de bruine heeft men waargenoomen, dat hy somtyds, zelfs in kleine giften, geweldige uitwerkingen voortbrengt. De witte, schoon in groote menigte ingenoomen, heeft nauwelyks eenige uitwerking in 't geheel: de Heer *Geoffroy* noemt deezze soorte basterd *Ipecacoanha*, en klaagt, dat het Gemeen daar mede bedrogen wordt. Tot welke soorte van planten de *Ipecacoanha* behoort, is nog niet uitgemaakt. *Geoffroy*, *Neumann Dale*; en de Ridder *Hans Sloane*, berichten ons, dat de wortels van *Apocynum* (Hondsgras) al te dikwyls in plaats van dezelve overgebragt worden: en 'er zyn voorbeelden geweest van kwaade gevolgen, uit het gebruik van deezze wortels: doch indien men op de bovengemelde kenmerken, byzonder van de afschkeur, brosheid diepe kronkels en bitteragtigen smaak behoorlyk acht geeft, kunnen alle mislagen van deezzen aart worden voorgekomen.

De *Ipecacoanha* is het eerst in *Europa* gebragt omtrent het midden van de voorgaande eeuw, en een bericht daar van is omtrent denzelfden tyd in 't licht gegeeven door *Piso*; doch hy kwam niet in algemeen gebruik voor omtrent het jaar 1686. wanneer *Helvetius* hem, onder bescherming van *Louis XIV.*, in praktijk bragt. Deezze wortel is een van de zagtste en veiligste braakmiddelen (v), die ons bekend zyn; en heeft dit byzonder voordeel, dat, als hy niet door braaking werk, hy dikwyls door de andere ontlastende wegen (x) uitgaat. Hy werdt eerst by ons ingevoerd onder de hoedanigheid van een byna onseilbaar geneesmiddel in *Roodeloopen* (y), en andere verouderde vloed; gelyk ook in ziekten, die uit langduurige verstopheden voortkomen: en heeft met den tyd niet veel van zyne achting verloorren. In *Roodeloopen* brengt hy byna altyd goede uitwerkingen voort, en dikwyls werkt hy de geneezing in een korten tyd uit. In andere *Buikvloed*, in beginnende *Roodeloopen*, en zulken, die van eenen kwaaden aart zyn, of als de *Lyder* een bedorven lucht

uita-

(z) *Præscriptiones extemporaneæ.* (v) *Emetica.* (x) *Emunctoria.* (y) *Dysenteria;*

uitademt, wordt hy niet bevonden zulke goede uitwerkingen te hebben: in deeze gevallen moet men het gebruik van dit geneesmiddel eenige dagen vervolgen, en slaapmiddelen (z) zweetmiddelen (a) en dergelyken daar by voegen. Deeze wortel, in zelfstandigheid ingegeven, heeft al zoo goede uitwerking, indien niet beetere, dan een van deszelfs bereidingen: de zuivere hars werkt als een sterk prikkelend braakmiddel (b), maar is van weinig dienst in Roodelopen; daar een Uittrekfel met water bereid, byna van dezelfde kragt is, in deeze gevallen, als de wortel zelf; schoon het weinig uitwerking heeft, als een braakmiddel. Hieruit besluit *Geoffroy*, dat de voornaamste kragt van de *Ipecacoanba*, in Roodelopen, afhangt van deszelfs gomagtige zelfstandigheid, welke de Darmen met eene zachte slym besfrykende, als derzelver eigen slym afgebeeten is, maakt dat derzelver verzweeringen heelen, en beschermt dezelve tegen de icherphheid der sappen: en dat het harsagtig gedeelte, waar in de braaking verwekkende kragt bestaat, vereischt wordt, als de stof der ziekte in de klieren der maag en darmen huisvest. Doch als deeze kragten van den wortel geheel en al in deszelfs slymagtige of gomagtige deelen gelegen zyn, dan kunnen de zuivere gommen, of slymen met het zelfde voordeel gebeezigd worden. Water, door eene kookende hitte ondersteund, neemt van alle plantgewassen een groot gedeelte van de harsagtige stoffe te gelyk met de gom op: en als de *Ipecacoanba*, na de werking van het water, met zuiveren geest van wyn getrokken wordt; zal dezelve niet half zoo veel hars uitleeveren, als in 't eerste: zoo dat het uittrekfel van water van den rauwen wortel alleen in trap verschilt; zynde naar evenredigheid minder harsagtig, en hebbende minder uitwerking, zo wel als een braakmiddel aangemerkt, als in de geneezing van Roodelopen. De kragt des wortels *Ipecacoanba* bestaat, ten opzichte van deeze ziekte in de bevordering van de doorstraaling, de vryheid van welke hier van 't grootste gewigt is; en eene ver-

meerdering daar van, zelfs in gezonde personen, wordt doorgaans bevonden de ontlasting door den stoelgang te verminderen. In Roodelopen is de huid meestendeels droog en gespannen, en de uitwaassening verstoppt: de gemeene zweetmiddelen (c) gaan door de buis der Darmen (d) heen, zonder uitwerking: maar de *Ipecacoanba* brengt overvloedig zweet voort, als de Lyder, na eene pooging of twee om te braaken, warm toegedekt is. Na het wechneemen van den Roodenloop, is 't noodzaakelyk, het gebruik van dit geneesmiddel nog eenigen tyd langer te vervolgen, om eene wederinforting voor te koomen: tot dat oogmerk zullen eenige greinen, in verscheidene giften verdeeld, zoo dat ze geene merkelyke ontlasting veroorzaaken, dagelyks kunnen ingegeven worden; door dit middel zal de geneezing kragtig bevestigd worden. En inderdaad zyn kleine giften, zelfs van den beginnender ziekte af aan ingegeven, dikwyls bevonden beeter uitwerking te hebben in 't geneezen deezer ziekte, dan grootere. *Geoffroy* bericht ons uit zyne eigene ondervindinge, waargenomen te hebben, dat tien greinen van het poeder even zoo kragtig werken als een scrupel of twee; en daarom bepaalt hy de gifte tuschen de zes en tien greinen: en men heeft onlangs bevonden dat zelfs kleiner giften genoegzaame braakmiddelen zyn. De eenige winkelbereiding van deezen wortel is een Aftrekfel in wyn gemaakt [L. E.]

IRIDIS FLORENTINÆ radix: *Iridis Florentinae alba* C. B. Florentynsche Lisch; de wortel 'er van.

IRIDIS PURPUREÆ NOSTRATIS radix: *Iridis vulgaris Germanica sive sylvestris* C. B. Lisch; de wortel 'er van [E.]

Deeze beiden behooren blykbaar tot eene en dezelfde soorte van plante: eene menigte van verscheidenheden derzelven, worden om haare schoone bloemen in onze tuinen aangekweekt. De versche wortels hebben eenen bitteren scherpen, walgagtigen smaak, en ingenomen zyn de.

(z) *Opiata*. (a) *Diaphoretica*. (b) *Emeticum*. (c) *Diaphoretica*. (d) *Canalis intestinum*.

de purgeerende sterk; en hierom wordt derzelve sap in de waterzugt (e) aangepreezen, in de gifte van drie of vier scrupels. Als zy gedroogd worden, verliezen ze deeze hoedanigheid; nothans behouden ze nog eenen eenigzins prikkelenden bitteragtigen smaak: derzelve reuk is, in deezen staat, van de speceryagtige soorte; doch die in warmer luchtstreeken groeijen hebben een zeer aangenaamen geur, die zeer naby komt aan dien van de Maart-Violetten: hierom gebruikt men de *Frorentynsche Iris* in de reukwerken en tot geurige vogten: de Winkels gebruikenze in de witte borstkoekjes [L.E.], en als een inmengsel in de *Tberiac* [L.], in het kooksel voor de borst (f), en het honich fyroopje voor de borst (g) [E.]

IVA ARTHRITICA, zie CHAMÆPITYS.

JUGLANDIS Cortex & fructus. De Walnoten en derzelve buitenste bast. De pit van de Vrugt komt in hoedanigheid met de Amandelen overeen: de schil is saamentrekend: doch geen van beiden zyn tot hier toe in de Geneeskunst in gebruik.

JUJUBÆ. Bors-pruimen, Jujuben; een half gedroogde vrugt, die uit Frankryk komt.

De *Jujuben* hebben eenen zoeten aangenaamen smaak. Zy worden aangepreezen in eenen staat van scherpeheid der sappen; in hoesten, die uit dunne scherpe zinkingen (b) ontstaan; en in brandigheid van de pis: doch zy zyn tegenwoordig vreemd, by ons, zoo wel in de praktyk, als in de winkels.

JUNCUS ODORATUS: Juncus odoratus, sive aromaticus. C. B. Zoete Bies, of Kameels hooi [L.]

Dit is een drooge gladde steel; die met de bladeren en somtyds met de bloemen uit *Turkeyen* en *Arabiën* tot ons overgebracht wordt; in bundels van omtrent een voet lang saamen-

gebonden. De steel gelykt in gedaante en kleur wel wat naar Garststroo: hy is vol van eene sponsagtige pit, gelyk die van onze gemeene biezen: de bladeren zyn als die van Tarwe, en omringen den steel met verscheiden bekleedselen, gelyk in 't riet plaats heeft: de bloemen hebben eene vleesch-kleur, met een lichter purper gestreept: de geheele plant heeft, in haare grootte volkomenheid, eenen heeten bitteragtigen, niet onaangenaamen speceryagtigen smaak; en eenen zeer welriekenden reuk; maar als zy lang bewaard wordt, verliest ze veel van haaren speceryagtigen geur. Met water gedistilleerd levert ze eene groote menigte van wezendlyke Olie uit. Voor deezen werdt ze zeer veel gebruikt, als eene specery, en in verstoppingen der Ingewanden (i) enz. maar thans wordtze nauwlyks anders gebeezigd, dan als een inmengsel in de *Mithridaat* en *Tberiac*.

JUNIPERI Bacca, lignum, gummi: Juniperi vulgaris fruticosae C. B. Jenever Bezien [L. E.], het hout, en de Hars, (oneigentlyk Gom genaamd), welke in de warmer landen uit den boom vloeit [E.]

Dit is een altoos groene heester, die op heuvels en bergagtige gronden in alle de deelen van *Europa* groeit: het hout en de hars worden thans niet gebruikt in de Geneeskunst: de Bezien worden uit *Holland*, waar deeze heester menigvuldig groeit, tot ons overgebracht.

Jeneverbezien hebben eenen sterken, niet onaangenaamen reuk; en een heeten, prikkelenden zoeten smaak, welke, als ze lang gekaauwd, of vooraf wel gekneuft worden, van eenen bitteragtigen gevolgd wordt. De prikkelende kragt schynt in de schil; de zoetheid an het sap te zitten; de speceryagtige geur in olieagtige blaasjes, die door de zelfstandigheid van 't vleeschagtig gedeelte verspreid zyn, en zelfs met het bloote oog kunnen onderscheiden worden; en de bitterheid in het zaad: de versche Bezien leveren, als ze geperst worden, een overvloedig, zoet, speceryagtig sap, dat naar honich gelykt, uit; als ze vooraf gestampt wor-

(e) *Hydrops.* (f) *Decoctio pectoralis.* (g) *Oxymel pectorale.* (b) *Defluatones.* (i) *Obstructiones viscerum.*

worden, zoo dat de zaaden breeken, is het sap wrang en bitter.

Deeze Bezien zyn nuttige windbreekende (k) en maagmiddelen (l): en tot dat einde worden 'er een geestryk water [L.] (m), en een wezendlyke Olie (n) van dezelveu gedistilleerd [L. E.], in de winkels gehouden: ook zyn ze inmengfels in het saamengesteld mirkswortel water (o), het Aftreksel van Jalappe (p), het Aftreksel van Zenebladeren [E.] (q) *Mitbridaat* en *Tberiacca*. Het vogt dat na de distilleering der Olie overblyft, door een teems gegooten, en zagtelyk uitgedampt tot de dikte van een Conserf, is insgelyks een geneesmiddel van grooten dienst, en is mogelyk in veele gevallen beeter, dan de Olie, of de Bezien zelven: althans *Hoffman* is vast van dat gevoelen, en pryft het zelfs heel zeer aan in zwakheid van de maag en darmen; en zegt dat het zonderling dienstig is voor oude Menschen, die aan deeze ziekten onderworpen zyn, of bezwaard zyn met eene moeiljykheid van de ontlastinge der pis: dit Conserf heeft een donkere, bruinagtige geele kleur, en balsmagtigen zoeten smaak, met een weinig van het bittere, meer of min, naar dat het zaad in de Bezien meer of minder gepletterd zy.

KALI folia: Kali majoris coccleato semine
C. B. Glaskruid.

De Bladeren en het loozoutagtig zout van dit kruid (r), welk *Cineres clavellati*, of potasch [E.] genoemd wordt: deeze plagt wel eer van deeze plant alleen bereid te worden, maar nu van verscheidene soorten van hout, en andere groeiende stoffen zonder onderscheid, (zie den Arikel van CINERES RUSSICAE). Verscheidene soorten deezer zouten, in trap van zuiverheid en kragt verschillende, moeten in de winkels der Zoutkoopers gevonden worden: doch men zal ze, onder deeze benaaming, zelden ontmoeten in de Apothekers winkels, of by de Drogisten.

KERMES [L. E.] een ronde korb; heb-

bende omtrent de grootte van een erwt, (welke in *Spanje*, *Italie*, en de zuidelyke deelen van *Frankryk* gevonden wordt) hangende aan de takken van den *Hallst*, of *Karmozyboom* van C. B. (s).

Deeze korls zyn klaarblykelyk, als ze verscht zyn, vol van kleine, roodagtige eyertjes, of diertjes, waar van ze de nesjes zyn. Als men ze perst, leveren ze een rood sap uit, van eenen bitteragtigen, eenigzins wrangen en prikkelende smaak, en eenen niet onaangenaamen reuk: dit wordt uit het zuiden van *Frankryk* tot ons gebragt. De korls zelven worden voor het uitdroogen door het besprengen met *Azyn* bezorgd: zulks verhindert het uitkoomen der eyertjes, en doodt de Diertjes, die reeds uitgebroeid zyn; anders veranderen zy in een gevleugeld diertje, latende de korb een ledige schil.

Kermes, als een geneesmiddel aangemerkt, is een aangenaam, zeer zagt saamentrekkend, en versterkend middel. In dit licht werd het by de *Grieken* beschouwd: de *Arabieren* voegden 'er eene hartversterkende kragt (t) by: ook hebben de *Europeërs* het in 't algemeen aangepreezen, als een middel om de geesten te vervrolyken, en tegen hartkloppingen; maar in 't byzonder om de verlossing te bevorderen, en misgeboorte voortekoomen. Ik heb veele *Vrouwen* gekend; zeid *Geoffroy*, die nooit het einde haarer zwangerheid bereikt hadden, maar blyde Moeders werden, door 't gebruik van pillen, die uit *Kermes*, *Germ: ovor. exsiccat.* en *Confectio de byacinto* (v) saamengesteld waren: (een saamenmengsel, dat eenige saamentrekkende plantgewassen, en speceryen te gelyk met goud en zilver blad, vier edele gesteenten, en andere inmengfels van mindere waarde in zich bevat) drie van deeze pillen moet men voor de eerste gifte neemen, en dit driemaal herhaalen, met eenen tusschen tyd van tweemaal drie uren: waar na, elken morgen, drie pillen meer moeten genoomen worden op de drie laatste dagen van de *Maan*, in elke maand, tot aan de verlossing

(k) *Carminativa.* (l) *Stomachica.* (m) *Aqua spirituos.* (n) *Oleum essentielle.* (o) *Aqua rapbani rusticani composita.* (p) *Tinctura jalapii.* (q) *Tinctura senna.* (r) *Sal alcalinum.* (s) *Ilex aculeata cocciglandifera.* C. B. (t) *Vis cordialis.* (v) Conserf van *byacintus*.

ling toe. Niettegenstaande deeze verzeeking, denken wy, dat onze Leezers met ons wel zullen gelooven, dat men noch op de *Kermes*, noch op derzelver hulpmiddelen veel betrouwen moet.

De *Kermes* geeft ook den naam aan een winkel *Confers*, welk klaarblykelyk veel better is, dan het bovengemelde saamenmengsel.

LABDANUM. [L. E.]

Dit is eene harsagtige zelfstandigheid, die op de bladeren van de *Cistus ladanifera Cretica, flore purpureo Tourn.* uitzweet. Men zegt, dat deeze Hars voor deezen van de baarden der Bokken, die de jonge spruitjes en bladeren der Rotsroozen afknabbelen, plagt verzaameld te worden: maar tegenwoordig wordt een hark, of soort van krabber, met verscheidene riemen of strooken van leder, zagtjes over den struik getrokken, om het kleverige sap op te neemen, welk daar na met mesfen 'er af geschraapt wordt. Zy wordt zelden zuiver gevonden; zelfs in de plaatsën, waar ze voortgebracht wordt; dewyl het stof, dat door den windt op de plant gewaaid wordt, zich met het sap vermengt: ook zegt men dat de Inwooners dier plaatsën een zeker zwart zand 'er onder vermengen. In de winkels ontmoet men tweederly soorte: de beste (welke zeer zeldzaam is) bestaat in donker kleurige, byna zwarte klompen, die de dikte hebben van eene zachte pleister, welke door 't handelen nog zagter wordt; en van eenen zeer aangenaamen reuk is; en van eenen zagtelyk prikkelenden bitteragtigen smaak: de andere soorte is harder, niet zoo donker van kleur, in lange rollen opgerold: en deeze heeft veel zwakker reuk dan de eerste, en heeft een groot innengsel van een fyn zand, welk in de *Labdanum*, die van de *Fransche Academie* onderzocht is, drie vierde deelen van den klomp uitmaakte. Verbeeterde Geest van wyn ontbindt de zuivere *Labdanum* byna geheel en al; alleenlyk een klein gedeelte gomagtige stofte, die geen reuk noch smaak heeft, overlatende: en daarom kan deeze Hars op die wy-

ze uitneemend gezuiverd worden tot inwendig gebruik. Het is een nuttig innengsel in de hoofd- en maagpleisters (x) der Winkels.

LAC [E.] Melk.

Melk is blykbaar een sap van plantgewassen, met weinig of niets van eenen dierlyken aart. De hoedanigheden en gebruiken van dit zagt en voedend vogt, zyn in 't algemeen zeer wel bekend: wy zullen derhalve, te deezer plaats, slechts een bericht geeven van verscheidene proeven, die de veranderingen, welken de melk door verschillende bymengfels ondergaat, en het verschil der hoedanigheden van de melk van verschillende Dieren, aanwyzen.

Versche Melk vermengt zich gelykelyk met gemeen water, met de delfstoffelyke staalwateren (y), wynen en gemoutte vogten, die niet zuur zyn, zwakke geesten van wyn (z), ontbindingen van suiker (a), zeepen (b) en onzydige zouten (c); maar niet met Olien, het zy geperste of gedistilleerde. Zuuren, zoo wel delfstoffelyke (d), als die van plantgewassen, (e), doen dezelve stremmen; gelyk ook doen vaste en vlugge Loogzouten (f), en hooglyk verbeeterde Geest van wyn (g): de Wrongel, met zuuren gemaakt, wordt ten deele weder opgelost door Loogzoutagtige vogten (b); gelyk die, welke met Loogzouten gemaakt is, insgelyks doet door zuuren. Onzydige Zouten, (i) byzonderlyk Salpeter (k), bewaaren ze, dat ze niet van zelve zuur wordt; en maaken, dat ze zoo ligt niet door zuuren stremt.

De Menschelyk Melk is de zoetste van deeze vogten, en die van Ezelinnen de naaste daar aan: deeze laatste is de dunste van allen: als men ze van zelve laat stremmen, dan bedraagt de wrongel van twaalf onzen, slegts twee drachmaa's; daar die van koeijen melk vyfmaal zoo veel uitleevert: het stremfel (l) van Ezelinnen melk, al wordt het zelfs met zuuren gemaakt, krygt alleenlyk de gedaante van fynelichte vlokken, die in 't wey dryven; maar die van Geitenmelk stremt saamen tot vasten klompen, die in 't zelve zinken.

Als

(x) *Emplastrum cephalica & stomachica.* (y) *Aqua mineralis Chalybeata.* (z) *Spiritus vini.* (a) *Solutiones sacchari.* (b) *Sapones.* (c) *Salus neutrales.* (d) *Acida mineralia.* (e) *Vegetabilia.* (f) *Salus alcalini fixi & volatiles.* (g) *Spiritus vini summe rectificati.* (h) *Liquores alcalini.* (i) *Salus neutrales.* (k) *Nitrum.* (l) *Coagulum.*

Als men twaalf Oncen uitdamp	dan blyft 'er drooge stof- fe over	uit welke Water eene zoete zelfftandig- heid trekt, die, als ze gedroogd is, be- draagd,	
	Drachma's	Drachmaa's	
van	{ Koeijemelk.	13	1½
	{ Gytemelk.	12½	1½
	{ Menschen- melk.	8	6
	{ Ezelinnenm.	8	6

De zoute Zelfftandigheid, van Ezelinnen melk verkregen was wit, en zoet, als suiker; die van de anderen bruin, of geel en lang na zoo zoet niet; die van koeijemelk het minste zoet van allen. Het blykt derhalven; dat Ezelinnenmelk meer wey, en nog veel meer van eene suikeragtige zoute stoffe, dan die van Koeijemelk, of Geitemelk in zich bevat; en dat de twee laatsten overvloediger voorzien zyn van grove vetagtige stoffe: hierom worden deezen ook veel voedzaamer bevonden, terwyl de eersten veel kragtiger zyn, als een openend en afvagend (m) middel.

Het verdikte overblyffel van de Melk, met omtrent even zoo veel water, als 'er door de uitdampinge vervloogen is, getrokken, levert eene fraaije foorte van Wey uit, die veel aangenaamer van smaak, en veel beeter goed te houden is, dan die op de gewoone wyze gemaakt wordt. Dit vogt bevordert de natuurlyke affcheidingen (n) in 't algemeen, en als men met deszelfs gebruik behoorlyk aanhoudt, doet het goeden dienst in scheurbuikagtige en andere ziekten, die uit dikke slym en verstoptheden der Ingewanden voortkomen.

Daar is groot verskil in de melk van een en 't zelfde Dier, naar 't verschillende voedsel, dat het zelve gebruikt: *Dioscorides* verhaalt, dat de melk van Geiten, die op de Schammonie plant en Wolfsmelk weiden, buikzuiverend (o) is: en in de Verhandelingen van *Hanau* (p) zyn voorbeelden opgegeven van bittere melk, van dat het Dier Alfem gegeten hadt. Het is eene bekende en ge-

meene waarneeming, dat buikzuiverende en geestryke vogten, aan Minnen ingegeven, de Kinderen aan doet: en dat de Melk der Dieren, die op groene kruiden weiden, veel dunner is, dan datze met drooge gevoederd worden.

Hoffman, van wien de meeste voorgaande waarneemingen ontleend zyn, trekt dit stuk zoo verre, dat hy voorschryft; dat een beest moet gevoerd worden naar den aart der ziekte, voor welke de melk zal gedronken worden.

LACCA, Gummi-Resina [E.] Lac, on- eigentlyk Gomlac genaamd.

Dit is eene soort van Wasch, van eene roode kleur, die in Oostindien versaaemeld wordt door zekere gekorven Diertjes, op stekken, die tot dat einde in de aarde gestookten worden. Zy wordt tot ons overgebracht, of aan de stekken nog vastgehecht, of in kleine doorschynende korls, of in halfdoorschynende platte koeken: de eerste wordt Steklak genaamd, de tweede Zaadlak, en de derde Schillak. Als men een stuk van de Steklak afbreekt, blykt zy saamengesteld te zyn, uit regelmatige huisjes, gelyk de honichraad, met kleine Lichaampjes van eene donker roode kleur, die 'er in huisvesten: deezen zyn de jonge gekorven Diertjes, en aan deezen is de Lak haare kleur verschuldigd; want als zy 'er van ontdaan zyn, is de kleur zeer verminderd. De Schil- en Zaadlakken, welke geene diertjes nog gedaante van huisje vertoonen, als ze gebrooken worden, onderfelt men door kunst gemaakt te zyn

(m) *Aperiens & detergens.* (n) *Secretiones naturales.* (o) *Catharticum.* (p) *Alba Hoffniensia.*

zyn van de andere: de zaad-soorte wordt gezegd steklak te zyn, gestooten en beroofd van derzelve vaster gedeelte; en de schil, de zaadlak te zyn gesmolten en tot koeken gemaakt. De steklak is derhalve de echte soorte, en moet, tot geneeskundige oogmerken, alleen gebeezigd worden. Dit saamentremfel is in groote achtinge in *Duitschland*, en andere landen, voor de slapheid en sponsagtigheid van het Tandvleesch, ontsaande uit een koude of scheurbuikagtige gesteldheid: tot dat einde wordt de Lak in water gekookt, met byvoeging van een weinig aluin, welk derzelve ontbinding bevordert: of 'er wordt een Aftreksel (q), met verbeterden Geest van wyn van gemaakt. Dit Aftreksel wordt ook inwendig aangeprezen voor den witten vloed, in zinkingagtige en scheurbuikagtige Ziekten (r): het heeft eenen aangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen, niet onaangenaamen saamentrekkenden smaak: In de *Edinburgsche Apotbeek* wordt een Aftreksel voorgeschreven, welk met geest van Lepelblad moet gemaakt worden. Het voornaamste gebruik van de Lac by ons, heeft plaats in eenige Werktuigkunsten, als eene verfware of drogery om mede te kleuren, en om 'er Zegelwafch van te maaken.

LACTUCÆ folia, semen: *Lactuca sativa* C. B. Tuin Latuw; de bladeren en het zaad.

De verscheidene soorten van Latuw zyn zeer gezonde, verzagtende, verkoelende Salaadkruiden, ligtelyk te verteeren, en eenigzins open lyf maakende. De meeste Schryvers stellen vast, dat ze eene verdoovende eigenschap (s) hebben; en inderdaad brengen ze, in verscheidene gevallen, veel toe om rust te bevorderen; het welk zy uitwerken door de hitte te verminderen en de vezelen te verflappen. De Zaaden zyn onder de vier kleiner verkoelende Zaaden.

Daar zyn twee wilde soorten van Latuw, die men niet zelden onder heggen enz. ontmoet. Eene van deeze verschilt grootelyk in hoedanigheid van de voorgaande, gelyk men

kan oordeelen uit derzelve sterken slaapverwekkenden reuk; zy wordt, door *Morison*, *Lactuca Sylvestris opii odore vehementi soporifero & viroso* (t) genoemd. De bovenste bladeren van deeze zyn aan de kanten ingesneeden, maar de onderste niet. Van de andere wilde soorte zyn alle de bladeren zeer diep ingesneeden: hierom wordt deeze door den zelfden Schryver onderscheiden door den naam van *Lactuca Sylvestris laciniata* (v).

LAMII ALBI folia, flores: *Lamii albi non foetentis folio oblongo*. C. B. Witte Doove-Netel; de bladeren [E.] en bloemen [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in heggen; en bloeit in April en May. De Bloemen zyn byzonderlyk vermaard geweest in vloedden van de Baarmoeder en andere vrouwelyke zwakheden, gelyk ook in ziekten van de long; maar het blykt, dat ze van geringe kragt zyn.

LAPATHUM; Patientie; de wortels 'er van.

Hy hebben tien of elf soorten van Patientie, die in *Engeland* in 't wilde groeijen, de wortels van welken, onder elkanderen vermengd, ter markt gebragt worden; alhoewel 'er door de Geneesheeren maar twee voor alle anderen worden voorgeschreeven; en deezen zyn:

OXYLAPATHUM; *Lapathum folio acuto plano* C. B. Patientie met lange, smalle, scharp gepunte bladeren, die aan de kanten niet omgekruld zyn [E.]

HYDROLAPATHUM, *sive Herba Britannica: Lapathum aquaticum folio cubitali* C. B. De groote Waterpatientie. [E.]

De Bladeren van de Patientie openen het lyf, en zyn somtyds inmengfels geweest in Kookfels om hardlyvigheid te verdryven. De wortels zyn vermaard om scheurbuikagtige en huidziekten te geneezen, zoo wel door inwendig te gebruiken, als door uitwendig toe te passen in zalven, pappen en floovingen. *Muntingius* gaf in 1681. eene verhandeling over dee-

(q) Tinctura. (r) Morbi Rheumatici & scorbutici. (s) Qualitas narcotica. (t) Veld-Latuw met den sterken slaapverwekkenden, vergiftigen reuk van heulsap.

(v) Veld-Latuw met groeven.

deze plant uit; waarin hy beweerde en zocht te bewyzen, dat onze groote Waterpatientie is de *berba Britannica* der Ouden: en inderdaad, de beschryving, welke *Dioscorides* van de laatste geeft, komt met de eerste niet kwaalyk overeen. Daarom schryft deeze Autheur ook alle de kragten, welken de Ouden aan de *Britannica* toeëigenden, ook aan de *Hydro-lapathum* toe; byzonderlyk pryft hy dezelve aan in de schurbuik en alle derzelve toevallen. Wanneer deeze ziekte van zeer langen duur is, zoo dat ze voor de Waterpatientie alleen niet wykt; dan schryft hy een saamenmengsel voor, door welks gebruik hy zegt, dat zelfs de besmetting der Venusziekte (x), in een korten tyd in den grond zal geneezen worden. Zes oncen van de wortels van Waterpatientie, met twee oncen saffraan; en van mastik, kaneel, gentiaanwortel, zoethout wortel, en zwarte peper, ieder drie oncen, (of waar de peper niet gevoeglyk is, zes oncen van zoethout wortel) moeten tot een grof poeder gemaakt, en tot een mengsel gebragt worden van twee Gallons wyn, met een halve Gallon sterken azyn, en de dooijers van drie eyeren; en dit alles moet drie dagen staan trekken met een maatige warmte, in een verglaasd vat, dat dicht toegestopt is: van dit vogt moeten drie tot zes oncen, iederen morgen, op eene ledige maag genoomen worden, en zulks veertien of twintig dagen, of nog langer.

LAPATHUM UNCTUOSUM, zie BONUS HENRICUS.

LAPIS BEZOAR, CALAMINARIS, HÆMATITES, LAZULI; zie BEZOAR, CALAMINARIS enz.

LAPPA MAJOR, zie BARDANA MAJOR.

LAVENDULÆ flores: *Lavendule angustifoliae*. C. B. Gemeene, of smalbladerige Lavendel; de Bloemen [L.]

LAVENDULÆ flores: *Lavendule latifoliae*. C. B. Grootte of breedbladerige Lavendel; de Bloemen 'er van [E.]

Deeze planten hebben eenen welriekenden reuk, die den meesten Menschen aangenaam is; en eenen heeten prikkelenden bitteragtigen smaak: de breedbladerige soort is de sterkste in beide opzigten, en levert, in het distilleeren, driemaal zoo veel wezendlyke Olie uit, als de andere; derzelve Olie is ook heeter en soortelyk zwaarder: hier om gebruikt men in de zuider deelen van Frankryk, waar beide soorten in 't wilde groeijen, alleen deeze eene tot het distilleeren van die Olie, welke Spyk-Olie genoemd wordt. De smalbladerige is die soorte, welke gemeenlyk in onze tuinen gevonden wordt, en daarom alleen voorgeschreven door het COLLEGIE van Londen.

Lavendel is een heete prikkelende Specery. Zy wordt voornaamelyk aangeprezen, in zwymelingen (y), beroerheden (z), beevingen, opstoppingen der maandelykche ontlastingen (a); en in 't algemeen in alle ziekten van 't hoofd, de zenuwen en de Baarmoeder, welke voortkomen uit zwakheid van de vaste deelen; en langzaamheid en traagheid der vloeibaare. Zy wordt somtyds ook uitwendig gebruikt in sloovingen voor beroerde ledematen.

De gedistilleerde Olie wordt byzonderlyk geroemd om de *pediculi inguinales* en andere ongedierten van de huid te verdryven: Als men zagt sponsagtig papier, in deeze Olie gedoopt, of alleen, of vermengd met amandel Olie, 's nagts op de deelen, die door 't ongedierte aangedaan zyn, legt; zoo zullenze zekerlyk des morgens, zegt *Geoffroy*, alle dood bevonden worden. De Winkel bereidingen van Lavendel zyn de wezendlyke Olie (b), een Geest [L. E.] en een Conferf [L.]: de bloemen, in zelfstandigheid zyn een innengsel in het Niespoeder (c), [L.] en de Olie in de Hoofdbalsam (d), en de Hoofdpleister (e) [E.]

LAUREOLÆ folia, bacca: Laureole semper virentis flore viridi, quibusdam Laureola

(x) Lues venerea. (y) Vertigines. (z) Paralyfes. (a) Suppressiones evacuationum menstrualium. (b) Oleum essentielle. (c) Pulvis sternutatorius. (d) Balsamum cephalicum. (e) Emplastrum cephalicum.

reola maris. C. B. Keller-hals, Bergpeper; de bladeren en beziën 'er van.

Dit is een kleine heester, die in sommigen van onze bosschen in 't wilde groeit. De bladeren, beziën en bast der wortels en steelen hebben eenen uitstekend scherpen en heeten smaak, die lange blyft, en den mond en keel brandt. Inwendig ingenomen werken ze met groot geweld door den stoelgang, en somtyds door braakinge; zoo dat ze nauwelyks met een verdraaglyke veiligheid kunnen ingegeven worden, ten zy dat derzelver vergiftigheid vooraf door kookinge verzagt worde.

LAURI folia, bacca. Lauri vulgris. C. B. De Laurierboom deszelven bladeren en beziën. [L. E.]

Deezen worden doorgaands uit de Straat overgebracht; hoewel de boom onze koude luchtstreek wel verdraagen kan. Zy hebben eenen maagtig sterken speceryagtigen reuk, en een heeten, bitteragtigen prikkelenden smaak; de Beziën zyn sterker dan de Bladeren, in beide opzigten, en leveren, in het distilleeren eene grooter menigte van speceryagtige wendlyke Olie uit; ook geeven ze eene byna smaakelooze Olie (f), in het persen, uit; waar van daan ze ook vetagtig in den mond zyn. Deeze Enkelden zyn heete, windbrekende (g) Geneesmiddelen, en worden somtyds met dat oogmerk ingegeven tegen winderige Kolieken (h); gelyk ook in Moederkwaalen (i). Derzelver voornaamste gebruik, in de tegenwoordige praktyk, is in klisfeeren, en sommige uitwendige toepassingen. De bladeren komen in onze gemeene stoovinge (k); en de Beziën in de kommyn pleister en pap (l); ook geevenze den naam aan een slikartzeny (m), die zelden anders dan in klisfeeren gebruikt wordt.

LAZULI lapis; [E.] een vaste zwaare delfstof, van eene ondoorlichynende blaauwe kleur, die in de oosterfche landen, en in sommige deelen van *Duitschland* gevonden wordt. Het

is een sterk braakmiddel (n); doch wordt in de tegenwoordige praktyk zelden, of nooit gebruikt.

LENTIS VULGARIS semen: Lentis vulgaris semine subrufo. C. B. Linzen; het Zaad 'er van.

Dit is een sterk, winderig voedsel, zeer zwaar om te verteeren: doch het wordt nooit, althans by ons, tot geneeskundige eindens gebruikt.

LENTISCUS: Lentiscus verus ex insula Chio, cortice & folio fuscis Commelin. De Lentiscus of Mastikboom, het hout 'er van. [E.]

Deeze boom of heester groeit natuurlyk in warme luchtstreeken, maar kan de gemeene winters van de onze ook wel verdraagen. Het hout wordt ons in dikke kwastige stukken gebracht, bedekt met eene afschkleurige bast; en wit van binnen, van eenen wrangen en eenigzins prikkelende smaak, en eenen aangenaamen, hoewel zwakken reuk; de kleine taaije spruitjes zyn de sterkste zoo wel in reuk als in smaak. Dit hout wordt voor een zagt balsemagtig saamentrekkend middel (o) gehouden: een Afkookfel van 't zelve is in de Duitfche Dagboeken (p) verwaerdigd met den tytel van groeiend drinkbaar Goud (q), en sterk aangepreezen in zinkingen (r), walgingen (s), en zwakheid van de Maag; om de spanning der Ingewanden in 't algemeen te versterken, en de afscheiding der pis te bevorderen. Dit is de boom, die op het Eiland *Chio* de hars uitleevert, welke Mastik genoemd wordt. Zie het Artikel MASTICHE.

LEPIDII folia: Lepidii latifolii. C. B. Gemeene breede Ditander, Peperkruid, of arme lieden peper; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant wordt somtyds in 't wilde, aan de kanten der rivieren en op andere vogtige plaatsen gevonden. De bladeren hebben eenen speceryagtigen, prikkelenden, bytenden smaak,

(f) *Oleum inspidum.* (g) *Carminativa.* (h) *Colica flatulentes.* (i) *Morbi hysterici.* (k) *Fomentatio Germanica.* (l) *Emplastrum & Cataplasma cumini.* (m) *Electuarium.* (n) *Emeticum.* (o) *Resfringens.* (p) *Epbemerides Aurum potabile.* (r) *Catarrha.* (s) *Nausea.*

smaak, eenigzins raby komende aan dien van peper, maar spoediger overgaande, dan die van de meeste andere zelfstandigheden van deezen rang. Zy worden zeer zelden in de Geneeskunst gebruikt, hoewel ze zeer aangeprezen zyn, als middelen tegen de scheurbuik (t), en om de afscheidingen van de pis en huid te bevorderen; kragten waar op zy ongetwyfeld goed recht hebben.

LEUCOIUM LUTEUM, zie CHEIRI.

LEVISTICI, *seu Ligustici radix, semen* [E.]. *Angelica montana perennis, paludapii folio* Tourn. Lavas; de Wortel en 't Zaad 'er van. [E.]

Dit is een groote kroontjesdraagende plant, die by ons in de tuinen gekweekt wordt. De wortel komt, in hoedanigheid zeer na overeen met dien van Angelica: het voornaamste onderscheid is, dat de Lavas wortel een sterker reuk heeft, en wat minder prikkelenden smaak, verzeeld met eene langduuriger zoetheid: de zaaden zyn heeter dan de wortel. Op deeze Enkelden, hoewel ze zeekerlyk geschikt zyn, om tot nuttige gebruiken gebeezigd te worden, heeft men tot hier toe geen acht gegeven: geen van beiden wordt in de voorschriften, die op staande voet bereid worden, geordineerd; en de wortel komt in geen winkel saamenmengsel: de zaaden zyn een inmengsel in het saamengesteld valerian water, en de koekjes van Myrrhe van de *Edinburgsche Apotheek*, in welke beiden zy uitneemend wel overeenstemmen met de andere inmengsels.

LICHEN: *Lichen petraeus cauliculo pileolum sustinente.* C. B. Steen-leverkruid; het kruid zelf.

Dit groeit in 't wilde in vogtige schaduwagtige plaatsen en aan de kanten der rivieren. Het heeft een zwakken niet onaangenaamen reuk; en een kruidagtigen wrangen en eenigzins bitteragtigen smaak. Groote kragten zyn 'er aan dit Enkeld toegeschreven in verstoppingen van de Lever, in de Geelzugt enz.

doch welken de Beoeffenaars der Geneeskunst 'er thans niet van verwagten.

LICHEN CINEREUS TERRESTRIS: *Lichen terrestris cinereus Raii.* Afchkleurig aard-Leverkruid. [L. E.]

Dit bestaat uit vry dikke gevingerde bladeren; die van boven glat, van een netwys weeffel van onderen, en met kleine vezels aan de aarde vast zyn: de bladeren zyn, in hunne volkomenheid van eene afchkleur; als ze ouder worden, veranderen ze in eene donkere of roodagtige kleur. Men vindt het in de gemeene en luchtige opene heiden, waar het zich schielyk over den grond uitspreidt. Dr. Mead bericht ons, dat deeze plant in alle landen groeit, en te gelyk met den *Peruviaanschen* Bast uit *America* is overgebracht geworden: dat ze ten allen tyde gevonden wordt, maar van den Herfst tot den Winter toe moet vergaderd worden; dewyl ze dan in haare beste kragt is.

Dit Enkeld wordt gezegd een heet pisdryvend (v) middel te zyn; doch de smaak ontdekt in 't zelve weinig of geene heetheid. Voornaamelyk is het beroemd wegens zyne kragt in 't geneezen der ziekten, die door de beete van een dollen hond veroorzaakt zyn. De Heer *Dampier* heeft een bericht mede gedeeld van de merkwaerdige uitwerkingen, in deeze gevallen, van een poeder, uit de gedroogde bladeren en peper saamengesteld, aan de Koninglyke Maatschappe; en dit is uitgegeven in de *Wysgeerige Verhandelingen* (x) No. 237. Dit Poeder werdt naderhand (in 't Jaar 1721.) in de *Londensche Apotheek* ingelyfd, onder den tytel van *Pulvis antilyssus*, op begeerte van een uitmuntend Geneesheer, die groote ondervinding van deszelfs goede uitwerkingen hadt. Eenige Jaaren daar na, gaf dezelfde Heer een Geschrift uit, bevattende de geneeswyze, welke hy gehouden hadt in eene groote menigte voorbeelden, die geduurig van goed gevolg bevonden waren.

In dit Geschrift werdt het volgende voorgescreven om ter uitvoer te brengen: „Laat „den Lyder negen of tien oncen bloed wor- „den

(t) *Antiscorbuticum.* (v) *Diureticum.* (x) *Philosophical Transactions.*

„ den afgetapt; en daarna genomen worden
 „ een drachma en een half van het poeder,
 „ elken morgen op een nugteren maag, vier
 „ morgens agter een, in een half pint warme
 „ koeimelk. Na dat deeze vier giften inge-
 „ nomen zyn, moet de Lyder in een koud
 „ bad gaan, of in een koude bron of rivier,
 „ iederen morgen nugteren, een maand lang;
 „ en hy moet geheel en al onder gedompeld
 „ worden, maar niet langer dan een halve
 „ minuut daarin staan (met het hoofd boven
 „ water) als het water zeer koud is: daarna
 „ moet hy het driemaal in de week doen,
 „ veertien dagen lang”.

In 't Jaar 1745. werdt de waereld begun-
 ftigd met eene nieuwe uitgave van het werk-
 tuiglyk bericht aangaande de vergiften, waar
 in we dezelfde geneeswyze van nieuws aan-
 geprezen vinden, als hebbende in den loop
 van dertig Jaaren eene ondervinding bekomen,
 die nooit gefeild hadt aan eenen goeden uit-
 slag, wanneer men dezelfde gevolgd hadt,
 eer de Watervrees (*y*) begonnen was. Het is
 grootelyks te wenschen, dat de uitwerking
 van dit Geneesmiddel, in 't voorkomen van
 deeze schrikkelijke ziekten, volstrekt zeker
 ware, en door ontegensprekelyke daaden be-
 vestigd. Doch 'er zyn bewyzen voorgebragt, dat
 het geen en goeden uitslag gehad heeft; en de
 menigvuldige voorbeelden der doodelykheid
 van die ziekte, welke geduurig voorkomt,
 schynen bewyzen genoeg te zyn, dat dit Ge-
 neesmiddel of kragteloos, of dat 'er eene
 vreemde onoplettendheid in 't toepassen van 't
 zelve begaan zy. Voor 't overige zullen wy
 alleen aanmerken, dat *Boerhaave*, die door-
 gaands mild genoeg is in 't aanpryzen van Ge-
 neesmiddelen, dit in den rang stelt van zulke
 niets beduidende beuzelingen, op welken in-
 dien iemand vertrouwt, zich zelve zekerlyk
 zal bedrogen vinden.

LIGNUM ALOES, zie AGALLO-
 CHUM.

LIGNUM RHODIUM [L. E.] &
 ASPHALTHUS [E.] Roozenhout, een hout

of wortel, die uit de Canarische Eilanden ge-
 bragt wordt: en *Asphaltus*, is een Enkeld,
 van groote waarde by de Ouden; doch welk
 niet tot de kennis van laater tyden geko-
 men is.

De Schryvers over de Kruidkunde (*z*), en
 de Enkelde Geneesmiddelen (*a*) verschillen
 heel veel omtrent het Rhodische of Rozen-
 hout (*b*), niet alleen met opzigt tot de plant,
 die het zelve voortbrengt, maar ook ten aan-
 zien van de droogery zelve; en zy hebben,
 onder deezen naam, Enkelde beschreeven,
 die klaarblykelyk daar van verschillen. Deeze
 verwarring schynt ontstaan te weezen uit eene
 meening dat het *Roozenhout*, en *Asphaltus*
 een en 't zelfde waren; waar van daan 't ook
 gebeurd is dat men verscheidene soorten van
 hout in *Europa* bragt, voor het onbekende
Asphaltus, welken daarna onder den naam
 van *Roozenhout* verkogt werden.

Ten opzigte van het *Asphaltus* hout, ko-
 men de Ouden zelve niet overeen; want
Dioscorides begeert onder deeze benaming
 het hout van een zekere heester, van den bast
 ontdaan; en *Galenus* den bast van een' wor-
 tel. Thans hebben wy niets onder deezen
 naam in de Winkels. Het geene voor deezen
 voor *Asphaltus* by ons verkogt is, waren
 stukken van een bleek kleurig hout, dat uit
 Oostindien gebragt, en doorgaands meer *Ca-*
lambac genaamd werdt.

Het *Roozenhout* der *Winkels*, is door-
 gaands in gekronkelde stukken, vol met kwast-
 ten, welken, als ze doorgesneden worden,
 'er geel uitzien, als de busboom, met een
 rooden weerschyn: men moet de grootste,
 gladste, vastste, en de donkerst gekleurde
 stukken verkiezen; en de kleine dunne of
 bleeke verwerpen. De smaak van dit hout is
 wat bitteragtig, en eenigzins prikkelend: des-
 zelfs reuk zeer welriekend, gelykende naar
 dien van roozen: als het lang bewaard wordt,
 schynt het zynen reuk te verliezen; maar als
 men het eene stuk tegen het ander wryft,
 ruikt het zoo wel als het te vooren deedt.
 Met water gedistilleerd, levert het eene wel-
 riekende wezendlyke Olie uit; maar in eene
 zeer

(y) *Hydrophobia*. (z) *Botania*. (a) *Materia Medica*.

zeer geringe hoeveelheid. Het Roozenhout is thans alleen in achtung om deszelfs wezendlyken Olie, welke tot een verheven en aangenaam reukwerk in ruikende Pomade, en dergelyken, gebruikt wordt. Doch indien wy uit overeenkomst mogen redekavelen, zoo kan dit Enkel met voordeel tot eedeler oogmerken gebezigd worden: een Aftreksel (*b*^o) van 't zelve in verbeterden Geest van wyn (*c*), welk een zeer groot gedeelte der kragten van dit hout in eenen kleinen omtrek bevat, doet zich heel schoon voor, om een dienstig hartversterkend (*d*) middel te zyn, en mogelijk niet minder, dan eenig ander van deeze soorte.

LIGNUM TINCTILE CAMPECHENSE [L. E.]: *Lignum Brasilio simile, caeruleo tingens*. J. B. Campeche, of verfhout; een hout, dat uit Campeche in de baai van Honduras gebragt wordt.

Dit hout is doorgaands in groote blokken, zeer vast en hard, van eene roode kleur, en eenen saamentrekkenden zoeten smaak.

Het is langen tyd van de Verwers gebruikt; doch maar sedert zeer korten als een Geneesmiddel: een Afkooksel en Uittreksel van 't zelve is in onze Gasthuizen in gebruik, en wordt gezegd zeer dienstig bevonden te zyn in buikloopen (*e*). Het Uittreksel is nu in de Winkels aangenomen. Zie III. DEEL. Hoofdst. VI.

LILII ALBI radix, flores: Lillii albi flore erecto & vulgaris. C. B. Witte Lelie; de wortels en bloemen 'er van. [E.]

Deezen worden in de tuinen gekweekt, meer om de schoonheid der bloemen; dan tot geneeskundig gebruik.

LILII CONVALLIUM radix, flores: Lillii Convallium albi. C. B. Lelie van de dalen, of May Lelie; de wortels en bloemen [E.] Dit groeit in 't wilde in bosschen en beschaduwde plaatsen, en bloeit in May.

De bloemen deezer planten worden gezegd goed voor 't hoofd en de zenuwen te zyn (*f*). Zy hebben eenen aangenaamen zoeten reuk, welken zy door opgieting aan uitgeperste Olie mededeelen, en, in distilleringe, zoo wel aan water, als aan geest van wyn overgeeven; doch men heeft 'er tot hier toe geene wezendlyke Olie van kunnen bekoomen. *Emmuller* zeidt, dat de gedistilleerde Geest welriekender is, dan het water. De Wortels der tuin Lelien zyn overvloedig voorzien van een zagt slym; en hierom zyn ze uitwendig gebruikt geweest in de verzagtede en rypmaakende pappen (*g*): en zyn een inmengsel in de ettermaakende pap (*h*) van de tegenwoordige *Edinburgsche Apothek*. De Wortels der wilde Lelien zyn zeer bitter: gedroogd zynde, worden ze gezegd een goed Niesmiddel (*i*) te zyn; gelyk de Bloemen ook zyn.

LIMONUM succus, cortex: Fructus mali limoniae acide. C. B. Limoenen; derzelve sap, geele schil [L. E.], en derzelve wezendlyke Olie, genaamd, het wezen der Limoenen. (*k*) [L.]

Het sap van Limoenen is in hoedanigheid gelyk aan dat van Oranje-Appelen, waar van het weinig anders verschilt, dan dat het zuurder is. De geele schil is eene fraaije specery, en wordt meenigmaal gebruikt in Aftreksels en Treksels voor de Maag (*l*); doch zy is veel minder, dan die van de Oranjeschil, en levert, in het distilleeren met water, veel minder wezendlyke Olie uit: derzelve geur vergaat echter veel eerder, maar ryst zoo gereed niet op met geest van wyn; want een Uittreksel (*m*), met geest van wyn uit Limoen-schillen gemaakt, bezit den speceryagtigen reuk en smaak veel volmaakter dan een Uittreksel, op dezelfde wyze, van Oranjeschillen bereid. In de Winkels wordt een syroop van het sap bereid, en de schil geconfyt: de schil is een inmengsel in de bittere Treksels, bittere wynen; en beiden, schil en sap in een der Treksels van zenebladeren (*n*); de wezendlyke Olie.

(*b*^o) Tinctura. (*c*) Spiritus vini rectificatus. (*d*) Cordiale. (*e*) Diarrhica. (*f*) Cephalica & nervina. (*g*) Cataplasmata emollientia & maturantia. (*h*) Cataplasma suppurans. (*i*) Eger. (*k*) Essentia Limonum. (*l*) Tinctura & Infusiones stomachicae. (*m*) Extractum spirituosum. (*n*) Infusio senae.

Olie in den vluggen speceryagtigen Geest (o), de Zeepillen (p), en de Zwavel-Zalve (q) [L.]

LINARIÆ folia: *Linaria vulgaris lutea flore majore.* C. B. Vlaskruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit groeit in 't wilde op de dyken, en aan de kanten der velden. Het wordt van sommigen gehouden voor een goed pisdryvend (r) middel; waarom het door *Tragus herba urinialis*, (piskruid) genaamd is; van anderen voor een sterk buikzuiverend (s) middel, in zoo verre dat *Brunsfelfus* het zelve met een Duitschen naam, die deeze hoedanigheid uitdrukt, *scheiffkraut* benoemd heeft. Doch de ervarenheid bevestigt zeer bezwaarlyk een van deeze beide benamingen; en de gemeene praktyk slaat geheel geen acht op deeze plant.

LINGUÆ CERVINÆ, seu scolopendrii folia: *Lingua cervina officinarum.* C. B. Hartstongen; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant bestaat uit eene menigte lange smalle bladeren, zonder eenigen steel: zy groeit op rotfen en oude muuren, en blyft het geheele jaar door groen. De bladeren hebben een wrangagtigen en wat slymagtigen smaak, gelyk die van 't venus-haair, of steenkruid, maar onaangenaamer. Zy worden aangepreezen in verstoppingen der Ingewanden, en om derzelver spanning te versterken; en ze zyn somtyds tot die eindens gebruikt, het zy alleen, of in vereeniging met Venushaair, of de andere planten, die haaragtigen genoemd worden. (t)

LINI CATHARTICI folia: *Lini pratensis flosculis exiguis.* C. B. Purgeer Vlas; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een zeer kleine plant, niet boven de vier of vyf duimen hoog, die in 't wilde op krytagtige bergen en in drooge weilanden gevonden wordt. Derzelver kragt is in den tytel uitgedrukt: een Treksel (v) in water of wey

van een hand vol versche bladeren, of een drachma van dezelve in zelfstandigheid, als ze gedroogd zyn, worden gezegd zonder ongemak den buik te zuiveren.

LINI VULGARIS semen: *Lini sativi.* C. B. Gemeen Vlas; het zaad, genaamd Lynzaad. [L. E.]

Lynzaad levert, in 't uitperfen, eene groote menigte Olie uit; en in water gekookt zynde, een sterk slym (x):

Van dit zaad wordt by gelegenheid het zelfde gebruik gemaakt, als van andere zelfstandigheden van deezen rang; en somtyds worden de zaaden zelve gebeezigd in verzagende en rypmaakende pappen (y). Zy zyn in tyd van schaarsheid ook wel in *Asia* en *Europa* tot voedsel gebruikt; maar zyn niet aangenaam, noch in 't algemeen gezond. *Tragus* verhaalt, dat de geenen die by dit voedsel leefden, in *Zeeland*, zeer gespannen onderbuiken (z) hadden, en dat het aangezigt en andere deelen in een zeer korten tyd opzwellen; en dat 'er niet weinigen van deeze ongemakken storven. De uitgeperfte Olie is eene winkel bereiding [L. E.]: de koek, die na het uitperfen van de Olie overblyft, is een innemngsel in de ettermaakende pap (a), en de zaaden zelve in het kookfel voor 't Graveel. (b) [E.]

LIQUIDAMBRA [E.] (Storax).

Dit is een harsagtig sap, dat uit een grooten boom, in *Nieuw Spanje Virginia*, en andere Provincien van *Zuid-America*, vloeit. Dit sap heeft in 't eerste omtrent de dikte van *Terpentyn*, maar door 't lang bewaaren wordt het hard tot eene hars: het is van eene geele kleur, naa het roode hellende, van enen heeten smaak, en enen welriekenden reuk, niet ongelyk aan dien van *Storax*, met een weinig ambergrys vermeerderd. Voor deezen was het in groote achting; maar is thans vreemd in de winkels.

LI.

(o) *Spiritus aromaticus volatilis.* (p) *Pilula saponaria.* (q) *Unguentum sulphurium.* (r) *Diureticum.* (s) *Catharticum.* (t) *Capillariae planta.* (v) *Infusio.* (x) *Mucilago.* (y) *Cataplasma emolliens en maturans.* (z) *Regiones hypochondriacae.* (a) *Cataplasma suppurans.* (b) *Decoctio nephritica.*

Y 3

LITHARGYRUS [L. E.] Zilver Glit:

Dit is eene bereiding van Lood, doorgaands in de gedaante van zachte Vlokken van eene gecele roodagtige kleur. Als lood, dat tot kalk gebrand is, met een finel vuur gestookt wordt, smelt het in de gedaante van Olie, en verdikt, als 't koud wordt, tot Glit, of Zilverfchuim. Het grootste deel van Zilverglit, dat men in de winkels ontmoet, komt voort uit het zuiveren van Zilver van het lood, dat 'er mede vermengd was, en uit de louteringe van Goud en Zilver door middel van dit metaal: naar den graad van hitte en andere omstandigheden, is het van eene bleeke of donkere kleur; het eerste (bleeke) wordt doorgaands Zilver Glit; het andere Goud Glit genoemd. Zie het Artikel van Lood, PLUMBUM.

LITHOSPERMI, seu *Mili solis semen*: *Lithospermi majoris erecti*. C. B. Steenzaad, Paerkruid, Vogelsteen; het Zaad 'er van. [E.].

Dit wordt in 't wilde op drooge Velden en in heggen gevonden. De zaaden 'er van zyn rondagtig, hard, van eene witagtige kleur, als kleine paeren; en uit deeze omstandigheden heeft men gemeend, dat ze dienstig waren in Graveelzickten. Derzelver smaak is louter meelagtig.

LOTI URBANÆ folia, semen: *Loti borzensis odore*. C. B. Zoet Drieblad, Zevengety; de bladeren en Zaaden.

De Bloemen deezer plante zyn sterker van reuk, dan de andere deelen: deezen zyn aangepreezen geweest, wegens zweetverwekkende (c), veranderende (d), pynstillende (e), en andere kragten; doch derzelver uitwerkingen zyn niet kragtig genoeg geweest, om ze in praktyk te houden.

LUJULÆ folia: *Oxyos alba Gerard*. Wilde Zuuring; de bladeren 'er van. [L. E.]

Dit is een kleine plant, die in 't wilde in de bosschen groeit. In smaak en geneeskragtige hoedanigheid komt ze met de gemeene

Zuuring overeen (zie het Artikel ACETOSELLA); maar ze is veel aangenaamer, en heeft daarom, by het COLLEGIE van Londen, den voorrang. Met melk gekookt, maaktze een aangename wey; en met suiker gestampt, een zeer fraai Conferf, welk voor eenigen tyd in de Winkels gehouden werdt, en nu in de Apotheek is aangenomen.

LUMBRICI & LIMACES TERRESTRES. Aardwormen en Slakken. [E.]

Deeze beiden worden gehouden de Ingewanden te verkoelen en te zuiveren. De laatste worden, wegens haar overvloedig lymig kleeferig sap, aangepreezen als een herstellend middel (f) in de Teeringen (g): tot dat einde worden ze voorgeschreven in melk te kookken; en dus behandeld zyn ze mogelyk van eenigen dienst. In het distilleeren geeven zy niets over, het zy met water, of met geest; en hierom zyn de gedistilleerde wateren van dezelve, schoon voor deezen in groote achtinge, niet bevonden, eenige van die kragten te hebben, welken de dieren zelve ondersfeld worden te bezitten.

LUPINI semen: *Lupini vulgaris, semine, & flore albo, sativi*. J. B. Witte Lupinen; het Zaad 'er van.

Deezen hebben eenen smaak als peulvrugten, verzeld van eenen onaangenaam bitteren. Zy worden gezegd de wurmen te verdryven (b), zoo wel inwendig gebruikt, als uitwendig toegepast. *Caspar Hoffman* waarschuwt tegen derzelver inwendig gebruik, en zegt ons (uit een der Arabische Schryvers), dat zy somtyds den dood veroorzaakt hebben. *Simon Pauli* zeidt insgelyks, dat hy eenen jongen van agt of tien jaaren gezien heeft, die, na het inneemen van een drachma van deeze zaaden in poeder, met eene schrikelyke pyn in den Onderbuik (i), moeijelykheid van ademaaling, en byna geheel verlies van stemme, werdt aangegrepen; en dat hy door een klisfeer van melk en suiker van deeze pynen en ongemakken bevryd werdt; terwyl hy eene

(c) Diaphoretica virtus. (d) Alexipharmaca. (e) Anodyna. (f) Restaurans. (g) Consumptio. (h) Antihelminthica. (i) Abdomen.

ne groote menigte van wurmen kwyrt raakte. Doch de Hr. *Geoffroy* merkt aan, en met het grootfte recht, dat deeze toevallen, of aan de wurmen moeten toegelchreeven worden, en niet aan het Geneesmiddel; of dat deeze zaaden, indien ze iets fchadelyks in zich hebben, het zelve met derzelve bitterheid door 't koo-ken verliezen; nademaal zy by de Grieken in gemeen gebruik waren, als voedsel, en door *Galenus*, als zeer gezond, zyn aangepreezen.

LUPULUS: *Convulvulus perennis, beteroclitus, floribus herbaceis, capsulis foliaceis strobili instar Morij.* Hop; de losse bladeragtige hoofden, die aan de toppen der ranken groeijen.

Deezen zyn een van de aangenaamfte sterke bitters, hoewel ze zelden tot eenig geneeskundig gebruik gebeezigd worden. Derzelve voornaamfte vertier is in de moutdranken, die zy minder flymig maaken, en vryer door de pis doen loozen.

LYCOPERDON: *Fungus rotundus orbicularis.* C. B. De Bovist, of stoffige Paddestoel. [E.]

Deeze Paddestoel wordt in drooge weilanden gevonden. Hy fchynt van dezelfde hoedanigheid te zyn, als de Lorkenzwam van den Eikenboom (zie pag. 76.); en is, gelyk die, gebruikt geweest om uitwendige bloedingen (k), en andere vloedten te fluiten. Het fyne stof, waar mede hy door den tyd vervuld wordt, is ook tot het zelfde einde gebruikt geweest.

MACIS [L. E.] Foelie; een der bekleedfelen van de Nootmusfchaat (zie het Artikel **NUX MOSCATA**).

Deeze specery, als een onderwerp zoowel van de Geneeskunst, als van de Kruidmengkunst beschouwd, komt zeer naa met de Nootmusfchaat overeen. Het voornaamfte onderscheid is, dat de Foelie wat minder faamentrekt, meer vloeibaare Olie, in 't persen, uitlevert, en in 't distilleeren ook meer vlugge

Olie: het geen in de Winkels uitgeperfte Olie van Foelie genoemd wordt, is niet van deeze specery, maar van de Nootmusfchaat bereid. Foelie is een inmengfel in den wyn van staal der Winkels [L.], en in het wonder water (l) [E.]; en de uitgeperfte Olie in de hoofden maag-pleisters (m) [L.].

MAGISTRANTIA, zie **IMPERATORIA**.

MAJORANÆ folia: *Majoranæ vulgaris.* C. B. Zoete Marjolein; de bladeren 'er van: [L. E.]

Marjolein wordt alle Jaaren in onze tuinen geteeld, zoo wel voor 't gebruik der keuken als der Geneeskunst; de zaaden worden ongemeenlyk uit de Zuiderdeelen van *Frankryk*, waar de plant in 't wilde groeit, bezorgd. Het is eene middelmaatig heete specery, die haare kragten, door trekkinge (n) zoo wel aan wateragtige, als aan geestagtige vogten overgeeft; en aan water in het distilleeren. Het is voornaamlyk beroemd in ziekten van 't hoofd en de zenuwen, en in de vogtige Amborftigheden (o), en in zinkingen (p) der oude lieden. Een wezendlyke Olie van 't kruid wordt in de winkels gehouden. Het Poeder van de bladeren is een aangenaam niesmiddel (q), en komt in 't Niespoeder (r) der Winkels.

MALABATHRUM folium: *Folium cinnamomi, sive canellæ malabaricæ & Javensis.* C. B. Indiefch Blad. [L.]

Dit blad is van eene groene kleur, vast weeffel, zeer glad aan de eene zyde, en wat minder zodanig aan de andere, aan welke drie aanmerkelyke ribben langs de geheele lengte loopen. *Lemery* en *Pomet* verzeekeren, dat deeze bladeren geenen merkelyken reuk of fmaak hebben; *Herman* en anderen, dat ze een groot gedeelte van beiden hebben: die wy in onze winkels ontmoeten hebben weinig of geen reuk, tot dat ze braaf gevreeven worden, wanneer zy eenen aangenaamen speceryag-

(k) *Hæmorrhagines.* (l) *Aqua mirabilis.* (m) *Emplastrum cephalicæ & stomaclicæ.* (n) *Infusio.* (o) *Aph-
mata humoralia.* (p) *Catarræ.* (q) *Eggew.* (r) *Pulvis sternutatorius.*

ryagtigen reuk van zich geeven: onder het kaauwen wordenze zeer slymig bevonden. Deeze Droogery is van geen ander gebruik in de Geneeskunst, dan tot een innengsel in de *Miubridaat* en *Theriaca*; en is, in haare grootste volmaaktheid, veel minder dan de Foelie, welke ons COLLEGIE nothans voorschryft, als een middel, dat op dit volgt.

MALVÆ folia, flores: *Malvæ silvestris folio sinuato.* C. B. Maluwe, Kaasjeskruid; de bladeren en bloemen 'er van. [L. E.].

Deezen hebben eenen slymagtigen, enigzins zoeten smaak. De bladeren worden in den rang der eersten van de vier verzagende kruiden geteld; zy waren voor deezen in eenige agting, in 't voedsel, om openlyf te maaken; thans worden 'er somtyds afkookfels van gemaakt in Roodelopen (s), heetheid en scherpeheid der pis, en in 't algemeen om de scherpe vogten te verstompen: derzelver voornaamste gebruik heeft plaats in verzagende klistereen, pappen en stoovingen. De bladeren komen in het winkel Afkooksel voor klistereen; en van de bloemen wordt een Conferf bereid. [L.]

MALA: *Fructus mali sativæ Raii.* Appelen. [E.].

Alle de soorten van Appelen hebben de gemeene hoedanigheid van te verkoelen en dorst te lessen: de zuurste soorten maaken openlyf; de wrangen hebben veel eer eene tegengestelde uitwerking.

MALA SYLVESTRIA: *Fructus mali sylvestris, acido fructu Tourn.* Wilde Appelen, Haagappelen. [E.].

Deezen zyn zoo zuur, dat ze niet te eeten zyn; derzelver sap, Verjuis genaamd, heeft somtyds de plaats van Azyn vervangen, en is gebruikt tot een innengsel in verkoelende en saamentrekkende Gorgeldranken (t). Thans wordenze naauwelyks tot eenig geneeskundig gebruik aangewend.

MANDRAGORÆ folia: *Mandragoræ*

fructu rotundo. C. B. Alruinwortel, Slaapappel, Toverwortel; de bladeren 'er van.

Deeze plant heeft zeer twyfelagtige hoedanigheden; zy heeft eenen sterken onaangenaamen reuk, gelykende naar dien der verdoovende kruiden (v), tot welker rang zy doorgaands gebragt wordt. Zy wordt zelden op eenige andere wyze in de Geneeskunst gebruikt, dan als een innengsel in een der oude zalven van de Winkels. En beiden, zoo wel dat saamenmengsel, als de plant zelve zyn nu uit onze Apotheeken verworpen.

MANNA [L. E.]; het verdikte sap van zekere soorte van Eschenboomen, (die in Italiën en Siciliën groeijen) dat of natuurlyk op de boomen saamenstremt; of door kunst uitgedroogd en gezuiverd wordt.

Daar zyn verscheidene soorten van Manna in de Winkels. De grootste stukken, genaamd vlok-Manna; worden gemeenlyk voor de besten gehouden; schoon de kleiner korls even goed zyn, mits dat ze wit, of van eene bleek gele kleur, zeer ligt, van eenen zoeten niet onaangenaamen smaak en vry van alle zichtbare onzuiverheden zyn. Sommige Menschen houden, zonder reden, de vette, naar honich gelykende Manna voor beeter, dan de voorgaande: doch deeze is of aan eene vogtige lucht blootgesteld geweest, of door zee- of ander water beschadigd. Deeze soorte van Manna wordt, zegt men, somtyds nagemaakt, door een saamenmengsel van suiker en honich, met een weinig scammonie: ook is 'er nog een valsche Manna, welke wit en droog is, en gezegd wordt saamengesteld te zyn, uit suiker, Manna, en eenige buikzuiverende innengsels, tot eene behoorlyke dikte saamengekookt; maar dit kan door deszelfs zwaarte, vastheid, ondoorschynende witheid, en door deszelfs smaak, welke van dien van Manna verschilt, wel onderscheiden worden.

Manna is een aangenaam zagt, openlyfmaakend middel (x), dat met alle veiligheid aan kinderen en zwangere vrouwen mag ingegeeven worden: desniettegenstaande werkt het, in sommige byzondere gesteldheden zeer onzagt;

(s) *Dysenteria.* (t) *Gargarismata.* (v) *Herbæ narcoticæ.* (x) *Laxans.*

zagt; brengende winden en opspanning der Ingewanden voort; deeze ongemakken kunnen voorgekomen worden, door het byvoegen van eenige aangename heete specery.

Manna werkt zoo zwak, dat ze geene volkomen uitwerking van een buikzuiverend middel voortbrengt, ten zy dat ze in groote giften worde ingenomen; en hierom wordt ze, tot dat einde, zelden alleen en op zich zelve ingegeeven. Zy kan gemakkelyk ontbonden worden in de buikzuiverende minerale wateren, of gevoegd by de buikzuiverende zouten (y), Zenebladeren (z), Rhabarber (a), of dergelyken. *Geoffroy* raadt de Manna aan te zetten met eenige weinige greinen van braaking verwekkenden Wynsteen (b); en dit mengfel moet in verscheidene giften verdeeld worden, zoo dat iedere gifte een grein van den braaking verwekkenden Wynsteen behelze: door deeze behandeling, zegt hy, zal 'er eene menigte van galagtig wey (c) ontlafst worden, zonder eenige walginge, krimpingen, of andere ongemakken. Het is merkwaardig, dat de kragt van deeze drogery grootelyks vermeerderd wordt, (indien men op het bericht van *Valesneri* mag staat maaken,) door eene zelfstandigheid, die zelve zeer langzaam in haare werking is, de *Casia* (Zie het Artikel *CASIA*). Manna is een inmengfel in het slikmiddel van *Casia* [L. E.] en geeft den naam aan een winkel syroopje [E.]

MARGARITÆ [L. E.] Paerlen; kleine faamengroeijsels van eene doorfchynende witheid, die binnen in de Schulpen van de Paerlmoer Vifch (d), gelyk ook van Oesters, Mosselen en andere Schulpvifchen gevonden wordt. De Paerlen, die meest geacht worden, komen uit *Oost- en West-Indien*, en worden door den naam van *Oost-Indifche* en *West-Indifche* onderscheiden: de *Oost-Indifche*, die van de meeste waarde zyn, hebben eenen helderer' zilver glans, dan de *West-Indifche*; want deeze laatsten zyn wat melkagtig: men vindt fomtyds eene foorte; die minder is dan

die beiden, in onze eigen Zeën, byzonderlyk op de kusten van *Schotland*. De grove, ruwe Paerlen, en de heele kleinen, welken tot geen ander gebruik kunnen dienen, worden gemeenlyk in de Geneeskunst gebruikt. Zy zyn zeer beroemd geweest als hartsterkende (e), verdryvende (f), en de Zenuwen versterkende: doch de eenige kragt, die men 'er, met grond, van verwagten kan, is, dat ze de zuurheden in de eerste wegen opflorpen, tot welk einde zy in drie winkel poeders komen. Derzelve byzondere kragt, met andere opflorpnde dingen vergeleken, kan men zien in de Tafelen voor aan in dit Werk geplaatst; zie bladz. 62, 63.

MARRUBII folia: *Marrubii albi vulgaris*. C. B. Andoorn, Malruwe; de bladren 'er van [L. E.]

Deezen hebben een zeer sterken niet onaangenaamen reuk, en eenen wrangagtigen zeer bitteren smaak. Behalven de kragten, die zy met andere sterke bitters gemeen hebben, worden ze gehouden byzonder dienstig te zyn in vogtige borstkwaalen (g), en hoesten, de Galzugt, die uit lymigheid der Galle voortkomt, en andere sleepende Ziekten. Zy zyn buiten twyfel een nuttig openend, en ontluitend middel (b), bevorderen de vloeibaare afscheidingen in 't algemeen, en rykelyk ingenoomen, maaken ze open lyf. Zy zyn alleen een inmengfel in de *Theriaca*. [L.]

MARI SYRIACI folia: *Mari cortusi*. J. B. *Chamaedryos maritime incana frutescentis foliis lanceolatis* Tourn. Syrische Mastick; de bladren 'er van [L. E.]

Dit is een kleine heesteragtige plant, die in *Syrien*, *Candia* en andere warme luchtstreeken van zelfs groeit, en by ons in de tuinen gekweekt wordt. De bladren hebben eenen speceryagtigen bitteren smaak; en, als ze tuschen de vingers gevreeven worden, eenen levendigen prikkelenden reuk, welke het hoofdschielyk aandoet, en doet niezen: met water

ge-

(y) *Sales cathartici*. (z) *Senna*. (a) *Rha*. (b) *Tartarus emeticus*. (c) *Serum bilosum*. (d) *Concha margaritifera*. (e) *Cordiales*. (f) *Alexipharmaca*. (g) *Asthmata humoralia*. (h) *Aperiens & deobstruens*.

gedistilleerd, leeveren ze eene zeer scherpe, doordringende wezendlyke Olie uit, gelykende naar die, welke men op dezelfde wyze van Lepelblad verkrygt. Deeze hoedanigheden wyzen genoegzaam uit tot welke gebruiken deeze plant kan gebeezeit worden; thans wordt ze weinig anders gebruikt, dan tot snuif voor 't hoofd. Zy is een inmengfel in het Niespoeder, (i) van de *Londensche Apotheek*.

MARI VULGARIS folia: Sampsi sive mari mastichen redolentis C. B. Thymbra Hispanica majorana folio Tourn. Het kruid Mastick; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze prikkelende speceryagtige plant, is byna geheel en al vreemd in de praktyk geworden.

MASTICHE [L. E.] Mastick.

Dit is eene Hars, die uit den *Lentiscus* boom vloeit (zie *LENTISCUS*) en uit *Chio* gebragt wordt in kleine korls, of traanen, die van eene doorschynende geelagtige kleur, en eenen aangenaamen reuk zyn; voornaamelyk als ze heet gemaakt, of op vuur gezet worden. Deeze Hars wordt aangepreezen in verouderde Hoesten, Roodeloopen (k), Bloedspuwingen (l), zwakheid van de Maag, en in 't algemeen in alle zwakheden en slapheid der vezelen. *Geoffroy* schryft een afkookfel van water van dezelve voor, om tot deeze oogmerk gebruikt te worden: doch water trekt weinig of niets van deeze Hars uit; maar verbeterde Geest van wyn ontbindt dezelve byna geheel en al: en deeze ontbinding smaakt zeer heet en prikkelend.

MATRICARLÆ folia, flores: Matricaria vulgaris seu sativa. C. B. Gemeen wild Moederkruid; de bladeren [L. E.] en bloemen [E.] 'er van.

Deeze plant is een vermaard middel tegen de Moederkwaalen (m). *Simon Pauli* bericht, dat hy zeer gelukkige uitwerkingen van 't zelve ondervonden heeft in verstoppen van de ontlafingen der Baarmoeder; ik

heb menigmaal, zegt hy, door 't gebruik van een Afkookfel van Moederkruid en Kamilbloemen, met een weinig Byvoet, de pynen der Baarmoeder aanstonds zien verligten, de ontlafing overvloedig volgen, en de Lyderes uit eenen doodelyken staat als tot het leven wederkeeren. Moederkruid wordt insgelyks, als een heet prikkelend bitter, in vercheiden andere ziekten aangepreezen: al wat de bittere en windbreekende middelen kunnen doen, zeidt *Geoffroy*, kan men ook van dit verwagten. Het is buiten twyfel een Geneesmiddel van eenig nut in deeze gevallen; alhoewel mogelyk niet zoo goed, als Kamilbloemen alleen, waar mede het Moederkruid in de kenelyke hoedanigheden overeenkomt, uitgenoomen dat het zwakker is.

MECHOACANNÆ radix [E.]. Een Amerikaansche Wortel.

Dit is de Wortel van een *Amerikaansche Convolvulus*, die voornaamelyk uit *Mecchoacan*, eene provincie van *Mexico*, gebragt wordt, in dunne schyfsjes, gelyk Jalappe, maar grooter, en wit van kleur. Hy werdte eerst (omtrent het jaar 1524) by ons ingevoerd als een algemeen veilig purgeermiddel, en als instaat zynde, om alle zieke vogten uit de afgelegenste deelen des lichaams te doen ontlafte. Maar zoo haast als de *Jalappe* bekend werdte, verloor de *Mecchoacan* Wortel zyne achting, welke hy daar na nooit weder heeft kunnen herkrygen. Desniettegenstaande wordt hy van sommigen nog geoordeeld een goed buikzuiverend middel te zyn; hy heeft zeer weinig reuk of smaak, en is niet in staat om de maag te beledigen; deszelven werking gaat langzaam toe, maar is veilig en kragtig. *Geoffroy* verzekert, dat 'er naauwelyks eenig buikzuiverend middel is, dat met minder ongemak verzeld gaat. Het schynt van *Jalappe* alleen daar in te verschillen, dat het zwakker is; want de Harsen van beiden hebben dezelfde hoedanigheden, maar *Jalappe* levert vyf of zesmaal zoo veel uit, als *Mecchoacan*; hier van daan heeft men het noodig

(i) Pulvis sternutatorius. (k) Dysenteria. (l) Hamoptoe. (m) Antibystericum.

dig bevonden van het laatste zesmaal de gifte van het eerste in te geeven, om dezelve uitwerkingen voort te brengen.

MEL [L. E.] Honich.

Honich is een groeiend sap (*n*), dat van de Honichraad verkregen wordt, het zy door de Honichraad af te scheiden, en door dezelve plat op een zeef te leggen, waar door de Honich van zelfs heen zygt; of door den honichraad in zakken van Kanefas te doen, en den honich 'er uit te persen met een pers: de eerste soorte is de zuiverste; de laatste wordt bevonden een groot deel van de stoffe, waar van de honichraad gemaakt is, en verscheidene andere onzuiverheden te bevatten: Daar is nog een andere soort, die nog minder is, dan de twee voorgaande; welke verkregen wordt, door den honichraad heet te maaken, eer men denzelven in de pers doet. De beste soorte is dik, van eene witagtige kleur, eenen aangenaamen reuk, en eenen zeer aangenaamen smaak; zoo wel de kleur, als de geur verschillen naar de planten, van welken de beyen den Honich verfaamen: die van *Narbonè* in *Frankryk*, waar veel Rosmaryn groeit, wordt gezegd, klaarblykelyk eenen geur van die plant te hebben, en te kunnen nagemaakt worden, door een trekfel van rosmaryn bloemen by anderen honich te gieten. Honich, als een Geneesmiddel beschouwd, is een zeer nuttig afvagend (*o*), en openend (*p*) middel, welk de lymagtige sappen kragtig ontbindt, en de ontlasting van taaije slymen uit de borst (*q*) bevordert: in eenige byzondere gestellen heeft hy eenig ongemak, van krimping te veroorzaken, of buikzuiverend te zyn; doch men zegt, dit eeniger maate te kunnen voorkoomen, door den Honich voor af te kookken.

MELAMPODIUM, zie **HELLEBORUS NIGER**.

MELILOTI folia, flores: *Trifolii odorati* seu *meliloti vulgaris*. J. B. Meliloten, Steen-

klaver, welriekende klaver; de bladeren en bloemen 'er van. [E.]

Dit groeit in 't wilde in heggen en onder 't kooorn; en is ook, tot geneeskundig gebruik in de hoven aangekweekt geweest. Het groene kruid heeft geenen byzonderen reuk; maar als het gedroogd is eenen vry sterken: de smaak is wrangagtig, bitter, en als het lang gekauwd wordt, walgagtig. Een Afkookfel van dit kruid is aangepreezen geweest, in ontfteeking van den Onderbuik (*r*); en een Afkookfel van de bloemen, in den witten vloed (*s*). Maar in de tegenwoordige praktyk wordt het zelden anders gebruikt, dan in verzagtede en windbreekende klifteenen, en in stoovingen; pappen en dergelyken, en in deezen niet dikwyls. Voor deezen gaf het den naam aan een der Winkelpleisters, welke eene groene kleur, maar geene byzondere kragt van de Meliloten verkreeg.

MELISSÆ folia: *Melisse hortensis*. C. B. Citroenkruid, Melissen; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant heeft, als ze in haare grootste volmaaktheid is, eenen aangenaamen reuk, eenigzins naar de Limoensoort gelykende; en een zwakken wrangagtigen specery smaak.

De Jonge Scheuten hebben den meesten geur: de bloemen, het kruid zelf, als het oud is, of in zeer vogtige vette gronden, of regenagtige Jaarstijfenen gewassen is, zyn veel zwakker beide in reuk en smaak. Melisse wordt door de Schryvers over de *Materies Medica* toegeeigend aan 't Hoofd, de Maag, en de Baarmoeder; en het wordt gehouden in alle de ziekten van deeze deelen ongemeenen dienst te kunnen doen. En sommigen der Stookkundigen hebben zulke hooge gedachten van dit kruid gehad, dat zy in het zelve een Geneesmiddel hebben meenen te vinden, waar door het leven buiten het gewoone perk zou kunnen verlengd worden. De tegenwoordige praktyk heeft 'er nothans weinig achtung voor, en plaatst het, (daar 't zekerlyk behoort) onder de zwakker versterkende middelen (*t*): in distil-

(*n*) Succus vegetabilis. (*o*) Detergens. (*p*) Aperiens. (*q*) Expectoratio. (*r*) Inflammatio abdominis. (*s*) Fluxus albus. (*t*) Corroborantia.

distilleeringe levert het eene fraaije wezendlyke Olie uit, hoewel in eene zeer geringe hoeveelheid; en het overblyvend Afkookfel smaakt wrangagtig. Sterke Treksels van dit kruid, als thee gedronken, en eenigen tyd daar mede aangehouden, hebben wel eens goeden dienst gedaan in eenen zwakken en slappen staat der Ingewanden: en deeze vogten, met limoenfap een weinig zuur gemaakt, veranderen in eene schoone roodagtige kleur, en zyn een nuttige, en voor veelen een zeer aangename drank in drooge heete koortfen. Een enkel Water wordt in de *Edinburgsche Apotbeek*, als eene Winkel bereiding voorgeschreven.

MELONUM *femen*: Meloenen; de Zaaden 'er van.

Deezen behooren tot de vier groote verkoelende Zaaden. Zy zyn fomtyds gebruikt geweest, met de anderen van dien rang, als verkoelende en verzagende; doch 'er wordt tegenwoordig weinig acht op gegeven.

MENTHA CATARIA, zie **NEPETA**.

MENTHÆ VULGARIS *folia*; *Mentha angustifoliae spicatae*. C. B. Munt, Kruiſemunt; de bladeren 'er van. [L. E.]

De bladeren van Munt hebben een heeten, wrangagtigen, eenigzins bitteren smaak; en eenen sterken, niet onaangenaamen speceryagtigen reuk. Deszelfs kragten zyn die van een heet, en windbreekend maagmiddel (v): in verlooren Eedlust, Walging, geduurige neiging tot braaken, en (gelyk *Boerhaave* het uitdrukt) byna lamagtige zwakheid (x) van de Maag, zyn 'er mogelyk weinig enkele Geneesmiddelen, die hier by kunnen haalen. In kolkelyk pynen, de krimpelingen, waaraan kinderen veel onderworpen zyn, Spysloopen (y), en andere foorten van onmaatige vloeijingen, doet deeze plant menigmaal grooten dienst. Zy is ook gunstig in verscheidene Moederkwaalen (z), en geeft een nuttig hartversterkend middel (a), in flauwten en andere zwakheden, die op de verlossing volgen. De

beste bereidingen tot deeze einden zyn, een sterk Treksel, van de drooge bladeren in water gemaakt, (welk veel beeter is, dan een van het groene kruid) of liever een Aftrüksel (b), met verbeeterden Geest van wyn bereid. Dit bezit alle de kragten van de Munte; de wezendlyke Olie, en het gedistilleerde Water bevatten alleen de specerykragt; het uitgeperste sap alleen de saamentrekkende en de bitterheid, te saamen met de slymagtige zelfstandigheid, die aan alle planten gemeen is. De wezendlyke Olie, een enkel en een geestryk water, en een Conserf, worden in de winkels gehouden: het **COLLEGIE** van *Edinburgh* schryft een Treksel (c) van de bladeren in het gedistilleerde water voor. Dit kruid is ook een innengfel in de drie windverdruyende (d) wateren; en deszelfs wezendlyke Olie in de maagpleister [L.] en de maagpillen. [E.]

MENTHASTRI *folia*: *Menthastri spicata folia longiore candicante*. J. B. Paeder-munt, Katten-balfem; de bladeren 'er van.

Deeze en verscheiden' andere foorten van Munte vindt men in 't wilde, in vogtige weiden, moerassen en aan de kanten der rivieren. Zy zyn veel minder aangenaam van reuk, dan de gemeene munte, en hebben meer van eene heete onaangename bitterheid.

MENTHA PIPERITIDIS *folia*: *Mentha spicis brevioribus & hebetioribus, foliis menthae fusca, sapore fervido piperis Raii Synops.* Pepermunte; de bladeren 'er van [L. E.]

Deeze Specery is onlangs in de praktyk ingevoerd, en voor de eerste reis in onze Apottheek aangenomen: zeer weinige kruidkundige en Geneeskundige Schryvers maaken 'er gewag van: zy groeit in 't wilde in verscheidene deelen van *Engeland*, op vogtige en wateragtige plaatfen; maar is lang zoo gemeen niet, als de andere foorten. De bladeren hebben doordringender reuk, dan een van de andere Munten, en een veel heeter, prikkelder, gloeiender smaak, even als de peper; dringende als 't ware in de tong in. Dit kruid wordt

(v) *Stomachicum & carminativum.* (x) *Debilitas paralytica stomachi.* (y) *Lienteria.* (z) *Casus hysterici.* (a) *Coxiatae.* (b) *Tinctura.* (c) *Infusio.* (d) *Alexeteriales aquae.*

wordt voornaamelyk gebruikt in wind kolieken (*e*), flauwten (*f*), en andere diergelyke ongemakken: het schynt zoo ras te werken, als het ingenomen is, en trekt zyne werking door het gantsche gestel des lichaam uit; deelende aantonds een gloeiende hitte mede. Water trekt de gantsche prikkelende kragt van dit kruid, door Opgieting, uit, en heftze op, door distilleeringe. Deszelf winkel bereidingen zyn eene wezendlyke Olie, en een enkel en een geestryk water. [L.]

Het COLLEGE van *Edinburgh* gebruikt het ook in het wonder water (*g*), en de Elixir van Vitriool (*b*).

MERCURALIS maris & feminae folia: *Mercurialis testiculatae sive maris, & spicatae sive feminae. Dioscoridis & Plinii.* C. B. Bingelkruid, Glaskruid, Wintergroen, manneje en wyfje; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze planten worden onder de vyf verzagende kruiden geplaatst; en tot dat oogmerk worden ze somtyds in klistereen gebruikt. Een fyroop, van de bladeren gemaakt, tot de gifte van twee Oncen ingegeven, wordt gezegd een zagt en nuttig middel te zyn, om open lyf te maaken (*i*).

'Er is nog een andere soorte van Bingelkruid, dat in de bosschen en heggen groeit; welk, schoon van somnige kruidkundige Schryvers aangepreezen, als hebbende dezelve kragten, als het voorgaande, en als smaakelyker, onlangs bevonden is, schadelyke hoedanigheden te hebben. (Zie *Raii Synops. Edis. 3. pag. 138. Phil. Trans. abr. Lowthorp. II. 640.*) Dit kan van 't voorgaande onderscheiden worden, door dat het eene overblyvende plant is, die ook grooter is en ruwe bladeren heeft, en de stam in 't geheel niet getakt. De Winkel foorte wordt door *Linnaeus* genoemd *Mercurialis caule brachiato, foliis glabris*; de vergiftige, *Mercurialis caule simplicissimo, foliis scabris*; zy wordt gemeenlyk *Honds Mercuris* genaamd.

MERCURIUS, zie ARGENTUM VIVUM.

MESPILA: *Fructus mespili vulgaris.* J. B. De Mispelboom; zyne vrugt.

Mispelen zyn naauwlyks ooit gebruikt met eenig geneeskundig oogmerk. Zy hebben eenen zeer wrangen wringenden smaak, in zoo verre, dat ze niet eetbaar zyn, voor dat ze in 't bewaaren zagt geworden zyn.

MEI ATHAMANTICI radix: *Mei foliis anethi.* C. B. Beerwortel; de wortel 'er van. [L. E.]

Beerwortel is een kroontjesdraagende plant, die in 't wilde gevonden wordt in *Italien*, en de warmer deelen van *Europa*, en somtyds ook in *Engeland*. De wortels hebben eenen aangenaamen speceryagtigen reuk, en een heeten, prikkelenden, bitteragtigen smaak: in kragten komen ze met *Levisticum* overeen, en schynen alleen daarin van 't zelve te verschillen, dat ze zoo kragtig niet zyn, maar wat aangenaamer. Het is een nuttige specery en een windbreekend middel (*k*), hoewel 'er thans weinig werk van gemaakt wordt.

MEZEREI radix, Cortex, bacca, Laureole folio deciduo, flore purpureo, Officinis Laureole feminae. C. B. De Dwerg-Olyfboom; de wortel, bast, en beziën 'er van.

De bast en beziën zyn sterke purgeermiddelen, gelykende naar de *Laureola*, of Dwerg-Laurierboom. De wortel wordt somtyds gebruikt in koeldranken.

MILII semen: *Milii semine luteo.* C. B. Gierst; het zaad.

Dit Zaad wordt zeer veel tot voedsel gebruikt, doch naauwlyks ooit als een Geneesmiddel: het geeft genoegzaam voedsel, en is niet zwaar om te verteeren.

MILIUM SOLIS, zie LITHOSPERMUM.

MIL

(*e*) Colicae flatulentes. (*f*) Languores. (*g*) Aqua mirabilis. (*b*) Elixir vitrioli. (*i*) Laxans. (*k*) Cataminativum.

MILLEFOLII folia: *Millefolii vulgaris albi, & Millefolii purpurei.* C. B. Duizendblad, Geruwe; de bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid groeit overvloedig aan de kanten der velden en op drooge gemeene weiden, bloeiende den meesten tyd van den Zomer. De bladeren hebben eenen wrangen bitteragtigen smaak, en een zwakken speceryagtigen reuk. Derzelver kragten zyn die van een zeer zagt saamentrekkend (l) middel, en als zodanig staan zy aangepreezen in Bloedvloeijingen (m), zoo wel inwendige, als uitwendige; in Buikloopen (n), zwakheid en slapheid der Vezelen (o); gelyk ook in krampagtige aandoeningen van de Baarmoeder (p). In deeze gevallen hebben sommigen onder de *Duitschers* een zeer groot gevoelen van dit kruid, byzonderlyk *Stabl*, die het voor een zeer kragtig saamentrekkend middel houdt, en, zoo als hy zegt, een van de zekerste spannende (q), en pynstillende (r) middelen. Deszels kragten worden zeer volkomen uitgetrokken door proefgeest: Water neemt deszels saamentrekkende kragt en bitterheid, maar weinig van deszels speceryagtigen geur op; Aftreksels, met verbeterden Geest van wyn gemaakt, bevatten het beide; hoewel eenigzins zwakker, dan in proefgeest.

De Bloemen van Duizendblad zyn heel veel sterker, in speceryagtigen geur, dan de bladeren; in het distilleeren leveren zy eene geringe hoeveelheid van wezendlyke Olie uit; die eene fraaije blaauwe kleur heeft.

De Wortels, in de Lente opgenomen, hebben eenen aangenaamen, heeten, prikkelenden smaak. *Dr. Grew* vergelykt ze met *Contra yerva*, en verbeeldt zich, dat ze deszelve plaats, in zekere maate, kunnen vervangen; doch hier aan heeft men grootelyks te twyfelen, nademaal 'er zulk een groot onderscheid tusschen beiden is, dat, daar de eene zynen smaak langen tyd behoudt, na dat hy uit *America* tot ons overgebracht is, de andere zynen smaak grootendeels in het droogen verliest.

MILLEPEDÆ [L. E.] Duizendpoot, Houtluis.

Deeze gekorven Diertjes worden in de kelders, onder steenen en in koude vogtige plaatsen gevonden; maar in warme Landen ontmoet men ze zeer zelden.

Duizendpooten hebben een zwakken onaangenaamen smaak. Zy zyn zeer vermaard geweest in opstoppinge van de pis, in alle soorten van verstoptheden der Ingewanden, in de Geluwe, zwakheid van Gezigt, en eene menigte van andere Ziekten. Of zy eenig recht tot deeze kragten hebben, is zeer te twyfelen: dit is zeker, dat derzelver wezendlyke uitwerkingen veel te kort komen by de hoedanigheden, die 'er gemeenlyk aan toegeegend worden. Derzelver winkelbereidingen zyn, de gedroogde en fyn gemaakte Duizendpooten [L. E.] en een Treksel (s) van de levendige Diertjes in wyn: ook zyn ze een innengiel in het Afkooksel voor de Geelzugt (t), van de *Edinburgsche Apotbeek*.

MINIUM [L. E.] Menie; Lood tot kalk verbrand, tot roodwordens toe. Zie het Artikel van **PLUMBUM**.

MORSUS DIABOLI, seu succisa radix, folia: *Scabiosa pratensis nostratis præmorsa radice Merison.* — Duivels beet; de bladeren en wortels 'er van.

Deeze Wortels staan aangepreezen als verdryvende middelen (v); doch zy hebben al lange voor *Geneesmiddelen* van meerder uitwerkinge moeten plaats maaken.

MORI fructus, & Cortex radice: *Mori fructu nigro.* C. B. De Moerbezienboom; zyne Vrugt. [L. E.] en de bast van de Wortels [E.].

Deeze boom wordt doorgaans aangekweekt om zyne vrugten, welken meer om haare aangenaamheid, dan als een geneesmiddel gegeten worden: Zy hebben de gemeene hoedanigheden van de andere zoete vrugten; als van dorst te lessen, hitte te verminderen, en de

(l) Astringens. (m) Hemorrhagines. (n) Diarrhœa. (o) Dibilitas & laxitas fibrarum. (p) Spasmodicæ affectiones hysterica. (q) Tonica. (r) Sedantia. (s) Infusio. (t) Decoctio isterica. (v) Alexipharma.

de grover affcheidingen te bevorderen; en een aangename Syroop, van derzelver fap gemaakt, wordt in de winkels gehouden. De Bast van de Wortels is in zeer groote achting geweest; zyn fmaak is bitter, en eenigzins faamentrekend.

MOSCHUS [L. E.] Muskus.

Muskus is eene gomagtige zelfftandigheid, als geronnen bloed, welke, in een klein zakje, digte by het Navelgewest gelegen, by een byzonder foort van Dier in *China*, gevonden wordt; gelyk ook in *Tartaryen*, en de *Ooft-Indien*: de beste Muskus wordt uit *Tonquin* gebragt, een minder foorte uit *Agria* en *Bengalen*, en eene nog flegter uit *Rusland*.

Uitmundende Muskus komt tot ons in ronde, dunne bladen; die doorgaands de gedaante hebben van een duiven ey, bedekt met korte bruine hairen, wel gevuld, en zonder eenig blyk, dat ze open geweest zyn. De Muskus zelf is droog, met eene foorte van vettigheid, van eene donker roodagtige bruine, of bleekagtige roestkleur, in kleine ronde korts, met zeer weinige harde zwarte kluiten, en volkomen vry van alle zandagtige, of andere zichtbaare vreemde stoffe. Indien het gekaauwd wordt, en met een mes op papier gevreeven, ziet het 'er glad, glanzig, geelagtig uit, en is vry van kraakend gruis. Onder een gloeiend heet yzer gelegd werpt het vlam uit, en brandt byna geheel en al wech, laatende flegts een zeer gering deel van ligte gryze affche over: zoo 'er eenige aardagtige zelfftandigheid met den Muskus vermengd geweest is; zal de hoeveelheid van 't overblyffel zulks ras ontdekken.

De Muskus heeft een bitteragtigen eenigzins wrangen fmaak; eenen welriekenden reuk, die aangenaam is op zekeren afftand, maar als hy al te naby gerooken wordt, zoo fterk, dat hy onaangenaam is, ten zy dat de Muskus met andere zelfftandigheden vermengd worde. Als men een weinig in geest van wyn giet, en eenige dagen in de koude laat staan, zoo deelt het aan denzelven een donker maar geen

rood afverffel mede: en hoewel dit niet veel van den Muskus reuk ontdekt, is het nogthans met deszelven kragten bezwangerd; een enkele droppel van 't zelve deelt aan een heel kwart (a) wyn een overvloedigen muskusagtigen geur mede. De trap van geur, welken een Aftreksel, van eene bekende hoeveelheid van Muskus getrokken, aan geeltryke vogten mededeeld, is mogelyk een van de beste kenmerken, om van de deugdigheid deezer drogery te oordeelen. *Neumann* bericht ons, dat geest van wyn tien parten van de dertig van Muskus ontbindt, en dat water 'er twaalf opneemt; dat water den reuk 'er van in 't distilleeren doet opreizen; terwyl zuivere Geest niets 'er van overbrengt.

Muskus is een geneesmiddel van groote achting in de Oosterfche Landen: by ons is het zelfs voor eenigen tyd vry veel buiten gebruik geweest, zelfs als een reukwerk, op de onderstelling, dat het dampen veroorzaakt, enz. in zwakke vrouwsperfoonen, en in Menfchen van een zittend leven.

Het blykt nogthans uit latere ondervindinge, een middel te zyn, als 't wel behandeld wordt, dat goeden dienst doet, zelfs tegen die ongemakken, die het onderfeld werdt voorttebrengen. *Dr. Wall* heeft (in de *Philosoph. Transactions* No. 474) een bericht van eenige ongemeene uitwerkingen van den Muskus in ftuipagtige en andere Ziekten, die al te dikwyls de kragten der geneesmiddelen te leur gesteld hebben, medegedeeld. De Doctor merkt aan, dat de reuk der reukwerken menigmaal fchadelyk is; daar de zelfftandigheid, inwendig ingenomen, en wel in eene groote hoeveelheid, de heilzaamste uitwerkingen voortbrengt: dat twee Perfoonen, worstelende onder eene peestrekking (b), de uiterfte benaauwdheid, en gebrek van fleep, door de beete van eenen dollen hond veroorzaakt, door het inneemen van twee giften Muskus; elke van zestien greinen, volmaaktelyk bevryd werden van hunne ongemakken. Hy meikt insgelyks aan; dat ftuipagtige hikken, met de flegtfte toevallen verzeld, door eene gifte of twee

(a) Een *Engelfch Quart* is het vierde deel van een *Gallon*; en een *Gallon*, of vier kwarts, doen drie *Amfterdamsche Mengelen*; vergelyk, van de *Maaten*, p. 35. (b) *Subfukus tendinum*.

twee van tien greinen wechgenoomen zyn: en dat dit geneesmiddel, in sommige gevallen, waar het zelve, wegens de sterke stuipepen, niet in den mond konde ingegeven worden, bevonden is van goeden dienst te zyn, wanneer het als een klisfeer wordt binnen gebragt. Hy voegt 'er nog by, dat hy onder de hoeveelheid van zes greinen, nooit veele uitwerkingen 'er van bevondt; en dat het, tot tien of meer greinen ingenomen, nooit feilde, eene ruime zweeting (c) voort te brengen, zonder eenige verhitting of ongemakkelykheid; dat het integendeel de pyn verzagt, de geeften opwekt, en dat de Lyder, na dat het zweet uitgebrooken is, doorgaans in eenen verfrissenden slaap valt; dat hy nooit eene persoon, die met moederkwaalen bezet was, ontmoet hadt, hoe afkeerig ook van reukwerken, of zy kon het, in de gedaante van een slikbrok, zonder eenig ongemak inneemen. By dat Geschrift is nog een bericht gevoegd, van eenige verdere ongemeene uitwerkingen van Muskus, door een ander Heer waargenomen. En de herhaalde ervaarenheid heeft de uitwerking daar van, in deeze ziekten, sedert bevestigd. Ik zelf heb het menigmaalen met goed gevolg ingegeven; en somtyds de gifte alle vier uren vermeerderd, tot twintig greinen toe, met twee of drie lepels vol van den Muskus koel-drank (d) tusschen beiden. De koel-drank is de eenige bereiding, die 'er in de winkels van gemaakt wordt.

MYROBALANI. Myrobalanen, een soort van Pruimen of gedroogde vrugten, die uit Oostindien gebragt worden; derzelver buitenste gedeelte, zonder den steen.

Vyf soorten van Myrobalanen werden voor deezen als Winkel medicynen voorgeschreeven; (1.) de geelen, *myrobalani teretes citrini*. C. B. (2) de *Cebule*, *myrobalani maxima oblonga angulosa*. C. B. (3) de Indiaansche of zwarte *myrobalani nigra obtangularis*. C. B. (4) de bellirische, *myrobalani rotunda bellirica*. C. B. (5) de emblische, *myrobalani emblica in segments nucleum habentes, angulosa*. J. B.

(c) *Diaphoresis*. (d) *Julapium Moschi*. (e) *Diaphoresis*. (f) *Indispositiones cachecticae*. (g) *Phlegma viscidum*.

Alle de Myrobalanen hebben eenen geringen trap van buikzuiverende kragt. Zy hebben ook eene saamentrekkende hoedanigheid, die men ontdekt uit den smaak, uit derzelver gebruik, by de Indiaanen in het ledertouwen, en dat ze, in ontbindingen van staal eene zwarte kleur afgeeven: ingevolge hier van wordenze onderfeld de Ingewanden te versterken, na dat derzelver werking, als een buikzuiverend middel, over is. Desniettegenstaande is derzelver buikzuiverende kragt zoo gering, dat de Beoeffenaars der Geneeskunst al sedert langen tyd derzelver gebruik, tot dat oogmerk, geheel en al hebben nagelaaten; en het COLLEGE van *Edinbrgh*, zoo wel als dat van *Londen* hebben dezelve nu uit de lyst der enkelde geneesmiddelen van de winkels verworpen.

MYRRHA [L. E.] Myrrhe.

Myrrhe is een saamgestremd gomagtig sap, dat uit de *Oost-Indien* gebragt wordt, in kluiten of droppels van verschillende kleur en grootte. De beste soorte is van eene bruine of roodagtig geele kleur, eenigzins doorschynend; van eenen ligtelyk prikkelenden bitteren smaak, met eenen speceryagtigen geur, hoewel niet genoegzaam om de walging voor 't gehemelte te beletten; en van eenen sterken niet onaangenaamen reuk. De geneeskragtige uitwerkingen van dit speceryagtig bitter zyn; de Ingewanden te verwarmen en te versterken, en dikke taaije sappen te ontbinden: het veroorzaakt menigmaal eene overvloedige Zweeting (e), en bevordert de afscheidingen der vloeistoffen in 't algemeen.

Hierom is het dienstig in gevallen van flauw-tens, in ziekten, die uit enkele werkeloosheid voortkomen; in die vrouwelyke ziekten, die ontstaan uit eene koude slymerige traage ongesteldheid der vogten, opstoppingen van de ontlastingen der baarmoeder, in ongemakken uit kwaade gesteldheid der vogten (f); en wanneer de longen en borst met taai slym (g) bezet zyn. *Myrrhe* wordt ook onderfeld de verrotting, in alle de deelen van 't lichaam, op eene byzondere wyze te wederstaan; en in

in

in dit opzigt staat zy aangepreezen in kwaadaartige, verrottende, en pestagige koortfen, en in de kinderpokjes; in welke laatste ziekte zy gezegd wordt het uitkomen te bevorderen.

Verbeeterde Geest van wyn trekt den uitmuntenden speceryagtigen geur en de bitterheid van deeze drogery 'er uit, en doet geen van beiden in de uitdamping opreizen: de gomagtige zelfstandigheid, door dit scheivogt overgelaaten, heeft eenen onaangenaamen smaak, en nauwlyks iets van den byzonderen geur der Myrrhe: dit gedeelte nu ontbindt in water, uitgenomen eenige onzuiverheden, die overblyven. In het distilleeren met water ryft 'er eene groote menigte wezendlyke Olie, die in geur naar de oorspronkelyke drogery gelykt, mede op. Myrrhe is de grondslag van een Aftreksel der winkels (b), [L. E.] en geeft den naam aan een saamengesteld Aftreksel [E.], Elixir, Poeder [L.] en koekjes [E.]. Zy is een innengsel in de Aloe-Wyn, of *Elixir proprietatis*, de Gompillen, *Rufus pillen* [L. E.], maagpillen [E.] *Mitbridaat*, *Tberiaca* [L.] en *Tberiaca Edinensis* [E.]

MYRRHIDIS folia, *Jemen: Myrrhydis magno semine, longo, sulcato.* C. B. Zoete Cicely: de bladeren en het Zaad.

Deeze plant wordt in de tuinen gekweekt: zy komt in hoedanigheid met de *Cherifolium* overeen; zie p. 126.

MYRTI bacca: *Myrti communis Italica.* C. B. Mirtenboomen, de bezien 'er van [E.]

Dit is een altoos groene heester, die in *Italien* groeit, en in onze kruidtuinen gekweekt wordt. De bladeren en bezien zyn voor deezen wel in gebruik geweest, als saamentrekkende middelen, maar worden thans niet geacht.

NAPI semen: *Napi dulcis officinarum: Napi sativa.* C. B. Zoete raapen; het zaad 'er van. [L.]

Dit is eene soorte van raapen, die, in sommigen van onze tuinen, voor de keuken gezaaid worden: de wortels zyn warmer, dan

de gemeene raapen. De Zaaden hebben eenen bitteragtigen smaak, verzeld van eenen zwakken speceryagtigen geur: men heeft eenen menigte van kragten aan dezelve toegeschreven, als die van een verdunnend (i), afvagend (k), verdryvend (l) middel en anderen; doch tegenwoordig zyn ze van geen ander gebruik in de Geneeskunst, dan, als een innengsel in de *Tberiaca*.

NAPI SYLVESTRIS semen: *Napi sylvestris.* C. B. Raapen; het zaad 'er van.

Dit verschilt van 't voorgaande weinig anders, dan dat het kleiner is: het groeit in 't wilde op de dyken en onder het koorn. Het zaad van deeze soorte is heeter en prikkelender, dan van de voorgaande, die in de tuinen groeit: nogthans is het eenigste gebruik, waar toe het gebezigd wordt, de bereiding van Olie, die Raapolie genoemd wordt; welke verkreegen wordt, door het zaad te stampen en te persen: eene groote menigte deezer plante wordt in 't eiland *Ely* tot dat gebruik geteeld.

NARDUS CELTICA: *Radix Nardi Celtica Dioscoridis.* C. B. *Valeriane Celtica Tourn.* Celtische Nardus [L. E.], de wortel, welke van de Alpische enz. bergen gebragt wordt.

Deeze wortel bestaat uit eene groote menigte vezelen, die aan 't onderste deel van de steelen hangen; deeze laatste zyn overdekt met dunne geele schillen; de overblyfselen der verwelkte bladeren.

NARDUS INDICA [L. E.]: *Nardus Indica, quæ spica, spica Nardi, & spica Indica officinarum.* C. B. Indiaansche Nardus, of Spyknardus, die uit Oostindiën gebragt wordt.

Dit is een verfaameling van kleine vezelen uit een hoofd, en digt in een gevlogten, zoo dat ze een bos van omtrent een vinger dik uitmaaken, met eenige kleine draaden aan het tegenovergestelde einde van 't hoofd. De saamengevlogten vezelen, (welken juist de deeken

(b) *Tinctura officinalis.* (i) *Attenuans.* (k) *Detergens.* (l) *Alexipharmacum.*

len zyn, die tot geneeskundig gebruik gekozen worden) worden by sommigen gehouden voor het hoofd, of het topeinde van de plant, by anderen voor den wortel: doch zy schynen eer de overblyffelen der verwelkte steelen, of de ribben van de bladeren te zyn: want fomtyds worden 'er geheele bladeren en stukken van steelen onder gevonden: ook gebeurt het wel dat men veele bossen, uit eenen wortel voortgekomen, aantreft.

Beide foorten van *Nardus* hebben eenen heeten, prikkelenden, bitteragtigen smaak, en eenen sterken, niet zeer aangenaamen reuk. Zy versterken de Maag (*m*), en breeken winden (*n*); en worden gezegd verdryvende (*o*), pisdryvende (*p*), en de maandstonden bevorderende (*q*) te zyn: thans worden ze alleen gebruikt als inmengfels in de *Mitbridaat* en *Theriaca*.

NASTURTII AQUATICI folia: *Nasturtii aquatici supini*. C. B. Waterkers; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit in beeken, slooten en klaare stilstaande wateren; derzelve bladeren blyven het gantsche Jaar door groen, maar zyn in de Lente in de grootste volkomenheid. Zy hebben eenen levendigen prikkelenden reuk (als ze tusschen de vingers gevreeven worden) en eenen scherpen smaak, gelykende naar dien van Lepelblad (*r*), maar zwakker. Wat derzelve kragten aangaat; zoo behooren ze onder de zagste openende middelen tegen de scheinbuik (*s*). *Hoffman* heeft een zeer groot gevoelen van deeze plant, en pryft ze aan, als van eene zonderlinge uitwerkinge, om de doorstraaling te bevorderen, de Ingewanden te versterken, verstoppingen der klieren te openen, de afscheidinge der vogten voort te zetten, en het bloed en de sappen te zuiveren: tot deeze oogmerken kan men het uitgeperste sap, welk den byzonderen smaak en de prikkelende kragt van 't kruid bevat, tot de gifte van een once of twee, inneemen, en eenen langen tyd vervolgen te gebruiken. Het

sap is een inmengfel, in de sappen tegen de scheinbuik (*t*) der winkels.

NASTURTII HORTENSIS folia, semen: *Nasturtii seu hortensis tenuiter divisi* Morison. Tuinkers, de bladeren en het zaad 'er van. [E.]

De bladeren van de Tuinkers leveren eene goede salade uit voor scheinbuikagtige gestellen: in smaak en geneeskragten komen ze met de voorgaande overeen, maar zyn veel zwakker. Ook zyn de zaaden heel veel scherper dan de bladeren.

NEPETÆ folia: *Mentha cataria vulgaris & majoris*. C. B. Nip, of kattenkruid; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant wordt doorgaans in onze tuinen gekweekt, en wordt fomtyds ook in 't wilde onder de heggen en op drooge dyken gevonden. Het is eene middelmatig speceryagtige plant, van eenen sterken reuk, niet kwaalyk naar een mengfel van Munte en Polygelykende; welker kragten zy mede deelagtig is.

NEPHRITICUM LIGNUM: *Lignum peregrinum, aquam ceruleam reddens*. C. B. Graveel-hout, blaauw zandelhout.

Dit is een Amerikaansch hout, dat in grootte, vaste en zwaare stukken tot ons gebragt wordt; het is zonder kwasten, van eene witte, of bleek geele kleur, van buiten, en donkerkleurig of roodagtig van binnen: de bast wordt doorgaans wech geworpen. Dit hout geeft aan water, of verbeterden geeft van wyn een donker aftreksel, vertoonende, als het tusschen het oog en 't licht geplaatst wordt, eene goudkleur, en in andere plaatsingen eene blaauwe: fomtyds worden 'er wel stukken van ander hout onder dit vermengd, welken alleen eene geele kleur aan 't water geeven. Het Graveel hout heeft naauwelyks eenigen reuk, en zeer weinig smaak. Het wordt aangepreezen in moeijelykheid van pislouzinge, Nierpynen.

(*m*) Stomachica. (*n*) Carminantes. (*o*) Alexipharmaca. (*p*) Diuretica. (*q*) Emmenagoga. (*r*) Costiblaria. (*s*) Aperientia antiscorbutica. (*t*) Succus scorbutici.

pynen (v), en in alle de ongemakken van de Nieren en waterwegen; en wordt gezegd dit byzonder voordeel te hebben; dat het de deelen niet verhit of beledigt, gelyk de andere en heete pisdryvende middelen doen. De Beoeffenaars der Geneeskunst hebben deeze kragten nogthans niet bewaarheid gevonden door de ondervindinge.

NICOTIANÆ folia: *Nicotiane latifolia majoris.* C. B. Tabak; de bladeren 'er van. [L. E.] Deeze plant is eerst omtrent het Jaar 1560. in Europa gebragt uit het eiland Tabago in Amerika; en wordt nu tot geneeskundig gebruik in onze Tuinen gekweekt: de bladeren zyn omtrent twee voeten lang, van eene bleek groene kleur, als ze versh zyn; en als ze zorgvuldig gedroogd worden, van eene levendig geelagtige. Zy hebben eenen sterken onaangenaamen reuk, gelyk die van de verdoovende planten (x); en eenen zeer scherpen brandenden smaak. Inwendig ingenoomen zyn ze zeer geweldig buikzuiverende en braaking verwekkende (y), veroorzaakende meestentyd ondraaglyke maagpyn en benaauwdheid (z). Door het kookken van dezelve in water, wordt derzelve geweldigheid verzagt, en ten laatste vernietigd: een uittreksel, door lang kookken gemaakt, wordt door Stabl aangepreezen, gelyk ook door andere Duitsehe Geneesheeren, als een veilig en zeer kragtig openend, borstontlastend (a), afvagend enz. middel; doch dit geneesmiddel, welk zeer gering en onzeker van kragt is, is by ons nooit in achtig gekomen. Tabak wordt somtyds uitwendig gebruikt in zalven, om ongedierten van de huid te verdryven, oude zweeren te geneezen enz. Met azyn of brandewyn tot eenen klomp gestampt, is het somtyds van dienst bevonden om harde gezwellen van de hypochondrische ryken te verdryven; een bericht van twee zulke gevallen, hier door geneezen, wordt opgegeeven in de Edinburgsche Proeven.

Daar is nog een andere soorte van Tabak, die in 't wilde op mesthoopen in verscheidene

deelen van Engeland gevonden wordt: deeze wordt door *Baubine Nicotiana minor* en door *Gerard, Hyoscyamus luteus* genoemd. Zyschynt overeen te komen met de hyoscyamus hier voor gemeld, alhoewel (zoo als Dale ons bericht) op onze markten dikwils ondergestoken voor de waare Tabak; van welke zy wel kan onderscheiden worden, door dien de bladeren veel kleiner zyn, en de bloemen niet roodagtig, als die van de winkel soorte, maar van eene geelagtig groene kleur.

NIGELLÆ semen: *Nigella flore minore simplicis candido.* C. B. Fenkelbloem; het zaad 'er van.

Deeze plant wordt jaarlyks in sommigen van onze Tuinen gezaaid; het zaad, dat meest in achtig is, wordt uit Italië gebragt. Zy hebben eenen sterken niet onaangenaamen reuk; en eenen bitteragtigen eenigzins smeerigen onaangenaamen smaak. Zy worden aangepreezen, als openende, pisdryvende (b) enz. maar zyn al lange vreemd geweest in de praktijk, en worden van sommigen verdacht gehouden van schadelyke hoedanigheden.

NITRUM [L. E.] Salpeter, Steenzout; een Zout, dat, in Persien en Oostindien, uit zekere Aarden, die aan de zyden der bergen liggen, getrokken wordt; en doer kunst wordt voortgebragt, in sommige deelen van Europa, uit groeiende en dierlyke stoffen, die saamen rotten (met byvoeging van kalk en asch) en eenen geruimen tyd aan de lucht worden bloot gesteld, zonder het bykomen van welke, de Salpeter nooit voortgebragt wordt: het Zout dat uit de Aarden, enz. getrokken wordt, door middel van water, wordt gezuiverd door kleinzingen en krystalmaakinge.

Het zuivere Steenzout ontbindt in omtrent zesmaal deszelfs gewigt van water, en stremt wederom te saamen tot doorschynend krystal zonder kleur; derzelve gedaante is die van een zeshoekigen kantzuil (c), eindigende met een punt van even zoo veele zyden. Het smelt gereedelyk in het vuur, en op het aanraaken van

(v) Dolores nephritici. (x) Planta narcotica. (y) Cathartica & emetica. (z) Anxietates cardialgica.
(a) Expectorantia. (b) Aperientia, diuretia. (c) Prisma hexagonale.

van brandstoffs verbrandt het met eene heldere vlamme en groot gedruis; en, na dat de slag over is, vindt men eene groote menigte van loozout (*d*) overgebleven te zyn. De smaak van Salpeter is scherp, doordringend en bitteragtig, verzeld met een zeker gevoel van koude.

Salpeter is een vermaard geneesmiddel en van veel gebruik in verscheidene ziekten. Behalven de openende hoedanigheid der onzydige zouten (*e*) in 't algemeen, heeft het klaarblykelyk eene verkoelende kragt, waar door het dorst lest en de hitte der koortsen maagt, en de sterke bewegingen van 't bloed doet bebaaren: het heeft een groot voordeel boven de verkoelende geneesmiddelen, die van eenen zuuren aart zyn, dat het de dierlyke sappen niet doet stremmen; ja bloed, dat door alle de delfstoffelyke zuuren (*f*), en melk, enz. door allerly zuuren, gestremd is, wordt door Salpeter dunder gemaakt, en voor 't stremmen bewaard: desniettegenstaande verdikt het de dunne weiagtige, scherpe vogten eenigzins, en maakt van dezelve een eenvormig mengsel met zulken, die dikker en lymiger zyn; hier door belettende, dat de eersten geene kwaade gevolgen hebben, gelyk ze anders zouden hebben; alhoewel het, gelyk *Juncker* meent, geene eigenschap heeft, om de scherpheid inderdaad te verstoppen. Dit Geneesmiddel bevordert meestentys de pis; somtyds maakt het zagtelyk openlyf; maar in koude slymige gestellen, heeft het zeer zelden deeze uitwerkingen, al wordt het met groote giften ingegeeven: Buikloopen, die uit al te groote scherpheid van de gal, of ontsteeking der darmen voortkomen, worden 'er door gestuit: in galagtige en koortsagtige ziekten veroorzaakt het doorgaands zweet; maar in kwaadaartige gevallen, wanneer de pols langzaam, en de kragt verlooren is, vertraagt het deeze heilzame ontlasting, en de uitbreeking van uitslag (*g*).

Doctor *Stahl* heeft eene opzettelyke verhandeling over de geneeskragten van *Salpeter* ge-

schreeven; in welke hy ons, uit zyne eigene ondervindinge bericht, dat dit Zout, in de Gorgeldranken voor ontsteeking van de keel in scherpe koortsen gebruikt, 'er bygevoegd, de kwylagtige vogtigheid, op het verhemelte en de keel, verdikt, tot de dikte van een slym, welk dezelve eenen langen tyd vogtig houdt; daar de droogheid van den mond, zoo 'er geen Salpeter bygedaan is, anders schieklyk wederkeert: dat het voorzigtig gebruik van Salpeter, in graveel pynen (*b*), van meer dienst is, dan eenig van de menigvuldige geneesmiddelen, welken in deeze ziekte pleegen aangepreezen te worden: dat de Salpeter groote verligting geeft in hitte van de pis, het zy eenvoudig, het zy door venus besmettinge veroorzaakt; dat het van grooten dienst is in ontsteekende pynen van 't hoofd, de oogen, ooren, tanden enz. in alle roosagtige aandoeningen (*i*), het zy byzondere, of algemeene, en insgelyks in langdurige ylhoofdigheden (*k*); dat het Steenzout met opslorpende (*l*), en zweetverwekkende (*m*) middelen vermengd, in buikloopen, welken in de peperkoortsen (*n*) voorvallen, de beste uitwerkingen heeft; dewyl het altoos den loop stopt, of de ontlasting heilzaam maakt; dat het in Buikloopen (*o*), die by de kinderpokjes voorvallen, met het zelfde goed gevolg gebruikt is; want twee giften, of ten hoogsten drie (bestaande elke uit twee, drie of vier greinen, naar de jaaren enz. van den Lyder) om de twee of drie uren ingegeeven, stoppen den loop, na dat de *Bezoar* poeders zoo wel met, als zonder *Opium*, te vergeefs gebruikt zyn. Dezelfde Schryver pryft dit Zout ook aan als een geneesmiddel van zonderlingen dienst, in het Bort (*p*), verzeld met groote benaauwdheden en hitte van 't bloed; in de winderige stuipagtige hartbrandingen, die zoo gemeen zyn by miltzagtige menschen; en in het verlies van eetlust, in walging, braaking enz. waar mede jichtige menschen somtyds te worstelen hebben, wegens de pyn aan de Voeten, enz. die 'er schieklyk door bedaaft. In gevallen van deeze laat-

ste

(*d*) *Sal alcalinum.* (*e*) *Sales neutrales.* (*f*) *Acida mineralia.* (*g*) *Exanthemata.* (*b*) *Dolores nephritici.*
 (*i*) *Affectiones erysipelose.* (*k*) *Deliria chronicalia.* (*l*) *Absorbentia.* (*m*) *Diaphoretica.* (*n*) *Febres petechiales.*
 (*o*) *Diarrhoea.* (*p*) *Cholera.*

fte foorte, vereifcht het gebruik van Salpeter zekerlyk groote omzigtigheid, alhoewel de Schryver ons verzekert, dat 'er geene kwaade gevolgen van te vreezen zyn. Desniettegenstaande merkt hy aan, dat het in de Teering (q), en aandoeningen van zweeren, bevonden is van geenen dienst te zyn; en dat men zich gevolglyk in deeze ongemakken van deszelfs gebruik moge onthouden. En inderdaad wordt het, in ziekten van de Longe in 't gemeen eér schadelijk, dan voordeelijk gehouden.

De gewoone gifte van dit geneesmiddel is, by ons, van twee of drie greinen tot een scrupel; alhoewel het met groote veiligheid, en doorgaands met meer voordeel, in grooter hoeveelheid moge ingegeven worden: het eenigste ongemak 'er van is, dat het een weinig ongemaklyk in de maag kan liggen. Eenigen hebben verzekerd, dat dit Zout half zyn gewigt van wateragtige vogtigheid door smeltinge verliest, en dat gevolglyk een deel van gefmolten Salpeter gelyk is aan twee van de Cryftallen; maar het bleek niet, by verscheidene naauwkeurige proeven, dat het een twintigste deel van zyn gewigt verloor. De winkel bereidingen van Salpeter zyn, een kookfel of ontbinding in water [E.], en koekjes [L.]. Een invreetende zuure Geest (r) wordt 'er ook uit getrokken; zie II. DEEL. VIII. HOOFDST. 3. Afd. Insgelyks wordt het gebruikt in de bewerking van bergstoffelyke lichaamen, om derzelver kalkbranding, of derzelver uitbranding van de ontvlambaare stofte te bevorderen.

NUMMULARIÆ folia: *Lysimachia humifusa, folio rotundiore, flore luteo Tourn.* Penningkruid, Duizendkruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit van zelfs in vogtige waterige plaatfen, en kruipt over den grond, met twee kleine rondagtige bladeren aan elk lid. Derzelver smaak is eenigzins faamentrekkend, en zeer weinig zuur: hierom staan ze by *Boerhaave* aangepreezen, in de heete scheurbuik, en in de Bloedvloeijingen der Baarmoeder, en andere bloedvloeijingen. Maar derzelver uit-

werkingen zyn zoo gering, dat men in de gemeene praktyk 'er geen acht op slaat.

NUX MOSCHATA [L. E.], *Nux moschata fructu rotundo.* C. B. Nootmusfchaat; de kern van een rondagtige Noot, welke in Oostindien groeit.

Deeze Noot is van buiten bedekt met eene vleeschagtige schil, gelyk die van een Walnoot, welke zich van zelfs opent als de Noot ryp wordt; onmiddelyk hier onder ligt de Foelie, (zie het Artikel **MACIS**) welke een soort van netwys bekleedfel maakt; door de spleeten van 't welke eene harde houtagtige schil te voorschyn komt, welke de noot in zich befluit. Deeze Nooten zyn al lange in gebruik geweest, zoo wel in de spyzen als tot geneeskundige oogmerken, en met recht aangemerkt, als eene heete en aangenaame specery. Ook onderfelt men, dat ze eene faamentrekkende kragt hebben; en worden daarom tot dit oogmerk in Buikloopen (s), en Roodelopen (t) gebruikt. Men zegt, dat derzelver faamentrekkende kragt, door ze te zengen, vermeerderd wordt, maar dit blykt niet uit den smaak: deeze behandeling berooft de specery zekerlyk, voor een gedeelte, van haare beste Olie, en maakt ze daar door zwakker tot eenig goed oogmerk; en als wy uit overeenkomst mogen redekavelen, zoo verliest zy ook van haare faamentrekkende kragt.

Nootmusfchaaten, met water gedistilleerd, leveren eene groote menigte wezendlyke Olie uit, welke in geur naar de specery zelve gelykt; na de distilleering vindt men, dat 'er eene sinaakelooze vetagtige stoffe op het water dryft: het afkookfel, verdikt zynde, geeft een uitreksel van eenen vetagtigen, zeer weinig bitteragtigen smaak, en met weinig of geene faamentrekkinge. Verbeeterde Geest van wyn trekt, door opgietinge (v), alle de kragt van Nootmusfchaaten uit, en heft zeer weinig van dezelve op in distilleeringe: hier vandaan bezitten de geestryke Uitreksels den geur der specerye in eenen uitnuntenden graad.

Nootmusfchaaten leveren in het persen (de pers.

(a) Pbibifs. (r) Spiritus acidus corrosivus. (s) Diarrbaa. (t) Dysenteria. (v) Infusis.

pers heet gemaakt zynde) eene groote menigte van klare geele olie uit, welke in het koud worden tot de vastheid van smeer bestolt. In de winkels ontmoet men drie soorten van vetagtige zelfstandigheden, die Olie van Foelie genoemd worden, alhoewel ze inderdaad uit Nootmuschaaten geperst zyn. De beste wordt uit Oostindien gebragt, in steene potten; en deeze is van eene dikke vastheid, heeft de kleur van Foelie, en eenen aangenaamen welriekenden reuk: de tweede soorte, welke bleeker van kleur en veel minder in hoedanigheid is, komt uit Holland, in vaste klompen, die doorgaands plat en van eene vierkante gedaante zyn: de derde, welke de slegste van allen is, en gemeenlyk slegte olie van foelie genoemd wordt, is een saamenmengsel van Talk (x), Palmolie, en dergelyken, met een weinig oprechte olie van Nootmuschaat geurig gemaakt. Deeze Olien geeven al dat gedeelte, waarin derzelver speceryagtige geur bestaat, in distilleeringe, aan water over, en door opgietinge aan Geeft van wyn: en zoo wel het gedistilleerde vogt, als het geeltryk aftrekfel van dezelve, gelyken in hoedanigheid zeer naar die, welke onmiddelyk van de Nootmuschaat bereid worden.

De Winkelbereidingen van Nootmuschaat zyn, een geeltryk water, wezendlyke Olie, en de Nooten in zelfstandigheid gebraden. [L.] De Nootmuschaat zelve wordt in het saamengesteld mirkswortel water (y), in den saamengestellten geest van Lavendel (z), in het hartsterkend Conferf (a), in de maagversterkende koekjes (b), en de syroop van Rhybezien [L.]; derzelver wezendlyke Olie, in den vluggen speceryagtigen geest (c) [L.], en de uitgeperste Olie in de *Milbridaat* en de *Tberiac*, in de maag- en hoofd-pleisters (d) [L.], en den hoofd-balssem, [E.] gebruikt.

NUX PISTACHIA: *Nucleus è fructu Pistaciae Raii.* Pistasjes, Fisticen.

Dit is eene middelmaatig groote noot, die

een kern van eene bleek groene kleur, met eene roodagtige huid overdekt, in zich bevat. De boom, die dezelve voortbrengt, groeit van zelve in *Persien*, *Arabien*, en op verscheidene eilanden van den *Archipel*: hy kan de koude van onze eigene luchtstreek ook wel verdragen, in zoo verre, dat hy vrugten voortgebragt heeft, die niet minder waren, dan die van buitenslands ingebragt worden. De *Pistasjes* nooten hebben een aangenaamen, zoeten, vetagtigen smaak, gelykende naar dien van Amandelen. Zy worden in den rang der zenuwversterkende middelen (e) geplaatst, en van sommigen veel geacht in zekere zwakheden, en in vermagerde gestellen.

NYMPHÆÆ ALBÆ radix, flores: *Nymphæe albæ majoris.* C. B. Witte Water-lilie; de wortel en bloemen 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in rivieren en groote meeren, bloeiende doorgaands in Juny. De Wortels en bloemen hebben eenen wrangen, bitteragtigen lymigen smaak; (de bloemen zyn zoo wrang niet) en als ze versch zyn, eenen onaangenaamen reuk, welke in eene groote maate door het droogen verlooren wordt: zy worden aangepreezen in buikloopen, zaadloopen en dergelyke ongemakken. De wortels worden van sommigen gehouden voor in eenen uitneemenden graad verdoovende (f) te zyn; doch op geen heel goed fundament. *Lindestolpe* onderrecht ons, dat, in sommige deelen van Zweden, dezelve in tyden van schaarsheid, als voedsel gebruikt worden; en niet ongezond bevonden zyn.

OCHRA. Geel Oker: een zagt vryfbaar yzer-Erts, van eene geele kleur, dat in verscheidene deelen van *Engeland* gedolven wordt. Het bezit de kragten van de kalken van yzer en *hematites* steen; maar in zulk eenen lagen trap, dat de winkels het met recht verworpen hebben: deszelfs voornaamste gebruik is, als een blanketsel.

OCIMI

(x) *Serum.* (y) *Aqua Raphani rusticani composita.* (z) *Spiritus compositus Lavendulae.* (a) *Confectio cordialis.* (b) *Troches cardialgica.* (c) *Spiritus volatilis aromaticus.* (d) *Emplastrum stomachica & cephalica.* (e) *Analeptica.* (f) *Narcotice.*

OCIMI folia: Ocimi vulgaris. C. B. Basilicum; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een kleine plant, die jaarlyks in onze Tuinen gekweekt wordt: zy bloeit in Juny en July, en brengt haare zaaden in Augustus voort; maar brengtze, in dit land, zelden tot volkomenheid. De bladeren hebben eenen zagten, eenigzins heeten smaak; en als ze gevreeven worden een sterken onaangenaamen reuk, welke, door matig te droogen, aangenaamer wordt. Zy worden gezegd de lymige en taaije slymen te verdunnen, de borstontlastingen, en de afscheidingen der baarmoeder te bevorderen; doch men heeft al in eenen geruinen tyd 'er geen werk van gemaakt in de praktyk.

OLIVÆ earumque oleum: Fructus oleæ fativæ. C. B. De Olyfboom; de vrugt [E.], en derzelver Olie. [L. E.]

Deeze boom wagt in de zuider deelen van Frankryk, in Spanje, Italiën en andere warme landen: by ons wordt hy doorgaands in de Oranjeriën by de liefhebbers bewaard; hoewel hy de gemeene winters in de open lucht wel verdragen kan, en zeer goede vrugten voortbrengt.

De Olyven hebben een scherpen, bitteren, en ten uitersten onaangenaamen smaak: in pekkel gelegd (gelyk wy ze van buitenslands krygen) zyn ze zoo onaangenaam niet; de Olyven van *Luca*, die kleiner zyn, dan de anderen, hebben den zwaksten smaak; de *Spaansche* of grootsten, den sterksten; die van *Provence*, welke van eene middelbaare grootte zyn, worden in 't algemeen het meest geacht.

De Olie, die men van deeze vrugt verkrygt, heeft geen byzonderen reuk nog smaak, en verschilt niet heel veel van amandel Olie. De Schryvers spreken van twee soorten deezer Olie, de eene, welke uit de olyven geperst wordt, als ze volkomen ryp zyn, welke onze gemeene olyfolie is; de andere eer ze ryp geworden zyn; deeze laatste wordt *Oleum immaturum* en *omphacinum* (onrype en Verjuis-olie) genoemd. Doch in de Winkels zal men niets onder dien naam aantreffen; en *Lemery*

verzekert, dat 'er zulk een Olie niet is; dewyl onrype Olyven alleen een lymig sap in 't persen uitleeveren. Van de rype vrugten worden twee of drie soorten verkreegen, die in trap van zuiverheid verschillen: de zuiverste vloeit 'er uit door eene ligte persinge; de overige droeffsem, heet gemaakt en sterker geperst zynde, levert een minder' soort uit, met eenig grondsoep op den bodem, genaamd *amuraea*. Alle deeze Olien bevatten een groot deel wateragtige vogtigheid, en eene slymige zelfstandigheid; waar door ze aan verrotting onderworpen zyn: om dit voor te koomen, doen de Bereiders 'er wat Zeczout by, welke de wateragtige en slymagtige deelen opneemende, met dezelve naa den grond zinkt; door dit middel wordt de Olie gelykvormiger, en gevolglyk zoo vatbaar niet voor verandering. In de overvoering tot ons, wordt het zout somtyds, door het schudden van 't schip, van den bodem naa boven gedreven, vermengt zich met dezelve, en blyft in dezelve hangen; dewyl ze in onze kouder luchtstreek te dik wordt, om geheel en al te bezinken; en hier van daan heeft men somtyds Oliën, die duidelyk eenen zoutagtigen smaak hebben. Olyfolie wordt in den enkelen Balssem van zwavel gebruikt, in *Locatelli's* Balssem, en verscheidene Zalven. Tot dit laatste oogmerk wordt ze meer gebruikt, dan de andere uitgeperste Olien, doch zeldzaamer tot inwendige gebruiken.

OLIBANUM [L. E.] eene Gomhars, die uit *Turkyen* en *Oostindien* gebragt wordt, doorgaands in droppels of traanen, gelyk die van de Mastik; maar grooter; van eene bleek geele, en somtyds van eene roodagtige kleur; eenen middelmaatig prikkelenden smaak, en eenen sterken niet zeer aangenaamen reuk. Deeze drogery heeft veele verschillende namen gekregen, naar derzelver verschillende gedaanten: de enkele traanen worden *Olibanum* genoemd, of *thus (g)*: als 'er twee saamen gevoegd zyn, zyn ze *thus masculinum (b)* genaamd geweest; en als 'er twee zeer grootte waren, *thus femininum (i)*; somtyds worden

(g) Wierook. (b) Mannetjes wierook. (i) Wyfjes wierook.

den 'er vier of vyf, omtrent zoo groot als Hazenooten, hangende aan een stuk van den bast van den boom, uit welken zy vloeijen, gevonden; en deezen heeft men *ibus corticosum* (k) genoemd; het fynste poeder, welk in 't overbrengen van de traanen vryft, *mica thuris* (l), en het groffte poeder *manna thuris* (m). Deeze Drogerij is echter in geene van zyne ftaten dat geen, welk men tegenwoordig *ibus* of wierook noemt in de Winkels (zie het Artikel van THUS.).

Olibanum betaamt uit omtrent gelyke deelen van eene gomagtige en harsagtige zelfftandigheid; de eerfte wordt in water, de andere in verbeterden Geest van wyn ontbonden. Ten aanzien van derzelve kragten, heeft men eene groote meenigte aan dezelve toegeschreven, byzonderlyk in ziekten van 't hoofd, en de borst, in bloedspuwingen (n), en in buikloopen, en vloeijingen van de baarmoeder: doch derzelve wezendlyke uitwerkingen beantwoorden op verre na niet aan de beloften der Aanpryzers. *Riverius*, zegt men, heeft groote ondervinding gehad van derzelve goede uitwerkingen in zydweeën (o), byzonderlyk in aansteekende: hy ordonneert, dat men eenen uitgeholden appel zal vullen met een drachma *Olibanum*, en dan denzelven onder de asche bedekt zal braaden; en dit moet in eene gifte genomen worden, drie oncen *Carduus* water daar op gedronken, en de Lyder warm in 't bed gehouden worden: in eenen korten tyd, zegt hy, zal 'er of een overvloedig zweet, of een zagte buikloop volgen, welk de ziekte zal wegneemen.

Geoffroy bericht ons, dat hy menigmaal, met goed gevolg, van dit geneesmiddel gebruik gemaakt heeft met eene aderlaating; maar erkent ook, dat het fomtyds gemist heeft. *Olibanum* is een inmengfel, in de *pulvis à succino, theriaca* [L.], *Confectio japonica*, *pilulae ex Olibano*, en *emplastrum defensivum* [E.].

ONONIDES, *Anonidis, sive Arestæ bovis radix: Anonidis spinosæ flore purpureo*. C.

(k) Bast wierook. (l) Kruid van wierook. (m) Manna van wierook. (n) *Hæmoptoes*. (o) *Pleuritides*. (p) *Aperiens & diureticum*. (q) *Vulnerarium*.

B. Stalkruid, Prangwortel, Offe-breek; de wortel 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op woefte gronden en drooge velden. De Wortel heeft eenen onaangenaamen reuk, en een' walgenden zoetagtigen smaak: hy staat aangepreezen als een openend en pisdryvend middel (p); doch is by ons nooit in achtginge geweest.

OPHIQGLOSSI *folium: Ophioglossi vulgati*. C. B. Adderstong; de bladeren 'er van.

De plant heeft maar alleen één blad, met eenen slapen steel, die van den grond derzelve opschiet, aan de kanten getand is, en geacht wordt naar de tong van een Adder te gelyken: zy groeit in 't wilde in vogtige weiden. Men heeft nauwlyks eenige andere kragt aan dezelve toegeschreeven, dan dat ze wonden heelt (q).

OPIUM [L. E.] Heulsap; het verdikte melkagtig sap van de Maankoppen, (zie PAPAVER).

Dit sap is tot nog toe niet in groote menigte, in *Europa*, verfaamd; want *Persien*, *Egypten*, en eenige andere Provincien van *Asia*, hebben ons tot nu toe van deeze gerieflykheid voorzien: en in deeze Landen worden groote menigten van Maankoppen tot dat einde aangekweekt.

De *Opium*, die omtrent *Theben* in *Egypte* bereid wordt, en hierom *Thebaansche* genoemd, wordt doorgaands voor de beste gehouden; doch deeze is thans niet onderscheiden van die van andere plaatsen. Dit sap wordt in koeken of bladen tot ons gebragt, die overdekt zyn met bladeren en steelen van planten, op dat ze niet op elkanderen stikken: zy zyn van eene vaste gesteldheid, nogthans eenigzins zagtagtig en taai, van eene roodagtig bruine kleur in den klomp, en als die tot poeder gemaakt wordt geel; van eenen zwakken onaangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen smaak, die verzeld is van eene steekende hitte en schertheid.

De algemeene uitwerkingen van dit geneesmiddel

middel zyn, de vaste deelen te verflappen, en dezelve minder gevoelig voor prikkeling te maaken; de geesten te vervrolyken, pyn te stillen, slaap te verwekken, doorstraling en zweet te bevorderen; maar alle andere ontlastingen te fluiten. Als deszelfs werking, over is, keeren de pyn en andere toevallen, welken het voor een tyd gestild heeft, weder; en gemeenlyk met meer geweld dan te voren, ten zy de oorzaak, die dezelve verwekt heeft, door 't zweeten (r) of de verflapping, die 'er gemaakt is, wech genomen zy.

De werking van *Opium* is doorgaands verzelde van eene langzaam, maar sterke en volde pols, eene droogheid van den mond, roodheid en ligte jeuking van de huid; en gevolgd van eene trap van walging, bezwaarlykheid van ademhaaling, traagheid der geesten, en eene zwakke slaauwe pols. De voornaamste aanwyzingen (s) van *Opium* zyn, groote slaapeloosheid, onmaatige ontlastingen, die uit scherphheid en prikkeling (der vogten) ontstaan, krampen of sluipagtige trekkingen (r) der zenuwen, en geweldige pynen van byna allerly soorte. In deeze gevallen, geeven de *Opiaten*, ten minste voor eenigen tyd, verligting en gelegenheid aan andere geneesmiddelen, die eigentlyk aangewend worden, om de uitwerking te weeg te brengen.

De *Opium* verydelt somtyds het oogmerk van den Geneesheer, en, in plaats van rust te bezorgen, veroorzaakt groote benaauwdheden, braaking enz. Op een volle maag ingenoomen, doet het dikwyls braaken; als de Lyder door onmaatige ontlastingen uitgeput is, veroorzaakt het doorgaands groote traagheid. Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat het veel krachtiger werkt in menschen van een slap gestel, dan in de tegengestelde omstandigheden; terwyl het de onnatuurlyke ontlastingen, die uit prikkeling voortkomen, nuttiglyk sluit, zoo is het nadeelig in die, welken uit eene tegengestelde oorzaak ontstaan, als in de smeltende Buikloopen (v), die met de uitdroogende koortsen (x) verzelde gaan. Door verflappinge, spanninge wech te neemen, en

eene verlamming (y) van byzondere deelen te veroorzaaken, bevordert het menigmaal de ontlastingen, waar in deeze deelen betrokken zyn. *Boerhaave* merkt aan dat het somtyds de pisleiders (z) bekwaam maakt, om zelfs aan den steen eenen gemakkelyken uitgang te verleen; maar deeze uitwerking is geenszins bestendig.

Met opzigt tot de gifte van *Opium*; zoo is een grein doorgaands genoeg, en dikwyls te veel; onzinnige menschen, en zulken, die lange gewoon geweest zyn 't zelve te gebruiken, moeten drie of meer greinen hebben, om eene goede uitwerking te bekomen. By de Oosterlyche Volkeren, die eene hebbelykheid tot deszelfs gebruik hebben, is een drachma slegts eene maatige gifte. *Garcias* verhaalt, dat hy iemand gekend heeft, die dagelyks tien drachmaas gebruikte. Zulken, die lange aan deszelfs gebruik gewend zyn, moeten, op het nalaaten van 't zelve, met groote loomheid, slaauwheid, en benaauwdheid worstelen; welken verligt worden, wanneer ze hunne toevlugt weér tot *Opium* neemen, en, in zekere maate, door wyn of geeftryke vogten.

Opium wordt gedeeltelyk opgelost in water en verbeeterden geeft van wyn; proefgeeft, wyn en azyn lossen het geheel en al op; laattende alleen de onreinigheden over. De ontbindingen, in proefgeeft en wyn, hebben dezelfde uitwerkingen, als het sap in zelfstandigheid; met dat onderscheid, dat ze zich spoediger in 't lichaam uitbreiden, en minder geschikt zyn om eene walging in de maag na te laten. Een Aftreksel in verbeeterden geeft van wyn gemaakt, wordt gehouden, in eene gelyke gifte, krachtiger te werken, dan de voorgaande vogten: *Geoffroy* bericht ons, uit zyne eigene ondervindinge, dat, terwyl de ontbindingen van water en wyn een aangenaamen geruften slaap veroorzaakten, een Aftreksel, met zuiveren geest getrokken, eene razerney voor een korten tyd aanbragt. Loogzoutagtige zouten (a) verminderen de slaapverwekkende kracht van dit geneesmiddel: vaste

(r) *Diaphoretis.* (s) *Indicationes.* (t) *Spasmodica nervorum contractiones.* (v) *Diarrhaea colliquativa.*
(x) *Febres hecticæ.* (y) *Paralytici.* (z) *Ureteres.* (a) *Saltes alcalini.*

vaste loogzouten (*b*) maaken het pisdryvende (*c*); terwyl de vluggen (*d*) deszelfs werking voornaamelyk tot de zweetgaaten van de huid bepaalen. Zuuren vernietigen deszelfs kragt byna geheel en al. Veelen hebben getragt eenige vermeende kwaade hoedanigheden deezer drogery te verbeeteren, door dezelve te roosten, door gifting, door lange agtervolgde trekking, door herhaalde ontbindingen, en distilleeringen. Edoch alle deeze bewerkingen, schoon door veele latere Schryvers aangepreezen, belooven geen byzonder voordeel: zy mogen de *Opium* verzagten; maar door deeze middelen wordt ze nadeelig, om dat ze het geneesmiddel onzeekerer maaken in zyne werkinge, en de gifte onbepaalder.

Opium, uitwendig toegepast, geeft verligting in verscheidene pynen, maar verstoppt het deel niet, of maakt het ongevoelig voor de pyn, gelyk sommigen gemeend hebben: ook zegt men, dat het, onmatig gebruikt zynde, dezelve kwaade uitwerkingen voortbrengt, als wanneer het inwendig overdaadig ingenomen wordt.

De winkel bereidingen van *Opium* zyn het Thebaïsche Uittreksel (*e*), of de besmette *Opium*, en een Aftreksel van wyn [L.], en van geest van wyn [E.]. Het is een voor naam inmengsel in verscheidene Samenmengfels, als de pynstillende Elixir (*f*) [L. E.], het slaapverwekkend Aftreksel [E.] (*g*), de pillen van zeep en storax [L.] (*h*), de *Olibanum* en te vrede stellende pillen [E.] (*i*), het saamen gestelde poeder van *bolus*, waterlook (*k*), en *amber*, het slikmiddel van waterlook (*l*), het Paulynsche Conserf (*m*), het pynstillend Conserf (*n*), de *Mithridaat*, de *Theriaca* [L.], *Theriaca Edinensis*, het Japonische Conserf (*o*), en den pynstillenden (*p*) balssem [E.]

OPOBALSAMUM [L. E.]. *Balsamum judaicum*, *Syriacum*, & *Meccha*. Opobalsamum, of Balssem van *Gilead*;

Dit is een harsagtig sap, dat uit een' altoos

groenen boom, of heester, die in *Arabien* groeit, verkreegen wordt. De beste soorte, die van zelve uit den boom vloeit, is in *Europa* naauwelyks bekend; en de mindere soorten, die gezegd worden, door eene zagte kooking van de bladeren en takken in water, getrokken te zyn, worden zeer zelden by ons gezien. De oprechte *Opobalssem* is, volgens *Alpinus* in 't eerst troebel en wit, van eenen zeer sterken prikkelenden reuk, gelyk die van *Terpentyn*, maar veel zoeter; en van eenen bitteren scherpen, saamentrekkenden smaak: als hy eenigen tyd bewaard wordt, zoo wordt hy dun, helder, ligt en van eene groenagtige kleur; dan van eene goud-geele; en ten laatsten van de kleur van honich: na dit alles wordt hy dik, als *Terpentyn*, en verliest veel van zyne welriekendheid. Deeze Balssem is in groote achtinge in de Oostersche Landen; zoo wel als een geneesmiddel, als ook als een welriekende Zalve, en blanketfel. Zyne grootte schaarsheid is oorzaak, dat hy onder ons niet in gebruik geraakt is: in de *Mithridaat* en *Theriaca*, in welken het, als een inmengsel, is voorgeschreeven, staat het COLLEGIE van *Londen* toe, uitgeperste Olie van *Nootmus-schaat*, in deszelfen plaatse te neemen.

OPOPANAX [L. E.]. *Angelika* sap, of het sap van *Panacé-kruid*; een saamengestremd gomagtig en harsagtig sap, dat verkreegen wordt uit de wortels van eene kroontjesdraagende plant (*q*), *panax pastinaca folio*. C. B. die in de warmer Landen van zelve groeit; en de koude van deezen wel verdragen kan.

Dit sap wordt uit *Turkyen* gebragt, gelyk ook uit de *Oost-Indiën*, somtyds in ronde droppels of traanen, maar gewoonlyker in onregelmaatige brokken, van buiten van eene roodagtig geele kleur, en met witte spikkels; van binnen, van eene bleeker kleur, en menigmaal gemarmerd met groote witte stukken. Het heeft een byzonderen sterken reuk, en een bitteren, scherpen eenigzins walgenden smaak;

(b) Sales alcalini fixi. (c) Diureticum. (d) Volatiles. (e) Extractum Thebaicum. (f) Elixir paregoricum. (g) Tinctura sudorifica. (h) Pilule saponariae & storacis. (i) Pilule olibani & pacificae. (k) Pulvis compositus boli, scordii & succini. (l) Electuarium scordii. (m) Confectio paulina. (n) Pbilonium. (o) Japonica ceyfedia. (p) Balsamum anodynum. (q) Planta umbellifera.

smaak. Deszels kragten zyn die van een verdunnend en openend Geneesmiddel (r). Boerhaave gebruikte het menigmaalen te gelyk met *Ammoniacum* en *Galbanum*, in Miltziekten (s), in verstoppingen der Ingewanden van den Onderbuik (t), en in opstoppingen der maandelyksche ontlastingen, uit traagheid van slymige vogten, en gebrek van behoorlyke veerkragt der vaste deelen ontstaan: tot deeze oogmerken is het een nuttig innemngsel in de Gompillen (v), en het saamengestelde poeder van Myrrhe van de *Londensche Apotbeek*; maar wordt niet gebruikt in eenig saamenmengsel van de *Edinburgsche*. Het kan op zich zelfs alleen worden ingegeven by de gifte van een scrupel, of van een half drachma: een geheel drachma, wordt in verscheidene gesteltheden, zagtelyk buikzuiverende bevonden.

ORCHIS, Zie SATYRION.

ORIGANI folia: Origani sylvestris, cunila bubula Plinii. C. B. Wilde Marjolein, de bladeren 'er van [L. E.].

Dit kruid wordt in 't wilde op drooge kryt-agtige bergen gevonden; en in keezelagtige gronden, in verscheidene deelen van *Engeland*. Het heeft een aangenaamen reuk, en een prikkelenden smaak, heeter dan die van de tuin marjolein, meer gelykende naar thym; met welke het in kragten schynt overeen te koomen. Een wezendlyke olie, van het zelve gedistilleerd, wordt in de winkels gehouden.

Daar is nog eene andere foorte van Marjolein, Cretische (x) genaamd, welker bloemen, of liever bloemknoppen somtyds uit *Candia* tot ons overgebracht worden: deezen hebben eenen aangenaamen speceryagtigen geur, een weinig sterker, dan de gemeene foorte.

OROBI semen: Orobi siliquis articulatis, semine majore. C. B. Waldwikken; het Zaad 'er van:

Deeze plant wordt, hoewel niet zeer veel,

in onze tuinen gekweekt. Het Zaad heeft een meelagtigen bitteren onaangenaamen smaak: zy worden aangepreezen in graveel pynen (y), doch zyn al lange vreemd geworden in de praktyk.

ORYZÆ semen: [E.] Ryft; het Zaad van den buitensten bast ontdaan.

Dit wordt voornaamelyk overgebracht uit *Carolina*, waar deeze plant in groote menigte geteeld wordt. Het is voedszaam genoeg, en geeft een nuttig voedsel in Buikloopen (z), Roodeloopen (a) en andere Ziekten, die uit eene dunne scherpe gesteldheid der sappen ontstaan.

OSTEOCOLLA [E.].

Dit is eene delfstoffelyke Zelfstandigheid; die in veele deelen van *Duitschland*, gelyk ook in *Engeland* en andere Landen gevonden wordt. Men ontmoet ze gemeenlyk in losse zandige gronden, daar ze zich van omtrent de oppervlakte uitspreidt tot eene groote diepte, in verscheidene takken, gelyk de wortels van een boom: zy heeft eene witagtige kleur, ruuw aan de oppervlakte, en meesten deels of hol van binnen, of opgevuld met eene fyne houdagtige stoffe, of met vast hout. Somtyds worden de wortels van levendige boomen veranderd bevonden in deeze foorte van zelfstandigheid. (Zie *Neumanns Stookkundige Werken*, pag. 11. en de *Gedenkschriften van Berlyn* voor 't Jaar 1748.)

Tot poeder gemaakt, en met water afgespoeld, scheidt de *Osteocolla* zich in twee onderscheidene Zelfstandigheden; de fynste stoffe overgewasschen, brandt tot levendige kalk; en komt, volgens alle proeven met vergruisden kalksteen overeen: de groffte stoffe, die 'er overblyft, is louter zand: het zand en de kalkagtige aarde zyn meestendeels in eene evenredige hoeveelheid. Uit deeze ontleding kunnen wy gemakkelyk oordeelen van de kragt, welke van deeze delfstoffe vermaard is, als dat ze Weer (a*) maakt in gebrookene beenderen.

OXA-

(r) *Medicina attenuans & aperiens.* (s) *Morbi hypochondriaci.* (t) *Viscera abdominalia.* (v) *Pilula gummosa.* (x) *Origanum Creticum.* (y) *Dolores nephritici.* (z) *Diarrhaea.* (a) *Dysenteria.* (a*) *Callus.*

OXALIS, zie ACETOSA.

OXYACANTHA GALENI, zie BERBERIS.

OXYACANTHA VULGARIS, zie SPINA ALBA.

OXYLAPATHUM, zie LAPATHUM.

PÆONIÆ *radix, flores, semen: Pæoniæ folio nigricante splendido, quæ mas. C. B. vel Pæoniæ fœminæ flore pleno rubro majore. C. B.* Mannetjes en Wyfjes Peonie-roos; de wortels, bloemen en zaaden 'er van [L. E.].

Deeze planten worden, om de schoonheid haarer bloemen in onze tuinen gekweekt; de Wyfjes, welke de grootste en schoonste is, en om die reden ook de gemeenste, is de eenigste, waar van de winkels voorzien zyn. In hoedanigheid is 'er naauwlyks eenig blykbaar verschild; en daarom gaf het COLLEGE vryheid, om alle zonder onderscheid te gebruiken. De Wortels en 't zaad van Peonien, hebben, als ze verschild zyn, een onaangenaamen reuk, nabykomende aan dien van de verdoovende planten (b), en eenen eenigzins lymigen scherpagtigen smaak, met eenen geringen graad van bitterheid en saamentrekkende hoedanigheid, zoo wel in den smaak, als door 't veranderen van ontbindingen van staal in eene purpere kleur: de bloemen hebben weinig smaak, en eenen zeer zwakken, niet zeer aangenaamen reuk. De deelen, die 't meest gebruikt worden in de Geneeskunst, zyn de wortels en de zaaden. Deezen worden aangemerkt, als verzagende (c), versterkende (d), en eenigzins pynstillende (e); en worden ondersteld eenigzins van dienst te zyn, in sommige soorten van verstoppingen, wechknagingen der Ingewanden, heete pis, pyn in de Nieren, en dergelyke ongemakken. De kragt, waar van ze meest beroemd zyn, is, die van stuiptrekkingen en smerten van zenuwtrekking (f) te geneezen; en veelen

zyn dwaas genoeg geweest om te gelooven, dat deeze wortel zulks doen kon, door enkel aan den hals gedragen te worden. De wortel is een inmengsel in het poeder, voor de geenen die vallende ziekte hebben (g), van de *Edinburgsche Apotbeek*.

PALMÆ *oleum: Palmæ foliorum pediculis spinosis, fructu pruniformi, luteo, oleosa. Sloan.* Palm-olie [E.]

Deeze Olie wordt verkreegen uit de pitten van de vrugt van eene soorte van Palmboom, die natuurlyk op de kust van *Guinea* en de *Kaap-Verdische Eilanden* groeit: van deeze plaatfen is dezelve overgeplant naa *Jamaica* en de *Barbado's Eilanden*. Als de Olie by ons gebragt wordt, heeft ze omtrent de dikte van eene zalve, en is van eene oranje kleur; eenen sterken en niet onaangenaamen reuk, maar zeer weinig smaak: door lang bewaaren verliest zy haare hooge kleur, en wordt wit; wanneer ze moet wech geworpen worden, als niet langer bruikbaar. De Bewooners van de Kust van *Guinea*; zegt men, maaken deeze Olie ten deele, tot hun voedsel, en gebruiken dezelve even als wy de boter doen. By ons wordt ze zelden inwendig gegeven, maar alleen gebruikt in sommige uitwendige toepassingen; voor pynen en zwakheid der zenuwen, krampen, sproetels en dergelyken. Het gemeene volk gebruikt ze om kakhieken en winterhanden te geneezen; en inderdaad, als zy 'er spoedig by zyn, niet zonder goed gevolg. Zy is een inmengsel in de verzagende Zalve en Maagpleister van de *Edinburgsche Apotbeek*.

PANICI *semen: Panici Germanici, sive panicula minore. C. B.* Panick-koorn; een Gewas, dat veel overeenkomt met de Gierst heeft.

Deeze plant wordt in sommige deelen van *Duitschland* gekweekt: men heeft het Zaad wel als voedsel gebruikt; maar in de Geneeskunst komt het niet in aanmerkinge.

PA-

(b) *Planta narcotica.* (c) *Emollientia.* (d) *Corroborantia.* (e) *Analgetica.* (f) *Dolores spasmodici & epileptici.* (g) *Pulvis ad epilepticos.*

PAPAVERIS ALBI *Capita: Papaveris bortenfis semine albo.* C. B. De groote tuin Maankoppen, met witte bloemen en zaaden; of de witte Papaver, derzelver koppen. [L.]

PAPAVER NIGRUM: *Papaver bortenfe nigro semine.* C. B. de kleine Papaver van de Tuinen, met purpere bloemen, en zwarte zaaden; of de zwarte Maankop.

Het COLLEGIE van *Edinburg* fchynt toe te staan, dat men deeze foorte met de andere door elkandere gebruike; dewyl ze de onderscheiding van witte en zwarte uitgelaaten, en alleen den tytel van *Papaver bortenfe* in de lyft geplaatst hebben; en hier van fchryven zy de koppen, zaaden en bladeren voor tot geneeskundig gebruik.

De koppen en steelen deezer planten bevatten een melkagtig fap; welk in eene groote menigte kan verfaamd worden, door dezelve licht te wonden, als ze byna ryp zyn: dit fap, eenige dagen aan de lucht bloot gesteld zynde, wordt dik en styf tot eenen vasten en taaijen klomp, welke met de *Opium*, die van buitens lands gebragt wordt, overeen komt. (Zie het Artikel *OPIMUM*.) Het fap van beide foorten van Papaver blykt eenery te wezen; het eenig onderscheid bestaat in de hoeveelheid van het zelve voort te brengen, en dat is gemeenlyk naar evenredigheid van de grootte der plante: de groote, of witte Papaver is de foorte, welke door bereiders van *Opium* gekweekt wordt in de Oosterfche Landen, en tot geneeskundig gebruik in deeze.

De Maankoppen, in water gekookt zynde, deelen hun verdoovend fap aan het fcheivogt mede, te gelyk met de andere fappen, welke zy met andere plantgewassen gemeen hebben. Dit vogt, sterk uitgeperft, bezonken, met wit van eyeren klaar gemaakt, en uitgedampt zynde, levert omtrent een vyfde, of een zesde van 't gewigt der maankoppen, aan uittrekfel uit. Dit bezit de kragten van *Opium*; doch moet een dubbele gifte hier van ingegeven worden, om dezelfde uitwerking te hebben; welke het ook gezegd wordt voort te brengen zonder walging en duizeligheid te

veroorzaaken, welken de gewoone gevolgen van het andere zyn. (Zie de Proeven van *Edinburg* verkort 1. stuk. pag. 158 en 432.) (b) Een sterk afkookfel van de koppen, met zoo veel fuiker gemengd, dat het de dikte van eene fyroop krygt, is bekwaam om het in de gedaante van een vogt te bewaaren; en is de eenigste winkelbereiding van de Maankoppen. Beide deeze bereidingen zyn zeer nuttige middelen, hoewel aan verandering onderworpen, in opzigt van de sterkte: en dit ongemak fchynt niet vermyd te kunnen worden door eenige voorzorge van den Voorfchryver, noch van den Bewerker; nademaal de Maankoppen zelve (naar den trap van rypheid, en den grond en 't faifoen, waarin zy gegroeid zyn) verschillende hoeveelheden van de verdoovende stoffe, in evenredigheid met de andere fappen van de plant, in zich bevatten; gelyk in de *bervormde Apothek* is aangemerkt.

De zaaden der Maankoppen worden by veelen voor fleepverwekkende gehouden: *Juncker* zeidt, dat ze dezelfde hoedanigheid hebben, als de *byofcyamus*; en *Herman* merkt ze aan, als een goed middel om de plaats van *Opium* te vervangen; doch hy is waarfchynelyk misleid, door eene waarneeming, welke in veele planten doorgaat, dat naamelyk de zaaden kragtiger zyn, dan de vaten, waar in ze begreepen zyn.

Edoch de zaaden van de Maankoppen bezitten niets van het verdoovende fap, dat in derzelver bekleedfel en de steelen huisvest: eene Olie, uit dezelve geperft, is wel gebruikt geweest tot dezelfde eindens als de boomolie; en de zaaden zelve als voedsel: derzelver fmaak is zoetagtig en meelagtig.

PAPAVERIS ERRATICI, *feu Papaveris rheados flores: Papaveris erratici majoris.* C. B. Roode Maankop, of koornroos: de grootfte van de wilde haarige Papavers, met donker roode bloemen, en zwartkleurige zaaden; derzelver bloemen. [L. E.]

De bloemen deezer plante leveren, als ze geperft worden, een donker rood fap uit, en deelen

(4) *The Edinburg Essays abridg. Vol. 1. pag. 158, and 132.*

deelen dezelfde kleur, door trekkinge, aan wateragtige vogtigheden mede.

Een Syroop van dezelve wordt in de winkels gehouden: deeze wordt meest geacht om haare kleur; alhoewel sommigen eene pynstillende (i) kragt 'er van verwagten.

PARALYSIS flores: *Verbasculi pratensis odorati*. C. B. *Primulae veris majoris Raii*. Sleutelbloemen; Hemelsleutel, St. Pieterskruid; de bloemen 'er van [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in moerasige en vogtige weiden. De bloemen komen in April te voorschyn; zy hebben een aangenaamen zoeten reuk, en eenen scherpagtigen, bitteren, eenigzins saamentrekkenden smaak. Een Treksel van dezelve, als Thee gebruikt, wordt aangepreezen, als een zagt versterkend middel, in Zenuwziekten, en in sommige vrouwelyke ongesteldheden, die uit gebrek van de maandelyksche zuiveringen voortkomen. Een sterk treksel van de zelve; met eene genoegzaame hoeveelheid van suiker, maakt een aangename syroop, welke langeen plaats in de winkels behouden heeft: door het kookken, zelfs maar voor een weinig tyds, wordt derzelver fyne geur verlooren.

PAREIRA BRAVA [E.].

Dit is de wortel van een *Amerikaansche Convolvulus*, uit *Brasilien* tot ons gebragt in stukken van verschillende grootte, sommigen zoo groot, als een vinger, anderen als een kinds arm: hy is gekronkeld en verscheidenlyk gedraaid op zyne oppervlakte; van buiten van eene donkere kleur, van binnen van eene donker geele, en met houtagtige vezelen doorweeven, zoo dat, als men ze over dwars doorsnydt, eene menigte van evenwydige cirkels gezien worden, die gekruist worden door vezelen, welken van het middelpunt naa den omtrek loopen: hy heeft geen reuk; de smaak is een weinig bitteragtig, vermengd met eene zoetheid, gelyk die van zoethout.

Deeze Wortel wordt by de *Brasilianen* en *Portugeeschen* hooglyk gepreezen in eene groot

te menigte van verscheidene Ziekten, byzonderlyk tegen opstoppingen van de pis (k), graveelpynen (l), en den steen (m). In de twee eersten, zegt *Geoffroy*, heeft hy hem met goed gevolg gegeven, en dat de Lyder aanstonds verligting daar door kreeg; terwyl de ontlasting van eene grootte menigte pis daarop volgde. Insgelyks heeft hy waargenomen, dat 'er grootte menigten van graveel, en zelfs kleine steentjes na deszelfs gebruik geloosd werden. Deeze uitwerking schryft hy niet toe aan eene steenverdruyvende kragt (n), maar aan deszelfs eigenschap van het lymige slym te ontbinden, waar door de zandagtige stoffe was opgehouden geweest. Ook verhaalt hy, dat hy menigwerf goede uitwerking van deezen wortel ondervonden heeft, in het zuiveren en heelen der zweeren van de Nieren en Blaas, wanneer de pis etteragtig en slymig was, en niet dan met de grootste pyn konde geloosd worden: doch door het gebruik van den *Pareira* wortel werdt de pis spoedig helder, en van eene behoorlyke dikte, en werdt onverhinderd geloosd; en door het byvoegen van den Balsam *Copaive*, by dit geneesmiddel, werdt de zweer volkomen geneezen. De verdunnende hoedanigheid, welke hy in deezen wortel ontdekte, gaf hem aanleiding om proeven te doen in andere Ziekten, die uit taaije sappen voortkomen; en in deezen beantwoordde dezelve ten vollen aan zyne verwagtingen: in vogtige Amborffigheden (o), waarin de Longen verstopt waren, en de Lyder byna geslikt was door dik slym, bragt een Treksel van *Pareira* eene overvloedige ontlasting van de borst (p), en wel haast eene volkomen geneezing te wege; na dat verscheidene andere geneesmiddelen vrugteloos gebruikt waren: in de Geelzucht, uit verdikte Gal voortgekomen, deedt hy uitmuntenden dienst; maar in andere gevallen van Geelzugt (q), wanneer de Lever gezwollen en hard was, deedt dit geneesmiddel geen dienst. De gifte van deezen wortel in zelfstandigheid is, van twaalf greinen tot een half drachma; in een kooksel, twee of drie drachma's.

PA-

(i) Virtus anodyna. (k) Suppressiones urinæ. (l) Dolores nephritici. (m) Calculus. (n) Lithontriptica vis. (o) Asthmata humoralia. (p) Expectoratio. (q) Casus icterici.

PARIETARIÆ, seu *Helxines folia*: *Parietaria officinarum*. C. B. Muurkruid, Glaskruid; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit is een kleine plant, die op de muuren groeit; zy is van eenen kruidagtigen eenigzins zouten smaak, en geen' reuk. Het is een van de feine verzagtende kruiden, en in dat opzigt wordt het somtyds gebruikt. Het is een innengsel in het Afkookfel voor 't Gra-veel (r), van de *Edinburgsche Apotbeek*. Het uitgeperste sap 'er van heeft men wel, als een pisdryvend (s) middel, ingegeven tot de gifte van drie oncen.

PARTHENIUM, zie **MATRICARIA**.

PASTINACA HORTENSIS: *Pastinaca latifolia sativa*. Raii. Tuinpastinaken.

PASTINACA SYLVESTRIS: *Pastinaca sylvestris latifolia Raii*. Wilde Pastinaken.

De Wortels van de Tuin-Pastinaken worden als voedsel gebruikt, en zyn ook redelyk voedsaam. De Zaaden van beiden zyn eenigzins speceryagtig; maar die van de wilden zyn de sterkste.

PENTAPHYLLI radix: *Quinque folii majoris repentis*. C. B. Vyfblad, klaver met vyf bladeren, vyfvinger-kruid; de wortel 'er van [L.]

Dit kruid wast overvloedig in heggen en aan de kanten der wegen. De wortel is middelmatig saamentrekkend; en als zodanig heeft men het somtyds ingegeven tegen buikloopen (t) en andere vloedden; en in Gorgel-dranken (v) gebruikt, om het tandvleesch te versterken, enz.

Het bastagtig gedeelte van den wortel, kan men in Zelfstandigheid inneemen tot de hoeveelheid van een drachma; het binnenste gedeelte is heel veel zwakker, en moet in eene dubbele gifte worden ingegeven om dezelfde uitwerking voort te brengen. Doch nauwe-

lyks wordt 'er eenig gebruik van gemaakt, dan als een innengsel in de *Tberiac*.

PEPONUM semen: *Peponis oblongi* C. B. De Pompoenen; derzelver Zaad [E.].

Deeze Zaaden ontmoet men zelden in de winkels: in hoedanigheid verschillen ze niet van de Komkommers, Meloenen en de anderen, die koude Zaaden genoemd worden.

PERICLYMENUM, zie **CAPRIFOLIUM**.

PERSICARIÆ MITIS folia: *Persicariæ masculisæ Raii*. Persik-kruid, Vlooi-kruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op vogtige en waterige plaatsen: de bladeren gelyken eenigzins naar die van den persik appelboom (x), en hebben doorgaands eene zwartagtige vlak in 't midden: derzelver smaak is wrang en eenigzins zoutagtig. Dit kruid wordt voornamelyk aangepreezen tot uitwendig gebruik: *Tournefort* verzeekert ons (in de *Gedenkschriften der Fransche Academie* van 1703) dat het een van de beste wond en de verrotting tegenstaande middelen (y) is, die hy kent; en dat een Afkookfel van het zelve, in wyn, op eene verbaazende wyze koud vuur of versterkingen (z) stuit. Nogthans vertrouwt de tegenwoordige praktyk 'er niet op.

PERSICARIÆ URENTIS folia: *Persicariæ vulgaris acris, sive hydropiperis Raii*. Bytend Persik-kruid, Poelkruid, of Waterpeper; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze soorte kan gereedelyk van de voorgaande onderscheiden worden, door derzelver prikkelenden bytenden smaak, die naar peper gelykt. Derzelver krachten zyn die van een scherp prikkelend geneesmiddel: in slymige gestellen (a) bevordert het de ontlasting der pis, en heeft dikwyls goeden dienst gedaan in scheurbuik kwaalen. De versche bladeren worden somtyds uitwendig toegepast op

(r) *Decoctio nephritica*. (s) *Diureticum*. (t) *Diarrhæa*. (v) *Gargarismata*. (x) *Persica malus*. (y) *Valnerium & antisepticum*. (z) *Gangrenæ*. (a) *Habitus plegmatici*.

op oude pypzweeren (b), en om sponsagtig vleesch te doen wech byten: tot deeze oogmerken worden ze, naar men zegt, by Hoefmits gebruikt, by welken ze voornaamelyk gebeezigd worden.

PERSICÆ MALI flores: *Persicæ molli carne*, &c. C. B. De Persikboom, zyne bloemen. [E.]

De Persikbloemen hebben eenen aangenaamen reuk, en een bitteragtigen smaak: met de hitte van een waterbad, zonder eenig byvoegsel, gedistilleerd, leveren zy een zesde deel van haar gewigt, of meer, van een witagtig vogt uit, welk, gelyk de Heer *Bolduc* aanmerkt, eenen geur, als die van de pitten der vrugten, aan eene groote menigte van andere vogten mededeelt. Een Treksel in water van een half once van de versche versaaemde bloemen, of een drachma als ze gedroogd zyn, met suiker zoet gemaakt, is een dienstig middel voor kinderen om openlyf te maaken en wurmen te verdryven (c); en de bladeren van den boom zyn tot dat oogmerk wel wat kragtiger, maar zoo aangenaam niet. De Vrugt heeft dezelve hoedanigheid, als andere zoete vrugten; te weeten die van dorst te lessen, hitte te maatigen en zagtelijk openlyf te maaken.

PERUVIANUS CORTEX. [L. E.] Peruviaansche Bast; de bast van een hoogen slappen boom, die in *Peru* groeit.

Deeze wordt in stukken van verschillende grootte, somtyds opgerold in korte dikke rollen, en somtyds plat, tot ons overgebracht: van buiten is hy bruinagtig, en doorgaands voor een gedeelte overdekt met een witagtig mos; van binnen is hy geelagtig, roodagtig of van eene roestige yzerkleur. Hy heeft eenen lichten speceryagtigen reuk, wat mufagtig, en toch niet onaangenaam; eenen bitteragtigen saamentrekkenden smaak; die lang op de tonge blyft, en verzeld is van eenen graad van speceryagtige heetheid. De kleine, dunne, platte stukken worden van sommigen voor de

besten gehouden; van anderen de rolagtige soorte, met den ruigen rok, voornaamelyk als ze van binnen van eene heldere kaneel kleur zyn; alhoewel de groote platte stukken, het zy ruuw, of glad, van eene ligter of donkerer kleur, dikwyls even goed zyn. De beste bast is die, welke de sterkste van reuk en smaak is: Deeze is vrybaar tusschen de tanden; hy breekt niet schilverig, maar kort en glad.

De kragten van deezen bast, als een middel om de koorts te verdryven, werden door de *Indiaanen* ontdekt in 't Jaar 1500: doch zy werden in *Europa* niet bekend voor 1649: ook werdt deeze bast niet in de algemeene praktyk aangenomen, dan eenige Jaaren daar na; dewyl eenige kwaade gevolgen, uit deszelve onvoorzigtig gebruik ontslaan, denzelve voor een tyd in verachting bragten. Thans wordt hy aangemerkt, als het kragtige geneesmiddel in afgaande koortsen (d) van byna allerlye soorte, en veilig in alle Jaaren en geteldheden; mits dat het met oordeel en op zyn' tyd toegediend, en behoorlyk achtgegeeven worde op de omstandigheden der ziekte. Volgens de nieuwe praktyk geeft men, voor 't gebruik van dit geneesmiddel, doorgaands vooraf een braakmiddel in, by het begin van eenen aanval, of verheffing van de ziekte: in sommige gevallen laat men een buikzuiverend middel, en in bloedryke gestellen (e) een aderlaating voorafgaan: Deeze middelen maaken het gebruik van den Bast niet alleen veiliger, maar ook zekerer en spoediger in zyne werkinge: wanneer deeze ontlastingen verzuimd worden, of niet volkomen genoeg uitgevoerd, zal de ziekte, als ze van langen duur geweest is, bezwaarlyk voor den koortsbast wyken; of indien ze ten laatsten al schynt ondergebracht, verkrygt de Lyder toch zyne kragten niet weder, en stort schielijk weder in. Het gebruik van den Bast begint ten einde van eenen aanval, of verheffing der ziekte, en wordt herhaald, tot de hoeveelheid van een half drachma (meer of min, naar de omstandigheden van den Lyder) elke drie of vier

uu-

(b) *Ulcera fistulosa*. (c) *Laxativum & anthelminticum*. (d) *Febres intermittentes*. (e) *Habitus plethorici*.

uuren, zoo lang als de tuffchenpoozing duurt: als de koorts van de galagtige foorte is, en van groote hitte verzeld, wordt 'er een weinig Salpeter bygedaan: en in alle gevallen bevordert eene maatige beweging doorgaands de uitwerking. In 't eerst zal hy doorgaands open lyf maaken, en fomtyds werken, als of men een buikzuiverend middel had ingenoomen; en op deeze wyze vergoedt hy het verzuim van de ontlastingen, die voor het inneemen moesten voorafgaan: als de buikzuivering aanhoudt, beantwoordt het geneesmiddel niet aan de bedoelde einden: in zulk een geval doet men 'er een weinig *Opium* by, welk den loop met kragt zal stuiten: en indien de Lyder daar na te hardlyvig blyft, neemt men toevlugt tot klifteenen.

Nogthans moet de loslyvigheid niet te schielijk gestopt worden: integendeel is het noodzaakelyk, als de Bast zelf dit niet uitwerkt, een weinig Rhabarber daar by te doen, om voor eenen tyd twee stoelgangen daags te bezorgen, zoo als Doctor Mead ons onderrecht; en door dit middel zal de ziekte grondiger geneezen worden, en minder onderworpen zyn, van eene waterzugt, of kwaade gesteldheid van het lichaam gevolgd te worden: na dat 'er een drachma of twee Rhabarber gebruikt is, moet men ophouden en den Bast alleen ingeeven. Na dat de koorts verdreeven is moet men nog eenigen tyd met het gebruik van dit geneesmiddel blyven aanhouden, op dat de Lyder niet weder instorte; maar zich onthouden van ontlastingen, ten zy het volstrekt noodzaakelyk ware. De ziekte zal nogthans zelden volkomen geneezen zyn, ten zy dat 'er zeer groote ontlastingen, door den stoelgang, de pis, of door de uitwaasfeming gevolgd zyn: indien zulks niet van zelfs geschiedt, geeft men buikzuiverende, braak, of zweetmiddelen, in vereeniging met den Bast, in; want anders blyft de Lyder zwak, en zonder eetlust, tot dat de ziekte wederkomt, of in eene andere verandert.

In ziekten met toevallen (*f*), in uitdrogende en etteragtige koortfen (*g*), in kwaadbloedige gestellen (*b*), en als de hypochondrische Ryken (*i*) gezwollen en gespannen zyn, is dit geneesmiddel niet gevoeglyk, en meestendeels schadelyk. Deszelfs blykbaare faamentrekking verbiedt deszelfs gebruik in verstoptheden der Ingewanden van den Onderbuik (*k*), of opstoppingen van eenige gezetelyke ontlasting (*l*); ten zy dat de verstopping eerst wechgenomen zy, of de ontlasting haaren behoorlyken loop hebbe.

In scherpe, ontfteekende (*m*), of kwaadartige koortfen, schynt de Bast geene goede uitwerking te hebben. Desniettegenstaande is de Bast een uitsteekend geneesmiddel, in het wyken van langduurige zenuw koortfen (*n*), of na eene tuffchenpoozing, als de Lyder, wegens kwaade gesteldheid, ouderdom, vermoeidheid, of diergelyken, zeer zwak en de pols langzaam is; mits dat 'er geene ontvating zy (*o*), dat de vaten heel blyven, en dat 'er niet reeds etter gemaakt zy.

De *Peruviaansche Bast* is insgelyks uitnemend dienstig bevonden in het koude vuur en verstervingen (*p*), het zy dat ze uit eene inwendige, of uit eene uitwendige oorzaake voortkomen.

In alle zodanige gevallen, waar in hy van goed gevolg bevonden wordt, veroorzaakt hy eene zachte ettermaaking, welke verandert, als men met het gebruik van het geneesmiddel ophoudt, en keert straks zagtielyk weder, als men het weder hervat.

Hier door zyn sommigen bewogen geworden, om den bast te beproeven in de kinderpokjes, wanneer of de puisten niet wel tot ettermaaking kwamen, of de vlakken (*q*) (peperkoorns genaamd) eene gesteldheid tot koudvuur vertoonden; en ook hier in beantwoordde hy aan de verwagting: want de ledige blaasjes werden met stoffe vervuld, de wateragtige etterdragt (*r*) veranderde in witten dikken etter, de vlekken werden allengs van eene bleeke

(*f*) *Aegritudines symptomatice.* (*g*) *Febres hecticæ & purulentes.* (*b*) *Habitus cacochymici.* (*i*) *Regiones hypochondriacæ, sive hypochondria.* (*k*) *Obstructiones viscerum abdominalium.* (*l*) *Suppressiones evacuationum crificantium.* (*m*) *Febres acutæ & inflammatoricæ.* (*n*) *Febres nervosæ.* (*o*) *Extravasatio.* (*p*) *Gangrena & mortificationes.* (*q*) *Petechiæ.* (*r*) *Sanies.*

bleeke kleur, en verdweenen ten laatsten; en de pokken begonden spoediger weder te keeren, dan men verwagt hadt. Zie de geneeskundige Proeven van *Edinburgh* (s).

Ook heeft men den Bast aangewend, en niet zonder goed gevolg, tot het geneezen van gezettelyk wederkeerende hoofdpynen, vlagen van Moeder- en Miltziekten; en andere ongemakken, die geregelde tusschenpoozingen hebben. Door zyne saamentrekkende kracht en speceryagtige hoedanigheid, versterkt hy het gantsche zenuwgestel, en is dienstig in zwakheid van de maag, en verscheidene sleepende ziekten, die uit al te groote slapheid der vezelen voortkomen. In hardnekkige vloedden van de Baarmoeder, en oude druipers, heeft de Bast, by staalmiddelen gevoegd, uitmuntende uitwerkingen.

De krachten van den Peruviaanschen Bast huisvesten voornaamelyk in eene harsagtige zelfstandigheid, en hierom worden ze door verbeterden Geest van wyn volkomen 'er uit getrokken. Door sterk kookken in water smelt de hars 'er uit, en vermengt zich met het water; welk, zoo lang het heet is, zich helder doorschynend vertoont, maar als het koud wordt, troebel wordt, en een groot deel van de hars op den grond aflegt. Water heft, in het distilleeren, het speceryagtig gedeelte van den Bast op; maar zuivere Geest brengt 'er niets van over. Hierom is een Uittreksel van Water niet alleen minder in hoeveelheid, maar ook slegter in hoedanigheid, dan een Uittreksel met verbeterden Geest van wyn gemaakt. Proefgeest trekt de krachten van deeze drogery redelyk wel uit in de koude; maar de hitte maakt, dat hy meer opneemt, dan hy dragen en behouden kan in de koude. Geest van Ammoniaczout, met vaste loogzouten bereid (t), windt zeer weinig uit den Bast, het zy met of zonder hitte: doch dezelfde Geest, met levendige kalk, en den zoetgemaakten geest bereid, wordt in weinige uren zeer sterk met deszelfs reuk en smaak bezwangerd.

De Winkel-bereidingen van den Bast zyn, een Extraët [L. E.], eene Hars [E.], een geestryk Aftreksel [L. E.]. Een Aftreksel in

vluggen Geest [L.], en een saamengefeld Aftreksel [E.]. Ook is het een innengsel in het Aftreksel voor de Maag [E].

De Zelfstandigheden, welke doorgaands in de voorschriften, by den bast gevoegd worden, schynen geschikt te zyn, of om deszelven kracht en werking te bevorderen, of enkel om hem onder de begeerde gedaante te brengen, zonder veel acht te geeven op zyne aangenaamheid, en de gemakkelykheid om hem te kunnen inneemen: dit is echter een stuk van groot gevolg, als deszelven smaak en de hoeveelheid, welke noodzaakelyk is, den Lyder menigmaal te lastig valt, eer hy genoeg 'er van ingenomen heeft, om de gewenschte uitwerking voort te brengen. Als men voorneemens is, om hem in eene vaste gedaante van een brok, slikspil enz. in te geeven; moet dezelve niet opgemaakt worden, gelyk gemeenlyk geschiedt, met syroopen, maar met slymen: want met de eersten blyft hy in den mond en de keel hangen, waar van daan zyn smaak een langen tyd daar na overblyft; maar met de laatsten gaat hy vry door, en laat naauwelyks eenigen smaak in den mond overig.

Speceryen beletten niet, dat de Bast zich ontdekke; maar een Uittreksel van Zoethout bedekt hem zeer kragtig. Ook maakt het Uittreksel van Verfhout, of Campechhout, gevoegd by dat van den Bast, en eene behoorlyke hoeveelheid van slym, een fraai en aangenaam saamenmengsel.

PETASITIDIS radix: Petasidis majoris & vulgaris. C. B. Dokke bladen, groote Hoefbladers; de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, aan de slootkanten en in weiden: in de lente brengt het korte schilferige steelen voort, die punten met purpere bloemen dragen; na deezen verschynt de bladeren, die zeer groot zyn en omtrent het midden uitgehold, zo dat ze naar een bonnet gelyken, of het geene de Grieken *μισσρος* noemen, waar van de naam der plante ontleend is.

De wortels hebben eenen sterken reuk, eenen bitteren speceryagtigen, niet zeer aangenaam.

(s) *Edinburgh medical Essays.* (t) *Sales alcalini fixi.*

naamen smaak; zy zyn wel ingegeven tot de gifte van een drachma of meer, als eene specery, en ook als een openend en ontsluitend (v) middel; doch zy bezitten deeze kragten in zulk een laag trap, dat zy hunne achtig in de winkels verlooren hebben.

PETROLEUM [E.]. Steen-Olie.

Dit is een algemeene naam van verscheiden vloeibare Joodenlymen (x), of delfstoffelyke Olien (y), welken van zelfs uit de aarde, of uit de klooven der steenrotsen vloeijen. Deeze Olien worden byna in alle landen gevonden; doch in de grootste menigte in de warmer: sommigen ontmoet men in verscheidene deelen van *Engeland*: en veelen van onze gemeene joodenlymagtige delfstoffen (z), als mynkoolen enz. leveren in 't distilleeren olien uit, die niet veel van deeze verschillen.

De uitmuntendste soorte van deeze gerieflykheid komt uit het Hertogdom *Modena* in *Italien*, waar men drie verschillende soorten van dezelve vindt; de beste is byna zoo klaar, vloeibaar, en doorschynend, als water, van eenen sterk doordringenden en toch niet onaangenaamen reuk, gelykende wat naar verbeeterde Olie van barnsteen: de tweede soort is van eene helder geele kleur, niet zoo vloeibaar als de voorgaande, zoo doordringend niet, en meer van den reuk van barnsteen-Olie deelagtig: de derde, of slegste is van eene zwartagtig roode kleur, van eene dikker saamenstremming, en onaangenaamer dan de twee voorgaanden.

De eerste van deeze drie wordt zelden in de Winkels gevonden; de tweede, met een weinig van de derde en eenige fyne olie vermengd, wordt ons gemeenlyk in plaats van dezelve gezonden. Petrolie vat ligtelyk vuur, en brandt geheel en al wech, als ze zuiver is: gedistilleerd zynde, wordt ze wat doorschynender, dan te vooren (blyvende eene geringe hoeveelheid van geelagtige stoffe over) en verliest veel van haaren natuurlyken reuk: zy vereenigt zich met wezendlyke Olien van

plantgewassen, maar in 't geheel niet met geesten van wyn: en de fyner soorten zyn zoo ligt, dat ze op den hooglykft verbeeterden Geest van wyn kunnen dryven.

Steenolie wordt thans, zeer zelden, als een geneesmiddel gebruikt; hoewel ze, als men de beste soorten oprecht konde bekomen, wel eenige oplettenheid schynen waardig te zyn: zy zyn aangenaamer dan de Olie van barnsteen, en zagter, dan die van terpentyn; welker beiden kragten zy bezitten. Zy worden by de Schryvers voornaamelyk aangepreezen tot uitwendige gebruiken tegen pynen en smerten, in ongemakken van beroerdheid, en om winters in handen of voeten voor te komen.

Tot deeze oogmerken heeft men van sommigen der gemeener delfstoffelyke Olien gebruik gemaakt met goed gevolg; eene Olie uit eene soorte van steenkoolen getrokken, heeft men by het gemeene volk in aanzien gebragt, onder den naam van *Britsche Olie*, voor zinking pynen enz. en deeze zelfs wordt menigmaal nagemaakt, door een klein gedeelte Olie van barnsteen by de gemeene uitgeperste Olien te doen.

PETROLEUM BARBADENSE. [L.]

Barbado's Teer.

Dit is dikker, dan de voorgaande Steenolien, en heeft byna de dikte van gemeene Teer. Dit Teer heeft een roodagtig zwarte kleur, en eenen onaangenaamen reuk, die minder prikkelt dan de andere soorten. Deeze pik wordt in verscheiden van onze *Amerikaansche eilanden* gevonden, waar ze door de *Inwooners* in groote achtinge gehouden wordt, als een zweetmiddel, en in ziekten van de borst en Longen; hoewel het in gevallen van deezen aart, die van ontfteeking vermeld zyn, niet gevoeglyk is; men past het ook uitwendig toe, als een verdryvend (a) middel, en om ongemakken van beroerte (b) voor te koomen. By ons wordt het zelden gebruikt, en niet dikwyls oprecht gevonden. Het COLLEGIE van *Londen* gebruikt het als een

(v) *Aperiens & deobstruens.* (x) *Bitumina.* (y) *Olea mineralia.* (z) *Mineralia bituminosa.* (a) *Discutiens.* (b) *Agritudines paralyticae.*

een scheivogt voor Zwavel, in de Barbado's Balssem van zwavel (c), en schryft eene olie voor, om daar van te distilleeren: dat van *Edinburgh* heeft het nog niet aangenomen.

PETROSELINI MACEDONICI *femen*: *Apii Macedonici*. C. B. Selderie; het zaad 'er van. [L.].

PETROSELINI VULGARIS *femen, folia, radix: Apii hortensis seu petroselini vulgo*. C. B. Gemeene Pieterfelie; de wortels, bladeren en het zaad 'er van. [L. E.]

De eerste deezer planten ontmoet men somtyds in onze Tuinen; de andere wordt gemeenlyk tot keuken gebruik geteeld. De zaaden van beiden hebben eenen speceryagtigen geur, en worden by gelegenheid, als windbreekende (d) enz. gebruikt. Die van de Selderie zyn de sterkste, hoewel ze doorgaans door de anderen vervangen worden. De wortel van Pieterfelie is een van de vyf openende (e) wortels, en wordt somtyds tot dat einde tot een inmengsel in de geneesdranken (f) en koelkranken (g) gemaakt. Als hy rykelyk gebruikt wordt kan hy winderigheid verwekken, en dus, door de opspanning der Ingewanden, eene tegenstrydige uitwerking voortbrengen, tegen die, welke men 'er mede bedoelt: de smaak van deezen wortel is wat zoetagtig, met eenen geringen graad van heetheid en speceryagtigen geur.

De zaaden van Selderie zyn een inmengsel in de *Mithridaat* en *Tberiaca*; en die van Pieterfelie in de sliksarseny van Laurierbeziën. [E.].

PEUCEDANI *radix: Peucedani Germanici*. C. B. Varkens-fenkel, Zwavelkruid, Boeren-fenkel; de wortel 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde aan de Zee-stranden, en in vogtige beschaduwde plaatsen.

(c) Balsamum sulphuris Barbadosense. (d) Carminativa. (e) Aperientia. (f) Apozemata. (g) Potus dietici. (h) Stimulantes. (i) Attenuantes. (k) Expectoratio. (l) Errhinum. (m) Morbi letargici. (n) Dysenteria. (o) Haemorrhagines.

De wortels hebben een sterken onaangenaamen reuk, eenigzins gelykende naar ontbindingen van zwavel; en een vetagtigen, eenigzins scherpen, bitteragtigen smaak. Zy worden aangemerkt als prikkelende (b), en verdunnende (i); en onderfeld de borstontlasting (k), en pisloozing te bevorderen: het uitgerperste sap werdt by de Ouden, als een niesmiddel (l), in slaapziekten (m) gebruikt. Doch in de tegenwoordige praktyk wordt 'er geheel geen acht op gellagen.

PHU, zie **VALERIANA SYLVESTRIS**.

PILOSELLA, zie **AURICULA MURIS**.

PIMENTA, zie **PIPER JAMAICENSE**.

PIMPINELLÆ SANGUISORBÆ *folia: Pimpinella sanguisorbae minoris hirsuta & lavis*. C. B. Pimpenel; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op drooge kryt-agtige bergen: dat in de tuinen gekweekt wordt, hoewel van sommigen voor beeter gehouden, is minder in hoedanigheid, dan de wilde soorte. De bladeren zyn zagtelyk saamentrekkende, en zyn somtyds gebruikt geweest, met dat inzicht, in Buikloopen (n), en Bloedvloeijingen (o).

PIMPINELLÆ SAXIFRAGÆ *radix, semen, folia*. Pimpenel-Steenbreeken; de Wortel [L. E.], bladeren en 't zaad. [E.].

Van deeze plant worden drie soorten by de Geneeskundige Schryvers in aanmerking genomen:

1. *Pimpinella saxifraga major, umbella candida*. C. B. Deeze is die soorte, welke by de Duitfche Schryvers beroemd is onder den naam van *Pimpinella alba* (witte Pimpenel): zy is in dit land niet zeer gemeen, en daarom

daarom hebben onze markten haare plaats vervuld met de volgende.

2. *Pimpinella saxifraga minor foliis sanguisorbæ Raii. Tragofelinum alterum majus Tourn.* Deze wordt niet zelden in drooge weilanden gevonden.

3. *Pimpinella saxifraga minor. C. B. foliis dissectis Hist. Oxon.* Deze soorte is de gemeenste in de velden omtrent Londen: zy groeit hooger dan de anderen, maar de bladeren zyn kleiner.

Alle deeze planten schynen dezelfde hoedanigheden te bezitten, en alleen in de uiterlyke gestalte te verschillen: en zelfs hier in is het onderscheid zoo gering, dat *Linneus* dezelve byeen gevoegd heeft, onder den algemeenen naam van *Pimpinella*. Ons COLLEGE staat toe, in plaats van de eerste, welke gemeenlyk verstaan is, als de winkel soorte, de beide anderen, (die gemeener zyn) door elkanderen te gebruiken.

De Wortels van Pimpenel hebben eenen aangenaamen heeten, zeer prikkelenden smaak, welke door verbeeterden Geest van wyn gantschelyk 'er uit getrokken wordt: in het distilleeren reift het scheivogt op, en laat alles, wat het van den wortel opgenomen heeft, tot eene prikkelende speceryagtige hars vereenigd, over. Deeze wortel doet zich met zyne kenbaare hoedanigheden voor, als een geneesmiddel van uitsteekende nuttigheid; hoewel 'er weinig werk van gemaakt wordt in de gemeene praktijk: het eenige winkel saamenmengsel, waar van het een innengsel is, dat is het saamen gestelde poeder van Kalfsvoet (p) [L.] *Stabl, Hoffman*, en andere Duitfche Geneesheeren zyn 'er ten uiterste meé ingenomen, en pryzen het aan, als een uitsteekend maagmiddel (q), ontbindend (r), pisdryvend (s), afvagend (t) zweetverwekkend (v), en verdryvend (x) middel. Zy gaven het menigmaalen in, en niet zonder goed gevolg, in scheurbuikagtige en huidziekten (y), vervuild bloed en sappen, zwellingen en verstopheden van de klieren (z), en in ziekten, die uit gebrek

van de vloeibaare afscheidingen in 't algemeen ontstaan. *Boerhaave* schryft dit geneesmiddel voor in gevallen van Amborftigheid (a), en Waterzugt, waarin de sterkste ontbindmiddelen aangewezen worden: de gedaante, welke hy voor de beste houdt, is die van een Treksel met water; maar het Aftreksel met Geest van wyn bezit de kragten van den wortel in veel grooter volmaaktheid.

Daar is nog een andere soorte van Pimpenel, zwarte (b) genaamd, om dat derzelve wortel van buiten van eene blinkende zwarte kleur is, terwyl die van de voorgaande soorten witagtig zyn: Deeze is merkwaardig, om dat ze eene wezendlyke Olie uitlevert, van eene blaauwe kleur. Zy groeit in 't wilde in eenige deelen van *Duitschland, Zwitserland*, enz. en wordt nu en dan in onze Tuinen ontmoet.

PINUS nuclei & resina: *Pinus sativa. C. B. & Pinus sylvestris. C. B.* De Pynboom; de kerns van zyne vrugt, of kegels, en zyne Hars [E.].

De Pynboom verschilt van den Sparre- of Denneboom daarin, dat hy zyne bladeren by paaren heeft staan, daar die van den Denneboom elk alleen staan. De Pynboom is overvloedig voorzien van dezelfde soorte van harsagtig sap, als de Denneboomen; (zie de Artikels *THEREBINTHINA* en *THUS VULGARE.*)

De kerns hebben een zeer aangenaamen zotten smaak, en schynen zeer naa van dezelfde soorte te zyn, als de zoete Amandelen: zy worden aangemerkt als artikelen, die meer voor de gezonden dan voor de Geneeskunst zyn.

PIPER NIGRUM. [L. E.]. Zwarte Peper: de vrugt van eene plant, die in *Java, Malabar*, enz. groeit, en die, waarfchynelyk, eer ze volkomen ryp is vergaderd, en in de zon gedroogd wordt. Dit is de eenigste specery, die wy zelve rechtstreeks uit *Oostindien* overbrengen; terwyl alle de anderen uit de handen der *Nederlanders* komen.

PIPER.

(p) Pulvis Ari compositus. (q) Stomachicum. (r) Resolvens. (s) Diureticum. (t) Detergens. (v) Diaphoreticum. (x) Alexipharmacum. (y) Morbi scorbutici & cutanei. (z) Tumores & obstructions glandularum. (a) Casus Astmatici & hydropicales. (b) Nigra.

PIPER ALBUM. [L. E.]. Witte Peper, de vrugt van de zwarte Peperplant, als zy volkomen ryp is verfaamd, en door weekinge in water van den bast ontdaan. Want de korls, zoo als ze by ons gebragt worden, hebben fomtyds nog stukjes van eene zwart gekleurde huid op zich.

PIPER LONGUM. [L. E.]. Lange Peper. Dit is de vrugt van eene andere plant, die ook in *Ostindien* groeit. Zy is van eene lange ronde gedaante, omtrent anderhalf duim lang; de buitenste oppervlakte vertoont zich, als faamengesteld uit eene menigte kleine korls, die in eene soorte van schroefwyze strekking rondom de vrugt geplaatst zyn.

Alle deeze speceryen hebben eenen prikkelenden reuk, en eenen zeer heeten bytenden smaak. De lange soorte, welke de heetste en sterkste is, wordt het meest in de Geneeskunst gebruikt; de zwarte, als aangenaamer zynde, in de keuken; de witte, welke de zwakste van de drie is, wordt zelden tot een van-die beide gebruiken gebezigd. De heetheid en prikkelende kragt deezer speceryen bestaat voornaamelyk in derzelver harsagtig gedeelte; derzelver speceryagtige reuk in eene wezendlyke Olie. De oprechte gedistilleerde Olie ruikt sterk naar de Peper, heeft zeer weinig scherphheid; maar het overgebleevene kookfel, verdikt zynde, levert een zeer prikkelend uittreksel uit. Een Aftreksel, met verbeeterden Geest van wyn gemaakt, is ten uitersten heet en vuurig; want weinig droppelen van 't zelve zetten den mond als in vuur en vlamme.

De witte Peper is een inmengsel in *Philonium* (c), en *Mithridaat*; de zwarte in de *pulvis antileffus* (d), het slikmiddel van Laurierbezen, het Conferf van *Pauli* (e), en de *Tberiaca*; de lange in den bitteren wyn, het speceryagtig Aftreksel (f), poeder en de pillen, de faamengestelde poeders van bolus en Waterlook (g); het Conferf van *Pauli*, de *Mithridaat* en *Tberiaca*. [L.].

PIPER JAMAICENSE. [L. E.] *Pimen-*

to, of Peper van *Jamaica*; de *Amonium* van veelen der Duitfche Schryvers.

Dit is een voortbrengfel van onze eigene plantinge; het is de vrugt van eenen grooten boom, die van zelve in de bergagtige deelen van *Jamaica* groeit, en door den Ridder *Hans Sloane* *Myrtus arborea, aromatica, foliis laurinis* genoemd wordt. De reuk deezer specery gelykt naar een mengfel van kaneel, kruidnagelen en nootmuschaaten: derzelver smaak komt naa by aan dien van kruidnagelen, of een mengfel van de drie genoemden; waar van ze den naam van *al-specery* gekregen heeft.

De winkels zyn voor eenigen tyd gewoon geweest, deeze specery te gebruiken, als een middel, dat op de kostbaarer speceryen volgt; en daarom is het in onze Gasthuizen ingevoerd: het COLLEGIE van *Londen* heeft aan het zelve eene plaatst gegeven in de laatste *Apotheek*, en schryft een enkel water voor, om daar van te distilleeren, welk den geur van de *Pimento* in groote volmaaktheid bezit. Het levert eene gfoote meenigte van eene aangename wezendlyke Olie uit, die in water zinkt: deeze Olie, in de *hervormde Apotheek* aangepreezen, is nu ook in de *Edinburgsche Apotheek* aangenomen. Verbeeterde Geest van wyn trekt derzelver prikkelende kragt en geur uit, en heft niets op in het distilleeren.

PIPER INDICUM: *Capsicum siliquis longis propendentibus Tourn.* Guineefche Peper, of *Capsicum*; de vrugt 'er van.

Dit is eene jaarlyksche plant, die in onze Tuinen gekweekt wordt; zy brengt haare roode peulen in September, of October tot rypheid. De smaak van *Capsicum* is ten uiterste prikkelend en scherp, zettende den mond als in vuur. In de Geneeskunst wordt ze zelden gebruikt, wordende voornaamelyk tot keuken gebruik gebezigd: een soort van dezelve, die in de *West-Indien* Vogel-Peper genoemd wordt, is de grondslag van een poeder, welk ons van daar gebragt wordt, onder den naam van *Cayan Peper*.

PI-

(c) Een pynstillend Conferf. (d) Poeder tegen de beete van een dollen hond. (e) *Confectio Paulina*. (f) *Tinctura aromatica*. (g) *Scordium*.

PISUM: *Pisum arvense flore candido, fructu rotundo albo.* C. B. Erwtjen; de zaden 'er van. [E.]

Deezen worden doorgaands tot voedsel gebruikt, en zeer zelden tot geneeskundige oogmerken.

PIX LIQUIDA [L. E.] Teer; een dikke, zwarte, vette zelfstandigheid, die uit oude pyn- en denneboomen verkregen wordt, door dezelve met eene beslootene rookende hitte te verbranden. Zy verschilt van het natuurlyk harsagtig sap der boomen (zie TEREBINTHINA) daar in, dat ze eene onaangename indrukking van het vuur heeft, en datze een gedeelte van het zoute en andere sappen, met de harsagtige en olieagtige vereenigd, in zich bevat: door bemiddeling van deezen, wordt een gedeelte van de Terpentyn Olie oplosbaar in wateragtige vogten, welken anders weinig of niets van de zuivere Terpentyn uittrekken. Water, met de oplosbaarste deelen van Terpentyn bezwangerd, blykt, ingevolge van deeze heete prikkelende Olie, heet en prikkelende te zyn: zy wakkert de pols merkelyk op en bevordert de doorstraaling: door deeze hoedanigheden sterkt zy, in flaauwe slymige gestellen, de vaste deelen, verdunt de slymige sappen, opent de verstopheden der kleiner vaten, en bevordert de doorstraaling, en de afscheidingen der vloeistoffen in 't algemeen; terwyl ze, in galagtige gestellen, tot ontsteeking neigt, en de ongemakken verzwart, om welken wech te neemen zy wordt aangewend.

PIX ARIDA [L. E.] Drooge, of Steenpik.

Dit is de Teer (b), door hitte uitgedroogd: in deeze bewerking worden een gedeelte van de zuure en de vlugste Olie te gelyk met de wateragtige vogtigheid uitgedampt; en hierom werkt het voortbrengsel in lange na zoo kragtig niet. Het wordt alleen in uitwendige toepassingen gebruikt, als eene heete klevende harsagtige zelfstandigheid.

PIX NAVALIS. Deeze wordt in 't algemeen daar voor gehouden, dat ze dezelfde zy met de drie voorgaande pikken of verdikte Teer: hierom zyn de uitdrukkingen, in de *Edinburgsche Apotbeek*, *pix sicca* en *pix navalis*, gelykluidend genoomen.

Volgens *Geoffroy* is zy saamgesteld uit eene vreemde vermenging van Talk en Teer, en Olie van tweemaal gekookte pik (i), en eene door kunst gemaakte zwarte pik; welke door kunst gemaakte pik zelve saamgesteld is, uit Teer en Olie van tweemaal gekookte pik; en deeze olie van tweemaal gekookte pik is geene andere dan verdikte Teer: zoo dat, onaan gezien alle die vertooning van saamenstellinge, de uitkomst niet anders is, dan een mengsel van pik met een weinig talk.

PIX BURGUNDICA [L. E.] Bourgondische Pik. Deeze is van eene steevige vastheid, doch een weinig zagt, van eene roodagtig bruine kleur, en veel aangenaamer van reuk, dan eene van de voorgaanden. *Geoffroy* verhaalt, dat ze saamgesteld is, uit *Gallipot* (eene vaste witagtige hars, welke van sommige Terpentynen afscheidt, als zy uit den boom vloeijen) met gemeene terpentyn en een weinig van haare gedistilleerde Olie gesmolten. *Dale* bericht ons, uit het verhaal van een heer, die de bereiding van deeze gerieflykheid in *Saxon* gezien hadt, (waar van daan wy voornaamelyk van dezelve voorzien worden,) dat het niet anders is, dan de gemeene Terpentyn, die een weinig gekookt is.

Alle deeze zelfstandigheden worden, in de winkels, alleen in uitwendige saamenmengfels gebeezigd. De drooge Pik, en de Bourgondische pik zyn in mengfels in verscheidene pleisters, zalven, en Waschbereidingen (k): en Teer geeft den naam aan een der zalven.

PLANTAGINUS LATIFOLLÆ *folia, semen*: Gemeene breedbladerige Weegbree, genaamd *Septinervia*, om dat ze zeven groote ribben of zenuwen heeft, langs elk blad heen loopende; de smalbladerige foorte heeft maar vyf ribben, en wordt daarom *quinque-nervia*

(b) *Pix liquida*. (i) *Palimpissa*. (k) *Cerata*.

nervia genaamd: zy zyn gemeen zoo wel op de velden, als langs de wegen.

De bladeren zyn ligtelyk faamentrekkende, en de zaaden worden gezegd ook zodanig te zyn; en hierom staan ze aangepreezen in bloedvloeijingen (*l*), en andere gevallen, waar geneesmiddelen van deezen aart te pas koomen. De bladeren, een weinig gekneusd, zyn een gebruikelyk middel by het gemeene Volk voor geringe vleesch wonden. Het COLLEGIE van *Edinburg* schryft een uittreksel voor, dat van derzelve bladeren moet gemaakt worden.

PLUMBUM [L. E.] Lood.

Dit is het zwaarste der bergstoffen, uitgezonderd Goud: het smelt in eene maatige hitte, en als het gesmolten gehouden wordt, is het wel haast overdekt, ten deele met rook, ten deele met eene afschleurige kalk (*plumburustum*); dit aan een sterker vuur bloot gesteld, op zulk eene wyze, dat de vlam over deszelfs oppervlakte kan spelen; wordt eerst geel, en naderhand donker rood, (*minium* of rood lood, *menie*;) als het vuur, in deeze bewerkinge, schieklyk versterkt wordt tot eenen hoogen graad, smelt de kalk; neemt de gedaante van olie aan; en maakt, in 't koud worden, eene zagte bladeragtige zelfstandigheid van eene geelagtige of roodagtige kleur (*Lithargyrium*;) Goudglit. Het eigen scheivogt van dit Metaal is sterk water (*m*): de Zuuren van plantgewassen (*n*) lossen het ook wel op, maar in zeer geringe hoeveelheid: een *Quart* van gedistilleerden Azyn zal geen drachma opneemen; aan den Waassem van Azyn bloot gesteld, wordt het allengs verbeeten tot een wit poeder (*cerussa*, loodwit) welk heel veel gemakkeliker te ontbinden is. De kalken van Lood ontbinden, door hitte, in uitgeperste Olien; en deeze mengfels zyn de grondslag van verscheidene winkelpleisters en zalven.

Crystallen van dit metaal met gedistilleerden Azyn gemaakt (om derzelve zoetagtigen smaak, suiker van Lood genaamd) en een Af-

treksel (*o*) van dezelve getrokken met groene Vitriool, worden insgelyks in de winkels gehouden.

Bereidingen van Lood, inwendig ingegeven, worden gehouden de vloeistoffen te verdikken, ontfteeking te verzagten, en liefde driften te wederhouden. De suiker is een sterk faamentrekkend middel, en is wel gebruikt, zoo men zegt met goed gevolg, in bloedvloeijingen (*p*), den witten vloed (*q*), Zaaddruipingen enz. Het Aftreksel wordt tot dezelfde einden aangepreezen; gelyk ook om ornaatig zweeten te stuiten in gevallen van Teering (*r*), waar van het den naam verkreegen heeft van *Tinctura antiphibisica*. Het inwendig gebruik van dit metaal is nogthans zeer gevaarlyk, en men moet het nooit wagen het zelve te gebruiken, dan in wanloepige gevallen, en nadat andere geneesmiddelen zonder vrugt zyn aangewend: want het veroorzaakt dikwerf geweldige Kolieken; en alhoewel het niet aanstonds schadelijk bevonden wierdt, zoo zyn deszelfs kwaade gevolgen nogthans zeker, schoon langzaam: trillingen krampen, of langzaam uitteeringen, volgen 'er maar al te dikwyls op.

POLII, seu Polii montani summitates. Berg-Poley; de toppen 'er van. [L. E.]

Men heeft onder de kruidkundige Schryvers geredentwist, welke soorte van Poley in de Geneeskunst moeste gebruikt worden. Het Collegie van Londen veroorlooft twee soorten door elkandere te gebruiken, de *Polium maritimum erectum Monspeliacum*. C. B. en de *Polium augustifolium Creticum*. C. B. de eerste wordt somtyds in onze tuinen gekweekt, en is die soorte, waar van onze Winkels gemeenlyk voorzien zyn. Zy hebben eenen ligten speceryagtigen reuk en eenen bitteragtigen smaak; die uit *Creta* gebragt wordt is de aangenaamste. Zy staan aangepreezen in zinkingen (*s*), moederkwaalen enz. maar tegenwoordig wordt 'er naauwelyks ander gebruik van gemaakt, dan als een innengsel in de *Mitbridaat* en *Tberizaca*,

PO-

(*l*) Hemorrhagines. (*m*) Aqua fortis. (*n*) Acida vegetabilia. (*o*) Tinctura. (*p*) Hemorrhagines. (*q*) Fluxus albus. (*r*) Phibisis. (*s*) Catarrhus.

POLYGONATUM zie SIGILLUM SALOMONIS.

POLYGONUM, zie CENTENODIUM.

POLYPODII radix: *Felicitis Polypodii dictæ Herm.* Boomvaren, Veelvoet, Engelzoet, Kropwortel; de wortel 'er van [E.].

Veelvoet is een haarige plant, die op oude muuren, de stammen van neêrgevelde boomen enz. waft. Die op de Eikenboomen groeit wordt gemeenlyk voor de beste gehouden; hoewel ze niet merkelyk van de anderen verschilt. De wortels zyn lang en slap, van eene roodagtig bruine kleur van buiten, groenagtig van binnen, vol van kleine bultjes, die by de pootjes van een gekorven Diertje vergeleeken worden; waar van daan de plant ook haaren naam heeft: de smaak deezer wortels is zoetagtig en walgagtig.

Veelvoet is reeds voor veele Jaaren in de Geneeskunst gebruikt geweest; en evenwel is het nog niet uitgemaakt welke kragten zy bezitte. De Ouden hielden ze voor een kragtig zuiverend middel van zwartgallige vogten (t); vervolgens zag men het allengs aan voor een ontlastmiddel van allerly vogten in 't algemeen; en ten laatste werd het alleen beschouwd als een middel, om zagtelyk open lyf te maaken: maar naderhand wordt 'er zelfs deeze eigenschap aan ontzegd. Volgende Geneesheeren verklaarden het, saamentrekkende (v) te zyn; en onder deezen is *Boerhaave*, die het voor middelmaatig saamentrekkend (x), en tegen de scheurbuik (y) houdt. Wat ons betreft; wy hebben 'er geene onmiddelyke ondervinding van; noch is 't gebruikelijk in de praktyk: doch het is waarfchynelyk, dat (gelyk *Junker* meent) de versche wortel open lyf maakt, en deeze uitwerking niet heeft, als hy droog is.

POLYTRICHUM, zie TRICHOMANES.

POMPHOLYX. Niet, Wit-niet, Oog-niet.

Dit is eene kalk, of bloem van Spiauter (z), welke in de furnuizen wordt voortgebracht, waar koper door kalamyn, de Erts van Spiauter, tot geel koper gemaakt wordt. Het wordt aan de deksels der smeltkroezen hangende, enz. of in de gedaante van dunne korsten, of als eene ligte donsagtige stoffe gevonden, doorgaands van eene zuivere witte kleur; hoewel fomtyds geelagtig. Zie ZINCUM.

POPULI NIGRÆ gemmæ: *Populi nigræ.* C. B. de Zwarte Populier-boom; deszelven knoppen [E.]

De Zwarte Populier is een groote boom, die op wateragtige plaatsen in 't wilde groeit; hy wordt gemakkelyk geteeld, en is zeer goed van groei. De jonge botten, of beginfelen der bladeren, welken in 't begin van de Lente te voorschyn komen, zyn vol van een geelagtig, vettig, welriekend sap. Zy zyn tot hertoe voornaamelyk gebruikt geweest in eene zalve, welke haaren naam van dezelve ontleent; alhoewel ze zekerlyk tot andere einden zouden kunnen gebeezigd worden: een Aftreksel (a) van dezelve, in verbeeterden Geest van wyn, leevert, als het verdikt wordt, eene welriekende hars uit, beeter dan veelen, welken van buitenslands gebragt worden.

PORRI radix: *Porri communis capitati.* C. B. Look; de wortel 'er van.

Deeze is der kragten van knoflook deelagtig, waar van ze alleen daar in verschilt, dat ze veel zwakker is. Zie het Artikel ALLIUM.

PORTULACÆ semen: *Portulacæ hortensis latifoliæ.* J. B. Porfelyn; het zaad 'er van.

Dit kruid wordt in de tuinen gekweekt tot keuken gebruik. Het zaad wordt onder de minst koude zaaden gerekend, en is fomtyds gebruikt geweest in Amandelmelken (b), en der-

(t) *Humores melancholici.* (v) *Adstringens.* (x) *Strypticum.* (y) *Antiscorbuticum.* (z) *Zincum.* (a) *Tinctura.* (b) *Emulsiones.*

dergelyken, te saamen met de anderen van dien rang.

POTENTILLA, zie ARCENTINA.

PRASIMUM, zie MARRUBIUM.

PRIMULÆ *Veris folia, radix: Primula veris Pallido flore humilis Tourn.* Sleutelbloem, Hemel-sleutel, St. Pieters-kruid; het kruid en de wortel 'er van [E.].

Dit is een laage plant, die in heggen en bosschen in 't wilde groeit, en in de Lente bleek geele bloemen voortbrengt. De bladeren hebben eenen kruidagtigen smaak. De wortels zyn zeer bitter, met eene soorte van speceryagtigen geur, welken sommigen vergelyken met dien van Anyszaad; derzelve uitgeperste sap, door bezinking gezuiverd, wordt somtyds als een niesmiddel (c) gebruikt. De bloemen hebben eenen lieflyken geur, maar die zeer zwak is: een trekfel (d) van dezelve in wyn, en een geest van dezelve gedistilleerd, worden in sommige plaatsen als hart- en zenuw-versterkende (e) gebeezigd.

PRUNELLÆ, *seu Brunella folia: Prunella majoris foliis non dissectis.* C. B. Smeertwortel, Spekwortel; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op velden en weilanden, en brengt dikke steelen met purperen bloemen voort, die den geheelen nazomer door duuren. Zy heeft eenen kruidagtigen wrangen smaak; en hierom staat ze aangeprezen in de Bloedvloeijingen (f) en Buikloopen (g); voornaamelyk is zy vermaard geweest als een wondheeland (b) middel, waar van 't ook zynen naam heeft; en in gorgel-dranken (i), voor de spruw (k) en ontteeking van de keel (l).

PRUNUS HORTENSIS. De Pruimboom. Drie soorten van Pruimen worden, als Artikelen van de *Materies Medica* aangemerkt. Zy worden allen in onze tuinen ge-

vonden, maar de Winkels worden van de vrugten, die middelmatig gedroogd zynde van buitenslands komen, voorzien.

PRUNA BRIGNOLENSIA. *Pruna ex flavo rufescentia, mixti saporis, gratissima.* C. B. Brignolsche Pruim, die onder den naam van *Prunello's* uit *Provence* overgebracht worden [E.].

PRUNA GALLICA [L. E.]: *Fructus Pruni fructu parvo, dulci, atro-ceruleo Tourn.* Fransche, of gemeene Pruimen [L. E.] Dit is de Pruim, die by onze Hoveniers de kleine zwarte Damastpruim genoemd wordt.

PRUNA DAMASCENA: *Fructus Pruni fructu magno, dulci, atro-ceruleo Tourn.* Pruimen van Damast. Dit is de soorte, die groote Damast violet van *Tours* genoemd wordt. Men ontmoet ze zelden droog in de winkels, en wordt gemeenlyk door de gemeene vervangen.

De geneeskragten der Damast en gemeene pruimen zyn, de hitte te maatigen en zagte-lyk open lyf te maaken; het welk zy doen door de wegen te bevogtigen, en de uitwerpselen te verzagten. Zy zyn van grooten dienst in hartlyvigheid, met hitte of prikkeling verzeld, welke de sterker prikkelende buikzuiverende (m) middelen zouden verzwaaren: als de pruimen alleen niet genoegzaam zyn, kunnen derzelve uitwerkingen bevorderd worden, door een weinig *Rhabarber* of dergelyken daar by te doen: waar by men nog een windbrekend (n) innengsel voegen kan, op dat ze geene winderigheid mogen voortbrengen. De *Prunello's* hebben nauwlyks eenige open lyf maakende hoedanigheid (o): Deeze zyn zagte aangename verkoelende middelen (p); en als ze nu en dan in den mond genomen worden door waterzugtige Menschen, zullenze hun zeer veel den dorst verslaan.

PRU-

(c) Sternutatorium. (d) Infusio. (e) Cordiale & nervinum. (f) Hæmorrhagines. (g) Fluxus alvini. (h) Vulnerarium. (i) Gargarismata. (k) Aphiba. (l) Inflammationes faucium. (m) Stimulus Catharticum. (n) Carminativum. (o) Qualitas laxans. (p) Refrigerantia.

PRUNA SYLVESTRIA: *Fruktus pruni sylvestris*. C. B. Sleepruimen; de vrugt van den gemeenen Zwarten Doorn, of den Sleetruik. [L. E.]

Deeze Pruimen hebben een zeer wrangen, wringenden smaak, byzonder eer ze door de vorst murw gemaakt zyn. Het sap van de onrype vrugten, tot eene bekwaame steevigheid verdikt, wordt *Acacia Germanica* genoemd, en gemeenelyk, in de winkels, voor de waare Egyptische *Acacia* verkogt: het is even saamentrekkende als de Egyptische foorte; doch heeft meer van eenen scherpen en wrangen smaak, zonder iets van den zoetagtigen geur van het andere. Het verdikte sap is als eene winkelbereiding voorgeschreeven door het COLLEGIE van *Edinburgh*, en een Conserf van de vrugt door dat van *Londen*.

PSYLLII semen: *Psyllii majoris erecti*. C. B. Vlooi-kruid; het zaad 'er van.

Dit is eene foorte van Weegbree (q), die in de warmer luchtstreeken in 't wilde groeit, en somtyds in onze tuinen gevonden wordt: zy verschilt daarin van gemeene Weegbree, dat ze getakte steelen, met bladeren 'er aan, heeft; waarom ze door *Ray*, *Plantago caulifera* genoemd wordt. Het zaad 'er van wordt doorgaands uit het zuiden van Frankryk overgebracht; het is klein, maar wordt ondersfeld de gedaante van een Vlooi te hebben, en daar van de Engelsche naam der plante, van *Vlooi-kruid*. Dit zaad heeft een walgagtigen, slymigen smaak: in water gekookt, levert het eene groote menigte slym uit, welke somtyds in verzagtende klistereen en diergelyken gebruikt wordt. *Alpinus* verhaalt, dat dit slym, by de Egyptenaars in heete koortsen wordt ingegeven, en dat het gemeenlyk of open lyf maakt, of zweet verwekt.

PTARMICÆ radix: *Dracunculi pratensis, serrato folio*. C. B. Nieskruid, wilde Bertram; de wortel 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op heiden en vogtige beschaduwde plaatsen; de Bloemen,

die wit van kleur zyn, koomen in Juny en July te voorschyn. De wortels hebben een scherpen reuk, en eenen heeten bitteren smaak: gekaauwd zynde veroorzaaken ze eene overvloedige ontlasting van speeksel; en alsze fyn gemaakt en opgefhooven worden, verwekkenze niezing. En deeze zyn de eenige oogmerken; waartoe ze gewoonlyk aangewend worden.

PULEGII folia: *Pulegii latifolii*. C. B. *Mentha aquatica seu pulegii vulgaris* Tourn. Poley; de bladeren 'er van [L. E.]

Deeze plant groeit van zelve op vogtige gemeene weiden en waterige plaatsen; zy kruipt over den grond en schiet wortelen aan de leden. Onze markten zyn voor eenigen tyd voorzien geweest van eene tuin foorte, die grooter is dan de andere, en regt op wast: en deeze is door den Heer *Dale* *Pulegium erectum* genoemd.

Poley is een heet, prikkelend kruid, van de speceryagtige foorte, gelykende naar *Munte*, maar wat scherper en zoo aangenaam niet: het is lange, en niet zonder reden, in groote waarde gehouden, als een openend en ontsluitend (r) middel, voornaamelyk in Moederkwaalen (s), en opstoppingen van de zuiveringen der Baarmoeder (t). Tot deeze einden gebruikt men doorgaands het gedistilleerde water, of het geen van dezelfde uitwerking is, een Treksel (v) van de bladeren. Het is merkwaardig dat zoo wel water, als verbeterde Geest van wyn, de kragten uit dit kruid trekt door opgietinge, en insgelyks het grootste deel 'er van in distilleeringe opheft.

In de winkels wordt 'er een enkel [L. E.], en een geestryk [L.] water van gehouden, en de wezendlyke Olie der plante [L. E.]: dit kruid wordt ook in het saamengesteld *Valeriaan* water en de koekjes van *Myrrhe* [E.] gebruikt, en deszelfs enkel water om *Ammoniac* (v*) melk, [L.] en de gekamferde *Amandelmelk* [E.] (x) te maaken.

PULEGII CERVINI folia: *Pulegii angustifolii*. C. B. Harts Poley; de bladeren 'er

(q) *Plantana*. (r) *Aperiens & deobstruens*. (s) *Morbi hysterici*. (t) *Suppressiones purgationum uterinarum*. (v) *Infusio*. (v*) *Lac ammoniaci*. (x) *Emulso Campborata*.

'er van. Deeze foorte wordt, hoewel niet zeer dikwyls, in onze tuinen gevonden. Zy is wat sterker, en nogthans aangenaamer, dan de voorgaande, zoo wel in reuk, als in smaak.

PULMONARIÆ MACULOSÆ folia: *Pulmonaria Italarum ad buglossam accedentis.* J. B. Gevlakt Longekruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant ontmoet men in de tuinen: de bladeren zyn groen van kleur met witte vlakken; kruidagtig, eenigzins slymig van smaak, en zonder eenigen reuk. Zy staan aangepreezen tegen zweeren der Longen (y), Teeringen (z), en andere dergelyke ongemakken: desnietteenstaande worden deeze kragten door de ervaarenheid weinig bevestigd, en de tegenwoordige praktyk verwagtze daar ook niet van.

PYRETHRI radix: *Pyrethri flore bellidis.* C. B. Speekfel-wortel, Bertram-wortel; de wortel 'er van [L. E.].

Deeze plant, hoewel ze natuurlyk in warmer luchtstreek groeit, verdraagt de gewoone winters van deezen vry wel; en bloeit menigmaal agter een van kersmis tot May toe; de wortels worden ook grooter by ons, dan die zyn, waar van de winkels van buitenslands voorzien worden.

De Speekfel-wortel heeft geen merkelyken reuk; zyn smaak is zeer heet scherp doch minder zodanig, dan die van Kalfsvoet (a) of Dragon (b); het sap, dat 'er uit geperst wordt, heeft naauwlyks eenige scherpheid; ook is de wortel zoo prikkelend niet, als hy versch is, dan wanneer hy gedroogd is. Water, door hitte ondersteund, trekt iets van den smaak van deezen wortel uit, maar verbeeterde Geest van wyn trekt den zelven geheel en al uit; doch geen van beiden heft iets 'er van in het distilleeren op.

Het voornaamste gebruik van Bertram Wortel, in de tegenwoordige praktyk, is dat van een kaauwmiddel (c), om den vloed der kwyl te bevorderen (d), en lymige vogten uit het

hoofd en de naby gelegene deelen te ontlasten: op deeze wyze verligt het somtyds de tandpyn, sommige foorten van hoofdpyn en slaapziekten (e).

QUERCUS cortex: *Quercus cum longis pediculis.* C. B. De Eikenboom; de bast 'er van [E.].

Deeze bast is een sterk saamentrekkend (f) middel; en hierom staat hy aangepreezen in Bloedvloeiingen (g), Buikloopen (b), en andere onnatuurlyke en ongeregelde ontlastingen.

RANARUM SPERMA. Kikvorfschen-schot. Dit is vermaard geweest als een uitstee-kend verkoelend middel tot uitwendig gebruik; maar de Beoeffenaars der Geneeskunst hebben 'er geene byzondere uitwerkingen van onder-vonden, waarom het waardig konde geacht worden in gebruik te blyven; en daarom hebben de COLLEGIEN van Londen en Edinburgh beiden het zelve nu uitgeschraapt.

RAPHANI RUSTICANI radix: *Raphani rusticani.* C. B. *Cochlearia folio cubitali* Tourn. Mirkswortel; de wortel 'er van [L. E.].

Deeze plant wordt somtyds in 't wilde, aan de kanten der rivieren en op andere vogrige plaatsen, gevonden; tot geneeskundig en keuken gebruik, wordt ze in de tuinen gekweekt; zy bloeit in Juny, maar brengt haar zaad, hier te lande, zelden tot volkomenheid. Mirkswortel heeft een levendigen prikkelenden reuk; en eenen doordringenden scherpen smaak; nogthans heeft hy, in zekere vaten, een zoet sap, welk somtyds op de oppervlakte uitbreekt. Als hy gedroogd wordt, verliest hy alle zyne scherpheid, wordende eerst zoetagtig; en naderhand byna geheel smaakeloos: doch als hy, met zand bedekt, in eene koele plaats bewaard wordt, behoudt hy zyne hoedanigheden eenen zeer langen tyd. De geneeskragtige uitwerkingen van deezen wortel zyn, de vaste deelen te prikkelen, de sappen te verdun-

(y) *Ulcera pulmonum.* (z) *Phtisis.* (a) *Arum.* (b) *Dracunculus.* (c) *Masticatorium.* (d) *Fluxus salivaris.* (e) *Morbi letargici.* (f) *Adstringens.* (g) *Hæmorrhagines.* (h) *Alvini fluxus.*

dunnen, en de vloeibaare afscheidingen te bevorderen: hy fchynt zyne werking door het gantfche lichaamsgefte uit te ftrekken, en zelfs de kleinste klieren aan te doen. Hy heeft menigmaal goeden dienst gedaan in fommige foorten van fcheurbuiken, en andere fleepende ziekten, die uit eene lymigheid der fappen, of verftoppingen van de ontlastende buizen (i) voortkomen. *Sydenham* pryft hem ook aan in Waterzugten (k), byzonderlyk zulken, welken op afgaande koortfen (l) volgen. Beiden, water en verbeeterde Geest van wyn trekken de kragten uit deezen wortel, door opgietinge (m), en heffen ze op in het diftilleeren: en te gelyk met het wateragtig vogt, reift 'er eene wezendlyke Olie op, die den volkomen fmaak, en de prikkelende kragt van den Mirkswortel in zich bevat. Het COLLEGE heeft ons een zeer fraai faamengefteld water gegeven, welk zynen naam van deezen wortel ontleent.

RAPI *radix, semen: Rapi sativi rotundi.* C. B. Raapen; de wortels en 't Zaad 'er van [E.].

Deeze wortels worden voor een gezond, openend voedsel gehouden: het uitgeperfte fap van gekookte Raapen wordt fomtyds geneeskundig, als een ontfluitend en pisdryvend (n) middel, gebruikt. Het zaad is een weinig prikkelend.

REALGAR, eene delstoffte, die uit Rotkruid (o), en Zwavel (p) faamengefteld is. Zie ARSENICUM.

REGINA PRATI, Zie ULMARIA.

RHABARBARUM [L. E.]: Rhabarber; de wortel van een kruid, dat tot het geflacht van Patientie behoort, en dat in *Cbina* van zelfs groeit, en de koude van onze luchtftreek ook verdraagt. Men ontmoet twee foorten van Rhabarber in de winkels. De eerfte wordt uit *Turkyen* en *Rusland* gebragt, in rondagtige ftukken, die van den baft outbloot zyn,

elk met eene holte in 't midden; van buiten zyn ze van eene geele kleur, en als ze doorgefneeden worden, vertoonen ze zich gemarmerd met levendige roodagtige ftreepen. De andere foorte, die minder geacht wordt, komt regtftreeks uit *Ooftindien*, in lange ftukken, die harder, zwaarder, en vaster zyn, dan de voorgaanden. De eerfte foorte is 'er toe gefchikt, om, zoo ze niet zeer droog gehouden wordt, te befchimmelen en wurmlteekig te worden; maar de andere is aan dit ongemak minder onderworpen. Sommigen der fchranderste kunstenaars, zegt men, vullen de wurmgaten op met zekere mengfels, en kleuren de befchadigde ftukken van buiten, met poeder van de befte foorte van Rhabarber; en fomtyds met ftoffe van minder waarde: en dit wordt menigmaal zoo fyntjes gedaan, dat de koper waarlyk 'er mede bedrogen wordt, ten zy, dat hy elk ftuk naauwkeurig onderzoeke. De kenmerken van goede Rhabarber zyn, dat ze vast en fteevig, maar niet keiagtig zy; dat ze ligtelyk vergruisd worde, en als ze tot poeder gemaakt is, helder geel 'er uit zie; dat ze, gekaauwd zynde, aan het fpeekfel eene falfraan kleur geeve, zonder flymig in den mond te zyn. Derzelve fmaak is eenigzins fcherp, bitteragtig, en wat faamentrekkend; de reukt een weinig fpeceryagtig.

Rhabarber is een zagt buikzuiverend middel (q), zonder geweldigheid of prikkeling, en kan veilig, zelfs aan zwangere Vrouwen en kinderen, ingegeven worden. Behalven derzelve buikzuiverende hoedanigheid, is zy ook beroemd van eene faamentrekkende kragt, waar door ze de fpanning der Maag en Darmen verfterkt, en nuttig bevonden wordt in Buikloopen (r), en ongefteeldheden, uit flapheid der vezelen ontftaan. De Rhabarber, in zelfftandigheid ingenomen, werkt kragtiger, als een buikzuiverend middel, dan eenige bereiding 'er van. Aftreffels van water, purgeeren meer, dan die van Geest; terwyl de laaften de fpeceryagtige, faamentrekkende en verfterkende kragten van de Rhabarber in grooter volmaaktheid bezitten. De gifte, om

(i) Ductus excretorii. (k) Hydropes. (l) Febres intermittentes. (m) Infusio. (n) Deobstruens & diureticum. (o) Arsenicum. (p) Sulphur. (q) Catharticum. (r) Diarrhoea.

om te doen purgeeren, is van een scrupel tot een drachma en meer.

De Rhabarber uit *Turkyen* wordt, by ons, in 't algemeen beter geacht, dan de Oostindische, hoewel deeze laatste, tot sommige gebruiken, ten minste zoo goed is als de andere; want zy is klaarblykelyk saamentrekkender, maar heeft wat minder van den speceryagtigen geur. Aftreksels van beiden; met verbeeterden Geest van wyn gemaakt, hebben naby denzelfden smaak: doch als men het scheivogt 'er af distilleert, is het uitreksel, dat van het Aftreksel van de Oostindische Rhabarber overblyft, verre het sterkste. Zy zyn beiden een voortbrengsel van dezelfde luchtstreek, en waarschynelyk ook de wortels van dezelfde plante, maar in verschillende jaarsaizoenen opgenomen, of op eene verschillende wyze behandeld.

De winkelbereidingen van deeze droogery zyn, gerooft Rhabarber [L.], een Treksel van water (s), en Aftreksels (t) van wyn en Geest [L. E.].

Het is een innengsel in verscheidene saamentmengsels, als de Syroop van Zenebladeren en Rhabarber (v), het Slikmiddel tegen den Roodeloop (x), de Maagpillen (y) [E.], de openende pillen (z) [L.] enz.

RHAMNUS CATHARTICUS, zie SPINA CERVINA.

RHAPONTICI radix: *Rhabarbari Dioscoridis & Antiquorum Tourn.* Raponticum; de wortel van eene groote patientie plant met rondagtige bladeren, die in 't wilde op het gebergte *Rhodope*, in *Thracien*, groeit, en van daar eerst door *Alpinus* in *Europa* gebragt is, omtrent het jaar 1610: zy verdraagt de hardste winters van onze luchtstreek, en is niet zeldzaam in onze kruidtuinen. De wortel van deeze plant (welke klaarblykelyk de Rhabarber is der Ouden) wordt van sommigen verward met de nieuwe Rhabarber; alhoewel ze heel zeer van dezelve verschilt, zoo wel in 't uiterlyk aanzien, als in hoedanigheid. De

Raponticum is van een donkere kleur, van buiten, en van een lossen sponsagtiger saamentweeffel; veel saamentrekkender, maar minder buikzuiverend, dan Rhabarber; tot dit laatste oogmerk worden wel twee of drie drachma's tot eene gifte vereischt.

RHUS OBSONIORUM zie SUMACH.

RIBESIA: *fructus Ribes vulgaris, fructu rubro Raii.* Rode Aalbezien fruk; de bezien 'er van [E.].

Deeze Bezien hebben eenen verkoelenden, zuuragtig zoeten smaak, vry aangenaam zoo wel voor 't gehemelte als voor de maag.

Het COLLEGIE van *Edinburgh* schryft eene Gely, van dezelve met suiker te maaken, voor; doch zy worden thans meer aangemerkt, als eene spys voor de gezonden, dan als een Geneesmiddel voor de zieken.

ROSA DAMASCENA: *Rosa purpurea.* C. B. de Roos van *Damast* [L. E.].

Deeze fraaije Bloem is gemeen in onze tuinen. Haar reuk is zeer aangenaam, en byna voor allen wonderlyk; haar smaak is bitteragtig en een weinig scherp. In het distilleeren met water, levert ze een klein gedeelte boteragtige Olie uit, welke geur naauwkeurig naar die van de Roos gelykt. Deeze Olie, en het gedistilleerde water zyn zeer nuttige en aangename hartversterkende middelen (a): *Hoffman* pryft ze heel sterk aan, als van zonderlinge uitwerking, in de kragten op te wekken, de geesten te herstellen en te vervrolyken, en pyn te stillen; en dit doen zy zonder eenige hitte in de gesteldheid des lichaams te verwekken, ja zelfs zouden zy die eêr doen bedaren, wanneer ze onmatig was. De Roozen van *Damast* hebben, behalven haare hartversterkende speceryagtige kragt, welke in haare vlugge deelen gelegen is, eene zachte purgeerende hoedanigheid, welke gantschelyk, in het kooksel, na de distilleering overblyft: dit kooksel; met eene gepaste hoeveelheid suiker gemengd, maakt eene aangename open lyf maa-

(s) *Infusio aquæ.* (t) *Tinctura vinosa & spiritiosa.* (v) *Syrupus senæ & Rhaæ.* (x) *Electuarium dysentericum.* (y) *Pilula stomachicæ.* (z) *Pilula ephrasticæ.* (a) *Cordialia.*

maakende fyroop, welke langen tyd haare plaats in de winkels behouden heeft. De andere winkelbereidingen van deeze bloemen, zyn eene losmaakende honich, en het gedistilleerde water; welk laatste een inmengsel is in het Muskus-Koeldrankje (b), het Conserf van Kermes (c), en de Zeep om zich mede te wasschen; ook wordt het gebruikt in het maaken van de enkele zalve, die men Pomade noemt. [L.]

ROSA RUBRA: *Rosa rubra multiplex.* C. B. De roode Roos [L. E.]

Deeze heeft zeer weinig van de welriekendheid der voorgaande bleeke soorte; en in plaats van derzelve buikzuiverende hoedanigheid, eene zachte aangename saamentrekkende, voornaamelyk eer de bloem open gegaan is: en deeze wordt krachtig vermeerderd door ze schielyk te droogen; maar zoo wel de kleur, als de saamentrekking worden door langzaam uitdroogen vermindert. In de winkels, worden een Conserf, Honich, Aftreksel, Koekjes [L.], Azyn, en Syroop [E.] van deeze bloemen bereid. Zy zyn ook een inmengsel in het saamengestelde poeder van Waterloook (d), de Koekjes van Japan aarde, de *Mithridaat* en *Tberiaca* [L.]

RORISMARINI *summitates, & flores anthesis dicti:* *Rorismarini hortensis angustifolia.* C. B. Roosmaryn; de toppen en bloemen [E.]

Deeze groeit natuurlyk in Spanje, Italien, en de zuider deelen van Frankryk, waar ze in grooten overvloed op drooge en keezelige gronden wast: in dergelyke gronden slaagtze ook best by ons, en is sterker van reuk dan wanneer ze in vogtige en vette gronden geteeld is: en deeze Waarneeming gaat byna in alle de speceryagtige planten door.

Roosmaryn heeft eenen welriekenden reuk, en eenen heeten prikkelenden bitteragtigen smaak, naby komende aan dien van Lavendel: de bladeren en tederste topjes zyn het sterkste; naast deezen de bloemknop; de bloe-

men zelve zyn heel veel zwakker, maar veel aangenaamer. Wateragtige vogten trekken een groot gedeelte van de kragten der bladeren van Roosmaryn, door opgietinge, uit; en heffen ze op in het distilleeren; te gelyk met het water ryft een groote menigte wezendlyke Olie op, die eenen aangenaamen sterken doordringenden reuk heeft. Zuivere Geest trekt den geheelen speceryagtigen geur der Roosmaryn in groote volmaaktheid uit, en heft zeer weinig van denzelven, in het distilleeren, op; hierom is de harsagtige klomp, die na het uittrekken van den geest overblyft, eene fraaije specery, die rykelyk voorzien is van de byzondere hoedanigheden der plante.

De bloemen van Roosmaryn geeven een groot deel van derzelve geur, in het distilleeren met zuiveren geest, over; door wateragtige vogtigheden wordt derzelve welriekendheid veel benadeeld; en door stamping of klopping geheel vernietigd. De Winkelbereidingen van Roosmaryn zyn, een wezendlyke Olie van de bladeren [L.], of van het kruid in bloem [E.], een Conserf van de bloemen [L. E.], en een Geest, Hongariefch water genoemd, van de bloeiende toppen [L. E.]. Ook worden de toppen gebruikt in den saamengestelden Geest van Lavendel [L. E.], het hart versterkend Conserf [L.], en het hoofd-Aftreksel (e) [E.]; en de wezendlyke Olie in den Hoofd-balsam (f), den Zeepbalsam (g), en de Zenuw-zalve [E.] (b).

RUBIA TINCTORUM: *Radix Rubiae tinctorum sativa.* C. B. Krap; Meekrap; de wortel 'er van [L. E.]

Meekrap wordt in sommigen van onze tuinen tot geneeskundig gebruik geteeld: zy werdt voor deezen in groote menigte by ons geteeld tot gebruik van de Verwers, die tegenwoordig uit Holland en Zeeland daar van voorzien worden. Zy heeft weinig of geen reuk; een zoetagtigen smaak met een weinig bitterheid vermengd. De kragten, welken 'er aan toegeschreven worden, zyn die van een afvaagend en openend (i) middel; waarom dee-

(b) *Fulapium moscib.* (c) *Confectio à Kermes.* (d) *Pulvis compositus scordii.* (e) *Tinctura cephalica.* (f) *Balsamum cephalicum.* (g) *Balsamum saponarum.* (h) *Unguentum nervinum.* (i) *Detergens & aperient.*

deze wortel gemeenlyk onder de openende wortels geplaatst is geweest, en aangepreezen in verstoptheden der Ingewanden (*k*), byzonderlyk van de Nieren, in verdikkingen van (*l*) het bloed, door vallen of kneuzen veroorzaakt, in de Geelzucht, en de beginselen van waterzucht. Het is een inmengsel in het Kookfel voor de Geelzucht (*m*) van de *Edinburgsche Apotheek*.

Het is merkwaardig, dat deze wortel inwendig ingenomen, de pis met eene donker roode kleur verft; en in de Philosophische Verhandelingen (*n*), hebben we een Bericht van diergelyke uitwerkinge op de beenderen der Dieren, die denzelven, onder hun voeder gemengd, gegeten hebben: alle de beenderen, voornaamelyk de vaster, waren veranderd, zoo wel van binnen als van buiten, in eene donker roode kleur; maar het vleesch noch de kraakbeenagtige deelen hadden eenige verandering ondergaan: sommigen deezer beenen, in water geweekt, zelfs eenige weeken lang, en naderhand in geeft van wya gestookken en gekookt, verlooren niets van derzelve kleur, noch deelden iets van dezelve aan 't vogt mede. Deze wortel schynt derhalve eene groote fynheid van deeltjes te bezitten, waarom deszelven geneeskragten wel een naader onderzoek schynen te vereischen.

RUBI IDÆI fructus: Ribi idæi spinosi. C. B. De Braambozen struik; de vrugt 'er van [L.]. Deze struik is gemeen in onze tuinen; en wordt ook, in sommige deelen van *Engeland*, wel in 't wilde gevonden: hy bloeit in May en brengt zyne vrugten in July tot rypheid. De Braambozen hebben een aangenaamen zoeten smaak; verzeld van eenen byzonder aangenaamen geur; eene reden waarom zy voornaamelyk geacht worden. Wat derzelve kragten aangaat; zy verslaan maatiglyk dorst, verkoelen de hitte, sterken de Ingewanden, en bevorderen de natuurlyke ontlastingen. Een aangename syroop van het sap bereid, is voorgeschreeven, om in de winkels te houden.

RUBI VULGARIS folia, fructus: Rubi vulgaris sive rubi fructu nigro. C. B. De Braam- of zwarte Brummelbezien bosch; zyne bladeren en vrugt.

Deze struik wordt menigvuldig, in heggen en boschen, in 't wilde gevonden. De bezien hebben eenen flauwen smaak; zonder iets van den geur der voorgaanden: de bladeren zyn eenigzins saamentrekkend.

RUSCI, sive Brusci radix: Rusci myrtifolii aculeati Tourn. Steekpalm, Muizen-doorn; de wortel 'er van [E.].

Dit is een kleine prikkelagtige plant, die somtyds in 't wilde in de boschen gevonden wordt. De wortel heeft een zagten zoetagtigen smaak, die door eenen bitteragtigen gevolgd wordt: het is een van de vyf openende wortels; en tot dat oogmerk wordt hy somtyds tot een inmengsel gemaakt in Gezondranken (*o*) en Koeldranken (*p*), om geringe verstoptheden der Ingewanden te openen, het bloed en de sappen te zuiveren, en de vloeibaare afscheidingen te bevorderen.

RUTÆ folia, semen: Ruta hortensis latifolia. C. B. Breedbladerige Wynruit; de bladeren [L. E.] en zaden [E.] 'er van.

Dit is een kleine heesteragtige plant, die men in de tuinen ontmoet, en daar in Juny bloeit, houdende haare bladeren den geheelen winter door groen: dikwyls vinden we op de markten eene smalbladerige foorte, welke by sommigen gekweekt en beeter, dan de andere, gehouden wordt, om dat derzelve bladeren, gedurende den winter, met witte streepen gemarmerd zyn.

Wynruit heeft een sterken onaangenaamen reuk, en een bitteragtigen, doordringenden smaak; de bladeren zyn zeer scherp, als ze in den besten fleur zyn, in zoo verre dat ze de huid ontfteeken en met blaaren trekken, als men ze veel handelt. Ten aanzien der genezende kragten, zynze sterk prikkelende (*q*), verdunnende (*r*) en afvaagende (*s*); en hierom verwakkeren zy, in koude slymige (*t*) gestellen,

(*k*) *Obstructiones viscerum.* (*l*) *Coagulationes sanguinis.* (*m*) *Decoctio iberica.* (*n*) *Philosophical Transactions.* (*o*) *Apozemata.* (*p*) *Potiones dietica.* (*q*) *Stimulantia.* (*r*) *Attenuantia.* (*s*) *Detergentia.* (*t*) *Habitus pblegmatica.*

len, de doorstraaling; ontbinden de taaie sappen, openen de verstoptheden der afscheidende klieren, en bevorderen de vloeibaare afscheidingen.

De Schryvers over de *Materies Medica* hebben een hoog gevoelen van de kragten dezer plante gehad. *Boerhaave* is mild in derzelve lof, byzonderlyk van derzelve wezendlyke Olie, en het gedistilleerde water, voor de tweedemaal overgehaald, of wederom gedistilleerd verscheide reizen, met versche gedeelten van 't kruid: en na eenigzins overboodig andere wateren, die op dezelfde wyze bereid zyn, gepreezen te hebben, voegt hy 'er by, met opzigt tot dat van Wynruit, dat de beste aanpryzyng, die hy 'er aan geeven kan, nog veel aan deszels waarde te kort komt: „ Wat geneesmiddel, (zegt hy) kan „ met meer kragt het zweeten en de doorstraa- „ ling bevorderen, tot geneezing van de Moe- „ derkwaal (v), en de vallende Ziekte (x), „ en om vergift uit te dryven? ” Wat voor dienst de Wynruit ook moge doen in de twee laatste gevallen; zoo is ze toch ongetwyfeld van nuttige uitwerkinge in de anderen: nochtans is het Gedistilleerde water, by herhaaling overgehaald, de sterkste bereiding van dezelve niet. (Zie III. DEELS V. Hoofdst.) Een Uittreksel, met verbeterden Geest van wyn gemaakt, begrypt, in eenen kleinen omtrek, alle de kragten van de Wynruit; dewyl dit Scheivogt, door opgietinge, alle de prikkelende kragt en geur van de plant opneemt, en in het distilleeren niets 'er van opheft. Met water reist derzelve byzondere geur en heetheid op; terwyl de bitterheid en een groot gedeelte van de prikkelende kragt overblyft.

Een Uittreksel van water [E.], wezendlyke Olie [L. E.] en een Conserf [L.] van Wynruit, worden in de winkels bewaard. Dit kruid wordt ook als een inmengsel gebruikt in het Slikmiddel van Laurierbezien, het saamengesteld poeder van Myrrhe, en de groene Olie [L.].

SABINÆ folia seu summitates: Sabinæ

(v) *Passio hysterica.* (x) *Epilepsis.* (y) *Secretiones glandularum.* (z) *Emmenagogicum.* (a) *Obstructiones uteri.*

II. DEEL

Ee

folio tamarisci Dioscoridis. C. B. Zeevenboom; de bladeren of toppen 'er van.

Dit is een altoos groene heester, bekleed met kleine eenigzins steekende bladeren: zy draagt geene vrugt, voor dat ze zeer oud is, en hierom is ze in 't algemeen voor onvrugbaar gehouden geweest. De bladeren hebben eenen bitteren, scherpen, bytenden sinaak; en eenen sterken onaangenaamen reuk: met water gedistilleerd levert ze eene wezendlyke Olie uit, en zulks in grooter menigte (gelyk *Hoffman* aanmerkt), dan eenig ander bekend plantgewas; de *Terpentyboom* alleen uitgezonderd.

De Zeevenboom is een heet prikkelend openend geneesmiddel; welk bekwaam is, om het zweet, de pis, en alle de afscheidingen der klieren (y) te bevorderen. De gedistilleerde Olie is een van de kragtigste middelen om de maandstonden te verwekken (z); en is van goeden dienst bevonden in verstoptheden der Baarmoeder (a), of andere ingewanden, die uit slapheid en zwakheid der vaten, of uit eene koude en traage gesteldheid der sappen voortkomen.

De wezendlyke Olie [L. E.] en een Uittreksel met water [L.] van Zeevenboom worden in de winkels gehouden: de bladeren zelve zyn een inmengsel in het saamengesteld valerian water [E.]; het Uittreksel in het saamengesteld Elixir van Myrrhe [L.]; en de wezendlyke Olie in de koekjes van Myrrhe [E.].

SACCHARUM ALBUM. Witte, of gezuiverde Suiker [E.]

SACCHARUM PURISSIMUM. Tweemaal gezuiverde Suiker [L.].

SACCHARUM RUBRUM. Bruine, of ongezuiverde Suiker [L. E.].

SACCHARUM CANDIDUM. Kandy Suiker [E.].

Suiker is het wezendlyke zout van het Suiker-

kerriet (b), een schoon groot riet, dat in de Oost-Indien, en sommigen der warmer deelen van West-Indien van zelfs groeit; en in onze Amerikaansche Volkplantingen in groote menigte gekweekt wordt. Het uitgeperste sap van het riet wordt klaar en helder gemaakt, door het bydoen van kalkwater, (zonder het welke het de gedaante van waare Suiker niet zoude aanneemen,) en tot eene behoorlyke dikte gekookt; dan van 't vuur genomen zynde, stremt het suikeragtig gedeelte uit de grover vetagtige stoffe tsaamen, welke syroop (c) genoemd wordt. Deeze syroop, als nog onzuiver of bruine suiker zynde, wordt verder gezuiverd in kegelwyze vormen; door vogtige kley op de wyde oppervlakte te spreiden: dus neemt de wateragtige vogtigheid, welke langzaam door dien klomp heen zygt, een groot gedeelte van de overgebleevene syroopagtige stoffe mede. Deeze gekleyde Suiker, uit Amerika overgebracht, wordt door onze Rafinadeurs, of Suikerbakkers, in water ontbonden, de ontbinding klaar en helder gemaakt door kooking met wit van eijeren en schuiminge, en na genoegzaame uitdamping in vormen gegooten: zo haalt als de Suiker bestolt is, en het vloeibaare gedeelte afgegooten, wordt de oppervlakte wederom met vogtige kley bedekt, als te vooren. De Suiker, dus eens gezuiverd zynde door herhaaling van deeze bewerking, wordt de tweemaal gezuiverde Suiker der winkels. De kandy, of Krystalsuiker, wordt bereid door ontbinding van Suiker tot een zekere pik te kooken, en ze dan in eene heete plaats te brengen; met stokjes kruisling over en in den vorm gezet, op dat de Suiker daar op druipe: deeze krystallen zyn van eene witte, of bruine kleur, naar dat de Suiker zuiver, of onzuiver was.

Het gebruik van Suiker, als een zoet, is genoeg bekend. De onzuivere soorten bevatten eene vetagtige of oliagtige stoffe, en ingevolge van zulks zyn ze dienstig om te verzagten en te verslappen (d). De krystallen zyn zeer moeijelyk om te ontbinden, en hierom zyn ze best, waar dit zag bevogtigend zoet

noodig is, om langzaam in den mond te smelten.

SAGAPENUM [L. E.]. Dit is een saamengestremd sap, dat uit Alexandrien gebragt wordt, of in onderscheidene droppels, of saamengeloopen in groote klompen. Van buiten is het van eene geele kleur, van binnen eenigzins bleeker en helder als hoorn, wordt zagt als het gehandeld wordt, en kleeft aan de vingers; deszelfs smaak is heet en bytend; de reuk onaangenaam, door sommigen by die van look vergeleeken, door anderen by een mengsel van *Asia foetida* en *Galbanum*.

Sagapenum is een nuttig openend en ontfluitend (e) middel; en wordt menigmaal voorgeschreven, of alleen, of in saamenvoeging met *Ammoniacum*, of *Galbanum*, om verstopheden der Ingewanden (f) te openen, en in de Moederkwaalen (g), die uit gebrek van maandelyksche zuiveringen voortkomen. Het vaagt ook de vaten der Longen af, en is van grooten dienst in sommige soorten van Amborstigheden (b), als de longen met lymig slym bezet zyn. Het wordt gemakelyk ingegeven in de gedaante van pillen; van twee of drie greinen tot een half drachma mag men elken avond, of dikwylser ingeven, en eenigen tyd daar mede aanhouden. Als 't *Sagapenum* schaars is, vervullen de Drogisten deszelfs plaats met het grooter en zwart gekleurd *Bdellium*, in stukken gebroken; welke niet gemakkelyk van het zelve kunnen onderscheiden worden.

Sagapenum is een inmengsel in het saamengestelde poeder van myrthe, de Gompillen, het slikmiddel van Laurierbezien, de *Mithridaat* en de *Tberiaca* van de Londenfche *Apotbeek*. Maar het COLLEGIE van Edinburgh heeft deeze Gom, noch de *Opoponax* ooit gebruikt; geevende den voorrang aan Ammoniak gom en *Galbanum*.

SAGO [E.]. Dit is het voortbrengfel van eenen Oostindischen boom, door *C. Baubine*, pal-

(b) *Arundo saccharifera*. (c) *Treacle or melasses*. (d) *Emollientes & laxantes*. (e) *Aperiens en deobstruens*. (f) *Obstruções viscerum*. (g) *Morbi hysterici*. (h) *Asthmata*.

palmarum referens arbor farinifera genoemd. Het mergagtig deel van den boom wordt met water gestampt, en tot koeken gemaakt, welken by de Indiaanen als brood gebruikt worden: deezzen, weder tot korls gemaakt en gedroogd, zyn de *Sago*, die ons gebragt worden.

SAL AMMONIACUS. Ammoniak Zout [L. E.].

Dit is een Zout dat door kunst gemaakt wordt, en, naar men zegt, toebereid uit Roet van koeimilt.

Het wordt ons uit *Egypten* gebragt, in groote ronde koeken, die aan de eene zyde bolronde, en aan de andere hol zyn; en somtyds in kegelwyze brooden: als men ze doorbreekt blykt, dat ze saamengesteld zyn uit naalden of streepen, die overdwars loopen. De besten zyn byna doorschynende; zonder kleur, en vry van alle zichtbaare onzuiverheden: die men gemeenlyk ontmoet zyn van eene gryze geelagtige kleur van buiten, en somtyds zwart, naar dat de stoffe meer of minder zuiver is. De smaak van dit Zout is zeer scherp en doordringend. Het wordt in tweemaal zyn gewigt, of iets minder water ontbonden; en als men een gedeelte van het scheivogt uitdampt, stremt het wederom saamen tot lange blinkende airtjes, of dunne vezelagtige plaatjes, als vederen.

Ammoniak-Zout blykt, door proeven, saamengesteld te zyn uit zuur (*i*) van Zeezout, met een vlug (*k*) loogzout vereenigd. Als het met vaste zouten (*l*) vermengd wordt, en aan een maatig vuur bloot gesteld, wordt 'er eene groote menigte van zuiver vlug zout opgeheven; terwyl het zuur, met het middelvoortig zout vereenigd, overblyft; en als het op dezelfde wyze met levendige kalk behandeld wordt, zoo reist een uitsteekend doordringende vlugge geest op; doch men verkrygt geen vast zout. Alleen aan eene groote hitte bloot gesteld, wordt het geheel en al opgeheven,

zonder eenige verandering van zyne voorgaande eigenschappen: met zekere bergstoffelyke Zelfstandigheden gevreeven, heft het een gedeelte derzelven met zich op, en stremt met het overgebleevene saamen tot een klomp, die in eene vogtige lucht ligtelyk tot eene vloeistoffe smelt; en deeze wordt in de meeste opzigten gelyk bevonden aan eene verzadigde ontbinding van 't Metaal, welke onmiddelyk in geest van zout gemaakt is.

Zuiver Ammoniak-zout is een volmaakt onzydige zout (*m*), het welk bekwaam is, om lymige vogten (*n*) te verdunnen, en eene zweeting (*o*), of de ontlasting van pis te bevorderen, naar dat de omstandigheden van de gesteldheid, of de behandeling met den Lyder, gedurende de bewerking gehouden, vereiffchen. Als een drachma van dit zout, in water ontbonden, ingenomen en de Lyder warm gehouden wordt, verwekt het doorgaands zweeting; door middelmaatige beweging, of wandeling in de open lucht, wordt deszelfs werking tot de Nieren bepaald; eene groote gifte maakt zagtelyk openlyf, en eene nog grooter' verwekt braaking (*p*). Dit zout wordt door veelen aangepreezen, als een uitsteekend middel om de koorts te verdryven (*q*); en 't is van sommigen gehouden geweest voor een groot geheim, om afgaande koortfen (*r*) te geneezen. Het is buiten twyfel een kragtig openend (*s*) middel, en schynt tot in de kleinste vaatjes toe door te dringen; en als zodanig kan het in sommige gevallen dienstig zyn, of alleen, of by bittere dingen gevoegd, of by den Koortsbalt, als de laatste op zich zelve gevaarlyke verstoppingen zoude voortbrengen, of die 'er reeds waren, zoude verereren.

Dit Zout wordt somtyds ook uitwendig gebruikt, als een middel om verrotting tegen te staan (*t*), en in wasschingen en stoovingen (*v*) voor Ettergezwellen (*x*): gelyk ook in Gorgeldranken (*y*), voor ontsteekingen der amandelen (*z*), en om dik en lymig slym te ver-

(*i*) *Acidum marinum.* (*k*) *Alcalinum volatile.* (*l*) *Sales fixi.* (*m*) *Sal neutrum.* (*n*) *Humores viscid.* (*o*) *Diaphoresis.* (*p*) *Emetica.* (*q*) *Febrifugum.* (*r*) *Febres intermittentes.* (*s*) *Aperiens.* (*t*) *Antisepticum.* (*v*) *Lotiones & fomentationes.* (*x*) *oedemata sive Tumores oedematici.* (*y*) *Gargarismata.* (*z*) *Inflammationes tonsillarum.*

verdunnen. Het is een inmengfel, in de verdryvende pap (a) van de *Edinburgfche Apotheek*.

SAL CATHARTICUS AMARUS. [L. E.]. Het bitter buikzuiverend zout; welk uit het bittere vogt, na de kryftalmaaking van gemeen zout uit Zeewater overgebleven, getrokken wordt. In 't eerft werdt het bereid, als een voornaam middel om het Epsom zout, en andere buikzuiverende delftoffelyke wateren (b), van welken het niet veel verfchilt, het zy in kenbaare eigenschappen, of in geneeskragtige uitwerkingen, te vervangen. Wy ontmoeten het zelve gemeenlyk in kleine kryftallen, die 'er uitzien als fneeuw; met water ontbonden, en van nieuws gekryftallizeerd zynde, ftremt het, als het wel behandeld wordt, tot grooter faamen, van eene regthoekige gedaante, als een kantzuil (c), gelykende naar die van het zout van *Glauber*, dat door kunft bereid wordt; in plaatfe van welk zy fomtyds in de winkels gebruikt worden.

Alle deeze zouten hebben een doordringenden bitteragtigen fmaak: zy ontbinden in minder, dan gelyk gewigt van water: in eene middelmaatige hitte, fmelten ze, borrelen met blazen op, en veranderen fchielyk in eenen witten fponsagtigen klomp, met verlies van meer, dan de helft van hun gewigt: Deeze kalk fmaakt bitterer, dan het zout in 't eerfte deedt, en ontbindt wederom byna geheel en al in water. Het zuur van deeze zouten is voornaamelyk dat van Vitriool: de grondslag van het natuurlyke, is eene fyne opflorpande aarde; van het kunftig gemaakte, een loozout, te gelyk met den grondslag van zeezout. Hierom volgt 'er, op het bydoen van loozouten; by eene ontbinding van de zouten van *Glauber*, geene verandering; terwyl de zouten, die uit de buikzuiverende wateren verkreegen worden, of uit de peekel van zee-wateren, op het bydoen van deezen, melkagtig worden, en derzelyer aarden afleggen; wordende fier loozoutagtig zout in derzelve plaatfe opgenomen.

Het Buikzuiverend Zout (d), is een zagt en maatig buikzuiverend middel, werkende met genoegzaame kragt, en toch gemeenlyk gemakkelyk en veilig; zelden eenige krimpingen, ziekheid, of de andere ongemakken, waar van de harsagtige purgeermiddelen maar al te dikwyls verzeld gaan, veroorzaakende. Zes of agt drachma's mag men, in eene behoorlyke hoeveelheid van water, voor eene gifte ontbinden; of vier, vyf of meer in een pint, of quart van de buikzuiverende wateren. De vogten mogen ook zoo behandeld worden, dat ze de ontlastingen, door de andere afzonderingen bevorderen; want als de *Lyder* warm gehouden wordt, vermeerderen ze de doorftraaling; door maatige beweging in eene koele lucht, bevorderen ze de ontlasting der pis.

SAL COMMUNE. Gemeen Zout, of Zout, dat men by het eeten gebruikt. Dit is een onzydig zout, van meest alle andere daar in verfchillende, dat het, doorgelikt zynde, droogte en dorst verwekt. Het wordt in iets minder, dan driemaal zyn gewigt van water ontbonden; de ontbinding langzaam uitgedampt, en te fchieten gezet zynde, formeert teerlingswyze kryftallen, welken faamen ver-eenigen tot de gedaante van holle afgeknotte pyramiden. Aan het vuur bloot gefield kraakt en barft het uit, of knapt het, gelyk men zegt; en ras daar na fmelt het, en vertoont zich vloeibaar als water. Eene kleine hoeveelheid van dit zout, by het zuur van *Salpeter* (e) gevoegd, maakt het bekwaam, om Goud te ontbinden, maar onbekwaam om zilver op te loffen: indien eene ontbinding van zilver in vogten gegooten wordt, die zelfs maar een gering gedeelte gemeen zout bevatten, wordt alles aanftonds troebel en wit; en dit verfchynfel moet aan het nederploffen van 't zilver worden toegefchreven.

Dit Zout wordt, of in eene vafte gedaante, in de ingewanden der Aarde gevonden, of ontbonden in de wateren der Zee, of zoute Fonteynen.

x. Sz

(a) *Cataplasm discutiens.* (b) *Aqua minerales Cathartica.* (c) *Figura rektangularis prismatica.* (d) *Sal catharticus.* (e) *Acidum nitri.*

1. *Sal gemme*, [L. E.]. Steenrotszout. Dit wordt in verscheidene deelen der waereld gevonden; doch in de grootste menigte in zekere diepe Meinen van verbaazende uitgetrekteheid, naby *Cracouw* in *Polen*; gelyk ook eenigen in *Engeland*, byzonderlyk in *Cheshire*. Het is meeltendeels zeer hard, somtyds van eene ondoorschynende witheid als sneeuw, somtyds van eene roode, groene, blaauwe en andere kleuren. Als het zuiver is, dan is het volmaakt doorschynend en zonder kleur; de andere soorten worden door ontbindinge in water en krystalmaakinge gezuiverd, om ze voor 't gebruik van gemeen zout bekwaam te maaken.

2. *Sal marinus* [L. E.]. Zeezout. Dit zout wordt uit zee-water en zoute Bronnen getrokken. Zeewateren leveren van een vyftigste tot een dertigste van derzelver gewigt, aan zuiver zout uit: en verscheidene Bronnen brengen nog veel meer aan. De vermaarde van ons eigen land te *Nantwycb*, *Nortwycb* en *Drotwycb*, leveren (volgens *Dr. Brownrigg*) van een zesde tot wat meer, dan een derde, uit. 'Er zyn twee manieren, om het gemeene zout uit deeze natuurlyke ontbindingen te verkrygen: de eene is, eene schielyke uitdamping van het wateragtige vogt, tot dat het zout begint saamen te stremmen, en in korts op den grond van de uitdamp-pan neervalt; uit welke het saamengefchraapt, en in geschikte vaten te droogen gezet wordt, om het van de pekel te zuiveren: de andere wyze is eene langzaamer en trapswyze uitdamping, die niet langer agtervolgd wordt, dan tot dat 'er eene zoutagtige korst boven op het vogt komt; welke, als men 't vuur wech doet, schielyk begint te schieten, en loopt tot krystal van eene teerlings gedaante. In de warmer luchtstreeken worden beide deeze bewerkingen door de nitte der zonne uitgewerkt. De Zouten, die hier door verkregen worden, verschilden heel zeer: want het geen door eene schielyke uitdamping gewonnen wordt, is zeer geschikt om in eene vogtige lucht te zweeten en te versmetten: een ongemak, waar 'an 't

gekrystallizeerde zout niet onderworpen is: dit laatste wordt ook beeter bevonden, om eeten goed te houden, en tot verscheidene andere oogmerken.

Gemeen Zout, in kleine hoeveelheden gebruikt, wordt geacht te verwarmen, op te droogen, en den eetlust en de spysverteering (f) te bevorderen: in groote giften, als van een half once, wordt het buikzuiverend (g) bevonden. Somtyds wordt het gebruikt om de werking van braakmiddelen (b) te betuigen, en dezelve door den stoelgang te doen afloopen; en als een aanzettend middel (i) in klistereen.

SALVÆ folia: Salvia majoris. C. B. Gemeene Salie (de groene en roode soorten); de bladeren 'er van [L. E.].

SALVÆ hortensis minoris folia, summitates: Salvia minoris aurita & non aurita. C. B. Kleine Salie of kragtige Salie; de bladeren en toppen 'er van [E.].

Deeze planten zyn gemeen in onze tuinen, en ze bloeijen in May en Juny: de groene en roode gemeene Salie verschilden niet anders, dan in de kleur der bladeren; want de zaaden van een en dezelfde plante brengen beiden voort: maar de kleine is een verschillende soorte; derzelver bladeren zyn smaller, dan die van de anderen, doorgaands van eene witagtige kleur en nimmer rood; de meesten derzelven hebben onder aan den grond een stuk aan wederzyden uitstaande, als of het ooren waren. Beide soorten zyn middelmatig heete speceryen, verzeld van eenen ligten graad van saamentrekkinge en bitterheid: de kleine soorte is de sterkste, maar de groote de aangenaamste.

De Schryvers over de *Materies Medica* zyn vol van de kragten van Salie, en leiden derzelver naam van de onderstelde heilzaame hoedanigheden af, (*Salvia salvatrix, naturæ conciliatrix*. — *Cur moriatur homo, cui Salvia crescit in horto? &c.*)

[Ge-

(f) Digestio. (g) Catharticum. (b) Emetica. (i) Stimulus.
Ee 3

[Gezonde Salie, heilzaam kruid;
 Wat recht gy groote dingen uit!
 Wat hoeft een Mensch te sterven,
 Dien gy beboudt of weêr herstelt;
 Die u in tuin of op het veld
 Maar niet beboeft te derven?].

Derzelve wezendlyke uitwerkingen zyn, de Vaten matiglyk te verwarmen en te versterken; en hierom verwekt ze, in koude slymige gestellen (k), eetlust; en wordt dienstig bevonden in Zwakheden van het zenuwgestel (l). De beste bereiding tot dit oogmerk is een trekfel van gedroogde bladeren, als thee gedronken; of een Afrekfel (m) of Uittrekfel (n), met verbeterden Geest van wyn gemaakt, in gepaste giften ingenomen; deezen bevatten alle de kragten van de Salie; daar het gedistilleerde water en de wezendlyke Olie, alleen derzelve heetheid en speceryagtige hoedanigheid bezitten, zonder iets van derzelve wrangheid en bitterheid. Trekfels met water van de bladeren, en een weinig limoenfap 'er by gedaan, is een nuttige afspoelende drank in koortsagtige ziekten, van eene fraaije kleur, en vry aangenaam voor het gehemelte.

SALVIÆ SYLVESTRIS folia: Scorodotis, sive scordii foliis salvia. J. B. Bosch-Salie; de bladeren 'er van.

Deeze groeit in 't wilde in bosschen en heggen. In reuk, smaak, en geneeskragten, komt ze meer met Waterlook (o), dan met Salie overeen: zy is zo aangenaam niet, als de eerste, maar onaangenaamer, dan de laatste.

SAMBUCI folia, flores, baccæ, cortex: Sambuci fructu in umbella nigro. C. B. Gemeene Vlierboom met zwarte beziën; de bladeren, bast [E.], bloemen, en beziën [L. E.].

Dit is een groote heester, veel tot heggen gebruikt; hy bloeit in May en brengt zyne vrugten in September tot rypheid. De binnenste groene bast van den tronk is zagte-lyk

buikzuiverende; een trekfel 'er van in wyn, of het uitgeperste sap, in de gifte van een half once, of een once, ingenomen, wordt gezegd maatig den buik te zuiveren; en in kleine giften een kragtig ontsluitend middel (p) te zyn, het welk bekwaam is, om alle de vloeibaare afscheidingen te bevorderen. De jonge knoppen, of eerste beginselen der bladeren, purgeeren sterk, en werken met zoo veel geweld, dat ze met recht voor onveilig gehouden worden. De bloemen verschillen zeer veel hier van in hoedanigheid: want deezen hebben eenen aangenaamen speceryagtigen geur, welken zy in het distilleeren met water overgeeven, en door trekkinge aan wynagtige en geettryke vogten mededeelen. De beziën hebben eenen zoetagtigen niet onaangenaamen smaak; nochtans beledigen zy de maag, als ze in zelfstandigheid gegeten worden: het uitgeperste sap, tot de vastheid van een Conserf verdikt zynde, is een nuttig openend middel bevonden; want het opent de verstopteden van de Ingewanden (q), bevordert de natuurlyke ontlastingen, en als men eenen geruimen tyd 'er mede aanhoudt, doet het grooten dienst, in verscheidene sleepende ziekten. Het is opmerkelyk, dat dit sap (welk in zynen natuurlyken staat van eene purper kleur is) giften van wyn met eene donker roode kleur verft.

Een Conserf, van de beziën bereid, [L. E.] wordt gebruikt tot het maaken van de *Edinburgsche Theriaca* (r), en het slikmiddel voor de borst [E.] (s), met welk het uitsteekend wel strookt. De Bloemen zyn een mengfel in de luchtverdrievende (t) en pestwateren, in de gemeene afkookfels voor klistieren en stovingen, en de verdrievende pap (v) [E.]. Van den Vlierboom wordt nog eene Olie bereid, door de bloemen in boomolie te kookken [L.]; en eene Zalve, door dezelve in een mengfel van Olie en Vet te kookken [L.]; ook wordt 'er eene Zalve gemaakt van de bladeren en den Bast [E.].

SAMPSUCHUS, Zie MAJORANA.

SAN-

(k) *Habitus plegmatici.* (l) *Systema nervorum.* (m) *Tinctura.* (n) *Extractum.* (o) *Scordium.* (p) *Deobstruens.* (q) *Obstructiones viscerum.* (r) *Theriaca Edinensis.* (s) *Eleuarium pectorale.* (t) *Aqua alexeteriales.* (v) *Cataplasma di-cutiens.*

SANDARACHA, eene delfstof, uit Rottekruid en Zwavel saamengefeld. Zie ARSENICUM.

SANGUIS DRACONIS. [L. E.] Draakenbloed, zoo genaamd; zynde eene hars, die uit Oostindien gebragt wordt, of in langronde droppels, opgerold in liesbladeren; of in groote klompen, die uit kleiner traanen saamen gesteld zyn.

De Schryvers over de *Materies Medica*, geeven doorgaands den voorrang aan de eerste, schoon de laatste niet zelden even goed is: het beste Draakenbloed van beide soorten breekt glad af, en is vry van alle zichtbaare onzuiverheid, van eene donker roode kleur, welke, als het tot poeder gemaakt wordt, in eene fraaije heldere karmozyn verandert. Verscheidene kunstige saamenmengfels, met het waare Draakenbloed gekleurd, werden 'er somtyds, of ook Brazilië hout, voor deeze gierfelykheid verkocht: Sommigen van dezelve ontbinden in water, gelyk Gom; anderen knappen in het vuur, zonder in brand te raken; terwyl het oprechte Draakenbloed ligtelyk smelt en vlam vat, en 'er geen wateragtig vogt op werkt. Maar het ontbindt geheel en al in zuiveren Geest, en verft eene groote menigte van dat Scheivogt met eene donker roode kleur: het is ook te ontbinden in uitgeperste Oliën, en geeft eene roode kleur aan dezelve; doch zoo schoon niet, als die 'er door Olfetongewortel (x) aan gegeeven wordt. Deeze droogery heeft, in zelfstandigheid geproefd, geenen merkelyken reuk noch smaak; en als zy ontbonden wordt ontdekt ze eenigen trap van heetheid en prikkeling.

Het Draakenbloed wordt gemeenlyk aangemerkt als een zagtelyk saamentrekkend middel, en somtyds voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden (y), tegen zaadlopen, den witten vloed (z) en andere vloedden: in zulke gevallen brengt het de algemeene uitwerkingen van harsagtige lichaamen voort, door de vloeibaare deelen zagtelyk te verdikken, en de vaste eenigzins

te versterken. Het is een innengfel in het saamentrekkende poeder [L. E.] (a), in den Balsam van *Locatelli* [E.], en de versterkende pleister [E.].

SANICULÆ, seu *Diapensia folia*: *Sanicula officinarum*. C. B. Sanikel; Breukkruid, Wondkruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde in bosschen en heggen, en bloeit in May. De bladeren hebben eenen kruidagtigen wrangen smaak; zy zyn lange vermaard geweest wegens geneezende kragten, zoo wel inwendig als uitwendig: nothans zyn derzelver uitwerkingen in eenig opzigt, niet kragtig genoeg, om eene plaats voor dezelve in de tegenwoordige praktyk te verwerven.

SANTALUM ALBUM. Wit Sandelhout; een hout uit Oostindiën gebragt, in stukken, die omtrent de dikte van een mans been hebben, en van een bleeke witagtige kleur zyn.

Het meeste deel deszelfs, welk men in de winkels ontmoet, heeft geen reuk of smaak, of eenige blykbaare hoedanigheid, welke het zelve in de kennis van een Geneesheer kan aanbeveelen.

SANTALUM CITRINUM [E.]. Geel Sandelhout; een bleek geelagtig hout, dat uit Oostindien gebragt wordt; en van eenen aangenaamen reuk en speceryagtigen bitteren smaak is; verzeld van eene aangename soorte van prikkeling. Dit fraaije hout kan buiten twyfel tot gewigtige oogmerken aangewend worden, alhoewel het thans zeer zelden gebruikt wordt: ja het wordt naauwlyks ooit voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden, en het eenige winkel-saamenmengfel, waar van het een innengfel is, dat is de *Confectio alkermes* (b), van de *Edinburgsche Apotheek*: en het COLLEGE van Londen heeft het in hunne lyst van de enkele Geneesmiddelen uitgelaaten. Met water gedistilleerd, levert het eene welriekende

(x) *Anchusa*. (y) *Præscriptiones extemporaneæ*. (z) *Fluor albus*. (a) *Pulvis stypticus*. (b) Conserf van Kermes.

de wezendlyke Olie uit, welke, in de koude, zoo dik wordt als Balssem. In zuiveren Geest getrokken, geeft het een ryk geel Aftreksel; het welk gedistilleerd zynde, reist de Geest op, zonder iets van belang van den geur van het Sandelhout over te brengen. Het overblyffel behelst de kragten van zesmaal deszelfs gewigt van het hout. *Hoffman* merkt dit uittreksel aan, als een geneesmiddel, dat in geneeskragten met Ambergrys evenaart; en pryft het, als een uitneemend herstellend middel (c) in groote Zwakheden, aan.

SANTALUM RUBRUM. [L. E.]. Rood Sandelhout, dat uit *Oostindien* gebragt wordt, in groote stukken, van een vaat weeffel, een donker roode, byna zwarte kleur van buiten, en een donker helderer roode van binnen. Dit hout heeft geenen merkelyken reuk, en weinig of geenen smaak. Het is wel aangepreezen geweest, als een zagt saamen-trekkend middel, en als een veriterkend van het zenuwgestel; maar dat zyn hoedanigheden, die aan de gele soorte van dit hout alleen eigen zyn.

Het voornaamste gebruik van het roode Sandelhout is dat van eene verfwaare, of droogery om mede te kleuren; tot welk einde het gebeezigd wordt in den Balssem van *Locatelli* [L.] (d), en den saamengestelden Geest van *Lavendel* [L. E.] (e). Het deelt een donker rood aan verbeterden Geest van wyn mede; maar geeft geene kleur aan wateragtige vogten: een geringe hoeveelheid van de hars, door geest uitgetrokken, verft eene groote menigte van anderen Geest met een traai bloed rood. Doch 'er is nauwelyks eene Olie, die van *Lavendel* alleen uitgezonderd, aan welke het zyne kleur mededeelt. *Geoffroy* en anderen hebben opgemerkt, dat het *Braziliëhout* somtyds in de plaatse van rood Sandelhout verkocht wordt; en het *COLLEGIE* van *Brussel* is in twyfel of alles, dat by hen voor Sandelhout verkocht wordt, niet waarlyk een hout van deeze soorte is: volgens het bericht, dat zy opgegeeven hebben, is hun Sandelhout ze-

kerlyk niet anders dan *Braziliëhout*; welks onderscheidend kenmerk is, dat het zyne kleur aan gemeen water mededeelt.

SANTONICUM [E.]. Wurmzaad; het voortbrengfel van eene plant van de soorte van *Alsem*, of *Wurmkruid*, die in de *Levant* groeit.

Het is een klein, ligt, kafagtig zaad, saamengesteld, zoo 't schynt, uit eene menigte dunne vliesagtige bekleedsels, van eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer bitteren smaak.

Deeze zaaden zyn vermaard wegens wurmen verdryvende kragten (f), (welken zy met andere bittere dingen gemeen hebben) en worden somtyds tot dat einde gebruikt, of met fyroop van den droefflem van *Suiker* (g), of met *suiker* geconfyt: derzelver onaangename smaak maakt de gedaante van een poeder of kookfel ongevoeglyk. De oprchte Zaaden worden niet zeer dikwyls in de winkels gevonden.

SAP0 DURUS [L.]: *Sapo albus Hispanicus*. [E.]. Witte Spaanfche Zeep.

SAP0 MOLLIS [E.] Gemeene zagte Zeep.

SAP0 NIGER, *feu Melanosmegma*. [E.]. Zwarte zagte Zeep.

Zeep wordt saamengesteld uit Olien, die uit plantgewallen geperst zyn, of uit vet van dieren, met loozoutagtige loogen (h) vereenigd. De eerte soorte, of witte harde Zeep, wordt van de beste soorten van *Boomolie* gemaakt; de gemeene zagte soorte van grover Olie, vet, talk of een mengfel van die allen te saamen; en de zwarte (gelyk gezegd is) van traanolie.

De zuivere harde Zeep is de eenigste soorte; die tot inwendig gebruik gebeezigd wordt. Deeze met Olie gevreeven; of met harsagtige stoffen, maakt dezelve ontbindbaar in water; en hierom wordt het een nuttig inmengfel in pillen, die uit hars zyn saamengesteld, om der-

(c) *Restorans*. (d) *Balsamum Locatelli*. (e) *Spiritus Lavendulae compositus*. (f) *Virtutes antibelminticæ*. (g) *Metasses*. (h) *Lixivia alicatino*.

derzelver ontbinding in de maag, en de vereeniging met de dierlyke vogten te bevorderen: *Boerhaave* was een groote verwonderaar van Zeep; en schreef, in zyne byzondere praktyk, zelden eenige harsagtige pillen voor zonder dezelve; ten zy dat een loogzontagtige of verrotte staat der sappen zulks verbodt. Wegens dezelfde hoedanigheid schynt de Zeep ook zeer wel geschikt te zyn, om zodanige olieagtige of vetagtige stoffen, als zy in 't lichaam moge ontmoeten, te ontbinden; en om de lymige sappen te verdunnen, verstoptheden der Ingewanden te openen, en alle de vaten, waar door ze heen gaat, af te vagen. Zy is insgelyks een kragtig scheivogt voor den steen der Menschen: want eene ontbinding van dezelve met kalkwater is een van de sterkste ontbindmiddelen, dat met veiligheid in de maag moge genoomen worden; de kragt van dit saamenmengsel is ongelyk veel grooter, dan het vergaderde van de ontbindende poeders van de Zeep en kalkwater, als zy niet vermengd zyn. Zie de *Geneeskundige Proeven van Edinburgb* (i).

De zachte Zeepen zyn doordringender en scherper, dan de harden. Het eenig geneeskundig gebruik van deezen is tot uitwendige oogmerken.

De harde Zeep geeft den naam aan een winkel pleister [L. E.], aan een smeersel [L.] en Balsam [E.]: Zy wordt by *Opium* gevoegd, om dezelve gereeder in de maag te doen ontbinden; in de Zeep pillen [L.] (k), en by de *Aloë*, in de *Aloë pillen* [E.] (l). De zachte zeep is een innengsel in de zachte gemeene brandpleister [L.] (m), en de zwarte Zeep in de pynstillende pleister [E.] (n).

SAPONARIÆ folia, radix: *Saponaria majoris levis*. C. B. Zeepkruid; het kruid en de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, hoewel niet zeer gemeen, op laage natte plaatsen; en aan de kanten van loopende wateren; eene soorte met dubbele bloemen is gemeen in onze tuinen. De bladeren hebben eenen bitteren en

niet onaangenaamen smaak; met water geschud doen ze een zeepagtig schuim opryzen, welk gezegd wordt byna dezelfde uitwerking te hebben, als ontbindingen van zeep zelve, in vlakken uit de klederen wech te neemen, en diergelyken. De wortels smaaken zoetagtig en eenigzins prikkelend; en hebben eenen lichten reuk, als die van zoethout: in verbeterden Geest van wyn getrokken, leveren ze een sterk Afreksel uit, welk niets van zynen smaak en geur verliest, al wordt het tot de vastheid van een uittreksel verdikt. Deze fraaije wortel is by ons niet veel in de praktyk gekomen, alhoewel zyne blykbaare hoedanigheden belooven, dat hy een geneesmiddel van groote nuttigheid zoude zyn: by de Duitche Geneesheeren wordt hy in 't gemeen voor een openend, versterkend en zweetmiddel gehouden: en door het COLLEGIE van *Wirttemberg*, *Stahl*, *Neumann* en anderen beeter geacht, dan *Sarsaparilla*.

SARCOCOLLA [L. E.]. Dit is een saamengestremd sap, dat uit *Persien*, en *Arabien* gebragt wordt, in kleine, witagtige, gele korls, met een weinig roodagtige, en somtyds van eene donker roode kleur, met dezelve vermengd; de witte traanen, als de verschste zynde, worden voor de besten gehouden: deszelfs smaak is bitter, verzeld van een flauwe soorte van zoetheid. Deze droogery ontbindt in wateragtige vogten, en blykt voornaamelyk van de gomagtige soorte te zyn, met een gering mengsel van harsagtige stoffe. Het is meest beroemd als een middel om wonden en zweeren te hechten (waar van daan deszelfs naam van *σαρκωκόλλα*, vleesch lym), eene hoedanigheid, op welke noch deeze, noch eenige andere droogery eene wettige aanspraak heeft. Het is een innengsel in het saamengestelde poeder van ceruis [L.] (o).

SARSAPARILLA [L. E.]: een wortel, die uit de *Spaansche Westindien* gebragt wordt. Hy bestaat uit eene groote menigte van lange draaden, die uit een hoofd afhangen: de lange

(i) *The Edinburgh medical essays.* (k) *Pilula saponacea.* (l) *Pilula aloetica.* (m) *Emplastrum causticum.* (n) *Emplastrum anodynum.* (o) *Pulvis e ceruja compositus.*

ge wortels (het eenigste gedeelte, dat in gebruik is) hebben omtrent de dikte van een ganzen schaft, of dikker, zyn buigzaam, en saamengesteld uit vezelen, die de gantsche lengte langs loopen, zoo dat ze van 't eene end tot het andere in stukken kunnen gespleeten worden: zy hebben eenen lymigen, bitteragtigen, niet onaangenaamen smaak, en geen reuk. Deze Wortel wordt eerst door de Spanjaards in *Europa* gebragt, omtrent het Jaar 1563. met de eigenschap van een soortelyk middel (p), voor de venus besmetting (q), welke zich kort voor dien tyd openbaarde; en voor verscheidene hardnekkige sleepende ziekten. Welke goede uitwerkingen het ook in de warmer luchtstreeken moge gehad hebben, in dezen is het zonder vrugt bevonden; in zoo verre, dat sommigen ontken hebben, dat het eenige kragt met allen heeft. Nogthans blykt uit de ervaarenheid, dat het, hoewel lang na niet beantwoordende aan de eigenschap, die men 'er in 't eerst aan toeschreef, in sommige gevallen van zeer groote nuttigheid is, als een zweetmiddel (r), waar scherper geneesmiddelen onvoegzaam waren: De beste bereidingen zyn een Afkooksel met water gemaakt; een Afkooksel van een half once van den wortel, of een drachma van het Uittreksel (s), welk even kragtig is, mag 'er van ingenomen worden in eene gifte.

SASSAFRAS [L. E.]: de wortel van eenen grooten Amerikaanschen boom (*arbor ex Florida ficulneo folio*. C. B.) tot ons overgebragt in lange rechte stukken, die zeer ligt, van een sponsagtig weeffel, en met eenen ruigen zwamagtigen bast bedekt zyn; van buiten van een afchverwige kleur, van binnen van eene roestige yzer kleur. Dit hout heeft eenen speceryagtigen reuk, en eenen zoetagtigen speceryagtigen; eenigzins scherpen smaak: de bast smaakt veel sterker, dan eenig ander deel; en de kleine takken sterker, dan de groote stukken. Wat de kragten van dezen wortel betreft; het is een heet openend en versterkend (t) middel; en wordt dikwyls gebruikt, met

goed gevolg, om het bloed en de sappen te zuiveren en te verzoeten. Tot deeze einden kan men trekfels van den geraspten wortel of bast gemaakt, als thee drinken. In sommige gestellen kunnen deeze trekfels, door derzelver welriekendheid, als men ze eerst begint te gebruiken, het hoofd wel wat aandoen: maar in zulke gevallen, kan men ze met voordeel van derzelver welriekendheid ontdoen door ze te kookken; want een kooksel van *Sassafras*, tot de dikte van een uittreksel afgekookt, is enkel bitteragtig en eenigzins saamentrekkend. *Hoffman* verzekert ons, dat hy dit uittreksel menigmaal tot de hoeveelheid van een scrupel op eenen tyd, met goed gevolg heeft ingegeven, om de spanninge der Ingewanden, in kwaade gesteldheden (v); te versterken; gelyk ook in het wyken van afgaande koortsen, en in mildzugtige krampen (x). *Sassafras* leevert, in het distilleeren eene uitsteekend welriekende Olie uit, van eenen doordringenden prikkelenden smaak, zoo zwaar, dat ze (onaangezien de ligtheid van de droogery zelve) in water zinkt. Verbeeterde Geest van wyn trekt allen smaak en reuk uit *Sassafras*; en heft 'er niets van op, in de uitdampinge: hierom is het Uittreksel met Geest de fraaiste en kragtigste bereiding, als welke de kragten van den wortel geheel en al in zich bevat.

De eenigste Winkelbereiding van *Sassafras* is de wezendlyke Olie [L. E.] De *Sassafras* zelf is een inmengsel in het Afkooksel van de houten [E.], en de saamengestelde kalkwateren [L. E.]; gelyk ook de Olie in de *Elixir Guaiacinum* [E.].

SATURELÆ folia: *satureia hortensis*, sive *cunila sativa* Plinii. C. B. Saturey, Keul, Keun, Peperkruid, Hoenderkruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit kruid wordt jaarlyks, in de tuinen, tot keukengebruik geteeld. Het is eene zeer prikkelende heete specery; en geeft, in het distilleeren met water, eene fyne wezendlyke Olie, van eenen doordringenden reuk, en zeer heeten, scherpen smaak. Doch het geeft weinig van

(p) Specificum. (q) *Luus venerea*. (r) *Sudorificum*. (s) *Extractum*. (t) *Aperiens & corroborans*. (v) *Causticæ*. (x) *Spasmata hypochondriaca*.

van deeze kragten, door trekking, aan wateragtige vogten over: maar verbeterde geeft van wyn trekt allen deszelfs smaak en reuk uit, en heft niets in distilleeringe op.

SATYRII MARIS *radix: Orchidis satyriionis maris, foliis maculatis.* C. B. Satyriion Orchis; de wortel 'er van [E.].

Deeze plant wordt veel op bechaduwde plaatsen en in vogtige weiden gevonden: elke plant heeft twee eyronde wortels, van eene witagtige kleur, een lymigen zoetagtigen smaak, en een zwakken onaangenaamen reuk. Zy zyn vervuld met een kleeverig slymig sap. Wat derzelve kragten belangt; zy verdikken, geelyk andere slymige plantgewassen, de dunne weiagtige vogten, en beschermen de vaste deelen tegen derzelve scherphheid: zy zyn ook vermaard geweest, hoewel op geen zeer goed fundament, wegens Zenuwkoesterende en liefde verwekkende kragten (y); en tot die oogmerken dikwyls gebruikt. In de *Edinburgsche* *Apotheek* wordt de wortel voorgeschreeven om gekonfyt te worden.

SALEP [E.], een vermaard herstellend (z) middel by de *Turken*, dat waarfchynelyk de bereide wortel is van zekere planten van de *Orchis* foorte.

Deeze droogery wordt ons fomtyds overgebracht, in eyronde stukken, van eene geelagtig witte kleur, een weinig helder en doorschynende, zeer hard, en byna hoornagtig, met weinig of geen reuk, en smaakende als *Tragacanth*-Gom. De wortel van *Satyriion* in water gekookt, de schil 'er af gedaan, en daarna in de lucht te droogen gehangen, verkrygt nauwkeurig dezelve gedaante; de wortels, dus bereid zynde, ontbinden in kookend water tot een slym. *Geoffroy*, die deeze bereiding van *Orchis* het eerst mededeelde, pryft dezelve aan in *Teeringen* (a), in galagtige *Roodelooopen* (b) en borstzickten, die uit eene scherphheid der sappen voortkoomen.

SAXIFRAGÆ ALBÆ *folia, radix:*

Saxifraga alba radice granulosa. J. B. Steenbreeken met witte bloemen; de bladeren en de wortels [E.], welke laatsten (om dat ze uit kleine kortjes bestaan) oneigendlyk zaaden genoemd worden.

SAXIFRAGÆ VULGARIS *folia semen: Sefelis pratensis nostratis Raii.* Steenbreeken der weiden; de bladeren en zaaden 'er van.

Deeze kruiden groeijen in 't wilde, het eerste in drooge zandige gronden, het andere in de velden en weiden: het eerste is niet zeer gemeen, en hierom zyn deszelfs bladeren en wortels gemeenlyk vervangen geworden door de bladeren en zaaden van het andere. Geen van beiden is thans in groote achting, onaan gezien de openende, pisdryvende, en steenverbreekende kragten (c), voor deezen daar aan toegeschreeven.

SCABIOSÆ *folia: Scabiosa majoris communioris hirsuta, folio laciniato Raii.* Apotheumkruid; de bladeren 'er van.

Dit is een ruige haarige plant, die in 't wilde op weilanden groeit; van een walgenden bitteragtigen smaak. Het staat aangepreezen als een openend, zweetverwekkend, en borstontlastend middel (d); doch de tegenwoordige praktyk vertrouwt 'er weinig op.

SCAMMONIUM [L. E.]. Schammonie; een saamengestremd sap, uit de wortels van eene groote klimmende plante, die in het *Aziatische* *Turkeyen* groeit, geperst. Het beste komt van *Aleppo*, in ligte sponsagtige klompen, die gemakkelyk stukkend te vryven zyn, van eene blinkende afchkleur, die na het zwarte helt; en wanneer het tot poeder gemaakt wordt, van eene licht gryze of witagtige kleur: een minder foorte wordt van *Smyrna* gebragt, in vaster en zwaarer stukken, van eene donkerer kleur, en vol van zand en andere onreinigheden. Dit sap is voornaame lyk van de harsagtige foorte: want verbeterde Geest van wyn ontbindt vyf oncen uit zes; het overblyffel is een slymige zelfstandigheid met

(y) *Virtutes analeptica & aphradistica.* (z) *Restaurans.* (a) *Consumptiones.* (b) *Dysenteria biliosa.* (c) *Virtutes aperientes, diuretica & lithonriptica.* (d) *Expectorans.*

met schuim vermengd; proefgeest ontbindt het geheel en al, zoo dat de onzuiverheden alleen overblyven. Het heeft een zwakken onaangenaamen reuk; en eenen bitteragtigen eenigzins scherpen smaak.

Schammonie is een kragtig en sterk buikzuiverend middel. Sommigen hebben het, als onveilig, veroordeelt, en het eenige kwaade hoedanigheden ten laste gelegd; waarvan de voornaamste is, dat deszelfs werking onzeker is, dewyl eene volkomen gifte somtyds zonder werking is; daar eene veel kleiner, op andere tyden, gevaarlyke buitenmaatige buikzuiveringen (e) veroorzaakt. Echter moet dit verschil van werkinge geheel en al aan de verschillende omstandigheden van den Lyder, en niet aan eene kwaade hoedanigheid, of onregelmaatige werking van het Geneesmiddel worden toegeschreeven: want als de darmen (f) met een uitermaaten dikke slym bezet zyn, dan gaat de *Schammonie* 'er door, zonder op dezelve te werken; maar als het natuurlijk slym ontbreekt, dan prikkelt en ontsteekt eene kleine gifte van dit, of eenig ander harsagtig buikzuiverend middel, de Ingewanden.

Veelen hebben getracht de kragt en sterkte van deeze droogery te verzagten, en de vermeende vergiftigheid te verbeteren, door het zelve aan den rook van zwavel bloot te stellen, het in zuure sappen te ontbinden, en diergelijken: edoch dit kon niets anders te weeg brengen, dan een gedeelte van het Geneesmiddel te verderven, zonder in 't overige iets te veranderen. *Schammonie* in zelfstandigheid, met oordeel behandeld zynde, heeft geenen verbeteraar noodig: want als het met suiker of amandelen gestampt wordt, gelyk wy hier voor, omtrent andere harsagtige buikzuiverende middelen, aangepreezen hebben; wordt het veilig en zagt genoeg in zyne werkinge. Ook kan het gevoeglyk ontbonden worden, door het te stampen in een sterk afkooksel van zoethout, en dan van den droeffem afgegoeten: het COLLEGIE van *Wirtemberg* verzekert ons, dat het door deeze behandeling zag-

telyk purgeerend wordt, zonder van krimpelingen of andere ongemakken verzeld te gaan; en dat het insgelyks het verhemelte niet bedijgt.

Schammonie geeft den naam aan een saamgesteld winkelpoeder en slikmiddelen [L.] (g), en is een inmengsel in het saamgestelde poeder van zenebladeren (h), het buikzuiverend Uittreksel (i), de Kolokwintpillen, de pillen van Kwikzilver (k) [L.], en de ontsluitende purgeerpillen [E.].

SCHOENANTHUS, Zie JUNCUS ODORATUS.

SCILLÆ radix: *Scille radice alba. C. B. vel Scille vulgaris radice rubra.* Zee-Ajuin; de wortel 'er van [E.].

Dit is eene soorte van Uijen, die in *Spanje* en de *Levant* op drooge zandige stranden van zelfs groeit, waar van daan de wortels jaarlyks in *Europa* gebragt worden. Men moet de grofste, gezondste, versche, en die vol van kleeveryg sap zyn, verkiezen; sommigen houden de roode soorten voor beter, anderen de witte, hoewel de eene niet beter te achten is, dan de andere; want het eenigste blykbaar onderscheid, tusschen beiden, is dat van de kleur; en daarom staat het COLLEGIE toe, beiden door elkanderen te gebruiken.

Deeze wortel is zeer walgagtig voor den smaak, doordringend bitter en scherp; en veel behandeld zynde byt hy de huid stukkend.

Met opzigt tot zyne geneeskragten, prikkelt hy de vaste deelen kragtig, en verdunt de lymige sappen; en door deeze hoedanigheden bevordert hy de borstontlasting, de pis, en (als de Lyder warm gehouden wordt) ook het zweet: als de gifte groot is verwekt hy braaking en somtyds buikzuivering. Het voornaamste gebruik van dit Geneesmiddel heeft plaats, als de eerste wegen (l) vol zyn van slymige stoffe, en de Longen met taai slym bezet zyn. Dr. *Wagner* (in zyne Waar-

(e) *Hypercatbarbes.* (f) *Intestina.* (g) *Electuarium officinale compositum.* (h) *Pulvis senæ compositus.* (i) *Extractum Catharticum.* (k) *Pilule mercuriales.* (l) *Primæ viæ.*

Waarneemingen omtrent bedlegerige Menschen (*m*), pryft het aan, met salpeter (*n*) ingeeven, in waterzugtige opzwellingen, en in de Nierpyn (*o*); en verhaalt verscheidene geneezingen, die hy volbragt heeft, door het ingeeven van vier tot tien greinen van het poeder voor eene gifte, gemengd met eene dubbele hoeveelheid van Salpeter: Hy zeidt, dat het, dus behandeld, byna altyd als een pisdryvend (*p*) middel werkt, hoewel het fomtyds doet braaken of purgeeren. De gemakkelykste gedaante, om Zee Uijens in te neemen, ten zy dat men het tot een braakmiddel wilde gebruiken, is die van een slikbrot of pil: de gedaanten van vogt zyn voor de meeste menschen al te leelyk, hoewel dezelve min onaangenaam kunnen gemaakt worden, zoo wel voor 't gehemelte, als voor de maag, door het bydoen van speceryagtige gedistilleerde wateren. Deeze wortel deelt alle zyne kragten zoo wel aan wateragtige, als aan geeftryke, scheivogten mede; gelyk ook aan de Zuuren van plantgewassen. Deszelfs winkelbereidingen zyn, gebakken Uijens [L.], en de gebakken Uijens tot koekjes gemaakt [L.], tot een innengfel voor de *Theriaca* geschikt [L.]; de gedroogde Zee-Uijens [L.], een syroop, Azyn, Honichsyroopje (*q*) [L. E.] en pillen [E.].

SCINCORUM *ventres*. [L.]. De buik van den *Scincus*; een soort van kleine hagedis, die droog uit Egypten gebragt wordt. Het staat aangepreezen, als een groot herstellend middel (*r*): doch wat voore kragten het ook hebben moge; als het by de Egyptenaaren versch gebruikt wordt; althans heeft het 'er geheel geene, als het by ons komt, en dient alleen, om de artikels van de *Misbridaat* nutteloos te vermeerderen.

SCLAREA, Zie HORMINUM.

SCOLOPENDRIUM, Zie LINGUA CERVINA.

SCORDII *folia*: *Chamaedryos palustris canescens* Tourn. Waterloo, watergermander; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit is een kleine, eenigzins haaragtige plant, die in sommige deelen van Engeland in 't wilde groeit, hoewel niet zeer gemeen; de Winkels worden van dezelve doorgaands uit de tuinen voorzien. Zy heeft een bitteren smaak en een sterken onaangenaamen reuk.

De Waterloo is thans in geene groote achtig in de praktyk, onaan gezien de ontsluitende, pisdryvende en zweerverwekkende kragten, waarvan ze voor deezen vermaard geweest is. Zy komt in de *Misbridaat*, de *Theriaca*, en de Komynzaad-pap [L.]; en geeft den naam aan een saamengesteld poeder, en een slikmiddel [L.], hoewel niet het kragtigste van derzelve innengfels zynde.

SCORZONERÆ *radix*: *Scorzoneræ latifolia sinuata*. C. B. Schorzzoneer wortel, Adderskruid, Slangengras; de wortel 'er van [E.].

Scorzoneræ wordt alleen in de tuinen gevonden. De Wortels zyn vol van een melkagtig sap, van eenen bitteren, eenigzins scherpen smaak; en hierom kunnen ze van eenigen dienst zyn om de spanning der Ingewanden te versterken, en de vloeibaare afscheidingen te bevorden. Voor deezen waren ze beroemd als verdryvende middelen (*s*), om de Mazelen en Kinderpokjes uit te dryven; doch hebben nu al hun aanzien byna geheel verloren.

SCROPHULARIÆ VULGARIS *folia*; *radix*: *Scrophulariæ nodosa fetida*. C. B. Speenkruid, Ambeyenkruid, Zeugwortel, Kankerwortel, Knoopwortel; de bladeren en wortel 'er van [E.].

Dit kruid wast in 't wilde, in bosschen en heggem: de wortels zyn wit van kleur, vol van kleine knoopjes of bultjes van buiten: deeze gedaante heeft het zelve voor deezen eenige achtig verworven tegen knotsagtige gezwollen en Ambeyen; en daar van daan heeft het ook zynen naam ontleend: doch de laatste

re

(*m*) In his clinical Observations. (*n*) Nitrum. (*o*) Nephritis. (*p*) Diureticum. (*q*) Oxymel. (*r*) Resinous. (*s*) Alexipharmacum.

re Beoeffenaars der Geneeskunst verwagten 'er zulke kragten niet van: het heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en eenen eenigzins bitteren onaangenaamen smaak.

SCROPHULARIÆ AQUATICÆ MAJORIS *folia: Scrophulariæ maximæ radice fibrosa.* J. B. Groote Water-zeugwortel; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een groote plant, die men meest aan de kanten van rivieren ontmoet. De bladeren hebben een bitteren smaak; en een onaangenaamen reuk: zy worden voornaamelyk geoemd als verbeeteraars van de Zenebladeren; doch op geen heel goeden grond. Zie het Artikel van SENA.

SEBESTEN: *Mixa sive Sebesten.* J. B. Borstpruimen. Een soort van pruim, die half gedroogd uit *Oostindien* gebragt wordt: zy zyn van eene donkere, of zwartagig bruine kleur; het vleesch is sterk aan den steen gehecht, welke somtyds een, en somtyds twee pitten bevat. Deeze vrugt heeft een zoeten en zeer kleeverigen smaak; en hierom is zy wel gebruikt geweest, om scherpe vogten te verzagten, in sommige soorten van heescheid, en in hoesten, die uit dunne scherpe Zinkingen voortkoomen: doch tegenwoordig wordt het niet dikwyls in de winkels ontmoet.

SECALE: *Secale hybernum, vel majus.* C. B. Rog, Rogge; het Zaad.

Dit gewas komt weinig in aanmerking, als een Artikel van de *Materies Medica*: maar als voedsel is het meer afvagende, dan eenig ander Graan.

SEDI MAJORIS, seu Sempervivi majoris *folia: Sedi majoris vulgaris.* C. B. Groote Huislook, Donderbaard; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een laage vleesch-bladerige plant, die op oude muuren en de toppen der huizen groeit. Het staat aangepreezen, als een verkoelend middel, hoewel deszelfs blykbaare hoedanigheden geen groot fundament vertoo-

nen voor kragten van dien aart; want de smaak is kruidagtig met een geringen graad van prikkeling. Het is opmerkelyk van deeze plant, dat derzelver sap, door kleinzinge gezuiverd (wanneer het zich van eene helder geele kleur vertoont) op het bydoen van eene gelyke hoeveelheid verbeeterden Geeft van wyn, een schoon wit ligt saamenstremfel maakt, als de fyner soorten van Pomade: en dit wordt ten uiterste vlug bevonden; want van het wateragtig slym ontdaan zynde, en aan de lucht bloot gesteld, vervliegt het in een weinig tyds geheel en al. Hieruit heeft men beslooten (in de *Heekelschriften der Silefische Geneesbeeren* (1)) dat Huislook een vlug loogzout in zich bevat: doch 'er zyn verscheidene zelfstandigheden, behalven deeze zouten, die met Geeft van wyn saamenstremmen.

SEMPERVIVUM, Zie **SEDUM.**

SENA [L. E.], Zenebladeren; de bladeren van eene heesteragtige plant, (*Sena Alexandrina foliis acutis.* C. B.) die in *Persien*, *Syrien* en *Arabien* gekweekt wordt; van waar ze gedroogd en van de steelen geplukt naa *Alexandrien* in *Egypten* gebragt worden; en van daar in *Europa*. Zy zyn van eene langwerpige gedaante, aan de einden met scherpe punten, omtrent een vierde van een duim breed, en geen vollen duim lang, van eene levendige geelagtig groene kleur, eenen zwakken niet zeer onaangenaamen reuk, en eenen wat scherpen, bitteragtigen, walgenden smaak.

Sommige mindere soorten worden van *Tripoli* en andere plaatfen gebragt: doch deezen kunnen gemakkelyk van de anderen onderscheiden worden, door dat ze of smaller, langer, en scherper van punten zyn, of grooter, breeder en ronder van punten, met kleine uitstee-kende adertjes; of groot en stomp, van eene frisch groene kleur, zonder eenigen geelen weerschyn.

Sena, of Zenebladeren is een zeer nuttig buikzuiverend middel, dat zagtelyk en toch met vrugt werkt; en als het met oordeel ingegeven en bestierd wordt, zelden die kwaade

(1) In the *Medicor. Silefiac. Satyræ*?

gevolgen veroorzaakt, welken al te dikwyls op het ingeeven van de sterker buikzuiverende middelen volgen. De eenigste ongemakke-lykheden, over welken men in deeze droogery klaagt, zyn, dat ze wel eens krimpelingen maakt, en deszelfs walgende geur. De *krimping* verwekkende hoedanigheid hangt van de harsagtige zelfstandigheid af, welke, gelyk de andere lichaamen van deezen rang, natuurlyk geschikt is, om aan de zyden der Darmen te blyven hangen; hoe meer deeze hars verdeeld is door zulke stoffen, die derzelveer klee- verigheid verminderen, hoe minder zy zal hechten, en gevolglyk hoe minder prikkeling en krimping zy zal veroorzaaken; en hoe minder verdeeld, hoe meer krimping zy maakt: hier van daan is het, dat de Zenebladeren zelve, op een trekfel met eene zeer kleine hoeveelheid van vogt gemaakt, geweldige krimpelingen veroorzaaken, en minder purgeeren, dan dat het verdund worde met een groot gedeelte van een gevoeglyk scheivogt, of door het trekfel met olieagtige Amandelmelken te vermengen; verdeeld worde. De *kwaade Geur* van deeze droogery, kan, naar men zegt, verbeterd worden; door het groote water Speenkruid, of Zeugwortel: doch wy kunnen niet begrypen, dat deeze plant, welker reuk klaarblykelyk stinkend, en welker smaak walgend en bitter is, die van Zenebladeren eenigzins zou kunnen verbeteren: anderen pryzen de theeboe aan, hoewel deeze nooit eenige groote uitwerking heeft. De reuk van Zenebladeren huisvest in derzelveer vlugger deelen, en daar van kunnen ze ont- daan worden door zagteylyk kookende trekfels in water gemaakt: het vogt dus van den by- zonderen geur der Zenebladeren bevryd zyn- de, kan gemakkelyk aangenaam voor den smaak gemaakt worden, door het bydoen van eenig gepast speceryagtig Aftreksel (v) of ge- distilleerd water. De COLLEGIEN ZOO WEL dat van Londen, als van Edinburgh hebben verscheidene fraaije trekfels van deeze droogery gegeven (welken in het III. Deel. het III. Hoofdst. kunnen gezien worden.) gelyk ook

geeftryke Aftreksels [L. E.], saamengestelde poeders [L. E.], en een fyroop [E.]. De gifte van Zenebladeren, in zelfstandigheid, is van een scrupel tot een drachma, en in Trekfel van een tot drie of vier drachma's.

Het is gebruikelyk de steelen der Zenebladeren wech te werpen, als van weinig of geen nut: *Geoffroy* nothans merkt aan, dat ze niet veel minder in krachten zyn, dan de bladeren zelve. De peulschillen, of zaadvaten, die men onder de Zenebladeren, zoo als ze ons gebragt worden, vindt, worden door het COLLEGIE van *Brussel* beeter gehouden, dan de bladeren: zy maaken minder krimpinge, maar hebben ook, naar evenredigheid, minder buikzuiverende kragt.

SENECIO, Zie ERIGERUM.

SENEKA [E.] Ratellslangen wortel; de wortel van een soorte van kruisbloemtje (x), welk in *Virginien* van zelfs groeit, en de winters van onze eigene luchtstreek ook wel kan verdragen. Deeze wortel is gemeenlyk een pink dik, verscheidenlyk gebogen en gedraaid, en vertoont zich, als of hy uit leden saamengesteld was; waar uit men onderfeld heeft, dat hy gelykt naar de gestalte van het dier, wiens naam hy draagt; 'er loopt een soorte van vliesagtige rand aan elke zyde langs den geheelen wortel. Zyn smaak is in 't eerst zuur, en daarna zeer heet en prikkelende.

Deeze wortel is tegenwoordig niet veel bekend in de winkels. De *Indiaanen* van *Senegaro* worden gezegd de doodelyke uitwerkingen, welken op de beete van eene Ratellslang volgen, voor te koomen, door den zelve in te geeven, en uitwendig op de wonde toe te passen. Hy is onlangs sterk aangepreezen geworden in Zydweeën (y), Ontsteekingen der Longen (z), en andere ontsteekende ziekten; in deeze gevallen hebben *Lemery*, *Du Hamel* en *Jussieu*, deszelve goede gevolgen onder- vonden (zie de Fransche Gedenkschriften 1738, 1739 (a).) Zyne meer onmiddelyke uitwerkingen zyn die van een pisdryvend (b), zweet-

VEE-

(v) Tinctura. (x) Polygala. (y) Pleuritides. (z) Peripneumonia. (a) The French Memoirs for the years 1738, 1739. (b) Diureticum.

verwekkend (c), en buikzuiverend (d) middel; en fomtyds verwekt hy braaking (e): de twee laatste uitwerkingen kunnen fomtyds voorgekomen worden, door den wortel in kleine giften in te geeven, te gelyk met enkele speceryagtige wateren, gelyk dat van kaneel. De gewoonelyke gifte van het poeder is dertig greinen of meer.

Sommigen hebben deezen wortel ook gebruikt in gevallen van Waterzugt (f); en niet zonder goed gevolg: *Bouvari* (in de bovengemelde Gedenkschriften van 1744.) verhaalt van voorbeelden, waarin hy eene overvloedige ontlasting veroorzaakt heeft door den stoelgang, de pis, en de uitwaasfeming; en dat hy door deeze middelen de ziekte verdreeven heeft, na dat de gemeene pisdryvende (g), en waterdryvende (h) middelen vrugteloos waren geweest: wanneer dit Geneesmiddel als een buikzuiverend werkt, is het doorgaands van goed gevolg: als het werkt door het bloed en de sappen te verdunnen, zonder eene behoorlyke ontlasting te veroorzaaken, moet men 'er zich liever van onthouden, of met gepaste byvoegfels ondersteunen.

SERICUM & folliculi bombycis. Zyde en Zydeurmen zakjes. Van deezen wordt nauwelyks ooit gebruik gemaakt tot geneeskundige oogmerken. In hunnen ruuwen staat hebben ze zekerlyk niets te beduiden; hoewel ze in een beslooten vat gebrand zynde, op dezelfde wyze als spons, waarfchynelyk een geneesmiddel zouden zyn van gelyke, en mogelyk van beetere kragten. Zy leveren een grooter hoeveelheden van vlug zout uit, dan eenige andere dierlyke zelfstandigheid, die ik ken.

SERPENTARIA VIRGINIANA [L. E.] Slangen Wortel van *Virginien*; de wortel van eene soorte van Geboorte Kruid of Holwortel (i), die in *Virginien* en *Carolina* groeit.

Het is een kleine, ligte, boschagtige wortel, bestaande uit eene menigte van draaden,

of vezelen, in elkanderen gestrengeld en uit een hoofd voortkomende; van buiten van eene bruine kleur, en bleeker of geelagtig van binnen.

Hy heeft eenen speceryagtigen reuk, gelyk die van *Valeriaan*, maar aangenaamer; en eenen heeten, bitteragtigen prikkelenden smaak. Deeze wortel is een heet zweetverwekkend en pisdryvend middel: het is wel eer grootelyks beroemd geweest als een verdryvend (k) middel, en geacht een van de voornaamste geneesmiddelen in kwaadaartige koortien, en aansteekende, of besmettelijke (l) ziekten. Tot deeze oogmerken heeft men het in zelfstandigheid ingegeeven van tien tot dertig greinen, en in Trekfel tot een of twee Drachma's. Zoo wel wateragtige, als geestige Scheivogten trekken deszels kragten, door trekking, uit; en heffen een gedeelte van deszels geur, in het distilleeren, op: en tegelyk met het water ryft 'er een gering gedeelte wezendlyke Olie mede op. Een Aftrekiel met geest [L. E.], en een saamengefteld kookfel [E.] van het zelve, zyn als winkelbereidingen voorgeschreeven: het komt ook in het Hoofd-aftrekiel (m), in het saamengeftelde Aftrekiel van den Koortsbast (n), in het Aftrekiel om te zweeten (o), het heilige Aftrekiel (p), het Elixer voor de maag (q), *Edinburgsche Tberiaca* (r) [E.] en de pap van kommyenzaad [L.].

SERPILLI folia: Serpilli vulgaris minoris. C. B. Wilde Thym; het kruid zelf [E.].

Dit is eene kleine kruipende plant, gemeen in heiden en drooge weilanden. Derzelve smaak, reuk, en geneeskragten koomen met die van Thym overeen; maar zyn zwakker.

SESAMI semen: Digitalis orientalis sesam dicta Tourn. Kanarie zaad; het zaad, genoemd oliagtig purgeer graan.

Deeze plant wordt in de Oostersche Landen geteeld, waar van daan het zaad tot ons overge-

(c) Diaphoreticum. (d) Catharticum. (e) Emeticum. (f) Casus hydropici. (g) Diuretica. (h) Hydragogica. (i) Aristolochia. (k) Alexipharmacum. (l) Morbi epidemici. (m) Tinctura cephalica. (n) Tinctura corticis peruviani composita. (o) Tinctura judorifica. (p) Tinctura sacra. (q) Elixir stomachicum. (r) Tberiaca Edinensis.

gebragt wordt. Het verdient zeer eigentlyk den naam van Olieagtig te draagen, dewyl het door uitperfinge eene grooter menigte van Olie nitleevert, dan byna eenig ander bekend plant-gewas. Doch tot de benaaming van purgeer, heeft het geen recht altoos: by de Indiaanen, zegt men wordt het, als voedsel, gebruikt.

SESELIS VULGARIS *semen: Ligustici, quod seseli officinarum.* C. B. Sefeli-kruid, zeker soort van Fenkel; het Zaad 'er van [L. E.].

SESELIS MASSILIENSIS *semen: Sesejis Massiliensis seruta folio.* C. B. Italiaansche Holwortel; het Zaad 'er van [L. E.].

Deeze planten groeijen in de warmer luchtstreeken van zelfs; maar by ons vindt men ze niet, dan in de tuinen der Liefhebbers. Het zaad en de wortels van beide soorten hebben eenen speceryagtigen reuk en smaak; en in dit licht beschouwd, kunnen ze somtyds gebeezigd worden; hoewel ze thans in onbruik zyn; dewyl ze naauwlyks anders aangemerkt worden, dan dat de zaaden van de eerste soorte een innengsel zyn in de *Mitridaat* en *Theriaca*.

SESELI PRATENSE, Zie **SAXIFRAGA VULGARIS**.

SIGILLI SALOMONIS, *seu Polygonati radix: Polygonati latifolii vulgaris.* C. B. Salomons Zegel; de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde in de bosschen, maar is niet zeer gemeen: de wortel heeft verscheiden leden, met eenige platte kringswyze indrukkingen, die men onderstelt den stempel van een zegel te gelyken. Het heeft eenen zoetagtigen slymigen smaak. Wat zyne krachten aangaat; de Beoeffenaars der Geneeskunst weten niet, dat 'er eenigen van te verwagten zyn, en geeven zeer weinig acht op de wondheelende hoedanigheid (s), waar van het voor deezen vermaard is geweest.

SILER MONTANUM, Zie **SESELI VULGARE**.

SIMAROUBA [E.]: een bast met stukken hout daaraan hangende, die uit *Guinee* gebragt wordt, in lange taaije stukken, van eene bleeke geelagtige kleur, en eenen vry sterken bitteren smaak. Hy is onlangs in achting gekomen in Roodelooopen (r): een kookfel van een half drachma wordt voor eene gifte ingegeeven, en dit wordt om de drie of vier uren herhaald.

SINAPIS *semen: Sinapis rapi folio.* C. B. Mosterd; het Zaad 'er van. [L. E.].

Deeze plant wordt somtyds in 't wilde gevonden; maar tot gebruik voor de keuken en de Geneeskunst, wordt ze in de tuinen gekweekt. Mosterd prikkelt, door haare scherphheid, de vaste deelen, en verdunt de slymige sappen; en hierom staat ze met recht aangepreezen, als een middel, om eetlust te verwekken, de spysverteering te bevorderen, de vloeibaare afscheidingen te vermeerderen, en tot de andere oogmerken der scherpe planten, die tegenscheurbuikige (v) genoemd worden. Zy deelt haaren smaak en reuk volkomen aan wateragtige vogtigheden mede; terwyl verbeeterde Geest van wyn ten uitersten weinig van een van beiden uittrekt: en de geheele prikkelende kragt reift, in het distilleeren met water, op. Geperst zynde levert ze een groote menigte van eene zachte smaakelooze Olie uit, die van alle scherphheid volkomen vry is: maar de koek, die na het persen overblyft, is veel scherper, dan de Mosterd zelve eerst was. De Olie wordt, als eene winkelbereiding, voorgeschreeven [L. E.]. Dit zaad wordt somtyds uitwendig gebeezigd, als een prikkelend middel (x); en geeft den naam aan een saamenmengsel tot dat oogmerk van de *Edinburgsche Apotheek*.

SISON, Zie **AMOMUM VULGARE**.

SMYRNIUM, Zie **HIPPOSELINUM**.
SO-

(s) *Qualitas vulneraria.* (r) *Fluxus dysenterici.* (v) *Antiscorbutica.* (x) *Stimulans.*

SOLANI VULGARIS folia: *Solani hortensis seu vulgaris*. J. B. Gemeene Nagtschaduw, of Nagtschade; de bladeren 'er van.

SOLANI LETHALIS, seu Bella donna folia: *Solani melanocerasi*. C. B. Doodelyke Nagtschade; de bladeren 'er van.

Deeze planten groeijen in 't wilde; de eerste in bebouwde gronden, de andere op beschaduwde woefte plaatsen. Men heeft gemeend, dat ze verkoelend en verdryvend waren in uitwendige toepassingen; en vergiftig, als ze inwendig ingenoomen wierden. Doch latere ervaarenheid heeft getoond, dat een trekfel van een half grein, of een grein van de gedroogde bladeren, veilig kan ingenomen worden; en dat de gifte, in veele gevallen, allengs kan vermeerderd worden tot vyf of zes greinen: dat ze in 't gemeen eene groote ontlasting veroorzaaken, en somtyds, byzonderlyk in de grootste van bovengemelde giften, toevallen op de Zenuwen verwekken, welke nogthans met de werking van het Geneesmiddel ophouden. Men hadt verwagt, dat een voorzigtig gebruik van deeze zeerkrachtig werkende planten, eenige verligting zoude gegeeven hebben in sommige hardnekkige ziekten; maar, hoewel ze in sommige voorbeelden groot voordeel beloofden, zoo zyn de uitkomsten deezer proeven in 't algemeen niet zeer voordeelig geweest. Het COLLEGIE van Edinburgh, welk deeze planten, by de voorgaande herschouwing van hunne Apothek in 't Jaar 1744, behouden hadt, heeft ze, by de laatste Overziening in 1756. beiden verworpen.

SOLANUM LIGNOSUM, Zie DULCAMARA.

SOLDANELLA, Zie BRASSICA MARINA.

SOPHLE CHIRURGORUM semen: *Nasturtii sylvestris tenuissime divisi*. C. B. Havikskruid, Fiekruid, Worm-Zaad; het zaad 'er van.

Deeze plant hadt voor deezen een grooten naam, als een wondmiddel (y), en om vlooden te stoppen; doch de uitwerkingen zyn niet gewigtig genoeg geweest, om ze in de praktyk aan te houden.

SORBI SYLVESTRIS Cortex: *Sorbi sylvestris foliis domestica similis*. C. B. De Sorben-boom; de bast 'er van [E.].

De bast van deezen boom heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en een bitteren smaak, waaruit men besluiten mag, dat hy niet ontbloot is van geneeskragten; schoon ik niet zeggen kan tot welke byzondere gebruiken hy gebeezigd is.

SPERMA CETI [L. E.], oneigendlyk zoo genoemd; dit is een vette schilferagtige Zelfstandigheid, van eene sneeuwagtige witheid, eenen zigten boteragtigen smaak, zonder eenigen merkelyken reuk; het wordt bereid, naar men zegt, van het vet der herffenen van den Walvisch, door het zelve met loogzoutagtige loogen (z) te kooken en te zuiveren. De kragten van dit saamenstremfel zyn die van een zagt verzagtend middel: het is van groot gebruik en nut in pynen en verbytingen der darmen (a), in hoesten, die uit dunne scherpe vogten ontstaan, en in 't algemeen in alle gevallen, waar de vaste deelen dienen verslapt, of de scherpe vogten verzagt te worden. Tot uitwendige gebuiken smelt het gereedelyk in Oliën, en tot inwendige, kan het met wateragtige vogten vereenigd worden, tot de gedaante van een Amandelmelk (b), door het bydoen van amandelen, gom, of een dooijer van een Ey. Suiker doet het niet volkomen met water mengen; en Loogzouten (c), die andere Oliën en Vetten in zeep veranderen, werken weinig op *Sperma Ceti*. Deeze droogery moet zeer dicht beslooten voor de lucht bewaard worden; anders verandert haare witte kleur schielyk in eene geele; en haare, zachte vetagtige smaak in eenen duffen en lelyken. Doch als zy deeze onaangenaame verandering ondergaan heeft; zoo kunnen beiden, de kleur en de smaak weder

(y) *Vulnerarium*. (z) *Lixivia alcalina*. (a) *Erosiones Intestinatorum*. (b) *Emulso*. (c) *Alcalia*.

der hersteld worden, door dezelve in loogzoutagtige vogten te doopen; of in eene genoegzaame hoeveelheid van Geest van wyn te steeken.

SPICA VULGARIS, Zie LAVENDULA AUGUSTIFOLIA.

SPICA NARDI, Zie NARDUS INDICA.

SPINÆ ALBÆ, seu *Oxyacanthæ vulgaris*, flores, baccæ: *Mespili apii foliis, sylvestris*, spinosæ sive *oxyacanthæ*. C. B. De Witte Doorn, of Hagedoorn; deszelfs bloemen en beziën [E.]

De achting welke deezen voor heen, in Nier- en Graveelpynen, hadden, doet dezelve nog in veele lyfsten van de *Materies Medicæ* blyven; alhoewel de gemeene praktyk dezelve al lange, als niets beduidende, verworpen heeft. De bloemen hebben eenen zeer aangenaamen reuk: de beziën zyn slymagtig, en zoet.

SPINÆ CERVINÆ baccæ: *Rhamni cathartici*. C. B. Hartsdoorn; de beziën 'er van [L. E.]

Deeze boom of heester is in gemeen gebruik tot heggen: hy bloeit in Juny, en brengt zyne vrugten tot rypheid in September, of het begin van October. In de laatste voorledene Jaaren heeft men, op onze markten, de vrugt van eenige andere boomen, als van de *frangulæ*, of elzenboom met zwarte beziën, en de *Cornus femina* (d), of hondsbeziën boom, vermengd met, of verkocht voor die van den Hagedoornboom: doch dit bedrog kan men ligt ontdekken door de beziën te openen; want die van den Hagedoornboom hebben byna altyd vier zaaden, de beziën van de *frangula* twee, en die van de Wyfjes kornoelje maar een. Hagedoorn beziën op wit papier stuk gevreeven, geeven het eene groene kleur, het welk de anderen niet doen. Die het sap aan de Apotheekers verkoopen mengen 'er een groot deel water onder, naar men zegt.

Hagedoorn beziën hebben eenen zwakken onaangenaamen reuk, en eenen walgenden bitteren smaak. Zy zyn lang in achtinge geweest, als buikzuiverende middelen (e); en beroemd in Waterzugten (f), Zinkingen (g) en zelfs in de Jigt; hoewelze, in deeze gevallen, geen voordeel hebben boven andere buikzuiverende middelen, maar nadeeliger zyn, en veel ruuwer werken dan eenig ander, waar van de Winkels voorzien zyn: zy veroorzaken gemeenlyk krimpelingen, ziekheid, droogen mond en keel, en laaten eenen langduurigen dorst na. De gifte is omtrent twintig versche beziën in zelfstandigheid, en twee, of driemaal zoo veel in een kookfel, een once van het uitgeperste sap, of een drachma van de gedroogde beziën. Een Syroop, van het sap bereid, wordt in de Winkels gehouden; en in deeze bereiding is de walgende geur van den Hagedoorn eenigzins verzagt door de Suiker en het bydoen van Speceryen.

SPIRITUS VINOSUS RECTIFICATUS. Verbeeterde Geest van wyn; „ een „ Geest van wyn gedistilleerd, of van ander „ giftend vogt, van zynen stinkenden reuk, „ en van het slym, dat in de eerste distilleering mede opreift, zoo veel als mogelyk is, „ gezuiverd.” [L.]. Deeze zuivering wordt uitgewerkt, door herhaalde distilleeringe met eene zeer maatige hitte, en eenige byvoegingen, om het slym en de groove Olie, waar in de kwaade geur huisvest (zie III. Deel. V. Hoofdst.) beneden te houden. Deeze Geesten, van welke plantgewassen zy ook mogen voortgekomen zyn, als zy volkomen zuiver zyn, worden een en dezelve bevonden. Zy hebben eenen heeten prikkelenden smaak, zonder eenigen byzonderen geur: zy vatten ligtelyk vlam en branden geheel en al wech; zonder eenig merkteeken van een wateragtig overblyffel agter te laten: met eene hitte, die minder, dan die van kookend water is, gedistilleerd zynde, reizenze geheel en al op; blyvende de laatste droppelen, even ongeurig en ontsflambaar, als de eersten: zy ontbinden wezendlyke Oliën van plantgewassen en Hars-

(d) Wyfjes kornoelje boom. (e) *Cathartica*. (f) *Hydropes*. (g) *Rheumatismi*.

Harffen in een eenvormig helder vogt. Deeze Geesten zyn de lichtste van byna alle de bekende vogten: Uitgeperste Olien, die op water dryven, zinken in deeze Geesten tot op den grond toe: en eene maate, welke tien oncen gewigt van water inhoudt, zal weinig meer dan agt en een vierde van zuiveren Geest bevatten.

Het gebruik van wynagtige Geesten, als een scheivogt van andere Geneesmiddelen, zullen wy hierna beschouwen; hier zullen we alleen hun eigen gebruik overweegen. Zuivere Geest doet alle de vogten van dierlyke lichaamen stremmen, uitgenomen pis, en maakt de vaste deelen hard. Uitwendig toegepast versterkt hy de vaten, verdikt de sappen in dezelve, en stremt dus kragtlyk de bloedvloeiingen (b). Hy trekt de uiteinden der Zenuwen, welken hy aanraakt, aanstonds saamen, en berooft ze van gevoel en beweeging; dezelve hier door de pyn ontnemende, maar ook te gelyk derzelve gebruik vernietigende.

Hier van daan zal het gebruik van geestagtige vogten in stoovingen (onaangezien de schoonschynende tytels van levendigmaking, verwarming, herstellende beweeglykheid, ontbinding, verdryving, en diergelyken, gemeenlyk daaraan toegeschreeven) somtyds verzeeld gaan van ongelukkige gevolgen. Deeze vogten, onverlengd in de maag genomen, brengen daar dezelve uitwerkingen voort; verdikkende de vogten, en alle de vaste deelen welken zy raaken, saamentrekkende; en derzelve gebruik en dienst, ten minste voor een tyd, vernietigende: als de hoeveelheid zeer groot is, volgt 'er eene beroerdheid (i) op, die in den dood eindigt. Maar in kleine hoeveelheid ingenomen, en behoorlyk verdund, spannen ze de vezelen op, verwekken de geesten, en bevorderen de levendigheid: als men 'er verder mede aanhoudt, raaken de zinnen in wanorde, de gewillige beweeging vergaart, en ten laaften worden dezelve ongemakken aangebragt, als te vooren. Derhalven kunnen de wynagtige Geesten in kleine giften, en behoorlyk verdund, tot nuttige gebruiken, in de geneezinge van Ziekten aange-

wend worden; terwyl zy, in grooter giften, of lang agter een gebruikt, als vergift van eene byzondere soorte werken.

SPIRITUS VINOSUS TENUIOR Proef-Geest: „dezelfde Geest, bevattende een bymengsel van gelyke hoeveelheid van water: „de beste Proefgeest is, die van Fransche Wyn gedistilleerd wordt; maar tot gemeen gebruik kan die Geest gebeezigd worden, die uit *melasses* getrokken wordt, dat is uit de syroopagtige stoffe, welke, in het zuiveren van de suiker, uit dezelve loopt, en gemeenlyk Geest van *Melasses* genoemd wordt.” [L.]. De Geesten, die men doorgaands onder den naam van Proefgeest ontmoet, (zyn die, welken van verschillende gistende vogten gedistilleerd worden, en van derzelve slym en kwaaden geur, alleen tot eenen zekeren graad, bevryd zyn. Van derzelve zuiverheid, ten aanzien van den geur, kan men gemakkelyk oordeelen uit den sinaak, byzonderlyk als de Geest eerst behoorlyk verdund is. Het ware te wenschen, dat we eene zekere regelmaat hadden ten opzichte van derzelve sterkte, of de hoeveelheid van water, die 'er in begreepen is; eene omstandigheid, die grooten invloed heeft op verscheidene geneeskundige bereidingen, byzonder de Aftrekkels (k): want dewyl zuivere Geest de hars en vlugge Olie ontbindt, en water alleen de gomagtige en zoutagtige deelen der plantgewassen; zoo is het klaar, dat een verschil in de eventedigheid, waarin dezelve vermengd zyn, de ontbindende kragt van 'tscheivogt zal veranderen, en gevolglyk ook de kragt van de bereidinge. De gemeene wyzen van de hoeveelheid van het slymig vogt, dat in de geesten begreepen is, te begrooten, is aan onzekerheid onderworpen: het zoude derhalven wel noodzaakelyk schynen, tot keuriger eindden, en als 'er een volkomen ongeurige Geest vereifcht wordt, den zuiveren verbeeterden Geest te gebruiken, vermengd met een zeker bepaald gedeelte water; gelyke hoeveelheden van deeze vogten, het zy men ze by gewigte of by maate neemt, stellen eenen Geest te faa-

(b) *Hæmorrhagines.* (i) *Apoplexia.* (k) *Tinctura.*

men, die een weinig slapper is, dan die men doorgaands als proefgeest beschouwd heeft: de nette evenredigheid is, honderd deelen, by gewigt, van zuiveren Geest, en zesentachtig van water.

SPONGIA [L. E.]. Spons; eene zagte, ligte, zeer gaatagtige en saamendrukbaare zelfstandigheid, die gereedelyk water inzuigt, en zich uitzet. Zy wordt aan de rotten hangende gevonden, byzonderlyk in de Middellandsche Zee, omtrent de Eilanden van den *Archipel*. Het wordt doorgaands gehouden voor een groeiend voortbrengsel: nogthans geeven sommige Waarneemingen, onlangs door *Jussieu* gedaan, reden om te vermoeden, dat het van een dierlyke afkomst is. De Stookkundige Proeven bevestigen dit vermoeden; want ontleed zynde leevert het dezelve beginselen uit, als de dierlyke zelfstandigheden in 't algemeen: en het vlugge zout is 'er in grooter hoeveelheid in, dan ik van eenige dierlyke stoffe verkregen heb, uitgenomen de zakjes der Zyde-wurmen. Op dit zout, welk door het vuur wordt voortgebracht, schynen de kragten van de winkel-verbrande spons (1) [L.] te steunen. (Zie III. Deel. I. Hoofdst.)

Men gebruikt de spons somtyds, wegens haare hoedanigheid van vogt in te trekken en zich uit te zetten, als een tentyzer, om wonden en zweeren te verwyden.

STANNUM [L. E.]. Tin. Dit is het ligste, en gemaklykst te smelten van alle de Metaalen. Heet gemaakt zynde wordt het zoo bros, dat het door blaazen zelfs in stukken valt; en door schuddinge (als het juist gereed is om te smelten) tot stof, of poeder; hier van daan de wyze der Winkeliers, om deeze bergstof tot poeder te maaken, welke op haare plaats zal beschreeven worden. Het eigen scheivogt (m) van Tin is het zuur van Zee-zout, of Koningswater (n): de zuuren van plantgewassen ontbinden het insgelyks in eene groote hoeveelheid; hoewel men lang onderfeld heeft, dat het in dezelve in 't geheel

niet konde ontbonden worden, ten zy dat het vooraf wel tot kalk gebrand (o) ware.

Wat de kragten van deeze Bergstofte betreft; voor deezen werdt ze gehouden voor een soortelyk middel (p), in ziekten van de Baarmoeder en Longen; eene kalk, van Tin en Spiessglas (q), is nog in sommige Apotheecken gebleeven, onder den naam van een middel tegen de uitdroogende koorts (r): maar dat zyn kragten, op welken het zekerlyk weinig aanspraak heeft. Onlangs is het aangepreezen, en op beeter fundament, als een middel tegen de wurmen (s); en het wordt gezegd sommige soorten van wurmen te verdryven, die de kragt van veele andere geneesmiddelen te leut stellen: mogelyk verschilt de oorzaak van deeze uitwerkinge heel veel van 't geen men vermoedt, een bymengsel van een gedeelte rottekruid (t).

Tin heeft eene groote verwantschap met Rottekruid; in zoo verre, dat het eens daar mede vereenigd zynde, het rottekruid, onaan gezien deszelfs vlugheid in andere omstandigheden, nooit weder volkomen van het zelve kan afgescheiden worden, noch door langzaame kalkbranding, noch door een geweldige vuur. Byna alle Ertfen van Tin bevatten min of meer van deeze vergiftige delfstofte, welke niet geheel en al kan afgescheiden worden in de gewoone bewerkingen, waar door de ertfen afgehoopen zyn of het Metaal verder gezuiverd wordt. Vylfel van Tin, in de vlam van een kaers gehouden, werpt een dikken damp uit, die naar look ruikt; welke reuk, in delfstoffelyke zelfstandigheden, in 't algemeen gehouden wordt voor een zeker kenmerk van rottekruid. *Henkel* heeft eene wyze ontdekt om wezendlyk rottekruid van Tin af te scheiden: en dit wordt uitgewerkt door ontbinding in konings water en krystalmaakinge: De Heer *Margraff* heeft (in een der laatste Deelen van de *Berlynsche Gedenkschriften*) een verder bericht van deeze bewerking opgegeeven; en verhaalt, dat hy van Tin, welk doorgaands voor zuiver gehouden wordt, een agttie deel van deszelfs gewigt, aan rottekruid verkreegen

(1) *Spongia usta*. (m) *Menstruum*. (n) *Acidum salis marini, sive aqua regia*. (o) *Calcinatum*. (p) *Specificum*. (q) *Antimonium*. (r) *Antibelliticum*. (s) *Antihelminthicum*. (t) *Arsenicum*.

gen heeft. Over de bereidingen van Tin kan men het derde Deel van dit Werk nazien.

STAPHIDISAGRÆ semen: *Delphinii platani folio Tourn.* Luiskruid, Stephanus korrels, Katten peper; het Zaad 'er van [L.].

Dit is een groot ruig zaad, van eene onregelmaatige driehoekige gedaante, van eene zwartagtige kleur van buiten, en geelagtig of witagtig van binnen: het wordt gemeenelyk uit *Italien* gebragt; in ons land is deeze plant niet zeer gemeen; hoewel ze onze strengste koude verdraagen kan. De Zaden hebben eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer walgenden, bitteragtigen brandenden smaak. Dit kruid werdt by de Ouden als een buikzuiverend middel gebruikt; maar het werkt met zoo veel geweld, zoo wel opwaards als nederwaards, dat deszelfs inwendig gebruik, by de Beoeffenaars der Geneeskunst in 't algemeen, al voor eenigen tyd afgeschafft is. Het wordt voornaamelyk gebeezigd in uitwendige toepassingen, voor eenige soorten van uitflag van de huid (v), en om luizen en ander ongedierte te verdryven; in zo verre, dat het zynen naam van deeze kragten, in verscheide taalen, gekreegen heeft; als, *herba pedicularis*, *herbe aux poux*, *lauffkraut*, *lousewort*.

STERCUS *anseris*, *canis*, *columba*, *equi*, *ovis*, *pavonis*, *porci*. De mist van ganzen, honden, duiven, paerden, schaapen, paauwen, varkens.

Deeze walglyke Geneesmiddelen, welken niet anders, dan door dweperagtige inbeeldingen kunnen ingevoerd zyn, zyn nu uit de praktyk en uit onze *Apotheeken* uitgewist.

STIBIUM, Zie ANTIMONIUM.

STOECHAS: *Stoechas purpurea*. C. B. Arabische *Stechas*, of Fransche Lavendel bloemen [L. E.]. *Stechas*-bloemen, Motte-kruid, Rhynd-bloemen.

Dit is een heesteragtige plant, heel veel kleiner dan de gemeene Lavendel; de bloeiende toppen worden uit *Italien* en de zuider

deelen van *Frankryk* gebragt; zy zyn zeer geschikt om op den overtocht muf en beschimmeld te worden, en wanneer zy dit ongemak al ontgaan, zyn ze toch in 't algemeen veel minder dan die, welken in onze tuinen geteeld worden. De beste *Stechas*, die wy van buitenslands ontvangen heeft niet veel reuk of smaak: *Pomet* verzekert, dat die, waar van de winkels te *Parys* voorzien worden, van beiden geheel en al ontbloot is; terwyl die van ons eigen gewas, het zy dat ze versch, of zorgvuldig gedroogd zy, eenen zeer welriekenden reuk heeft, en eenen heeten, speceryagtigen bitteren, eenigzins scherpen smaak; en met water geditilleerd levert ze eene groote hoeveelheid van welriekende wezendlyke Olie uit; aan verbeterden Geest van wyn deelt ze een sterk Aftreksel mede, welk verdikt zynde een heerlyk speceryagtig uittreksel is. Deeze speceryagtige plant wordt zelden voorgeschreeven; de eenige winkel saamenmengfels, waar in ze wordt toegelaaten, zyn de *Mithridaat* en *Theriaca*.

Daar is nog een andere plant, die *Stechas* genoemd wordt, welke voor weinige jaaren, wegens de schoonheid en duurzaamheid haarer bloemen, eene plaats verkreegen heeft in onze tuinen, en welker speceryagtige hoedanigheden derzelve ook eene waardig maaken in de winkels; dit is de *Eliobrysum* seu *Stoechas citrina latiore folio*. C. B. Gouden *Stoechas*, Gouden lokken, of geele *Cassidonie*: haare bloemen staan met kroontjes op de toppen der takken; zy zyn van eene donkere glanzige geelle kleur, welke zy verscheidene Jaaren volkomen behouden; derzelver reuk is welriekend en aangenaam, eenigzins naar muskus gelykende; derzelver smaak heet, prikkelend en eenigzins saamentrekkend; zy deelen haaren geur, in het distilleeren, aan water mede, en in trekkinge, aan verbeterden Geest van wyn.

STYRAX CALAMITA [L. E.]. *Storax*, Jooden Wierook; eene welriekende harsagtige zelfstandigheid, die in de warmer luchtstreeken uit eenen boom vloeit, welke door *C. Bauhine* *Styrax folio mali cotonei* genoemd wordt. Men

(v) *Eruptiones cutaneæ.*

Men heeft gemeenlyk drie foorten van *Storax* onderscheiden; hoewel men doorgaands maar eene in de winkels ontmoet.

1. *Storax Calamita*, of *Storax* in het riet; zoo genoemd, om dat ze voor deezen, in rieten bellooten, uit *Pampilia* gebragt werdt: zy is nu, of in kleine onderscheidene traanen, van eene witagtige of roodagtige kleur; of in grooter klompen, die uit zodanige traanen saamgesteld zyn.

2. *Storax aan een klomp*, of roode *Storax*. Deeze is in klompen van een eenvormig weeffel, en van eene geelagtig roode, of bruinagtige kleur, hoewel fomtyds doormengd met eenige witagtige korls. Van deeze foorte heeft men onlangs eenigen in de winkels ontmoet onder den naam van *Storax* in traanen.

3. De gemeene *Storax* der winkels in groote stukken, veel ligter en lang zoo vast niet als de voorgaanden: by onderzoek blykt het, dat ze saamgesteld is uit een fyn harsagtig sap met eene menigte van zaagzel vermengd. Doch tot wat einde dit 'er bygevoegd is, zal ik hier niet onderzoeken; maar alleen aanmerken, dat men bezwaarlyk kan denken, dat zulks met een bedrieglyk inzicht geschied zy, dewyl het zaagzel zich op 't eerste gezigt vertoont. Deeze gemeene *Storax* wordt veel minder geacht, dan de twee eerste foorten; hoewelze, als ze van de houtagtige stoffe ontdaan is, beeter bevonden wordt, in de welriekendheid, dan een van de anderen. Verbeeterde Geest van wyn, het gemeene scheivogt der harsen, ontbindt de *Storax* en laat het hout agter: ook verliest dit Aftreksel niet heel veel van zyne kragtige deelen, als het tot eene stevige vastheid verdikt wordt; terwyl wateragtige vogten byna alle de welriekendheid der *Storax* opheffen.

De *Storax* is een van de aangenaamste welriekende harsen, en kan met groot voordeel worden ingegeven in slaauwheden en zwakheden van het Zenuwgestel; nogthans is ze in de gemeene praktyk niet veel in gebruik, ten zy als een innengsel in den wondbalsem (x), het saamgestelde poeder en slijkmiddel van

Waterlook (y), de *Storax* pillen, het Paulynsche Conserf (z), de *Mithridaat* en de *Tberiaca* [L.].

STYRAX LIQUIDA [E.]. Zagte *Storax*. Het geen men gemeenlyk onder deezen naam ontmoet, is eene zagte harsagtige zelfstandigheid, van eene gryze kleur, en eenen zwakken reuk, gelykende naar dien van de voorgaande vaste *Storax*: men meent dat het saamgesteld is uit vaste *Storax*, hars, wyn en Olie, tot eene behoorlyke dikte door een gestamp.

De oprechte weke *Storaks*, wordt, volgens het bericht van *Petiver* (in de Philosophische Verhandelingen No. 313) verkreegen uit eenen boom, die op het Eiland *Cobros*, in de Roode Zee, groeit: de Bereiders van deeze gerieflykheid schillen jaarlyks den bast van den boom af, en kookten dien in Zeewater tot de dikte van vogellym; dan wordt de harsagtige stoffe, die op het water dryft, 'er af genomen, wederom in kookend water gesmolten, en door een teems gezeigd. Het zuiverste gedeelte, dat 'er door loopt; en het onzuiverer, dat in den teems blyft, en een groot gedeelte der zelfstandigheid van den bast bevat, worden beiden naa *Mocca* gezonden; van waar ze, hoewel zeer zelden, tot ons gebragt worden. Het eerste heeft de dikte van honich, is taai, en van eene roodagtige of aschbruine kleur, eenen scherpen vetagtigen smaak, en in reuk naby koomende aan de vaste *Storax*, maar zoo sterk, dat ze onaangenaam is: het andere is vol van houtagtige stoffe, en veel zwakker van reuk.

De weke *Storax* wordt by ons naanwlyks ooit in de Geneeskunst gebruikt, en zelden in de winkels gevonden; hierom heeft het COLLEGIE van *Londen* dezelve uit de lyst der winkel Medicynen uitgeschrapt: maar dat van *Edinburgh* gebruikt ze als een innengsel in de Kwikzilver pleister (a).

SUBER: *Cortex Suberis latifoliae perpetuo virentis*. C. B. De Kurkboom, een foort van altoos groene Eikenboom, die in de war-

(x) *Balsamum traumaticum*. (y) *Polvis* (P) *Elisuarium* & *Scordio*. (z) *Conserfio Paulina*. (a) *Emplastrum mercuriale*.

warmer deelen van *Europa* groeit; deszelven bast.

Deeze is by sommigen voor saamentrekkend gehouden geweest; maar latere Beoeffenaars gebruiken hem tot zulke oogmerken niet, en verwagten geene kragten van eenige soorte van hem.

Het zal niet ongevoeglyk zyn, hier aan te merken; dat verscheidene vogten door de kurk sloppen merkelyke veranderingen ondergaan. *Neumann* heeft waargenomen, dat zuuren, loogzouten, beide vlugge en vaste, de zoetgemaakte loogzoutagtige en zuure Geelsten, eenige onzydige zoutagtige vogten, kalkwater, blaauwe sappen van plantgewassen, en fyroopen van dezelve gemaakt, meer of minder door dezelve veranderd worden tot eene geele of bruine kleur.

SUCCINUM [L. E.]. Amber, Barnsteen, eene vaste, brosse, jooden lymagtige zelfstandigheid, die uit de aarde gedolven, of aan de Zeestranden gevonden wordt: de grootste menigte wordt langs de kusten van *Pools-Pruiffen* en *Pomeren* gevonden. Hy is van eene witte, geele, of bruine kleur, somtyds ondoorschynend, en somtyds zeer helder en doorschynend: de donkerkleurige en ondoorschynende soorten worden door trekkinge op zekere uitgeperste Oliën, en vetten van dieren helderder, bleeker van kleur, doorschynender en veel harder.

Amber, in water gekookt, wordt niet zacter, noch ondergaat eenige merkelyke verandering: aan eene grooter hitte blootgesteld, zonder iets 'er by te doen, smelt hy tot eenen zwarten klomp, gelyk eenigen van de gemeenste pikken (*b*): op het vuur gezet, gelykt deszelven reuk naar dien, welke van de beste soorten van steenkoolen opgaat: in eenen Kromhals gedistilleerd, levert hy eene Olie en een vlug zuuragtig Zout (*c*) uit (zie III. Deel, VIII. Hoofdst.)

Barnsteen heeft, in zelfstandigheid, weinig reuk of smaak; hierom is hy by sommigen voor een louter werkeloos aardagtig lichaam gehouden geweest. Voor deezen werdt hy aange-

merkt, als een opslorpend middel (*d*), en hadt als zodanig eene plaats in de saamgestelde poeders van Kreefs klauwen: doch tot deezen rang van Geneesmiddelen heeft hy zekerlyk geen recht; dewyl hy door geen zuur aangedaan wordt. In den witten vloed, in zaadvloeden, en aandoeningen der Baarmoeder, wordt hy geoordeeld van dienst te zyn, en tot deeze oogmerken ook somtyds ingegeven, in de gedaante van onvoelbaare poeder, tot de hoeveelheid van een drachma. Een Aftreksel van Amber, in verbeeterden Geest van wyn gemaakt (aan welken hy een bitteragtigen specery smaak en welriekenden reuk mededeelt) geeft reden, om wezendlyken dienst in deeze ongesteldheden daar van te verwagten. *Berhaave* verheft dit aftreksel zeer, als hebbende eene ongelooflyke kragt in alle die ongesteldheden, welken uit zwakheid en slapheid voortkomen, en in gevallen van Mildziekte (*e*), Moederkwaal (*f*), en koude slaauwheid: als een gedeelte van den Geest door een maatig vuur afgetrokken wordt, dan is het overblyffel een zeer fraaije speceryagtige Balsam, welke mogelyk een der beste bereidingen, van dit saamentremsel te verkrygen, is. Amber wordt in de Winkels tot een onvoelbaar poeder gevreeven, welk den naam geeft aan een saamgesteld poeder [L.], en een inmengsel is in de *Mitridaat* en de *Tberiaca* [L.]. Een Aftreksel van denzelven in zoetgemaakten Geest van vitriool [E.], en de gedistilleerde Olie en het zout [L. E.] zyn insgelyks winkel bereidingen: de Olie is een inmengsel in den vluggen speceryagtigen Geest, het poeder om de verlossing te bevorderen, de Gom pillen, den hoofd Balsam, en de hoofd pleister [E.].

SUCCISA, Zie **MORSUS DIABOLI**.

SULPHUR [L. E.] Zwavel.

Dit is eene geele zelfstandigheid uit het ryk der delfstoffen, welke in eenen geringen trap van hitte smelt, in een sterker geheel opvliegt, ligtelyk vlam vat, en met eene blaauwe vlamme brandt, welke verzeid is van eenen ver-

flik-

(b) Bitumina. (c) Sal volatile acidulosum. (d) Absorbens. (e) Casus hypochondriacales. (f) Hystericales.

fikkenden zuuren rook. Zy ontbindt in loozoutagtige vogten en Olien; maar niet in zuuren, water, of geesten van wyn.

Het grootste deel der Zwavel, die men in de winkels ontmoet, wordt uit zekere Ertsen verkreegen, door eene soorte van distilleeringe; of door kunst saamgesteld, door het zuur van Vitriool met ontvlambaare stoffen te vereenigen: wanneer in sommigen der Zwavel werken van *Saxen*, (waar van daan wy voornaamelyk voorzien worden) daar zekere delfstoffen overvloedig van Vitriool zuur voorzien zyn, maar weinig of geen Zwavel bevatten, dezelve met hout bespreid worden, en dit laatste in brand gestookten wordt, wordt 'er eene groote menigte van fyne Zwavel voortgebracht.

Dezelve wordt ons gemeenelyk in groote onregelmaatige klompen gebracht, welken daarna gesmolten en tot langwerpige rollen gemaakt worden, met byvoeging van eenige grove hars, bloem of diergelyke; waar van daan de bleeker kleur der rollen ontstaat. De Zwavel wordt ook niet zelden natuurlyk in de aarde gevonden, somtyds in doorschynende stukken van eene groenagtige of heldere geele kleur; doch gemeenelyker in ondoorschynende gryze, met slegts eenige geele streepen. Deze laatste verstaat men onder den naam van LEVENDIGE ZWAVEL (g) [E.]; alhoewel het geene men in de Winkels onder deezen naam ontmoet, niets anders is, dan het schuim dat na de opheffing van Zwavel overblyft. Alle de soorten van Zwavel, als ze geheel zuiver zyn, verschillen niet van elkanderen; onaangezien den voorrang, welken sommigen aan de ongemeener delfsoorten gegeven hebben; deeze laatste zyn het minst van allen voor de Geneeskunst geschikt, als zynde het meest onderworpen aan een bymengsel van vreemde stoffe, zoo van metaalagtigen, als van rottekruidagtigen aart.

Zuivere Zwavel maakt open lyf, en bevordert de ongevoelige uitwaasfeming: zy schynt door het geheele gestel heen te gaan, en dringt openbaarlyk door de Zweetgaatjes van de huid; als blykt uit den zwavelagtigen reuk van men-

fchen, die dezelve ingenomen hebben, en uit het zilver, dat in hunne zakken met zwarte vlakken beslagen is; het welk de bekende uitwerking is van zwavelagtige dampen. Het is een beroemd Geneesmiddel tegen huidzickten, zoo wel om inwendig in te geeven, als om uitwendig toe te passen. Het is ook aangepreezen geweest in hoesten, amborstigheden (b), en andere ziekten van de borst en longen: doch in deeze gevallen heeft het geene zeer groote uitwerkingen, ten zy, gelyk *Hoffman* aanmerkt, het bloed besmet is met kropagtige vogten (i), en de ziekte daar uit ontstaat; wanneer dit voorvalt, zegt men, is de zwavel van goeden dienst, om een overvloedig uitflag uit te dryven, en de kwaade stoffe dus allengs uit te werpen. De gewoone gifte van Zwavel is zelden meer dan een scrupel, hoewel *Geoffroy* tot twee drachma's toe gaat. De Koekjes, uit Zwavel gemaakt, (k) van de Apotheek, zyn een van de fraaiste gedaanten, om dezelve in te neemen. De Zwavel komt in zes winkelbereidingen, voor uitwendig gebruik, en geeft den naam aan een derzelven. Sommigen hebben gemeend, dat Zwavel, uitwendig gebruikt zynde, gevaarlyk was; om dat ze, gelyk ze inwendig ingenomen zynde de zieke stoffe uitwaards dryft, zoo ook, uitwendig toegepast, dezelve moet nabinnen in het bloed dryven. Doch dit gevoelen, welk door sommige latere Schryvers ondersteund is, heeft geen goed fundament: want de Zwavel heeft byna dezelfde uitwerkingen, het zy dat ze inwendig, of dat ze uitwendig gebruikt wordt: in beide gevallen wordt het uitflag menigmaal overvloediger na het eerste gebruik van dezelve.

Het is merkwaardig van dit saamenstremfel, dat het, schoon zelf een geneesmiddel van kragtige werking zynde, nogthans de werking van andere, die van de kragtigste soorte zyn, beteugelt. Kwikzilver (l), b. v. wordt door het bymengen van Zwavel werkeloos; en het vergiftig Koningske van Spiesglas (m), byna zodanig: hierom, wanneer de Geneesmiddelen van Spiesglas en Kwikzilver (n) al te sterk wer-

(g) Sulphur vivum. (b) Asthmata. (i) Humores scrophulosi & scorbutici. (k) Trochisci à sulphure. (l) Mercurius. (m) Regulus antimonii. (n) Medicinae antimoniales & mercuriales.

werken, wordt Zwavel ingegeven om derzelver geweld te doen bedaaren; en fomtyds stuit ze derzelver verdere werking. Zelfs Rottekruid (o), dat invreetend vergift, wordt door het bydoen van Zwavel onschadelyk; en hier van daan is het mogelyk, dat, als 'er een klein gedeelte Rottekruid in de Zwavel is, dezelve geene vergiftige hoedanigheid daar van verkrygt.

SUMACH *folia*, *semen*: *fruticis quæ Rbus folio ulmi*. C. B. Smak; de bladeren en zaaden 'er van [E.].

Deeze boom, of heester, wordt op sommige plaatsen om zyne vrugten voor keuken gebruik geteeld; gelyk ook voor de Verversenz. by ons wordt hy alleen in de tuinen der Liefhebbers gevonden. De zaaden, of beziën zyn van eene roode kleur, en van gedaante rond en plat. Deeze zoo wel, als de bladeren, zyn middelmatig saamentrekkend, en fomtyds met dat oogmerk ingegeven; maar zyn nu vreemd in de Winkels geworden.

SYMPHYTUM, Zie CONSOLIDA.

TACAMAHACA [E.]: eene hars, die van eenen hoogen boom (*Tacamahaca populo similis*, *fructu colore pœonie simili*. J. B.) verkreegen wordt; welke boom op het vaste land van Amerika van zelfs groeit, en als hy wel bewaard wordt, de winters van onzuchtstreek doorstaat. Somtyds vindt men twee soorten van deeze hars. De beste (om dat ze in eene soorte van kalabas schillen vergaanderd wordt) *Tacamahaca* in schillen genaamd, is eenigzins vetagtig en week, van eene bleek geele of groenagtige kleur, een speceryagtigen smaak, en eenen welriekenden aangenaamen reuk, naby koomende aan dien van Lavendel en Ambergrys. Deeze soorte is zeer zeldzaam: die men doorgaands in de Winkels vindt, in half doorschynende korls of kluiten, is van eene witagtige, geelagtige, bruinagtige, of groene kleur, en van eenen minder aangenaamen reuk, dan de voorgaande. De eer-

ste wordt gezegd uit de vrugt van den boom te vloeijen; de andere uit infydingen, in den stam van den boom gemaakt. Deeze Hars wordt by de *Indiaanen* naar men zegt, uitwendig gebruikt, om Gezwellen te verdryven en ryp te maaken, en pynen en smerten in de leden te verzagten: het is een inmengsel in de pynstillende, hoofd-, en maagpleisters, gelyk ook in die voor de Moederkwaal (p) van de *Edinburgsche Apotbeek*. De Welriekendheid der beste soorte wylt genoeg aan, dat ze tot meer andere gebruiken zoude kunnen aangewend worden.

TAMARINDUS [L. E.]: Tamarinde of zuure zwarte Daadelen; de vrugt van een boom, die in Oost- en West-Indien groeit, door C. BAUHINE *siliqua Arabica*, *quæ tamarindus*, genoemd. Het is een peulvrugt, die naar eene schil of peul met kraalen gelykt, en verscheidene harde zaaden insluit, te gelyk met een donker kleurig lymig vleesch van eenen aangenaamen zuuren smaak: De Oost-Indische Tamarinden zyn langer, dan de West-Indische soorte; dewyl de eersten wel zes of zeven zaaden bevatten, en de laatsten zelden meer dan drie of vier. Het vleesch deezer vrugten, in de hoeveelheid van twee of drie drachma's ingenomen, maakt zagtelijk open lyf, of is buikzuiverend (q); en ter zelve tyd verlaat het dorst door zyne zuurheid, en vermindert de onmaatige hitte. Het vermeerderd de werking der buikzuiverende zoete dingen, als *Casia* en *Manna*, en verzwakt die van de harsagtige buikzuiverende middelen (r). Sommigen hebben gemeend, dat het in staat was om de vergiftigheid der bereidingen van spiesglas (s) te verzwakken; doch de ervarenheid toont, dat het veel eer eene tegengestelde uitwerking heeft, en dat alle zuuren van plantgewassen derzelver kragt vermeerderen. De Tamarinden zyn een inmengsel in het slikmiddel van *Casia* (t) [L.], het verzagkend slikmiddel [E.] (v), en het afkookfel van Tamarinde met zenebladeren [E.] (x).

TA-

(o) *Arsenicum*. (p) *Emplastrum anodyna, cephalica, stomachica, & hysterica*. (q) *Laxans vel purgant*. (r) *Cathartica resinosa*. (s) *Præparaciones antimoniales*. (t) *Electuarium Casia*. (v) *Electuarium lenitivum*. (x) *Decoctio tamarindorum cum fena*.

TAMARISCI *folia, cortex: Tamarisci alterius folio tenuiore, sive Gallicæ. C. B.*
De Tamaris boom; zyn bast en bladeren.

Deezen zyn maatig saamentrekkende: men ontmoet ze nooit in voorschriften, en zyn al lang geheel vreemd in de Winkels geweest.

TANACETI *folia, flores, semen: Tanacetii vulgaris lutei. C. B.* Rynvaaren, Wurmkruid; de bladeren [L.], bloemen en zaaden 'er van [E.].

Rynvaaren groeit in 't wilde langs de wegen, en aan de kanten der velden; en wordt ook menigmaal in de tuinen gekweekt, zoo wel voor keuken gebruik, als tot geneeskundige oogmerken: het bloeit in Juny en July. Als een geneesmiddel beschouwd, is het een maatig heet bitter, verzeld van eenen sterken niet zeer onaangenaamen geur: Sommigen hebben 'er een groot gevoelen van gehad in moederkwaalen, byzonderlyk die uit gebrek of opstopping der zuivering van de Baarmoeder voortkomen. De bladeren en zaaden zyn in zeer groote achtinge geweest, als middelen tegen de wurmen (y): de zaaden zyn zoo bitter niet, maar scherper en speceryagtiger, dan die van Wynruit, waar mede zy gelyk gereekend worden; of van (z) *Santonicum*, in welker plaats zy menigmaal gegeven zyn.

TAPSI BARBATI, *seu Verbasci folia, flores: Verbasci maris latifolii lutei. C. B.* Wolkruid; de bladeren en bloemen 'er van.

Dit kruid ontmoet men aan de kanten der wegen, en onder heggen: het is geheel en al bedekt met zagte donzige bladeren, en brengt lange steelen voort met geele bloemen, die in July bloeijen. De smaak ontdekt eene lymige hoedanigheid in hetzelfde, en hierom staat het aangepreezen als een verzagtend middel, en wordt op sommige plaatsen in hooge achtinge gehouden in teeringen. De bloemen van Wolkruid hebben eene aangenaame honichagtige zoetheid; en een uittreksel, met verbeterden Geest van wyn uit dezelve gemaakt, smaakt uitsteekend aangenaam.

TARAXACUM, Zie DENS LEONIS;

TARTARUM [L. E.], Wynsteen is eene zoute zelfstandigheid, die, van sommige wy- nen opgeworpen, aan de zyden en den bodem der vaten hecht: zy is van eene roode of witte kleur, en meer of min vuil of schuimig, naar de hoedanigheid en kleur van den wyn; de witte wordt gemeenlyk aangemerkt als de zuiverste: in beide soorten wordt de zodanige, die zuiver, vast, eenigzins doorschynend, en van buiten met kleine blinkende krystallen bedekt is, voor beeter gehouden, dan die gaat-agtig, schuimig, ondoorschynend en min glanzig zyn. Op deze zelfstandigheid, hoewel, waaragtig zout, doet koud water naauwelyks eenige werking; de zuiverste soorte, of die door kunst gezuiverd is, vereischt vierentwintigmaal deszelfs gewigt van kookend water om in te ontbinden: de ontbindingen van beide soorten van Wynsteen gaan zonder kleur door den teems, en schieten, in de koude, tot kleine, witte, halfdoorschynende krystallen. Alle zodanige aarden, die in Azyn en loogzouten ontbonden worden, maaken den wynsteen gemakkelyker ontbindbaar in water: hierom gebruiken de Bereiders te *Montpelier*, naar men zegt eene zekere soorte van aarde, om deszelfs ontbinding te bevorderen, met eenige byzondere behandeling, om ze tot grooter krystallen te doen schieten. En deeze byvoeging kan eene groote verandering in het zout maaken, in zoverre, dat de beste soorten van witten wynsteen, in veele gelegenheden mogelyk beeter zyn, dan de gemeene krystallen. De kragten van wynsteen zyn, die van een zagt, verkoelend, openend, open lyf maakend Geneesmiddel. Van een half once tot een once ingenomen, wordt het een zagt, hoewel doorwerkend buikzuiverend middel bevonden: *Angelus Sala* verhaalt, dat hy geneezen is van een gewoonelyk koliek, door eenigen tyd zich zelve te puurgeeren met zes drachma's van het ruuwe zout, na dat verscheidene andere Geneesmiddelen te vergeefs beproefd waren. Over de Bereidingen van Wynsteen zie het *III. Deel, het VIII. Hoofst.*

de

(y) *Antelmintica.* (z) Een soort van Wurmkruid.

de 7: *Afd.* Dit zout is ook een inmengsel in het gemene trekfel van Zenebladeren (a), in het saamgesteld poeder van Zenebladeren (b) [L.], en wordt gebruikt om sommige metaalagtige lichaaamen te ontbinden, of te verbyten, byzonderlyk Spiesglas (c), waar van het met eene sterke braaking verwekkende (d) hoedanigheid bezwangerd wordt.

TELEPHIUM, Zie CRASSULA.

TEREBINTHINÆ. Terpentynen; harsagtige sappn uit zekere boomen getrokken. 'Er zyn vier soorten van Terpentyn, zoo als men ze in de Winkels onderscheidt.

TEREBINTHINA CHIA, five CYPRIA [L. E.]. Terpentyn van *Cbio*, of van *Cyprus*.

Deeze heeft omtrent de dikte van dikken honich, is zeer taai, helder en byna doorschynend, van eene witte kleur, met eenen weerschyn uit den geele, en dikwyls uit den blaauwe: zy heeft een heeten, prikkelenden, bitteragtigen smaak; en eenen welriekenden reuk, die veel aangenaamer is, dan van de andere Terpentynen.

Dit sap is het voortbrengsel van de *Terbinthus vulgaris*. C. B. de gemeene Terpentynboom, een altoos groene boom of heester, welke in de warmer luchtstreeken van zelfs groeit, en de koude van de onze kan verdraagen. De Terpentyn, die ons gebragt wordt, wordt getrokken uit boomen, die op de Eilanden groeijen, welke naam zy draagt, door den stam en de takken te wonden, kort na dat de knoppen uitgebott zyn: het sap vloeit 'er helder, als water, uit, en verdikt allengs tot die steevigheid, waarin wy ze krygen. Een diergelyk sap, dat in de Oosterische Landen uit deezen boom vloeit, met een langzaam vuur verdikt, is van veel gebruik, als een kaauwmiddel (e), by de Persiaansche Juffers; die (gelyk *Koempfer* ons bericht) het zelve geduurig kaauwen, om de tanden vast te maken, den adem te verzoeten en den eetlust te bevorderen.

(a) *Infusio communis senæ.* (b) *Pulvis compositus senæ.* (c) *Antimonium.* (d) *Impregnatio emetica.* (e) *Masticatorium.*

TEREBINTHINA VENETA [E.]. Veneetsche Terpentyn.

Deeze is doorgaands dunner, dan een van de andere soorten, van eene helder witte, of bleek geelagtige kleur, eenen heeten, prikkelenden, bitteragtigen onaangenaamen smaak, en eenen sterken reuk, zonder iets van den fynen speceryagtigen geur van die van *Cbio*.

De oprechte Veneetsche Terpentyn wordt verkreegen van de *Larix folio deciduo conifera*. J. B. de Lorckenboom, een groote boom, die in grooten overvloed op het *Alpische* en *Pyreenseche* gebergte groeit, en niet zeldzaam is in de *Engelsche* tuinen. Het geen men gemeenlyk in de winkels, onder den naam van *Veneetsche Terpentyn* ontmoet, komt uit *Nieuw Engeland*; doch van welken boom het een voortbrengsel is, daar van hebben wy geen zeker bericht: de beste soorten derzelve verschillen in 't uiterlyk aanzien en hoedanigheid niet veel van de oprechte soorte, boven beschreven.

TEREBINTHINA ARGENTORATENSIS. [L. E.]. Straatsburgsche Terpentyn.

Deeze, gelyk wy ze gemeenlyk krygen, is van eene middelfoortige dikte tusschen de twee voorgaanden, doorschynender; maar zoo taai niet, als een van die beiden; derzelve kleur is geelagtig bruin. Derzelve reuk is zeer welriekend, en aangenaamer, dan van een der andere Terpentynen, uitgenomen die van *Cbio*; in smaak is ze de bitterste, doch de minst scherpe.

Deeze hars wordt uit de twee soorten van *Denneboomen* bladz. 72. gemeld, verkreegen; welke de overvloedigste en mogelyk de eenigste zyn, die in *Enropa* van zelfs groeijen. 'Er is nog een andere, wiens hars veel beeter is, dan de gemeene Terpentynen, en somtyds van buitenslands tot ons gebragt wordt, onder den naam van *BALSAMUM CANADENSE*. Deeze soorte is de *Abies minor, pectinatis foliis, Virginiana, conis parvis subrotundis Pluk.* Virginiſche of Canadische *Denneboom*;

boom; welke hoewel niet natuurlijk in dat land zynde, nogthans bevonden is, de selste koude van het zelve te kunnen verdraagen.

TEREBINTHINA COMMUNIS, [L. E.]. Gemeene Terpenthyne.

Deeze is de grofste, zwaarste, en, in reuk en smaak, de onaangenaamste van alle soorten: zy heeft omtrent de dikte van honich, en is van eene ondoorfchynende bruinagtig witte kleur.

Deeze wordt van de *Pinus Sylvestris* van C. B. verkreegen; dat is de wilde Pynboom; een laage leelyke boom, die in veele deelen van *Europa* gemeen is: Deze boom is zeer harsagtig, en aan eene ziekte onderworpen, door den overvloed en buitenvatigheid (f) van zyne hars; in zoo verre, dat hy zonder behoorlyke ontlasting, zwelt en barit. Het sap, dat uit den boom vloeit, wordt in groeven, in de aarde gemaakt, opgevangen, en naderhand van de grover onzuiverheden gereinigt, door kleinzingen in teenen korven.

Alle deeze sappen leveren, in het distilleeren met water, eene sterk doordringende wezendlyke Olie uit; terwyl 'er een brofse smaa-kelooze hars overblyft. Wat derzelve geneeskragten betreft; zy bevorderen de pis, zuiveren de vaten, die betrekking op der zelve ontlasting hebben, en vaagen inwendige zweeren, in 't algemeen, af: en sterken ter zelve tyd, gelyk andere bittere heete zelfstandigheden doen, de spanning der vaten: zy hebben een groot voordeel boven de meeste andere scherpe pisdryvende middelen (g), dat zy zagtelyk open lyf maaken. Zy worden voornaamelyk aangepreezen in Zaadlopen, den witten vloed, en diergelyken; en door fommigen in graveel pynen: wanneer deeze laatsten voortkomen uit zand, of graveelgruis, door slymige vogten tot eenen klomp gemaakt, zoo bevordert de Terpenthyne, door het slym te ontbinden, de ontlasting van het zand; maar als 'er een steen gevormd is, kan ze geen dienst doen, en prikkelt, of ontsteekt de deelen maar, zonder vrugt. In alle gevallen, die met ontsteeking verzeld gaan, moet men

zich van deeze sappen onthouden; dewyl dit toeval door dezelve vermeerderd en niet zelden veroorzaakt wordt. Het is opmerkelyk, dat de Terpenthyne enen violet reuk aan de pis geeven, kort nadatze ingenomen zyn; en dat ze zelfs deeze uitwerking hebben, schoonze alleen uitwendig aan de uiterste leden worden toegepast; byzonderlyk de Veneetsche soort.

Deeze wordt voor de sterkste gehouden, als een pisdryvend en afvaagend middel; en die van *Cbio* en *Straatsburg*, als versterkende middelen: de *Straatsburgsche* is een innengsel in de kwiksilver pillen, en *Locatelli's* balsam; en die van *Cbio* in de *Mübridaat* en de *The-riaca* [L.]. De gemeene Terpenthyne, als de leelykste zynde, wordt zelden inwendig ingegeeven. Derzelve voornaamste gebruik heeft plaats by de Hoefsnits in pleisters en zalven; en tot het distilleeren van Olie, of zogenaamden Geest. De gifte van deeze sappen is van een scrupel tot anderhalf drachma: zy worden gemakkelykft ingenomen in de gedaante van een slixbrok (b), of in wateragtige vogten ontbonden, door middel van een door van een ey, of slym. Van de gedistilleerde Olie zyn weinige droppelen genoeg voor eene gifte: dit is een zeer kragtig, prikkelend, afvaagend pisdryvend middel, welk het gestel dikwerf grootelyks verbit, en de grootste omzigtigheid, in het in te geeven, vereischt.

TERRA JAPONICA, Zie **JAPONICA**.

TERRA LEMNIA & SILESIACA, Zie **BOLUS**.

THAPSIÆ folia: *Thapsie sive turbit* *garganici semine latissimo*. J. B. Doodelyke krooten, Basterd-turbith; de Wortel 'er van.

Deeze plant draagt haaren naam niet ten onrechte; want eene kleine gifte 'er van werkt met het uiterste geweld, zoo wel naa boven, als naa onderen. Zy is geheel vreemd in de winkels, en wordt alleen in de tuinen der Liefhebbers gevonden.

THEÆ

(f) *Extravasatio*. (g) *Diuretica*. (b) *Bolus*.

THEÆ folio [E.] Thee; de bladeren van eene heester, (*Thea fructex, folio cerasi, flore rose sylvestris* &c. Koempf.) die in *Cbina* geteeld wordt.

De verscheidene soorten van Thee, welken by ons gevonden worden, zyn de bladeren van dezelfde plante, die op verschillende tyden verfaamd, en eenigzins op verschillende wyze behandeld worden: want de kleine jonge bladeren, zeer zorgvuldig gedroogd, zyn de fyne groene Thee; de anderen leeveren de grover groene en Theeboe uit. De twee eersten hebben eenen merkelyken geur van violetten; de andere van roozen: de eerste is de natuurlyke reuk der plante; maar de andere, wordt 'er, als *Neumann* aanmerkt, waarfchynelyk door kunst aan gemaakt: sommigen van de Europefche Handelaars, in deeze gerieflykheid, zyn niet onkundig, dat de Theeboe kan nagemaakt worden, door de bladeren van zekere gemeene planten kunftig met den roozen geur te bezwangeren en te verwen. De fmaak van beide foorten is ligt bitteragtig, eenigzins welriekend, en wat fpeceryagtig. De geneeskragten, aan deeze bladeren toegefchreven, zyn veelvuldig genoeg, fchoon weinigen derzelve een goed fundament hebben: ook kan men weinig meer verwagten van de gemeene trekfels, dan van een affpoelend middel, dat aangenaam is voor het gehemelte en de maag: de pisdryvende, zweetverwekkende en andere kragten (i), waar van ze vermaard geweest zyn, beftaan meer in de veelheid van warm vogt, dan in eenige byzondere hoedanigheden, welken het van de thee zoude verkryven. In verbeterden Geest van wyn reift van een van beide foorten, niets in het diffilleeren, op; maar water heft derzelve geur geheel en al op.

THLAPSIS semen: Boeren Mosterd, wilde Kers; het zaad [L.] 'er van.

Twee foorten van *Tblapsi* worden door elkanderen gebruikt; *Tblapsi arvense siliquis latis*. C. B. en de *Tblapsi arvense vaccariae incano folio majus*. C. B. Zy groeijen beiden in 't wilde; maar de laatste overvloediger. Dee-

(i) *Virtutes diuretica & diaphoretica.*

ze Zaaden hebben eenen fcherpen bytenden fmaak, gelyk de gemeene Mosterd, met welke zy in geneeskundige hoedanigheden overeenkomen: derzelve voornaamfte gebruik is als een innengfel in de faamenmengfels, welker naam zy dragen.

THUS MASCULUM, Zie **OLIBANUM**.

THUS VULGARE [L. E.]. Gemeene Wierook; eene vaste broffe hars, die in kleine kluiten of klompen tot ons gebragt wordt, en van buiten van eene bruine of geelagtige kleur, maar van binnen witagtig is, of gemarmerd met witagtige fprekels; van eenen bitteragtigen fcherpen, niet zeer aangenaamen fmaak, zonder eenigen blykbaaren reuk. Men meent, dat het een voortbrenghel is van den Pynboom, welke de gemeene Terebinthyn voortbrenghet; en dat het op de oppervlakte van het Terebinthyn fap faamenftremt, kort na dat het uit de plant gevloeit is.

Het is een innengfel in *Mithridaat*, de gom pleifter, de verfterkende pleifter, en de maag pleifter [L.].

THYMI folia: *Thymi vulgaris folio tenuiore*. C. B. Gemeene Thym; de bladeren [E.].

Deze plant is gemeen in onze tuinen en bloeit in Juny en July. Zy heeft een aangenaamen fpeceryagtigen reuk, en een heeten prikkelenden fmaak; welken zy, door trekkinge, aan verbeterden geest van wyn mededeelt, en, in diffilleeringe met water, over zendt: en te gelyk met het water reift 'er een wezendlyke olie, die ten uiterfte heet en prikkelende is, mede op.

THYMI CITRATI folia: *Serpylli foliis citri odore*. C. B. Limoenthym; de bladeren 'er van [L.].

Dit kruid wordt in 't wilde op drooge bergagtige plaatfen gevonden; maar de Winkels worden uit de tuinen voorzien. In fmaak en reuk is het zoo fcherp niet, maar aangenaamer, dan de gemeene thym; in 't byzonder ver-

verschilt de reuk merkelyk, naby koomende aan dien van Limoenen. Zynen geur geeft het, in 't distilleeren, zoo wel aan water, als aan Geest over: met het eerste reist een fraaije wezendlyke Olie op; en de gedistilleerde geest is een aangenaam speceryagtig, hartversterkend vogt, dat voor geen van deeze soorte behoeft te wyken.

TILIAE flores: *Tilia foemina flore majore.* C. B. De kalk- of Lindeboom; zyne bloemen [L. E.].

De Lindeboom is altoos in groote achting geweest, om dat hy zoo spoedig groeit, en eene aangename schaduw geeft; hy bloeit in July en verliest zyne bladeren kort daarna. De bloemen worden meest gebruikt om derzelver lieflyken geur, welken water door opgieting 'er uit trekt, en in distilleeringe opheft. By de Schryvers over de *Materies Medica* hebben ze den naam van een middel te zyn tegen de Vallende Ziekte (*k*), en een soortelyk middel (*l*), in alle soorten van krampen (*m*) en pynen. *Frederik Hoffman* verhaalt, dat hy weet van eene langdurige en gezet wederkerende Vallende Ziekte (*n*), die door het gebruik van een Treksel van deeze bloemen, als thee gedronken, geneezen is.

THYMELÆÆ bacca: *Thymelææ foliis lini.* C. B. Spurgie, Springkruid groote Wolfsmelk; deszelfs beziën, genaamd *grana cnidia*.

TITHYMALI radix: Spurgie; de Wortel 'er van.

Verscheidene soorten van Spurgie worden 'er in de lysten der Enkele Geneesmiddelen opgeteld. Het COLLEGIE van *Edinburgh* behoudt 'er, in hunne laatste Uitgave, twee (*ESULA MAJOR tithymalus palustris fruticosus.* C. B. Duitse Spurgie; en *ESULA MINOR tithymalus foliis pini.* C. B. pyn spurgie;) Doch de beide COLLEGIEN, zoo wel dat van *Edinburgh*, als dat van *Londen*, hebben ze nu alle verworpen.

De Spurgies en *Grana Cnidia* zyn zeer scherpe, prikkelende, buikzuiverende middelen, en werken met zoo veel geweld, dat ze ten eenemaal onbekwaam 'zyn tot inwendig gebruik.

TINCAR, Zie BORAX.

TORMENTILLÆ radix: *Tormentilla sylvestris.* C. B. Tormentil, of Zevenblad; de Wortel 'er van [L. E.].

Zevenblad wordt in 't wilde in de bosschen en op de gemeene Weiden gevonden: het heeft lange slappe steelen, die doorgaands zeven lange smalle bladeren, aan een lid byeen gevoegd, dragen; de wortel is gemeenelyk gekronkeld en met knopen voorzien, van eene zwartagtige kleur van buiten, en roodagtig van binnen. Deeze wortel heeft een wrangen saamentrekkenden smaak, verzeld van eene geringe soorte van speceryagtigen geur; het is een van de aangenaamste en kragtigste saamentrekkende middelen uit de Plantgewassen, en wordt met goed gevolg, in alle gevallen, waar geneesmiddelen van deezen rang te pas komen, gebruikt. Het wordt meer gebezigd, zoo wel in onbereide Voorchriften, die op staande voet gereed gemaakt worden, als in Winkel saamenmengfels, dan eenig van de andere sterk saamentrekkende plantgewassen: het is een innengsel in de twee saamengestelde poeders van bolus [L.] de twee poeders en het Slikmiddel van Waterlook (*o*) [L.], het saamengesteld witte kookfel [E.] en het Japanisch Conferf (*p*) [E.]. Een Afireksel met verbeeterden Geest van wyn 'er van gemaakt, bezit alle de saamentrekkende kragt en den geur des wortels, en verliest, in het verdikken, niets van een van beiden.

TRAGACANTHA, Zie GUMMI TRAGACANTHÆ.

TRICHOMANIS folia: *Trichomanis sive polytrichi officinarum.* C. B. Engelich Vrouwenhaar; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit

(*k*) Antepilepticum. (*l*) Specificum. (*m*) Spasmi. (*n*) Epilepsis Chronicalis. (*o*) Electuarium scordis. (*p*) Confectio Japonica.

Dit is een van die kruiden, welken, om de kleinheid en fynheid hunner steelen, haaragtigen, of Hairkruid genoemd worden: het wordt op verscheidene plaatsen van *Engeland* in 't wilde, op oude muuren, en in beschaduwde plaatsen gevonden. De bladeren hebben eenen slymigen, zoetagtigen, eenigzins saamentrekkenden smaak, zonder eenigen byzonderen geur: zy worden nuttig geacht in Borstziekten, die uit dikheid en scherphheid der vogten ontstaan; en ze worden insgelyks daar voor gehouden, dat ze de borstontlasting van taai slym bevorderen, en verstopheden van de Ingewanden openen. Gemeenlyk worden ze in trekfel of kookfel, met byvoeging van een weinig zoethout, voorgeschreeven. Een syroop van dezelve gemaakt, heeft menigmaal de plaats vervuld van die, welke van het ware Venus-haar, of Steen-ruit (*q*) gemaakt wordt. Sommigen hebben een nog beeter koop innengfel in de plaats gesteld, en mogelyk niet veel tot nadeel van het geneesmiddel; dewyl beide de Vrouwen hairen weinig meer, dan een slymig sap uitleeveren, dat heel zeer naar dat gelykt, welk men gebruikt. De fyroop, die van buitenslands gebragt wordt, heeft een bymengfel van Oranje-bloelem water.

TRIFOLII PALUDOSI folia: Trifolii palustris. C. B. Water klaver, Poel drieblad; de bladeren 'er van [L. E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op vogtige en moerassige plaatsen: zy heeft drie eyronde bladeren, staande op eenen steel, die uit den wortel uitschiet; derzelver smaak is zeer bitter, en eenigzins walgende. De Waterklaver is een kragtig openend en ontfluitend middel, welk de vloeibaare afscheidingen bevordert, en als het rykelyk ingenomen wordt, zagtelyk open lyf maakt. Het heeft onlangs groote achting verworven in scheurbuikagtige en kropagtige Ziekten (*r*): en deszelfs goede uitwerkingen, in deeze gevallen, zyn door de ervarenheid bevestigd; terwyl ongemakken van de huid zyn wechgenomen, door een trekfel van de bladeren, tot de hoeveelheid van een

pint daags gedronken, met behoorlyke tuschenpoozinge, en eenige weeken daar mede aangehouden. *Boerbaave* verhaalt, dat hy door het drinken van het sap, met wey vermengd, van de Jicht bevryd is geworden.

TRISSAGO, Zie CHAMÆDRYS.

TRITICI farina, amyllum, furfur: Tritici vulgaris glumas triurando deponentis. J. B. Wyt, Tarwe; het meel, of de bloem, en Styffel [L. E.] (van het meel bereid, door weeking met ververiching van water) en Zemel [E.].

Tarw, of Wyt, een algemeen Artikel van ons voedsel, is lymiger, en voedt sterker, dan de meeste andere soorten van graan. De Bloem, of de Styffel, die 'er van bereid wordt, maakt met water eene zachte lymige Zelfstandigheid, welke met goed gevolg in Buikloopen (*s*), en Roodelopen (*t*) ingenomen is. Styffel is een innengfel in het saamgestelde poeder van *Tragacanth Gom*, en de witte Borst-koekjes [L.], en geeft den naam aan een Borstsyroop (*v*) [E.].

Zemel bevat, behalven den bast of de schil van de Tarwe, een gedeelte van derzelver meelagtige stoffe: en dit is zoo lymig niet als die van de fyne bloem, en wordt onderfeld eene afvaagende hoedanigheid te hebben: daarom worden niet zelden trekfels van Zemel, tot dat einde, uitwendig gebruikt, en somtyds ook inwendig ingenomen.

Brood, dat zorgvuldig gerooft is, in water getrokken, of zagtelyk gekookt, deelt aan 't zelve een donkere kleur, en eenen genoegzaam saamentrekkenden smaak mede.

Dit vogt, als een' gemeenen drank genomen, heeft wel eens goeden dienst gedaan, in eenen slappen en zwakken staat van de Maag en Darmen; en in galagtige braaking en afgang, of het Bort (*x*): Voorbeelden van verscheidene gevallen van deeze soorte, door het zelve geneezen, zonder eenig ander geneesmiddel te gebruiken, worden in de *Proeven van Edinburgh* (*y*) verhaald.

TU.

(*q*) *Adiantum verum.* (*r*) *Morbi scorbutici & scorbutosi.* (*s*) *Diarrhoea.* (*t*) *Dysenteria.* (*v*) *Elegma.*
(*x*) *Cholera Morbus.* (*y*) *Essays of Edinburgh.*

TUNICA, Zie CARYOPHYLLUSHORTENSIS.

TURPETHUM, *sive Turbith* [E.] Turbith wortel; het bastagtig gedeelte van den wortel, van eene Indiaansche *Convolvulus*, welke ons overgebracht wordt in langwerpige stukken, van eene bruine, of aschgrauwe kleur van buiten, en witagtig van binnen: de beste is zwaar, niet gerimpeld, ligt te breeken, en ontdekt eene groote hoeveelheid van harsagtige stoffe voor 't bloote oog: zyn smaak is in 't eerst zoetagtig; maar een weinig gekauwd zynde wordt hy scherp, prikkelend en walgend. Deeze wortel is een buikzuiverend middel (z), maar niet van het veiligste soorte: de harsagtige stoffe, waar in zyne kracht bestaat, blykt zeer ongelyk in den zelve verspreid te zyn, in zoo verre, dat sommige stukken van een scrupel tot een drachma ingenomen, geweldig purgeeren; terwyl anderen, in grooter giften, naauwelyks eenige uitwerking in 't geheel hebben. Een Uittreksel, van den wortel gemaakt, is gelykformiger in sterkte, hoewel niet beeter, of evenaarende met buikzuiverende middelen, die gemeener zyn in de winkels.

TUSSILAGINIS *sive farfaræ folia, flores: Tussilaginis vulgaris*. C. B. Hoef-blad, Paerds-klaauw, Maartsbloemen; de bladeren en bloemen 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, op waterige plaatsen, brengende, in February en Maart, geele bloemen voort; deezen vallen schielyk af, en worden gevolgd van groote rondagtige bladeren, die van onderen haarig zyn: derzelve smaak is kruidagrig, eenigzins lymig en scherpagtig. Dit Hoefblad wordt aangepreezen in hoesten en andere ongemakken van de borst en longen: en de bloemen zyn een innengsel in het Borstkookfel (a), van de *Edinburgsche Apothek*.

TUTIA [L. E.]. Niet, Oogen-niet. Dit is een onzuiver *sublimaat* van Spiauter, of eene kleiagtige zelfstandigheid, die 'er mede

bezwangerd is, in pypwyze stukken gevormd, gelyk de bast van een' boom. Het is maatig hard en zwaar, van eene bruinagtige kleur, en vol van kleine bultjes van buiten; maar glad en geelagtig van binnen: sommige stukken hebben eenen blaauwagtigen weerfchyn, van de kleine bolletjes van spiauter, die door de hitte, in derzelve bergstoffelyke gedaante, opgedreeven zyn. Dit *Niet* is vermaard als een Oogmiddel (b) en menigmaal, als zodanig in Zalven en Oogwaters (c) gebruikt geworden: ook geeft het den naam aan eene Winkel Oogenzalve [L. E.]. Zie het Artikel ZINCUM.

VALERIANÆ HORTENSIS MAJORIS *radix: Valerianæ majoris odorata radice*. J. B. de groote Tuin-Valeriaan Wortel [E.].

Dit is een langwerpige gerimpelde Wortel, met verscheidene Vezels onder aan, van buiten bruinagtig of aschgrauw van kleur, en witagtig van binnen; van eenen speceryagtigen reuk en smaak, nabykomende aan dien van *Nardus*. Hy wordt, als een geneesmiddel aangemerkt, min krachtig gehouden, dan de volgende.

VALERIANÆ SYLVESTRIS *radix: Valerianæ sylvestris majoris foliis angustioribus Morison. plant. umbellif.* Wilde Valeriaan Wortel [L. E.]; de smalbladerige soorte, die op opene drooge, bergagtige plaatsen groeit.

Deeze Wortel bestaat uit eene menigte draaden of vezelen, dooreen gestrengeld, en uit een hoofd voortkomende; zy zyn van eene witagtige of bleeke kleur: de reuk 'er van is sterk, als een mengsel van speceryen met stinkende dingen; de smaak onbehaaglyk heet, bitteragtig en eenigzins scherp. Daar is nog een andere wilde Valeriaan Wortel, met breeder bladeren, van eene donkerer en blinkende groene kleur, die men in waterige plaatsen ontmoet. Beide soorten zyn tot hier toe zonder onderscheid gebruikt, en *Linnaeus* heeft ze tot eene soorte saamengevoegd, onder den naam

(z) *Catharticum*. (a) *Decoëtio pectoralis*. (b) *Ophthalmicum*. (c) *Collyria*.

naam *Valeriana foliis omnibus pinnatis*. Ons COLLEGIE heeft de winkels tot de eerste soorte bepaald, welke zeer verre de sterkste is, en van haare hoedanigheid verliest, als ze in zulke gronden wordt overgeplant, in welke de andere best tiert. De Wortels, die in laage wateragtige plaatsen geteeld zyn, hebben eenen vry zwakken reuk, in vergelykinge van de anderen, en somtyds nauwelyks eenigen in 't geheel. Wilde Valeriaan wortel is een geneesmiddel van grooten dienst in zenuwziekten, en byzonderlyk nuttig in vallende Ziekten (d), die uit zwakheid van het zenuwgestel voortkomen. Hy werdt eerst door *Fabius Columna* in deeze gevallen in achtting gebracht, die door het inneemen van den wortel, tot poeder gemaakt, by de gifte van eenen halven lepel vol, van eene verouderde Vallende Ziekte geneezen werdt, na dat veele andere geneesmiddelen te vergeefs beproefd waren. Herhaalde ondervinding heeft deszelven kragt in deeze ziekte sedert bevestigd; en de tegenwoordige praktyk geeft 'er groote klem aan. De gewoone gifte is van een scrupel tot een drachma; en in een trekfel van twee tot drie drachma's. Deszelven onaangename geur kan best verborgen worden door eene gevoeglyke byvoeging van Foelie.

Een Aftrekfel van Valeriaan Wortel in proefgeest, en een in vluggen geest gemaakt, worden in de Winkels gehouden [L.]. Deeze wortel geeft ook den naam aan een saamgesteld water [E.], en is een innengsel in het Hoofdstrekfel (d*) [E.], het poeder voor de Vallende Ziekte (e) [E.] de *Mitbridaat* en de *Theriaca*. [L.].

VERATRUM, Zie HELLEBORUS ALBUS.

VERBASCUM, Zie TAPSUS BARBATUS.

VERBENÆ folia: *Verbena communis flore caerulea*. C. B. Yzerkruid, Duivenkruid; de bladeren en wortel [E.].

Dit is een van die geneesmiddelen, wel-

ken wy aan de bygelovigheid der voorigtyden verschuldigd zyn; de kragten, waar van het beroemd geweest is, zoo wel als een geneesmiddel om inwendig te gebruiken, als om uitwendig aan den hals te hangen tot afweering van vergift, zyn zeer menigvuldig; en mogelyk heeft het op allen even veel recht: althans wat den reuk en smaak aangaat, blykt het byna enkel kruidagtig te zyn.

VERONICA FOEMINA, Zie ELATINE.

VERONICÆ MARIS, seu *Betonicae Pauli folia: Veronica maris supina & vulgatissima*. C. B. Mannetjes Eerenprys; de bladeren 'er van [E.].

Dit is eene soorte van Eerenprys, welke haare bloemen by trossen aan de leden der steelen voortbrengt; het is eene ruige vooroverhangende plant, die niet zelden op drooggemeene velden gevonden wordt; gelyk ook in zandige gronden. In smaak reuk en geneeskragten komt ze met de *Betonica*, waar van op haare plaats gesproken is, overeen; alhoewel de *Veronica* gemeenlyk ondersteld wordt meer van eene openende en borstontlastende kragt te hebben, en de *Betonica* beter voor de Zenuwen en het Hoofd te zyn. *Hoffman* en *Joh. Francus* hebben byzondere Verhandelingen over deeze plant geschreeven, en pryzen trekfels van dezelve, als thee gedronken, aan; als zeer heilzaam in verscheidene Ziekten, byzonderlyk die van de Borst.

VINCETOXICI *Asclepiadis, seu Hircularia radix: Asclepiadis flore albo*. C. B. Zwaluw-wortel; de wortel 'er van [E.].

Dit groeit natuurlyk in warmer luchtstreeken: en wordt somtyds in onze tuinen gevonden; maar brengt zyne zaaden zelden tot volkomenheid.

By de Kruidkenners wordt het voor eene soorte van Hondsgas (f) gehouden; van alle welke vergiftige soorten het kan onderscheiden.

(d) *Epilepsis*. (d*) *Tinctura cephalica*. (e) *Pulvis epilepticus*. (f) *Apocynum*.

den worden, door dat het een helder ſap uit-
levert; daar dat van alle anderen melkagtig is.
De Wortel heeft eenen ſterken reuk, byzon-
derlyk als hy verſch is, naby komende aan
dien van *Valeriaan*; of *Nardus*; de ſmaak is
in 't eerst zoetagtig en ſpeceryagtig; doch
wordt dra bitteragtig, eenigzins ſcherp en wal-
gende. Deeze wortel wordt geacht zweetver-
wekkende (g), piſdryvende (b), en de Maand-
ſtonden bevorderende (i) te zyn, en by de
Frantiſche en *Duitſche* Geneesheeren menig-
maal gebeeſigd als een verdryvend (k) mid-
del, en ſomtyds als een geneesmiddel, dat de
Contrayerva vervangt; waar van daan het den
naam verkregen heeft van *Contryerva der*
Duitſchers (l). By ons wordt het zeer zeld-
den gebruikt: uit deſzelfs kenbaare eigenschap-
pen blykt, dat het een geneesmiddel is veel-
al van den zelfden aart, als de *Valeriaan*,
welke ontegenzeggelyk beeter is dan dit.

VINUM. Wyn; het giftende ſap van de
Druiven. Onder de groote verſcheidenheid der
Wynen, die by ons in gemeen gebruik zyn,
worden 'er vyf ſoorten in de Winkels gebee-
ſigd, als Scheivogten (m), voor enkele
Geneesmiddelen, als:

Vinum album [L.]; Witte wyn; *vinum*
album Hispanicum [E.] Berg.

Vinum album Gallicum [E.] Witte Fran-
ſche Wyn.

Vinum Canarium [L. E.] Canarie Wyn
of Sek.

Vinum Rhenanum [L. E.] Rhynſche Wyn.

Vinum Rubrum [L.] Roode port Wyn.

Het gebruik van deeze vogten, als ſchei-
vogten en voervogten der kragten van andere
Geneesmiddelen, zal hierna worden opgege-
ven; hier ter plaatſe zullen we alleen derzelver
uitwerkingen op het menſchelyk Lichaam be-
ſchouwen. En deezen zyn; de geeften te
vervrolyken, het geſtel te verwarmen, de
doorſtraaling te bevorderen, de vaten vol en
gezwollen te maaken, de pols op te wakke-
ren, en den omloop te verlevendigen. De
uitwerkingen der lyvige wynen dueren veel

langer, dan die van de dunner: alle zoete wy-
nen, als de *Canarie* wyn, zyn vol van eene
lymige voedende zelfſtandigheid; terwyl de
anderen niet voeden, dan by toeval, door de
werktuigen der ſpysverteering te verſterken:
de zoete Wynen, in 't algemeen, gaan niet
vry door de piſ af, en verhitten het geſtel
meer, dan eene gelyke hoeveelheid van eeni-
ge andere doet, hoewel alzooveel geeft bevat-
tende: Roode port, en de meeſte roode wy-
nen, hebben eene ſaamentrekkende hoedanig-
heid, waar door zy de ſpanning der Maag en
Darmen verſterken, en dus dienſtig bevonden
worden, om onmaatige afſcheidingen te ſtui-
ten: Die van eenen zuuren aart zyn, als de
Rhynſche, gaan vryelyk door de Nieren, en
maaken zagtelyk open lyf: echter onderſtelt
men, dat deeze laaſten de jichtige of ſteenag-
tige ziekten aanzetten, of veroorzaaken; en
dat de nieuwe Wynen van allerlye ſoorte dee-
ze uitwerking hebben.

VIOLÆ folia, flores: *Viola martiæ pur-
purea*, flore ſimplici odoro. C. B. De enkele
Maart Violen; de bloemen [L. E.] en blade-
ren [E.] 'er van.

Deeze plant wordt dikwyls in 't wilde in
heggen en beſchaduwde plaatſen gevonden,
en bloeit in Maart; doch de Winkels worden
gemeenlyk uit de tuinen daar van voorzien.
Op onze Markten ontmoet men de bloemen
van eene verſchillende ſoorte, die by de Kruid-
kenners *Viola martia major*, *hirſuta*, *inodo-
ra* genoemd wordt: deeze kan daar door van
de voorgaande onderscheiden worden, dat de
bloemen grooter, van eene bleeke kleur en
zonder reuk zyn. De Winkel bloemen heb-
ben eenen zeer behaaglyken reuk, en eene
donker purper blaauwe kleur, welke naar dee-
ze bloemen Violet-kleur genoemd wordt. Zy
deelen haaren geur en kleur aan wateragtige
vogten mede: eene ſyroop, van dit trekſel
gemaakt, heeft al lange eene plaats in de Win-
kels behouden, en is een aangenaam en nuttig
open lyf maakend (n) middel voor kinderen.

VI-

(g) Sudorificum. (b) Diureticum. (i) Emmenagogicum. (k) Alexipharmacum. (l) *Contrayerva Germanorum*.
(m) *Menstruum simplicium medicinalium*. (n) *Laxans*.

VIPERA [L. E.]. De Adder-slang, is een van de levendbaarende kruipende Dieren, zonder voeten, omtrent een duim dik, en twintig of dertig lang. Het vergift deezer slange is tot zynen mond bepaald: want aan den voet der voortanden, of lange tanden, met welken zy wonden, ligt een klein zakje, welk het vergiftig vogt bevat; van welk vogt een zeer klein gedeelte, onmiddelyk met het bloed vermengd, doodelyk is: men zegt, dat onze Addervangers het kwaad, dat anders op de beet volgt, kunnen voorkomen; door het bedigde deel warm met boom Olie te vryven.

Het vleesch der Adders is volkomen onschadelijk; en wordt sterk aangepreezen als een geneesmiddel van ongemeenen dienst in kropagtige (o), lazeryagtige (p), en andere hardnekkige sleepende Ziekten (q): nogthans zyn dezelfs kragten waarschynelyk al te veel vergroot. De Adder is ongetwyfeld een sterk voedend eeten; en hierom heeft men dezelve, in sommige soorten van zwakheden, en vermagerde gestellen, niet ten onrechte aangemerkt, als een goed herstelmiddel (r). Om 'er iets goeds mede uit te werken moet men versche frissche Adders (en niet die men lang levendig gehouden heeft, na dat ze gevangen zyn) rykelyk, als voedsel, gebruiken: want de wynen en Aftreksels van dezelve kunnen bezwaarlyk geoordeeld worden, eenige kragt van belang uit het dier te verkrygen; en het gedroogde vleesch, dat van buitenslands gebragt wordt, heeft in 't geheel niets te beduiden.

In de Winkels, wordt een vleeschfop, van versche Adders te bereiden, voor geschreven; en een Aftreksel met wyn van de gedroogde [L.]: het gedroogde vleesch is ook een inmengsel in de *Tberiaca*, en het vet in de Oogniet-Zalve [L.] (s); dewyl dit vet byzonder nuttig geacht wordt voor de Oogen, en deeze Zalve voor dezelveu eigentlyk bestemd is.

VIRGÆ AUREÆ folia: Virgæ aureæ augustifoliae, minus serratae. C. B. Gouden Roede, Gulden Wond-kruid; de bladeren 'er van [E.].

(o) *Morbi scrophulosi.* (p) *Liprosi.* (q) *Chronicales.* (r) *Restaurans.* (s) *Unguentum Tuiæ.* (t) *Specificum.* (v) *Epilepses.* (x) *Paralyfes.* (y) *Adstringentia.* (z) *Diureticum.*

Dit wordt in 't wilde op heiden en in bosschen gevonden, en brengt in Augustus steelen met geele bloemen voort. De bladeren hebben eenen middelmatig saamentrekkenden, bitteren smaak, en hierom zyn ze dienstig in zwakheid en slapheid der Ingewanden, en in ziekten, die uit deeze oorzaake voortkomen.

VISCI QUERNI lignum, folia: Visci baccis albis. C. B. De Miftel of Maaren-tak; het hout en de bladeren. [E.].

Dit is een dikke plant, die op den stam en de takken van verscheide boomen groeit: die op den Eikenboom wast wordt gemeenlyk voor de beste gehouden; mogelyk om dat ze de zeldzaamste is. Zy kan echter ook door kunft op eenige boomen voortgeplant worden, als men de beziën tegen den bast vryft: dit werk heeft de Lyster (welke des winters op de beziën aaft) tot hiertoe verricht, door zynen bek van de zaaden, die 'er aan blyven hangen, te zuiveren. Deeze plant is door de bygeloovigheid der voorige tyden in eerbied gehouden geweest; want zy werdt om den hals gehangen, om Toverry te beletten, en inwendig ingenomen, om vergift te verdryven. In laater tyd is ze beroemd geweest als een foortelyk middel (t), in Vallende Ziekten (v), Beroerten (x), enz. kragten, welken grootelyk te wenschen waren, dat door de ervaarheid eenigzins bevestigd wierden.

VITEX, Zie AGNUS CASTUS.

VITIS VINIFERA. De Wynstok.

De bladeren van deezen boom waren voor deezen beroemd, als saamentrekkende middelen (y); maar zyn al sedert langen tyd geheel verwaarloost: derzelve smaak is kruidagtig, met enkel eene geringe wrangheid. — Als de stam in de Lente gewond wordt, levert hy een klaar en helder wateragtig vogt uit: deeze traan van den Wynstok is uistfeekend goed, voor zeere Oogen gehouden geweest; en door sommigen ook aangepreezen in heete en kwaadaartige koortsen, en als een pisdryvend middel (z). — De bloemen hebben eenen aan-

ge-

genaamen reuk, welken water, in het distilleeren, van dezelveu opheft; en te gelyk met het water, zegt men, reist 'er een klein gedeelte van eene fraaije wezendlyke Olie mede op, welke de welriekendheid der bloemen in eene groote volmaaktheid bezit. — De onrype vrugt heeft eenen scherpen, wrangen, zuuren smaak: derzelver uitgeperste sap, Verjuis, *Omphacium*, *agresta* [E.] genoemd, was by de Ouden in groote achting, en is het nog op sommige plaatsen, als een verkoelend saamentrekkend Geneesmiddel: men plagt 'er voor deezen een Conferf en Syroop van te maaken. — De rype Vruchten, of Druiven, waar van 'er verscheidene soorten zyn, behoortlyk behandeld en gedroogd, zyn de Rozynen en Korenten der Winkels; het sap brengt, door giftinge, Wyn, Azyn, en Wynsteen (a) voort; van welke allen op hunne plaats zal gehandeld worden.

VITRIOLUM. Vitriool is een Crystal zoutagtig saamentremfel; uit metaal en een zuur, dat naar de zuuren van Zwavel en Aluin gelykt, saamengefeld. 'Er zyn maar drie metaalagtige lichaamen, welken dit zuur volkomen kan ontbinden, of met welken het kan vereenigd worden tot de gedaante van Crystal; Spiauter (b), Koper, en Yzer: met het eerste maakt het een wit, met het tweede een blauw, en met het derde een groen zout uit.

VITRIOLUM ALBUM [L. E.], Witte Vitriool, of Vitriool van Spiauter; welke in de Mynen van *Goslar* gevonden wordt, somtyds in doorschynende stukken, doch gemeenlyker in de gedaante van witte uitbloefels (c), welken in water ontbonden worden, en naderhand, door uitdampinge en krystalmaakinge, tot groote klompen gebragt worden. Wy treffen deeze soorte van Vitriool zelden zuiver aan: na dat het Spiauter, welk de eigen grondslag 'er van is, door ontvlambaare vloedden (d), weder levendig gemaakt is, blyft 'er eene zelfstandigheid over, welke door den Zylsteen wordt aangetrokken; en ontdekt zich

zelve ook door andere proeven, Yzer te zyn: eene ontbinding van de Vitriool legt, in 't stillstaan, een okeragtig bezinkfel af, welk gemeenlyk een blaauw afverwfel aan vlugge loozoutagtige vogten geeft, en hier uitblykt, dat ze koper bevat. Witte Vitriool wordt somtyds als een braakmiddel (e), van vyf of zes greinen tot een half drachma, ingegeven: het werkt zeer spoedig, en als het zuiver is, toch niet geweldig. Uitwendig, wordt het als een Oogmiddel (f) gebeezeit, en dikwyls tot een grondslag gemaakt van Oogwaterjes (g), zoo wel in voorschriften, die op staande voed gereed gemaakt worden, als in de Apotheeken: een ontbinding 'er van is tot dat oogmerk voorgeschreeven, zoo wel door het COLLEGIE van *Edinburgb*, als door dat van *Londen*.

VITRIOLUM COERULEUM [L. E.], Blaauwe Vitriool, of Vitriool van Koper, valschehlyk *Romeinsche Vitriool* genoemd. Het grootste deel der blaauwe Vitriool, dat men thans in de Winkels ontmoet, wordt, naar men zegt, door kunst bereid; door koper met het zuur van Vitriool te vereenigen. Dit Zout heeft eenen zeer scherpen, wrangen en zeer walglyken smaak: het is een sterk braakmiddel, en al te geweldig, om met eenige veiligheid ingegeven te worden. Deszelfs gebruik is voornaamlyk uitwendig, als een roof- of korstmaakend middel (b); en om bloedingen (i) te stempen, welk het uitwerk door het bloed te stemmen, en de mondjes der vaten saamen te trekken: en het geeft den naam aan een winkel water voor dit gebruik.

VITRIOLUM VIRIDE. [L. E.], Groene Vitriool, of Vitriool van Yzer, gemeenlyk Koperrood genoemd; de *Romeinsche Vitriool* van de Italiaansche en andere buitenlandse Schryvers. Deeze wordt in groote menigte te *Depiford* bereid, door Yzer te ontbinden in het zuure vogt, welk uit sommige zwavelagtige Vuursteenen (k) vloeit, als ze eenen langen tyd aan de lucht zyn blootgesteld geweest.

Als

(a) *Tartarus.* (b) *Zincum.* (c) *Efflorescentia.* (d) *Fluxus inflammabiles.* (e) *Emeticum.* (f) *Ophthalmicum.* (g) *Collyria.* (h) *Escharoticum.* (i) *Hæmorrhagines.* (k) *Pyritæ.*

Als ze zuiver is, dan is ze in hoedanigheid gelyk aan het Zout van staal (l) der winkels.

De groene en blaauwe Vitrioolen (zoo wel, als de witten) worden op veele plaatsen natuurlyk in de aarde gevonden; alhoewel geen van alle de soorten, in deezen staat, gemeenlyk vry is van een bymengsel van de andere: hier van daan is het, dat men Vitrioolen vindt van alle de tusschen kleuren tusschen de grasgroene van de eene, en de Sapphier blaauwe van de andere. Het zuur deezer Zouten, heeft de naaste Verwantschap met Spiauter, en naast dit met Yzer, de minste met Koper. Hier van daan is 't, dat ontbindingen van witte Vitriool, in het staan, het grootste deel van de yzeragtige en koperagtige stoffe, welke zy bevatten, afleggen, en als 'er wat nieuw Spiauter bygedaan wordt, het geheel: op dezelve wyze zal de ontbinding van groene Vitriool, als ze eenige koperagtige stoffe bevat, op het bydoen van glad gepolyft yzer, dezelve neder werpen. Op deeze wyze kan de witte en groene Vitriool van andere metaalagtige lichaaamen gezuiverd worden.

ULMARLÆ seu Regine prati folia, flores: *Ulmariæ barbæ cupri floribus compactis*. C. B. Weiden zoet, of Koningin der Weiden, Geitenbaard, Wormkruid; de bladeren en bloemen 'er van [E.].

Dit kruid is menigvuldig in vogtige weiden, en aan de kanten der rivieren; het bloeit in 't begin van Juny, en blyft eenen langen tyd in bloei. De bloemen hebben eenen zeer lieflyken geur, welken water, door opgietinge, uit dezelve trekt, en in 't distilleeren opheft. De bladeren zyn kruidagtig.

URTICÆ MAJORIS VULGARIS folia, semen: *Urticæ racemiferæ majoris perennis Raii*. Brand-netel; de bladeren en zaaden 'er van [E.].

URTICÆ ROMANÆ folia, semen: *Urticæ urentis pilulas ferentis semine lini*. C. B. Romeinsche Netel; de bladeren en zaaden.

Aan deeze planten heeft men voor deezen verscheidene kragten toegeschreeven, waar op de tegenwoordige praktyk in 't geheel geen acht slaat. De jonge bladeren der eerste soorte worden van sommigen, in de Lente, als een heilzaam moeskruid gebruikt.

UVÆ PASSÆ [L.] majores [E.]. Lange Rozynen; de gedroogde Druiven van de *Vitis Damascena* (m).

UVÆ PASSÆ minores [E.]. Korenten; de gedroogde druiven van de *Vitis Corinthiaca* (n).

Het voornaamste gebruik van deezen is, als een aangenaam zoet; zy deelen een zeer behaaglyken geur aan wateragtige zoo wel, als aan geeftryke scheidvogen mede. De Zaa-den of steenen worden ondersteld, eenen onaangenaamen smaak te geven, en hierom wordt doorgaands geordonneerd dezelve 'er uit te neemen; doch ik heb nooit bevonden dat ze eenigen smaak met allen geven. De lange Rozynen zyn een innengsel in het kooksel voor de Borst (o), in het Aftrekfel van Zenebladeren (p); en in het Aftrekfel voor de Maag [L.] (q).

WINTERANUS CORTEX [E.]. *Winters Bast*, of Bast van *Winter*; het voortbrengfel van een boom, die in *Jamaica*, *Barbado's* enz. groeit, door den Ridder *Hans Sloane periclymenum rectum, foliis laurinis, cortice acri aromatico* genoemd. Hy werdt eerst op de kust van *Magellaan* gevonden, door Kapitein *Winter*, in 't Jaar 1567. Descheepslieden gebruikten den bast toen, als eene specery, en bevonden denzelven naderhand dienstig in de Scheurbuik; tot welk oogmerk dezelve ook als nog somtyds gebeezigd wordt in koeldranken. De oprechte Bast van *Winter* wordt zeldzaam in de winkels gevonden, dewyl de witte Kaneel doorgaands in deszelfs plaats gesteld, en van veelen voor dezelfde gehouden wordt: Nogthans is 'er een groot onderscheid tusschen beiden, in 't uiterlyk aanzien,

(l) *Sal martis*. (m) Wynstok van Damast. (n) Corinthische Wynstok. (o) *Decoctio peboralis*. (p) *Tinctura senæ*. (q) *Tinctura stomachica*.

zien, en nog grooter in de hoedanigheid: want de Bast van *Winter* is in grooter stukken, en heeft beeter kaneel kleur, dan de witte kaneel; ook is zyn smaak veel heeter en prikkelender.

ZEDOARIA [L. E.] Maagwortel. Dit is de Wortel van een Indiaansche plant, die in langwerpige stukken van omtrent een vinger dik, of in rondagtige van omtrent een duim over de middellyn, wordt overgebracht. Beide soorten hebben eenen welriekenden aangenaamen reuk, en eenen heeten, bitteragtigen specery smaak.

Met water gedistilleerd, levert hy een wendlyke Olie uit, die den reuk en geur van den Maagwortel in eenen uitsteekenden graad bezit; terwyl het overgebleeven kooksel byna enkel bitter is. Geest brengt insgelyks een klein gedeelte van zynen geur over; nogthans is het Uittreksel, met geest gemaakt, ongelyk veel aangenaamer, dan de *Zedoarie* zelve. Een Uittreksel, met proefgeest 'er van gemaakt, (welk minder is, dan die met verbeterden geest gemaakt is) is een inmengsel in het maagversterkend Conferf (r) [L.]: de wortel komt, in zelfstandigheid, in het Conferf van *Pauli* (s), in de *Mitbridaat*, en de *Tberiaca* [L.].

ZIBETHUM [E.]. Civet; eene zachte vetagtige zelfstandigheid, van eene witte, bruine, of zwartagtige kleur, die uit *Brazilien*, de kust van *Guinee* en *Oostindien* gebragt wordt: men vindt het in zekere Zakjes, of beursjes, onder aan den buik van zeker dier geplaatst, welk gezegd wordt van het geslacht der Katten te zyn. Het voornaamste gebruik van deeze droogery heeft in de reukwerken plaats; en 't wordt zelden, indien ooit, tot eenig geneeskundig oogmerk gebeezeit.

ZINCUM. Zink Spiauter; eene Bergstof, die van alle de anderen van dien rang verschilt;

dewyl ze op haar zelve ontvlambaar is; kan opgeheeven worden tot bloem, welke naderhand vast blyft in het heetste vuur; in allerley zuur kan ontbonden worden; niet kan vermengd worden in fineltinge met Zwavel; en koper in een geel metaal, geel koper, genoemd verandert. Verscheidene voortbrengfels van dit metaal, hoewel in 't algemeen voor zodanig niet bekend, worden in de winkels gehouden; als daar zyn deszelfs ryk erts Calamynsteen; de witte Vitriool; de zuivere witte bloem van Zink, *pompholyx* genoemd; en de min zuivere saamengestelde *Tulia*. De bereidingen van Spiauter (t) worden voornaamelyk uitwendig gebeezeit, als Oogmiddelen (v). De bloem, tot een onvoelbaar poeder gewreeven, maakt, met oliagtige zelfstandigheden, eene nuttige Zalve, en met roozewater en diergelyken, fraaije Oogwatertjes (x), voor afvloeyingen van dunne scherpe vogten op de Oogen: zy zyn middelmaatig saamentrekkend; en werken, als de wryving behoorlyk gedaan is, zonder scherpeheid of prikkelinge. Inwendig ingenoomen verwekken ze braaking (y).

ZINGIBER [L. E.]. Gember; een wortel, die uit *China* en de *Oost- en West-Indien* gebragt wordt; van eenen welriekenden reuk, en eenen heeten, bytenden specery smaak.

Verbeeterde Geest van Wyn trekt deszelfs kragten volkomener uit, door opgietinge, dan wateragtige vogten doen; terwyl de laatsten den geheelen geur door distilleeringe opheffen, en de eersten maar weinig of niets. Gember is eene zeer nuttige specery, in koude windrige koliken, en in slapheid en zwakheid der Darmen (z): zy verhit zoo veel niet als die van de peper soorte, maar derzelver uitwerkingen zyn van langer duur. Zy geeft den naam aan een winkel fyroop [L. E.] en komt in eene groote menigte der saamenmengfels.

(r) *Confectio cardiaca*. (s) *Confectio Paulina*. (t) *Zincum*. (v) *Ophthalmica*. (x) *Collyria*. (y) *Emetica*.
(z) *Laxitas & debilitas Intestinorum*.

ALGEMEENE TYTELS, WAAR ONDER VERSCHEIDENE
ENKELDE GENEESMIDDELEN BEGREEPEN ZYN.

- De vyf openende Wortels : { Water Eppe,
Spargie,
Fenkel,
Steenbreeken.
Muizendoorn, Keerbezien.
- De vyf verzagende Kruiden : { Heemst, of witte Maluwe,
Maluwe, of Kaasjeskruid,
Bingelkruid,
Muurkruid,
Violen.
- De vier Hartsterkende Bloemen : { Bernagie,
Offetong,
Roozen,
Violen.
- De vier grooter heete Zaaden : { Anys,
Karwey,
Kommyn,
Fenkel.
- De vier kleiner heete Zaaden : { Biffchopskruid,
Steen-Pieterfelie,
Water Eppe,
Wilde Krooten.
- De vier grooter koude Zaaden : { Water Meloenen
Komkommers,
Kouwoerden,
Meloenen,
- De vier kleiner koude Zaaden : { Sichory,
Andyvie,
Latuw,
Porfelyn.
- De vier Haairkruiden : { Vrouwen, of Venus-haair,
Engelfch Venushaair,
Muur Ruit,
Miltkruid.
- De vier windbreekende Bloemen : { Kamillen,
Moederkruid,
Dille,
Meliloten, of Steenklaver.

De enkele Geneesmiddelen van elken der bovenstaande Rangen zyn dikwyls te gelyk gebeezigd geworden, onder derzelve algemeene benaamingen. Doch deeze wyze van doen houdt by ons nu gantschelyk op; en gevolglyk zyn deeze benaamingen nu uitgeschrapt, zoo wel in de *Londensche*, als in de *Edinburgsche Apotbeeken*, hoewel ze in eenige buitenlandsche nog behouden zyn.

ALGEMEENE REGELEN, OM DE ENKELE GENEESMIDDELEN TE VERGADEREN EN TE BEWAAREN.

W O R T E L S.

Jaarlyksche Wortelen moeten opgenomen worden eer ze steelen of bloemen uitschieten: tweejarige meest in den herfst van het zelfde Jaar, in welk het zaad gezaaid is: de langduurige, als de bladeren afvallen, en gevolglyk gemeenlyk in den Herfst. Als ze schoon gewasschen, van aard en stof gezuiverd en van de verrotte en verwelkte vezelen ontdaan zyn, moeten ze opgehangen worden, in eene (war-me) schaduwagtige luchtige plaats, tot dat ze genoeg gedroogd zyn. De dikker Wortels moeten overlans door, of overdwars in dunne schyfjes gesneden worden. Zodanige Wortels, die hunne kragten door het droogen verliezen, [of die vereischen dat ze versich bewaard worden, tot meer gemak van derzelve gebruik in zekere gedaanten], moeten in droog Zand begraven, en dus bewaard worden [E.].

Twee Jaargetyden zyn 'er, in welken de tweejarige en langduurige Wortels gehouden worden het fleurigste te zyn, de Herfst en de Lente; of liever de tyd, wanneer de steelen of bladeren afgevallen zyn, en die, in welken de groei wederom van nieuws staat te beginnen, of pas begonnen is; welke tyden bevonden zyn heel veel te verschillen in verschillende planten.

Het COLLEGIE van *Edinburgh* ordonneerde, in de twee eerste Uitgaven hunner *Apotbeek*, dezelve in de Lente uit te graaven, na dat de bladeren gevormd waren; in de derde Uitgave werdt de Herfst voor beeter gehouden, en deezen voet heeft men in de volgende gehouden. De Wortels zyn inder-

daad, in 't algemeen genomen, het kragtigste in de Lente: maar dewyl ze in dien tyd ook het sappigste zyn, en gevolglyk in het droogen veel rimpelen, en moeijelyk te bewaaren zyn; zoo wordt het doorgaands raadzaamer geoordeeld, dezelve in den Herfst op te nemen. Nogthans is 'er geen Regel zonder uitzonderinge: want de wortel van Kalfsvoot (a), wordt zelfs in 't midden van den Zomer opgenomen; zonder eenig vermoeden, dat dezelve zoo kragtig niet zyn zoude, als in andere Jaargetyden; terwyl de Engelen wortel (b), geduurende den Zomer, werkeloos is, in vergelyking van 't geene hy was in den Herfst, de Lente, of den Winter.

KRUIDEN en BLADEREN.

De Kruiden moeten vergaderd worden als de bladeren tot hunnen vollen groei gekomen zyn, eer de bloemen ontluiken; maar van sommige planten zyn de bloeiende toppen beeter. Zy moeten op dezelfde wyze, als de Wortels, gedroogd worden [E.].

Om de bladeren te vergaderen kan mogelyk even zoo mit een algemeene Regel voorgeschreeven worden, als voor de Wortels; want alhoewel de meeste kruiden zich in hunner meesten fleur vertoonen, omtrent den tyd, dat ze bloeijen, of kort te vooren; zoo zyn 'er echter zulken, in welken de geneeskragtige deelen overvloediger zyn op een ander tydftip.

Dus zyn de bladeren van Kaasjes kruid, en van Heemst of witte Maluwe, het slymigste, als zy jong zyn, en omtrent den tyd van den bloei

(a) *Radix ari.* (b) *Angelica radix.*

bloei komen ze nader aan den houtagtigen aart. Soortgelyk verschil is nog blykbaarder in de bladeren van zekere boomen en heesters: de jonge knoppen, of eerste beginselen der bladeren van den Zwartten Populierboom, hebben eenen sterken welriekenden reuk, nabykoomende aan dien van *Storax*; maar omtrent den tyd, dat de bladeren tot hunnen vollen groei gekoomen zyn, is derzelver welriekendheid vervlogen.

De meeste Kruidmengkundige Schryvers ordonneeren, de kruiden in de schaduwe te droogen; een Regel die zeer gegrond is, hoewel dezelve somtyds kwaalyk verstaan is. Want zy moeten niet buiten de *hitte* der zonne, maar buiten de sterke werking van het licht (of de stralen) der zonne geplaatst worden, door welke laatste derzelver kleuren ligtelyk zouden veranderd, of verlooren worden, veel eerder dan die der wortels. Langzaam in eene koele plaats dezelve te droogen is verre van voordeelig te zyn: want beiden, zo wel de kleur, als de kragten, worden in de grootste volkomenheid bewaard, als zy schielyk gedroogd worden, door eene hitte van gemeen vuur, die zoo groot is, als de zon geeven kan: in 't byzonder vereiffchen de sappige kruiden; dat ze door hitte gedroogd worden; dewyl ze anders gevaar loopen van zwart te worden. Welriekende kruiden, door vuur gedroogd tot dat ze vryfbaar zyn, ontdekken, in deezen droogen staat, zekerlyk zeer weinig reuk; niet om dat de welriekende stoffe vervloogen is; maar om dat ze niet wordt medegedeeld van het volkoomen drooge onderwerp aan de drooge lucht; want zoo haast als 'er een wateragtig voervogt bykomt, het zy men de plant in water late trekken, of dat men ze voor een korten tyd aan eene vogtige luchtbloot stelle; zoo zullen de welriekende deelen, door de kragt van het wateragtig vogt, 'er worden uitgetrokken, en zich zelve in hunne volkomene kragt ontdekken.

Van de nuttigheid der hitte, in het droogen van planten, hebben we een duidelyk bewys, in de behandeling van de Thee, by de *Chineefchen*: volgens het verhaal der Reizigers, worden de bladeren, zoo haast als ze vergaderd zyn, in een vertrek gebragt, dat

van eene menigte Furnuizen of kleine Ovens voorzien is, die allen overdekt zyn met eene gladde zuivere yzeren plaat: op deeze plaat worden de bladeren uitgespreid, en met de hand rollende gehouden tot dat ze aan de kanten beginnen om te krullen: dan worden ze aanstonds op tafels gevoegd, op welken iemand voortgaat met dezelve te rollen, terwyl een ander dezelve met een waaijer waait, op dat ze schielyk mogen koud worden: Deeze bewerking wordt twee of drie reizen of meermaalen herhaald, naar dat de bladeren 'er toe gefchikt zyn, om in 't itaan flap te worden of niet.

BLOEMEN.

De Bloemen moeten vergaderd worden als ze maagtig open zyn, voor den middag op eenen helderen dag. Roode Roozen neemt men eer ze open zyn, en knipt 'er de witte hielen af, die men wech werpt. [E.]

De schielyke drooging, die we boven hebben aangepreezen voor de bladeren der planten, is in 't byzonder nog gevoeglyker voor de bloemen; in de meesten van welken de kleur en reuk nog veel ligter verlooren wordt, dan in de bladeren; en meer onderworpen door eene langzaam drooging verminderd te worden. Van de Bloemen, die versch in de handen des Apotheekers komen, zyn de roode Roozen de eenigsten, die in de *Londensche Apothek* droog gebeezigd worden; en omtrent dezelve wordt uitdrukkelyk belast, *in alle de saamenmengfels, waar in ze droog gebruikt worden, dat ze schielyk moeten gedroogd zyn (celeriter arefacta)*. Een der voornaamste speceryen van Europeefchen groei, de Saffraan, is een gedeelte van een bloem, welk op papier, op een foorte van Eest, gedroogd wordt, met eene hitte, die genoeg is, om het te doen zweeten, alleen zorg draagende, dat het niet schroeije.

Wy mogen hier by wel aanmerken, dat de kragten der Bloemen, in verschillende planten, tot verschillende deelen der bloemen bepaald zyn. Saffraan is een byzonder voortbrengfel, dat aan 't einde van den styl of het stamperje groeit: het werkende gedeelte van Kam-

mil-

milbloemen is de geele schyf of knoop in 't midden van de bloem; dat van Lelien, Roozen, Nagelbloemen, Violen, en veele anderen, de *Petala* of bloembladeren; terwyl de Rosmaryn weinig kragt in een van deeze deelen heeft; want de welriekendheid, die in deeze bloemen bewonderd wordt, is voornaamelyk in derzelver kelk gelegen.

ZAADEN en VRUGTEN.

De Zaadten moeten vergaderd worden, als ze ryp zyn en beginnen droog te worden, eer ze van zelfs afvallen. Insgelyks moeten de Vruchten vergaderd worden, als ze ryp zyn, ten zy 'er geordonneerd worde, dat ze anders moeten zyn [E.].

Onder de Vruchten, welker vergadering by de Apothekers in aanmerking komt, zyn 'er weinigen, die onryp gebruikt worden: de voornaamste is de Sleepruim, welker kragt, als een zagt saamentrekkend middel, grootelyks verminderd wordt, als ze ryp wordt. De vrugt van den Oranjeboom; die in onze tuinen, of Oranjerieën gekweekt wordt, wordt somtyds vergaaderd in een staat van nog grooter onrypheid, kort na dat de vrugt aan den boom gezet is, eer ze haar zuur sap gekreegen heeft: in dien tyd is het een fraai speceryagtig bitter, heel zeer gelykende naar dat van de *Curassao Oranjes*, gelyk ze genoemd worden, en welke geene anderen zyn, dan deeze zelfde vrugt, op denzelfden tyd, in een warmer luchtstreek vergaard.

De Regel om zaaden te vergaaderen is algemeener dan eenige van de anderen; dewyl alle de Zaadten der Winkels in hunne grootste volkomenheid zyn, omtrent den tyd van hunne rypheid. Als het zaaden zyn, die weinig wateragtig vogt behelzen, zoo vereiffchen ze geene andere warmte, om ze te droogen, dan die van de gemaatigde lucht in den Herfft: zulken, die vol zyn van eene uitpersbaare Olie, gelyk die, welke gemeenlyk de koude zaaden genoemd worden, moeten nooit aan eene groote hitte blootgesteld worden; want dit zoude de dufheid, aan welke zy, hoe zorgvuldig

ook bewaard, zeer onderworpen zyn, verhaaften. De Zaadten kunnen best bewaard worden in derzelver natuurlyke schillen, of bekleedsels, welken 'er alleen moeten afgescheiden worden, als men ze gebruikt; dewyl de schillen, of het bastagtig gedeelte dienen om het zaad te beschermen, dat het door de lucht niet benadeeld worde.

HOUTEN en BASTEN.

Het beste Jaarfaizoen om hout te hakken, of derzelver basten af te schillen, is in 't algemeen de winter [E.].

De eenige Houten van ons eigen gewas, die nog in de lysten der enkele geneesmiddelen van onze Apotheeken behouden zyn, zyn de Jenever- en Box, of Palmboom; het eerste wordt zelden of nooit in de winkels gehouden of in de praktyk gebeezigd; het andere wordt by de Wieldraaijers gehaald, en het is even veel op wat tyd van 't Jaar het zelve gehakt is; dewyl het ten allen tyde bekwaam genoeg is tot het eenige gebruik, waar toe het gebeezigd wordt; te weeten om eene vuurige Olie uit te leveren, door distilleeringe met een sterk vuur.

Van de Basten van ons eigen gewas heeft het COLLEGIE van *Londen* 'er geen' een behouden: in de *Edinburgsche Apothek* zyn 'er verscheiden; te weeten, die van den Esfchen boom, den Berkenboom, den Eik, den Olm, den Sleepruimboom, den wilden Sorbenboom, den zwarten Elzenboom, en den Vlierboom; welken nochtans zoo zeldzaam in de Geneeskunst gebruikt zyn, dat de tyd van derzelver grootste volmaaktheid door de ervaarenheid niet kan bepaald worden. Het is twyfelagtig, of de basten, in 't algemeen, in den Zoomer en de Lente, niet meer met geneeskragten vervuld zyn, dan in den winter. Althans zyn de Basten van veele boomen, in den Zoomer, zoo zeer belaaden met hars en gom, dat ze van zelfs barsten, en zich van de overtolige veelheid ontlaffen. Men zegt, dat de bast van den Eikenboom best bekwaam is voor de Leertouwers ten tyde dat het sap opreift in de Lente; en dewyl deszelfs gebruik en nuttig-

tigheid in het Leerlooijen in de zelfde faamen-
trekkende hoedanigheid geleegeen is, om wel-
ke hy in de Geneeskunst gebruikt wordt; zoo
fchynt hy ook bekwaamt te zyn tot genees-
kundige oogmerken in de Lente. Insgelyks
mag men aanmerken, dat in dit laatstgenoem-
de Jaargetyde, de baffen in 't algemeen, ge-
voeglykt afgeschild worden.

DIERLYKE en DELFSTOFFEN.

Dierlyke en Delfstoffen moeten gekoozen wor-
den in derzelver volmaaktsten ftaat, ten zy
datze anderszins voorgefchreeven worden
[E.].

De Dierlyke Stoffen van de *Londensche Apo-
theek* zyn alleen de Duizendvoeten, en de Ad-
der; by welken de *Edinburgsche* Slakken,
Aardwormen, en Beyen voegt: Wat voore
kragten deeze lichaamen ook mogen hebben;
zoo worden ze toch vooronderfeld best te
zyn, als ze tot hunnen volkomen groei geko-
men zyn.

Dewyl 'er geene onderscheidingen in het ryk
der Delfstoffen zyn van derzelver rypheid of
onrypheid; zoo moet de eenige regel om on-
ze keuze te bestieren hier zyn, de zuiverheid
der onderwerpen van alle bymengfel van an-
dere lichaamen: en geene derzelve moet ooit
in eenen onzuiveren ftaat gebruikt worden.

